

విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల ౨.

LA 102381

ఆంధ్రుల చరిత్రము.

ప్రథమ భాగము.

పూర్వయుగము ప్రాచీన గ్రంథాలయము,

తెలంగాణ

ఇయ్యది

చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారిచే రచియింపబడినది.

ఆంధ్రుల చరిత్రము

మొదటి కూర్పు.

చెన్న పురి:

ఆనంద ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడియె.

1910.

Registered Copyright.

వెల రు. ౧-౪-౦.

Royal Patrons.

The Hon. The Maharaja of Bobbili, K.C.I.E.,

The Raja of Pithapuram,

The Raja of Munagala.

...

రాజపోషకులు.

ఆనరెబల్ బాబ్బిలి మహారాజగారు,

కే. సి. ఐ. ఇ.

శ్రీ. విఠాపురము రాజగారు.

శ్రీ. ముసేగాల రాజగారు.

११

कौमिलन (संस्कृत)

संस्कृत

११

..

చిలుకూరి - వీరభద్రరావు.

ఆంధ్రులపౌరుషము! ఆంధ్రులయాన్నత్యము!! ఆంధ్రులయిచ్చనై భవము!!!

ఆంధ్రులచరిత్రము.

పౌరుషమునందును, పాండిత్యాతిశయంబునందును, గాఢ్యశక్తి
రంబునందును, పూర్వపు ఆంధ్రులు హిందూదేశములోని యితర దేశముల
వారికిఁ దీసిపోవునారు కారని యీ గ్రంథము సప్రమాణముగా సిద్ధాంతీ
కరించుచున్నది! ఇప్పటి ఆంధ్రులవలెనే మన పూర్వపు ఆంధ్రులుగూడ
కూపమండూకములు అని యనుకొంటిరా? ఆంధ్రులొకప్పుడు, మగధ
సామ్రాజ్యమును, ఇంకొకప్పుడు మహారాష్ట్రమును, మఱియొకప్పుడు యవ
ద్వీపమును, వేఱొకప్పుడు పాండ్యచోళ దేశంబులును జయించిరని మీరు
కలనైన నెఱుఁగుదురా? ఎఱుంగనియెడల ఈ గ్రంథముఁ జదువుఁడు.

400 పుటలు కలిగియుండును. క్యాలికోబైండు చేయఁబడినది.
కొద్దికోజులలో చందాదారుల కీయఁబడును.

ఇది స్వతంత్ర చరిత్రగ్రంథము (Original History). విఖ్యాతాంధ్ర
లేఖకులయిన మ. రా. రా. శ్రీ, చిలుకూరి. వీరభద్ర రావుగారిచే
వ్రాయఁబడినది.

వెలమా చందాదారులకు పోస్టేజి సహా ...	...	1	0	0
ఇతరులకు పోస్టేజీ గాక ...	...	1	4	0

~~శ్రీ రామమూర్తి~~
~~శ్రీ రామమూర్తి~~
6.15

3

కం. వీరేశలింగముగారి

స్వీయ చరిత్ర.

ఇంగ్లీషుభాషలో మహనీయుల స్వీయచరిత్రలు పెక్కులున్నా తెలుగులో నేటివఱకు నొక్కటియు లేకపోవుట గొప్ప లోపమనియు, దాని నెట్లుతొలగింపవగుననియు మేము చింతించుచుండఁగా రావుబహద్దరు కందుకూరి-వీరేశలింగము పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రమును ప్రకటించుగౌరవముమాకుఁ గలుగఁజేసిరి. గద్యతిక్కనయైన ఈమహనీయుని గుఱించిగాని, వాగ్రంధములను గుఱించిగాని మేమధికముగా వ్రాయుట కాగడాతో సూర్యునిఁ జూపించుటయే !

గర్వముగాని, స్వాతిశయ భావముగాని యెంతమాత్రమును లేక, యున్నదియున్నట్లు యథార్థచరిత్రము ఇందుఁజక్కనిభాషతో వ్రాయఁబడినది. ఈ చరిత్రముఁజూచి పంతులవారి విరోధులుగూడ తలయూపెదరని మానమ్మిక. అచ్చులోనున్నది. త్వరలోనే వెలువడును.

ఆచంట. లక్ష్మీపతి, బి. ఏ. ఎం. బి. సి. ఎం.

మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక,

చింతాగ్రహేట, మదరాసు.

సంపాదకీయభూమిక.

భరతఖండము యొక్క విశ్వాసార్థమైనట్టియు, సవిస్తరమైనట్టియు, చరిత్ర ప్రకటింపవలయునని విజ్ఞానచంద్రికామండలి వారు దీక్షవహించియున్నారను సంగతి యందరికిని తెలిసిన విషయమే, కాని భరతఖండ చరిత్రము సంగ్రహముగ హిందూదేశ కథాసంగ్రహ మను గ్రంథమూలమునఁ బ్రకటించినంతమాత్రమున సంతృప్తిఁజెందక, ఈ భరతఖండమందలి యొక్కొక దేశ చరిత్రమును, విపులముగ వ్రాయించి ప్రకటింపవలయునని మండలి వారు యత్నించుచున్నవారు. ఆంధ్ర దేశ చరిత్రము, కళింగ దేశ చరిత్రము, బంగాళా దేశ చరిత్రము, గుజరాతు దేశ చరిత్రము మహారాష్ట్ర దేశ చరిత్రము మొదలైన ఈ ఖండాంతర్గతములైన యన్ని దేశముల చరిత్రము తెలుఁగువారికిఁ దెలియుట యీవశ్యకము. అందు ఆంధ్రులకు ఆంధ్ర దేశ చరిత్ర మత్యంతావశ్యకము గదా.

ఈ యాంధ్ర దేశ చరిత్ర మాహాత్మ్యమును గుఱించి గ్రంథ కర్తగారే పీఠికయందు వివరముగ వ్రాసియున్నారు. కావున నేనధికము వ్రాయ నవసరము లేదు. కాని యొక్క విషయమును గుఱించి యిచ్చటఁ గొంచెము వ్రాయవలసియున్నది. ఆంధ్రులు మిక్కిలిపురాతన కాలమున వైభవము లనుభవించిరి. అయినఁ జరిత్రజ్ఞానము లేనివారు కొందఱు మొదటనుండియు నాంధ్రులు వైభవ శూన్యులేయని భ్రమపడి, మహారాష్ట్రులతోఁ దమకు

సంబంధము గలుపుకొనినయెడల తమ శౌరవము హెచ్చుగలదు
 తలచి, మహారాష్ట్రులలోనుండి యాంధ్రులు పుట్టిరని యొక
 సిద్ధాంతముగల్పింపఁ జొచ్చిరి! కాని యితరులపేరు చెప్పుకొని
 బ్రతుకునంత హీనస్థితి మన కక్కరలేదనియు, మహారాష్ట్రుల
 నుండి యాంధ్రులు పుట్టుటకుమాటుగా, ఆంధ్రులనుండియే
 మహారాష్ట్రులు పుట్టినఁ బుట్టియుండవచ్చుననియు, పూర్వ
 కప్పుడు రాజ్యవిస్తారమునందును, ఉన్నతనాగరికతయఁ
 బుద్ధివైభవమందును, ఆంధ్రులుహిందూదేశమందలి య
 రాష్ట్రముల వారికిఁ దీసిపోయినవారుకారనియు, ఈ చరిత్రవలన
 స్పష్టపడఁగలదు. చంద్రగుప్తుని కాలమందు హిందూదేశమునం
 దెచ్చట, మగధ రాజ్యముదప్ప ఆంధ్ర రాజ్యమును మించిన ప్రభు
 త్వము మఱియొకటిలేదు. తరువాత నాంధ్రులు త్తరమున మగధ
 రాజ్యము, పశ్చిమమున మహారాష్ట్రము వఱకును, దిగ్విజయ
 ముచేసిరి. ఈ రాజులే పురాణములలోను, శిలాశాసనములలోను,
 ఆంధ్రులనియు, శాతవాహను లనియు, శాలివాహను లనియు,
 విఖ్యాతిఁ జెందియున్నవారు. శాలివాహన రాజులు ఆంధ్రదేశము
 నుండి మహారాష్ట్రదేశమునకు వెళ్లినవారేకాని, మహారాష్ట్ర
 దేశమునుండి యాంధ్రదేశమునకు వచ్చినవారు కారు. ఇది
 మహారాష్ట్రులును, విద్వద్వర్యులును, అగు డాక్టరు భాండార్కర్
 గారు ఒప్పుకొన్న విషయమే.

... * * *

ఇకముందు మాచేఁ బ్రకటింపఁ బడు గ్రంథములలో
 గ్రంథకర్తయొక్క పటముండవలయునని మండలి వారుతీర్మానించి
 యున్నారు. పూర్వపు గ్రంథకర్తల పటములుగాని చరిత్రలు

గాని దొరకనండున నిప్పటి చరిత్రకారులకుఁ గలుగు మనస్తాపమును మనము చూచుచునే యున్నాము. ఇప్పటివారి పటములలై నను మనము సంగ్రహించియుంచక పోవుట భవిష్యత్కాలపువారి విషయమై మనము చేయు నన్యాయముకదా అని తలఁచి యిప్పటినుండియు గ్రంథకర్తల పటములు ప్రకటింప నిశ్చయించినారము.

సంపాదకుఁడు.

అవతారిక.

దేశచరిత్రము వలని ప్రయోజనము.

దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికిఁ బ్రబలశత్రువై, జనసామాన్యము నావహించియుండిన దురభిమాన పిశాచమును బోధించి ప్రజలను నీతివర్ధిష్ఠులనుగాను విజ్ఞానవంతులనుగాను జేసి భావికాలపరంపరాభివృద్ధిభవనమునకు మూలబంధమై యొప్పునది దేశచరిత్రమైనను దేశచరిత్రముయొక్క ప్రయోజన మెఱుంగని వారగుటచేత, మనపూర్వులు మనకొఱకు దేశచరిత్రమును వ్రాసి పెట్టియుండలేదు. దేశచరిత్రము లేక పోవుట మననాగరికతకును మన భాషకును నొకగొప్పకొఱంతగా నున్నది. ఆంగ్లేయభాషావిశ్మరదులై బహుదేశచరిత్రములను బఠించియు, దేశచరిత్రములయొక్క ప్రయోజనమెఱింగియు, మనయాంధ్రదేశచరిత్రమునుగూడ వ్రాసి తమయాంధ్రసోదరుల కొసంగవలయునన్న తలంపింతవఱకు మనవారికిఁ బెట్టియుండలేదు. సర్వకలాశాలా పరీక్షలం గృతార్థులయిన మనయాంధ్రవిద్యార్థులకు గ్రీసు, రోము, ఇంగ్లాండు, అమెరికా మొదలగు దేశముల చరిత్రము దెలిసినట్లుగా మన హిందూదేశచరిత్రము తెలియదు. అందును నాంధ్రదేశ చరిత్రము బొత్తిగ నెఱుంగరు. ఇది మనభావిపురోభివృద్ధికి గొప్పయాటంకము. సామాన్యజనులకు చరిత్రమన జ్ఞానమే లేదు. వారి గురువులు వారి కేమి చెప్పిన నదియే వారికి చరిత్రమగుచున్నది. అందువలన ననేకా

౧౭౬౦
||

౨౫ ౨౫౪౭
||

నర్థములు మూడుచున్నవి. దేశచరిత్రజ్ఞానము లేక పోవుటచేత
విమర్శజ్ఞానము నశించిపోయి స్వప్రయోజనపరులై యెవ్వరేయ
సత్యమును బోధించినను గుణదోషపరిశీలనము చేయుశక్తిలేక
తమచేవిసోకినదాని నెల్ల నంధప్రాయముగా విశ్వసించి మూఢవిశ్వా
సములలో మునింగి స్వతంత్రజ్ఞానములేక యెవ్వరెట్టిదీనిన నట్లు
పోవుచుండిరి. దేశచరిత్రములున్న విమర్శజ్ఞానము లభించును.
దేశచరిత్రము సమగ్రముగాఁ బఠింపని యేజాతీయు నభివృద్ధిఁ
బొందనేరదు. ఆంగ్లేయభాషా వాఙ్మయమున స్వదేశచరిత్రములు
మాత్రమేగాక యన్యదేశ చరిత్రములను గూడ స్వభాషలో
వ్రాసిపెట్టికొనియుండుటచే నింగ్లీషువారు నేటికాలమునఁ బ్రపం
చములో నాగరికాగ్ర గణ్యులై యిప్పటియున్నతస్థితికి వచ్చి
యున్నవారు కావున దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికి దేశచరిత్ర
మత్యావశ్యకమై యున్నది.

భరతఖండములోని యేదేశచరిత్రమయినను వ్రాయుట
సులభసాధ్యమగునుగాని యాంధ్రదేశముయొక్క పూర్వ
చరిత్రమును వ్రాయుట బహుకష్టసాధ్యము. బహుకష్టసాధ్యం
బగుటంజేసియే పట్ట పరీక్షాసిద్ధులయిన యాంగ్లేయభాషాపండితు
లెవ్వరును దీని పొంతకు వచ్చినవారుకారు.

ఈ దేశచరిత్రము వ్రాయుటకుంగల సాధనము లత్యల్ప
ములు; అవియు బహుగ్రంథపరిశోధనముఁ జేసినంగాని సులభ
సాధ్యములుగావు; వ్యయ ప్రయాసంబు లధికంబులు; మేదస్సు
నకుం గలిగెడుబాధ మెండు. ఇయ్యది కష్టముల కభ్యాసపడినవాఁ
డును, నిరంతర పరిశ్రమకోర్చువాడును జేయఁదగినపనికాని యెం
తటిపండితుఁడయిన నన్యునకు సాధ్యము గాదు.

దీని సంతయు నెఱింగినవాడనైనను, ఏ యేమంచి పనులం జేసి మనపూర్వులు లాభమును సౌఖ్యమును బ్రభ్రాతిని గాంచఁ గలిగిరో, ఏయేకానిపనులం జేసి నష్టమును గష్టమును నప్రభ్రాతి ననుభవించిరో యద్దములోని నిజస్వరూపమునుబోలెఁ దెలిసికొనునట్లుగఁ జేసి పురోభివృద్ధికై సంస్కరణమార్గములనుజూపి సంరక్షించునవి దేశచరిత్రంబు లని మనంబున దృఢవిశ్వాసమును బూని యున్నవాడనగుటచేత నాశక్తిసామర్థ్యముల నాలోచింపకయె నేనీగ్రంథరచనకుం బూనుకొంటిని.

యథార్థచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబంధకములు.

ఇట్లు చరిత్రరచనకుం బూనుకొని ముందుగ మనస్రాచీన గ్రంథపరిశోధనకుం గడంగిన యథార్థచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబంధకము లనేకములు గన్పట్టినవి. స్రాచీనమైనదానియందు జనసామాన్యమునకు గౌరవబుద్ధి యత్యధికముగా నుండుటచేత తమతమమతములును తమతమకులములునుమిక్కిలిస్రాచీనములయినవగుటచే ఘనమైనవనియు లోకమునకు వ్యక్తిపరింప నెంచి మతాభిమానులును, కులాభిమానులును, తమకుం గల గాఢాభిమానముచే దమదేశమును తమభాషలును మిక్కిలి పురాతనమైన వగుటచే ఘనమైనవనియు లోకమునకు వ్యక్తికరింపనెంచి దేశాభిమానులును, దేశముయొక్క యథార్థచరిత్రమును దెలిసికొనుటకు నైతిగాకుండఁ బ్రాచీనగ్రంథములలోఁ గొన్నితగ నవీనవిషయములను జేర్చియు, నూత్నగ్రంథములను, నూత్నకథలను గల్పించియుఁ జిక్కులను బెక్కింటినుత్పాదించిరి. తేత్రమాహాత్మ్యములను, నదీమాహాత్మ్యములను, స్థలపురాణములను బుట్టించిరి. కల్పితకథల నెన్నో యల్లిరి. వేయునేల !

క్రొత్తయుపనిషత్తులనే వినిర్మించిరి. యథార్థములగు చరిత్రములు లేకపోవుటచేత సత్యమునుండి యసత్యమును విడదీయుటలోఁ గష్టమెక్కుడగుచున్నది. ప్రక్షిప్తభాగమును గ్రంథములందుఁ జేర్చి యుండుటచేతనే గ్రంథములం దన్యోన్యమైత్రి లేకపోవుటయెగాక యొకగ్రంథమునందే పరస్పరవిరోధము లుండుటయుఁ దటస్థమగుచున్నది. కాలనిర్ణయమునకు మనగ్రంథాదులు కలిగించు చిక్కులిన్ని యన్నియని చెప్పనలవికాదు. విమర్శజ్ఞానము నశించుటచేతఁ గాలవిషయమున మనవారు చర్చింపనేచర్చింపరు. కలియుగారంభమున భారతమును నన్నయభట్టు చెప్పినాఁడనిన మనవారు విశ్వసించిరి.

దేశచరిత్రమంతయు నిట్లవిద్యాతమంబుచేఁ జూట్టుకొనఁబడి యుండుటంజేసి చరిత్రరచనముం జేయవలయునని సంకల్పముదయించినను బహుసంవత్సరములకుఁగాని నాసంకల్పము నెఱవేఱునట్టి భాగ్యము పట్టినది కాదు.

బ్రిటీష్ పరిపాలనమునకుఁ గృతజ్ఞత.

దేశచరిత్రముయొక్క సత్యమునుగూర్చి మన గ్రంథము లెంతయయోమయంబులుగా నున్నను యథార్థ చరిత్రమును దెలిసికొనుటకు వలయుసాధనములను మనపూర్వపురాజులు మన కొఱకు విడిచివెట్టిపోక యుండలేదు. తమకాలమును, తమధర్మకార్యములను, తమమతాభిమానములను, తమప్రతాపములను తమదిగ్విజయములను దెలుపునట్టిశాసనములను వ్రాయించి తాల్గవైన లోహములపైన నెక్కించి పెట్టియుండిరిగాని, కాలవశంబున నవియన్నియు శిథిలములై పోయియు, మంటిదిబ్బలలోఁ బూడ్చుకొనిపోయియు, చూచువారులేక పడియుండఁగా,

దైవానుగ్రహమువలన నిటీవల బ్రిటీష్పరిపాలనము మనకు
 లభించి మనదేశముయొక్క పురాతనచరిత్రమును దెలిసికొనుటకై
 మనయుపయోగార్థము దొరతనమువారు వానినన్నిటిని వ్యయ
 ప్రయాసములకోర్చి వెల్లగించివెట్టినను మనవారు వానియుప
 యోగమును దెలిసికొని సత్యాన్వేషణము చేయఁజాలక పోయి
 నను చరిత్రరచనయందు నిపుణులగు పాశ్చాత్యపండితులు మా
 త్రము వానిని బరిశోధించి మనగ్రంథము లెంత తికమకలుగా
 నున్నను నోషికతో విమర్శించి సులభముగాఁ బ్రసవింపలేక ప్ర
 సవవేదన ననుభవించు చుండిన గర్భవతిగర్భమునుండి బిడ్డను
 బైకిఁదీయునట్లుగాఁ దమబుద్ధివిశేషముచే నొక్కొక్క సత్య
 మునే బయలుపఱచు దీని ప్రకటించుచు జ్ఞానతేజస్సును బటపు
 చుండుటచేత దేశచరిత్రము నావరించుకొనియుండిన యవిద్యా
 తమంబంతయుఁ గ్రమక్రమముగాఁ దొలఁగి పోవుచున్నది
 కావున దొరతనమువారికిని, సత్యాన్వేషణపరులయిన పాశ్చాత్య
 పండితులకును ఆంధ్రులమైన మనము ముఖ్యముగాఁ గృతజ్ఞత
 దెలుపవలసి యున్నది. మనప్రాచీనాంధ్రులయొక్క యశాన్న
 త్యము బయలుపడుటకు ముఖ్యముగా వీరుచేసిననిరంతరకృషియే
 కారణము. ఈ పాశ్చాత్యపండితులు చరిత్రములు వ్రాయుటలో
 మనగ్రంథములలోని లోపములను గనిపెట్టి గ్రమక్రమముగా
 వానిని ("lying gabble") అబద్ధపుకూతలని నిరసించివైచి (1)
 శాసనములను (2) పురాతనపుఁ గట్టడములను (3) మనదేశ
 మునుగూర్చి యన్యదేశస్థులు వ్రాసియుంచిన వ్రాతలను (4)
 ప్రసంగాంతరముగల మనగ్రంథవిషయములను (5) దీనికి సంబం
 ధించి యున్నంతవఱకుఁ లోకులచేఁ జెప్పకొనఁబడు కథలను నా

ధారముగాఁ గొని యొకవిధముగా దేశచరిత్రమున కనుకూలములగు విషయములను వ్రాసిరి. వీనినన్నిటిని దొరతనము వారును పాశ్చాత్యపండిత సంఘములవారును బ్రకటించి యుండిరి. ఈగ్రంథములనన్నిటిని సేకరించి దొరతనమువారు తమచే స్థాపింపఁబడిన పుస్తక భాండాగారములయందుఁ బెట్టియున్నారు. అట్టివిరెండు పుస్తక భాండాగారములు చెన్నపురియందుఁ బ్రజల యుపయోగార్థము స్థాపింపఁబడి యున్నవి. అందొకటి క్యాన్నిమరా లైబ్రరీయనుపేరను (Cannemora Library) మఱి యొకటి పాశ్చాత్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమనుపేరను (Oriental Manuscript Library) బరగుచుఁ జెన్నపురి వివిధవస్తుప్రదర్శనశాలాభవనమున (Museum) నెలకొల్పఁ బడియున్నవి. పురాతన చరిత్రములను మఱియేగ్రంథములనైన వ్రాయువారికి పుస్తక భాండాగారములు మిక్కిలి యుపయోగకరములుగా నుండక మానవు. పాశ్చాత్యపండితు లవలంబించినమార్గము సరియైనదైనను, సత్యాన్వేషణపరులై మిక్కిలి నైపుణ్యముతోడను గూడఁ బనిచేసియున్నను వారువిదేశస్థులగుటవలనఁ గొన్నివిషయములు మనకుఁ దెలిసినంత చక్కఁగా వారికిఁ దెలియరావుగావున వారును గొన్నితావులఁ బ్రమాదములపాలగుచు వచ్చిరి. కాఁబట్టి వారును వ్రాసినదంతయును సత్యమైనచారిత్రము కాఁజాలదు. కాని వారుచూపినత్రోవనే మనమునుబోయి వారు దూషించినంత “అబద్ధపుకూత” లనుగా మనగ్రంథములను దోసివేయక యెంతవఱకు దేశచరిత్రములకుఁ దోడ్పడఁగలవ్రాయంతవఱకే గ్రహించి మనమువిశేషపరిశ్రమఁజేసి దేశచరిత్రములను వ్రాయుటకుఁ మొదలుపెట్టినచోఁ గొంతవఱకుఁ జరి

త్రముంగూర్చి సద్గ్రంథములు పుట్టఁగలవని నాదృఢమైన విశ్వాసము.

విజ్ఞానచంద్రికా మండలికిఁగృతజ్ఞత. I

అట్టి ధృఢమైనవిశ్వాసముతో నేనీ గ్రంథరచనకుం బూనుకొని పాటుపడుచుంటినిగాని యిది బహువ్యయప్రయాసములతో గూడిన దగుటం జేసి యితరుల సహాయము పేక్షించినఁగాని యిది నెఱవేఱదని కొందఱిమిత్రులతోఁ బ్రస్తాపించగా నొకమిత్రుఁడు దీనిహక్కును దనకిచ్చివేసినయెడలఁ దనకుందోచిన ప్రతిఫలమిచ్చెద ననియెను. దేశభాషాభివృద్ధికై యేర్పడిన యొకసంఘములోని యొకమిత్రుఁడు గ్రంథమువ్రాసి తెచ్చిన యెడలఁ దరువాత మాట్లాడవచ్చునని చెప్పెను. ఇంకొకమిత్రుఁడు గ్రంథమువ్రాసియిచ్చినయెడలఁ దాముప్రకటించి గ్రంథవిక్రయమువలన వచ్చిన సొమ్ములోఁ దమకయిన ముద్రాభృతిమొదలగు వ్యయమును మొదటఁ దీసివేసి యేమైన మిగిలినయెడలఁ జెరిసగము పాలు గొంద మని చెప్పిరి. ఈగ్రంథరచనయందలి కష్టము వారెఱింగియుండకపోవుటచేతను, మనభాషాగ్రంథములయందు మనవారి కుండు నలక్ష్యస్వభావముచేతను నామిత్రు లట్లుచెప్పిరిగాని వారికి నాయెడంగల దుర్భావముచేతఁ గాదని నేనెఱుంగుదును. అయిననుఁ “దమకుఁదామ తోడ్పడు వారికి దైవమును దోడ్పడు” నని ‘సైల్సు’ అనుగ్రంథకర్త చెప్పినవాక్యమును స్మరణకుఁ దచ్చుకొని నిరుత్సాహుఁడనుగాక యిరులవలన సహాయముపేక్షింపరాదని ధృఢమనస్కుఁడనై యొక్కొక్కరాజవంశమును గైకొని చిన్నచిన్నభాగములుగాఁ జరిత్రమంతయుఁ బ్రకటింప నిశ్చయించుకొని యన్నిపనులను మానుకొని చెన్నపురికివచ్చి

యేకదీక్షతోఁ బనిచేయ నారంభించితిని. ఇదివఱకే చరిత్రగ్రంథములను ప్రకృతిశాస్త్రగ్రంథముల నాంధ్రభాషలోఁ బ్రకటించి యాంధ్రదేశమునం దంతట విజ్ఞానమును బ్రసరింపఁజేసి దేశమునకును భాషకును మహోపకారమును జేసి ఖ్యాతిఁగాంచుచుండిన విజ్ఞానచంద్రికా మండలివారు. ఈ కాలముననే తమ కార్యాలయమును చెన్నపట్టణమునకు మార్చుట సంభవించెను. అందలిసభాసదులు కొందఱు నాయుద్యమమును నా దీక్షను గాంచి సంతసించి తా మిగ్రంథస్వాతంత్ర్యము నపేక్షింపకయే తమ గ్రంథమాలలో నొకపుష్పముగా నంగీకరింతు మనిచెప్పి పోత్సాహము కలుగఁ జేసిరి. అందువలన గ్రంథమచ్చు పడిన తోడనే 2000 ప్రతులమ్ముడు ప్రాచునన్నధైర్యము గలిగెనుగాని యంతమాత్రముచేత నాకష్టములన్నియు నివారింపఁ బడునవి కావు. గ్రంథమువలన వచ్చెడు నాదాయము ముద్రాభృతికిని చెన్నపురిలోనాకగు వ్యయమునకును సరిపోవునుగాని యంత కన్నవిశేషలాభ మేమియుఁ గానుపింపక పోవుటటుండ ముందు వహింప వలసిన ధనభార మధికమయ్యెను. లాభముండినను లేక పోయినను మొదలుపెట్టినపని విడనాడుట కిష్టములేక పనిచేయుచుంటిని. విజ్ఞానచంద్రికామండలివారు నాకీగ్రంథము నుచితముగా ముద్రింపించి యిచ్చుటకు నౌదార్యము గలవారైనను వారిగ్రంథములపై వచ్చు నాదాయమంతయు వారిగ్రంథముల ముద్రాభృతికే సరిపోవుచున్నందున సంతకన్న నెక్కువ సాహాయ్యమును జేయంజాల కుండిరి. కానిమండలివారే యొకానొక విద్యాప్రియుఁడగు శ్రీమంతునకుఁ జెప్పి ముద్రాభృతియు నాకు నిప్పించిరి. చరిత్రాసక్తియు నౌదార్యమును గల యీ

శ్రీమంతుడు నా ప్రయాసమును స్వయముగా వీక్షించు చుం
డిన మండలిసభాసదుడగు లక్ష్మణరావుపంతులుగారిచే నా
చేయుచున్న పనినంతయు విని దయార్ద్రహృదయుడై 'నాగ్రంథ
ముయొక్క యీ ప్రథమభాగమున కగు ముద్రాభృతినంతయుఁ
దాము వహింతుమని తెలియఁజేయుటయే గాక వాగ్దత్తము
ప్రకారము నెఱవేర్చి నాకష్టముల నన్నిటిని తుదముట్టించి నాకు
మహోపకారము చేసిరి. నిష్కామకర్తమును గుప్తదానమును
చేయుటయే శ్రేష్ఠమనితలఁచి తమనామమును సయితము నుదా
హరింపవలదని యీ యుదారపురుషుడు కోరినందున, ఈ గ్రం
థము తన్నామాంకితముచేసి నాకృతజ్ఞతను జూపలేక పోతిని
గదా యనిచింతించుచున్నాఁడను. రాజభక్తియు దేశభక్తియుఁ
గలిగి వలలుచుండిన యీశ్రీమంతునిచేతిలో నాంధ్రభాషామత్తతి
యింకను వర్ధిల్లవలెనని కోరుచు వారికి నాయురారోగ్యైశ్వర
ములనిచ్చి చిరకాలముఁ బ్రోచుగాతమని భగవంతునిఁ బ్రార్థిం
చుచు వట్టిమాటలించేతనే నాకృతజ్ఞతను దెలుపుచున్నాను.

ఇట్లు విజ్ఞానచంద్రికామండలి వారి సాహాయ్యముచేతను
ప్రోత్సాహముచేతను సఫలీకృతమనోరథుండనై తినిగావున నే
నెప్పుడును వారికిఁగృతజ్ఞుడనై యుండవలసినవాడ నగుచున్నాఁ
డను.

కృతజ్ఞ తా వందనములు.

నాసదుద్యమమును నాకష్టముల నొకానొక మిత్రునిచే
విని శ్రీపితాపుర సంస్థానాధీశ్వరులయిన మ-రా-రా-శ్రీశ్రీరాజా
రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహదరు జమీం
దారుగారు నాగ్రంథము యొక్క ముద్రాభృతికై నూఱురూపా

యలు పారితోషికముగ నొసంగి తమకుంగల భాషాభిమానముం జూపినందుకు వారికెంతయు నాకృతజ్ఞతావందనముల నిందుమూలమునఁ దెలుపుకొనుచున్నాను. మఱియును శ్రీరాజాగారి ప్రయివేటు సెక్రటరీగారగు బ్రహ్మశ్రీ మొక్కపాటి సుబ్బరాయఁడు పంతులు బి. ఏ. గారు చూపిన యభిమానమునకుఁగూడ నా కృతజ్ఞతావందనములును దెలుపుకొనుచున్నాఁడను.

మఱియును దేశభాషాభిమానులయిన మిత్రులనేకులు తోడ్పడి నాకు విశేషధనసహాయమును జేసిరి. అందుముఖ్యముగా తెలుఁగు జనానాపత్రికాధిపతులు గుంటూరు కాలేజిలోప్రథమసహాయోపాధ్యాయులును నైన నా చిరకాలమిత్రులగు బ్రహ్మశ్రీ రాయసము వేంకటశివుఁడు పంతులు బి. ఏ. ఎల్. టి. గారు నా కష్ట సుఖముల మొదటినుండియు నెఱింగినవారుగావున సర్వవిధములచేతను నాకు ప్రోత్సాహమును కలిగించుచువచ్చుటయెగాక నే నెన్నఁడును మఱువంగూడని సాహాయ్యమును జేసి రని చెప్పినఁజాలును. వీరును, గుంటూరువాసులును హైకోర్టువకీలు నగుబ్రహ్మశ్రీ కొండావేంకటప్పయ్యపంతులు బి. ఏ. బి. ఎల్. గారును, ప్లీడరు బ్రహ్మశ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణపంతులుగారు ను గలిసి చెన్నపురిలోనా కగువ్యయమునకుఁగా నూటయేబది రూపాయలొసంగి సాహాయ్యముచేసినందుకు నాకృతజ్ఞతావందనములను దెలుపుకొనుచున్నాను.

అందఱి కంటెను ముఖ్యముగాఁ గంటికి తెప్పవలెదగ్గిట నుండి నిరుత్సాహపడుచుండినప్పుడు ధైర్యమును చెప్పచు సర్వవిధములఁదోడ్పడి మఱువంగూడని సాహాయ్యమొనర్చి నాచే నీకార్యమును నిర్వహింపఁజేసిన బ్రహ్మశ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకట

లక్షణరావుపంతులు. ఎమ్. ఏ. గారికిని, మఱియు నీకార్యము నందుఁ బ్రోత్సాహమును గలిగించుటయెగాక నేను నాకుటుంబముతోఁ జెన్నపట్టణమున నున్న కాలమున నవసరమువచ్చినప్పుడెల్లను మాగృహమునకుఁబచ్చి మందులుమాకులునిచ్చి యాదరముతోఁ జూచినవిజ్ఞానచంద్రికామండలిమేనేజరు మ.రా.రా.శ్రీ. ఆచంటలక్ష్మీపతి. బి. ఏ. ఎమ్. బి. సి. ఎమ్. గారికిని, మఱియును విజ్ఞానచంద్రికామండలికిఁ గార్యదర్శిగానుండి సుహృద్భావముతో నాయుద్యమము నామోదించి ప్రోత్సాహము కలుగఁజేసిన బ్రహ్మశ్రీ రావిచెట్టు రంగరావుపంతులుగారికిని, నాకృతజ్ఞతావందనములను దెలుపుకొనుచున్నాను. దేశభాషాభిమాను లయిన యిట్టిమిత్రవర్గముయొక్క తోడ్పాటుతో నొకసంవత్సరకాల మహోరాత్రములు కృషిచేసి యేదోయొక్క విధముగా నాంధ్రదేశ చరిత్రముయొక్క యీ ప్రథమభాగమును రచించి ప్రకటింపఁ గలిగితిని.

గ్రంథనామము

ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహమని మొట్టమొదట నామకరణముఁ జేసితిని, గాని యందువలన నాంధ్రదేశమునకు వెలుపల నుండిన యాంధ్రులయొక్క చరిత్రము విడిచిపెట్టవలసినచ్చినందున నదియు క్తముగాఁదోఁపక గ్రంథములోపలి పత్రములలో “ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహ” మని ముద్రింపఁబడినను ఆంధ్రుల చరిత్ర మనుటయే సముచితముగా నుండునని తరువాతఁదలంచుటచేత నట్లనేగ్రంథము మొదటఁ బేర్కొనఁబడియెను గావునఁ జదువరు లీద్వినామకరణమునకు నాతేపింపకుండు రనినమ్ముచున్నాఁడను.

చరిత్రవిభాగములు.

ఆంధ్రులయొక్క రెండువేలయేనూఱుసంవత్సరముల చరిత్రమును సవిస్తరముగా వ్రాయ నుద్యమించినవాడను గావున నంతయు నేకసంపుటమున నిమిడ్చిన నంతమనోహరముగా నుండదనియు, ప్రథమగ్రంథమగుటంజేసి యట్లుచేయుటః సులభసాధ్యముగాదనియు భావించి చరిత్రకాలమునంతయుఁ బూర్వయుగము, మధ్యయుగము, నవీనయుగము ననిమూడుభాగములుగా విభాగించి యైతరేయ బ్రాహ్మణముమొదలుకొని క్రీస్తుశకము ౧౨౦౦ సంవత్సరమువఱకును పూర్వయుగముగాగ్రహించి యాపూర్వయుగచారిత్రమునే ప్రథమభాగముగా నేర్పఱచుకొంటిని. ఇందుప్రాచీనాంధ్రదేశస్థితియు, ఆంధ్రవంశము, పల్లవవంశము, చాళుక్యవంశము, చాళుక్యచోడవంశము, వెలనాటిచోడవంశము, ఆంధ్రచోడవంశము, బాణవంశము, వైదుంబవంశము, హైహయవంశము, బేటవిజయాదిత్యవంశము, కళింగగాంగవంశము, విష్ణుకుండినవంశము, మొదలగునవి సంగ్రహముగా నిందుఁ జేర్చఁబడినవి.

మధ్యయుగమునందు కాకతీయ గణపతివంశము, ఆంధ్ర కలికాల చోడవంశము (మనుమసిద్ధిరాజువంశము), కోటవంశము, రెడ్లవంశములు, యాదవవంశము, సాళువవంశము, మొదలగురాజవంశములచరిత్రములు చేర్చఁబడును. ఇందలికాకతీయ గణపతుల చరిత్రను, మనుమసిద్ధి రాజవంశమును పూర్వయుగమునందుఁ బ్రారంభింపఁబడవలసినవై నను మధ్యయుగమునందుఁగూడ వారవంశములుండుటచేతను, వారలచరిత్రమువిపులముగ వ్రాయవలసియుండుటచేతను వానినిమధ్యయుగమునందుఁ జేర్చితిని.

మూడవయుగమయిన నవీనయుగమనందు నరపతులయొక్కయు, నశ్వపతులయొక్కయు, ద్రావిడదేశమును బాలించిన తెలుగునాయకులయొక్కయు, ఇప్పటి జమిందారులపూర్వులయొక్కయుఁ జరిత్రములు మొదలగునవి యుండును. ఈకడపటిరెండుయుగములచరిత్రములును వీలుననుసరించి యేర్పాటుచేసికొనఁబడును గావున నివియే స్థిరములయిన విభాగములుగాఁ జదువరులు తలంపరాదు.

చరిత్రసాధనములు.

ఈ యాంధ్రదేశచరిత్రమును వ్రాయుటలో నాకు సాధనభూతంబులగు గ్రంథములయొక్కయు, తద్గ్రంథకర్తలయొక్కయు నామములను ముఖ్యావశ్యకములయిన స్థానములందెల్లను బేర్కొనియుంటిని. ఆ గ్రంథములనన్నిటినిఁ ఆ గ్రంథకర్తల నందఱిని మరలఁ బేర్కొనుట యనావశ్యకమయినను నాకెక్కువ సహాయమును గలుగఁజేసిన వారినామములను వారి గ్రంథములను మాత్రము నిటఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను. హల్ ట్ జ్ (Hultzsch), ఫర్గూసన్ (Fergusson), బర్గెస్ (Burgess), జనరల్ కన్నిహ్యమ్ (General Cunningham), సి. కన్నిహ్యమ్ (C. Cunningham), బూలర్ (Buhler), వినెంటుస్మిథ్ (Vincent Smith), సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ (Sir Walter Elliot), సూయల్ (Sewell), బర్నెల్ (Burnell), కర్నల్ మెకంజి (Colonel Mackenzie), విల్ ఫర్డ్ (Wilford), క్యాంబెల్ (Campbell), సి. పి. బ్రౌన్ (C.P. Brown) కాలెవెల్ (Caldwell), విల్సన్ (Wilson), టేలర్ (Taylor), రాప్సన్ (Rapson), ఫ్లెట్ (Fleet), ఫౌల్క్సు (Foulkes) థామస్ (Thomas), ఓల్డెన్ బర్న్

(Oldenberg), మార్షల్ (Marshall), మార్సడన్ Marsden, బీల్ (Beal) కీల్ హోర్న్ (Kielhorn), ప్రిన్సెప్ (Prinsep), రైస్ (Rice), రీ (Rea), మెక్ క్రిండిల్ (Mc. Crindle), గ్రీసన్ (Grierson), మొదలగు పాశ్చాత్యపండితులును భాండార్ కర్ (Bhandarkar), భౌదాజీ (Bhau Daji), భగవన్ లాల్ ఇంద్రాజీ (Bhagavanlal), రావు బహదరు వెంకయ్య, (Rao Bahadur Venkayya, Government Epigraphist), కృష్ణశాస్త్రి (Assistant Epigraphist), జయంతి రామయ్యపంతులు (Deputy Collector of Russulkonda) మొదలగు స్వదేశపండితులును వ్రాసిన గ్రంథములును వ్యాసములును వారు చేసిన చర్చలును నాకీ గ్రంథరచన యందు విశేషముగాఁ దోడ్పడినవి. ఇంగ్లీషు గ్రంథములలో ముఖ్యముగా డాక్టరు ఫరూకన్ గారిచే రచింపఁబడిన ట్రీ అండ్ సర్పెంటు వర్షిప్ (Tree and Serpent Worship), అను గ్రంథమును, డాక్టరు బర్గెస్ గారిచే రచింపఁబడిన బుద్ధిస్టిక్ స్టూపాస్ ఆఫ్ అమరావతి అండ్ జగ్గయ్యపేట Buddhistic Stupas of Amara-vati and Jaggayyapeta) అను గ్రంథమును, ఈ యుభయులచేతను రచింపఁబడిన కేవు టెంపిల్సు ఆఫ్ ఇండియా (Cave Temples of India) అను గ్రంథమును, డాక్టరు బర్నల్ గారిచే రచింపఁబడిన సౌత్ ఇండియన్ పాలియోగ్రఫీ (South Indian Paleography) అను గ్రంథమును, సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ గారిచే రచింపఁబడిన న్యూమిస్మిట్టా ఓరియంటాలియా (Numismata Orientalia) అను గ్రంథమును, జనరల్ కన్నిహ్యమ్ గారిచే రచింపఁబడిన ఏన్సెంటు జాగ్రఫీ ఆఫ్ ఇండియా (Ancient Geography of India), అను గ్రంథమును విన్సెంటు స్క్విథ్ గారి అర్లీ హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియా

(Early History of India), అనుగ్రంథమును, డాక్టరు భాండార్ కర్ గారి అర్లి హిస్టరీ ఆఫ్ డెక్కన్ (Early History of Deccan), అనుగ్రంథమును, కనక సభాపిళ్ళగారి టమిల్సు ఎయిటీన్ హండ్రెడ్ ఇయర్స్ ఏగో (Tamils : Eighteen Hundred years Ago), అను గ్రంథమును నాకుఁజేలసహాయమును జేసినవి.

ఇవిగాక చెన్నపురిలోని క్యాన్సిమరాల్ బ్రెరీలో నున్న “ఇండియన్ అంటిక్వరీ” (Indian Antiquary) లోను, “ఎపిగ్రాఫియా (Epigraphia) ఇండికా” (Indica), లోను ఎపిగ్రాఫియా కర్నాటికా” (Epigraphia Kkarnatica), లోను డాక్టర్ హల్ ట్ జే గారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన సంస్కృత ద్రావిడ శాసనముల సంపుటముల (South Indian Inscriptions) బ్రకటింపఁబడిన పురాతన శాసనములును చరిత్ర శోధనములో నింతింత యనరాని తోడ్పాటును జూపినవి. “డిస్ట్రిక్టు గెజిటీర్స్” (District Gazetteers), ‘డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యుయల్స్’ (District Manuals), అనుగ్రంథములును గొంతవఱకుఁ దోడ్పడినవి.

ఇంతియగాక ఏషియాటిక్ రీసర్చెస్ (Asiatic Researches) అను పత్రికా సంపుటములును, మెద్రాస్ జర్నల్ ఆఫ్ లిటరేచర్ అండు సైన్సు (Madras Journal of Literature and Science), అను పత్రికా సంపుటములును, రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడు పత్రికా సంపుటములలోఁ బ్రకటింపఁబడిన కొందఱి లేఖలును చర్చలును నాకు విశేషసహాయ మొనర్చినవి.

మఱియును ఆర్కియోలాజికల్ సర్వేడిపార్టుమెంటు వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచుండిన యెపిగ్రాఫిని గూర్చినరిపోర్టులును

(Annual Reports on Epigraphy) గూడ నెక్కువగాఁ దోడ్పడినవి.

ఈ పైఁ జెప్పినవిగాక బ్రహ్మశ్రీ పాడివేంకటనారాయణ పాఠీగారిచే విరచింపఁబడిన యాంధ్రాక్షరతత్త్వమును, బ్రహ్మశ్రీ రావు బహదరు వీరేశలింగముపంతులుగారిచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రకవుల చరిత్రమును, బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకట, రాయ శాస్త్రిగారిచే విరచింపఁబడిన కథాసరిత్సాగరమును, బ్రహ్మశ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారిచే రచింపఁబడిన హిందూదేశకథాసంగ్రహమును గూడ నామఁ గొంచెము తోడ్పడినవిగావున వారికిని నావందనము లర్పించుచున్నాఁడను.

చెన్నపట్టణము.
15-3-10.

}

చిలుకూరి వీరభద్రరావు.

ఆంధ్రమహాజనులకు విజ్ఞప్తి.

సోదరులారా !

ఈ గ్రంథరచనయందుఁ బడినశ్రమయంతయు మీకుఁ దెలుపుట యనావశ్యకము. ఇదియే యాంధ్రదేశ చరిత్రమును దెలిపెడి ప్రథమగ్రంథమని భావించెదను. అదివఱకు దేశచరిత్రమునుగూర్చిన గ్రంథములేక యిదియే ప్రథమగ్రంథ మగుట చేత నంతనిర్దుష్టమైయుండఁజాలదు. గీర్వాణాంగ్లేయ భాషలయందుమహాపండితులై బహుసంవత్సరములు పరిశోధనముచేసిన డాక్టరు భౌడాంకర్ మొదలగు పండితులువ్రాసిన ప్రాచీనచరిత్రములె నిర్దుష్టములుగా నుండ సాధ్యముకాకయున్నప్పుడు నావంటి యల్పజ్ఞుఁడవ్రాసిన యాంధ్రదేశచరిత్రముయొక్క ప్రథమగ్రంథమునిర్దుష్టముగ నెట్లుండఁగలదు? అయిన నాకు దొరకిన సాధనములతో నొకటిగాఁ జరిత్రమును వ్రాసిపెట్టితిని.

ఎవ్వరై నను గ్రంథమును సాంతముగాఁ జదువకయె .విమర్శనమునకుఁ బూనుకొనక గ్రంథము సామూలముగఁ బరిశోధించినతరువాత వారికిం దోచెడు దోషములను సహేతుకముగా నాకుండెలిపినచో ద్వితీయముద్రణమునందు సవరించుకొనని యంతటి దుఃభిమానిని గా నని మీకుఁ దెలుపుచున్నాఁడను.

మఱియును గ్రంథరచన చేయుచున్న కాలముననే యీ చరిత్ర మచ్చుపడినచిత్తుప్రతులను నేనే దిద్దుకొనవలసి వచ్చినందున భ్రమప్రసాద జనితములయిన యచ్చు తప్పులందందుఁ బెక్కులుపడినవి గావునఁ జదువరులు మన్నించివానిసవరించుకొని చదువుకొనవలయుననివేడుచు నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

గ్రంథ కర్త.

విషయసూచిక.

మొదటి ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశము	...	...	...	...	౧
ఎల్లలు	...	...	...	...	౨
విస్తీర్ణము	...	...	...	...	౨
నై నర్తకస్వరూపము	...	...	...	...	౩
శీతోష్ణస్థితులు	...	...	...	...	౩
ఖనిజములు	...	...	...	...	౪
జనసంఖ్యయు; భాషయును	...	...	...	...	౪
నాగరికత	...	...	...	...	౫

రెండవ ప్రకరణము.

దండకారణ్యప్రశంస	...	...	...	...	౭
దండకారణ్యగాథ	...	...	...	...	౪
కోల్లేరుసరస్సు	...	...	...	...	౪
పంచవటి	...	...	...	...	౧౦
శ్రీరామునిదండకారణ్యమార్గము	...	...	...	...	౧౧

మూడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశప్రశంస	...	...	...	...	౧౭
కలింగదేశము	...	...	...	...	౨౪
త్రైకలింగదేశము	...	...	...	...	౨౫
త్రైలింగదేశము	...	...	...	...	౨౭
వేంగిదేశము	...	...	...	...	౩౧

నాలుగవ ప్రకరణము.

అదిమనివాసులు ...	...	...	...	3E
అనార్యులు; దస్యులు	...	...	...	32
లంకాద్వీపవాసులు	...	...	...	3F
ద్రావిడులు; ద్రావిడదేశము	...	...	...	౪౦
యక్షులు; తమిళులు, తమిళికము	...	...	...	౪౨
ఆర్యులు; ఆర్యావర్తము	...	...	...	౪౩
దక్షిణాపథము	...	...	...	౪౪
ఆర్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుట	...	...	...	౪F
కర్ణాటార్యులు	...	...	...	౫౦
ఆంధ్రు లార్యులా; అనార్యులా; ద్రావిడులా	...	...	...	౫౧

ఐదవ ప్రకరణము.

నాగులు; నాగకులులు	...	...	...	౫3
నాగోత్పత్తికథనము	...	...	...	౫౫
ఖండవవనదహనము	...	...	...	౫E
అర్జునుఁడు నాగకన్యల వివాహమాడుట ✓	...	...	...	౫E
పరీక్షిత్తు తక్షకునిచే జంపబడుట	...	...	...	౫2
జనమేజయుఁడు సర్పయాగము చేయుట	...	...	...	౫౪
శిశునాగవంశము	...	...	...	౫౪
మఱికొన్ని గాథలు	...	...	...	౫F
చరిత్రాంశములు	...	...	...	E౦
బుద్ధులగాథలు	...	...	...	E౨
బుద్ధునిదంతకథనము	...	...	...	E౪
గాథలసారాంశము	...	...	...	E2
నాగులేద్రావిడులు	...	...	...	E౪
ఆంధ్రులకు నాగులకుఁ గలసంబంధము	...	...	...	E౫

ఆఱవ ప్రకరణము.

బుద్ధుని కాలము	...	...	...	2..9
బోధాయనాపస్తంబుల కాలము	...	...	...	2౪
ఆనార్యాంధ్రుల మతము	...	...	...	2౮
ఆంధ్రరాజ్యస్థాపనము	...	...	...	2౯
ఆంధ్రవిష్ణువు ✓...	...	...	...	౩౦
శైవమతవ్యాపనము	...	...	...	౩౧
మౌర్యుల కాలము	...	...	...	౩౪
ఖారవేలుని శాసనము	...	...	...	౩౫
ఆంధ్రులు మగధరాజ్యమును జయించుట	...	...	...	౩౬
పురాణములలోని రాజవంశములు	...	...	...	౩౭
ఆంధ్రభృత్యవంశ మె శాతవాహనవంశము	...	...	...	౪౦
శాతవాహనుడే శాలివాహనుడు	...	...	...	౪౧
బృహత్కథ	...	...	...	౪౨
గుణాధ్యపండితుని చరిత్రము	...	...	...	౪౩
సాతవాహనుని పుత్రాంతము	...	...	...	౪౪
రాణి సాతవాహనుని మూర్ఖుడని యవమానించుట...	...	...	...	౪౫
గుణాధ్యశర్వపర్తలు ప్రతిష్ఠ చేయుట	...	...	...	౪౬
శర్వపర్త సాతవాహనుని విద్వాంసుని జేయుట	...	...	...	౪౭
బృహత్కథను భూమిపై వ్యాపింపజేయుట	...	...	...	౪౮
గుణాధ్యుడు బృహత్కథను తగులంబెట్టుట...	...	...	...	౪౯
గుణాధ్యుడు బృహత్కథను సాతవాహనునికిచ్చుట	...	...	...	౫౦
ఈ గాథ యొక్క ప్రయోజనము	...	...	...	౫౦౦

ఏడవ ప్రకరణము.

శ్రీముఖశాతవాహనుడు	...	...	...	౫౦౩
కృష్ణశాతవాహనుడు	...	...	...	౫౦౪
శ్రీశాతకర్ణి	...	...	...	౫౦౫

కుంభీరకరాజు	...	...	...	...	...
ఆ పుష్పండు	...	...	...	...	౧౧౬
కుంతలశాతకర్ణి	...	...	...	...	౧౧౭.
పులమావి	...	...	...	...	౧౧౭.
హాలశాతవాహనుడు	...	...	...	...	౧౧౮
ఆంధ్రరాజ్యకల్లాలము	...	...	...	...	౧౧౮
క్షహరాటానహపానా	...	...	...	...	౧౧౯
ఋషభదత్తునిధర్మకార్యములు	...	...	...	...	౧౨౦.
కాలనిర్ణయము	...	...	...	...	౧౨౦
శివస్వాతికర్ణుడు	...	...	...	...	౧౨౪
శైవమతవిజృంభణము	...	...	...	...	౧౨౪
	...	...	...	...	౧౨౫

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

గోతమిపుత్ర శాతకర్ణుడు	...	...	...	...	౧౨౭
గోతమిపుత్రుని శాసనములు	...	...	...	...	౧౨౮
చేంకుడ్డువాన్ గోతమిపుత్ర శాతకర్ణుల మైత్రీ	...	...	...	...	౧౩౦
ద్రమిశార్యరాజులకు యుద్ధము	...	...	...	...	౧౩౪
చస్తనుడు	...	...	...	...	౧౩౫
గోతమిపుత్రుడు పన్నులు తీసివేయుట	...	...	...	...	౧౩౭
వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపులమాయి	...	...	...	...	౧౩౭.
తూత్రపస్వామి జయదాసుని దండయాత్ర	...	...	...	...	౧౩౮
శాలివాహన విక్రమార్కుల గాథ	...	...	...	...	౧౩౯
చస్తనవంశము	...	...	...	...	౧౪౦
శాలివాహనులకు తూత్రపులకుఁ గల సంబంధము	...	...	...	...	౧౪౩
వాసిష్ఠీపుత్ర చతుష్పర్ణ శాతకర్ణి	...	...	...	...	౧౪౪
శివశ్రీ శాతకర్ణి	...	...	...	...	౧౪౫
శివస్కందుడు	...	...	...	...	౧౪౫

గోతమిపుత్ర యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి ...	...	...	౧౪౭
శ్రీశైలబౌద్ధసంఘారామ నిర్మాణము	...	...	౧౪౯
నాగార్జునాచార్యుఁడు	...	...	౧౫౨
మాధారిపుత్ర శకసేనుఁడు	...	...	౧౫౫
విజయశ్రీ శాతకర్ణి, చంద్రశ్రీ శాతకర్ణి, పులమావి...	...	...	౧౫౫
పార్వతీయాంధ్రులు	...	...	౧౫౬
మాధారిపుత్ర పురుషదత్తుఁడు	...	...	౧౫౬
చరిత్రము తెలియనివారు	...	...	౧౫౭
హరితిపుత్ర శాతకర్ణి	...	...	౧౫౭
ఆంధ్రభృత్యవంశము	...	...	౧౫౮-౧౫౯

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

శాలివాహనశకము	...	...	౧౬౦
అమరావతీస్తూపము బయల్పడుట	...	...	౧౬౨
ధాన్యకటక నగరము	...	...	౧౬౮

పదవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రసామ్రాజ్యవిస్తీర్ణము	...	...	౧౭౨
బౌద్ధమతము	...	...	౧౭౩
బౌద్ధమత భేదములు	...	...	౧౭౪
బ్రాహ్మణమతము	...	...	౧౭౫
వర్ణాశ్రమధర్మములు	...	...	౧౭౬
ఇతరమతములు	...	...	౧౭౭
దేశభాషాభివృద్ధి	...	...	౧౭౭
శిల్పశాస్త్రము, చిత్రవిద్య	...	...	౧౭౮
కాగ్రీచైత్యము	...	...	౧౮౧
అజంటావిహారములో శిల్పచాతుర్యము	...	...	౧౮౨
మతసంఘములు; పౌరసభలు	...	...	౧౮౩
వర్తకసంఘములు	...	...	౧౮౪

నాణెములు	...	...	...	౧౮౫
విశేషానుభవము గలమణికారకులు	...	...	...	౧౮౬
కుష్ఠరసములు	...	...	...	౧౮౭
సముద్రమార్గములు; రేవుపట్టణములు	—	...	...	౧౮౮
పట్టణములు, పల్లాలు	...	...	...	౧౯౦
ఆంధ్రులవర్ణనము...	...	...	...	౧౯౨
విశేషాంశములు	...	...	...	౧౯౩
కర్ణాటము	...	...	...	౧౯౪

పదునొకొండవ ప్రకరణము,

ఆంధ్రపల్లవులు	...	...	...	౧౯౭
పురాణములలోని పహ్లావులు	...	...	...	౧౯౮
కాననములలోని పల్లవరాజవంశము	...	...	...	౨౦౦
అశ్వత్థానునంశమనుటకుఁ గారణము	...	...	...	౨౦౩
పార్థియనులే పహ్లావులు	...	...	...	౨౦౪
తొండైయారులు	...	...	...	౨౦౪
కురుంబాలు పల్లవులా	...	...	...	౨౦౫
తుండకవిషయమె దండకనాడు	...	...	...	౨౦౬
పల్లవు లాంధ్రులలోనివారెగాని యన్యులుగారు	...	...	...	౨౦౬

పండ్లెండవ ప్రకరణము.

శివస్కందవర్త ...	...	...	...	అగం
మైదవోలుశాసనము	...	...	...	అగం
హిరహడగల్లిశాసనము	...	...	...	అగం
కాలనిర్ణయము ...	...	...	...	అగం
శివస్కందవర్త సరిపాలనము	...	...	...	అగం
జయవర్త ...	...	...	...	అగం
విజయదేవవర్త ...	...	...	...	అగం

వేంగీపురము లేక వ్యాఘ్రపురము....	...	...	౨౨౦
అజువనాడు; వేంగీదేశము ...	...	...	౨౨౧
సముద్రగుప్తునిదండయాత్ర ...	...	...	౨౨౩
విజయస్కందవర్త; విజయబుద్ధవర్త ...	...	...	౨౨౪
విజయనందివర్త ...	...	...	౨౨౫
కందరవర్త; అత్తివర్త ...	...	...	౨౨౬
చండవర్త ...	...	...	౨౨౭
నందప్రభంజనవర్త ...	...	...	౨౨౮
స్కందవర్త వంశము ...	...	...	౨౨౯
స్కందవర్త కుమార విష్ణువంశము ...	...	...	౨౩౦
కమ్మరాష్ట్రము ...	...	...	౨౩౧
నైయోగికులు లేక నియోగులు ...	...	...	౨౩౨
త్ర్యోచన పల్లవుఁడు ...	...	...	౨౩౩
నవీనకదంబులు; మయూరశర్త ...	...	...	౨౩౪
మణియొక పల్లవవంశము ...	...	...	౨౩౫
చాళుక్యులదండయాత్ర ...	...	...	౨౩౬
సింహవిష్ణువంశము...	...	...	౨౩౭
మహేంద్రవర్త ...	...	...	౨౩౮
నరసింహవర్త ...	...	...	౨౩౯
రెండవమహేంద్రవర్త ...	...	...	౨౪౦
పరమేశ్వరవర్త; రెండవనరసింహవర్త, మూడవమహేంద్రవర్త...	...	...	౨౪౧
రెండవపరమేశ్వరవర్త ...	...	...	౨౪౨
నందివర్త పల్లవమల్లుఁడు ...	...	...	౨౪౩
అపరాజితవర్త ...	...	...	౨౪౪
హానుత్సంగు ...	...	...	౨౪౫
కాంచీపురము బౌద్ధాక్షత్రము ...	...	...	౨౪౬
జైనమతము ...	...	...	౨౪౭

జై నమత సిద్ధాంతములు	...	...	... ౨౪౬
ఆంధ్రదేశమున జై నమత వ్యాపనము	...	...	... ౨౪౭
కుమారిలభట్టు	...	...	... ౨౪౮
బ్రాహ్మణులు సముద్రయానము	...	...	... ౨౪౯
వైష్ణవమతము	...	...	... ౨౫౦
గాంగపల్లవులు	...	...	... ౨౫౩
మఱియొక పల్లవవంశము	...	...	... ౨౫౪
నలంబవాడి పల్లవవంశము	...	...	... ౨౫౪
ద్రావిడపల్లవులు	...	...	... ౨౫౬
త్రినయనపల్లవవంశము	...	...	... ౨౫౬

పదుమూడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రచాళుక్యులు...	...	...	... ౨౫౮
ఒక చిత్ర మైన సంబంధము	...	...	... ౨౬౦
చాళుక్యవంశము...	...	...	... ౨౬౧
జయసింహపల్లభమహారాజు	...	...	... ౨౬౧
రణరాగుడు	...	...	... ౨౬౧
శ్రీపులకేశిపల్లభమహారాజు	...	...	... ౨౬౧
శ్రీకీర్తి రివర్తపల్లభమహారాజు	...	...	... ౨౬౩
మంగళేశుడు	...	...	... ౨౬౩
శ్రీపృథ్వీపల్లభమహారాజు	...	...	... ౨౬౩
పూర్వదిగ్విజయయాత్ర	...	...	... ౨౬౪
కుబ్జవిష్ణువర్ధనమహారాజు	...	...	... ౨౬౫
జయసింహపల్లభమహారాజు	...	...	... ౨౬౭
ఇంద్రభట్టారకుడు	...	...	... ౨౬౮
రెండవ విష్ణువర్ధనుడు	...	...	... ౨౬౯
మంగియువరాజు	...	...	... ౨౭౦

జయసింహుఁడు	...	...	...	...	౨౭౧
కొక్కిలి విక్రమాదిత్యభట్టారకుఁడు	...	...	...	...	౨౭౧
కోకిలవర్తమహారాజు	...	...	...	...	౨౭౨
మూడవవిష్ణువర్ధనుఁడు	...	...	...	...	౨౭౪
మొదటివిజయాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	౨౭౪
చాలవవిష్ణువర్ధనుఁడు	...	...	...	...	౨౭౫
రెండవవిజయాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	౨౭౫
కలి విష్ణువర్ధనుఁడు...	...	...	...	...	౨౭౭
గణకవిజయాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	౨౭౮
యువరాజవిక్రమాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	
మొదటియుద్ధమల్లుఁడు	...	...	...	...	
మొదటిచాళుక్యభీముఁడు	...	...	...	...	౨౮౦
కొల్లభిగండ విజయాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	౨౮౧
అమ్రరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు	...	...	...	...	౨౮౧
బేటవిజయాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	౨౮౩
తాళరాజు	...	...	...	...	౨౮౩
రెండవవిక్రమాదిత్యుఁడు /	...	...	...	...	౨౮౩
మూడవభీముఁడు...	...	...	...	...	౨౮౪
రెండవయుద్ధమల్లుఁడు	...	...	...	...	౨౮౪
రెండవచాళుక్యభీముఁడు	...	...	...	...	౨౮౪
అమ్రరాజవిజయాదిత్యుఁడు	...	...	...	...	౨౮౫
రెండవతాళరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు	...	...	...	...	౨౮౭
దానార్ణవుఁడు	...	...	...	...	౨౮౯
శక్తివర్ధ	...	...	...	...	౨౯౦

పదునాలుగవప్రకరణము.

విమలాదిత్యుఁడు —	...	...	...	...	౨౯౧
విమలాదిత్యనిమంతివజ్జియప్రెగ్గడ	...	...	...	...	౨౯౪

రాజరాజనరేంద్రుడు	...	...	...	౨౯౫
రాజనరేంద్రుని బిరుదు నామములు	...	...	...	౨౯౬
రాజమహేంద్రవరము	...	...	...	౨౯౯
రాజరాజనరేంద్ర భోజరాజులు సమకాలీనులు	...	...	...	౩౦౦
రాజనరేంద్రుడు కావ్యగీతిప్రియుడు	...	...	...	౩౦౧
నన్నయభట్టు	...	...	...	౩౦౨
నారాయణభట్టు	...	...	...	౩౦౪
పావులూరి మల్లనకవి	...	...	...	౩౦౬
కోరుమల్లికాసనము	...	...	...	౩౦౭
కృతస్నాపవాదములు	...	...	...	౩౦౮
కులోత్తుంగచోడదేవుడు	...	...	...	౩౦౯
కులోత్తుంగచోడదేవుని విజయములు	...	...	...	౩౧౦
కులోత్తుంగచోడదేవుని బిరుదునామములు	...	...	...	౩౧౩
కులోత్తుంగుని రాజధాని, కులోత్తుంగుని రాణులు	...	...	...	౩౧౪
కళింగదండయాత్ర, విశాఖపట్టణము లేక కులోత్తుంగచోడపట్టణము	...	...	...	౩౧౫
వేగినేశపాలకులు	...	...	...	౩౧౬
రచోడుడు	...	...	...	౩౧౭
మేడమూర్తి	...	...	...	౩౧౮
రాజరాజచోడగంగు	...	...	...	౩౧౯
తెలిక తెగవారు	...	...	...	౩౨౦
విక్రమచోడుడు	...	...	...	౩౨౧
రెండవకులోత్తుంగచోడదేవుడు	...	...	...	౩౨౪
ఆంధ్రచాళుక్యవంశవృక్షము	...	...	...	౩౨౫

పదునైదవ ప్రకరణము.

వెలనాటిచోడులు	...	...	...	౩౨౬
ఆఱువేలనాడు	...	...	...	౩౨౯

ఆఱు వేలనియోగులు	...	...	...	330
రెండవకుడ్యవర్త, మొదటిగొంక రాజు	...	...	...	333
రెండవవిదురరాజు, కులొత్తుంగరాజేంద్రచోడుడు	...	...	...	33౪
రెండవగొంక రాజు	...	...	...	33౫
వెలనాటివీరరాజేంద్రచోడుడు...	...	...	...	33౬
వెలనాటిమనుమగొంక రాజు	...	...	...	33౭
పృథ్వీశ్వరరాజు	...	...	...	33౭
వెలనాటిచోడవంశము	...	...	...	33౮
బేటవిజయాదిత్యవంశము	...	...	...	33౯
హైహయవంశము	...	...	...	3౪౦

పదునాఱవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రచోడులు	...	...	...	3౪౭
రేనాటిచోడులు ద్రావిడులుగారు	...	...	...	3౫౦
మహాబాణవంశము	...	...	...	3౫౧
వైదుంబవంశము	...	...	...	33౫
నలంబరాజవంశము	...	...	...	3౫౮
విష్ణుకుండినవంశము	...	...	...	3౬౦
కళింగముయొక్క పూర్వచరితము	...	...	...	3౬3
పుంళిందులపాలనము	...	...	...	3౬౫
హానుత్సాంగు	...	...	...	3౬౬
కళింగగాంగవంశము	...	...	...	”
కళింగనగరము	...	...	...	3౬౭
వీరసింహ గాంగునివంశము	...	...	...	3౬౮

ఆంధ్ర దేశ కథాసంగ్రహము

ఆంధ్రభృత్యవంశము.

మొదటి ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశము.

ఆంధ్రదేశచరిత్రమును దెలిసికొనుటకుఁ బూర్వము “ఆంధ్రదేశ” మన నెట్టిదియో, దానికల్ల రెవ్వియో, విస్తీర్ణమెంతయో, అందలి జనులవేషభాషా మతంబు లెట్టివో, ఎట్టి నాగరికతపహించి యుండిరో, కొంచెముగానైనఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము.

హిందూదేశముయొక్క మధ్యప్రదేశము నలంకరించి యుండిన వింధ్యపర్వతమునకు పైభాగ మార్యావర్తము లేక ఉత్తర హిందూస్థానమనియు క్రింది భాగము దక్షిణాపథములేక దక్షిణ హిందూస్థానమనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి.

భరతఖండమునందలి దక్షిణాపథ దేశములలో నాంధ్రదేశము గుప్రసిద్ధమయినదిగ నున్నది. (అంధ+రన్ = అంధ = దృష్ట్యపహితే యనిధాతువు) మనుష్యులు పసియింప శక్యముకాని యంధకారము కలది యగుటచే నాత్తరాహు లీదేశము నాంధ్రదేశమని వాడుచు పిచ్చిరని కొందఱు పండితులు చెప్పుచున్నారు. ¹ ఆంధ్రులు నివసించుచుండు దేశముగాన దీనికి నాంధ్రదేశమను పేరు గలిగినదని మఱికొందఱు పండితులు తలంచుచున్నారు. ప్రాచీనకాలము నందు నాగరికులు పసియింప శక్యముకాని యంధకారబంధురమయిన మహారణ్యమధ్యమునందు మొదట వీరు నివసించియుండిన వారగుటఁజేసి యాత్తరా

1 ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము, పొరట రగ.

హులయిన యాద్యులు వీరిదేశము నాంధ్రదేశమనియు, వీరి నాంధ్రులనియు, బిలిచిరని చెప్పమాట యుక్తియు కమయినదిగానే యుండును.

ఎల్లలు.

ఈదేశమున కుత్తరమున నుత్కలమహారాష్ట్ర దేశములును, తూర్పునఁ దూర్పుసముద్రమనియెడి బంగాళాఖాతమును, దక్షిణమున ద్రావిడకర్ణాటక దేశములును, పశ్చిమంబున కర్ణాటక మహారాష్ట్ర దేశములును గలవు.

విస్తీర్ణము.

ప్రస్తుతము హిందూదేశమును బరిపాలించుచుండిన బ్రిటీషు పరిపాలకులు పరిపాలనమున కనుకూలమగునటుల దేశము ననేక భాగములుగ విభాగించి యుండుటనుబట్టి యాంధ్రదేశముయొక్క విస్తీర్ణమును సరిగా నిర్వచించుటకు సాధ్యముగాదు. అయిన నొకరీతిగా నిర్ధారణమునేయవచ్చును. చెన్నపురిరాజధానిలో నుత్తరముననుండు గంజాము మండలములోని శ్రీకాకులమునుండి బయలుదేటి తూర్పుసముద్రపుతీరము పొడవునను చెన్నపట్టణమున నుత్తరమున నున్న పాలయవేర్కాడు (ప్రళయకావేరి) వఱకునుబోయి యటనుండి బెంగుళూరునకును, అచ్చటనుండి తిన్నగా బల్లారికిని, షిమ్లట నుత్తరముగా హైదరాబాదునకును, తరువాత నాగపురప్రాంతము వఱకును జుట్టి వచ్చిన నీనడుమఁగల గూఁవద్దేశ మాంధ్రదేశముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. అనఁగా గంజామును, విశాఖపట్టణమును, గోదావరియు, కృష్ణయు, గుంటూరును, నెల్లూరు మండలములును, చెంగలుపట్టుమండలములోఁ గొంచెముభాగమును, చిత్తూరు లేక ఉత్తరావర్కాడు మండలములో సగము భాగమును, అనంతపురము, కడప, కర్నూలు (కందనోలు) మండలములును, బల్లారిమండలములో కొంతభాగమును, నైజామురాజ్యములో విశేషభాగము (అనఁగా నల్లొండ, ఓరంగల్లు, ఖరీమ్నగరు, మహబూబునగరము, మెతుకు, ఎల్లందలజిల్లాలును, ఇందూరు, బీడరుజిల్లాలలో కొంతభాగమును) నాగపుర గోండ్వానాదేశములలో నొక కొంచెము భాగమును జేర్చిన నాంధ్రదేశమేర్పడి కొంచెమింపుమింపుగ లక్షయుఁ బదునేడువేల మైళ్లవైశాల్యముగలిగి యొప్పుచున్నది.

నైసర్గికస్వరూపము.

ఈ దేశమునకు తూర్పు దెసను పర్వతపంక్తులుగలవు. వానిని తూర్పుకనమలందురు. ఇవి పడమటికనమలవలె నంతయున్నతములయినవి కావు. ఈ దేశము యొక్క మధ్యభాగము మిక్కిలియెత్తుగనుండి తూర్పునకుఁ బోయినకొలది నేట వాటుగనుండును. తూర్పుకనమలకును సముద్రమునకును నడుమమిక్కిలి సారవంతములయిన బయళ్లుకలవు. పురాణప్రసిద్ధమయినమహేంద్రపర్వత మీ దేశమునకు తరమున నున్నది. 'వానినే గంజాముజిల్లాలో మలయకొండ లనుచున్నారు ఈతూర్పుకనమల మలయకొండలని, నిమ్మగిరులని, పాలకొండలని, గోలకొండలని, పాపికొండలని, వేలికొండలని, ఆయాజిల్లాలయందు వేత్వేలుపేర్లు లభింపఁబడుచున్నయవి. ఇవిగాక నగరికొండలు, జవ్వాదికొండలు, శేషాచలపుకొండలు, నల్లమలెకొండలు, ఎఱ్ఱమలెకొండలు మొదలగునవి పెక్కులుగలవు. ఈదేశముయొక్క యుత్తరభాగము గురిపికుల్య, వంశధార, నాగావలి, శారదా మొదలగునదులచేతను, దక్షిణభాగము గుండలకమ్మ, ఉత్తరపినాకిని, చిత్రావతి, పాపఘ్ని మొదలగునదులచేతను, మధ్యభాగము కృష్ణా గోదావరీ మహానదులచేతను, ఇంద్రావతి, ప్రాణహిత, వరద, మంజీర, భీమరథి, తుంగభద్రా మొదలగు నుపనదులచేతను బ్రవహింపఁబడుచు దేశమంతయు సారవంతమై యొప్పుచున్నది. ఈనదులన్నియుఁ బడమటఁబుట్టి తూర్పుగాఁ బ్రవహించి సముద్రమునం గలియుచున్నవి. పీఠభూములు ప్రతిపండునట్టి నల్లమట్టి నేలలుగానున్నవి. ఈపీఠభూములయందు వచ్చటచ్చట తాళ్లగుట్టలును కాండపులుసుగలవు. ఈదేశమునందు జలసమృద్ధములయిన చెలువు లనేకములుగలవు.

శీతోష్ణసితులు.

ఈదేశమునం దుష్ణకాలమున నుష్ణమును, శీతకాలమున శీతమును నధికముగానుండునుగాని యుష్ణదేశమనియె చెప్పఁదగియున్నది. తూర్పుభాగమున కంటె నడుమను, పడమటను వర్షములు తక్కువగాఁ గురియును. పీఠభూములు మిక్కిలిపొడిగానుండును. ఆరణ్యప్రదేశములుదక్క తక్కినతావు లారోగ్యప్రదములై యొప్పుచున్నవి.

ఖనిజములు.

సమస్తలోహపదార్థము లీదేశమునం దుత్పత్తియగుచున్నవి. కోలారు లోను, హైదరాబాదులోను బంగారుగనులుగలవు. మంచియినుము పెక్కుచోట్లదొరకును. నేలబొగ్గు హైదరాబాదురాజ్యమునందు విశేషముగాఁ జిక్కుచున్నది. అభ్రకపుగనులుకూడ పెక్కులు గన్పెట్టఁబడినవి. ప్రశస్తములయిన వజ్రముల కీదేశము ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది.

జనసంఖ్యయు ; భాషయును.

ఈమహాదేశమిప్పుడు రెండుకోట్ల పదిలక్షలమహాజనులచే నిండికృతమైయున్నది. వీరికిమాతృభాషయగు నాంధ్రము హిందూస్థానమునందలి దేశభాషలలో మూడవదియై మాధుర్యమునందు “ఇటాలియనుభాషను” బోలియున్నదని ఖండాంతరపండితులచే సహితము గొనియాడఁబడుచు దినదినాభివృద్ధిగాంచుచున్నది. ఇట్లాంధ్రదేశమునందు మాత్రమేగాక ద్రావిడ కర్ణాటకదేశములందును నాంధ్రము మాటలాడువార లనేకులున్నారు. చెన్నపట్టణమునందుండెడిజనులలో నాల్గవంతుకుఁబై గా జనులాంధ్రులుగానున్నారు. ద్రావిడదేశమునందలి జమీందారులనేమ లాంధ్రభాష మాటలాడు నాంధ్రులుగ నున్నారు. ఈ యాంధ్రులు పదునైదవ పదునాఱవ పదునేడవ శతాబ్దములయందు విజయనగరపురాజులు వక్షిణదేశమునకుదండెత్తిపోయి పాండ్య చోళ కేరళ దేశముల నాక్రమించుకొని పరిపాలించినకాలమున ద్రావిడదేశమునకుఁబోయి నాటనుండియు నచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ఇంతియగాక బొంబాయి పట్టణమునందును కాశీపట్టణమునందును బర్తాలోని రంగము మోర్రేను (Moulmein) పట్టణములయందును నివాసము లేర్పఱచుకొని వసించునట్టి యాంధ్రులనేకులున్నారు. క్రికందటికి నాంధ్రము మాతృభాషగానున్నను వీరందఱునుచ్చారణమునందును నడవడులయందును స్థలభేదములను బట్టి భేదించియున్నారు. ఉత్కలదేశప్రాంతములవా రొకరీతిగను, ద్రావిడదేశప్రాంతములవారు మేఘాకరీతిగను, కర్ణాటదేశప్రాంతములవారు మఱొకరీతిగను, మహారాష్ట్రదేశప్రాంతముల వారింకొకరీతిగను వేషభాషలయందు వేరుపడి ఆయాదేశ

సాంప్రదాయములను విశేషముగాఁ గలిగియుండి భిన్నజాతులట్ల గన్పడెదరు గాని నిక్క మాలోచింప వీరెల్లరు నాంధ్రులే గాన నేఱుగ భావింపరాదు.

నాగరికత.

నదుల కానకట్టలు గట్టఁబడి కాలువలు త్రవ్వఁబడి దేశమునందం తట నదీజలములు ప్రవహింపఁ జేయఁబడి యూషరక్షేత్రములు సహితము వరిపం దునట్టి దివ్యక్షేత్రములుగ మార్పఁబడి నానావిధములయిన పంటలు పండింపఁ బడుచున్నవి. ఇట్లు దేశము జలపూరితమై సర్వసస్యఫలప్రదం బగుటందేసి జ నాభివృద్ధిగలిగి వానితోఁబాటు పట్టణములు పల్లెలు ద్విగుణముగా త్రిగుణముగా నధికముకాఁగా వాణిజ్యము హెచ్చినది. వాణిజ్యము హెచ్చినకొలఁది సౌకర్య ము లెక్కువగ సమకూర్పఁబడినవి. మహానదులకు వంతెనలు గట్టఁబడి, పర్వత ములు దొలువఁబడి, అయోమార్గములు నిర్మింపఁబడి పొగబండ్లు నడుపఁబడుచు న్నవి. ప్రతిపెద్దపల్లెయందును లేఖావహన కార్యస్థానము(Post Office) నెల కొల్పఁబడినది. ప్రతిపట్టణమునందును తంత్రులమూలముగా వార్తలను బంపు కార్యస్థానములు (Telegraph Offices) నెలకొల్పఁబడినవి. బ్రిటీషుపాల నమున నాంధ్రులు విద్యాపరిజ్ఞానసంపన్నులై నానాట నాగరికతాభివృద్ధులను గాంచి ఁర్థిలుచున్నారు. అభివృద్ధిఁ బడయుట కనుపయుక్తములగు సుగుణ ముల ననేకములఁ గలిగియుండి యాత్మస్వాతంత్ర్యమునం దభిలాషగలిగియుండి యు నుద్రేకులుగాక ధైర్యముమాపవలసిన సత్కార్యసమయముల వెనుకంజవే యక శాంతమతులై నాగరికతయందు హిందూదేశమునందలి యేజాతివారికిని దీసిపోక సదా సంస్కరణాభిరతులయి మెలంగుచున్నారు. బ్రిటీషు పరిపాల నమునందింకను నత్యున్నతస్థితి కాంధ్రులు వత్తురని విశ్వసించుటకుఁ బ్రబలహే తువు లనేకములు గలవు.

ఏదేశమిట్లు రమ్యహర్ష్యములతో నొప్పెడి పట్టణరాజములచేతను, పుష్పఫల భరితములగు నుద్యాన వనారామములచే సొబగుమీఁపెడి పల్లెలచే తను, భూమిని సర్వసస్యాధ్యగఁ జేయునట్టి మహానదీనదంబులచేతను, సార వంతములై సర్వసస్యాధ్యములయిన సుక్షేత్రములచేతను, తామర తంపరయై

నిరంతరము వర్షిల్లుచుండెడి జనపరంపరచేతను, దివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యముల బోధించెడి స్థలపురాణాద్యుద్గ్రంథసముదాయముచేతను, అలంకరింపఁబడి దేవతల యుద్యానవనమో, పాలకుల ముంగొంగుబంగారమో, గృహస్థుల భూతల స్వర్గమో యన నాగరికతాభివృద్ధులఁ బెల్లుగ నతిశయిల్లుచు నాంధ్రనామముచే వ్యవసారింపఁ బడుచున్నదో అట్టి యీదేశము మాడువేలేండ్లకు పూర్వ మొక ప్పడు ఘోరకిరాతావృత దండకారణ్య మధ్యగతమైన చీమలేని చిట్టడవిగను, కాకిలేని కాఱడవిగను నుండినట్లు మన పూర్వగ్రంథములు చాటుచున్నవి.

రెండవ ప్రకరణము.

దండకారణ్యప్రశంస.

మనపురాతనగ్రంథములలో శ్రీమద్రామాయణ మహాభారతములు మన పూర్వుల చరిత్రములను గొంతవఱకుఁ దెలుపుటకు సాధనములుగా నున్నవి. తన తండ్రియగు దశరథుఁడు కేకయ రాజపుత్రి కొసంగినవరములఁదీర్చి తండ్రి యాడినపలుకు దబ్బర గాకుండ నిలుపుటకై దేశములందును గ్రామములందును బ్రవేశింప నొల్లక పదునాలుగు సంవత్సరములు వట్టి యరణ్యమునందే నివసింప దీక్ష వహించి శ్రీరాముఁడు సీతాలక్ష్మణ సమేతముగా వచ్చి యిప్పటి యీ యాంధ్రదేశప్రాంతములయందు సంచరించినట్లును, అప్పు డీప్రాంతము ఘోరా రణ్య ప్రదేశముగా నున్నట్లును శ్రీమద్రామాయణమునందుఁ దెల్పఁబడినది. అది యునుం గాక యీ మహారణ్యప్రదేశమునకు దిగువను కిష్కింధారాజ్య మున్న ట్లుగూడఁ జెప్పఁబడినది. మఱియును రావణుఁడు సీత నెత్తికొనిపోయినప్పు డామె మొట్టనాలకించి యాసాధ్యమణిని రక్షింపవచ్చుటకుఁ గాని యామె యిచ్చెడు నాన వాలును భద్రపఱచుటకుఁ గాని గోదావరి మొదలుకొని పంపా నది వఱకు నామెకెవ్వరును గాన్పించి యుండలేదనియుఁ గూడఁ దెల్పఁబడి యుండెను. పంపానది కావలమాత్రము సుగ్రీవాదులు గాన్పించిరి. దీనిం బట్టి రామాయణమునాటికి హిందూదేశము యొక్కయు తరపుకొనయును, దక్షిణపు కొనయును నాగరికులయిన జనులచే నివసింపఁబడుచుండినవనియును, ఈ మహారణ్యమునం దనాగరికులయిన జాతులవా రచ్చటచ్చట నివాసము లేర్పఱచు

1. పంపానదియే తుంగభద్రానది. రామాయణమునందు పంపా పంపా సరమని వర్ణింపఁబడినది. బల్లారిజిల్లాలో హంపీ, హంపీసాగరమనుకేరఁ బర గుచున్నవి. హిందూదేశకథాసంగ్రహము. ప్రథమభాగము ౫౮ వ పొరట.

కొని యున్నను అధికభాగము నిర్జనారణ్యముగానె యుండెడిదని యూహింపవచ్చును.

దండకారణ్యగాథ.

ఈయరణ్యప్రదేశమునకే దండకారణ్యమని పేరుగలిగినది. “పూర్వము వింధ్యాద్రిమొదలుకొని యంతటను నూలుయోజనములు ప్రమాణముగాఁ గలదేశమునంతను గిరాతులచేఁ జుట్టుకొనఁబడి యున్నదానిని దండుఁడను రాజు పరిపాలనముసేయుచు నుండి యొకనాఁడు వేటకుం జని యరణ్యసంచారము నలుపుచు తన కులగురుఁడగు శుక్రునికూఁతు నరజ యనుదానిఁ గాంచి మోహవిషశుఁడై యామెను జెఱఁబట్టి యామె యిచ్చకు వ్యతిరేకముగా బలాత్కరించెను. దాని నంతయును శుక్రుఁడు కొమార్తెవలనం దెలిసికొని యాగ్రహించి వాని దేశమున నేడుదినములు మట్టివాన గురియు నని శపించెను. ఆకాపకారణమున నీ ప్రదేశమంతయు నిర్జనస్వమగు దండకారణ్యమైనదని యుత్తరరామాయణమునఁ జెప్పఁబడినది. మరియు నీదేశము కిరాతజాతులచే నివసింపఁబడుచుండియుఁ బూర్వకాలమునందే భార్గవనామక బాడబగోత్రజాత (అగ్నిపర్వతముల) ముఖంబుననుండి వెడలఁ గ్రక్కఁబడిన బురద వానచే నిర్మూలముచేయఁబడినదనిగూడఁ జెప్పఁబడినది. పూర్వ మెప్పుడో యొకానొకప్పుడీ దేశమగ్నిపర్వతములచేత నాశము చేయఁబడినదని పై గాథవలన మనకు సులభముగా బోధపడుచున్నది.

కొల్లేరుసరస్సు.

ఈ దండకారణ్యమధ్యమున యోజనాయతమైన (100 చతురపు మైళ్ల వైశాల్యముగల) మహాసరస్సొకటి కలదనియు, అది జలవిహంగములతో నత్యంతరమణీయమై యొప్పుచున్నదనియు, దానియొడ్డున నొక యాశ్రమము కలదుగాని యందెవరును లేరనియు, సమీపమునఁ బడియున్న శపమును దినుట కేజంతువును లేదనియు, ఆప్రదేశమంత నిర్జంతుకముగా నున్నదనియు, నగస్త్యుఁడు శ్రీరామచంద్రునితోఁ జెప్పినట్లుగనుత్తర రామాయణమునఁ జెప్పఁ

బడి యున్నది.¹ ఉత్తరరామాయణమునందు దండకారణ్యములోని కలిశే
 ర్కొనఁబడిన ఈసరస్వీకృడనున్నదని విచారింపఁగా నయ్యది యాంధ్రదేశ
 ములోనిదిగాఁ జూపట్టుచున్నది. ఏమన గొప్పదైదండకారణ్య మధ్యగతమై
 కొంగలకాకరమై యుండు తియ్యనీటికొలను మన యాంధ్రదేశముననే కావి
 మటియెచ్చటను గానరాదు. మటియు దండియును మహాకవి తన దశకుమారచరి
 త్రములో నీయాంధ్రదేశము సభిషర్ణింపుచు నిందొక మహాసరస్సుగలదనియు
 నది సారసనిలయమనియు నది యాంధ్రనగరికి² ననతిదూరముగానున్నదనియుఁ
 బేర్కొని యుండుటచేత నట్లభిషర్ణింపఁబడిన కొలను కొల్లేరుకాకమటియొక్క
 టి కానేరదు.³

“కొల్లేటికొంగ”లను లోకోక్తియై కొల్లేరు కొంగలకుఁ బ్రసిద్ధమను విష
 యమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. దక్షిణ హిందూస్థానమున నెన్నఁదగిన పె
 ద్దతియ్య నీటికొలను “కొల్లేరు” మాత్రమే యై దండిచెప్పినట్లుగా సలిహరాశి

(1) “వనం త్రేతాయుగే రామ బభూవ బహువిస్తరం । సమంతా
 ద్యోజనశతం మృగపక్షివివర్జితం । తస్మిన్నిర్వాసుషేరణ్యే కుర్వాణ స్తప ఉత్త
 మం అహ మాక్రమితం సౌమ్య మధారణ్య ముపాగమం ॥ తస్యరూప మరణ్య
 స్య నిర్దేష్టం నైవ శక్నుమః॥ * * * * తస్యారణ్యస్య మధ్యేతు సరోయో
 జన మాయతం । హంసకారండవాకీర్ణం చక్రవాకోపశోభితం । * * * సమీ
 పేతస్య సరసో మహా దద్భుత మాశ్రమమ్ । పురాణం పుణ్య మత్యర్థంతపస్విజన
 పరితమ్ ॥ ”

(2) “ఆయాసిషంచదినైః కైశ్చిదంధ్రనగరం । తస్యనాత్యానన్నే సలి
 లరాశినదృశస్య కలహంసగణదళితనళినదళసంహతిగళిత కిం జల్క శకలకార
 స్య సారసశ్రేణిశేఖరస్య సరసస్తీరకాననే కృతనికేతనస్థితః ॥ ”

(3) ఆంధ్రనగరియనునుది యోరుగల్లు పట్టణమనియు, అందభి వర్ణిం
 పఁబడిన సరస్సా సమీపమున నెచ్చటనో యున్నదనియు కొందఱు చెప్పు
 చున్నారు.

సదృశమై యాంధ్రనగరముగు వేంగీపురమునకు నాత్యాసన్నమై యున్నదనుటకు నందియములేదు. ఇది యిప్పుడు అగ మైళ్ల పొడవును గల మైళ్లవెడల్పును గలిగియున్నది. కాబట్టి యిప్పటి యాంధ్రదేశము దండకారణ్యములో నొకభాగముగా నుండెనని తేటపడుచున్నది.

పంచవటి.

అయినను ఆంధ్రదేశమును దండకారణ్యమునుండి తొలగించి దక్షిణాపథమన మహారాష్ట్రదేశమనియు, ఇప్పటి మహారాష్ట్రదేశమై పూర్వము దండకారణ్యముగా నుండెననియు, అగస్త్య శ్రమమునకు యోజన దూరమున గోదావరీతీరమున నుండిన పంచవటియందు శ్రీరాముఁడుకొంతకాలమునివసించెననియు, హిందూమత కర్త కాండ ప్రకారము నేమతకార్య మాచరించినను తమదేశముపేరు చెప్పకొనుట నాచారముగావున సంకల్పము చెప్పనప్పుడు మహారాష్ట్రదేశస్థులు మహారాష్ట్రదేశముపేరు చెప్పకొనక “దండకారణ్యదేశే” యని దండకారణ్యముపేరు మాత్రమే చెప్పచున్నారనియు గోదావరీతీరమునందలి నాసికపట్టణమే పంచవటి యని చెప్పకొనఁబడుచున్నదనియు, గోదావరీ ప్రవహించెడి సహ్యాద్రియొక్క యుత్తరభాగమైన గోవర్ధనము పురాణములయందభి వర్ణింపఁబడినదనియు, భారద్వాజుఁడు తన భార్యను సంతోషపెట్టుటకై గోవర్ధనమున నొక యా రామమును నిర్మించెననియు, గోవర్ధనము పురాణములయందు పట్టణముగాను పర్వతముగాను గూడఁ దెల్పఁబడుట చేతను గోవర్ధనమును గ్రామమొకటి నాసికపట్టణ సమాపమున నుండుటచేతను నాసికపట్టణమే పంచవటియని పురాణములు సమర్థించుచున్నవిగా గ్రహింపవలసినదనియు డాక్టరు భాండార్ కర్ గారు తమ దక్షిణాపథ దేశ పూర్వచరిత్రమునందుఁ జర్చించియున్నారు. ¹ మహారాష్ట్రము దండకారణ్యములోనిది కాదని మేమిప్పుడు చెప్పఁబూను కొనలేదు గాని దండకారణ్య దేశమునుండి యాంధ్రదేశమును తొలగించుటకును, పంచవటి యన నాసికపట్టణమే యని

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Deekhan. sec.1-2-3.

నిర్దేశించుటకును సాహసింపరాదని నిస్సంశయముగఁ జెప్పఁగలము. సంకల్పము చెప్పనప్పుడు, “దండకారణ్యదేశే”యని చెప్పకొనునది యొక్క మహారాష్ట్ర దేశస్థులు మాత్రమేగాదు; ఆంధ్ర దేశస్థులు, అందు ముఖ్యముగా కృష్ణా గోదావరీ మధ్యఖండమున నుండువారుసహితముఁ జెప్పకొనుచున్నారు. ఇట్టి యాచార ముండుటచేతను పై గ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన దండకారణ్య పర్ణనలచేతను, ఆంధ్రదేశముకూడ దండకారణ్యములోనిదే యని విస్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియగాక పంచవటి కొందఱుచెప్పినట్లు మహారాష్ట్ర దేశమునందుగాక యిప్పటి యాంధ్రదేశమునందే కలవని యాంధ్రుల యభిప్రాయమైయున్నది. శ్రీమద్రామాయణము నాసికపంచవటి యను వారివాదము నెంతమాత్రమును సమర్థించుచుండలేదు. రామాయణమునందును భవభూతికృతమగు నుత్తరరామచరిత్రమునందును పంచవటికడ గోదావరి వెడల్పుగానున్నట్లు చెప్పఁబడియున్నదని వారే యొప్పుకొనుచున్నారు. జన్మస్థానమునకు సమీపమునందున్న నాసికముం దట్లుకాదని జగద్విదితమైన విషయముగాన వేఱ నుడువంబనిలేదు. ప్రస్తుతము గోదావరిమండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున నున్న పర్ణశాలయే పంచవటియని యాంధ్రులు విశ్వసించుచున్నారు. వాల్మీకి రామాయణములోని పర్ణనను బట్టియు, ఆధునిక విద్వాంసుల యభిప్రాయమును బట్టియు, చూడఁగా వీరినమ్మికయే నిజమైనదని తోచుచున్నది. రామాయణములోని పంచవటియే నాసికపట్టణమగు నేని రాముఁడు చిత్రకూటమునుండి నాసికకువచ్చునప్పుడు మధ్యను వింధ్యపర్వతమును నర్కదానడియును దగులకమానవుఁ యానదియును పర్వతమునుగూడ రామునిమార్గమున నున్నట్లు వాల్మీకి రామాయణమునందు వ్రాసియుండలేదు. రామాయణమునందు షర్ణింపఁబడినదిశలను జూచినపక్షమున పర్ణశాల హిందూదేశమునకుఁ దూర్పుప్రక్కను నుండవలసినట్లు హింపవలసియున్నది. శ్రీరామునిదండకారణ్య మార్గ మిక్రిందిరీతిగ నున్నది.

శ్రీరాముని దండకారణ్య మార్గము.

“నీతాలక్ష్మణ సమేతముగా శ్రీరాముఁ డయోధ్యనుండి బయలుదేలి భరద్వాజాశ్రమమునకు వచ్చియుండెను. భరద్వాజాశ్రమము ప్రయాగలోను.

న్నది. ¹ అచ్చట నొకరాత్రముగడపి వారు చిత్రకూటమునకు వెళ్లిరి. చిత్రకూటము ప్రయాగకుఁ బదిక్రోశములమీఁద నుండెను. ² ఇప్పటిలెక్క ననుసరించి ప్రయాగకుఁ జిత్రకూటము డెబ్బదియైదు మైళ్లదూరమున నున్నది. ఇందువలన రామాయణములోని క్రోశమునకు నేడున్నర మైళ్లు సరిగానుండునని మనమూహింప వలసియున్నది. ఈ చిత్రకూటము సమీపమున మందాకిని యనునది యున్నట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడును నా పేరుగలనదియే యాపర్వతముకడనున్నది. కనుకఁ బ్రస్తుతము ప్రయాగపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున డెబ్బదియైదు మైళ్లదూరముననున్న చిత్రకూటమును పర్వతమే రామాయణములోని చిత్రకూటమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపంబనిలేదు. అచ్చటనుండి వారుమూపురు నాగ్నేయదిక్కునకుఁబోయి “అత్రిమహర్షి” యొక్క యాశ్రమములోఁ బ్రవేశించిరి. ఆశ్రమమనఁగా కొన్నిమునిపల్లెల సమూహముగాని యొకపర్ణ శాలకాదు.

ఆకాలమునం దొకానొకమహర్షి నాశ్రయించి యనేకశిష్యులు సమీప ప్రదేశములఁజుట్టును గుటీరముల నిర్తించుకొని నివసించుచుండెడివారు. అట్టి మునిపల్లెలన్నియు మహర్షియొక్క యాశ్రమమని పిలువఁబడు చుండినవి. అత్రిమహర్షియొక్క యాశ్రమము మిక్కిలి విశాలమైనదిగనుండెను. ఇయ్యది ప్రస్తుతపురీవాప్రాంతముయొక్క దక్షిణసీమవఱకు వ్యాపించెనని చెప్పవచ్చును. అత్రిమహర్షిమునిభార్య యనసూయ యనునామె. ఆనసూయకును నీతకును జరిగినసంవాదము మిక్కిలి జ్ఞానప్రదమైనదిగనున్నది. వీరిచ్చట నున్న కాలమున ఋషులు గొందఱువచ్చి తమకు రాక్షసులవలనఁ గలిగెడిబాధలను మాన్పుమని కోరఁగా రాముఁ డొకమహారణ్యమును బ్రవేశించెనని తెల్పఁబడినది. ³ ఈయరణ్యమే దండకారణ్యముగానున్నది. ఇది మిక్కిలి విస్తీర్ణమైన యరణ్యము. అసంఖ్యయు

1 వాల్మీకిరామాయణము, అయోధ్యాకాండము ౪౫ సర్గము మొదలు ౫౪ వఱకు.

2 (అయోధ్యా ౫౪—౭౮) 3 (అయో ౯౫)

3 ౧౬౦౮ అధ్యాయ ౧౬—౨౨)

ష్యాశ్రమములును, అనేక రాక్షసనివాసస్థలంబులు నిం దుండెను. ఈదండకారణ్యమునకు నుత్తరమున గంగానదియొక్క దక్షిణపుతీరమును, వింధ్యపర్వతమును; పశ్చిమమున నుత్తరవింధ్యము, అత్యాశ్రమము దక్షిణకోసలము, మలయాద్రియు; దక్షిణమున కిష్కింధారాజ్యమును ద్రవిడపాండ్యదేశములును; తూర్పున నుత్కలకళింగాంధ్రచోళదేశములు నుండెను. ఈదండకారణ్యములో రామునికిఁ ద్రోవఁజూపుటకు ఋషులు గొందఱువెంటనడచిరి. ¹ రామునికి మార్గమున ననేక ఋష్యాశ్రమములు దగిలెను. కొంతదూర మరిగినతరువాత విరాధునివనము గానిపించెను. ఇది దండకాంతర్గతము ఇది మధ్యపరగణాలలోని “బిలాన్ పూరు” జిల్లాలో నీశాన్యపుదిక్కుననున్నది.

ఇచ్చటనుండి యర్ధయోజనముమీఁదననఁగాఁ బదునైదు మైళ్లదూరమున శరభంగాశ్రమముండెను. ² ఈ యాశ్రమము విరాధుని వనమునకు దక్షిణమున నాజిల్లాలోనే యుత్తర భాగమున నీశాన్యపు మూలనుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. రాముని దర్శనమైన తరువాత శరభంగుఁ డగ్నిప్రవేశముఁ జేసెను. అచ్చట రామునిఁ జూడ మును లనేకులువచ్చి రాక్షసులచేఁ జంపఁబడిన ఋషుల యస్తుల ప్రోవులనుజూపిరి. వారలనందఱిని రక్షించెదనని రాముఁ డభయపాస్తమునొసంగి యచ్చటనుండి సుతీత్థాశ్రమమునకుఁ బోయెను. ³ ఆయాశ్రమమున నొకరాత్రుముండి తరువాత నక్కడనుండి బయలుదేటి త్రోవలో నాశ్రమములఁ బెక్కింటిని గనుగొనుచుఁ బోయెను. కొంతదూరము పోవునప్పటికి నొక గొప్పసరోవరముఁ గానిపించెను. దానికే పంచాప్పరసమని పేరు. రామునకు దారి చూపుచున్న ధర్మభృతుఁ డనుఋషి యాసరోవరమును గూర్చిన యతిహాసములఁ గొన్నిఁటిని వానికిఁజెప్పెను. మాండవర్ణి ఋషియొక్క తపస్సుచే నీసరోవరము నిర్మింపఁబడెనట. ⁴ ఈపంచాప్పరస్సరోవరము బిలాన్ పూరు జిల్లాలోనిదని కొన్ని హేతువులం గనంబడిచి జనరల్ కన్నింహా్యం దొరగారు నిశ్చయించి

1 (అరణ్య ౧౫ సర్గము) 2 (౨౫-౩౫-౪౫ సర్గములు). 3 (౬౫ సర్గము), 4 (౧౧ సర్గ ౧-౨౦).

యున్నారు.¹ మఱియును కాళిదాసునిచే మేఘసందేశమునందు వర్ణింపఁబడిన యక్షుని నివాసస్థలమగు రామగిరి.² యీ యాశ్రమ ప్రాంతముననే యుండెనని కొందఱు విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది.

సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకుదక్షిణమున నాలుగుమోజనములమీఁదననఁగా 120 మైళ్లమీఁదనగ స్త్యమహాముని భాతయొక్క యాశ్రమముండెను. ఈయాశ్రమము రాయపూరు జిల్లాయొక్క దక్షిణభాగమును బస్తరుసంస్థానము యొక్క యుత్తరభాగమును వ్యాపించి యుండెనని రామాయణములోని పర్ణనవలన మన మూహింపవలసియున్నది. ఈ యాశ్రమమునకు దక్షిణమున నొకమోజనము (30 మైళ్లు) మీఁద నగస్త్యాశ్రమముండెను. ఈ యాశ్రమము బస్తరు సంస్థానమునకు దక్షిణభాగమునం దుండెను. ఆగస్త్యాశ్రమమునకు దక్షిణమున రెండామడల దూరమున ననఁగా నలువది మైళ్లదూరమునఁ బంచవతీప్రదేశమును గోదావరియు నున్నవి. పంచవతి కొంతవఱకు నరణ్యప్రదేశమగుటం జేసి గోదావరికి సమీపమునఁ బర్ణశాల నిర్మించుకొని నీతారామ లక్ష్మణులు కొన్ని దినములు నివసించియుండిరి. ప్రస్తుతపు గోదావరిమండలములోని భద్రాచలము నకు సమీపమున నున్న పర్ణశాలయును గ్రామములో శ్రీరాముని పర్ణశాలయుండెనని యాంధ్రుల యభిప్రాయమై యున్నది. గాముఁడు పంచవతిలో నుండఁగ శూర్పణఖవచ్చి యాతని మోహించుటయు, లక్ష్మణుఁడు దాని ముక్కుచెవులు గోయుటయు, ఖరాదిరాక్షసులను జంపుటయు మొదలుగాఁగల కథ యంతయు నడచినది ఈ ఖరాదులందఱును జనస్థానమం దుండిరి.

కావున నీజనస్థానమనునది యెద్దియోమనము దెలిసికొనవలసి యున్నది. మధ్యపరగణాలలోని రాయపూర్ (రాయపురము) జిల్లాయొక్కయు, బస్తరు సంస్థానము యొక్కయుఁ బూర్వభాగమును, సంబల్ పూరు (సంబళ్ళపురము)

1 (Agcheological Reports vol XI) 2. (మేఘసందేశము ౧ వ శ్లోకము).

జిల్లాలోని చాలభాగమును, చెన్నరాజధానిలోని జయపురసంస్థానాంతర్గతమై
 గోదావరికి నుత్తరముననున్న కొంతభాగమును, గోదావరికి దక్షిణముననున్న
 నైజాము రాజ్యములోని చాలభాగమును ఈజనస్థానము లోనివిగాఁ గానపచ్చు
 చున్నవి. రావణుని తమ్ముడగు ఖరుఁ డీజనస్థానమున కధిపతిగా నుండెను. వీని
 రాజధాని ఖరాలయము. రాయపూరు జిల్లాలోని “ఖరియా” లనునదియె ఖరా
 లయమని చెప్పఁబడుచున్నది. సంబలపూరనునదియె వాల్మీకిచే వర్ణింపఁబడిన శం
 బరపురమని చెప్పఁబడుచున్నది. పంచవటీ ప్రదేశముగూడ జనస్థానాంతర్గతమై
 నదిగఁ గానంబడియెడు. పర్ణశాలనుండి రావణుఁడు సీతనెత్తికొనిపోయిన కథ
 సర్వజన విదితమైనదే. గోదావరికి నుత్తరమునఁ బంచవటీ ప్రదేశమునందును జన
 స్థానమునందును సీతను వెదకివెదకి గోదావరియొడ్డునఁ గొంతమారమరిగి పర్ణశా
 లకుఁ దూర్పున భద్రదాచలముకడ రామలక్ష్మణులు గోదావరినదినిదాటిరి. నదికి
 దక్షిణముగా జనస్థానమునఁ గొంతమారము ప్రయాణముచేసిన తరువాత జటా
 యువు గలిసికొనియెను. అచ్చటనుండి పశ్చిమదిశను నైఋతిదిశను గొంతనడి
 చి¹ జనస్థానారణ్యమును దాటిన తరువాత సూటిగ దక్షిణదిశకు బోయిరి. ²
 జనస్థానా నంతరమున మూఁడు క్రోశములమీఁదఁ గ్రాంతారణ్యము దగిలెను.
 ఇది నైజాము రాజ్యమునకు నైఋతిమూలమండెను. ఈ యరణ్యమును విడు
 చుటకుఁ బూర్వము మూఁడుక్రోశములు తూర్పునకుఁ బోయిరి. ఇచ్చ
 ట నే వీరికిఁ గబంధుఁడడ్డుపడెను. వాఁడు చెప్పినందున నచ్చటనుండి వారిరువు
 రు పశ్చిమదిశను బంపకుఁ బోయిరి. పంచవటీనుండి పంపానదివఱకు వాల్మీకి రా
 మాయణములో నిచ్చిన యాదిశలను బట్టి చూచినను నవి భద్రదాచలమునకు
 సమీపమునందలి పర్ణశాలకు ననుకూలములుగా నున్నవే కాని నాసికపట్టణము
 పంచవటీయని గాని జనస్థానమని కాని యను కొనుటకు ననుకూలములుగాలేవు.
 ఋశ్యమూకము, మాల్యవంతము, కిష్కింధము మొదలయిన ప్రదేశములన్ని
 యు హంపీ విరూపాక్షము సమీపమునందలి పర్వతాదులని యందటి యభిప్ర

యమై యున్నది.¹ కాబట్టి యాంధ్రదేశము దండకారణ్యములొనిదని పైఁ బేర్కొనఁబడిన శ్రీరాముని మార్గమువలననే తేటపడుచున్నది. ఇంక నాంధ్రదేశ మెట్లు నాగరికతఁగాంచి యెప్పటినుండి ప్రఖ్యాతికి వచ్చినదో వీనిం గూర్చి మనము విశేషముగాఁ జర్చించి దెలిసికోవలసి యున్నది.

---

1 హిందూదేశకథాసంగ్రహము, ప్రథమభాగము. పొరట. ౫౩-౫౪.

మూడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్ర దేశ స్రవణం.

ఇప్పుడు మన మేఘభాగము నాంధ్రదేశమని పిలుచు చున్నారమో యాభాగము పూర్వము దండకారణ్యములోనిదని చెప్పబడినంతవాత్రమున నాకాలమున నాంధ్రదేశముగాని నాంధ్రులుగాని యిచ్చట లేరని యూహించు పరాదు. ఆంధ్రులు ప్రాచీనతగాని నవీనులుగాను. వేదములలో విక్రీణి ప్రాచీనమైనదగు ఋగ్వేదమునందలి యైతరేయ బ్రాహ్మణమునందు నాంధ్రుల ప్రశంసగలదు. ఆంధ్రుల నాగరికారణ్యకజాతులలో జేర్చబడియుండిరని యాక్రిందివాక్యమునలన బోధపడగలదు. “శ్రు తిస్యహవిశ్వామిత్రస్త్వేకశతం పుత్రతాతసుః - పంచాశదేజ్యాయాం సో మధుచందనః. పంచాశత్క్రీయాం నైస్త్వేజ్యాయాం సో న తే కుశలం మేనిరే. తానిను వ్యాజహారాంతాన్నః ప్రజాభక్షిష్టేతి-తనీతేంద్రాః పుండ్రాః శబరాః, పులిందామూతిబా ఇత్యుచంత్యా హవావోభవంతి.”¹ విశ్వామిత్రఋషి తనపుత్రులతో నేబదుండయొక్క సంతతిని ఆర్యాశ్రమములయొక్క సరివాద్దులలో నివసించునట్లుగా శపింపెననియు, వారలే ఆంధ్రులనియు, పుండ్రులనియు, శబరులనియు, పులిందులనియు, మూతిబాలనియు, పిలువబడుచున్నారనియు, విశ్వామిత్రుని సంతతివారలే వస్తువులలో నధికభాగముగా నేర్పడిరని తెలుపబడినది. వీరెల్లఋషు చక్షిణమున నివసించుచుండెన వారని చెప్పబడుచున్నాడు పులిందులును శబరులును వింధ్యపర్వత ప్రాంతభూములయందు నివసించియుండినవారని నక్షత్రగ్రంథముల నలనఁ దెలియుచున్నది. వింధ్యపర్వతారణ్యములలో శబరులున్నారని బాణకవి తన కాదంబరియందు వ్రాసియున్నాడు.

1 యైతరేయబ్రాహ్మణము; సంఘిక 2 అధ్యాయము 3; కండిక ౧౨.

ఆంధ్రులు కృష్ణా గోదావరులనడుమనుండెడి యరణ్యప్రదేశమునఁ దూర్పుభాగమున ననఁగా నిప్పటి కృష్ణామండలమున నివసించుచుండెడి వారని చరిత్రకారు లనేకు లభిప్రాయపడియున్నారు. కృష్ణా గోదావరుల నడుమనుండెడు యరణ్యప్రదేశ మె యా కాలమునం దాంధ్రదేశముగా నుండెను. రామాయణ మహాభారతములనాఁటికి దక్షిణాపథమున నాంధ్రదేశము లేదనియు, ఇప్పటి యాంధ్రదేశము బహుసవీన మైనదనియు, ఆంధ్రులు మగధదేశ సమీపమున గంగతీరము నందుండి నాగరికులై క్రమక్రమముగా దక్షిణమునకు వచ్చి యీదేశమును జయించి యాక్రమించుకొనిరనియు, అప్పటినుండియు నీదేశము న కాంధ్రదేశమని పేరు వచ్చినదనియు కొందఱు పాశ్చాత్యులు మాత్రమె గాక మనవారు గూడ కొందఱు తలంచుచుండిరి. మఱియును రామాయణమునం దీప్రదేశము దండకారణ్యముగాఁ జెప్పఁబడుటచేతను శ్రీరాముని మార్గమునం దీదేశముఁ జేర్కొనఁబడ కుండుటచేతను, రామాయణములోని కిష్కింధాకాండములో నాంధ్రాదిదేశముల ప్రశంస దేశములఁ దెల్పుచోట గలిగియున్నను నది ప్రక్షిప్తముగా గ్రహింపవలసి యున్నదనియు, ఇక మహాభారతమును బట్టి చూచినను నీప్రదేశ మరణ్యమయమనియె తోచుచున్నదనియు, అర్జునుఁడు తీర్థయాత్రకు బయలుదేలి మహేంద్రపర్వతము ¹ వఱకును తీర్థములను దేశములను, అయితనములను జూచుచు వచ్చి దాని దాఁటిన తరువాత మణిపూరము ² వఱకును సముద్రతీరమునఁ బడిపోయి మరల మణిపూరము మొదలు పట్టణములను, మేడలను, మిద్దెలను తీర్థములను జూచినట్లు చెప్పఁబడినది గాని యాంధ్రదేశము చెప్పఁబడలేదనియు, ఇందును దేశములఁ దెల్పుచోట నాంధ్రాదిదేశముల ప్రశంసకలదుగాని యదియును ప్రక్షిప్తమని పై విషయమువలన నే బోధపడగలదనియు, కావున మహేంద్రపర్వతమునకును బాండ్యదేశమునకును నడుమ దేశములేదని కొందఱు తలంచుచున్నారు³గాని

1 ఇది గంజాముజిల్లాలో నుత్తరభాగమున నున్నది.

2 ఇది పాండ్యదేశమునకు ముఖ్యపట్టణము.

3 నన్నయభట్టారక చరిత్రము. పౌరటలు 3౬—౪౨.

యది విశ్వసనీయముగాదు. పైనుదాహరింపఁబడిన యైతరేయ బ్రాహ్మణ వచన మునుబట్టి యాంధ్రులను ననాగరికారణ్యకజాతివా రొకరుకలరని తేటపడినది. ఆ యనాగరికాంధ్రులు నివసించుదేశమె యాంధ్రదేశ మనంబడుచున్నది. నాగరికులు వసియింప శక్యముకాని యంధకార బంధురమైన మహారణ్య ప్రదేశము నందు నివసించెడువా రగుటచేతనే యార్యులు వీరిదేశము నాంధ్రదేశమనియు వీరిని నాంధ్రులనియు వాడుచువచ్చిరి. అనాగరికులయిన యాంధ్రులు నివసించు దేశమునమిదైలు, మేడలు నెట్లుగాననగును? అనాగరిక దేశమునందుఁ బుణ్యతీర్థము లెట్లుగాననగును? అర్జునుఁడు ప్రశంసింపక పోయినంతమాత్రముచేత నప్పటియనాగరికాంధ్రదేశము లేదనుకోవచ్చునా? మహాభారతము సభాపర్వమునందును, రామాయణము కిష్కింధాకాండములోను నాంధ్రులు దక్షిణాపథముననున్న వారని తెల్పఁబడియుండలేదా? కాబట్టి రామాయణ మహాభారతములనాటికి దక్షిణాపథమున నాంధ్రులులేరని ఆంధ్రదేశములేదని చెప్పటసాహసము. ఆంధ్రులున్నారని యొప్పుకొనుచు నాంధ్రదేశములేదనుట మహాసాహసము. ఆంధ్రదేశము లేదనరాదుగాని అప్పటి కప్రసిద్ధమై అనార్యమై అరణ్యప్రదేశమున నున్నదని యొప్పుకొనక తప్పదు.

ఈభాగమునం దాంధ్రదేశము లేకుండుటచేతనే కాళిదాసు తన రఘువంశమునందు కళింగదేశమును పాండ్యదేశమును పర్ణించి నడుమనున్న యాంధ్రదేశమును పర్ణింపకుండెనని చెప్పుదురు కాని కొంచె మించుమించుగఁ గాళిదాసుని కాలమునందే యుండిన వరాహమిహిరాచార్యులు తన బృహత్సంహిత కూర్చు విభాగమునందు నాంధ్రదేశమును ప్రశంసించియే యున్నాఁడు. ² అశోకుని

1 “శ్లో. పాండ్రాంశ్చద్రవిడాంశ్చైచ్చ సహితాం శ్చాధ్రకేరశ్చైః ।
ఆంధ్రాం స్తాలవనాంశ్చైచ్చ కళింగా నువ్వుకర్ణికాన్” మహాభారతము, సభాపర్వము.

2 ఆగ్నేయాదిశి పర్ణితః. తథా, ఆగ్నేయాదిశి-కాశలకళింగ పంగో పవంగ జతరాంకాః కాణిక్ విదర్భవత్సాంధ్ర చేదికాశ్చోర్వితండాశ్చ. అని బృహత్సంహితాకూర్త విభాగము. వాచస్పత్యము.

శాసనములలో నెచ్చటను ఆంధ్రరాష్ట్రముల ప్రస్తావన లేకమును లేదనియు “బహుశః” అప్పటికా హిందూభూభాగము బొత్తుగా నాగరికతలేక కొండ కోయలకు నివాసస్థానమై యుండనోపు నని డాక్టరు బర్నెలుగారు తమ ప్రాచీనలిపి శాస్త్రములో వ్రాసియున్నారు. ¹ ఈ బర్నెలుగారి లేఖనమును జూచి భ్రమపడియె కాబోలు “అశోకుని శాసనములలోఁ బలుతావుల సాంధ్యచో శాదుల ప్రశంసకలదు; అప్పటి కాంధ్రదేశమే యున్నయెడల దీని ప్రశంస లేకయుండదు; అశోకుని కాలము క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము సం॥ ౨౬౦ అయియున్నది; అప్పటికీ భూభాగము వట్టి యరణ్యప్రదేశమే గాని జననివాస యోగ్యంబగు దేశముగాదు; ఈసంగతి నే మనగ్రంథములును దెలుపుచున్నవి.” అని యొకరు వ్రాసియున్నారు. ²

అశోకుని కాలము నాటికి నాంధ్రులు నాగరికులై పల్లెలు పట్టణములు దుర్గములు నిర్మించుకొని రాజ్యములు స్థాపించి ప్రభుత్వములు నేయుచుండిరనుటకు నశోకుని శాసనములే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. అశోకునిశాసనములలో నాంధ్రుల ప్రశంస లేదనుకొనుట పొరబాటు. తనరాష్ట్రములోని వారల వలెనే యవనులును, కాంభోజులును, నాభకులును, భోజులును, పైతాణికులును, ఆంధ్రులును, పుళిందులును, తనచేఁ బ్రకటింపఁబడిన బుద్ధధర్మమును నవలంబించిరని గ?వ శిలాశాసనమున నశోకుఁడు వ్రాయించెను. ఇంతియగాక యశోకుని పితామహుఁడును మౌర్యవంశ స్థాపకుఁడునునగు చంద్రగుప్తుని యాస్థానమునం దున్న మేగాస్థనీసను రాయబారి యాంధ్రరాజ్యము మహోన్నతదశయందున్నట్టును ఆంధ్రరాజ్యమునందప్పుడు ముప్పదిదుర్గములును, లక్షకాల్బలమును రెండువేల యాశ్వకులును వేయియేనుంగుల బలమునుండెనని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈవిషయ

1. 'There is not the least mention of any Telugu kingdoms in the Asoka Inscriptions. Probably that part of India was not then civilized at all, but inhabited by wild tribes. Dr. Burnell's South Indian Paeleography.

2. నన్నయభట్టారక చరిత్రము పొరట 3౫.

మునే ప్లీని మొదలగు విదేశీయులయిన చరిత్రకారులు వక్కాణించి యున్నారు. కాబట్టి యశోకుని కాలమునాటికి నాంధ్రులు నాగరికు లయియుండి రనుటకు సందియములేదు.

ఆంధ్రరాజులు మగధరాజ్యమును బాలించుచుండిన కాలమున జరిగి యున్నది. తదాశ్రయము నాక్రమించుకొని నాలుగువందల యేబదియారు సంవత్సరములు నిరంకుశముగాఁ బరిపాలనముచేసిరని పురాణములయందుఁ జేర్చినట్లు నందు యుండుటచేతఁ బాశ్చాత్యపండితులు కొందఱాంధ్రులను గంగాతీర వాసులనుగాఁ బరిగణించి వాదోపవాదములను సలిపి గంధసామగ్రిని పెంపుచేసి క్రొత్తచిక్కులను గల్పించిరి. “ఆంధ్రులు, ఆంధ్రజాతీయులు, ఆంధ్రభృత్యులు” అనివరుసగా వేర్వేరు వంశనామములతో గంగాతీరమున నెనిమిదిశతాబ్దములు నిరాతంకముగా రాజ్యపాలనముచేసి క్రమక్రమముగాఁ దూర్పుతీరమునంతయు నాక్రమించుకొని తుదకు కృష్ణాగోదావరుల నడుమ ధాన్యకటకదేశమును స్థాపించి పాలించిరనియు, వారుపోయినవిధముగాని కాలముగాని సరిగాఁ దెలియరాదని విల్ఫర్డుగా రాంధ్రులనుగూర్చిన వ్యాసములో వ్రాసియున్నారు.¹ దక్షిణహిందూస్థాన నాణెములచరిత్రమును వ్రాసినసర్ వాల్టరు ఎల్లియాట్ దొరగారుకూడ క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము మూడవ శతాబ్దమునఁ గడపటసారి వచ్చిన ద్రావిడులు మగధరాజ్యమునకుఁ దూర్పున గంగానదీ ప్రాంతభూములయందుఁ గొంతకాలము నివసించి పెక్కుతెగలుగ నేర్పడిరనియు, వారిలో

1. And likewise here, in the king's dominions, among the yonas and kambhojas, in (?) Nabhaka of the Nabhitis, among the Bhojas and Pitinikas, among the Andhras and Pulindas, everywhere men follow the law of Piety as proclaimed by his Majesty” (Rock Edict XIII)

2. Pliny, Hist, Nat, book Vi, 21, 22, 23, from information probably supplied by Megasthenes.

1. Asiatic Researches Vol IX page 101.

ముఖ్యులయిన యాంధ్రులును కాళింగులును ప్రభుత్వములు చేసి శకనులతోఁ బోరు పడలేక తూర్పుతీరమునకు విచ్చిరనియు, వారిలోఁ గాళింగులు గోదావరికి నుత్తరమునను, ఆంధ్రులు కృష్ణా గోదావరులనడుమను స్థిరవాసము లేర్పఱచుకొనిరనియుఁ దరువాతఁ గృష్ణాతీరమునందలి ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రులు పశ్చిమ సముద్రమువఱకు నాక్రమించి జగద్విఖ్యాతి పరిపాలనము చేసిరని వ్రాసియుండిరి. ¹ వీరు తమవాదమునకు బలముగా నుండుటకై స్త్రీనీ వ్రాసినదానిని ప్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు అయినను గంగానదికి దూరముగా నాంధ్రులుండిరని స్త్రీనీవ్రాయుచున్నాఁడు. సముద్రమునకు మగధరాజ్యమునకు నడుమ నాంధ్రరాజ్యముండుట యసంభవము. ఆకాలమునందలి భరతఖండమునందలి రాజ్యములలోచంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యము మేటియని చెప్పఁదగియున్నది. అటులక్షల కాల్యలముతోను ముప్పదివేల యాశ్వకబలముతోను నొప్పియుండిన యీరాజ్యము ప్రక్కను లక్షకాల్యలమును, రెండువే లాశ్వకబలమును మాత్రము గలిగియుండిన యాంధ్రరాజ్య ముండుట పొసఁగలేదు. ఈయభిప్రాయమునే జనరల్ కన్నింగ్హం దొరగారు కూడఁ దెలిపియున్నారు. ² ఇంతియగాక యశోకుని ౧౩ వ శిలాశాసనమునందు “ఆంధ్రపులింశేషు” అని యాంధ్రులు దక్షిణముననున్న పులిందులతోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. ఆంధ్రులు గంగాతీరమునందుండిరని యూహించుటకాధారము మగధరాజ్యము నాంధ్రరాజులు పాలించిరని పురాణములయందుఁ జేర్కొనఁబడుట తప్పవేటొందు ప్రమాణముగానరాదు. మఱియును క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దమున కనిష్ఠుఁడను శకరాజు మగధరాజ్యమును జయించి నట్లును వాని సంతతి వారు కొంత కాలము దానిని పరిపాలించినట్లును నిటీవల నూతనముగాఁ గనుఁగొనఁబడిన మధురలోని యొక శాసనమునుబట్టి దెలియవచ్చుచున్నది. నాణెములనుబట్టియు, శిలాశాసనములనుబట్టియుఁ జిరకాలమునుండి యాంధ్రులు దక్షిణదేశమున

1. Sir Walter Elliot's Coins of Southern India

2. Coins of Ancient India by Major. General Sir. A Cunningham ; page 108.

నున్నవారని నిశ్చయముగా నుడువవచ్చును. కృష్ణాగోదావరీ నదీప్రాంతములందు వారు నెలకొల్పిన బౌద్ధసంఘాసనములును, స్థూపములును శిథిలములయ్యును నేటికిని గన్పట్టుచు నాంధ్రులయునికిని వేనోళ్ల జాటు నున్నవి. ఐతరేయబ్రాహ్మణకాలము నాటనుండి యాంధ్రులు దక్షిణాపథదేశమునందలి ప్రాగ్విశాఖనున్న యరణ్యప్రదేశములో నివసించుచు ననాగరికులుగానుండి క్రమక్రమముగాఁ గాలము గడచినకొలది నాగరికులయిన ద్రావిడులయొక్కయు, నాయ్యులయొక్కయు, సహవాసము గలిగి వారలసంపర్కంబునఁ దామును నాగరికులై పల్లెలు పట్టణములు నిర్మించుకొని తొలుదొల్లఁ బ్రజాస్థాపక సంఘముల మూలమున దొరతనము నేయుచుఁ దరువాత నిరంకుశులై రాజ్యములు స్థాపించి తొల్లింతిరీతులను విడచి నిరంకుశాధికారులయిన నాయులకుఁ దలయొగ్గి దొరతనము విడిచిపెట్టి వారలు విజృంభించి పశ్చిమమున మహారాష్ట్ర ఘోరమార్వకరూఢకోశలాదిదేశములను నుత్తరమున కళింగమాగధములనుజయించి యాంధ్రరాజ్యమును నానాదిశల వ్యాపింపజేసి విభ్యాతయతులైరి. వీరికిఁ దొలుత గృష్ణా తీరమునందలి శ్రీకాకుళమును¹ దరువాత ధాన్యకటకము² నురాజధానులుగనుండెను. రాజులు ధాన్యకటకమునఁ బరిపాలనము నేయుచుండ యునరాజులు మహారాష్ట్రమునందు గోదావరీ తీరమునందుండిన ప్రతిష్ఠాన పురమునందుండి ప్రభుత్వము నేయుచుండిరి. ఆంధ్రభృత్యులములో నొక తెగవారు శ్రీశైలమునకు నమోపమునఁ జంద్రగుప్తపట్టణము రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

ఆంధ్రులు గంగాతీరవాసులని ప్రబలప్రమాణములు గాన్పించువఱకు వారు దక్షిణాపథవాసులనియును, వారిదేశము దక్షిణాపథదేశ మనియును, అదియే కృష్ణాగోదావరీ నదీ గర్భదేశమనియును మనము విశ్వసితము. ఈయాంధ్రదేశ

1. కృష్ణామండలములోని చల్లపల్లి జమీందారీలో నున్నది. 2 గుంటూరు మండలములోని సత్తెనపల్లి తాలూకాలోని అమరావతి ధరణికోట యనునవే ధాన్య కటకముగా నున్నది. 3 గోదావరినది మీఁదనుండు పైతని యను గ్రామము.

మె తరువాత కళింగ త్రికళింగ¹ త్రిలింగ వేంగీ నామములచే వ్యవహరింపఁబడు చు వచ్చినను ఆంధ్రత్రిలింగ నామములు మాత్రము నిలిచినవి.

కళింగ దేశము.

గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరి మొదలుకొని గోదావరివఱకు ను గల దేశమునకుఁ గళింగమను పేరుగలదు. చంద్రవంశపు రాజగు కళింగుఁ డనువాఁ డీ దేశమును బాలించుటచేత నప్పటినుండి యీదేశము కళింగ దేశమని వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. ఇది పూర్వము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁగాంచినట్టి దేశ ము. బుద్ధుని కాలమునందు దీనికి దంతిపురము రాజధానిగనుండెను. అంగూ ల్యనదిమీఁదనుండు సింహపురము పూర్వ మొకప్పుడు రాజధానిగ నుండెనని బౌద్ధులచరిత్ర గ్రంథమగు మహావంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది శ్రీకాకుళ మొక ప్పడును, కళింగపట్టణ మొకప్పుడును, పూర్వము రాజధానులుగ నుండుచువచ్చెను. క్రీస్తుశకము, మూడు నాలుగవశతాబ్దములయందు సింహపురము రాజధానిగనుండెను. దీనినే యిప్పుడు పితాపురమనుచున్నాము. ఇది చాళుక్యుల కాల మునందుఁ బీఠికాపుర మనుపేరం బరఁగినది. తరువాత కురంగేశ్వర పురమని యెడి కోరంగి యేడవశతాబ్దమునందుఁ గళింగదేశములోఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కిన పట్టణముగా నుండెను.

ఒకప్పు డీ కళింగముత్తరమున గంగాతీరము వఱకును మఱొకప్పుడు దక్షిణమున కాంచీపురమువఱకును వ్యాపించినది. వేంగీదేశమును పాలించిన పల్లవులును చాళుక్యులు నీకళింగదేశమును జయించి తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనుటచేత నాంధ్ర కళింగములు రెండును మిశ్రములగుచువచ్చి యేకదేశమైనవి. అయినను మహేంద్రగిరి మొదలుకొని రాజమహేంద్రవరము వఱకును గలదేశము పదునాఱవశతాబ్దాంతము దనుకఁ గృష్ణాతీరప్రాంత ప్రదేశములవారిచేఁ గళింగదేశమనియే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చినది. పదునాఱవ శతాబ్దములోని

1. తృతీయ కళింగమని యర్థముకాని యైరోపీయ పండితులు తలంచి నట్లు మూడు కళింగములు కాదు.

వాడై మూరురాయరగండఁ డని ప్రఖ్యాత బిరుదముగాంచిన మహావిక్రమశాలి
యగు కృష్ణదేవరాయలు తన యాముక్తమాల్యదయందు కళింగ దేశవిజిగీషా మనీ
షందందె త్తిపోయి” అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఆశతాబ్దములోని వాడై
యైన తెనాలి రామకృష్ణకవి తనపాండురంగమాహాత్మ్యమున “అతందు కళింగ
దేశాభరణంబగు పీఠికాపురం బధిష్ఠించి” అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఏదియెట్లు
న్నను నాంధ్రదేశములోని సముద్రతీరప్రదేశము కొంతభాగము కళింగ దేశము
గా వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెననుట నిర్వివాదాంశమనుటకు సందియము లేదు.

త్రికళింగ దేశము.

ఇకను త్రికళింగ దేశమని వ్యవహరింపఁబడినదా లేదా యనిదెలిసికొన
వలసి యున్నది అందుకు నిదర్శనములు గాన రావనికొందఱిచేఁ దలపఁబడు
చున్నది. ¹

మహాభారతమున మూడుతావులను కళింగ దేశము వర్ణింపఁ బడినది.
మార్కండేయ పురాణములో నుత్తరదేశమునందును, మధ్యదేశమునందును, ద
క్షిణదేశమునందును మూడుతావులను కళింగ దేశమున్నట్లు వర్ణింపఁబడినది. ²

1. ఆంధ్రాక్షరతత్త్వము, పాఠట ర3

(2) “శ్లో. మత్స్యశ్వకూటాః కుల్యాశ్చ కున్తలాః కాళి కోసలాః
అధర్వాశ్చ కళింగాశ్చ మశకాశ్చ కైస్సహ
మద్యదేశ్యా జనపదాః ప్రాయశోమిప్రకీర్తితాః”

* * * * *

“శ్లో. గాఢారాయవనాశ్చైవ సింధుసౌవీరమద్రకాః

శతద్రుజాః కళింగాశ్చ పరదాహారభూషికాః

* * * * *

చలికాహుహుకాశ్చైవ ఉర్లాదార్లాస్తధైవచి

ఏతేదేశాహ్యదీచ్యాశ్చ ప్రాచ్యాన్ దేశాన్ నిబోధమే.”

* * * * *

అథాపరేజనపదా దక్షిణాపథవాసినః

మహారాష్ట్రామాహిషకాః కళింగాశ్చైవసర్వశః

మనగ్రంథములయందు మాత్ర మెకాక క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రెండవ శతాబ్దమున కళింగదేశమును జయించి యొరిస్సాలోని (ఉత్కలము) యుదయగిరి (ఖండగిరి) యందు ఖారవేలుఁడు వ్రాయించిన శాసనమునందును మూడు తావులకళింగము పేర్కొనఁబడినది. ఇదియునుంగాక విదేశీయులైన “ప్లీనీ, టాలెమీ” అను చరిత్రకారులిరువురును ఉత్తరకళింగమును, మధ్యకళింగమును, మూడవకళింగమును (త్రీకళింగమును) పేర్కొనియుండుటచేత మేగాస్తనీసు కాలమున సహితము నీ మూడుకళింగములున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ¹ అయిన నశోకుని శాసనములయందు దొక్క కళింగమే పేర్కొనఁబడినది.

గంగానది మొదలుకొని కటకపురి వఱకును గలదేశము త్తరకళింగ మనంబడుచున్నది. ఉత్తర కళింగమే యుత్కలమనఁబడుచున్నది. కటకపురి మొదలుకొని మహేంద్రగిరి పర్యంతముగలదేశము మధ్య కళింగము. ఇదియే కన్యోధదేశ మనఁబడుచున్నది. మహేంద్రగిరి మొదలుకొని గోదావరివఱకును గలదేశము కళింగము లేక త్రీకళింగ మనఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజ్యము ప్రభు యడంగిలోయిన తరువాత నీత్రీకళింగదేశము వేగిరాజులచే జయింపఁబడి వేంగికి కూడ వ్యాపించియుండును. ఈదేశమునకుఁ ద్రికళింగ సజ్జ యున్నటుల గ్రంథ నిదర్శనములు గానరావని కొందఱు తలంచుచున్నారు. ² ఈదేశము త్రికళింగమని వ్యవహరింపఁ బడుచు వచ్చినదనుటకు గ్రంథస్థములగు నిదర్శనములు లేకపోలేదు. క్రీస్తుశకము ౯౫౦ వవ సంవత్సరములోని యుద్ధమల్లుని శాసనములందు దొకదానిలో “వేంగీభువః పతిరిభూ త్త్రికళింగః” అని త్రికళింగము వాడఁబడియున్నది. ఇంతియగాక క్రీస్తుశకము పండ్రెండవ శతాబ్దమున చేదిదేశపురాజును కాళిచూరి పంశజుఁడునగు శ్రీమ ద్విజయసింహదేవుని పంశములోని వాడగు శ్రీకర్ణ దేవుఁడు త్రికళింగదేశమును జయించి త్రికళింగాధిపుఁడ

(1) A. Cunningham's Ancient Geography of India 519

2. ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము ౪౫ పాఠము ౪౫, ౪౬.

నని బిరుదువహించినట్లుగఁ గాశికాపురిలోని యొక తామశాసనముననున్నది.¹

పై నుదాహరించినప్రమాణములను బట్టి త్రికళింగమను పేరు కొంతకాలము వ్యవహారము నందుండినదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును.

త్రిలింగ దేశము.

త్రిలింగసంజ్ఞ దేశమున కెప్పటినుండి యేరీతిఁ గలిగినదని పరిశీలింపఁ బూనితీమా మనయు నమ్మ నర్హముకాని పురాణగాథల నే శరణ్యములుగాఁ జేసి కోవలయునుగాని విశ్వాసపాత్రములయిన చరిత్రాంశములేవియు మనకుఁ గానరావు. నిన్న మొన్న జరిగినవిషయములను బహుయుగములకుఁ బూర్వమునఁ బెట్టెడు పురాణము లీ చరిత్రమున నిజముఁ దెలిసికొనుట కెట్లు తోడ్పడఁగలవు? అయినను సాధ్యమగునంతఁజను నిజముఁ దెలిసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించి చూతము. ఆంధ్రదేశమును పాలించెడి వేంగిరాజులు (పల్లవులును చాళుక్యులును) త్రికళింగరాజునుగూడ జయించి పాలించుచుండినవారగుటచేతనీదేశముకూడ వ్యవహారమునఁ ద్రికళింగమని వాడఁబడుచు నచ్చేననుటకు సందియము పడవలసిన పనిలేదు. ఈత్రికళింగము జనసామాన్యముచే నుచ్చరింపఁ బడునప్పుడు కొంతకాలము జరుగునప్పటికి 'క' లోపించి త్రిలింగ పదమే వ్యవహారములోనికి వచ్చియుండును. విదేశస్థులును త్రిలింగమనియే వ్యవహరించి యుందురు. త్రిలింగపదము వ్యవహారములోనికి వచ్చి యభ్యాసపడి దేశమున నాటుకొన్న తరువాత త్రికళింగపదము జనులనుడులనుండి తొలఁగిపోయి శాసనములయందు మాత్రమే నిలిచియుండును. తరువాత నీ దేశమును బాలించినవారిలో శైవమతస్థులయిన కడపటి పల్లవులకాలముననో, కాకతీయులకాలముననో, మొదటి చాళుక్యుల కాలముననో త్రిలింగదేశ నామము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదైనట్లుగఁ జేయుటకుఁ బ్రయత్నములు చేయఁబడియుండును. అయినను క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమునందుండిన టాలెమీయనునాతఁడు త్రిలింగమని పేర్కొని

1. See P. 11, C. F. Cunningham's Arch-Repts IX; J.A.S.B. VIII. 485; As, Res IX 108 Sir, Walter Elliot's Coins in Southern India.

యున్నాడు. త్రికలింగమునుటకు త్రిలింగమని యుండవచ్చును. దీనినంతయును బట్టిచూడఁగా కలింగమునుబట్టియే యాంధ్రదేశమునకు త్రిలింగమను పేరు వచ్చినదనియే తలంచుట సముచితమని దోచుచున్నది. అయినను కలింగమునుండి త్రిలింగముపుట్టినదని మనపండితు లొప్పుకొనక త్రిలింగశబ్దములనుండి పుట్టినదనియు నీదేశమున మూడుప్రసిద్ధలింగములు గలవనియు నందుమూలమున నీదేశమునకుఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ కలిగినదనియుఁ జెప్పుదురు. సుచంద్రునికొడు కాంధ్రవిష్ణువనువాడు శ్రీశైలము¹ భీమేశ్వరము² కాళేశ్వరము³ ను మహేంద్రపర్వతముతో గూడ, గలియునట్లుగా ప్రాకారములునిర్మించి యామాటినిద్వారములనుగాఁ జేసెననియు, ఈద్వారములయందు దీక్షకుఁడు శూలపాణిఁగైప్రమథగణములతోఁ గొలుపఁబడుచు లింగరూపములనుదాల్చి యిందుండెననియు, ఆంధ్రవిష్ణువు సురలసహాయమును బొంది దానవాగ్రేసరుఁడగునిశంభునితోఁ బదమూడు యుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతముగావించి గోదావరితటమందలి ఋష్యాశ్రమములతోసహా వానినివాసము నాక్రమించుకొనె ననియు, అప్పటినుండియు నీదేశము త్రిలింగమనుపేరఁ బఱగుచున్నదని బ్రహ్మాండ పురాణము నందుఁ జెప్పఁబడినది.⁴

1. కర్నూలుమండలము మార్కాపురము తాలూకాలోనున్నది.

2. గోదావరి మండలములోని రామచంద్రపురము తాలూకాలోనిదాక్షిణ్యరామమును గ్రామము.

3. కాళేశ్వరము హైదరాబాదురాజ్యములో నెలగందల మండలమున గోదావరి నదితో నింద్రావతి సంగమించెడు స్థలము చెంత మంథని యను గ్రామమునొద్ద శివక్షేత్రము కాళేశ్వరము కలదు.

4. శ్రీశైల భీమకాళేశ మహేంద్రగిరి సయ్యుతం! ప్రాకారంతుమహత్కృత్వా త్రీణి ద్వారానుచాకరోత్ || త్రిలోచనోమహేనస్స త్రిశూలంచకరేఽహన్ | త్రిలింగరూపీవ్యవసత్ త్రిద్వారేషుగజైవృతః || ఆంధ్రవిష్ణుస్సురయుతో దనుజేననిశంభునా | యుధ్వాత్రయోదశయుగాన్ హత్వాతుంరాక్షసోత్తమం అవసత్తత్రయుషిభి ర్యుతో గోదావరీతటే || తత్కాల ప్రభృతి క్షేత్రం త్రిలింగ వితి విశ్రితం ||

గంజాము మండలములో నుత్తరభాగముననున్న మహేంద్రగిరిని నీత్రితే
త్రములను గలిపెడి ప్రాకారములమధ్య కెట్లుకొనిరాగలిగెనో బోధపడకున్న
యది. ఈయాంధ్రవిష్ణు వెచ్చటివాడని విచారింపఁగా నితఁడు శ్రీకాకుళమును
బాలించిన సుచంద్రునికొడుకనియు, అతడు కలియుగంబున స్వాయంభువును
పుకాలమున నున్నాడనియు ఆంధ్రకౌముదియందుఁ దెలుపఁబడినది. ¹ బ్రహ్మాం
డపురాణము పదునొకండవ శతాబ్దమున వ్రాయఁబడినదని కొందఱుపండితు లూ
హించుచున్నారు. ఎప్పుడు రచింపఁబడినను బహునవీనమయిన దనుటకు సంది
యములేదు. బ్రహ్మాండపురాణములోని యీవాక్యమే మఱికొన్ని గ్రంథముల
యందును ఔర్కొనఁబడి యుండెను. బ్రహ్మాండపురాణమునందు మాత్రమేగాక
స్కాందపురాణమునందును “త్రైలింగులు” అని యాంధ్రదేశస్థులు పిలువఁబడి
రి. ² ఇంతియగాక త్రైలింగ శబ్దానుశాసనమును వ్యాకరణమున సధర్మణాచార్యు
లు త్రైలింగశబ్దములకు వ్యాకరణము రచించెదనని చెప్పియున్నాఁడు. ³

1. ఆంధ్రనాథో మహావిష్ణు ర్నిశంభుదనుజాపహా |

పురాస్వాయంభువిమనోః కాలేకలియుగేహరిః |

కాకులేంజవర్ధ్యస్య సుచంద్రస్యతనూభవః |

అభవత్సర్వదేవైశ్చ వేష్టితోలోకపూజితః.”

ఆంధ్రకౌముది.

2. శ్లో. కర్ణాటాశ్చైవత్రైలింగ గూర్జరారాష్ట్రవాసినః |

ద్రావిడాద్రావిడాఃపంచ వింధ్యదక్షిణవాసినః ||

(స్కాందపురాణము వాచస్పత్యము)

3. శ్లో. జయతిప్రసిద్ధం లోకే సర్వలక్షణలక్షితం |

శబ్దంత్రైలింగశబ్దానా మధర్మణకవేక్యతః ||

కరోమిశబ్దంశబ్దానాం త్రైలింగానాంసలక్షణం |

బార్హస్పత్యానిసూత్రాణి కాణ్వంవ్యాకరణంవిదన్.

అధర్మణాచార్యకృత త్రైలింగశబ్దానుశాసనము.

ద్వితీయాచార్యుడ¹ని విరుదుగాంచిన యీయధర్వణాచార్యుడు పదు
నొకండవశతాబ్దాంతముననో పండ్రెండవశతాబ్దారంభముననో నున్నవాడు.
మఱియును పదమూడవశతాబ్ద ప్రాంతముననున్న విద్యానాథకవి తనప్రతా
పరుద్రీయమునఁ ద్రిలింగములం బేర్కొని త్రిలింగదేశప్రశంస సలిపియున్నా
డు. మఱియు నా శతాబ్దమునందేయుండిన విన్నకోట పెద్దనామాత్యు
డు తనకావ్యాలంకార చూడామణియందు “క॥ ధరశ్రీపర్వతకాళే । శ్వర
దాక్షారామసంజ్ఞవజ్రుద్రిలింగా । కరమగుటనంద్రదేశంబరుదారఁ ద్రిలింగదే
శమనఁజనుఁగృతులన్॥” గీ. తత్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచేఁ । దెలుఁగు
దేశమనఁగఁ నటపడియె । వెనుకఁ దెనుఁగుదేశమునునంద్రుగొందఱ । బృషపం
చగతులఁ బరగుచుండు.” ననివ్రాసియున్నాడు. పదు నేడవశతాబ్దప్రాంతము
ననుండిన కామనూ ర్యప్పకవియుఁ దనవ్యాకరణములో:—

“క॥ శ్రీక్షితిధరకాళేశ్వర, దాక్షారామంబులనంగఁ దనరారెడునీ

త్రిక్షేత్రంబులలింగము, ఓక్షితిని ద్రిలింగసంజ్ఞకెన్నిక కెక్కున్.

తే.గీ.తత్త్రిలింగనివాసమై తనరుకతన

నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్యమయ్యె

దెలుఁగుచుఁ దద్భవముదానివలనఁబొడమె

వెనుక కొందఱు దానినె తెనుఁగునంద్రు.

అని శ్రీశైలము, దాక్షారామము, కాళేశ్వరము, ఈమూడు క్షేత్రముల
లింగములును త్రిలింగములనియు, వానిచే నొప్పునీదేశము త్రిలింగదేశమనియు
వ్రాసియున్నాడు.

1. ప్రథమాచార్యుడని నన్నయభట్టునకు విరుదుముగలదు గావున వధ
ర్వణాచార్యుని ద్వితీయాచార్యుడందురు.

2. “యైరేశ స్త్రిభిరేషియాతి మహతీం ఖ్యాతింత్రిలింగాఖ్యయా యే
షాంకాకతిరాజకీర్తివిభవై కలాసఃశైలాకృతాః తే దేవాఃప్రసరత్ప్రసాదమ
భురాశ్శీశైలకాళేశ్వరః దాక్షారామనివాసినః।ప్రతిదినంత్యచ్ఛ్రేయశేజాగ్ర
త” ప్రతాపరుద్రీయం, నాటక ప్రకరణే పంచమాంకమ్. ౪౪.

ఈ పై ప్రమాణపాదములనుబట్టి “శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము లేక దా
క్షారము, కాశేశ్వరము” అను త్రిక్షేత్రముల లింగముల మధ్యనుండు దేశ
ము త్రిలింగదేశమనియు, త్రిలింగశబ్దభవము తెలుగుగుటం జేసి తెలుగుదేశ
మయినదనియు మనపండితుల యభిప్రాయమని తెలుపడుచున్నది. ఈ తె
లుగు దేశమునే తరువాతి వారు తెనుగుదేశమని కూడ వాడుచు వచ్చిరనుట
కు సందియములేదు. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున నుండిన నన్నయ భట్టా
రకుడు భారతముం దెనిగించుచు, కం. జననతి కృష్ణద్వైపా, యనమునిన్పు
ష్పభాభిహిత మహాభారతబ | ధనిరూపితార్థమేర్పడఁ, దెనుగునరచియింపు
మధికధీయుక్తి మెయిన్. అనియు, ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నక
థావివిధార్థయుక్తితో | సారసిమేలునా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింపనా |
నాచుచిార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెలుగు¹న న్నహాభారత సంహితా రచన
బంధురుడయ్యె జగద్ధితంబుగన్” అనియువాసి “తెనుగు; తెలుగుననుపదము
లురెండును ప్రయోగించెను. అనఁగా నన్నయ కాలమునాటికి నీ తెలుగుశబ్దముత్రి
లింగశబ్దభవముగా వాడఁబడుచుండెను. త్రిలింగపదము త్రికలింగపద వికార
మయినను, సంస్కృత మైనను త్రిలింగమునుండి తెలుగుపదము పుట్టినదనుటకు
సందియములేదు. పాలక భేదమును బట్టి యీ యాంధ్రదేశ మనేక నామముల
చే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చి నిజమైన యాంధ్రదేశమునకు హద్దు తెలియక
పోఁగా నాంధ్రదేశ వ్యాప్తి నిరూపణమునకై యొకవేళ శ్రీశైలాది త్రిక్షే
త్రముల లింగములను హద్దులనుగా తదనంతరులు గ్రహించి యుండుటంజేసి
యాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగ సంజ్ఞ గలిగినం గలుగవచ్చును.¹

వేగి దేశము.

ఆంధ్రదేశమునకు వేగిదేశమను పేరుగూడ వాడఁబడియుండెను. చో
ళమండలమునకు రాజధానియగు కాంచీపురమునకు నైఋతిభాగమున వెంగి
యను నొక చిన్న గ్రామమిప్పటికిని గలదు. ఆప్రదేశము మొదట నిర్జనం బయి

1. ఇది వేంగిరాజుల చరిత్రమునఁ జర్చింపఁబడవలసిన విషయము గావు
న గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీచర్చ నిచ్చట విరమించుచున్నాడను.

పులులు సంచరించెడు ప్రదేశ మగుటంజేసి యక్కడివారు దానిని వెంగి యని పిలుచుచువచ్చిరి. వెంగైయనఁగా నఱవములో పులియని యర్థము. వీనినే కన్నడములో వేంగియందురు. వేంగియనఁగాఁ దెలుఁగులో పులియని యర్థము. ఈ మూడు భావలయందు నీపద మించుక భేదముతో వ్యాసుని పర్యాయమున మొదటి నుండియు వాడఁబడుచున్నది. వెంగికిఁ జుట్టుప్రక్కలనుండు ప్రదేశ మంతయు వేంగినాడని వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. వేంగినాటి బ్రాహ్మణులు మొదట నీప్రదేశములోనివారే యని తోచుచున్నది. తొలుత నీవేంగినాటి బ్రాహ్మణులు ద్రావిడాచారమునే కలవారై క్రమక్రమముగా నిప్పుడిప్పుడు గొంఠయాంధ్రాచారము నవలంబించుచున్నారు. ద్రావిడులలో ఎఱివే వేంగినాటి స్త్రీలలో గొందఱికిఁ గుడిపైఁటలుంగలవు. కావుననే తెలుఁగునాడులకు వేంగినాడులకు భేదమేర్పడినది.

వేంగిదేశము కన్నడదేశ ప్రాంతమని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. “ఈ భూమి (వేంగిదేశము) ద్రావిడజాతులలో నొకరగు పల్లవులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను. వారిరాజ్యమును వేంగిరాష్ట్రమనియు, వారిరాజధానిని వేంగిపురము లేక కళింగ నగరమనియుఁ బిలువసాగిరి. జైనపాలకుల సంస్కృతనామంబులకు వర్తయను విశేషణముఁ జేర్పఁబడుచుండెను. (నాగవర్త) క్రీ. శ. 777 సంవత్సర ప్రాంతమువఱకు వారివంశము వ్యాప్తముననుండెనది. ఆకాలమునఁ బల్లవరాజు పుత్రియగు కుందేవి (కుందితల్లి) శ్రీపురమున కుత్తరమున నొక జైనదేవాలయమును గట్టించెను. క్రీ. శ. 680 సంవత్సరమునకుఁ బరువాతఁ దుంగభద్రా తీరముననున్న కళ్యాణపురపుఁ జాళుక్యరాజును బరిమార్చెను. క్రీ. శ. 1000 సంవత్సర ప్రాంతమున వేంగిరాజ్యమును శైవుఁడును, నప్పటికి దక్షిణ హిందూస్థానపుఁ బ్రబలరాజునగు రాజేంద్ర చోళునకుం జెందెను”¹ కాంచీపురమునకుఁ జెనుండు వేంగిదేశము గోదావరివఱకును వ్యాపించినది. అట్లువ్యాపించుటకుఁ

1 (నాగవర్త విరచితకన్నడ ఛందము, 1875 సం॥ ప రెండువఱ్ఱకెటిక్కు దొరగారి పీఠిక. పే. 21 (శ్రీపురము. తెన్నూరుడిస్ట్రిక్టు కళ్యాణపురము. సోనుకనరా). ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము పొరట ౪౯.

గారణము లేకపోలేదు. క్రీస్తుశకముమూడవశతాబ్దము మొదలుకొని యేడవశతాబ్దముదనుకను పల్లవరాజులు, నటుపిమ్మటఁ బండ్రెండవ శతాబ్దాంతము వఱకును బూర్వచాళుక్యులును బరిపాలనముచేసిరి. వారికాలమున నీదేశము వేంగిదేశమని యె విశేషముగా వాడఁబడుచువచ్చెను. రాజనరేంద్రుని యాస్థానకవియుఁ బండితుఁడునగు నన్నపాఠ్యుఁడు రాజమహేంద్రవరమును వేంగిదేశమునకు నాయకరత్నమని చెప్పియున్నాఁడు. పల్లవరాజు లిప్పటి యేలూరునకు సమీపముననుండెడి వేంగీపురమును రాజధానిగాఁ జేసికొని యీదేశమును బరిపాలించిరి. ఏడవ శతాబ్దాదిని రెండవ పులకేశివల్లభుఁడను చాళుక్యరాజు పల్లవరాజును జయించి తనతమ్ముని కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేంగీదేశమునకుఁ బాలకునిగా నియమించెను. అప్పురాజు విష్ణువర్ధనుని కాలమున ననఁగాఁ దొమ్మిదవశతాబ్దాదిని రాజధాని రాజమహేంద్రవరమునకు మార్పఁబడినది. పల్లవచాళుక్యులకాలమున నిదియంతయు వేంగిదేశముగా వ్యవహరింపఁబడినను మొదటి వేంగిదేశము చోళదేశ ప్రాంతమునందలిదియే యైయుండును.

“నీ. దక్షిణగంగనాఁ దద్దయు నొప్పిన గోదావరియు జగదాదియైన భీమేశ్వరంబును బెడఁగగుచున్న శ్రీపర్వతంబును జూచి యుర్విలోన ననఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్టమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన పుణ్యసమృద్ధమై పాలుచు వేంగీదేశ విభవంబుఁ జూచుచు విభుఁడు దక్షిణాంబురాశితీరంబున కరిగి దుర్గిత । హరియైన కావేరి మహాసముద్ర సంగమంబునభూసురేశ్వరులకభిమ । తార్థదానంబుచేసికృతార్థుఁడగుచు”.

అని నన్నయభట్టు భారతాదిపర్వమున నర్జునుతీర్థయాత్రాసందర్భమున కళింగదేశమును, పురుషోత్తమ క్షేత్రమును, మహేంద్ర పర్వతమును జెప్పినతరువాత నీపద్యములో గోదావరిని భీమేశ్వరమును శ్రీశైలమును జూచినతరువాత “అనఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్టమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన పుణ్యసమృద్ధమై పాలుచు వేంగీదేశవిభవంబుఁ జూచుచు”నని వేంగిదేశము నెక్కువగా వర్ణించియుండుటచేత శ్రీశైలమునకు దిగువనుండుదేశమే మొదటి వేంగిదేశమని

గన్నట్టుచున్నది. ఇంతియగాక కేతనకవి తనదశకుమార చరిత్రమునందు
 “నీ. వేగివిషయమున వెట్టిరాలను పేర నభిరామమగు నగ్రహారమునకు | నగ్రణి
 యగువాని నభినవదండినా బొలుపుమీచినవాని * * * * * గేతనాచ్యుని
 నన్ను విఖ్యాతయశుని॥” అనియును, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకవియుఁ దన నృసింహపు
 రాణమునః -

నీ. “ప్రజ్ఞాపవిత్రుఁ డాప స్తంబునాత్తుండు శ్రీవత్సగోత్రుఁ డూర్జితచరిత్రుఁ
 డగుబొల్లనకుఁ బ్రోలమాంబకుఁ బుత్రుండు వెలనాచచోడునివలన మిగుల
 మన్ననగన్న భీమనచుంఁతిపాత్తుండు ప్రేకమాంబామనఃప్రియుఁడు పోత
 మాంబికావిభులూరనాచ్యుమజ్జనకుని బొల్ల ధీనిధికిని బ్రోలమకును
 జన్ననకు ననుజన్తుని గన్నతండ్రి | వేగినాట గరాప ర్తివృత్తిమంతుఁ
 డనఘుఁ డెఱిపోతసూరికంసారిచరణాక మలమధుకరపతిసారవిమలయశుఁడు”

అనియు నెల్లూరిముండలనివాసులగు వీరిరువురును దాము వేగిదేశములోని
 వారము చెప్పికొనుటచే వేగిదేశము శ్రీశైలమునకు దక్షిణభాగ మె యని తోఁ
 చుచున్నది. పదునాఱవ శతాబ్దమునందుండిన తెనాలిరామకృష్ణకవి తనపాండు
 రంగమాహాత్మ్యమునః -

“నీ. నలు దెఱంగులఁ గావ్యనవసుధాధారలఘునుఁడ వాశువునందు గరముమేటి
 వఖిలభూమిపాల కాస్థానకమలాకరోచ్చయతరుణసూర్యోదయుఁడవు
 శైవవైష్ణవపురాణాది నానార్థరచనాపటిష్ఠైకరమ్యమతివి
 లోకకై వైదికలక్షణచాతుర్య ధైర్యప్రభాకూఢ కార్యచణుఁడ

వాంధ్రభూమిపూర్వాగ్రహారాభ మైన
 శ్రీతెనాల్యగ్రహారనిర్మితవగ్ర
 శాఖికాకోకిలమ వీవు సరినకవివి
 రమ్యగుణకృష్ణరామయరామకృష్ణ.”

అని తానాంధ్రదేశములోనివాఁడ నని చెప్పికొని యుండుటంజేసి శ్రీశై
 లముమొదలు గోదావరిపర్యంతముగలదేశ మాంధ్రదేశము లేక తెలుగునాడ

నియుం దోచుచున్నది. ¹ ఈ పైఁగనబడిన ప్రమాణములనుబట్టి యాంధ్రదేశమునకుఁగలింగదేశము వేఁగిదేశము ననునామములు పాలక భేదమున తటస్థించిన యాపాతనామములుగాని నియతనామములుగావని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదగును.

1. ఈ నాడీ భేదము లనేకములు గలవు. ద్రావిడులలో 1 పొక నాడు.

2 పాలకనాడు. 3 బెడగనాడు. 4 వావనాడు. 5 సిర్నాడు. 6 ఉలచనాడు. 7 కలింగనాడు. 8 కానలనాడు. 9 తెలుఁగునాడు = తెలగాణ్యులు. 10 మఱికినాడు. 11 వెలనాడు. 12 వేంగినాడు. 13 వేఁగినాడు. 14 కమ్మనాడు. 15 ఇంగనాడు. 16. ఇన్నుంబర్నాడు. 17 తిరుమునాడు. 18 తిరువలినాడు. 19 తిరునారాయణర్నాడు. 20 పల్నాడు. 21 చేగల్నాడు. 22 పోల్నాడు మొదలగు నవింకను ననేకములుగలవు. అవి యన్నియు ద్వితీయాది సంపుటములఁ జర్చింపఁబడును.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఆదిమనివాసులు.

ఆంధ్రదేశము పూర్వకాలమున నొకప్పుడు దండకారణ్యముగా నుండెననియు, ఆకాలమునఁ గిరాతజాతులవారుమాత్ర మే నివసించుచుండి రనియు మనము దెలిసికొనియుంటిమి. ఆకిరాతజాతులవారెవ్వరో, వారివెనుక నెవ్వరెవ్వరీ దేశమునకు విచ్చియుండిరో, వారెట్లు నాగరికులైరో మనము దెలిసికోవలసి యున్నది. ఈదండకారణ్యదేశమునందు ప్రప్రథమమున నివసించిన ప్రజ లెట్టివారో వారెందుండివచ్చిరో సత్యమెవ్వరికిని దెలియరాదు. ఇట్లని యూహించి చెప్పుటయు సులభసాధ్యముగాదు. వారెచ్చటివారయినను మిక్కిలి మృగప్రాయములుగా నుండియుందు రనుటకు సందియములేదు. ఇప్పటి అండమానుదీవులలోనుండిన యనాగరికులను బోలియుందురని కొందఱూహించుచున్నారుగాని వారియూహసరిగ్గైనదికాదు. అండమానుదీవులలోని యనాగరికులు మిక్కిలిపాటివారుగనున్నారు. వీరిలోఁ బురుషులు మూడుమూళ్ల మూడంగుళములును ఆడువాండ్లు మూడుమూళ్లును పొడవుమాత్ర మే గలిగియున్నారు. వీరుబట్టకట్టుటనైన నెఱుంగనిస్థితియందున్నవారు. ఆకులను మొలకుధరింతురు. చేపలను పీతలను పట్టుకొని తిని జీవింతురు. వట్టిమృగప్రాయములుగనున్నారు. వీరిపూర్వులే మొదట నీదేశమున నివసించియుండిరని కొందఱువ్రాసియున్నారుగాని అదియెంతమాత్రమును విశ్వాసార్హమైనదికాదు. ఇప్పటి కృష్ణా గుంటూరుమండలములలోని నందిగామ, సత్తెనపల్లి, పల్నాడుతాలూకాలలోఁ బెక్కుచోట్లను గుండ్రముగా మలఁచఁబడిన శిలలును, శిలలతోఁ జేయఁబడిన గృహోపకరణములు, అందములేని మట్టిపాత్రములు గాన్పించినందున నీయోంధ్రభూమి కొందఱు తలంచునట్లు నిర్జనప్రదేశముగానుండక ప్రాచీనజననివాసభూమిగా నుండెనని మెకంజి, విషట్ కాట్టువెల్లు మొదలగు పాశ్చాత్యులు తలంచుచున్నారు. రాబర్టుస్కూ

యులు గానుమాత్ర మిఱాఁతగుండలను ధాన్యకటకములోని బౌద్ధగూఢమును నిర్మించుటకునుందు నభ్యాసమునకుఁగా శిల్పకారులు చేసియుందురుగాన వీరలు బౌద్ధులసంతతివారయియుందురుగాని పైవారు తలంచునట్లు ప్రాచీనులుగారనిరి గాని డాక్టరు కార్నిషుగానుమాత్రము వారివాదమునంగీకరింపక. వారు బౌద్ధులకంటెను బూర్వికులనియు వాకొనియున్నారు. ¹ ఇప్పటియెఱుఁగు, చెంచు, కోయ, యానాది మొదలగు తెగలవారియొక్క ప్రాథమికులయిన పితరులే యాదిమనివాసులై యుందురని మెకంజీదొరగా. రభిప్రాయ పడియున్నారు. వీరిని టాలెమి చెప్పినసవరులు, కోదులు, గోండులు, శబరులు మొదలగు తెగలవారితోఁ జేర్పఁదగినవారని కార్నికేలుగానువాసియున్నారు. ² ఇప్పటికి నాలుగువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమున నార్యు లీదేశమునందలి సింధునదీతీరమునకు వచ్చినప్పటికి వీరికంటెను నాగరికులయిన జాతులవారు నివసించుచుండెడివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు.

అనార్యులు — దన్యులు.

ఆకాలమునందనార్యజాతులవారెంత యనాగరికులుగాను మృగప్రాయములుగాను వర్ణింపఁబడినను వీర లచ్చటచ్చట గ్రామము లేర్పఱచుకొని పట్టణములు దుర్గములు నిర్మించుకొని రాజ్యములు స్థాపించుకొని సేనలనుగలిగి యార్యులతో సమానముగాఁ బోరాడినట్లు బుగ్వేదాదిగ్రంథములవలన స్పష్టముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. అయినను ఆర్యాచారములకు విరుద్ధములయిన యాచారములను గొన్నిటిని గలిగియుండుటచేత ననాగరికులుగ భావించి యార్యులు వీరిపట్ల శత్రుత్వమును వహించిరి. వీరికృష్ణవర్ణమును, వికృతరూపములును, మోటుతనమును వారికసహ్యముగాఁ గన్పట్టి వీరిని దిరస్కారభావముతోఁజూచుచు “అనార్యులని పిలువసాగిరి. ఇంతయగాదు; అనార్యులు తమత్రోవ కడ్డమువచ్చి తమ

1 Mr G. Mekengie's' District Manual of Kistna.

2 Mr D. F. Cormikael's District Manual of Vizagapatam.

ననేకవిధముల బాధింప నారంభించినందున శత్రువులనుగ భావించి దస్యులని గొడ విలుచుచుండిరి.

ఆర్యులకు వీరిభావ తెలియనందున వీరికి భావలేదనిచెప్పిరి. యజ్ఞాధికర్తలు వీరుచేయనందున వీరి కీశ్వరుఁడు లేడనిరి. ఆర్యులకును దస్యులకును జరిగిన యుద్ధములు వేదములయందు వర్ణింపఁబడినవి. అనార్యు లాదిమనివాసులగుటచే తమ ఆర్యులు క్రొత్తగవచ్చి తమభూముల నాక్రమించుకొను చుండుటచేతను ఆర్యులకు ననార్యులకు నన్యోన్యకలహము లేర్పడి యుద్ధములు జరుగుటలో వింత యేమియును లేదు. ఆర్యులు బలవంతులగుటచేత ననార్యులను వారిసుత్రేత్ర భూములనుండి వెడలఁగొట్టి వాని నాక్రమించుకొనుచుండిరి. అనార్యు లార్యుల రోదుట ముఖముఖిని నిలువంబడి పోరాడలేక ఆర్యుల భుజబలంబునకుఁ దాళఁ గఁజాలక యరిణ్యములలోను పర్వతగుహలలోను దాగియుండి గాత్రులందు నార్యుల నివాసస్థలంబులపైఁబడి పశువులను ధాన్యాదులను దోచుకొనుచుఁ ద్రోవలఁగొట్టుచు, యజ్ఞాధికర్తల ధ్వంసముచేయుచు, స్త్రీల నెత్తికొనిపోవుచు నానావిధములబాధ పెట్టియుండిరి. మఱియు నదులచేతను సెలయేళ్లచేతను సు రక్షితములయిన స్థానములందు నివాసములేర్పఱచుకొని నగరవాసులయినయార్యు లు కుప్పద్రవము సలుపుచుండిరి. అయినను ననార్యులు సులభముగా లోబడక బహు కాల మార్యులతో యుద్ధము సేయుచునే యుండిరి. ఋగ్వేదమునం దనార్యు ల కీకటదేశము వర్ణింపఁబడినది. ప్రమగందుఁడను రాజు కీకటదేశమును బాలిం చుచుండెనని చెప్పఁబడి యున్నది. “కీకటోనామదేశోఽనార్యనివాసః” అని యాస్కాచార్యులవారు నిరుక్తమునందు వ్రాసియున్నారు. “మాగధాః కీకటాః మతాః” యని త్రికాండశేషమును కోశములో వ్రాయఁబడియున్నది. కనుక వైదిక కాలములో గంగానదికిఁ దూర్పువైపునఁ గీకటమును ననార్యజనని వాసం బొందుగలదని తేటపడుచున్నది. ఆకాలమునందలి సింధునదీప్రాంతదేశమునందలి యనార్యులకు కుయవుఁ డనువాఁడును, కృష్ణుఁడనువాఁడును నాయ కులుగానుండి బహు నైన్యములం జేర్చుకొని యార్యులతో ఘోరయుద్ధముచేసి నంహరింపఁబడిరని ఋగ్వేదమునందుఁ జెప్పఁబడియెను. ఆర్యులు బహుకాలము.

దనుక దస్యులతోఁ బోరాడి వారిని నరణ్యప్రదేశములకుఁ గోలుచు క్రమముగా సింధునదీప్రాంతప్రదేశ మంతయు నాక్రమించుకొనిన తరువాత నుత్తర కురుదేశము, నుత్తరమాద్రదేశము, సప్తసింధుదేశము ననునవి యేర్పడినవి. ఋగ్వేదమును జదివినవారికి నార్యులయొక్కయు, దస్యులయొక్కయు చరిత్రము సంపూర్ణముగా బోధపడఁగలదు.

లంకాద్వీపవాసులు.

దండకారణ్యమునందు భిల్లులు, గోండులు, శబరులు మొదలగు కిరాత జాతులవారు నివసించియుండఁగాఁ దరువాత వచ్చి యీదేశము మొదట నాక్రమించినవారు లంకాద్వీపవాసులయిన యనార్యులని రామాయణమును బట్టి గన్పట్టుచున్నది. లంకాద్వీపమును బాలించెడి రావణసంబంధు లయినవారు దండకారణ్యమునం బ్రవేశించిరి. ఈలంకాద్వీపవాసులచే నాక్రమించుకొనఁబడిన ప్రదేశమంతయు జనస్థానముగాఁ బరిగణింపఁబడుచు నచ్చినది. అయోధ్యనుండి శ్రీరాముఁడు దక్షిణమునకు వచ్చి యీదండకారణ్యముఁ బ్రవేశించినప్పుడు లంకాద్వీపవాసులయిన యనార్యులచే నాక్రమింపఁబడి యుండెను. రావణుని తమ్ముఁడగు ఖరుఁడనువాడు జనస్థానమును బరిపాలించుచుండెను. వీనికి దూషణుఁడు త్రిశిరుఁడు ననువారలు మంత్రులుగ నుండిరి. ఇచ్చట నే వీరి సోదరియగు శూర్పణఖ యనునామె రామలక్ష్మణులను మోహించి నీత కుపద్రవము చేయఁబూనఁగా లక్ష్మణుఁడు దాని ముక్కు చెవులను గోసివేసెను. అది తన సోదరుఁడగు ఖరునితోఁ దనదురవస్థను జెప్పుకొనఁగా వాఁడు వీరలపై దండెత్తివచ్చెను. రామలక్ష్మణు లిరువురు వారలతో యుద్ధముచేసి వారలను సంహరించిరి. తరువాత రావణుఁడు వచ్చి నీత నెత్తికొనిపోవుటయు మొదలగు వృత్తాంతమునంతయు రామాయణమునందుఁ జదివి యున్నారము. ఈ రామాయణకథ సుప్రసిద్ధము. ఆబాలగోపాలము దీని నెఱింగి యున్నవారు గాన నాకథ నిచ్చటఁ దెలుపఁ బనిలేదు. ఆర్యులు వీరిని రాక్షసులనుగా వర్ణించియుండిరి. ఇట్లు రామాయణమునందు మాత్రమెగాక పురాణాదులయందును ఆర్యులకు ననార్యు

లకు జరిగినయుద్ధములను దేవదానవయుద్ధములుగా మిక్కిలి చమత్కారముగా వర్ణించియుండిరి. ఆర్యులను దేవతలనియు సురలనియును, దస్యుల నసురలనియు దైత్యులనియు, దానవులనియు, రాక్షసులనియు పేర్లుపెట్టి వాడియుండిరి.

ద్రావిడులు, ద్రావిడదేశము.

ఆర్యులకంటెను బెక్కువేలేండ్లకు ముందే మధ్యాసియా ఖండమునుండి బయలుదేరి హిమాలయమునుదాటి యీదేశమునఁ బ్రవేశించి సింధునదీ ప్రాంతమునఁ గొంతకాలముండి తరువాత గంగానది ప్రవహించెడి పల్లపు నేలదారిని తూర్పునకుఁబోయి యటనుండి వింధ్యపర్వతము ప్రాగ్భాగమువఱకు వచ్చి అనంతరము తూర్పు కనమలకు సముద్రమునకు నడుమనుండెడి సమభూమిమార్గమునం దూర్పుతీరము వెంబడిని దక్షిణముగాఁ గన్యాకుమారివఱకును బోయిరని కొందఱిచే మార్గము నిశ్చయింపఁబడినదిగాని యీదేశమునకు రాక పూర్వము ద్రావిడు లెందుండెడివారో, ఏకాలమున నీదేశమునకు వచ్చియుండిరో సహేతుకముగా నిర్ణయించి చెప్పట కష్టసాధ్యమైన విషయముగాని యూహలపై నూహలనల్లి చెప్పటకు సులభసాధ్యమైన సామాన్యవిషయముగాదు. మనవారు ద్రవిడులనఁగా (ద్రు=గతౌ) తరుమఁబడిన వారని యర్థము చెప్పి యీదేశము మొట్టమొదట స్వభావమునుబట్టి కోడులనఁబడెడి కోతులచేగాని వికల్పనరులని యా త్తరాహులచేఁ బిలువంబడెడివానరులచేఁగాని¹ నిండియుండెడిదనియు, ఈవికల్పనరులచే నాక్రాంతమై యుండినకాలమునఁ బరశురామునిచే నుత్తరదేశపు రాజులెల్లరు నిహతులై హతశేషులయినవారు దక్షిణపుఁగొననున్న మలయాద్రిచాటునకుఁ బాటిపోయి వచ్చియుండఁగాఁ గ్రమక్రమముగా వారి బంధులును వారిపోష్యులు నగు నన్యవర్ణములవారును వచ్చి చేరి యుండుటచేత వీరందఱు నా త్తరాహులచే ద్రవిడులు లేక ద్రమిళులు ననునామంబునఁ బిలువం

1. నరసదృశా వానరా యని లేక వికల్పనరా వానరా యని వ్యుత్పత్తి (అనఁగాఁ గొండవాండ్రు, కోడువాండ్రు మొదలగు ననాగరికజాతులవారిచే నిండియుండునది.)

బడుచుండిరనియు నార్యగ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. ఈకథ మహా భారతములోని యశ్వమేధపర్వమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.¹ అదిమనివాసులయిన యనార్యులను రాక్షసులనుగాను, ద్రావిడులను వానరులనుగానుగూడ నార్యులు తమకావ్యములయందు పర్ణించినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. మనకాలమునందు అఱివము, మళయాళము, కన్నడము, తెలుగుమొదలగు భాషలను మాటలాడు వారిని ద్రావిడులనుగా నెంచుచున్నారుగాని వీరు కేవలము ద్రావిడులని చెప్పట యెంతమాత్రము సరికాదు. వీరిభాషలు ద్రావిడములో మిశ్రములయిపోయి వీరు ద్రావిడభాషావలంబనముఁజేసి యుండుటచేత భాషనుబట్టి వీరినందఱిని ద్రావిడులనుగాఁ దలంచుచున్నారు. ద్రావిడులచేత నివసింపఁబడిన దేశమునకు ద్రావిడదేశమని పేరువచ్చినది. వింధ్యకుదక్షిణమునఁ గన్యాకుమారివఱకునుగడు దేశము ద్రావిడదేశమని చెప్పంబడుచున్నది. అర్కులు ద్రావిడదేశమును మ్రేచ్చ దేశముగాను ద్రావిడులను మ్రేచ్చులనుగానుభావించిరి. ఇందుకుఁ బ్రమాణములు మహాభారతమునందును మన్వాది స్మృతిగ్రంథములయందును గానంబడుచున్నవి.²

1. శ్లో. తతస్తు క్షత్రియాః కేచి జ్ఞామదగ్ని భయార్దితాః

వివిశుర్గిరిదుర్గాణి మృగాస్సింహార్దితా ఇవ

తేషాం స్వస్వహితం కర్త తద్భయాన్నానుతిష్ఠితామ్

ప్రజా వృషలతాం ప్రాప్తా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్

ఏవం తే ద్రావిడాభీరాః పుండ్రాంశ్చ శబరైస్సహ

వృషలత్వం పరిగతా వృథా నాక్షత్రధర్మిణః.

2. శ్లో. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యన్తిన్ దేశే నవిద్యతే

తం మ్రేచ్చవిషయంప్రాహు రార్యావర్తాదనంతరమ్. అని

బోధాయనస్మృతి, మనుధర్మశాస్త్రము అధ్యాయము ౧౦ శ్లో. ౪౩.

“పాండ్రకాశ్చాన్ధ్ర “ద్రవిడాః” కాంభోజాయపనాశ్శకాః

పారదాపన్లువాశ్చీనాః కిరాతాదరదాఃఖశాః”

మనుధర్మశాస్త్రము, అధ్యాయము. ౧౦ శ్లో. ౪౪.

పాండవులు, ఓధ్రులు, ద్రావిడులు, కాంభోజులు, యవనులు, శాకులు, పారదులు, పహ్లావులు, చీనులు, కెరాతులు, దరదులు, ఖశులు మొదలగు క్షత్రియులు పుణ్యకర్తలను విడిచిపెట్టి బ్రాహ్మణులను జూడనందున శూద్రులయిరని మనువువ్రాసియుండెను. ఈద్రావిడులు క్రమముగా దక్షిణమునకుఁ జేరి నాగరికులై జనసంఖ్య యెక్కువయిన కొలఁది నుత్తరభూముల నాక్రమించుకొనుచుఁ దుదకు దండకారణ్యమునం బ్రవేశించి పల్లెలఁ బట్టణముల నేర్పఱుపసాగిరి. ఈద్రావిడులమూలమున నే దండకారణ్యములో నివసించెడి యనాగరికజాతులన్నియు నాగరికతను గాంచి ద్రావిడులలోఁ గలశిషోయిరి. వీరి తరువాత దండకారణ్య దేశమునకు వచ్చినవారు మంగోలియాజాతుల వారుగా నున్నారు.

యక్షులు - తమిళులు - తమిళికము.

ఆర్యులు దృషద్వతీ సరస్వతీ నదులనడుమఁ బ్రవేశించి స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొన్న తరువాత, అసియాఖండ మధ్యముననుండెడి పీఠభూమి యందు నివసించుచుండిన పసిమిరంగుగల జాతులవారు త్రివిష్టపము (Tibet) నేపాళము (Nepal) నడుమంగల పర్వత మార్గములగుండ దక్షిణమునకు వచ్చి గంగానదీ ప్రాంతభూమిని నాక్రమించుకొని యుండిరి. ఈ పసిమి పర్వతముగల జాతులవారు సంస్కృతగ్రంథములయందు యక్షులుగాఁ బరిగణింపఁబడి యభివర్ణింపఁబడి యున్నారు. పాలీభాషయందు యక్కోసనం బడిరి. చీనాదేశ స్థులు వీరిని యూచీలనిరి. ఈ పసిమి రంగుగల జాతులవారు ప్రపంచమునందలి యున్నతభూమియందు నివసించియుండినవా రగుటచేత లోకమునందలి జాతులలో నెల్లఁ దామే పూజ్యులమని యధికులమని భావించుకొనుచు “దైవపుత్రుల”మని చెప్పకొనుచుండెడివారు. వీరు వివేకజ్ఞానసంపన్నులయిన నాగరికు లగుటచేతఁ గ్రమముగా బంగాళము (వంగము) నంతయు నాక్రమించుకొని తరువాత నక్కడనుండి సముద్రముమీఁదుగా సింహళమునకును దక్షిణహిందూదేశమునకును వచ్చి యుండిరి. రామాయణము రచింపఁబడునప్పటికి యక్షులు హిందూ

దేశముయొక్క దక్షిణపుగొననుండిరి. అకాప్యమునందు లంకాద్వీపమున కెదుట నుండు సముద్రతీరమున నివసించుచుండిరని చెప్పబడి యుండెను. క్రీస్తు శకమునకుఁ బూర్వ మయిదవ శతాబ్దమున విజయుఁ డనురాజు లంకాద్వీపముపై దండెత్తివచ్చినప్పు డా ద్వీపము యక్షులపరిపాలనమునం దుండెను. ఆ విజయుఁడు మొదట కువేణియను యక్షరాజకన్యను వివాహమాడెను. ఈ మంగోలియాజాతివారిలోఁ బెక్కిండు బంగాళములోని గంగానదీ తటమున నుండెడి తామ్రలిప్తి యను నగరమునుండి మొదట దక్షిణ హిందూదేశమునకు వచ్చి యుండిరి. ఈతామ్రలిప్తియే పాలీభాషయందు “తమలిట్టిసు” (Tamilalittis) అని పిలువబడినది. దీనినుండియే తమిళమనుశబ్దము పుట్టి యచ్చటినుండి వచ్చినవారిని తమిళు లనుచున్నారు. ఈతమిళశబ్దమే యాంగ్లేయ భాషలో “టమిల్” అనబడుచున్నది. తామ్రలిప్తులను, కోసలులతోను, ఉత్కలులతోను జేర్చి వంగదేశవాసులనుగాను, సముద్రతీరస్థులనుగాను విష్ణు పురాణము వాకొనుచున్నది. ఈ మంగోలియాజాతులవా రేకకాలమున నందఱు నొక్కమాటుగ వచ్చినవారు కారు. వీరిలో వేత్సేలులెగలవారు వేత్సేలు కాలములయందు వచ్చియున్నవారు.

మొదటి తెగవారు “పలయాన్ మారన్” అనువారు. వీరికిఁ గన్యాకుమారికడనుండు మోహూరనునది రాజధానిగనుండెను. పాండ్యరా జొకఁడు తా నీతెగలోనివాఁడ నని చెప్పకొనియున్నాఁడు. క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వ మే బర్హదేశమును జయించిన “మ్రాన్తర్” అనుజాతియును ఈమారన్ జాతియు నొక్కటియే యని యూహింపబడుచున్నది. పాలీభాషయందు వ్రాయబడిన బర్హదేశచరిత్రములందు మారమ్మదేశమని వ్రాయబడి యుండెను. అయినను మ్రాన్తయనఁగా బ్రహ్మయనియు, మ్రాన్తదేశమనఁగా బ్రహ్మదేశమనియు, అదియే బర్హదేశ మైనదనియు, కొందఱు నుడువుచున్నారు.¹

1. Taw Sein Ko in the Indian Antiquary, Vol. xxiii. p. 8.

తరువాతవచ్చినవారు రెండవతెగవారు "తిరయార్" అనుసాగరకులులు. వీరు సముద్రముమీఁద బ్రహ్మదేశము (బర్హాకును) నకును, కొచ్చిన్ చీనాకును, సింహళమునకును (లంకాద్వీపము) దక్షిణహిందూదేశమునకును వచ్చియుండిరి. ఈ తెగలో చేరిన తిరయార్ నను రాజౌకఁడు కరికాలచోడునితో సమకాలికుఁడై కాంచీపురమనియెడి కంచిని పాలించెను. ఈతండు తాను విష్ణ్వంశాసంభూతుఁడ ననిచెప్పుకొనియుండెను. ఇందుచేతనే కాబోలు నా తెగలోఁ జేరిన చోళరాజులు తాము సూర్యవంశజులమని గరువముతోఁ జెప్పుకొనియుండిరి. ముచ్చుకుంటుఁ డనునతఁడు చోళరాజులలో ప్రాథమికుఁడుగా తమిళకావ్యములయందుఁ బేర్కొనఁబడియెను. అసుర లింద్రునిరాజధాని యగు నమరావతిని ముట్టడించినప్ప డీతఁ డసురల నిర్జించి యమరావతిని సంరక్షించెను. తనకుఁ జేసిన యుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారముగా నింద్రుఁ డయిదుగురురాక్షసులను బంపఁగా వారలు కావీరిపద్దినములోని (కావేరిపట్టణము) నాగులను సంహరించి పట్టణమును చోళరాజునకు వశపఱచిరి. తమిళు లాపట్టణమునకు చంపాపతి యని పేరు పెట్టిరి. పంగదేశమునకు చంపాసగరము రాజధానిగ నుండెను. ఆపేనునే వీ రిచ్చటిపట్టణమునకుఁ బెట్టిరని యూహింపఁబడుచున్నది. తొండైమండలమును బాలించిన పూర్వరాజులు సాగరకులులకు సంబంధించినవారుగ నుండిరి. కాని యిటీవలిపల్లవులు తాము భారద్వాజులమని చెప్పుకొనుచుండిరి. ఇప్పటి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడుమండలములే తొండైమండలముగా నాకాలమునఁ బ్రసిద్ధిపొంది యుండినవి. ఈతిరయార్ తెగలోనికుటుంబములయిదు వేత్త్రేలునామములతోఁ బిలువంబడుచుండినవి. పంగదేశపు తిరయారులు పాంగలతిరయారులనియు, చీనాదేశపు తిరయారులు చీనాతిరయారులనియు, కడరం (బర్హా) తిరయారులు కడరతిరయారులనియు, సింహళద్వీపతిరయారులు సింగలతిరయారులనియు, పల్లవము తిరయారులు పల్లవతిరయారులనియు పదునాఱవ శతాబ్దమువఱకుఁ బిలువం బడుచుండిరి. తిరయారులకు వెనుకవచ్చినవారు వనవారు అనెడి తెగవారు. వీరిని స్వర్ణమునుండి వచ్చినవా రనియెదరు. వీరు పంగదేశమునందలి యుత్తరపర్వత

ప్రాంతభూముల నివసించుచుండెడివారు. వీరు దక్షిణ హిందూదేశమునకు వచ్చి నప్పుడు సేలముజిల్లాలోని కొల్లికొండలకడను, నీలగిరులకడను, పడమటి కనమలకడను నివాసముల నేర్పఱచుకొనిరి. చేరరాజు నీతెగలోనివారుగా నుండిరి. హిమాలయమునందలి వనవారులతోఁ జేరినవారమని చెప్పుకొనుచు నీతెగలోని రాజులు “వనవర్తన్, ఇమయవర్తన్” అను బిరుదు పేరులను వహించుచుండిరి. ఈరాజులు మాత్రమేగాక పర్వత నాయకులగు నన్నన్, అలంబిల్వలు మొదలగువారు కూడ వనవాసనాయకు లని యర్థమిచ్చెడు “వనవీరల్వలు” లని పిలుచుకొనుచుండెడివారు. లంకాద్వీపమేలెడి గజబాహునకు (క్రీ. త. ౧౧౩-౧౦౪) సమకాలికుడైన “చెంకుడ్డువాన్” అనియెడు చేరరాజుకడను మగధదేశమును బాలించు చక్రవర్తియగు కర్ణుతో (ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణునితో) సఖ్యముఁ జేసికొని హిమాలయమునకు సామీప్యమున నాయకులతో యుద్ధము చేసెనని చిల్లప్పదికారమున తమిళ కావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఈచరిత్రము నాంధ్రరాజులగు ర్చి వ్రాయుప్రకరణమునందు సంపూర్ణముగాఁ దెలుపఁబడును.

కాఁబట్టి తమిళజాతులగు మ్రాన్తరులు, తిరయారులు, వనవారు లనియెడు మూడుతెగలవారును దక్షిణహిందూదేశమున పాండ్య చోళ కేరళ రాజ్యములను స్థాపించిరి. ఇందలి కేరళరాజ్యమునే కేరళరాజ్యమందురు. అశోకుని కాలమునాటికే యీరాజ్యము లేర్పడి యశోకవర్ధనచక్రవర్తికి లోబడక స్వతంత్రతను వహించి యుండినవి.¹

అయినను పౌరాణిక గ్రంథకర్తలు పాండ్య చోళ కేరళరాజ్యముల స్థాపించిన జాతులవారి యుత్పత్తిని మఱుగుపఱచి వీరల నార్యరాజుల సంతతివారినిగాఁ జెప్పియుండిరి. పాండ్య చోళ కేరళ కోలు లనియెడువారు పురుషంశ జుడయిన దుష్కంతుని మునిమనుమలనుగా నగ్నిపురాణ హరివంశములలో వ్రాసియుండిరి. వీరలే పాండ్యచోళకేరళకోల రాజ్యములను స్థాపించి తద్వంశములకు మూలపురుషులయిరనికూడ వ్రాసిరి. కాని విష్ణుపురాణమునందు దుష్కం

తునిసంతతిలో వీరిని జేర్చియుండలేదు. మఱియును పాండ్యచోళులను భ్రష్టతనొందిన క్షత్రియులని హరివంశము నుడువుచున్నది.¹ మఱికొన్ని పురాణముల యందు దక్షిణాపథముయొక్క కొట్టకొన “అక్రీడుఁ” డనురాజు తొల్లి పరిపాలించుచుండెననియు, అతనికి పాండ్య, కేరళ, కోల, చోళు లను నల్వరు పుత్రులు కలరనియు, వారిలోఁ బెద్దవాఁడగు పాండ్యుఁడు స్వస్థానముననే రాజయ్యెననియు, తక్కినమువ్వురును స్వదేశమును దాటి పైకిఁ బోయి చోళ, కేరళ, కోలరాజ్యములను స్థాపించుకొని రనియును మఱికొన్ని పురాణములు చెప్పుచున్నవి.

ఈ మూడు తెగలవారికిఁ బిమ్మట కోసరు లనియెడు మఱియొక తెగవారు వచ్చి కొంతకాలమువఱకుఁ బాండ్యులకులోఁబడి తరువాత కొంగదేశమునకు (ఇప్పటి కోయంబత్తూరు జిల్లా) నధిపతులైరి.

తమిళులచే నివసింపఁబడుదేశము తమిళక మైనది.² ఈతమిళకమున కుత్తరపుహద్దు వేంగడము. ఈవేంగడ మె వేంకటాచల(తిరుపతి)మనఁబడుచున్నది. దక్షిణపుహద్దు క న్యాకుమార్వ్యగము (Cape Comorin) తూర్పున బంగారాఖాతమును, పశ్చిమమున నరాబియాసముద్రమును గలవు. ఈహద్దులకు నడుమనుండెడిదేశమునకు తమిళికమనిపేరు. తమిళులు దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపుఁగొనకు రాక పూర్వము నాగులును ద్రావిడులును నివసించుచుండిరి. వీరికఁ బె సంఖ్యయందుఁ గొఱవడియుండుటచేత తమిళులు ప్రాచీనద్రావిడభాష నవలంబింపవలసివచ్చినది. వీరు ద్రావిడులలోఁ గలిసిపోయి కొంతకాలమునకు నాప్రాచీనద్రావిడభాషను సంస్కరించిరి. వీరిభాష తమిళభాష. ఇదియే యింగ్లీషున “టమిల్” అనఁబడుచున్నది. వీరార్యులుగారు. ఆర్యులకుప్రతిస్పర్థులుగ నుండుచువచ్చిరి. వీరిని మేచ్చులని, పెఱవారని యార్యగ్రంథములు పేర్కొనియున్న

1. Prof. H. H. Wilson's Historical Sketch of the Pandyan Kingdom. Journal of the Royal Asiatic Society Vol. ii Act. ix p. 199.

2 The Tamils: eighteen hundred years ago pp. 10-12.

వి. ¹ ఈ ద్రావిడులు తమిళులుగూడ నార్యులకంటెను విలక్షణమయిన నాగరిక తను గలిగియున్నట్లు గన్నట్టుచున్నది. ఈసంఘములవారే యిటీవల మనయాంధ్రదేశమునఁ బ్రవేశించి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయినట్లుగఁ గన్నట్టైడిని.

ఆర్యులు - ఆర్యావర్తము.

అనేక సహస్రసంవత్సరములకుఁ బూర్వమే యార్యుల నెడివారు హిమాచలమున కుత్తరభాగమున మిక్కిలిచూరిమున మధ్యాసియా ఖండమునందు నివసించుచుండెడివారని బహుగ్రంథపరిశోధకులగు చరిత్రకారు లనేకు లభిప్రాయపడియున్నారు. అయినను ఉత్తరధ్రువమండలమే యార్యులజన్మస్థానమని ఋగ్వేదమునుండి కొన్ని ప్రమాణపచనముల నెత్తిచూపి బాల గంగాధర తిలకుగారు “ఆర్కిటిక్ హోమ్” అనుగ్రంథమున విశేషముగాఁ జర్చించి నిశ్చయించి యున్నారు. ఆర్యులు మొట్టమొదట మధ్యాసియా ఖండమునందుండినను, ఉత్తరధ్రువమండలమందుండినను మఱి యెచ్చటనుండినను క్రమముగా జనసంఖ్య పెరిగినకొలఁది జన్మస్థానమున నివసించుటకుఁ దావును, ఉదరపోషణమున కావారపదార్థములును జాలక తమజన్మస్థానమును విడిచిపెట్టి దక్షిణదిగ్భాగమునకుఁ గొందఱును పశ్చిమదిగ్భాగమునకుఁ గొందఱును, వెడలిపోయిరి. వారిలో దక్షిణదిగ్భాగమునకు వచ్చినయార్యులు హిందూదేశమునకు వాయువ్యదిశనున్న పర్వతమార్గములలోనుండి సింధువదీతీరమునకువచ్చి గ్రామహోదానిదాటి దానికిఁ దూర్పుననుండుదేశము నాక్రమించుకొనిరి. ఈప్రదేశము సరస్వతీ దృవద్వతీనదులకు నడుమనుండునది. ఈభూమి మిక్కిలి పవిత్రమైనదిగ నెంచఁబడుచు వచ్చినది.

1 In early times all Dravidians were regarded as outcasts and even a Brahmin who came to the Dravida country was held to be a Mlecha (census report 1891. Vol. xiii para 332.)

1 శ్లో. సరస్వతీదృవద్వత్యో ర్దేవనద్యోర్యవంతిరం ।

తందేవన్తితందేశం బ్రహ్మవర్తం ప్రచక్షతే ॥” అని మనుస్మృతి అ-౧౭.

దీనినే బ్రహ్మనర్తదేశమని దేవదేశమని పిలుచుచుండిరని మనుస్మృతియందు వా
కొనబడినది. ఇచ్చటనే చాతుర్వర్ణ్యవిభాగమును యజ్ఞాదిక్రతుకర్తలును ఆ
చరణములోనికిఁ దేబడి పెంపొందినవి. ఇచ్చటనుండియే యార్యులు శూర్పునకు
ను దక్షిణమునకునుబోయి క్రమముగా హిమాలయమునకును వింధ్యకు నడుమనుం
డెడి యావద్దేశము నాక్రమించుకొనిరి. దీనికే యార్యావర్తమని పేరు.

ఇట్లని మనుస్మృతి¹వలనమాత్రమేగాక పతంజలికృత మహాభాష్యమువల
నను వింధ్యోత్తరభాగం బార్యావర్తంబనియు, దేవదేశంబనియు, గౌడదేశంబు
ననియు వ్యవహరింపబడియె నని తెలియుచున్నది. తద్దక్షిణభాగము మేచ్చ
దేశంబనియు, ద్రావిడదేశంబనియు, దక్షిణాపథమనియు వ్యవహరింపం బడి
యెను.

దక్షిణాపథము.

నర్మదానదికి దిగువభాగము దక్షిణాపథమని పూర్వసంస్కృత గ్రంథ
ములయందు వ్రాయబడినది. దక్షిణశబ్దములోనుండి దక్కినము పుట్టినది. అది
యె హిందీభాషలో “దెఖ్ఖన్” అని చెప్పబడుచున్నది. అదియే “డెక్కన్”
అని యింగ్లీషున వాడంబడుచున్నది. డెక్కన్ అనుపదము దక్షిణశబ్దముయొక్క
వికృతరూపమని కొందఱిచే భావింపబడుచున్నది. డెక్కన్ దేశమన దక్షిణా
పథదేశ మె యని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఆర్యులు తిరఃకుననుండి దక్షిణము
నకువచ్చిన మార్గమునకు దక్షిణాపథమని పేరువచ్చినది. ఈదక్షిణాపథముననుం
డెడి దేశములకే దక్షిణాపథదేశములని పేర్లు వచ్చినవి.

దక్షిణాపథదేశమునే ప్రాకృతభాషలో దఖ్ఖిణాపదేశమని వ్యవహ
రించుచుండిరట! ²దక్షిణాపథమున చోళులయొక్కయు, పాండ్యులయొక్క
యు, కేరళులయొక్కయు, దేశములుకలవని మార్కండేయ వాయుమత్స్య

1. శ్లో. ఆసముద్రాత్తువై పూర్వా దాసముద్రాత్తుపశ్చిమాత్.

తయోరేవాంతరంగిర్యో ర్యార్యావర్తంవిదుర్బుధాః అని మనుస్మృతి.

2 Ind. Ant, Vol. viii. p. 143.

పురాణములలోఁ దెల్పఁబడియెను.¹ సహదేవుఁడు తన దక్షిణదిగ్విజయమును గూర్చి చెప్పసందర్భమునఁ దాను బాండ్యులను జయించినతరువాత దక్షిణాపథమునకుఁ బోయియుంటినని చెప్పినట్లుగ మహాభారతమునఁ జెప్పఁబడినది.² సహ్యాగిరియందు జనించు గోదావరి మొదలగునదులు దక్షిణాపథదేశములోనివని వాయుపురాణము దెల్పియుండియునర్హదాతాపీనదులనట్లు పేర్కొని యుండక పోవుటచేత నా రెండునదులు ప్రవహించెడుదేశములు దక్షిణాపథములోనివి కావని చెప్పవలసియున్నది.³ ఆంధ్రదేశము దక్షిణాపథములోనిదని యిదివఱకే దెలిసియుంటిమి. దక్షిణాపథము వేత్పేఱుగంధకర్తలచే వేత్పేఱు విధములుగా నిరూపింపఁబడుచువచ్చెనుగాని సామాన్యముగా వింధ్యకు దక్షిణభాగమంతయుదక్షిణాపథముగానే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెననుటకు సందియములేదు.

ఆర్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుట.

ఉత్తరముననుండి ఆర్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుటకు బహుకాలము పట్టియుండును. ఆర్యాశ్రమములకు దక్షిణపుహద్దుగా వింధ్యపర్వతముండెనని మనువు పతంజలి మొదలగువారు చెప్పియుండిరి. ప్రచండభాస్కరుని మార్గము నరికట్టి వింధ్యపర్వత మాకాశమంటుకొని విజృంభించి లోకమునంతయు నంధకారబంధురముగావించి గర్వించి యుండెనని పురాణకవులభావంలోఁ జెప్పఁబడినది. ఆర్యుల దక్షిణాపథము నవరోధించి గర్వించి యుండిన వింధ్యముయొక్క గర్వము నడంచు మహావీరుఁడు బయల్పడునంతవఱకు నార్యులకు మార్గావరోధము గలిగియుండెను. అట్టి మహావీరుఁ డగస్త్యమహర్షి. ఇతఁడు

1 మార్కండేయపురాణము; అధ్యాయము ౫౭, శ్లోకము ౪౫; పాఠము రెండవపంక్తి తప్పగనున్నది; “పాండ్యాశ్చ కేరళాశ్చైవ చోళాకుల్యాస్తధైవచ” అని యుండవలయును. వాయుపురాణము; అధ్యాయము ౪౫ శ్లోకము ౧౭౪. మత్స్యపురాణము; అధ్యాయము ౧౧౭ శ్లోకము ౪౩.

2 మహాభారతము; సభాపర్వము; అధ్యాయము ౩౧ శ్లోకము ౧౭.

3 వాయుపురాణము; అధ్యాయము ౪౫ శ్లోకము ౧౦౪.

వింధ్యమును బాదాగ్రతలముచేఁ ద్రొక్కిపట్టి గర్వాపహరణముఁ గావించి మరల నూర్యరస్తినిఁ బ్రసరింపంగఁజేసి లోకము నుద్ధరించెనని పురాణములయం దభివర్ణింపఁబడియును. ఆర్యులలో మొదట నగ స్త్యుఁడే వింధ్యపర్వతమును దాటి దక్షిణమునకు వచ్చినవాఁడని పై పురాణగాథను బట్టి స్పష్టమగుచున్నది. వింధ్యపర్వతముయొక్క పశ్చిమోత్తరభాగమునకుఁ బారియాత్రమను పేరుగలదు. ఇచ్చటనే వేత్రవతి మొదలగు నదులు జనించియున్నవి. ఆర్యులు దక్షిణయాత్రకు బయలుదేరి యీపర్వత పంక్తి పార్శ్వముననే పోయియుండుటచేత దీనికిఁ బారియాత్రమని పేరువచ్చియుండునేమో యని భాండార్ కర్ గా రూపించుచున్నారు.

అగస్త్యుఁడు వింధ్యము కడపఱకు చూర్పుగఁ బోయి యటనుండి దక్షిణముగావచ్చి గోదావరికి సమీపమున నొకయాత్రమమును నిర్మించుకొని యుండెను. శ్రీరాముఁ డీయాత్రమమునకు వచ్చినట్లు రామాయణమునందుఁ జెప్పఁబడియుండుటంజేసి యప్పటికే యీదండకారణ్యమునం బ్రవేశించి యార్యు లాత్రమాదుల నెలకొల్పుచుండిరని ధ్రువపడుచున్నది. ఈయగస్త్యాత్రమము ప్రస్తుతపు గోదావరి మండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున సుత్తరదిశనున్నదని రెండవ ప్రకరణమున నుదాహరించియుంటిమి. మొట్టమొదట నార్యులు దక్షిణాపథమునఁ ద్రొక్కినప్రదేశ మాంధ్రభూమిగానే గన్పట్టుచున్నను కొంతతార్యులు కొంకణదేశమునుండి సింహళ ద్వీపమునకును, అచ్చటినుండి దక్షిణద్రావిడమునకును బోయినట్లుగూడ గన్పట్టుచున్నది.

కర్ణాటార్యులు.

కడపట నీ యాంధ్రదేశమునకు వచ్చినవారు కర్ణాటార్యులు. కర్ణమనఁగా కొండలోయ. వానియందు సంచరించువారు కర్ణాటులని చెప్పఁబడుచున్నవారు. కొందఱు ద్రావిడులు దక్షిణదేశముననుండి పశ్చిమోత్తరమునకుఁ గ్రమముగా వ్యాపించి మలయపర్వత ప్రాంతములయందున్న లోపలలో నివసించును. నుష్యులతోఁగలసి తమ ద్రావిడమును లోపలోని వారి స్వభాషయగు కన్నమును జేర్చి కొంతకాలమువఱకు వాడుకొనుచుండఁగా నుత్తరదేశమునుండి కొం

త కాలమున కార్యులు కొందఱు వచ్చి యీ కర్ణాటలతోఁగలిసి తమ ప్రాకృత సంస్కృతములను వారి కర్ణాట ద్రావిడములను గలిపి రూపభేదములతో వ్యవహరించుకొనుటంజేసి వారి భావయంతయుఁ గర్ణాటంబనియే వ్యవహరింపంబడుచుండెను. ఈ కర్ణాటాద్యులె క్రమక్రమముగాఁ గొందఱాంధ్రదేశమునకు వచ్చి యాంధ్రులతోఁ గలిసిపోయిరి.

ఆంధ్రులార్యులా, అనార్యులా, ద్రావిడులా?

ఆంధ్రు లాదిమనివాసులొ ద్రావిడులొ ఆర్యులొ మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పజాలముకాని యైతరేయ బ్రాహ్మణమునందు నాంధ్రులు విశ్వామిత్రుని సంతతివారనియు, వానిచే శపింపఁబడి యార్యా శ్రమములయొక్క సరిహద్దుల నివసించుచుండెడి వారనియుఁ జెప్పఁబడియుండుటంజేసి యీ యాంధ్రులు త్తరదేశములొని యార్యులతోఁ బోరాడి జేచి వచ్చి దండకారణ్యములొని యనార్యజనమధ్యమున నివసించెడి యొక తెగవారయిన యార్యులనుగాఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. ఆంధ్రులను పుళిందులతోడను శబరులతోడను జేర్చియుండుటచేత వీరాదిమనివాసులయిన యనార్యులేమో యని కొందఱు తలంచుచున్నారు. అనేకవిధముల ద్రావిడులతో విశేష సంబంధము గన్పట్టుచుండుటచేత వీరలు ద్రావిడులని మఱికొందఱు తలంచుచున్నారు. ఆంధ్ర శబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తినిబట్టి చూచిన మొదటి యభిప్రాయము సరియైన దేమో యని తోచుచున్నది. మనుష్యులు నివసించుటకు సాధ్యముకాక యంధకారబంధురముగా నుండు మహారణ్య ప్రదేశమున కంధ్రమని యార్యులు పేరిడియుందురు. ఈప్రదేశమునందు మొదట ననార్యులే నివసించుచుండిరి. తమ తెగవారొకరు తమతోఁబోరాడి వెడలివచ్చి యీ యరణ్యప్రదేశమున ననార్యజన మధ్యమున నివసించియుండుటచేత నార్యులు వీరికి నాంధ్రులని పేరుపెట్టియుండవచ్చును. ఆంధ్రు లార్యులయినను ననార్యులయినను పేరుమాత్ర మార్యులచే నీయఁబడినదనుట స్పష్టము. ఈయార్యాంధ్రులు తమతోఁ బోరాడి

వేఱుపడి వచ్చి దస్యులతోఁ గలిసి వర్తించుచుండుటచేత నాయకులు వీరినిగూడ దస్యులనుగానే భావించి వారి నెట్లు చూచుచుండిరో వీరినిగూడ నట్లే చూచి యుండవచ్చును. ఆర్యాంధ్రు లాకాలమున నీయరణ్యప్రదేశములయందు నాశ్రమముల నేర్పఱచుకొని యుండునందు నివసించుచుండిరిగాని వీరిప్రదేశ మార్యప్రదేశముగా నెన్నఁబడక యనార్యప్రదేశముగానే భావింపఁబడుచుండెను. ఆర్యాంధ్రులు మాట్లాడు భాష యసంస్కృతముగాని సంస్కృతభాష గాదు. అనార్యాంధ్రులు మాట్లాడుభాష పైశాచీభాషగా నుండెను. ఆర్యాంధ్రులు మహారణ్య ప్రదేశమున ననార్యాంధ్రజన మధ్యమున నివసించుచుండుటం జేసి వీర లార్యభాషకు నార్యాచారములకు దూరగులై తుదకు ననార్యసంబంధమే యెక్కుడుగాఁ గలిగియుండిరి. ఆర్యాంధ్రులయొక్కయు, అనార్యాంధ్రులయొక్కయు రక్తమిచ్చట సమ్మేళనమయ్యెను. ఆర్యాంధ్రుల యసంస్కృతంబును, అనార్యాంధ్రులపైశాచీభాషయు నిచ్చట మిశ్రములగుచువచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరుగునప్పటికి వీరెల్లరు నాంధ్రులయిరి. వీరు మాట్లాడు భాష యాంధ్రమయ్యెను. ఇదియొక ప్రాకృతభేదముగా నుండెను. ఐతరేయ బ్రాహ్మణకాలమునాటికి వింధ్యోత్తర ప్రదేశము మాత్రమే గాక యీ యాంధ్రదేశముగూడ కలదని యాయులకుఁ దెలిసియుండెను. మహాభారతము కురుపాండవులచారిత్రం బగుటం జేసియుఁ గురుపాంచాలాదులును, దుష్యంత భరత పరీక్షిజ్జవమేజయాదులును నైతరేయ బ్రాహ్మణంబునఁ బేర్కొనంబడియుండుటం జేసియు, నైతరేయ బ్రాహ్మణ మైతరేయుండను మహీదాన ఋషిచే మహాభారత యుద్ధానంతర మే దెలుపఁబడినదని తేటపడుటం జేసియు నాంధ్రులుగూడ మూడువే లేండ్లనుండి యున్నారని మనకు నిశ్చయముగాఁ దెలియుచున్నదిగాని యాకాలము మొదలుకొని యేఁడెనిమిది శతాబ్దముల వఱకు ననఁగాఁ గ్రీష్మశకమునకుఁ బూర్వము మున్నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట నుండి యేకచ్ఛత్రాధిపత్యమువహించి పాటలీపుత్రము రాజధానిగా భరత ఖండము విశేషభాగముఁ బరిపాలించిన చంద్రగుప్తచక్రవర్తి కాలమునాఁటి వఱకు మఱి నాంధ్రుల ప్రశంస యేగ్రంథమునందును గానంబడదు.

విదవప్రకరణము.

నాగులు - నాగకులులు.

ప్రాథమికాద్యులు సింధునదిని దాటవచ్చి యామహానదికిఁ దూర్పుప్రక్కను సరస్వతీ దృవద్వతీనదులకు మధ్యను స్థిరవాసములేర్పఱచుకొనిన తరువాత వేయేండ్లకుఁ బిమ్మట నాద్యులలో మఱియొక శాఖవారు బయలుదేటి గంగాతీరమువఱకు వచ్చి, కురుపాంచాల దేశములందు వసియించియుండిన కాలమున, హిమాలయ పర్వతము మొదలుకొని వింధ్యపర్వతమువఱకును గలదేశమునంతను నాగులనియెడి యొకజాతివారు పరిపాలనము చేయుచుండినవారని మన కావ్యపురాణేతిహాస గ్రంథములవలనను, బౌద్ధమతస్థుల గ్రంథములవలనను గానంబడుచున్నదిగాని, మనదేశచరిత్రములను వ్రాసిన పాశ్చాత్యులేమి, హైందవచరిత్రకారులేమి తామువ్రాసినగ్రంథములయందు నీనాగుల చరిత్రమును విశదీకరింపక యేమి కారణముచేతనో విస్మరించియున్నవారు. నాఁచుచేఁ గప్పఁబడిన శుద్ధజలమువలెనే పరిచరిత్రమంతయుఁ బురాణగాథలచేఁ గప్పఁబడి చరిత్రకారుల నేత్రములకు గోచరముగాకయుండెను. ప్రాథమికాద్యులు దస్యులతోఁ బోరాడినట్లుగఁ బుగ్వేదాదులయందుఁ దఱచుగాఁ గానంబడుచుండినను తరువాత వచ్చినయాద్యు లీనాగులతోడను నాగకులులతోడను పోరాడినట్లుగఁ మహాభారతాది గ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. ఆంధ్రులు దండకారణ్యమునం దాంధ్రరాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలనముచేసి వాసిక కుటుంబకుఁ బూర్వ మీనాగులీ దండకారణ్యము నాక్రమించి కిరాతజాతులనన్నిటిని జయించి రాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలనముచేసినట్లుగఁ గాన్పించుచున్నది. మన పురాణాదులయం దభివర్ణింపఁబడిన నాగలోకమనునది యానాదేశ మెగాని పాతాళముగాదు. మనపురాణగాథలలో నభివర్ణింపఁబడిననాగకన్య లీనాగజాతికన్యలేగాని యన్యులుగాదు. నగమనఁగాఁ గొండ. నాగకు

నఁగాఁ బాము. నగములోనుండి పుట్టినది నాగము. ఈనాగులనియెడి జాతి వారు నాగములను బూజించువారగుటచేతనో నాగమును ధ్వజమునందు ధరియించెడు నాగధ్వజులగుటచేతనో, లేక నగములయందు సంచరించెడు జాతి వారగుటచేతనో, మఱియేమి కారణముచేతనో యీజాతివారికి నాగులనియెడి పేరువచ్చినది. మన పూర్వగ్రంథము లీనాగులకథలతో నిండియున్నవి. ఈనాగుల యనార్యాచారములనే పెక్కింటినిప్పటికిని మనవా రవలంబించియున్నారు. ఈనాగులు పాములను బూజించువారుగనుక నే నేటికిని మనవారు పాములను బూజించుచున్నారు. ఈనాగులు వృక్షములను బూజించువారుగనుక నే మనవారు నేటికిని వృక్షములను బూజించుచున్నారు. పూర్వకాలమునం దీదేశము నాగులకు లోబడి నాగులచేఁ బరిపాలింపఁబడి నాగసాంప్రదాయములనే మవలంబించి నాగుల యనార్యాచారములలోమునింగి యుండినదగుటచేతనే కాఁబోలు మనదేశమునం దెచ్చటవిన్నను నాగశబ్దమే వినంబడుచున్నది. మనదేశమునందు నాగూరు, నాగవరము, నాగపురము, నాగపట్టణము, నాగేశ్వరము, నాగులపాడు, నాగిమూడి, నాగరముమొదలగు గ్రామనామములు వినంబడుచున్నవి. ఇంతియగాక నాగి, నాగఁడు, నాగులు, నాగయ్య, నాగన్న, నాగప్ప, నాగిరెడ్డి, నాగినీఁడు, నాగరాజు, నాగవర్మ, నాగలింగము, నాగరత్నము, నాగోజీరావు, నాగేశ్వరరావు, అనునామములు మనుష్యులలో వినంబడుచున్నవి. మఱియును మనదేశమునందు నాగములను బూజించుటకు కార్తికశుద్ధచతుర్థి “నాగులచవితి” యనుపేరుతోఁ బర్వదినముగా నొప్పుచున్నది. ఈపర్వదినము బ్రాహ్మణులకంటెను బ్రాహ్మణేతరులచే మిక్కిలి భక్తిపూర్వకముగఁ బూజింపఁబడుచున్నది. పూర్వ కాలమునందలి యాయులీనాగములనుగొల్చేడి నాగులను సాధారణముగా గౌరవముతోఁ జూచెడివారుగారు. ఆకారణముచేతనే గాఁబోలు నెవ్వడైన నొకానొకప్పుడె ద్దినైన నొక తెలివితక్కువ పనిచేసినప్పుడుగాని హానికరమైనపని చేసినప్పుడుగాని మనవారు “ఓరినాగులూ, ఓసినాగమ్మా” యని నిందాగర్భముగఁ బలుకుచుండుటను నేడును మనము చూచుచున్నాము. మనదేశమునందు కార్తికశు

ధృత్యుక్తి (నాగులచవితి)వలెనే మహారాష్ట్రాది దేశములయందు నాగపంచమి
యను పేరను కార్తికశుద్ధపంచమి పర్వదినముగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది.
దీనినంతయును బరికించిచూడఁగా నీయారములన్నియు నాగులనుబట్టిమన
కు సంక్రమించినవిగాని యివినిజముగా నార్యాచారములుగావు. ఈ యనార్యా
చారములు విశేషముగా దక్షిణాపథమునందే గానంబడుచున్నవిగాని యుత్తర
హిందూస్థానమునందుఁ గానంబడకుండుటకుఁ గారణము దక్షిణాపథవాసులు
సంపూర్ణముగా నార్యాచారములకుఁ దలయొగ్గి వానిలోమునింగిపోయిన వారు
గాకుండుటయే గారణముగాని వేరొందు గారణముగానరాదని చెప్పవచ్చును.

నాగోత్పత్తికథనము.

మహాభారతమునందు నుపోద్ఘాతము ముగింపఁబడిన వెనుక నీనాగులచ
రిత్రమే మొదట చెప్పఁబడినది. కశ్యపుఁడను నార్యునకు కద్రువ, వినత యను
నిరువులు భార్యలు గలరు. వీరిరువురును తోఁబుట్టువులు. వీరికింగల యభిమతంబు
లచొప్పనఁ గద్రువకు సహస్రనాగములు జనించినవి. వినతకు గరుత్మండు జ
నించెను. కద్రువకు జనించిన సహస్రనాగములకుఁ బుట్టినసంతతియే లోకమునం
దలి నాగకులముగానున్నది. ఈనాగులలోఁ బ్రముఖులుగా నుండినవారు శేషుఁ
డు, వాసుకి, ఇరావంతుఁడు, తక్షకుఁడు, కర్కాటకుఁడు, కాళీయుఁడు, విలుఁ
డు, ఇలాపాత్రుఁడు, నీలుఁడు, అనీలుఁడు, నహుషుఁడు మొదలగువారు. (అ
నంతుఁడు, వాసుకి, తక్షకుఁడు, శంఖపాలుఁడు, కుళికుఁడు, పద్ముఁడు, మహాప
ద్ముఁడు, కర్కాటకుఁడు వీరినే అష్టనాగములని మనగ్రంథములు పేర్కొనుచు
న్నవి.) కద్రువ వినతకుఁజేసిన యపకారమునుబట్టి వినతకుఁ బుట్టిన గరుత్మం
తుఁడు నాగకులమునకెల్లను వైరియయ్యెను. 'దీనికిఁ దోడు మాతృశాపముగూడ
నాగులకు సంభవించెను. ఈనాగులచరిత్రము మహాభారతమునందు నివృరుగప్పిన
నిష్పవలెనున్నది. గులకతాళ్లలో మాటుపడియుండిన రత్నమువలెఁ బ్రకాశింప
కయున్నది. ఈగులకతాళ్లను దొలగించిన నాగులచరిత్రమనియెడి రత్న
ము శోభింపకమానదు. ఈనివృరును దొలగించిన నాగులచరిత్రమనియెడి నిష్ప

తేజోవంతముగఁ గన్పట్టకమానదు. ప్రాథమికార్కులు నూర్యకులులును బరిశుద్ధులునైయుండిరి. వీరితరువాత వేయేండ్లకువచ్చినవారు చంద్రకులులు. వీరునూర్యకులులవలె నంతగాఁ బరిశుద్ధులుకారు. అన్యజాతిరక్త మీచంద్రకులుల నాడులయందుఁ బ్రవహింపుచుండెను. ఈరెండవతెగవారు పాంచాలముగుండపోయి గంగా యమునానదులకు నడుమనుండెడి హస్తినాపురమునందు వసించియుండిరి. వీరలే భారతవీరులనిపించుకొనిన యుధిష్ఠిరాదులుగా నుండిరి. వీరుక్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము పదమూడవ శతాబ్దప్రాంతమున హస్తినాపురమునందుండిరి. అచ్చటనున్న కాలమున వీరి కుటుంబము వృద్ధియై హస్తినాపురముచాలక మఱియొక పురము కావలసివచ్చెను.

ఖాండవవనదహనము.

ఇప్పుడు ఢిల్లీనగరముండిన ప్రదేశ మాకాలమున ఖాండవవనముగానుండి నాగులచే నాక్రమింపఁబడియుండెను. వారలను జయించినఁగాని వనము స్వాధీనముగాదు. అయ్యదిస్వాధీనమైన వెనుకఁగాని యరణ్యమును ఛేదించి పురమునుగట్టుట సాధ్యముగాదు. అప్పుడర్జునుఁడు కృష్ణునిసహాయముతో ఖాండవవనమునుదహించి నాగులం దతిమివేసెను. బౌద్ధులదేవతయగు నింద్రుఁడు నాగులను సంరక్షించెను. ఆర్యుల వైదికదేవుఁడగు నగ్ని వనమునంతయును దహించి నాగరాజయిన తక్షకుని దక్కతక్కిన నాగకులమును నిర్మూలముచేసెనని చెప్పఁబడియెను. ఈప్రదేశమునందే పాండవులు “ఇంద్రప్రస్థ” మను పురమును నిర్మించిరి.

అర్జునుఁడు నాగకన్యల వివాహమాడుట.

ఈఖాండవవనదహనానంతరము నార్యులకును నాగులకును మైత్రికలిగి యున్నటులనే చెప్పఁబడియెను. అర్జునుఁడు సమయభంగకారణమునఁ దీర్థయాత్రకు బయలువెడలినప్పుడు నాగకన్యకయగు నుబూపిని వివాహమాడినట్లుగఁ జెప్పఁబడియుండెను, మఱియు మణిపురాధీశ్వరుండును నాగరాజును

నగుచిత్రవాహనునియొక్క కూతురు చిత్రాంగదయను నామెనుగూడ వివాహ మైనట్టుగఁ జెప్పఁబడినది. అర్జునునివలన నులూపికి జనించినవాఁ డిరావంతుఁడను పేరుగలవాఁడు. ఇతఁడు భారతయుద్ధములో జనిపోయెను. అర్జునునివలనఁ జిత్రాంగదకు జనించినవాఁడు బ్రబువాహనుఁడను పేరుగలవాఁడు. ఇతఁడు బహు పరాక్రమవంతుఁడై భారతయుద్ధానంతరము ధర్మజుఁడు చేయఁబూనిన యశ్వమేధ యాగమును నిర్విఘ్నముగా నెఱవేర్చఁ బూని యర్జునుఁడు సవనాశ్వముతో బ్రబువాహనుని దేశమునకు వచ్చినప్పుడా సవనాశ్వమును బట్టుకొని తండ్రితో నత్యద్భుతముగఁ బోరి యోడించెనుగాని తరువాత నులూపి మొదలగు వారిచేఁ బ్రబోధితుఁడై యర్జునునకు సహాయముఁజేసెను. ఈకథలను బట్టి కొంతకాలమువఱకు నార్యులును నాగులును స్నేహభావముతోనే గడపుచుండిరని తేటపడుచున్నది. పాండవులకుఁ దరువాత సింహాసనమునకు వచ్చిన పరిక్షిత్తుకాలమున నార్యులకు నాగులకు వైరము పొసంగినది. అందులకుఁ గారణమిక్రింది విషయముగఁ గన్పట్టుచున్నది.

పరిక్షిత్తు తక్షకునిచేఁ జంపఁబడుట.

అర్జునునిమనుమఁడైన పరిక్షిన్న రేంద్రుఁడు రాజ్యపరిపాలనము చేయు కాలమునం దొకనాఁడు మృగయావిరోధార్థము నరణ్యమునకుంజని యాభేట భేలనమున నలసివచ్చుచుండఁగా మార్గమధ్యమున నొక్కఋషి తపస్సుచేసికొనుచు నడిగినప్పుడు దాహమునైనదీర్చక మాటాడకపోవుటయెగాక కన్నుల నైనఁదెఱచి చూడకపోయెను. అంతట నారాజకుంజరుఁ డాగ్రహించి యొక నాగమునుజంపి వానిమెడపై వైచిపోయెను. తరువాత వాసంయమివరేణ్యుని కుమారుడీ వృత్తాంతమునంతయుఁ దెలిసికొని సర్పదమ్మఁడై చనిపోవును గాక యని యారాజును శపించి వానిని జంప నాగరాజయిన తక్షకునిఁ బ్రేరేపించెను. ఆశాపకారణమున నేడవనాఁడే తక్షకునిచేఁగఁబడి పరిక్షిన్న మృతినొందెనని చెప్పఁబడియెను. నాగరాజయినతక్షకుఁడు తక్షశిలానగరమున కధిపతిగ నుండెనని గ్రంథములయందుఁ జేర్కొనఁబడుచు వచ్చెను.

జనమేజయుఁడు సర్పయాగముచేయుట.

తక్షకుఁడు తనతండ్రిని జంపినందున; కాగ్రహమహోదగ్రుఁడై జనమేజయమహారాజు నాగకులమునంతయు సంహరించుటకై యార్యఋషులనందఱిని బ్రేరేపించి సర్పయాగమును జేయసమకట్టెను. ఆమహాయాగమునందు నాగులనేకులు పశువులుగఁబట్టుకొనఁబడి సంహరింపఁబడిరి. నాగకులమునంతయు నిర్మూలమగు కాలమువచ్చెను. అప్పుడు వాసుకితోఁబట్టువుకొడుకగు అస్తికుఁడను బ్రాహ్మణునిమూలమున తక్షకుఁడు మరణింపక జీవింపఁగలిగెను. ఈ యస్తికుఁడు నాగకులుఁడయినను ఆనార్యాచారములను వదలిపెట్టి యార్యాచారముల నవలంబించి యాశ్రయఁడైనవాఁడు. ఇట్లేనాగకులు లనేకు లార్యాచారమునవిలంబించి యార్యులలోఁ గలిసిపోయెదమని వాగ్దత్తముచేయుటచేతనైన నేమి మఱియేమి కారణముచేతనైన నేమి యాసర్పయాగము నిలిచిపోయినది. నాఁడు మొదలుకొని మరల నాలుగుశతాబ్దముల కనఁగా క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము ౬౯౧వ సంవత్సరమువఱకు వీరలచరిత్రము వినరాక యుండెను. అప్పటికి నాగవంశజులయిన రాజులు మగధరాజ్యాధిపత్యమును వహించిరి. ఈనాగవంశమె శిశునాగవంశ మను పేరుతో మగధమును బాలించినట్లు చరిత్రము లుద్ఘోషించుచున్నవి. ఈశిశునాగవంశములో నాటవవాఁడైన యజాతశత్రుని కాలముననే బుద్ధుఁడు జనించి యనార్యజాతుల కన్నిటికిఁ బురోవృద్ధి కారకుఁడయ్యెను.

శిశునాగవంశము.

శిశునాగుఁడనువాఁడే శిశునాగవంశమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈశిశునాగుని జన్మముచుగూర్చి శౌద్ధు తాకవంతకథను గల్పించియున్నారు. లిచ్చవి రాజులయొక్క యాంపుడుకత్తెలలో నొక్కతె యొక్క శిశువును గాంచెను. ఆశిశువు స్వరూప మేర్పడక పూర్వమే ప్రసవించుటచేత నమ్మాంస పిండము నొకతట్టలో నుంచఁబడి రాత్రివేళ నొక పేడకుప్పలో వేయఁబడెనట! నగరపాలకుఁడయిన యొక నాగరాజు దానింగనిపెట్టి చుట్టును జాట్టుకొని తన పడగతోఁ

బొదుగుచుండెను. దానిని ప్రజలుచూచి చుట్టును మూగికొని “స్సు స్సు” యని చప్పట్లు చఱచి కేకలు వేయఁగా నాగరా జదృశ్యుడయ్యెను. అంతట వార లాతట్టును బరీక్షింపఁగా నొక పురుషశిశువుండెనట! ఆకారణమున నాతఁడు శిశువాగుడని పేరుపెట్టఁబడియెనట! కొంతకాలమున కాతఁడు మగధసింహాసన మధిష్ఠించెను! ఈవంశమునందుఁ గడపటివారయిన తొమ్మండ్రుగురు నందులతోఁగూడ చంద్రగుప్తుఁడు సింహాసనమునకు వచ్చువఱకుఁ బాలించినరాజులెల్లరును నాగులేకానియార్య క్షత్రియులుకారు. వీరందఱును సర్పములను బూజించెడి నాగులుగాని యార్యమతస్థులు గారు. ఆకారణముచేత బ్రాహ్మణులయిన యార్యులు వీరిపట్ల ప్రబల ద్వేషము గలిగియుండిరి. బౌద్ధమతస్థులు వీరినిఁ బ్రేమింపకుండిరి. వీరుభయులచేతను గూడ గౌరవింపఁబడక నీచముగఁ జూడఁబడుచుండిరి.

మఱికొన్ని గాథలు.

సుగ్రీవుఁడు నీతను వెదకుటకై వానరులను బంపుచు భోగవతీపురమును పర్యించెను. ఈభోగవతీపురమును వాసుకి యనువాఁడు పరిపాలించుచుండెనని చెప్పియుండెను. ఇతఁడు నాగరాజు. ఈభోగవతీపురము దక్షిణాపథమునందున్నది. అనఁగా దండకారణ్యములో దూర్పుభాగముననో పశ్చిమభాగముననో యుండియుండును. ఇంతకన్న రామాయణమునందు నాగులనుగూర్చి యేమియును గానరాదు. శ్రీకృష్ణుఁడు కాళీయుడను నాగరాజును మర్దించి కాళిందీకన్యల వివాహమాడినట్లుగ విష్ణుపురాణాదులవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. అమృతమును బడయుటకై దేవతలు మందరపర్వతమును గవ్వముగను వాసుకిని త్రాఁడు గఁజేసికొని క్షీరసాగరమును మధించినట్లుగ భాగవతాది పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడినది. దేవతలు దానవులను మోసముచేసి వాసుకియను నాగరాజుయొక్క సహాయముతో దేశమునో దుర్గమునో యొకదానిఁ బడసియుందురని

1 Turnour's introduction to the Mahavanso, XXXViii.
See also Bigandet, Life of Goudama, p 362 et. Seq.

యూహింపవచ్చును. ఇట్లు నాగులనుగూర్చిన లెక్కలేనిగాథలు మనపురాణాది గ్రంథములయందు వెదఁజల్లఁబడియున్నవి. ఒక్కపురాణాది పూర్వగ్రంథముల యందుమాత్రమేగాక యితీవలీ చారిత్రములయందును కావ్యాదులయందును గూడ నాగులయొక్కయు నాగరాజులయొక్కయుఁ జరిత్రము లభివర్ణింపఁబడి యున్నవి.

చరిత్రాంశములు.

క్రీస్తుశకము నాలుగవ శతాబ్దమధ్యమున సముద్రగుప్తుఁడను గుప్తచక్ర వర్తి దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు బయలుదేటి గణపతినాగఁడను నొకనాగరాజు ను జయించినట్లుగఁ జెప్పబడియెను. సింహళ ద్వీపమునందలి నాగులను బుద్ధుఁ డేవిధముగాఁ దనమతములోనికిఁ జేర్చుకొనియెనో యవిధమునంతయు బౌద్ధ చరిత్రగ్రంథములగు మహావంశము, రత్నాకరి, రాజావళి మొదలగు గ్రంథము లయందు వినరముగ వ్రాయఁబడియుండెను. సిద్ధార్థుఁడు బౌద్ధుఁడైనపిమ్మట నై దవయేట మహాదరుఁడు, చూలోదరుఁడను నాగులిరువురు వజ్రసింహాసనము నక్త పోరాడుచుండుటనుగాంచి నాగులయందలి ప్రేమచేత నాగద్వీపమునకుఁ జూడఁబోయెను. ఆకాలమునందుపంచశతయోజనములు విస్తీర్ణముగలిగి చుట్టును సముద్రముచేఁ జుట్టుకొనఁబడియున్న నాగద్వీపమును మహాదరుఁడను నా గరాజు సరిపాలనము సేయుచుండెను. వానితోఁబుట్టువు కందమాదనమనుకొం డను నేలెడి నాగరాజునకీయఁబడి వివాహము చేయఁబడియెను. ఆదంపతులకు జనించినకుమారుఁ డొకఁడు వజ్రసింహాసనముఁ దనకురావలయునని తగవుపెట్టె ను. ఈమహాత్ముఁడు వారలకు సంధిచేయుటకై ప్రయత్నించి మంచి హితోప దేశమును గావించెను. వారలాసింహాసనమును బుద్ధునికర్పించి వానికూడిగముఁ జేయఁబూనిరి. బుద్ధుఁడా సింహాసనమునగూరుచుండి ధర్మము నుపదేశించి యెనుబదిఁగొట్ట నాగులను బౌద్ధమతావలంబకులనుగాఁ జేసెను.

మహాదరుని మేనమామయును కళ్యాణిపురాధీశ్వరుండును, నగు నాగరాజును గూడ తనమతములోనికిఁ జేర్చుకొని కొంతకాలమునకు వారలను విడిచిపెట్టిపోవుచు వజ్రసింహాసన మానాగరాజున కిచ్చి రాజాయతనవృత్తు

మచ్చటనాటి వారలనుద్దేశించి “యో నాగరాజులారా! పవిత్రమైన నాయీ వృక్షమును బూజింపుడు; నాప్రియులారా! మీకిది సౌఖ్యమును మనశ్శాంతిని గలుగఁజేయును” అని పలికి వెడలిపోయెను. క్రీస్తు శకము రెండవశతాబ్దమున సింహళ ద్వీపమును బాలించిన మల్లగనాగఁడు, చండనాగఁడు, కూడనాగఁడు, శ్రీనాగఁడు అను వారలు నాగరాజులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. ప్రప్రథమమున చోళదేశమునకు రాజధానిగ నుండిన కావీరి పద్దినము (కావేరిపట్టణము) సనాతనకాలమునందు నాగులకు నివాసమై నాగవాటికి ముఖ్యపట్టణమైయుండెనని చిల్లప్పదికార మను తమిళ కావ్యమునందు వర్ణింపఁబడియెను. పురాతన తమిళ కావ్యములయందు నాగుల చరిత్రము విశేషముగా నభివర్ణింపఁబడియున్నది. కిల్లివలివానను చోళరాజు నాగజాతికన్యను వివాహమాడియుండగా నొక కవి మణిమేకలై (మణిమేఖల)యను తమిళ కావ్యమునం దా వివాహమును బూస గ్రుచ్చినయట్లుగా వివరించి వర్ణించి యున్నాఁడు. ద్రావిడదేశమునందలి మరవలు, అయినారులు, ఒలియారులు, ఒవియారులు, ఆఱవలారులు, పరదవారులు మొదలగు తెగలవారెల్లరును నాగజాతులవారనియే చెప్పఁబడుచున్నారు. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు ఒలియర్లను నాగజాతివారు పరాక్రమ వంతులుగనున్నట్లొక శాసనమువలనఁ గన్పట్టుచున్నది. కరికాల చోడుఁడనురాజు వీరలను జయించెనని యొకతమిళ కావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు కొప్పరకేసరి వర్తయను చోళరాజుకొప్పయనుప్రదేశమున, బళ్ళిమచాళుక్య రాజగు నాహవమల్లుని నోడించి మామళ్లపురము (మహాబలిపురము) లోని వరాహస్వామి దేవాలయమునకుఁ గొంతభూదానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. ఆశాసనములో రాజకీయో ద్యోగస్థులుకూడ కొందఱు చే వ్రాళ్లు చేసియుండిరి. దానిలో “ఒలినాగన్ మదైయాన్ అలగీయచోళ, అమరనడ్డు మువెందవేలన్, ఒలినాగన్ చంద్రశేఖరన్, ఒలినాగన్ నారాయనన్, ఇందు పరవాన్ సంగనాగన్, ఉచనకిలవాన్ ముగలినాగన్,” అను నాగనాయకులు గూడ చేవ్రాళ్లు చేసియుండిరి. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు ఒలినాగులు మాత్రమే గాక సంగనాగులు, ముగలినాగులు మొదలగు తెగలనాగు

లుగూడగలరని తెలియుచున్నది. ¹ ఇంతియగాక నెల్లూరుమండలములోని దర్శివంశపురాజులుకూడ నాగజాతి వారని తెలియుచున్నది. పదునేనవ శతాబ్ద ప్రారంభమున దర్శిపట్టణపు రాజగు ఆసనదేవమహారాజు తనతల్లి అర్యమదేవి పేరట నొక చెఱువు త్రవ్వించి శాలివాహనశకము ౧౦౫౭ వ సంవత్సరముననఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౩౫-౩౬ వ సంవత్సరమున నొక శాసనమును వ్రాయించెను.

దానిలో గొంకరాజుమొదలుకొని తనవంశమును వర్ణించుకొనియుండెను. ఆశాసనమునందు గొంకరాజును ఘణీంద్రవంశజుఁడనియు, నాగవంశోద్భవుఁడనియు నభివర్ణించెను. ఈగొంకరాజుయొక్క వామమండలమున నాగరాజును కాకతీయగణపతిరాజులకు సామంతుఁడుగ నుండిన నాగదేవుఁడును నిరువురు నొక్కరేయై యుందురేమో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఈపైనవ్రాసిన యంశములనుబట్టి నాగులనియెడి యొకజాతివారు పూర్వకాలమున నుండిరనియు, ఒకప్పుడు వారలీ భరతఖండమునంతయు వాక్రమించి పాలించియుండిరనియుఁ దేటపడకమానదు. ఇంకను వారలకును నాంధ్ర దేశమునకును గల సంబంధమును దెలిపెడిగాథలను దెలిసికొన్నచో నాగులను గూర్చినయభిప్రాయము మఱికొంత బలపడకమానదు.

బౌద్ధులగాథలు.

సింహళ ద్వీపమునందును సయానుదేశమునందును జెప్పుకొనఁబడు బౌద్ధులగాథలలో నాంధ్ర దేశము నాగులదేశముగాఁ జెప్పుకొనఁబడినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. గంగానదీ ముఖద్వారమునకును సింహళ ద్వీపమునకును నడుమనాగుల చే నివసింపఁబడు దేశముకలదు. ఈనాగులు బుద్ధునియొక్క బౌమికల

1 Madras journal of Literature and Science, Vol Xiii part 2. Collection of Nellore Inscriptions II (Darsi Dynasty) by Mr Butterworth and Venugopala Chetty 3. Vols.

ను రెండు దోణములను సంపాదించి వానిని వజ్రాలదిన్నెకడ (Diamonds Sands) బాతిపెట్టి పైననంద మెట్టియు, అమూల్యమై ట్టియు స్తూపమునొకదాని నిర్మించిరనిచెప్పబడినది. ఈబొమికలభాగము మెట్టమొదట కపిలవస్తునగర సమీపమునందలి రామగ్రామములోనిది. రామగ్రామములోని స్తూపము పడమర గొట్టుకొని పోబడినప్పుడీ బొమికలపెట్టె గంగానదిలోఁబడి కొట్టుకొనిపోయి సముద్రములోఁబడఁగా నాగులదానినిబట్టుకొని మంజీరికాయను తమదేశమునకుఁ గొనిపోయిరి. ఈమంజీరికాదేశము¹ కళింగదేశమునకు రాజధానియగు దంతపురమునకు దక్షిణముననున్నది. ఎందుకన రాజపుత్రుఁడగుదంతకుమారుడును రాజపుత్రుకయగు హేమాచలయు బుద్ధుని దంతముతో నోడ నెక్కి దంతపురమునుండి సింహళ ద్వీపమునకుఁ బాటిపోవునపుడు వజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands)కడనోడ మెట్టయెక్కినని చెప్పబడినది. ధరణికోటకు సుత్తరమున వజ్రములకుఁ బురాతనకాలమునుండి ప్రసిద్ధిపొందిన దగుటచేత వజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) యనునది యాప్రదేశ మె యగుననియుఁ హింపబడుచున్నది.² ఈదంతపురకథనము క్రీస్తుశకము నాలుగవ శతాబ్దప్రారంభమున జరిగియుండెనని సయాము దేశ గ్రంథములవలనఁ గన్పట్టుచున్నది గాని మహావంశమునందు క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నూటయేబదియేడలకిందట జరిగినట్లుగఁ జెప్పబడుచున్నది. తరువాత సింహళరాజు మంజీరికాదేశమునకుఁబోయి యాబొమికలపెట్టెను దెచ్చుని పరిశుద్ధుఁడైన మతాచార్యుని నొక్కనిఁబంపెను. ఇయ్యది నాగులకింతగా నిష్టములేకపోయినను నత్యద్భుతముగా నదియెట్లయో మతాచార్యుని వశమయ్యెను. ఈనాగరాజునకు సింహళరాజు మిత్రుఁడగుటవలన సింహళరాజు నాగరాజునకు నొక కొన్ని బొమికలనిచ్చి సంతోషపెట్టెను.

1 ఈ మంజీరికాదేశ మె మంజీరదేశమని బొద్ధులచేతను, ఆంధ్రదేశమని యాచ్యులచేతను ఆకాలమునఁ బిలువంబడుచువచ్చెను. మంజీరయనుపేరుగల యుపనదియొక్కటి గోదావరిలోఁ గలియుచున్నది.

2 Major General. A. Cunningham's Ancient Geography of India p. 534.

బుద్ధుని దంతకథనము.

బుద్ధుని దంతమును గూర్చినకథలు పెక్కులుగలవుగాని వానిలో రెండు కథలు ముఖ్యములయినవిగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ¹ అందు మొదటిగాథ యిట్లు చెప్పఁబడుచున్నది. బుద్ధుని యెడమపార్శ్వము నందలి దంతము కళింగ దేశము నకు రాజధానియగు దంతపురమునందు (బహుశః) ² పుట్టి జగన్నాథా లయమనఁ బడు ప్రదేశమున నెనిమిదివందల సంవత్సరముల వఱకు సురక్షితముగ నుంచఁబడి యెను. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమునందు గుహాశివుడను రాజు తానప్పటివఱకు నవలంబించియుండిన బ్రాహ్మణ మతమును విడిచిపెట్టి బౌద్ధ మతము నవలంబించెను. క్రొత్తమత మవలంబించిన పట్టుదలచేత నాతఁడు త న్నాశ్రయించుకొనియున్న బ్రాహ్మణులను దొలఁగించి వారలను బౌద్ధపెట్ట వారంభించెను. వారలు పాటలీ పుత్రమునకుఁబోయి రాజాధిరాజగు పాండు ² నకుఁ జెప్పి మొఱవెట్టుకొనఁగా నాతఁడు గుహాశివుని దంతముతోగూడఁ దన కొల్వకూటమునకు రావలసినదిగ నుత్తరవుచేసెను. ఆయుత్తరవు ప్రకారము వచ్చినమీఁదట దంతమును సర్వవిధముల భగ్నముచేయుటకుఁ బ్రయత్నము జరుపఁబడి తుదకు దంతమునకే విజయముకలిగెను. అంతటా పాండురాజు దంత మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది తుట్టతుదకుఁదానే బుద్ధధర్మ మవలంబించెను.

1. The first is contained in *Daladavamsa* partially translated by the Honourable G. Turnour and published in the Journal of Asiatic Society of Bengal Vol VI. p 856 et. Seq; the other is abstracted by Colonal Low from the Siamese phra Pal'hom, and published in the Same Journal Vol XVII. part II. p. 82, et, seq.

2. ఇతఁడే గోతమిపుత్రయజ్ఞ శ్రీ శాతకర్ణికావచ్చునని డాక్టరు ఫెర్గ్యూసనుగారు తలంచుచున్నారుగాని వారి యభిప్రాయము సరియైనది కాదని తోచుచున్నది.

ఇదంతయు జరుగుచుండగా క్షీరధరుడను నుత్తరదేశపురాజుక, దామహిమ గలదంతమును బడయుటకై పాటకీపుత్రముపైదండెత్తివచ్చెనుగాని యచ్చట జరిగినయుద్ధములో నాతడు మృతిచెందెను. అంతట గుహాశివుడు దంతముతో, దనరాజధానికి మరలివచ్చెను. కొంతకాలమునకు క్షీరధరునిసోదరపుత్రులు మఱికొందఱు. రాజులను దోడుచేసికొని గుహాశివునిపైకి దాడివెడలివచ్చిరి. వారల నెదుర్కొనుట సాధ్యముకాక గుహాశివుడు ధాత్తరక్షణమునకై చూచుకొనసాగెను. యుద్ధముచేయుటకు మందు తన కొమార్తెయగు హేమాచలను, ఉజ్జయినీ పురాధీశ్వరుని కుమారుడును తనకల్లుడు నగు దంతకుమారుని నుభయులను రప్పించి తానోడిపోయినయెడల నాదంతమును దీసికొని తప్పించుకొనిపోయి సముద్రమార్గమున సింహళద్వీపమునకుఁ బోయి యాద్వీపము నేలుచుండి యాదంతమును గొనవలయునని కోరికగలిగి యుండిన మహాసేనునకు నిచ్చివేయవలసినదని చెప్పెను. అట్లు దంతపురము శత్రువుల వశమగుటకుఁ బూర్వమే దంతకుమారుడును హేమాచలయు నాదంతమును నిసుకలోఁ బూడ్చిపెట్టి పట్టణము విడిచి పాళిపోయి తరువాత మరలివచ్చి హేమాచల యాదంతమును వేణియందు దాచుకొని భర్తతోఁగూడ తామలిప్రీతగరమునకుఁబోయి యచ్చట నారాజవంపతు లిరువురునోడనెక్కి సింహళద్వీపమునకుఁ బ్రయాణముఁజేసిరి. ఓడనెక్కిన ప్రదేశమునకును సింహళమునకును నడుమ వజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) సమీపమున వారెక్కినయోడ మెట్టయొక్కెను. ఈవజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) నడుమనున్నదని చెప్పుటచేతను, తీరమునకు సమీపముగా వజ్రములుండు ప్రదేశమిదియే యగుటచేతను, ఇంతియగాక నాగరాజునకు నివాసమని తరువాయికథవలన బోధపడుచుండుటచేతను కృష్ణానదీతట మె(ధాన్యకటకప్రదేశతీర మె)యోడ మెట్టపట్టిన స్థలమని డాక్టరు ఫెర్గూసనుగాయ దృఢముగా విశ్వసించుచున్నారు. ¹ రాజకుమారికయగు హేమాచల నిద్రఁబోవుచుండఁగా నాగరాజు దంతమును తస్కరించెనుగాని హిమాలయమునుండి వచ్చిన యొక దేవతయొక్క మాంత్రికశక్తిచేత

1. Dr. Fergusson's Tree & Serpent worship p. 157. 9.

నాగరాజు దానిని మరల నారాజదంపతులకే యాయవలసినవాఁడయ్యెను. ఆరాజదంపతులు తరువాత నోడనెక్కి సింహళమునకుఁబోయిరి. ఇది క్రీ. త. 302 వ సంవత్సరమున జరిగినది. వీరు సింహళముఁ జేరునప్పటికిఁ దొమ్మిది సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే మహాసేనుఁడు మృతినొందియుండెను. అయిన నప్పుడు రాజ్యముచేయుచుండిన మేఘవర్ణుఁడు వారలను సగౌరవముగా నాదరించి యాదంతముపైన నిటుకతోను సున్నముతోను నొకచైత్యమును నిర్మించి మహోత్సవమును సలిపెను. ² మూడుసంవత్సరములు గడచినతరువాత నాలంకాధిపతి నాఁడుమొదలుకొని యేడుసంవత్సరములలో వజ్రాలదిన్నెమీఁద (Diamonds Sands) ధర్తాశోకుఁడను రాజు దేవాలయమును నిర్మించునని పూర్వమొక జ్యోతిష్యుఁడు చెప్పినదానిం జూచెను. మఱియును బుద్ధుని బొమికలు రెండు ద్రోణములింకను నాగరాజుదేశములో దాఁచఁబడియున్నవను సంగతి నిజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనియెను. వానిందెచ్చుటకై పరిశుద్ధవర్తనముగల యొకగురువునంపెను. నాగరాజు సోదరుఁడొకఁడు బొమికలపెట్టెను సంగ్రహించుకొని మేరుపర్వతమునకుఁ బాఱిపోయెనుగాని బొమికలు వానినుండి గైకొనఁబడి మరలఁ దీసికొనిరాఁబడినవి. అంతట నాగరాజు మనోహరయశోవనాంగుఁడై సింహళమునకు వచ్చి మేఘవర్ణునికిఁ బ్రత్యక్షముకాఁగా నాతఁడు కొన్ని బొమికల నాగరాజున టొసంగెను. తక్కిన బొమికల నొక్కసువర్ణ పాత్రమునందుంచి, ఒకమూరెడు పొడవును జేసెడు వెడల్పునుగల యొకబంగారుపడవను నిర్మించి యాసువర్ణ పాత్రము నందుంచెను. అటుపిమ్మట నేడుమూళ్లదూలము వెడల్పు మాత్రమే గలిగియుండు కొయ్యపడవ నొకదాని నిర్మించి యాబంగారు పడవనందుంచి కొందఱు రాయబారులతో దంత కుమారుని హేమాచలను వారి కోరికను మన్నించి వారిదేశమునకుఁ బంపించెను. వీరుబయలుదేటి యేడు మాసములకు వజ్రాలదిన్నెను (Diamonds Sands) జేరి యచ్చట దిగి బొమికలుండు ప్రదేశమును దేవాలయముఁ జూచుకొని మరలఁ బడవనెక్కి మూడుమా

సములకు దంతపురమునకుఁ బోయిరి. దంతపురమునందు మేఘవర్ణుని రాయబారు లర్హవిధానమున సన్మానింపఁబడిరి.

చూడవగాఢ మతీయొక్కటికలదు. కర్నలుతోగా రది మతీయొక్క రాజునుగూర్చి దనియు వేటువిషయములను గూర్చినదనియును దలంచుచుండి రిగాని కథాసందర్భమును బట్టి యొక్కనిగూర్చియే యని గన్పట్టుచున్నది. ధర్తాశోకుఁడనురాజు మిక్కిలి న్యాయబుద్ధితో నరవాడిదేశమును (అవంతికా వలయును) బాలించుచుండి తౌమోపద్రవమువలన ముప్పదియొక్కవేలమంది దా ర్థ్యవంతులయిన మనుజులతో దక్షిణదిశకు నేడునెలలు ప్రయాణముచేసి తుదకు జలమును మత్స్యములును సమృద్ధముగానున్న దేశమునకువచ్చిరి. మ టుచటి నాటివేకువను నశ్వారూఢుఁడై రాజు వజ్రాలదిన్నెను (Diamonds-sands) బ్రవేశించి యచ్చట నాగరాజును గలిసికొనియెను. అప్రదేశమునందొక చైత్యమునునిర్మించి యొకనగరమునుగట్టించెను. ధర్తాశోకుఁడు నెమ్మదిగ నిచ్చటనే డేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసెనుగాని బుద్ధునిబొమికలు దొరకనందున సౌఖ్యము లేనివాఁడై వానింగనిపెట్టి తెచ్చినవారికి గొప్పబహుమానము చేసెదనని ప్రక టించెనుగాని యేమియు ప్రయోజనకారి గాకపోయెను. ఇంతలో రోమురాజు పుత్రుఁడు కాకభాషియను వాఁడొకఁడు తక్షశిలానగరమునకు ఐర్తకమునకై యోడ నెక్కి యెదువందల పరివారముతోఁబచ్చుచుఁ దుపానుపట్టియు దైవాను గ్రహమువలన నపాయమునుండి విడివడి తుదకుఁ గన్జముతో వజ్రాలదిన్నె స మీపమునకువచ్చి జనులుండెడు సూచనలు గనిపెట్టి చూడవలెనను తలంపుతో నచ్చట నోడనిలిపి లంగరుడించెను.

గాఢలసారాంశము.

నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమున బుద్ధుని దంతమునుగూర్చి యిండియా లోఁబుట్టిన కల్లోలములను దెలిపెడి బౌద్ధులగాఢల సిట్టివెన్నియైనం దెలుపవ చ్చును. బౌద్ధులగాఢలు (Diamonds sands) వజ్రాలదిన్నెలనుగూర్చి ము చ్చటించుచున్నవి. కృష్ణాతీరమునందు దేవాలయము గట్టఁబడుచుండెను. నిశ్చ

యముగా నాగరాజచ్చట నివసించియుండెను. ఎన్నివిధములచేతఁ జూచినను ఆప్రదేశ మిప్పటి యమరావతి ధరణికోట గావలయునుగాని మఱియొకప్రదేశము కాఁజాలదు. వీనినన్నిటినిబట్టి చూడఁగా నాగాధలహో నుదాహరింపఁబడిన కట్టడము “అమరావతి స్తూపము” అని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

అమరావతి స్తూపమును మనము చక్కఁగాఁ బరిశోధించితిమేని అందు చిత్రంపఁబడిన చిత్రపుఁబొమ్మలను జూచితిమేని నాగులు నాగరాజులెట్లు ప్రదర్శింపఁబడిరో, ఈపైగాధలహోనివృత్తాంతములఁ జిత్తరువుల మూలమున నెట్లు దెలుపఁబడియెనో మనకు గోచరము గాకమానదు. వానింబట్టియే పూర్వమీప్రదేశము నాగుల కాటపట్టయి నాగరాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడినని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇద్దఱు మనుష్యులు బుద్ధుని బొమికలుపట్టుకొని పడవటాపుమీఁద నిలుచుండి యొడ్డునకు వచ్చుచుండఁగా నాగరాజుఁడు వారలకు స్వాగతమియి వచ్చుచున్నట్లును నొకచిత్తరువు చిత్రంపఁబడియున్నది. ఇంకను నాగరాజులకును రాజకుమారికతోనుండిన రాజుకొమారునకును కలిగిన సమావేశములను దెలిపెడు రీతులుగల చిత్తరువు లనేకములు చిత్రంపఁబడియున్నవి. అమరావతి ధరణికోట (ధాన్యకటకము) నాగరాజునకు రాజధానిగ నుండెనని యీచిత్తరువులు ముఖ్యముగాఁ దెలుపుచున్నవి. ఈచిత్తరువులలోని నాగరాజుల కేడేసిపడగలుగల పాములు శిరమునకు వెనుకప్రక్క నుండియున్నవి. ఇట్లే రాణులకు మూడేసి పడగలుగల పాములుండియున్నవి. ఇతరనాగులకు నొక్కపడగమాత్రమేగల పాములుండియున్నవి. వీనినంతయునుబట్టి చూడగ చౌద్ధమతమునకుఁ బూర్వము మనదేశమున సర్పపూజవిశేషముగనున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది.

నాగులే ద్రావిడులు.

ద్రావిడు లాసియాఖండమధ్యమునుండి యార్యులకంటెఁ బూర్వమెన్నఁదో యీదేశమునకుఁ బశ్చిమోత్తర మార్గమునవచ్చి దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపుగొనవఱకుఁ బోయిరనియు, ఆర్యులు రాకపూర్వమే కొంతవఱకు నాగరికతగలిగి యున్నారనియుఁ జెప్పఁబడుటయెగాని వారిచరిత్ర మిట్టిదని చె

పువారెవ్వరును గానరాకపోయినకతమున వారిచారిత్ర మింతవఱకుఁ దేటపడక
యంధకారముననే సడియున్నది. ఎవ్వరిని ద్రావిడులని చరిత్రకారు లుఁజ్ఞో
షించుచున్నారో వారిపూర్వులేనాగులు. పూర్వమువారికి నాగులనియె పేరుగ
లిగియుండెనుగాని ద్రావిడులనిపేరుగలిగి యున్నట్లు గన్పట్టదు. ద్రావిడులను
పేరిటీవలి సంస్కృతగ్రంథకారులు స్త్రోతకర్తలు మొదలగువారిచేఁ బెట్టఁబడినది
గానియ నాదిసిద్ధమైనది కాదనితోఁచుచున్నది. నాగులేద్రావిడులనియెడుమాయ
భిప్రాయము సగ్గియైనదయినయెడల దక్షిణాపథవాసులను ద్రావిడులనుటకు మే
మంగీకరింతుము. అట్లుగాక ద్రావిడులువేఱుగా నున్నవారని సిద్ధాంత మేర్పడిన
యెడల నిప్పటియఱవము, మళయాళము, తెలుఁగు, కన్నడము మొదలగుభాష
లు మాటలాడువారు కేవలము ద్రావిడులుగారని చెప్పఁగలుగుదుము. ఈనాగులు
గొంతవఱకు నాగరికతగలవారుగా నున్నారుగాని కేవలమనాగరికులని చెప్పరా
దు. వీరెచ్చటనుండి వచ్చిరనిచెప్పినను వీరిమొదటినివాసము తక్షశిలానగరప్రాం
తదేశమని మేమునిశ్చయించుచున్నారము. అచ్చటనుండియే వీరలుహిందూదేశ
ము నలుప్రక్కలకుఁబోయి యరణ్యభూములక్రమించి జనాకీర్ణములయిన దేశ
ములుగాఁ జేసిరనిమాయభిప్రాయము. ఈవిషయమునఁ జాలవఱకు డాక్టరుఫె
ర్నూసనుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నారము.

ఆంధ్రులకు నాగులకుఁ గలసంబంధము.

ఆంధ్రదేశము నాగనివాసమని బౌద్ధులగాథలవలనను, అమరావతీ స్తూప
ములోని నాగులయొక్కయు, నాగరాజులయొక్కయుఁ జిత్రపులవలనను
మఱికొన్ని చరిత్రాంశములవలనను, ఆర్యులకుఁ బూర్వమీ దేశమున నివసించు
చుండి పాలించినవారు నాగులని స్పష్టపడినందున మొదటియాంధ్రులు నాగు
లనియే దోఁచుచున్నది. మేము పూర్వప్రకరణమునందుఁ జెప్పినట్లుగ ననా
ర్యాంధ్రులు తప్పక నాగులనియే మాయభిప్రాయము. ఆర్యులుకొందఱు నాగు
లపక్ష మవలంబించి నాగులమతమునే కొంతవఱకు స్వీకరించి యార్యాచారము
లఁ గొంతవఱకు నాగులచే నవలంబింపఁజేసినవా రార్యాంధ్రులు. ఆకారణము

చేతనే యైతరేయ బ్రాహ్మణమునం దాంధ్రులు కిరాతజాతులతోఁ జేర్పఁబడియు
 న్నారు. అటుపిమ్మట నాగరాజులు కొందఱు తరదేశమున నార్యులతోఁ
 బోరాడి దక్షిణమునకువచ్చి దండకారణ్యప్రదేశమున సురక్షితములయిన స్థా
 నముల నేర్పఱచుకొని తమరాజ్యమును విస్తరింపఁ జేసియుందురు. వీరినే మ
 న్వాది స్థృతికర్తలు యవనులు చీనులు పహ్లావులు కిరాతులు మొదలగువారితోఁ
 జేర్చి తఱుమఁబడిన క్షత్రియు (ద్రావిడులు)లని పేర్కొనియుందురు. ఈ
 యభిప్రాయమే సరియైనదైన పక్షమున నాంధ్రులను ద్రావిడులనుట యొప్పును.
 కాబట్టి మొదట దండకారణ్యమును బ్రవేశించినవా రాంధ్రద్రావిడులనుటకు
 సందియములేదు. వీరలిప్పటికి రెండువేల యేనూఱుసంవత్సరములనాఁ దాంధ్ర
 రాజ్యమును స్థాపించిరనుటకును సంకోచింప నక్కరలేదు.

D బౌద్ధులు నాగులపటము లిట్లు వ్రాసియుండిరికాని యివి నిజముగా
నాగుల రూపములుకావు.

ఆటవప్రకరణము.

బుద్ధునికాలము.

(క్రీ. పూ. ౫౫౭ మొదలుకొని ౪౭౭ వఱకు.)

క్రీస్తుపుట్టుటకు మున్నాఁజువలె తాబ్బమున భరతఖండమునకు శిరోభూషణముగానుండిన మగధరాజ్యమును శిశునాగవంశజుడయిన యజాతశత్రువు పరిపాలించుచుండెననియు శిశునాగవంశజులనార్యులయిన నాగకులులుగాని యార్యులుగారనియు పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియుంటిమి. ఈతనికాలమున రాజగృహమనియెడి పట్టణము మగధదేశమునకు రాజధానిగనుండెను. ఈయజాతశత్రునితండ్రియగు బింబిసారునికాలమున గౌతమబుద్ధుఁడు జనించెను. మహాత్ముఁడును విరాగియునైన యితఁడాకాలమునందలి మతసంస్కర్తలలో నే గాక భరతఖండమున నేటివఱకు జనించినమత సంస్కర్తలందఱిలోను నగ్రగణ్యుడనుటకు సందియములేదు. తత్వవిచారము జనసామాన్యమునకు బోధపడనందున నీతివర్తనమే యందఱికిముఖ్యమనియు, పరిశుద్ధములయిన మనోవాక్తాయకర్తములు నిర్వాణమునకు ముఖ్యసాధనములనియు, పరోపకారమును భూతిదయయు ధర్మముయొక్క ముఖ్యాంగములనియు, ఇవిజాతిభేదములేక యందఱకును సాధ్యములనియు, బ్రాహ్మణునికాధిక్యమును శూద్రునికి నీచత్వమునులేక సత్ప్రవర్తనగలవారెల్లరును బూజనీయులేయనియు, ధర్మనీతితత్వమును బోధించెను. ఈబుద్ధధర్మము బహుశీఘ్రకాలములోనే దేశదేశములవ్యాపించెను. భగవంతుఁడనార్యజాతుల నుద్ధరించుటకై యీరూపమున నవతరించెనని ప్రజలు విశ్వసించి బుద్ధునిమతము నవలంబించుచుండిరి. ఈబుద్ధధర్మ మార్యులకంటెను అనార్యులచే నెక్కుడుగ నాదరింపఁబడుచు వచ్చెను. ఈబుద్ధభగవానుఁడు క్రీ. పూ. ౫౫౭వ సంవత్సరమున జనించి యెనుబదిసంవత్సరములుజీవింపఁగలిగి ౪౭౭వ సంవత్సరమున నిర్వాణముం జెందెను. ఈకాలమున మనయాంధ్రదేశ మనార్యులయిన

నాగరాజులవశమునందుండెను. వీరలార్యులవలె నంతగా నాగరికులు గాకపోయినను గొంతవఱకు నాగరికత వహించినవీ రగుటవలన నార్యులరాకకుఁ బూర్వమే దండకారణ్యమున రాజ్యమును స్థాపింపఁగలిగిరి. ఆర్యులీకాలముననే యనార్యాంధ్రదేశమునఁ బ్రవేశించి తమనాగరికత ననార్యాంధ్రులకుఁ జవిచూపుచుండిరి. అయిననార్యావర్తమునందువలె నీయనార్యాంధ్రు లార్యమతమును సంపూర్ణముగ నవలంబించి యుండలేదు. అప్పడీదేశమాంధ్రదేశమని యార్యులచేతను మంజీరదేశమనియు, వజ్రభూమియనియు, బౌద్ధులచేతను, నాగులదేశమని యనార్యులచేతను బిలువంబడుచుండెను. ఆకాలమునం దనార్యాంధ్రులు బౌద్ధమతమును సంపూర్ణముగ నవలంబించినవారు గాకపోయినను బుద్ధభగవానునియొడ భక్తివిశ్వాసములను గలిగియుండిరి. అనార్యాంధ్రులయిననాగరాజులకు నార్యమతముకంటెను బౌద్ధమతమునందుఁ బ్రేమయెక్కుడుగనుండుచు వచ్చెను. ఈదేశమును బాలించెడి నాగరాజౌకఁడు గౌతమబుద్ధుని సందర్శించెనని బౌద్ధులగాథలయందుఁ దెల్పబడుటయే యాయంశము ధ్రువపడుచున్నది. ఆకాలమునందు నీయాంధ్రదేశమును బాలించెడి నాగరాజులకును నాగద్వీపమును బాలించెడి నాగరాజులకును విశేషమైత్రిగలిగి యుండెను. రాక్షసనివాస భూమిగనుండిన లంకాద్వీప మాకాలమున నాగద్వీపమనియు, రత్నద్వీపమనియుఁ బిలువంబడుచుండెను. అదియెయిటీవలసింహళద్వీపమనిగూడ పిలువంబడుచుండెను. ఈనాగద్వీపమునకు నాగనివాస భూమియైన యామంజీర దేశమునకును సముద్రమార్గమున పర్తకవ్యాపారము విశేషముగ జరుగుచుండెను. ఆకాలమునందు కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునం దొకముఖ్యమయినరేవుపట్టణమున్నట్లుగ నాకాలపు చర్యలను దెలి పెడి బౌద్ధులగాథలవలనఁ దేటపడుచున్నది. ఇప్పుడు మహానదికిని గోదావరికినిడుమనుండు నాంధ్రదేశభాగమాకాలమునఁ గళింగదేశముగా వ్యవహరింపఁ బడుచుండెను, ఆకాలమునందు నెల్లూరు గుత్తి, కడప, కందనోలు మండలములును కృష్ణానదికి దిగువనుండు దేశమును కృష్ణాగోదావరులకు నడుమనుండు దేశమును వజ్రభూమిగ (Diamond fields) వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఆకాలమునందు నాంధ్రదేశమునందలి జనులును, కళిం

గదేశమునందలి జనులును నొక్కతెగలోనివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. కలింగ దేశమునందు ప్రసిద్ధములయిన రెండురేవుపట్టణములుగలవని చీనాబర్తాదేశస్థులు వ్రాసినచరిత్రములవలనఁ దెలియుచున్నది. మఱియును త్తరపినాకినీ నదీముఖద్వారముననొకరేవు పట్టణముండినట్లుగ బౌద్ధులగాథలయందుఁ దెల్పఁబడియున్నది. బుద్ధునిశిష్యుఁడగు పూర్ణుఁడను బ్రాహ్మణుని సోదరుఁడొకఁడు మూడువందలజనులతో సూరపరాక పట్టణమునుండి (పశ్చిమతీరమునందలి కొంకణదేశము లోనిది) యోడనెక్కి లంకాద్వీపమునుజుట్టివచ్చి పైఁజెప్పిన యు త్తరపినాకినీ ముఖద్వారమునందలి రేవుపట్టణముకడ దిగెనని బౌద్ధులగాథలవలనఁ దెలియుచున్నది. బుద్ధునికాలమునం దాంధ్రదేశమిట్టి నాగరికతాచిహ్నములను వహించియుండినను దేశము విశేషభాగ మరణ్యభూమిగానే యుండెనని చెప్పవలసియున్నది. ఇంతకన్న బుద్ధునికాలమునం దాంధ్రదేశమును గూర్చిన చారిత్రము సవిస్తరముగాఁ దెలియరాదు.

బోధాయనాపస్తంబులకాలము.

(క్రీ. పూ. ౪౨౨ మొదలుకొని ౩౨౩ వఱకు)

సూత్రమనగా విశేషార్థమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పెడి చిన్నవాక్యము. ఈకల్పసూత్రములు శ్రౌతసూత్రములనియును, గృహ్యసూత్రములనియును, ధర్మసూత్రములనియును మూడువిధములుగానున్నవి. ఒక్కొక్కవేదమునకు బ్రాహ్మణములు పెక్కులున్నట్లుగానొక్కొక్కవేదమునకు సూత్రములుగూడ పెక్కులుగలవు. ఆర్యులొక దేశమునుండి మఱియొక దేశమునకుఁ బోవుచువచ్చిన కొలఁది నాయాదేశస్థులనుబట్టి యార్యచారములుగూడ మారుచువచ్చెను. ఇందువలన భిన్నసూత్రములును భిన్నశాఖలునుగలిగెను. యజ్ఞయాగాదిక శ్రౌతకర్తలఁజేయువిధానము శ్రౌతసూత్రములయందును గృహస్థులొనరింపవలసిన పోడశకర్తాదులను జేయవలసినవిధానము గృహ్యసూత్రములయందును వ్యవహార ధర్మచరణ విధానము ధర్మసూత్రములయందును జెప్పఁబడినవి. ప్రాచీనసూత్రకారులలో బోధాయనాపస్తంబు లిరువురును దక్షిణాపథము లోనివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వారిలో ముఖ్యముగా నాపస్తంబుఁడాంధ్రదేశములోనివాఁ డగుట

చేతఁ గాఁబోలు నాంధ్రదేశములోనివారికి నాపస్తంబ సూత్రములు విశేష
గౌరవనీయములు. ఈయాంధ్ర దేశములోని నియోగివైదికబ్రాహ్మణులలో
మూడువంతు లాపస్తంబసూత్రులుగా నున్నారు. ఇతఁడాంధ్రదేశములోని వాఁ
డనుటకు లేశమాత్రమును సందియములేదు. ఇతఁడు బోధాయనునకుఁ దరువాతి
కాలమున నున్నవాఁడు. ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రములను జక్కగాఁ బరిశోధించి
యాంజ్ఞేయభాషలోనికి భాషాంతరికరించిన డాక్టరు బూలగుదొరగారీసూత్ర
కారుఁ డాంధ్రదేశములోనివాఁ డనియు, క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవశ
తాబ్దమునఁగాని యైదవశతాబ్దమునఁగాని యుండియుండుననియు వ్రాసియు
న్నారు. ¹ బోధాయనునికాలమున సందిగ్ధములుగను అపరిశుద్ధములుగ నుండిన
ధర్మశాస్త్రవిషయములఁ బెక్కింటిని ఆపస్తంబుఁడు సంస్కరించి విస్పష్టముగ
దెలియఁజెప్పెను. ఆపస్తంబునకుఁ బూర్వమార్యసంఘమునందలి యాచారములం
తగానియమబద్ధములుగాక యుండెను. సంఘసాంకర్యమున కవకాశమిచ్చి
యుండెను. అట్టిసాంకర్యమును నిరోధించునిబంధనల నాపస్తంబుఁడు విరచించె
ను. అవంతి, (మాళవము), అంగము (తూర్పుబేహారము), మాగధము దక్షిణ
బేహారము), సారాప్రము (గుజరాత్), దక్షిణాపథము (డెక్కన్), ఉపప్రీ
తము, సింధు, సౌవీరము (దక్షిణపంజాబు లేక పాంచాలము), దేశములలోనిజ
నులు సంకరులనియును, పంజాబులోనిఆరట్టులను, సౌవీరులను, దక్షిణాపథము
లోనికారక్షులను, ఉత్తరబంగాళములోని పుండ్రులను, తూర్పు బంగాళము
లోని వంగీయులను, ఉత్కలదేశములోని కాలింగులను సందర్శించినవాఁడు పు
నస్తామమును యజ్ఞమును చేయవలయునని బోధాయనుఁడు వచించెను.

బోధాయనాపస్తంబుల కాలమునాటికార్యలు పెక్కిండు దక్షిణాప
థమునకువచ్చి యాంధ్రదేశమున నివాసము లేర్పఱచుకొనుచుండిరి. అప్పటికి
యార్యబ్రాహ్మణులు పృథివ్యాపస్తేజోవాయురాకాశములను బూజించుటను
విడిచిపెట్టి యుండలేదు. వీరిలోఁ గొందఱు వైదిక కాలమునందువలె ద్రేతా

¹ See the introduction to the Sacred Laws, Vol II of
the Sacred Books of the East edited by F. Max Muller.

గులను దమతమగృహములలో నెలకొల్పుచునేయుండిరి. వీరలు యజ్ఞయాగా
 దికర్తల నాచరించుటయు దత్యంతోత్సాహభినివేశములఁ జూపుచుండిరి.
 మంత్రవిధులప్రకారము హయమేధములను గోమేధములను జేయుచుండిరి. ఈ
 పశుహింసాకృత్యమంతయుఁ బరమరహస్యముగా విశాలములయిన గృహోపరణ
 ములలోనే జరుపఁబడుచు వానిమాంసమును బ్రాహ్మణులు భక్షించుచుండిరి. వే
 దవేత్తలయిన యధ్వర్యులచేత నీయజ్ఞములు నెఱవేర్పఁ బడుచుండినవి. యజ్ఞా
 చరణకాలమున ననాగ్యులవలన నేయాపత్తునుగలుగకుండ రాజరక్షణము గలిగి
 యుండిరి. అయినను బ్రాహ్మణులు వేదములన్యులకుబోధపడకుండఁ బరమగోప్య
 ముగా నుంచుకొనుచువచ్చిరి. ఆహేతువుచేత వేదములలోఁజెప్పఁబడిన పృథి
 వ్యాపస్తేజోవాయు రాకాశముల పూజ అనార్యజాతులచే నంగీకరింపఁబడక
 యుండెను. అప్పటికే యాగ్యులలో నాత్తరాహులకును దాక్షిణాత్యులకు నా
 చారభేదము లేర్పడినవి. ఆర్యమతమునందుఁ బ్రవేశ పెట్టఁబడనివారితోఁ గలిసి
 భుజించుటయు, భార్యతోఁగూడఁ గలిసిభుజించుటయు, చప్పనిఅన్నము (చ
 ల్లి)భుజించుటయు మేనమామయొక్కయు, మేన త్తయొక్కయుకూతురిని బెం
 డ్లాడుటయు దక్షిణమున మాత్రమే తప్పని యాచారములుగ నుండెను. గొట్టె
 మొదలగు కొన్ని జంతువుల రోమములతోఁ (బొచ్చు) వ్యాపారము చేయు
 టయు, బెల్లపుసారాయి త్రాగుటయు, పెదొడలను క్రింది దొడలను పల్లుగలి
 గిన జంతువులను మాత్రమే విక్రయించుటయు, ఆయుధవ్యాపారమవలంబిం
 చుటయు నావికాయాత్రచేయుటయు సుత్తరమునమాత్రమే దప్పనియాచార
 ములుగ నుండెను. ఔత్తరాహుల దాక్షిణాత్యుల యాచారములనుగాని దాక్షి
 ణాత్యులౌత్తరాహుల యాచారములను గాని యవలంబించుట సాపముచేయు
 టగా శాసింపఁబడుచుండెను. ఏదేశముననేది యాచారముగానుండెనో అయ్య
 ది యాదేశవిధులనతిక్రమింపరాదు. అయినను గౌతముఁడు దీనినంగీకరింపలేదు.
 అపస్తంబునికిఁ బూర్వమునందుండిన బోధాయనాది సూత్రకారులు శాస్త్రీయ
 సంతానమునకును అశాస్త్రీయసంతానమునకును భేదమునెంచక ద్వాదశవిధపు
 త్తులను నంగీకరించి జ్యేష్ఠపుత్రునకు జ్యేష్ఠభాగమును విధించి యుండఁగా
 నాపస్తంబుఁడు దానినాక్షేపించి అశాస్త్రీయసంతానమునకు శాస్త్రీయసంతా

సమానముగా భాగమిచ్చుట కూడదనియును, జ్యేష్ఠునకుఁ దక్కిన వారికంటె నధికభాగమియ్యరాదనియును జెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నీతనికిఁ బూర్వమునందు నౌరసకుమారునితో సమానముగా త్రేత్రజునకును (స్వభార్యయం దితరునకు జనించినవాఁడు), గూఢజునకును (తన కుటుంబములోని స్త్రీకి జనించినయు నెవ్వనికి జనించెనో తెలియఁబడక యుండువాఁడు), కానీనునకును (పెండ్లికాకపూర్వము కన్యకు జనించినవాఁడు), సహోధునుకును (తెలిసియో తెలియకయో గర్భవతి గానున్న దానిని వివాహము చేసికొన్న పృథాగర్భవతియైన పెండ్లికూతునకు జనించినవాఁడు) చకారసపుత్రునితో సమానముగా నెంచి భాగమిచ్చునాచారమున్నప్ప డప్పటియార్యసంఘము పరిశుద్ధముగానున్నదని యెవ్వరుచెప్పఁగలరు? బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు జనించినవాఁడు నిషాదుఁడనిచెప్పినను వానినిగూడ నౌరసకుమారునితోఁ బాటుచూచుచుండిరి. ఈ సంకరసంతానమాపస్తంబునిచే నంగీకరింపఁబడలేదు. మఱియును నాకాలమునందాచరణములోనున్న నియోగమును భర్తసమ్మతినిబడసి సంతనముకొఱకు నన్యపురషునితోఁ గలియుట) గూడనీతఁ డంగీకరింపలేదు. వివాహప్రతిజ్ఞను ధిక్కరించి వివాహబంధమును ద్రవించిస్వేచ్ఛగ వర్తించుభర్తగాని భార్యగాని నరకమునకుఁబోవుదురని యాపస్తంబుఁడు కఠోక్తిగఁజెప్పెను. ఈరీతిగ నాపస్తంబుఁడెన్నియో సంస్కరణములను గావించెనుగాని యనాంధ్రజాతుల బాధించెడిక్రూరములయిన నిబంధనల నెన్నిటితోగల్పించెను. శూద్రుఁడువేదము పఠించినయెడల నాలుక కోయవలసినదనియు, వేదము విన్నయెడల నీసముకరిగించి చెవిలోఁబోయ వలసినదనియు, వాఁడువేదము జ్ఞాపకముంచుకొన్నయెడల వానిదేహమును రెండుతునకలు చేయవలసినదనియు ననేకసూత్రకారులుశాసించిరి. దీనింబట్టి యాకాలమున ననార్యజాతులయం దెట్టికరుణాశుత్వముఁ జూపఁగలిగియుండిరో విస్పష్టముగఁ దెలియకపోదు.

ఈసూత్రకారుల యభిప్రాయము లనార్యుల విషయమున నెంతక్రూరములుగాఁ గన్నట్టినను ఆ కాలమునందు మన యాంధ్రదేశమునఁగాని దక్షిణాపథదేశములలో మఱియెచ్చటగాని యీ యార్యుల ప్రభావమంతగా విజృంభించినది.

భించి యుండలేదు. సాంకర్యమును నిరోధించు నిబంధనలు వీరి మాత్రములలోనే యుండెనుగాని యాచరణమునకుఁ దేబడిసాంకర్యమును నిలుపునట్లు చేయఁబడలేదు. దీనికిఁగా రణమాయ్యలల్ప సంఖ్యాకులులుగను, అనాగ్యులు బహు సంఖ్యాకులులుగ నుండుటయు, ప్రభుత్వాధి కారముఁజాలవఱకు మిశ్రజాతుల వశమునందుండుటయే గాని వేఱొందుగాదు. ఆర్యసంఘమనార్యసంఘముల వాతఁబడి హతము నొందకుండఁ గాపాడినదియీమిశ్రజాతి సంఘమేగాని మఱి యొకటిగాదు.

అనార్యాంధ్రులమతము.

ఆకాలము నందలి యనార్యాంధ్రుల మతము శ్రేష్ఠమైనదికాదు. అనార్యాంధ్రులలో వేత్సేలుతెగల వారు వేత్సేలు మతములను గలిగి యుండిరి. లేశమాత్రమును నాగరికతలేక మృగప్రాయములుగ నుండినవారాదిమనివాసులు. వారికిఁ గొలుచుటకు దేవతలులేరు. వీరు దయ్యములను పిశాచములను నమ్మివానిం గొలుచుచుండిరి. ఆర్యులు వీరిని రాక్షసులుగను పిశాచులుగను జూచుచుండిరి. మొదట వీరిని జయించినవారు నాగులు, ఆదిమనివాసుల కంటెవీరు కొంచెము నాగరికత గలవారయినను వీరిమతము మాత్రము శ్రేష్ఠమైనదికాదు. వీరువృక్షములను, సర్పములను బూజించుటయేగాక తాము వీరాగ్రేసరులగుటచేత వీరత్వమునకుఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన “కాళి” యను భయంకరమైన దేవతనుబూజించుచుండిరి. ఆమెకు దున్నపోతులను బలిపెట్టుచుండిరి. కాళియొక్క విగ్రహము మిక్కిలిభయంకరముగా శృంగారింపఁబడుచుండెను. ప్రకాశమానమైనయొక చిన్నత్రాచుపాముయొక్క చర్మముతోఁగప్పఁబడి యల్లికవేయఁబడిన వెండ్రుకలజడ శిరస్సుపైనఁ గిరీటమువలెఁ గట్టఁబడుచుండెను. అడవిపందియొక్క మంకరతోను చందురువంకవలె (అర్థచంద్రాకృతిగ) నుండునట్లు తలకట్టునకుఁ గట్టఁబడుచుండెను. పెద్దపులి దంతములతోఁగూర్పఁబడిన సరము కంఠమునందలంకరింపఁబడుచుండెను. వ్యాఘ్రచర్మము వస్త్రమువలెనడుమునకుఁ జుట్టఁబడుచుండెను. పంచఁబడినబలమైన విల్లొకటిచేత నుంచఁబడుచుండెను. చిలువ, పలువలుగలిగిన దుప్పికొమ్ములతో పొడవుగల మగకణితిమీద నెక్కింపఁబడు

మండెను. ఇట్టివిగ్రహము నెదుట డోళ్లుమోగుచుండగా బూరలూదబడుచుండగా భయంకరులయిన నాగులు కాళికిదున్నపోతులను బలిపెట్టుచుండిరి. దున్నపోతులునలుకబడి రక్తము స్రవించుచుండగా గురువురాలు (గణాచారిణి) సివమత్తగాలేచి వణకుచు వికృతముగానాట్యమాడుచు కాళి పూనినయట్లుగా "మీరుమీదేవతకు బలియొసంగరేని ఆమె మీవిల్లులకు జయముకలుగునట్లు దీవెన లీయదు" అని హెచ్చరించును. ఈకాళిపూజ మొదట అనార్యులయిన నాగుల లోజనించి కాలక్రమమున నార్యులచేగూడ నిటీవలనాచరింపబడుచుండెను. ఇది అనార్యాచారముగాని యాగ్యాచారముగాదని స్పష్టముగా జెప్పవచ్చును. ఈకాళిపూజను మాత్రమేగాక నాగులును తదితరులును తాళ్లను బుగ్గలను (చెలమలగూడ పూజించుచుండిరి. చెవిటివారును, మూఁగవారును గూనుకలవారును కుష్ఠరోగులును మహిమగల బుగ్గలలోమునింగి యాతాళ్ళచుట్టునుదిరిగి పూజించినయెడల స్వస్థులగుదురని విశ్వసించుచుండిరి.

ఆంధ్రరాజ్యస్థాపనము.

ఆర్యులనార్యాంధ్రదేశమునకువచ్చియుంచుమించుగా రెండుశతాబ్దముల కాలము వారినడుమ నివసించియుండుటచేత స్వభావసిద్ధముగా నేర్పడిన సమ్మేళనసాంకర్యమువలన మిశ్రజాతియొకటిజనించి నానాటనభివృద్ధికాఁ జూచెను. మేమిదివఱకీచరిత్రమున నుదాహరించిన యార్యాంధ్రసంఘమె యీమిశ్రజాతి గనున్నది. ఈయార్యాంధ్రులనార్యాంధ్రులకంటె నెక్కుడు నాగరికతయు, విజ్ఞానమును, పరాక్రమమును గలిగినవారయి యుండుటచేత దేశమున వీరియధికారములు నాగాంధ్రులనుండి గైకొనబడినవి. కావున క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్దమునందే యాంధ్రరాజ్యము స్థాపింపబడినదని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. లేనియెడల నాలుగవ శతాబ్దప్రారంభమున మగధరాజ్యాధిపత్యమునువహించిన చంద్రగుప్త చక్రవర్తి యాస్థానమునందుండిన యవనదేశపురాయబారియగు మేగాస్తనీసనువాఁడీ యాంధ్రరాజ్యమును ప్రశంసింప పలసినపని యెలేకయుండును. అతఁడీ యాంధ్రజాతి మిక్కిలి పరాక్రమముగల జాతియనియు, చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యముతప్ప యాంధ్రరాజ్యమునుమించిన రాజ్యము

మఱియొకటి లేదనియు, ఆంధ్రరాజ్యమునం దప్పుడు ముప్పదిదుర్గములును లక్ష్మకాల్బలమును, రెండువేల యాశ్విక సైన్యములు సహస్రదంతావళములు నుండెనియు నుడివియున్నాడు.¹

ఆంధ్రవిష్ణువు.

మౌర్యవంశస్థాపకుడయిన చంద్రగుప్తునికీ బూర్వముననే యాయాంధ్రరాజ్యముండెనని మేగాస్తనీసు వాక్యమువలన ధ్రువపడుచున్నదిగాని యీ రాజ్యమును మొదట స్థాపించిన పరాక్రమశాలి నామముమాత్రము చరిత్రమునందు గానరాకయున్నది. అయిన నొకగాథ పురాణాదులయందుఁ జేర్కొనంబడుటయేగాక నేటికిని జనపరంపరచే వాడుకొనంబడుచు సుప్రసిద్ధివ్యాప్తిగాంచి యున్నది. కాకులమునందు రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుండిన సుచంద్రుడనువాని కుమారుడు “ఆంధ్రవిష్ణువు” అనువాడు నిశంభుడను దానవునితోఁ బదమూడు మహాయుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతముగావించి త్రిశైలము; భీమేశ్వరము, కాలేశ్వరములకుమఁ బ్రాకారములు నిర్మించి కోటగట్టి యాత్రితేత్రములను త్రిద్వారములుగఁజేసి త్రిశూలధారియైన యాశ్వరునిఁ గాపువెట్టి ఋషులతోఁగూడ గోదావరీతీరమునందు నివసించెననియు అప్పటినుండియు నీదేశము త్రిలింగదేశమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నదనియుఁ జెప్పెడిగాథ మూలమున నేసత్యమునులేక కల్పింపఁబడినదని మాయభిప్రాయముగాదు. ఈగాథలోఁ జేర్కొనఁబడిన కాకులము కృష్ణామండలములో మచిలీపట్టణమునకుఁ బడమట గొమ్మెళ్లదూరమునఁ గృష్ణనేణీతటముననుండిన శ్రీకా

1 Next come the Andrae a still more powerful race which possesses numerous villages and thirty towns defended by walls and towers, and which supplies its king with an army of 100000 infantry, 2000 cavalry and 1000 elephants.
Mc. Crindle's Megasthenes p. 138.

కులమేగాని వేటొందుగాదు. ¹ సుచంద్రుడను నార్యాంధ్రుడొకడు కాకులమును రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలనము చేసియుండవచ్చును. ఈసుచంద్రుడనువాడు జైనమతావలంబకుడై యుండవలయును. ఆంధ్రవిష్ణు వీతని కుమారుడు. ఇతడు బహుపరాక్రమశాలియై నిశంభుడను నాగాంధ్రుని జయించి యాంధ్రరాజ్యమును స్థాపించి విజృంభింపఁజేసి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతికెక్కి యుండును. బహుకాల మీతనినామమును గీర్తిని ప్రజలు జ్ఞాపకముంచుకొనియుందురు. ఇటీవల శైవమతము ప్రబలి బౌద్ధక్షేత్రములుగానుండిన శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము, కాలేశ్వరములను త్రిక్షేత్రములును శైవక్షేత్రములయినతరువాత, ఈదేశమునకు త్రిలింగమును నామము వ్యవహారములోనికి వచ్చినతరువాత, సుప్రసిద్ధిగాంచిన యీయాంధ్రవిష్ణువునకు శైవులయిన రాజులును పండితులును పైగాథను ముడిపెట్టియుందురుగాని మనము వివేకదృష్టితో నీ గాథలోనిసంగతి సందర్భములను జక్కఁగఁ బరిశీలించితిమేని నీతఁడేతప్పక యాంధ్రరాజ్యసంస్థాపకుడైయుండునని తెలిసికొనఁగలుగుదుము. ఈయాంధ్రరాజుల పాలనమునందు శ్రీకాకులమే రాజధానిగనుండెను. ఆకాలమునందలి శ్రీకాకులము కృష్ణానది ట్లవలచేఁ గొట్టుకొనిపోవుటచేత నేడుగానరాకున్నది. ² ఆప్రదేశమునకుఁ జెంతను నాషేరితో మఱియొక గ్రామము వెలసినది. అయినను ఆంధ్రవిష్ణువును మాత్రము మఱువక తరువాతి వారాతని దైవమునుగా భావించి దేవాలయమును గట్టి యాతనిం బూజించుచున్నారు. శ్రీకాకులాంధ్రదేవు డీయాంధ్రవిష్ణువేగాని

1. Dr. Burgess, "The Stupas of Amaravaty and Jaggayyapeta," A. S. S. I, p. 3 referring to Wilson, Mackenzie Mss, Vol I intron p. c. xvi.

The Godavary District Gazetteer ch. 2. p. 18,—

Mr. A. D. Campbell's Telugu Grammar, intro. p. ii.

Mr. V. A. Smith's Early History of India, p. 195.

2 The site of the ancient town (N. lat. 20. 28, E. long. 85 55) has been cut away by the river (Rea proc. Govt. Madras, Public, No. 423, dated June 19, 1892.)

మఱియొకవిష్ణువుగాఁడు. మధుసూదనదేవుడైన యీయాంధ్రవిష్ణువునే సందర్శించుటకై పదునాఱవ శతాబ్దారంభమునందు నాంధ్రభోజుఁడు మూరురాయరగండఁడు విజయనగరాధీశ్వరుండు విద్యాచక్రవర్తి శ్రీకృష్ణదేవరాయచక్రవర్తి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకాలమునవచ్చి కానుక లర్పించిపోయి తనవిష్ణుచిత్రీయమునం దభిషర్ణించియున్నాఁడు. పూర్వకాలమున జైనుల బౌద్ధుల పరిపాలనము చేసిరని తెలుపు చిహ్నము లిప్పటికి నాసమీప ప్రాంతభూములయందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈమొదటి యాంధ్రరాజులు రెండుమూడు శతాబ్దములు పరిపాలనముచేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నను ఆంధ్రజాతీయులయిన శాలివాహనవంశజులు రాజ్యాధిపత్యము వహించువఱకు వీరి చారిత్రముగాని వీరి నామములుగాని దెలియరాకున్నవి.

శైవమత వ్యాపనము.

ఈకాలమునందే గూంధ్రరాజ్యమున శైవమతము ప్రవేశించి వ్యాపించినట్లుగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈశైవమతము మొదటయక్షులలో (తమిళజాతులలో) వ్యాపించి వారిమూలమున నాంధ్రదేశమున వ్యాపించినది. ఈమత మనార్యులనుండి వచ్చినది కాని కొందఱు . తలంచునట్లార్యులనుండి వచ్చినది కాదని తోచుచున్నది. మొట్టమొదట శైవమత మెట్లుత్పత్తి గాంచినదియుఁ దెలిసికొనుట చదువరుల కావశ్యకమనుటకు సందియములేదు. అదియునుంగాక యీవిషయము మనోహరముగా నుండకమానదు. హిమవత్స్వర్వతమున కుత్తరమునందలి యున్న తభూములనుండి యక్షులు క్రమముగా గంగానది ప్రవహించెడి పల్లపు భూములకువచ్చి యచ్చట కొంతకాలము నివసించియుండి మఱి కొంతకాలమైన తరువాత నచ్చటి రేవుపట్టణమగు తామ్రలిప్తీ నగరమునుండి సింహళమునకును సింహళమునుండి దక్షిణాపథముయొక్కదక్షిణపు కొనకువచ్చి కాలక్రమమున నచ్చట పాండ్యచోళచేరరాజ్యములు స్థాపించిరనియు ఈయక్షులే తామ్రలిప్తినుండి (Tamalittis) వచ్చిన వారగుటచేత తమిళు (Tamils) లనఁబడుచున్నారని నాలుగవ ప్రకరణమున వ్రాసినవిషయములను మాచదువరులవగాఱము చేసికొనియేయుందురు. ఈయక్షులలోఁ బైతరగతులవారికి శివుఁడు ప్రధానదైవతముగా నుండెను. శివుఁడు స్ఫురద్రూప

మునుదాల్చి రాగివర్ణపు వెండ్రుకలతోడి జటాజూటము కలవాడై పులితోలుగ ప్పుకొని శూలపాణి యైవృషభవాహనారూఢుడై త్రినేత్రములను గలిగి సంచరించునని యక్షులభివర్ణించియుండిరి. త్రినేత్రములు దక్కతక్కిన రూపమంతయు హిమవత్పర్వత ప్రాంతభూమిని నివసించు నాదిమనివాసుని రూపమును బోలి యుండుననుటకు లేశమాత్రమును సంశయములేదు. ఆయున్నతి భూములందుండు పార్వతీయులు స్ఫురద్రూపులుగాను రాగివర్ణపు వెండ్రుకలు గలవారుగను ఎద్దులనెక్కి సంచరించువారుగనుందురు. హిమాలయపర్వతమునందు త్తర భాగమున గంగాసింధు బ్రహ్మపుత్రానదుల జన్మస్థానమునకు సామీప్యముననుండివెండి కొండవలె మంచుగడ్డలతోఁ జేర్చబడియున్న కైలాసశిఖర మీతని నివాసముగానుండెను. స్వర్గభూమియందుండెడి దేవతలకు (the inhabitants of the highest table land of the earth, ie, Tibet. (భూమండలము నందలి యున్నతిభూములలో నున్నతమైనది అనఁగా త్రివిష్టపదేశము (Tibet) బాధకలుగఁజేయుచుండిన యసురుల సంహరించి వారిత్రిపురములను భస్మముచేసి త్రిపురాసుర సంహారకుఁడని బిరుదుగాంచుట యీతఁడు చేసిన ఘనకార్యములలో నొక్కటిగానున్నది. ఈతఁడు హిమవంతుని కూతురగు పార్వతిని వివాహముచేసికొనియెను. యక్షులలో వీరులకును వేటకాండ్రకును, “మరుగ” యను మఱియొక దేవత (స్కందుఁడు లేక కుమారస్వామి) కలఁడు. స్కందున కాణుమొగములును * పండ్రెండుచేతులును గలవు. ఈదేవునిదేవాలయము లరణ్యములనడుమను, పర్వత శిఖరములమీఁదను సాధారణముగా నిర్మింపఁబడుచుండెను. వేటకాండ్రయొక్క యీవీరదేవునకు బల్లెము ప్రధానాయుధముగా నుండెను. ఈదేవతకు బలులర్పింపఁబడు నప్పు డొకపాకవేయఁబడి పూలసరములతో నలంకరింపఁబడును. అచ్చట వేటకాండ్రయొక్క గురువు మంత్రోచ్ఛారణనలుపుచు, పుష్పములను, అక్షతలను వెదఁజల్లుచు నొకయెద్దును బలియిచ్చును. ఆయెద్దు రక్తములో వేడియన్నమునుగలిపి తప్పెటలును డోళ్లును మ్రోగుచుండగా చేగంటలువాయించుచుండఁగా, కొమ్ములూచుచుండఁగా ఆప్రసాదమును దేవునకునైవేద్యమిడును. తరువాత వారందఱు నచ్చటకొంతసేపు సివములాడి మఱిపోవుదురు. దీనినంతయును విచారించిచూడఁగ నితఁడుకల్పితపురుషుఁడని చెప్పరాదు. ఈ

దేవునికాలోపింపబడు గాథలన్నిటిని పరిశోధించిచూచినయెడల నీతఁడొక శూరాగ్రేసరుడయిన రాజనియు, మరణానంతర మొకదేవుడుగా భావింపఁ బడి శూరులచే గొలువబడుచుండెనని తేటపడకమానదు. ఇతఁడు గంగాన దిపుట్టినచోట సారవనమునందు జనించి యార్దురుతల్లుల చేర బెంపఁబడియెనని యుఁ జెప్పుదురు. అసురులతో బోరాడునపుడితఁడు దేవతలకు సేనాధిపతి గనుండెను.

ఆకాలమున బ్రాహ్మణాద్యులమతమును, వారినిత్యనైమిత్తిక కామ్యక ర్మలును అనాద్యులచే నేవగింపఁబడుచుండినయవి. వారి గ్రంథ విజ్ఞానమును వీరికి లభింపకపోయెను. తుదకు బ్రాహ్మణాద్యులే యనాద్యులను పశపఱచుకొ నుటకై యనాద్యులదేవతలను గ్రహించి యాదరించి పూజింపసాగిరి. నాగుల దేవతయగు కాళిని శివునిభార్యయగు పార్వతియొక్క యంశమనిరి. జేటకాండ దేవతయగు “మురుగ” ను స్కందకుమారుడనియుఁ పుణ్దుఖుడనియు, కుమార స్వామియనియు, పేరువెట్టి శివునికుమారునిఁజేసిరి. దేశవీరులయిన బలరామకృష్ణులుగొల్లవాండ్రచే బూజింపఁబడుచుండిరి. వీరిని విష్ణుని యవతారములనిగ్రహించిరి. అనాద్యులను సంతోషపెట్టుటకై మొదటనాద్యులీ దేవతలకు దేవాలయ ములు గట్టి ముఖ్యముగా నాకాలమున శివుని, పుణ్దుఖుని, బలరామ కృష్ణులను బూజింపసాగిరి. ఆకాలమునందలి ప్రధానదేవతములలో శివుఁడేప్రధాన దేవుడుగానుండెను. ¹ ఈశైవమత మార్యజాతులలో గంటె న నార్య జాతులలో సంపూర్ణముగా వ్యాపించియుండెను. ఆంధ్రరాజ్యమునకు సింహళ మునకును యక్షరాజ్యములగు పాండ్యచోళచేర రాజ్యములకును వర్తకవ్యాపా

1 శైవమతమును గూర్చినపై యంశములు క్రీస్తుశకము రెండవతాబ్దా రంభమునను మధ్యమునను రచింపఁబడిన చీలప్పదికారము, తిరుమురుక్కరుప డై యనుతమిళ కావ్యములయందుఁ జెప్పఁబడినవిగాని నాస్యకపోల కల్పితము లుగావు.

రమధిక మై రాకపోకలు కలిగినతరువాత నీతై వమత మాంధ్రులలోఁ గూడ వ్యాపించెను.

మూర్ఖులకాలము.

(క్రీ. పూ. 320 మొదలుకొని ౧౫౪ వఱకు.)

క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమున యవను లీ భరత ఖండముపై దండెత్తివచ్చి పాంచాలము నాక్రమించుకొని మూడుసంవత్సరములు పాలించినతరువాత చంద్రగుప్తుడను మూర్ఖుఁడొకఁడు యవనులను బాఱఁ దోలి చాణక్యుడను బ్రాహ్మణ మంత్రి సహాయమున మగధరాజ్యమును బాలించుచుండిన నందుని వాని పుత్తులను జంపి తాను సింహాసన మెక్కి హిమాలయ వింధ్యములకు నడుమనుండు యావద్దేశమునే కచ్ఛత్రముగ నేలెను. ఈతని యాస్థానమునందే యుండిన మేగాస్తనీసను యవన రాయబారి యాంధ్రరాజ్యమును గూర్చి ప్రశంసించినవాఁడుగాని యాకాలమున నీయాంధ్రరాజ్యము చంద్రగుప్తునికి లోబడియుండెనో లేక స్వతంత్రత పొందియుండెనో దెల్పినవాఁడు కాఁడు. చంద్రగుప్తునికుమారుడగు బిందుసారుని కాలమునందయినను ఆంధ్రరాజ్యము మగధరాజ్యమునకు సామంతరాజ్యముగ నుండెనేమో స్పష్టముగఁ బోధపడదు. కుంతలదేశమును మూర్ఖులు పరిపాలనము చేసినట్లు మైసూరుమండలములోని పండ్రెండవశతాబ్దమునాటి శాసన మొకదానివలనఁ గన్పట్టుచున్నదని రైసుదొరగారు వ్రాసియున్నారుగాని ¹ యామూర్ఖులకును ఈమూర్ఖులకును నెట్టిసంబంధముగలదో స్పష్టముగా బోధపడదు. బిందుసారుడు కుంతలమువఱకు జయించినయెడల నాంధ్రరాజ్య మీతనికాలమున మగధరాజ్యమునకు సామంతరాజ్యముగఁ జేయఁబడియుండవలయును. ఇతఁడు యుద్ధముచేసి యాంధ్రదేశమును జయించినట్లెక్కడను గానరాదు. ఈతని శాసనములయిన నీదేశమున నెక్కడను గానరావు. వీనికొమారుఁ జూకోకవర్ధనుని కాలమునందు నాంధ్రరాజ్యము వానికిలోబడి యుండినట్లు గన్పట్టుచున్నదిగాని యతఁడైనను యుద్ధముచేసి జయించినటు గన్పట్టదు. ఈ యశోకవర్ధన చక్రవర్తి ప్రేరే

1. Mr. V. A. Smith's Early History of India. p. 139.

పణముచేతనే యాంధ్రులు బౌద్ధమతమవలంబించిరని యతఁడు వ్రాయించిన పద
 మూడవ శిలాశాసనము వలనఁ గన్పట్టుచున్నదని మూడవప్రకరణమునందే యా
 శాసనములోని వాక్యములను దెలిపియుంటిమి. ఆంధ్రరాజ్య మీచక్రవర్తికాల
 మున నిప్పటి బ్రిటీషు ప్రభుత్వమునకు లోబడియున్న హైదరాబాదు, మై
 సూరు, బరోడారాజ్యములవలె నొకసంరక్షక రాజ్యముగ నుండియుండవలయు
 ను. ¹ ఇప్పటి యాంధ్రదేశభాగమగు కళింగము (గోదావరి, విశాఖపట్టణము, గం
 జాము జిల్లాలు)పై దండెత్తివచ్చి స్వాధీనము చేసికొని యుద్ధమునందు లక్షమం
 ది కాళింగులు మడియుటయును, ప్రజలకు గలిగిన సంక్షోభమును గన్నులారఁ
 గాంచి పశ్చాత్తప్తుడై యంతటినండి యుద్ధముల మానివేసి బుద్ధధర్మము న
 వలంబించి బోధకుల నానాదేశములకుఁ బంపించి బౌద్ధమతమును నానాముఖి
 ముల విస్తరింపఁ జేసిన వాడశోకుఁడు. ఇది మరణానంతర మాంధ్రులు స్వతం
 త్రులయి పరిపాలనముచేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. అశోకవర్ధనుని తరువాత
 పాలించిన మౌర్యవంశపు రాజులలో నశోకుని మనమఁడు దశరథుఁడను
 వాఁడు తక్కితక్కినవారెల్లరును ఎట్టి బలహీనులగుటవలన సామంతులుగనున్న
 వారనేకులు స్వతంత్రులయిరి.

ఆంధ్రరాజ్యమును స్వతంత్రతవహించుటయే గాక భరతఖండముయొ
 క్కమధ్యభాగమునంతయు నాక్రమించుకొని తనయధికారమును నలుప్రక్కల
 విజృంభింపఁజేయుచుండెను. మౌర్యవంశపు రాజులలోఁ గడపటివాఁడయిన బృ
 హద్రథుని కాలమున వానిసైన్యాధిపతియు, శుంగవంశ సంజాతుఁడనగు పు
 వ్యమిత్రుఁడనువాడు వానింజంపి క్రీ. పూ. ౧౮౪ గవ సంవత్సరమున రాజ్య
 మాక్రమించుకొనెను. ఇతఁడు బహుపరాక్రమవంతుడై యశ్వమేధాది యాగ
 ములఁ బెక్కింటిని జేసెనుగాని యాంధ్రులును కాళింగులు నీతనికి లోబడియు
 న్నట్లు గానిరాదు.

1 Ind. Ant. Vol xx. 247. Mr. V. A. Smith's Early
 History of India p. 151. The Godavary Dist. Gazetteer. p. 17.

ఖారవేలుని శాసనము.

పుష్యమిత్రుడు బాద్ధుడు కాకపోవుటవలన రాజ్యమునకువచ్చిన వెంటనే బాద్ధమతస్థులను బాధింప నారంభించెను. ఇతఁడశ్వమేధాది యాగములఁ బెక్కింటినాచరించి బ్రాహ్మణుల నానరించుచువచ్చెను. వీనికాలమున ననఁగా క్రీ. పూ. ౧౫౦ వ సంవత్సరమున కళింగదేశమును బాలించెడి జైనరాజగు ఖారవేలుడు మగధముపై దండెత్తివచ్చి మగధరాజగు పుష్యమిత్రునికి గర్వభంగము గావించెను. ఈయుద్ధమునందు శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజొకఁడు బహుసేనలనుబంపి ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడినటుల నత్యలదేశములోని కటకమునకు దక్షిణమున ౧౯ మైళ్ల మారముననుండు నుదయగిరిపైన హతిగంఢా గుహలోని యొకశిలపై మార్యరాజకాలము ౧౬౫వ సంవత్సరమున ఖారవేలునిచేఁ బ్రాయించెబడిన శాసనమునందుఁ బేర్కొనఁబడినది.¹ మొదటి మార్యరాజగు చంద్రగుప్తుడు ౩౨౧ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభిషేకముఁ బొందిన వాఁడుగావున ఖారవేలుని శాసనము క్రీ. పూ. ౧౫౭ వ సంవత్సరమున ప్రాయఁబడియుండును. కనుక నాకాలమున నాంధ్రరాజ్యము మగధరాజ్యమునకు లోబడియుండలేదనియు స్వతంత్రతనుగ్రాంచి యున్నదనియు, మీఁదు మిక్కిలి మగధరాజ్యమునకు ప్రత్యర్థిగ నున్నదనియు గూడస్పష్టమగుచున్నది.

ఆంధ్రులు మగధరాజ్యమును జయించుట.

శ్రీయుఖుఁడను² నాంధ్రభృత్యులొకఁడు మగధరాజ్యమును బాలించెడి సుశర్మయను కాణ్యవంశ జాతీయుని సంహరించి తద్రాజ్యము స్వాధీనముఁ జేసికొనియె నని వాయుమత్స్య విష్ణుభాగవతాది పురాణములలోఁ జెప్పఁబడియెను. శాతకర్ణియనునాంధ్రరాజు పుష్యమిత్రునితో ఖారవేలునకైన యుద్ధమునందు ఖారవేలుని పక్షముననుండి యుద్ధముచేసినవాఁడు మొదలుకొని

1 Hathigumpha inscr in Actes, Sixieme congré's or. tome iii, p. 174, Leide 1885.

2 శ్రీయుఖుని పేరు పురాణములలో దప్పగాఁ జేర్కొనఁబడినది.

శ్రీముఖుడను నాంధ్రరాజు మగధదేశమును బాలించెడి కాణ్వవంశుడగు సుశర్మను జంపి మగధరాజ్యము నాక్రమించుకొనునాటివఱకు నాంధ్రులను నాంధ్రరాజులను గూర్చి చరిత్రాంశము లేవియు వినరావు.

పురాణములలోని రాజవంశములు.

మగధరాజ్యమును శిశు నాగవంశమునకుఁ దరువాత మూర్ఖులు పదిమంది నూటముప్పదియేడు సంవత్సరములు పరిపాలింతు రనియు, వారితరువాత శుంగ వంశజులు పదుండ్రు నూట పండ్రెండు సంవత్సరములు పరిపాలింతురనియు, తరువాత కాణ్వవంశీయులు రాజులై నలువదియైదు సంవత్సరములుమాత్ర మేపాలింతురనియు, వారివెనుక నాంధ్రరాజులు రాజ్యమాక్రమించుకొని నాలుగువందల యేబది యాఱుసంవత్సరముల వఱకుఁ బరిపాలన సేయుదురనియును పైఁజెప్పిన పురాణములలో వ్రాయబడియుండెను. కాబట్టి చంద్రగుప్తుఁడు 321 వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁడు కావున మూర్ఖులకాలము మొదలు కొని 632 సంవత్సరముల కాలమునఁగా 632 వ సంవత్సరము వఱకును బరిపాలన చేసెడియుందురు తరువాత రాజ్యమునకు శుంగవంశజులు 632 వ సంవత్సరము మొదలుకొని 632-సంవత్సరములనఁగా 22 వ సంవత్సరము వఱకును బరిపాలనయుఁ జేసెడియుందురు. వారివెనుకవచ్చిన కాణ్వలు నలువరును నలువది యైదు సంవత్సరములనఁగా 22 వ సంవత్సరమువఱకును బరిపాలించియుందురు. అటుపిమ్మట నాంధ్రభృత్యవంశ మారంభ మై యుండును. ఆంధ్రభృత్యులనఁగా నొకప్పడు భృత్యులుగానుండిన యాంధ్రులనియర్థము. ఈ పురాణములో నీ రాజవంశములు పేర్కొనబడుటయేగాక యావంశములలోని రాజుల నామములును వారలు పరిపాలనము చేసిన సంవత్సరములును గూడఁ జేర్చినఁ బడియున్నవి. కాణ్వాయనీయులను సదభిప్రాయములనుజేసిన యాంధ్రుఁడు సింధుకుండని వాయుపురాణమును, శ్రీప్రకుండని విష్ణుపురాణమును, శ్రీశకుండని మత్స్యపురాణమును, పేరుచెప్పక వృషలుండనిమాత్రము భాగవతపురాణమును జేర్కొనుచున్నవి. ఆంధ్రభృత్యవంశములోని రెండవవాఁడు కృష్ణుఁడని పురాణములన్నియుఁ జేర్కొనుచున్నవి. శ్రీకాతకర్ణిని వాయువిష్ణుపురాణములు మూడవవాని

గఁ జెప్పియుండ భాగవతపురాణము శాతకర్ణియును పేరు మార్చి శాంతకర్ణుఁ డని పేర్కొనుచున్నది. మత్స్యపురాణము కృష్ణునికి శాతకర్ణి కనిపించును మఱి ముగ్గురురాజుల నెక్కువగఁ జేర్కొనుచున్నది.

ఇంతియగాక విష్ణుపురాణము మత్స్యపురాణములోని శాతకర్ణి కనుగుణ ముగానుండు మఱియొక శాతకర్ణిని పేర్కొనుచున్నది. వాయుపురాణముప్రకారము గోతమిపుత్రుఁడు పదమూడవ రాజకుమారుఁడుగను, భాగవతపురాణము ప్రకారము పదు నేనవవాఁడుగను, విష్ణుపురాణము ప్రకారము పదు నేడవ వాఁడుగను, మత్స్యపురాణము ప్రకార మిరువది రెండవవాఁడుగనునుండెను. విష్ణు భాగవతమత్స్యపురాణములప్రకారము పులోమదుఁడు గోతమిపుత్రునితరువాతివాఁడుగనుండెను. వాయుపురాణము వీనిపేరు పూర్తిగ విడిచిపెట్టుచున్నది విష్ణుమత్స్యపురాణములప్రకారము వానివెనుకవచ్చినవాఁడు శివశ్రీయనువాఁడై యున్నను భాగవతపురాణము వేదశ్రీయనువాఁ డని పేర్కొనుచున్నది. వాయు పురాణము వీనిపేరెత్తక మానమువహించినది. శివశ్రీ తరువాత వచ్చినవాఁడు శివస్కందుఁ డని యొక్క వాయుపురాణము తిక్క తక్కినవన్నియు నంగీకరించినవి. వీని తరువాతవచ్చిన యజ్ఞశ్రీయనువానిని పురాణములన్నియు నొప్పుకొనుచున్నవిగాని వాయుపురాణము వానినిగోతమి పుత్రునికి వెనుకఁ జేర్కొనుచున్నది.

ఆంధ్రభృత్యవంశమే శాతవాహనవంశము.

పురాణములలోఁ బేర్కొనబడిన నాంధ్రభృత్యరాజులలోని కొందఱి శాసనములు దక్షిణాపథమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. శాసనములు మాత్ర మేగాక వేన వేలు నాణెములకూడ గానబడినవి. అయ్యవి నాసిక, జనగడ, కార్ణి, తాణా మొదలగు మహారాష్ట్రదేశములోని స్థలములయందును, ధరణికోట, జగ్గయ్య పేట, గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాల, చినగంజాము మొదలగు నాంధ్ర దేశములోని స్థలములయందును విశేషముగాఁ గానవచ్చినవి. పురాణములలోఁ బైనఁ బేర్కొనబడిన కృష్ణుఁడు, శాతకర్ణి, పులమాయి, గోతమిపుత్రుఁడు, శివశ్రీ, యజ్ఞశ్రీ మొదలగు నాంధ్రరాజులీశాసనములలోను నాణెములలోను బే

క్రొనఁబడుటచేతను, శాసనములలోఁ దాముశాతవాహనవంశజుల మనివేక్రొ-
నుటచేతను, వారిముఖ్యరాజధాని యాంధ్రదేశములోని ధాన్యకటక నగరమగుట
చేతను, పురాణములలోని యాంధ్రభృత్యవంశమును శాసనములలోని శాతవా-
హనవంశమును నొక్కటియే యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును ఆంధ్రభృ-
త్యవంశ మనియెడు నీశాతవాహనవంశమునకు శాతవాహనుఁడు వంశకర్త యని
చెప్పకయి చెప్పదున్నది.

శాతవాహనుఁడే శాలివాహనుఁడు.

శాతవాహనునే పౌరీకృత భాషలో శాలివాహనుఁడందురు. ఈశాత-
వాహనుని చరిత్రము పురాణములలోఁగాని శాసనాదులలోఁగాని యెచ్చటను గాన
రాదు. ఈతనిం గూర్చిన విశ్వాసపాత్రమయిన చరిత్ర మింతవఱకును గాన్నింప
లేదుగాని యీతనివేరిట నద్భుతము లయి. గాథలుమాత్రము వేనవేలుదేశమున
కొకవిధముగా బహుదేశములయందు భరతఖండమునంతట వ్యాపించియున్నవి.
ఆగాథలు శాతవాహనునికాలమును నిర్ణయించుట కెంతమాత్రమును బనికిరావు.
కేవలము కల్పితములయిన గాథ లనేకములు వీరాగ్రగణ్యుఁడైన శాతవాహనుని
మెడకు ముడివెట్టఁబడినవి, ఈతనియొక్క ప్రఖ్యాతినిబట్టి యిటీవలిరాజులెం-
దటో యీశాతవాహనునితోఁ దమకేమియు సంబంధములేకపోయినను తామీ-
తనిసంతతివారమని గొప్పగాఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఇతఁ డాంధ్రజాతీయుఁ డని
యాంధ్రదేశమునుబాలించిన యాంధ్రభృత్యవంశ మనియెడు శాతవాహనవంశ-
మునకు మూలపురుషుఁడని ఆంధ్రమహారాష్ట్రదేశములలోని శాసనాదులవలనను
పురాణాదులవలనను స్పష్టముగాఁ దెలియుచుండఁగాఁ దదితరదేశరాజన్యులకెట్లు
వంశకర్తయయ్యెనో దెలియరాకున్న యది. ఇతఁడు కుమ్రరవాఁడని చెప్పెడిక-
థలును, మాళవదేశాధిపతియైన విక్రమార్కుని నీతఁడుపంపెనని చెప్పెడికథలును
గల్పితములుగాని సత్యములుగానియును, అవి యెట్లుగల్పింపఁబడినవియును ఈ
చరిత్రమును సాంతముగఁజదివి యవగాహముఁజేసికొనువారికి బోధపడకమానవు,
ఇతనిచరిత్రము మనకుస్పష్టముగాఁ దెలియకపోయినను మగధరాజ్యమును పుష్య-
మిత్రుఁడాక్రమించుటకుఁ బూర్వమున నే యీవీరవరాగ్రగణ్యుఁడాంధ్రరాజ్యా

౧౨ ధిపత్యమునువహించి పశ్చిమోత్తరభాగమున బహుదేశములనుజయించి యాంధ్ర రాజ్యమును నానాముఖముల విస్తరింపఁజేసి రాజధానిని శ్రీకాకులమునుండి విజయవాటికకు (Bezwada) బడమట ౧౭ మైళ్లదూరమునఁ గృష్ణానదికి దక్షిణముననుండు థాన్యకటకమునకు మార్పుటయేగాక మహారాష్ట్రదేశము నందలి గోదావరితీరముననుండెడి ప్రతిష్ఠానపురమును యువరాజులకునికిపట్టుగఁ జేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది. అట్టియీ యాంధ్రవీరునిగూర్చి బహుదేశములలో వ్యాపించిన కల్పితకథలకెల్లను మూలకారణము కథాసరిత్సాగరము నందలి మహాగాథయే గాని వేఱొండుగాదనితోచుచున్నది. కశ్మీరదేశపురాజయిన యనంతుని పట్టమహిషియగు సూర్యవతీదేవి చిత్తవినోదార్థము నానాకథామృతమయమైన యీ బృహత్కథాసారసంగ్రహమును బ్రాహ్మణోత్తముఁ డయిన రామదేవుని కుమారుఁడు సోమదేవుడనువాఁడు కథాసరిత్సాగరమును నీ యుద్గ్రంథమును సంస్కృతభాషలో విరచించెను. ¹ ఈకథాసరిత్సాగరమును రచించిన సోమదేవుఁడును సంస్కృతభాషలో బృహత్కథనురచించిన క్షేమేంద్రుఁడును పైశాచీభాషలో వ్రాయఁబడిన మొదటి బృహత్కథనుండి తమ కథల సంగ్రహించితి మని చెప్పుకొనియున్నారు.

బృహత్కథ.

ఈబృహత్కథను మొట్టమొదట శివుఁడు పార్వతికింజెప్పెను. అట్లు చెప్పఁచుండఁగా శివునిప్రమథ గణములలోనివాఁడగు పుష్పదంతుఁడు వినెను. ఈసంగతి పార్వతి తెలిసికొని భూమిమీఁద మనుష్యుడవై పుట్టుమని పుష్పదంతుని శపించెను. పుష్పదంతుఁడే నరకుచియను బ్రాహ్మణుడై పుట్టి మగధదేశమును బాలించెడు యోగనందునకు మఁత్రియయ్యెను. ఈనరకుచియే కాత్యాయనుఁడను వేరిటఁబరగుచుండెను ఇతఁడు వింధ్యారణ్యమునందలి కా

1 దీనినే చెన్నపురి క్రిష్టియన్ కాలేజిలో సంస్కృతప్రధానో పాధ్యాయులుగానుండిన బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారాంధ్రములోనికిఁ జక్కనికైలిని భాషాంతరీకరించినారు.

రణభూతియనుపిశాచరాజునకు బృహత్కథను వినుపించి శాపవిముక్తుడయ్యెను. ఈబృహత్కథ లక్షలక్షపరిమితిగల యేడుమహాకథలను గలిగియున్నదట ! పుష్పదంతునిమిత్రుడగు మాల్యవంతుడు శాపవశముచేత గుణాధ్యుడుగాజుంచి సాతవాహన మహారాజునకు మంత్రియయ్యెను. ఐరవచికాణభూతికి బృహత్కథనుజెప్పిన సంగతివిని గుణాధ్యుడు వింధ్యారణ్యమునకుఁ బోయి తనకాకథచెప్పి శాపవిముక్తుని చేయవలయునని కాణభూతిసడిగెను. గుణాధ్యునివంటి పండితుడు తనకు దర్శనమిచ్చినందుకు సంతసించి కాణభూతివాని జన్మవృత్తాంతమును దెలుపవలసినదని యడిగెను. గుణాధ్యుపండితుఁ డిటు చెప్పెను.

గుణాధ్యుపండితునిచరిత్రము.

పతిష్ఠానమునందు సుప్రతిష్ఠితమను పట్టణమున సోమశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముడు గలఁడు. వానికి వత్సుఁడనియు గుల్మకుఁడనియు నిరువురు పుత్రులును శ్రుతార్థయను నొకపుత్రికయునుగలరు. కాలక్రమమున నాబ్రాహ్మణుడు భార్యతోఁగూడ పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతనికొమారులు చెల్లెలిని సంరక్షించుకొనుచు కాలముగడపుచుండిరి. ఆమె కాక స్త్రీకముగా గర్భముగలిగెను. అన్యపురుషులెవ్వరునచ్చట లేమింజేసి ఐత్యగుల్మకులలో నొకరిమీఁద నొకరికి ననుమానము గలిగియుండఁగాఁ గనిపెట్టి సోదరులను సమీపించి శ్రుతార్థ

ర్థ “అన్నలారా, నావిషయమై మీమహాపశంకవలదు; నాగరాజు వాసుకేతమ్మునికి కీర్తి సేనుడని కుమారుడు గలడు; అతఁడొకనాఁడు నేనున్నానమునకుఁ బోవుచుండఁగా చూచిమదన పరఁశుఁడై తనకులగోత్రములుతెలిపి గాంధర్వవిధిచేతనన్ను వివాహమాడెనుకనుక నాకీగర్భముకలిగినది” అనిచెప్పెను. అందునకేమి దృష్టాంతమని సోదరులు ప్రశ్నించిరి. అంతనామె యేకాంతమున నాగకుమారుని తలఁచుకొనెను. అతఁడునువచ్చి వారలతో మీచెల్లెలు పూర్వజన్మమున నొకయప్పురిస; శాపవశముననిట్టి జన్మ మెత్తినది; మీరునుశాపముచేత భూలోకమున జనించితిరి; ఈమెకుపుత్రుఁడుగలుగును; అంతటితో మీమువ్వురకు శాపవిముక్తి కలుగును, అనిచెప్పిపోయెను. పిమ్మట కొన్నిదినములకు

నా నెకు పుత్రుడుగలిగెను. అంతేనే ఆకాశవాణి “వీడొక ప్రమథునియ
వతారము, బ్రాహ్మణుడు; వీనిజేరు గుణాధ్యుడు” అని పలికెను. నేనే
ఆగుణాధ్యుడను. పిమ్మట కొంతకాలమునకు నాతల్లియు మావలును శాపవిము
క్తులై నేహత్యాగముచేసిరి. తరువాత నేను బాల్యాశ్రమలోనుండియు ధైర్యముతె
చ్చుకొని విద్యార్థిని దక్షిణాపథమునకుపోయి క్రమముగానచ్చట సర్వవిద్య
లను నేర్చుకొని ప్రసిద్ధినిగాంచి స్వదేశమునకువచ్చితిని. ఒకనాడు నేను దేవేంద్ర
భవనము పంట్రిదైన రాజభవనమునకు పోయితిని. శిష్యులచేత ముందు వర్తమా
నము పంపియనుజ్ఞబడసి లోపలికిబోయి అస్థానమునందు దేవతలచేత నింద్రు
డునుంబోలె శర్వవర్షాదులచే పరివృతుడై రత్నసింహాసనా నీనుడైయున్న
సాతవాహనుని గాఢము దర్శించితిని. వానినాశీర్వదించి యుచితాసనమున
గూర్చుంటిని. అర్హవిధానమున రాజును నన్ను గౌరవించెను. అప్పుడుశర్వవర్షా
దులు సాతవాహనునితో “దేవా! ఈతడు సకలవిద్యా విశారదుడు; లోక
మంతట ప్రసిద్ధి కెక్కినవాడు, అందుచేతనే యీమహాత్మునికి గుణాధ్యుడను
పేరు సార్థక మైనది” అని విన్నవించి నన్ను పొగడిరి. అంతట సాతవాహనుడు
ప్రీతుడై అప్పుడేనన్ను సత్కరించి మంత్రునిగా నియమించెను. అది మొదలుకొ
ని నేను రాచకార్యములు విచారించుచు శిష్యులకు పాఠములు చెప్పచు వివాహ
ముచేసికొని సుఖముగానుంటిని. అని చెప్పగా కాణభూతిసాతవాహనుని కాపే
రెట్లుగలిగెనో చెప్పమనియడిగెను. గుణాధ్యుడిట్లు చెప్పదొడంగెను.

సాతవాహనుని వృత్తాంతము.

దీపకర్ణియనురాజు దక్షిణాపథమును బాలించుచుండెను. వానికి ప్రా
ణప్రియయై శక్తిమతియని భార్యయుండెను. ఆమె యొకరాత్రి సుఖశయ్యను
నిద్రించియుండఁగా పాముకబిచెను. అందుచేత నామె మరణమునొందెను.
అంతట దీపకర్ణి శోకముచేత నపుత్రుడుడయును బ్రహ్మచర్యవ్రత మవలంబిం

1 శాతవాహనుడని శాసనములలో వ్రాయబడియుండఁగా సాతవాహ
నుడని కథా సరిత్సాగరమున వ్రాయబడినది.

చెను. ఒకనాఁడు దీపకర్ణి మహారాజు తనవెనుక రాజ్యమేలుటకు తగినపుత్తుఁ
డు లేకపోయెనుగదాయని విచారించుచు నిద్రపోవఁగా స్వప్నములో నీశ్వరుఁ
డు ప్రత్యక్షమై “ఓరాజా! నీవు వేటకుఁబోయినప్పుడా యడవిలో సింహము
మీఁద సవారిచేయుచు నొకబాలుఁడు కన్నఁడును; వానినింటికిఁ దెచ్చికొను
ము. వాఁడే నీకుపుత్తుఁడగును” అనిచెప్పి యదృశ్యుఁడయ్యెను. అంతట రా
జుమేల్కొని యాస్వప్నమును స్మరించుకొనుచు సమితానందమును బొందు
చుండెను. ఒకనాఁడు రాజు పృథ్వీనాథునిదార్థము మహారణ్యమునందు విహ
రించుచుండఁగా మధ్నాహ్న కాలమునందు సింహరూఢుఁడై బాలసూర్యునిం
బోలెఁ బ్రకాశించుచున్న యొకబాలుని నొకతామరకొలని యొడ్డునఁ జూ
చెను. వానింజూచినతోడనే రాజునకు స్వప్నము సంగతి జ్ఞప్తికివచ్చెను. సిం
హము బాలునిదింది నీళ్ళుత్రాఁగుటకై సరస్సులోనికిఁ బోవుచుండగా దీపకర్ణి
యొకబాణమును ప్రయోగించి సింహమును బడవైచెను. వెంటనే సింహము మ
నుష్యుఁడయ్యెను. (?) అంతటా మనుష్యుఁడు “రాజా; నేను కుబేరుని మిత్రుఁడ
ను, యక్షుఁడను; నాపేరు సాతుఁడు; నేనుపూర్వము గంగలోస్నానము చేయు
చుండిన యొకముని కన్యకనుజూచి వదనబాణములకు గుఱియై యామెను
గాంధర్వవిధిచేత వివాహమైతిని; మాదాంపత్యమునుజూచి మును లోర్వంజాలక
సింహముల రగుదురుగాకయని శపింపఁగా మేమిరువురమును సింహదంపతులము
గా జనించినారము; కాలక్రమమున నాభార్యగర్భిణియై యీపుత్తునికని కా
లధర్మము నొందినది; నేనే వీని నితర సింహికలపాలతో బెంచితిని; నీబాణము
తగులఁగానే నాశాపము తీసినది; ఈమహాసత్తుని నీకిచ్చెదను; వీనిని పుత్తు
నిగా గ్రహింపుము; ఈప్రకారమే జరుగునని ఆర్యఋషులు విధించియున్నా
రు.” అనిచెప్పి సాతుఁడం తర్హితుఁడయ్యెను. దీపకర్ణి యీబాలుని నింటికిఁ
జూనివచ్చి సాతుఁడతనికి వాహనమైనందున సాతవాహనుఁడని పేరుపెట్టి కా
క్రమమునఁ బట్టాభిషిక్తునిజేసి తపస్సుకై యరణ్యమునకుఁ బోయెను. అది
దలుకొని సాతవాహనుఁడు భూమినేలుచున్నాఁడు.

రాణి శాతవాహనుని మూర్ఖుడని యవమానించుట.

సాతవాహనుడొకనాఁడు దేవీకృతోద్భావమునకు రాణులతోగూడ పోయి యచ్చటనందనవనమునందు కొంతనేపువిహరించి జలక్రీడార్థమై పద్మస రస్సుతోఁబ్రవేశించెను. ఇట్లు రాజును రాణులను పద్మసరోవరముసొచ్చి యి చ్చావలీలాసముగా నొండొరులమీద నీళ్లుచల్లుకొనుచుండగా శరీషకుసుమసుకుమా రాంగియగు నొకదేవి జలక్రీడచేబడలినదై తనపై రాజునీళ్లుచల్లుచుండ నోపలేక ఆయనను సంస్కృతభాషలో “రాజన్ మాం మోహకైస్తాడయ” అనివేడికొనెను; దానినివిని వెంటనేరాజు విస్తారముగా మోదకములు (మిఠాయి) తెప్పించెను; అంతట రాణినవ్వి “రాజా నీళ్లలో మోదకములకు ప్రసక్తియేమి? “మా ఉదకై, తాడయ” అనఁగా “నీళ్లతోకొట్టకుము” అనిగదా వేడితిని. “మాశబ్దోదక శబ్దముల సంధినిగూడ నెఱుంగకున్నాడవు; నీవేమి యింతమూర్ఖుండవుగాను న్నాడవు” అని శబ్దశాస్త్రమునందు నిపుణురాలయిన యార్యాణిపలికిన పలుకు లనువిని పరిజనులందఱును పక్కుననవ్వసాగిరి. అంతట సాతవాహనుఁడు మన స్సుతోమిగుల లజ్జాక్రాంతుఁడై జలక్రీడనువెంటనేమాని యుత్సాహముతోక తన బ్రతుకునకు విసుగుకొనుచు తనమందరమునకుఁబోయెను. అతఁడు చింతాసక్తుఁ డై భోజనముకూడవర్జించి యెవరేమియడిగినను పటమునందలిబొమ్మవలె మాఱు మాటలేకయుండెను. పాండిత్యమో మరణమో రెంటిలో వొక్కటియెశరణ మని పాన్పునంబడి పరితపించుచుండెను. రాజయొక్కదురవస్థనుగాంచి పరి జనులందఱును దిగులుపడియుండిరి. తరువాత నేనును శర్వవర్తయు క్రమము గానంతయుఁ దెలిసికొని రాజహంసుఁడను రాజరక్షభటవర్గములోని వాని నొకనిఁబిలిచి రాజట్లుండుటకుఁ గారణమేమియనియడిగితిమి. “ఏలినవారికింత మనోవ్యధమున్నెన్నడిట్లు కలిగియుండలేదు; విష్ణుశక్తి కూతురు తన య ల్పపాండిత్యగర్వముచేత నేలినవారిని నవమానించినదని తక్కిన రాణులు చెప్పినారు” అనిచెప్పెను. ఈమాటకు మేము మిక్కిలి చింతించితిమి. నేను శర్వవర్తతో నిట్లంటిని. “రాజానకు వ్యాధియైన వైద్యులువచ్చి

యుందురు; మనోవ్యాధియేని అందులకు కారణమగుపించదు; రాజ్యము నిష్కంటకముగానున్నది; శత్రువనుమాటయేలేదు; ప్రజలందఱు ననురక్తులై యున్నారు; ఎందును ఏలోపమునుగానరాదు; ఆకస్మాత్తుగా నితఃకింత భేద మేలకలిగినది” మహామతియైన శర్వవర్తనామాటల కిట్లుప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. “మిత్రుడా! నేను తెలిసికొంటిని; తాను మూర్ఖుడైనందులకు రాజు దుఃఖించు చున్నాడు; ఇతఁడు తాను మూర్ఖుడనని తెలిసికొని తనకెన్నఁడయిన పాండిత్య మబ్బునాయని సార్వకాలము నపేక్షించుచుండును. ఆమూర్ఖుత్వకై రాణి యప మానపఱచెనని యిప్పుడేగదా విన్నారము” ఇట్లుకఠిన్ నొకర మాలోచించు కొని యింతకిఁబోయి మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమున రాజునగునకు పోయితి మి. ఎవ్వరును లోకకిరాఁగూడదని యాజ్ఞయైయున్నను ఎదోయుపాయమును పన్ని మేమిరువురమును లోపలఁ బ్రవేశించితిమి. నేను రాజుదగ్గఱకుఁ బోయి కూరుచుండి “దేవా! నీలయిట్లు నిష్కారణము భేదపడుచున్నాడవు” అని చూడిగితినిగాని అతఁడు యథాప్రకారము ప్రత్యుత్తరముచెప్పక మానము వహించియుండెను. అంతట శర్వవర్త దేవా! ఎట్లయినను నాకువిద్యలభించు నాయని నీవు పూర్వమునన్నడిగియుంటివి; అందునిమిత్తమై నేనుస్వప్నమాణవ కునిచేసితిని; స్వప్నములో నాకాశమునుండి యొకకమలము రాలినది. దానిని దివ్యకొమారుఁడొకఁడు వికసిల్లఁజేసెను. అంతనాకమలమునుండి తేల్లవలిపము దాల్చిన యొకదివ్యస్త్రీబయలువెడలి వెంటనే నీనోటప్రవేశించినది. ఇట్లుకలగని మేలుకొంటిని; ఆమెసాక్షాత్తు సదస్వతయై నిస్సంశయముగా నీనోటప్రవేశించినది” అని యిట్లద్భుతవాక్యమును పలికెను. ఈచల్లని పలుకులు చెవినిబడినతోడనే సాతవాహనుండుమానమువిడిచి సాభిప్రాయముగా అయ్యా! శ్రద్ధతో చదువు చెప్పినయెడల పురుషునికి పాండిత్య మొంతకాలమునకుగలుగునో చెప్పుము; విద్యలేక యీనాసీరిశోభింపకయున్నది; కొయ్యకుతోడవులంబోలె మూర్ఖునికి వైశ్వర్యములెందుకు?” అనిపలికెను. అంతట నేనును “లోకములోనర్వ విద్యలకు ను ముఖ్యమయినవ్యాకరణమును పండ్రెండుసంవత్సరములలో మనుష్యులు గ్రహింతురు; ఓదేవా! నేనావ్యాకరణమును నీకాఱుసంవత్సరములలో నేర్పెదను”

అనిపలికితిని. శర్వవర్త నాపలుకులను విని యీర్ష్యచేత “సుఖార్హుడయిన ప్రభు వింతకాల మెట్లు విద్యాభ్యాస కేశము ననుభవింపఁగలఁడు? ఓమహాప్రభూ! నేను నీన్నాఁడుమానములలో పండితునిగా నొనర్చెదను” అని గరువముతోఁబలికెను. ఈయనంభావ్యుచనమును విన్నతోడనే నాకురోషమువచ్చి ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసితిని

గుణాధ్యశ్చర్యవర్తలు ప్రతిజ్ఞ చేయుట.

“అటుమానములలో నీవేగనుక ప్రభువునకు పాండిత్యము గలుగఁ జేయుదువే! నేను మనుష్య వ్యవహారములలోనుండెను సంస్కృత, పాకృత దేశభాషల మూడింటినిత్యజింఁచినాడనని తెలిసికొనుము” ఈనాప్రతిజ్ఞ నువిని శర్వవర్త “నేనుగనుక నామాట ప్రకారము చేయలేకపోయితినా ద్వాదశవత్సరములు నీపాదరక్షలను నెత్తిమీఁద పెట్టుకొని మోసెదను” అని ప్రతి ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఇట్టిరువరము ప్రతిజ్ఞలుచేసి మాయొండ్రకుఁబోయితిమి. మాప్రతిజ్ఞలమూలమున స్వల్పకాలములోఁ దనకోరిక సిద్ధించునని రాజు తలంచి యూఁటిల్లియుండెను.

శర్వవర్త సాతవాహనుని విద్యాంసుని జేయుట.

అటుతరువాత శర్వవర్త తానుజేసిన యసాధ్యప్రతిజ్ఞను దలంచుకొనిది గులుపడి పశ్చాత్తాపముపొంది తనకడగొండ్రను పెండ్లానుతోఁ జెప్పకొని విచారింపసాగెను. ఆమెయు మిక్కిలి చింతించి “నాథా! మనము చింతించిన ప్రయోజనములేదు; ఈయనాయమునుండి మనలఁదప్పింప నొక్కకుమారస్వామి దక్క వేఁటెవ్వరునులేరు” అనిచెప్పెను. అంతట శర్వవర్తయు నదేనిశ్చయముచేసి కుమారస్వామి గుడికింబోయి వాయుమాత్రభక్షుడై మానముదాల్చి దృఢనిశ్చయముతో తపస్సుచేసి యాదేవుని మెప్పించెను. అంతట కుమారదేవుఁడు వానికిప్రసన్నుడై కోరినవరంబులూసంగి యంతర్హితుడయ్యెను. శర్వవర్తయు కుమారస్వామి వరముచేత సిద్ధిమంతుడైవచ్చి తలంపు మాత్రముచేతనే సాతవాహనుని విద్యావిశారదుని గావించెను. పరమేశ్వరుని యనుగ్రహముండిన నేయసాధ్య

కార్యము సిద్ధింప నేరదని ప్రజలు తమలోదాము చెప్పుకొనుచు రాజునకుం గలిగిన యాయదృఢతవిద్యాలాభమును విని రాష్ట్రమంతటను మహోత్సవములు చేసిరి. ఇంటింటిమీఁద నుత్సవంపుజేండాలును వాయుదేవుఁడు నృత్య మాడించుచుండెను. రాజును శర్మవర్మను గురువును గా భావించి సమస్కరించి రాజార్హములయిన మణికనక వస్త్రాద్యలంకారములతోఁ బూజించి నర్తదాతీరమందలి భరుకచ్చప దేశమునకు (Broach) రాజునుజేసెను. సాతవాహనుఁడు తనకు విద్య లభించుటకు హేతువయినరాణిని విష్ణుశక్తికూఁతురిని స్వయముగా పట్టాభిషేకము చేసి పెఱరాణులపైని పట్టపు దేవినిగావించెను. “ఓకాణభూతీ! ఇది సాతవాహనుని వృత్తాంతము. హగ్రప్రోక్తమయిన బృహత్కథను నింక నాకుఁజెప్పము. మన మిద్దఱుమును శాపమోక్షమును పొందుదము గాక” అని గుణాధ్యుఁడడిగెను. ఇట్లు గుణాధ్యుఁడడుగగా దవ్యమయిన యామహాకథను ఏడుకథలుగా కాణభూతి తనభాషలో నేచెప్పెను. ఆగుణాధ్యుఁడెఱుఁడు మహారణ్యములో సిరా లేకపోవుటచేత విద్యాధరులు దానిని హరింపకుందురు గాకయని తన రక్తము నో నే ఏడుసంవత్సరములలో ఏడూలక్షల గ్రంథముగా విరచించెను. గుణాధ్యుఁడు రచించిన యామహాకథనుచూచి కాణభూతి శాప విముక్తుఁడై దివ్యగతి నిపొందెను. వానితో నున్నపిశాచము లితరములయినవి సహిత మాదివ్యకథను విని స్వర్గమునకుఁ బోయినవి.

బృహత్కథను భూమిపై వ్యాపింపఁ జేయఁబూనుట.

ఈబృహత్కథను భూలోకములో స్థాపింపఁదలంచి శిష్యులప్రోత్సాహముచేత గుణాధ్యుఁడు రసికుఁడయిన సాతవాహనుఁడొక్కఁడే యీకావ్యమును గైకొనఁదగినవాఁడని తనశిష్యులయిన గుణదేవనంది దేవులకాపుస్తకమునిచ్చి సాతవాహనునొద్దకుఁ బంపించెను. వారును సాతవాహన మహారాజును దర్శించి గుణాధ్యుఁడు రచించిన బృహత్కథను నెడి గ్రంథమిదియని యాతనికి నివేదించిరి. వారుపిశాచరూపులుగను గ్రంథము యొక్కభాష పిశాచభాషగను గన్పట్టుటచేత ననూయతఁగాంచి “ఏడూలక్షలుపరిమితి; భాషనీరసమైన పైశాచి; సిరా

D రక్తము, నీ! ఇదియేమి పాడుకథ!" అనిపలికెను. అంతనాశిష్యులు జరిగిన మర్యాద చాలుననుకొని యాపొత్తునును గైకొని వచ్చినవారు వచ్చినట్లేపోయి జరిగినది జరిగినట్లు తమ గురువర్యునకుఁ దెలిపిరి తనకుజరిగిన యవమానమునకు గుణాధ్య పండితుఁడు మిక్కిలి భేదపడియెను.

గుణాధ్యుఁడు బృహత్కథను తగలంబెట్టుట.

తరువాత గుణాధ్యుఁడు కొంతదూరమున నుండిన యొకపర్వతమునకు శిష్యవర్గముతోఁబోయి యేకాంతమైన రమ్యప్రదేశమునందు నగ్నికుండమును గావించి కూర్చుండి తనశిష్యులు కన్నీళ్లతో పీడించుచుండఁగా ఒక్కొక్క యాకుగాచదివి మృగములకును పక్షులకును వినిపించి తనశిష్యులకొఱకు సత్యంతప్రియమైన లక్షగ్రంథాత్మకమయిన సరవాహనదత్తచరిత్రమును కథనదక్క తక్కిన యాటుకథలను ఆయన్ని కుండములోఁ బడవైచి కాల్చివేసెను. అట్లు చదువుచు కాల్చివేయుచుండ సారంగవరాహమహిషాది సకలజంతువులు మేఠలు మాని కన్నీళ్లు విడుచుచు నిలునటు చలింపక యేకాగ్రముగా వినుచుండినవి.

గుణాధ్యుఁడు బృహత్కథను సాతవాహనుచకిచ్చుట.

ఇంతలో సాతవాహనుఁడు స్వస్థుఁడయ్యెను. అందులకు కారణము నీరసమాంస భోజనమని వైద్యులుచెప్పిరి. అంతట రాజు పంటవాండ్రను బిలుపించి యదలింపఁగా వారలుతమకట్టి మాంసమును వేటకాండ్రు తెచ్చియిచ్చిరని పలికిరి. వేటకాండ్రను బిలుపించి యడుగగా “మహాప్రభూ! ఇక్కడ గూఢపర్వతములో నొక్కబ్రాహ్మణుఁ డొక్కొక్కపత్రమును చదివి నిప్పులో వేయుచుండుటచేత నక్కడకువచ్చి సకలప్రాణులును మేఠలుమాని వినుచున్నవిగాని యవతలికిపోవు; అందుచేత నాకలివలన వానిమాంసమెండి పోయియున్నది.” అని మొఱలెత్తి విన్నవించికొనిరి. వారిమాటలనువిని యతఁడచ్చెరువునొంది కుశూహలముచేత స్వయముగా గుణాధ్యుఁడున్న చోటికిపోయి శమింపగా మిగిలిన శాపాగ్ని ధూమికలచేతనుంబోలె సరణ్యావాసమువలన నైనజటలచేత నంతట సమాకీర్ణుఁడై సబాష్పములైన మృగముల మధ్యనున్న వానిని గుణాధ్య

మహాకవిని చూచి నమస్కరించి యావృత్తాంతము నంతయుఁ బ్రశ్నించి పుష్ప దంతుని శాపము మొసలుకొని కథావతారమునంతయు భూతభూషలోఁ జెప్పగా వానివలన నంతయుఁ దెలిసి కొనియెను.

గుణాఘ్యుని ప్రమథావతారమని సాతవాహనుఁడు తెలిసికొని వానిపాదములకు మ్రొక్కి పారముఖోద్ధత నైన యాదివ్యకథనంతయుఁ దనకు దయచేయుమని వేడికొనియెను. అంతట గుణాఘ్యుఁడు 'ఓరాజా ఆఱులక్షలగ్రంథమయిన యాఱుకథలను కాల్చివేసితివి; ఇదిలక్షగ్రంథము; ఆకథలలో నిదియొక్కటియే మిగిలియున్నది; పుచ్చుకొన్ను; వాళిమ్యలు నీతోకూడవచ్చి దానిని వివరించి చెప్పఁగలరు' అనిచెప్పి రాజునువీడ్పొని యోగమహిమ చేత దేహమును వదిలి గుణాఘ్యపండితుఁడు శాపవిముక్తుడై తనదివ్యపదమును బొందెను. అట్లు గుణాఘ్యుఁడొసంగిన దానిని బృహస్పతిగ్రంథమును పేరిటి యానరవాహన దత్తచరిత్రమునుగ్రహించి రాజుతనపట్టణముచేరి గుణాఘ్యునిశిష్యులయిన గుణదేవనందిదేవులను మణికనక వస్తువాహనాదులతోఁ బూజించెను. ఆశిష్యులతోఁగూడ యాకథను విభజించి యాభూతభూషలో కే కథావతారమును దెలుపుటకై యీ కథాపీఠమును రచియించెను. 1

ఈబృహత్కథను సుబంధకవి వాసవదత్తలోను, బాణకవి కాదంబరిలోను దండిమహాకవి కావ్యచర్మమునందును బ్రశంసించియున్నారు. కాలిదాసుకూడ మేఘసందేశములో నిందలికథం దడవియున్నాఁడు. మఱియునాగానందప్రియదర్శికా రత్నావళియుదారాక్షసాది నాటకములకును, కాదంబర్యాదికథలకును, ఈకథయే మూలముగానున్నది.

ఈగాథయాకృత్యప్రయోజనము.

కొండొక ప్రయోజనమాసించి కథాసరిత్సాగరమునఁ దెలుపంబడి మనోహరముగానుండిన పైగాథను సంగ్రహముగాఁ దెలిపియుంటిమి. ఈగాథ కాలనిర్ణయమున కెంతమాత్రమును దోడ్పడకున్నను ఆకాలమునందలి ప్రజలమత

1 కథాసరిత్సాగరము కథాపీఠలంబకమును జూడుఁడు.

విశ్వాసములను సాంఘికస్థితిని దెలుపుటకుమాత్రము చాలియున్నది. ఆకాలము నందు శైవమత మంకురించి ప్రజలలో వ్యాపించుచున్నది. స్వప్నములయందును, జన్మాంతరములయందును, దేవతలయందును మాధవిశ్వాసము మెండుగాఁ గలదు. గుణాధ్యునియొక్కయు, సాతవాహనుని యొక్కయు జన్మాదిక వృత్తాంతమునుబట్టి ఆర్యుల కవాచ్యులకు సంబంధ బాంధవ్యములు వెలయుచున్నవనియు సంకరసంతానము పర్థిల్లుచున్నదనియు బోధపడకమానదు. గుణాధ్యుఁడు బ్రాహ్మణ స్త్రీకిని నాగకుమారునకును జనించియు శూద్రుఁడుగాఁగాని చండాలుఁడుగాఁగాని పరిగణింపఁబడక తనవిద్యాప్రభావముచేత బ్రాహ్మణుఁడుగానే పరిగణింపఁ బడుచుండెను. ఇట్లే గూర్మబ్రాహ్మణ సంతతి యంతయుసాంకర్యమును జెందుచుండెను. ఆంధ్రులకూడ మిశ్రజాతివారని సాతవాహనుని జన్మాదికమును దెలుపుగాథయే వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. మఱియు నొక్కవిశేషముగలదు. సాతవాహనుఁడు నొలుత విద్యావిహీనుఁడైయుండి విద్యావతియైన పట్టమహిషిచేత నధిక్షేపింపఁబడి సిగ్గుఁజెంది విద్యావంతుఁడగుటకుఁ బ్రయత్నించి గుణాధ్య శర్వవర్తలకృషిచేతఁ బండితుఁడై విద్యావతియైన పట్టమహిషిపట్ల కృతజ్ఞతను జూసి యాదరించిన విధమెంత మోదావరాముగానున్నది! ఈవిషయ మొక్కటియే స్త్రీవిద్యయొక్క ప్రభావమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. మనయాంధ్ర దేశములోఁ బ్రాచీనకాలమున స్త్రీవిద్యమిక్కిలి కారవింపఁ బడుచుండెననుట కీ సాతవాహనుని చరిత్రమే ప్రబలసాక్ష్యముగానున్నది. అనార్యులయిన జనసామాన్యముయొక్క భావను వృద్ధిపొందింపఁబూని ప్రయత్నించిన విధమును, ఆకాలమునందలి రాజులును మంత్రులును జనసామాన్యభావను నాచరింపుచు గ్రంథములు వ్రాయుచు వ్రాయించి వ్రాసినవారిని సత్కరించు చుండినట్లును, ఆర్యులారాభావయందును, తద్బాహ్యగ్రంథములయందును అనూయతగలిగి యుండినట్లును బృహత్కథ వృత్తాంతమునుబట్టి మనకు సులభముగా బోధపడుచున్నది ఈ మొదటి శాతవాహనునకును పురాణములలోఁ జేర్చొనఁబడిన శ్రీముఖిశాతవాహనునకును నడుమ భారవేలునకుఁ దోడ్పడి మగధరాజగు పుష్యమిత్రునితో యుద్ధముచేసిన శాతకర్ణియను వానిపేరు దక్కమఱియొక యాంధ్రరాజుపేరు

వినబడకయున్నది. చక్షిణాపథము నేలినవాఁడును ఈమొదటి శాతవాహనుని తండ్రియును అగు దీపకర్ణిమహారాజు ఆంధ్రవిష్ణు వంశోద్భవుఁడైయుండవలయును. అయిననింకను విచారింపవలయును. ఇంకశాతవాహన (శాలివాహన) పంశజాలయిన యాంధ్రరాజుల చరిత్రయునకుఁ బోవుదము.

ఏడవస్కరణము.

శాతవాహనవంశము.

శ్రీ ముఖశాతవాహనుడు.

— ❖ —

(క్రీ. పూ. 23 మొదలుకొని ౫౦ వరకు)

ఏదీపినేఁ దాండ్లయనాగరికతన జన్మభూమియై, భూమండలములోని
యేఁబడినోట్లప్రజల నూయురైశ్వర్యభారమును భారమనియెంచక పోషింపఁ
గంకణముగట్టుకొని తల్లిశిశువునుంబోలె గర్భమునధరించి, సూర్యుఁడ స్తమింపని
రాష్ట్రమునకు మూలవిరాట్టుగనున్నదో, అట్టితెలిదీని (బ్రటను)లోని యాదిమ
ప్రజలయిన బ్రటనులు రెండువేల సంవత్సరములక్రిందట కొండకోయలరీతి ననా
గరికులైనను స్వేచ్ఛగానుండి స్వపరిపాలనముఁజేసి కొనుచుండ యూగోపుఖండ
ముయొక్క ప్రాగ్దేశముల నప్రతిమానప్రతాపమునుజూపుచు దిగ్విజయయాత్ర
లుసలుపుచు కీర్తికాముఁడై విహరించుచు బ్రటనులస్వాతంత్ర్య మపహరింతునని
భుజాస్ఫాలనముసేయుచు వారిజన్మభూమిని మ్రింగివేయుదునని ఉచ్చిశులులు
చుండిన “జూలియన్ సీడర్” అను రోమకచక్రవర్తివలెఁ గాక, ఆకాలమునందే
జంబూద్వీపముమధ్యను, కృష్ణా గోదావరీనదులకును పూర్వ పశ్చిమఁముద్రము
లకును నడుమ యశోభరితమై విస్తరిల్లుచుండిన యాంధ్రరాజ్యమున కభిషిక్తుఁ
డయిన శ్రీముఖశాతవాహనుడు, భరతఖండమునకు శిరోభూషణముగా నుం
డిన మగధరాజ్యము తొంటిప్రాభవమును బోఁగొట్టుకొని, యవన శకపహ్లావాది
శాత్రులచేఁ జుట్టుకొనఁబడి, యంతఃకలహములచే జీవకళను గొల్పోయి, విప
ద్దశనొంది యుండుటనుజూచి, యుపేక్షించినఁ దనరాజ్యమునకెక్కడ ప్రమాద
ముగలుగునో యని మగధరాజ్యముపై దాడివెడలి, రాజునంతఃపురవాసునిగఁ జేసి
నిరంకుశాధికారమును నెఱపుచుండిన బ్రాహ్మణమంత్రియగు సుశర్మను జంపి, మగ

ధరాజ్యము నాక్రమించుకొని, దేశమునందలి యల్లకుల మాన్పి, రాజ ప్రతినిధిని నొక్కరి నియమించి, తనరాజధాని యగు ధాన్యకటకమునకు మరలివచ్చెను. ఇందునుగూర్చి చరిత్రకారులు భిన్నా భిప్రాయములు గలిగియుండుటచేత నీయంశమును సహేతుకముగా సమర్థింపకున్న పక్షమున నీవాక్యము గొంపఱకుఁ బరిహాసపాత్రముగాఁ దోచెనయ్యును. కాణ్వాననఁడగు సుశర్తను జంపి మగధరాజ్యము నాక్రమించినవాఁడు శ్రీశుకుఁడని మత్స్యపురాణమును, శ్రీప్రకుఁడని విష్ణుపురాణమును బ్రవృత్తిండ్ల పురాణమును, సింధుకుఁడని వాయుపురాణమును, పేరుచెప్పక వృషలుండని మాత్రము భాగవతపురాణమును జేర్చొని శ్రీముఖుని పేరెత్తకయుండుటచేతను, వ్రాచిన హిందూదేశ చరిత్రమును వ్రాసిన విస్పింటు. 1. స్థితుగారు సుశర్తను జంపినవాఁడు శ్రీముఖుఁడుగాక కుంతల శాతకర్ణిగాని, శాతకర్ణిగాని, పులమాయిగానియై యుందురనియు, క్రీస్తునకుఁబూర్వము 22 వ సంవత్సరమున కాణ్వానంశ మంతరించియుండెనని యొప్పుకొన వచ్చుననియు మగధరాజ్యమును బాలించిన శుంగరాజులలోఁ గడపటివారు పేరునకుమాత్రము రాజులుగానండీ పీష్మల చేతులలోని మహారాష్ట్ర రాజులవలె బ్రాహ్మణ మంత్రుల చేతులలో బొమ్మలవలెనున్న మాట వాస్తవికమైనను శుంగరాజులలోఁ బదియవవాఁడగు దేవభూతికాణ్వానన బ్రాహ్మణుఁడగు వాసుదేవునిచేఁ జంపఁబడియెనని పురాణములయందును బాణకవి విరచితమగు వార్షచరిత్రమునందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నందున శుంగవంశముతో కాణ్వానంశము నమకాలీనమని చెప్పెడి డాక్టరు భాండార్కరుగారి వాదము¹ గ్రాహ్యము కాదనియు వ్రాసియుండుటచేతను శ్రీముఖునిగూర్చి కొంచెము చర్చింపవలసియున్నది. పురాణములలోని యాంధ్రరాజుల నామములును శాసనములలోని నామములును భేదములేక సరిపోయినవగుటచేతను పురాణములలోఁ బ్రాచీనపురాణమయిన మత్స్యపురాణము శ్రీశుకుఁడని చెప్పియుండుటచేతను, దేవనాగరలిపిలో శకార మకారములకు నీవక్షాత్రమే భేదముగలిగియుండుటచేత లేఖకులు శ్రీముఖుఁ

ఉనుటకుఁ శ్రీశుకుఁడని, భ్రమప్రమాదదోషమున వ్రాసియుండవచ్చుననిభాండా
 ర్కర్ పండితుఁడు చెప్పినమాటయు క్తి యుక్తముగనుండుటచేతను శ్రీశుకుఁడే
 శ్రీముఖుఁడనిచెప్పి నందువలనఁ బ్రత్యవాయ మేమియులేదు. కాణ్వఁ జంపిన
 వాఁడు పురాణములలోఁజెప్పఁబడిన పేరులులవారిని శ్రీముఖునిగూడ స్థితు
 గారు నిరాకరించి మఱియుగ్గురి పేరులుచెప్పి వారిలో నెవ్వఁడో యొకఁడైయుం
 డునని తలంచినను శ్రీశుకుఁడే శ్రీముఖుఁడని యొప్పుకొని యున్నారు ¹ సుశ
 ర్పను జంపినవాఁడు శ్రీశుకుఁడని పురాణము లుద్ఘోషింపుచుండఁగాఁ గాదనిచె
 ప్పుటకును, తాను పేర్కొనిన ముగ్గురిలో నొకడై యుండునని చెప్పు
 టకును, స్థితుగారు హేతువులను గనఁబఱచియుండలేదు. ఇంతియగాక
 యాంధ్ర భృత్యవంశములో శ్రీముఖుఁడు మొదటివాఁడని కూడచెప్పిరి. పురా
 ణములలోఁ బేర్కొనఁ బడినవారిలో నీతఁడు మొదటివాఁడనియే మేమునుఅం
 గీకరింతుముగాని యీతనికిఁ బూర్వమాంధ్ర రాజులులేరని యూహించి చెప్పె
 డు మాటలునూ, తము విశ్వసింపఁ నగినవికావు. శుంగవంశజులు క్రీ॥ పూ॥ ౧౦౫
 'న సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౧౨ సంవత్సరము లనఁగా ౭౩ వ సంవత్సరము
 వఱకుఁ బరిపాలించిరని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించిరి పురాణములలోఁ గా
 ణ్వాదులునులయిన నలుగురు బ్రాహ్మణ పాలకులకుఁ జెప్పిన ౪౫ సంవత్సరములును
 శుంగవంశజులకుఁ జెప్పిన ౧౧౨ సంవత్సరములలో నిమిడియున్నవి భాండా
 ర్కర్ గారు చెప్పినదానిని స్థితుగా యీక్షేపించి యున్నారుగాని కొంచెము విమ
 ర్శవృష్టితోఁ జూచిన పక్షమున భాండార్కరుగా యూహించినదే సహేతుక
 ముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎందుకన “చత్వారశృంగభృత్యస్తే సృపాః కాణ్వా
 య నాద్విజాః” యనికాణ్వాదులనద్విజులను శృంగభృత్యులనియు “కాణ్వా
 నన్ధ (నంత) తోభృత్యః సుశర్మాణం ప్రసహ్యతం, శృంగాణాం చైవయచ్చేవం
 త్సపయిత్వా బలంతదా” యని కాణ్వాదులును మాత్రమేగాక శృంగవంశజు
 ల శేషించిన యధికారమునుగూడప్రసింహుకుఁడనుపేరుగల యాంధ్రభృత్యుఁడు

(శ్రీముఖుడు)] పెరికివేసినని వాయుపురాణమునందు చెప్పియుండుట చేత శృంగ
గవంశజులు బలహీనులయినందున కాణ్వామనద్విజు లిటీవలినవీనకాలమునం
దలి పీష్వాలవలె బేరునకు శుంగరాజుల గద్దెపైనంచి సర్వాధికారమును దాము
పూని పరిపాలించుచుండిరని యూహించినది యుక్తియుక్తముగానె గన్పట్టుచు
న్నదిగాని యాక్షేపనీయముగఁ గన్పట్టదు. ఇంతయుగాక కాణ్వామనులు బ్రాహ్మ
ణులగుటచేత వారు కేవలమును రాజ్యాధిపత్యము వహించి పాలించిరని చెప్ప
ట యష్టతి కాచార విరుద్ధముగఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు పురాణముల
యందిట్లు చెప్పినది యీ కాణ్వావంశమునుగూర్చియేకాని మఱియేవంశమునుగూ
ర్చియుఁ జెప్పియుండకపోవుటచేత తప్పక శ్రీముఖుడు క్రీ. పూ. 23వ సంవ
త్సరముననే మగధరాజ్యమును జయించెననుట హేతుయుక్తముగఁ గన్పట్టుచు
న్నది. మఱియును శ్రీముఖుడు కల్పిత పురుషుడుగాఁడు. వీరిపేరుగల శాసన
ములు రెండు గానందుచున్నవి. అందొకటి రాజధానీనగరమగు ధాన్యకటక
ములోనిస్తూపములోను ¹(అమరావతీస్తూపము) రెండవది పశ్చిమాంధ్రదేశము
(మహారాష్ట్రము)లోని నానాఘట్టములోని యొకగుహలోను గలవు. ²అమరా
వతీ స్తూపములోని శాసనమున్నది. “Rano Siri-Sivamaka Sadasa
paniyagharikasaha” అనగా సిరిసివమకరాజుయొక్క పాణీయశాలకు
నధికారిగానున్నవానిదాన మనియర్థము. జున్నారునండి కొంకణముని
కుఁ బోవుబాటమీదనుండు నానాఘట్టముయొక్క శిరోభాగమునందు
బాటసారుల విశ్రాంతికై తొలునబడిన యొకగుహలో సెదురుగొడ్డపైన ఆఱు
విగ్రహములు చెక్కబడి వానిపైన పేరులు వ్రాయబడియున్నవి. ఆవిగ్రహ
ము లిప్పుడు చాలవఱకు శిథిలములై యున్నవిగాని పేరులుమాత్రము నిలిచియు
న్నవి. ఈగుహలోనే వేదశ్రీయను రాజుయొక్క శాసనమున్నది

1 J. Burgess- The Buddhist stupas of Amaravati and Jaggayyapeta p. 61.

2 J. R. A. S Vol IV p. 287, Jour Bom. branch Roy. As. soc Vol XII p. 404 and Vol XI p. 310, 312.

D “౧ రాయసిముక సాతవాహనో; ౨ దేవినాయనికాయ రాణ్ణోచిసిరి సాతకానీనో; ౩ కుమారోభాయా; ౪ మహారాతిగా నాకాయినో; ౫ కుమారోహాకుసిరి; ౬ కుమారోసాతవాహనో;” ఓనిలో మొదట బేర్కొనబడిన రాయసిముక యను పేరును అమరావతీస్థాపములోని “రాణ్ణోచిసిరిసివమక” యను పేరును నొక్కని పేరులే యైయుండవచ్చునని డాక్టరు హల్ట్ జే గారు చెప్పినది సముచితముగానున్నది. సిముక, సివమక శబ్దములు శ్రీముఖశబ్ద యొక్క ప్రాకృత రూపములుగాని వేటొండుగావు. కాబట్టి యీపైనుదాహరించిన ప్రమాణములనుబట్టి యాంధ్రభృత్య సంశయమునందు శ్రీముఖుడను రాజుగలడనియు, అతడు ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రదేశమును బాలించుచుండెననియు, అతఁడే మగధదేశముపై దండెత్తి కాణ్ణాయనులను శుంగులను జయించి రాజ్యమును గైకొనియెననియు నిస్సంశయముగా విస్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంకొక విశేషముగలదు. శ్రీముఖశాతవాహనుడని చెప్పబడియుండుచేత నితఁడు తప్పక శాతవాహనవంశజుడని చెప్పకయి చెప్పుచున్నది. మొదటి శాతవాహనునకును ఈ శ్రీముఖశాతవాహనునకును నడుమ రాజులెందఱో కొందఱుండియుండన తీరివని శ్రీముఖశాతవాహనుడను పేరే వేనోళ్ల ఘోషించుచున్నది. కనుకనితఁడు శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుడను కాఁడు. పూర్వప్రకరణమునందు మేముసూచించినట్లుగ సాతవాహనుడే శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుడై యున్నాఁడు. శ్రీముఖుడను ౨౩ సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసి యున్నట్లు వాయుమత్స్యపురాణములలోఁ బేర్కొనఁ బడియుండెనుగావున క్రీ. పూ. ౫౦౦వ సంవత్సరము వరకును పరిపాలనము చేసియుండవచ్చును.

కృష్ణశాతవాహనుడు.

(క్రీ. పూ॥ ౫౦ మొదలుకొని ౪౦ వఱకు.)

శ్రీముఖునితరువాత రాజ్యాధిపత్యము వహించినవాఁడు కృష్ణుడని పురాణములన్నియు భిన్నాభిప్రాయములులేక యొకకంఠ్యముగాఁ జేర్కొనుచున్న

వి. ఇతఁడు పది సంవత్సరములు మాత్రమే రాజ్యము చేసెనని వాయుపురాణమును గూడ సంవత్సరములని మత్స్యపురాణమును చెప్పుచున్నవి. వీని పేరుదాహరించిన శాసనముకంటి నాసికపట్టణ సమీపమునందలి యొకచిన్న గుహలో గన్పట్టుచున్నది శాతవాహన సంశబ్దమున కృష్ణుడను రాజుయొక్క సైన్యాధికారిలలో నొకఁడుచే నాగుచు త్రవ్వించబడినదని యందు వ్రాయబడియుండెను.¹ కాని ఇతఁడు శాతవాహన రాజుకుటుంబములో జేరిన యొకసామాన్యుడేగాని రాజుగాడనియు, ఇతనికి రాజభిరుదావళులేవియునులేనియు, ఈకృష్ణుడే పురాణములలో నాంధ్రభృత్య సంశములో రెండవవాడుగాఁ జేర్చినబడిన కృష్ణుడేయని యివేను లభిప్రాయ పడుచున్నారుగాని శేషము పొరలబాటయి, ఎందుకన నప్పటికి నాంధ్రులు దక్షిణాపథమునకు వచ్చియుండలేదనియు దక్షిణహిందూదేశపు నాణెముల చిత్రమును వ్రాసిన సర్వార్థులు ఎల్లియాట్ గారు వ్రాయుచున్నారు.² వీరివాద మంతమాత్రమును విశ్వసంపఁ దగినదికాదు.

క్రీస్తుఃకుబూర్పము మూడుశతాబ్దములక్రిందట ద్రావిడు లాంధ్రులకాళింగులని యిరు తెగలుగా నేర్పడి గంగానదీముఖద్వారమున నివసించుచుండి యశోకులకాలమునందు రాజునుగలిగియుండు దొరతనమునకు వశులై మూర్యరాజుల ముఁగింతిరము సంభవించిన రాజ్యకల్లోలమునుబురస్కరించుకొనిమగధరాజ్యమునాక్రమించుకొనియుశకనులను విదేశరాజులతోడ పోరుపడలేక మొదటిశతాబ్దమున నాకాలమునందలి గూఢచారులనుబట్టి లాంధ్రులను కాళింగులునుస్వకుటుంబస్వపరివార సమేతముగా సముద్రతీరము వెంబడిచి దక్షిణమునకు వచ్చిరనియు, వారిలోకాళింగులు గోదావరినదికి మత్తరభాగమున నిలిచియుండిరనియు, ఆంధ్రులు “పరకాడ్ అంధాం” యనుచిల్కనరస్సుయొక్క యెడ్డులనుగొంతకాలముపాటి తరువాత బహువేతనచ్చి కృష్ణాతీరమున నాంధ్రరాజ్యమును స్థా

(1) No. 6, Nasik Inscriptions vol, VII Jour B. B. R. A. S. and, p 338 Tran's, Oriental Congress 1874

(2) Sir Walter Elliots Numismata Orientalia p. 13.

శ్రీచంద్రానందకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని బహుకాలము పాలించిరినియు, వీరు గంగాతీరమున బ్రహ్మధమమున నివసించినప్రదేశము “మాల్యామి (మాలభూమి) నుండివచ్చిన నారగుటచేత నే పంచమజాతివారికి మాలలను పేరు నిలిచియున్న దనియు, ఆంధ్రభృత్యరాజులలో గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి యొక్క తల్లియగు గోతమియు, గోతమిపుత్రశాతకర్ణి భార్యయగు వాసిష్ఠియు సుప్రసిద్ధులయిన రాణులుగావున వారిపట్లగల గౌరవాతిశయముచేత గోదావరిమండలములోని గోదావరినదియొక్క ముఖ్యములయిన రెండుశాఖలను గౌతమియనియు, వాసిష్ఠియనియు వారి పేరులే పెట్టఁబడినవనియు, అశోకునికాలమునందు వీరుగంగాతీరమున నుండుటచేత నా కాలమునాటిలిపి వీరికిఁ దెలిసియేయున్నదిగనుక వీరిచ్చటికే వచ్చినపుడు వీరిశాసనముల యందలిలిపినే వాడుచు వచ్చిరని శాసనములు దెలుపుచున్నవనియు వ్రాసియున్నారు.

వీరివాచనము భ్రమైకమూలమైనదిగాని సహేతుకమైనది కాదు. అశోకుని కాలమునకుఁ బూర్వమే కాళింగులు మహానదికిని గోదావరికి నడుమనుండు దేశమున నున్న నాడుగాని గంగానదీ ముఖద్వార ప్రదేశముననున్నట్లుఁ గ్రామాణముగానరాదు. అశోకుఁడు క్రీ. పూ. ౨౬౧టవ సంవత్సరమునఁ గాళింగులను జయించి వారిదేశము నాక్రమించియుఁ గాళింగులకుఁ బానుగలిగించిన మహాసంతోభమునకు పశ్చాత్తప్తఁడై కాళింగులయెడలను, సరివాద్దులనుండెడు తదితరజాతులయెడలను సౌహార్ద్రభావము గలిగియుండి మహామాత్రులనంబడెడు రాజకీయాధికారులు వర్తింపవలసిన విధులనుగుఱించి భువనేశ్వరమునకు సమీపమున “ధౌలి”యను ప్రదేశమునందును, గంజామునకుఁ బడమట జౌగడా యను ప్రదేశమునందును శాసనములను వ్రాయించెను. ¹గంగానదీ ముఖద్వారమునందే

1. Indian Antiquary Vol V. The Kalinga Edicts, pp. 82. 102; Dr. Buhler's Translations in Burgess's Amaravati, pp. 125-131; Rulers of India Series-Asoka. pp. 134-138. Mr Smith's Early History of India p.156. See also the map of the Empire of Asoka in the same book.

కాళింగులుండినయెడల నచ్చోటనే యాశాసనములను వ్రాయించి యుండును. ఈయొక్కయంశమే కాళింగు లచ్చటలేరని వేనోళ్లజాటంగలదు. మఱియును క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్ద మధ్యముననుండిని ఖారవేలుడు వ్రాయించిన హాతి గంఘాగుహలోని శాసనమున నాంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పశ్చిమదేశమునందు బెట్టియుండుటగూడ నాంధ్రులుగాని కాళింగులుగాని గంగానదీ ముఖద్వార ప్రదేశమున నుండలేదని ధ్రువపఱచుచున్నది. ఆంధ్రదేశము కళింగదేశమునకుఁ బశ్చిమమునను దక్షిణమునను వ్యాపించి యుండుటచేత నాంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పశ్చిమదేశమునందుఁ బెట్టినది యుచితముగానేయున్నది.

ఆంధ్రులు మాల్యామ (Malbhum in Midnapur District) నుండి వచ్చినవారనుటకు మాలలపేరు దృష్టాంతముగాఁ జూపినది వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. కర్నలు విల్ఫర్డుగారు కర్ణశబ్దమునైకొని క్రీస్తుశకము పండెండవ శతాబ్దమునందుండిన శ్రీకర్ణదేవుడు మొదలుగాగల కాలచర్యరాజులకును అంతకుఁ బూర్వము పండెండు శతాబ్దములక్రిందటనున్న యాంధ్ర శాతకర్ణులకును ముడివెట్టి వృధాయాసము పడినరీతిని వీరును మాలశబ్దమును మాల్యామికి ముడిపెట్టుచుండిరి. మాలలు మాలవర్తులను వారిని వాయుమత్స్యపురాణములు మధ్యదేశమునందలి జాతులలోఁ జేర్చియున్నవనియు, మార్కండేయ పురాణముయొక్క వ్రాతప్రతిలో మాలదాసులును, గవరవర్తులును కూర్పుజాతులలో నుదాహరింపఁబడినను అచ్చప్రతిలోమాత్రము మానదాసులనియు, మానవర్తికులనియు సవరింపఁబడి యుండెననియు, విల్ఫర్డుగారు మాల మిడ్నపూరు (మిథునపురము)లోని మాల్యామికి సంబంధించినట్లుగాఁ జెప్పుచున్నారుగాని మాల్యామి మేఘదూతలో సూచించిన ప్రకారము చట్టిష్టురులో నున్నదనినేను తలంచుచున్నానని ఎచ్. ఎచ్. విల్సనుగారు వ్రాయుచున్నారు. ¹ తెలుగుపరయాల

1. Vish Pur vol ii pp 156-166; See Prof H. H. Wilson's Essays Analitical sc vol II p 329, note on verse 99 of the Translation of Meghaduta.

చెడి మాలశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తి సందిగ్ధముగా నున్నదనియు, అటువలపునకు మాలశబ్దముపయోగింపబడుచున్నదిగాని తెలుఁగులో నుపయోగింపబడుచుండలేదనియు, మాలలనియెడి యనాగరికజాతివారిని పురాణవేర్కొనుచున్నవిగాని వారినివాసస్థానము సందిగ్ధముగా నున్నదనియు, నిములలోఁ బేర్కొనబడిన పేరు రాజమహాలుకొండలలో నివసించెడు నావాసులయిన మాలకులను కొండజాతుల కన్వయించుననియు, దానినితెలుఁపరయాలను ముడివెట్టుట సాహసమని బిషప్ కాల్డ్ వెల్లు దొరగారు వ్రాసిరిన్నారు.¹

కాబట్టియిదియును వారివాదమున కంతి ప్రయోజనకారికాదు. ఆంధ్రరాజులగు గోతమియొక్కయు, వాసిష్ఠియొక్కయు పేరులు గోదావరినదియొక్క రెండుకాఖలకుఁ బెట్టబడినవని వాదముకొఱకు నొప్పుకొన్నను ఆంధ్రులు గంగాతీరస్థులని యావివయవెట్లు సమర్థింపఁగలదో యెన్నవిధముల ~~తెలుఁజూచినను~~ మాకుఁగోచరము గాకయున్నది. ఆంధ్రులు గంగాతీరసులనుట టిట్టి భ్రమకాని బలమైన సాక్ష్యముగాన్పింపదు. విల్ఫర్డుగారు చెప్పినట్లుగ వనిమది శతాబ్దములుగాని, ఎల్లియాట్ గారు చెప్పినట్లుగ మూడుశతాబ్దములుగాని ఆంధ్రులు గంగాతీరము నందుండినయెడల నొక్కశాసనమైన గానరాదా? క్కకట్టడమైన గానరాదా? ఒక్కనాణమైన గానరాదా? ఏదియును గానరాదు. ఇంక నాంధ్రదేశము నందన్ననో యచ్చటజూచినను బౌద్ధులయిన ఆంధ్రరాజులు పరిపాలించిన చిహ్నములే గాన్పించుచున్నవి. ఎచ్చటజూచినను శిథిలములయిన బౌద్ధాశ్రమగుహలును, స్తూపములనియెడి బౌద్ధాలయములును, వానిలో నాంధ్రరాజుల శాసనములును, ఆంధ్రరాజులబంగారు వెండి క నాణెములును గాన్పించుచున్నవను మాటవారెఱుంగనిదిగాదు. ఆంధ్రరాజు

1. Comparative Grammar of Dravidian Languages,

లలో రెండవవాడుగాఁ జేర్కొనఁబడిన కృష్ణుని పేరు దాహరించిన శా-
సానికపట్టణ సమీపమునందలి గుహలోఁ గన్పడినప్పుడును, ఆతఁడు శాత-
న సంశయములలోని వాఁడని చెప్పినప్పుడును, ఆతనికిఁ బూర్వముఁడగు శ్రీమ-
దుగూడ శాసనములలోఁగూడఁ గన్పడినప్పుడును, ఏలయొప్పుకొనరాదు?
కొన్న పక్షమున నాంధ్రులు గంగాతీరమునుండి ప్రథమ శతాబ్దమున వచ్చి
చెప్పిన తమవాదమునను భంగమును కలిగించునది గానవారేలయొప్పుకొందు
శాసనములలోనుదాహరింపఁబడిన కృష్ణరాజు శాతవాహన సంశజుఁడయైన
డలఁ గడపటివారిలో వాఁడయియుండునుగాని మొదటికృష్ణుఁడు మాత్ర-
కాఁజాలఁడట! ఇది యంతయును తమవాదమును నిలువఁబెట్టుకొనుటకై
పెద్దమాటలు గావున వానిని విశ్వసింపరాదని నాయభిప్రాయము.

శ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. పూ. ౪౦ మొదలుకొని క్రీ.త ౧౬ వఱకు.)

కృష్ణుని తరువాత శ్రీశాతకర్ణి రాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెనని వాయువిగ్గ-
భాగవత పురాణములు జేర్కొనుచున్నవిగాని మత్స్యపురాణము మాత్రము కృ-
ష్ణుని తరువాత శ్రీమల్లకర్ణియు, పూర్ణోత్సంగుఁడును, స్కంద స్తంభియునన-
ముగ్గురు రాజులను జేర్కొనుచున్నది. శ్రీశాతకర్ణి తరువాత విష్ణుపురాణము
పూర్ణోత్సంగుని మాత్రము జేర్కొనుచున్నది. శాతకర్ణుని శాంతకర్ణునిగను
పూర్ణోత్సంగుని పార్థమాస్యునిగనుమార్చి భాగవతపురాణము శాంతకర్ణుని త-
రువాత పార్థమాస్యునిఁ బెట్టుచున్నది. ఈ నాల్గయిదు పురాణములును పేరులన-
తికమకలుచేసి యిచ్చవచ్చినట్లు వాడియుండుటచేత కాలనిర్ణయముచేయుట
సాధ్యము కాదు. రాజుల పేరులను యువరాజుల పేరులను రాజప్రతినిధుల పే-
రులు విచ్చించిడిగా వాడియుండుటచేత నిజముగా రాజులు గానున్నవారెవ్వ-
రెవ్వరు కాసనములుదక్క వేఱుగ నాధారముగాన్పింపదు. కాబట్టి శాస-
నములలో నెఱవేఱువారి పేరులు మాత్రమే రాజులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్న

కాబట్టి మల్లకర్ణి, పూర్ణోత్సంగుడు, స్కంద స్తంభినిగూర్చి చరిత్రాంశము లేవియు వినరావు. వారలశాసనములుగాని నాణెములుగాని గానరావు. కాబట్టి కృష్ణుని తరువాత రాజ్యాధిపత్యమును వహించి ప్రసిద్ధిగాంచినవాడు శ్రీ శాతకర్ణియనువాడు. ఇతఁ డేబదియాఱు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసె నని పురాణములలోఁ జేర్కొనబడియెను. పై నుదాహరించిన నానాఘట్టము గుహలోని యాఱువిగ్రహములలో నీశాతకర్ణియొక్కయు, ఈతని పట్టపురాణి యొక్కయు విగ్రహములురెండు గలవు. వానిపైన “దేవినాయనికాయా రాణోచసిరిసాతకానీనా” యనివ్రాయఁబడి యుండుటచేత నందలి శ్రీశాతకర్ణి యితఁడే యనియు, ఇతని పట్టపురాణి నాయనికాదేవియనియు వేద్యమగుచు న్నది. ఆవిగ్రహము లీతనికాలముననే చిత్రంపఁబడినవని యూహింపఁ బడుచు న్నవి. ఇతనికిఁ బూర్వఁడగుటచేతనే శ్రీముఖనివిగ్రహమును వానిపేరును ముందుఁ జిత్రంపఁబడినతరువాత తనదేవియొక్కయు తనయొక్కయు విగ్రహములను జిత్రంపించెను. తరువాత కుమార భాయాయనువాని విగ్రహముండెను. ఇతఁడు రాజునకు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడై యుండవలయును. తరువాత మహారాష్ట్ర నాయకుని విగ్రహముండెను. ఇతఁడు ప్రధాన సైన్యాధ్యక్షుఁడై యుండవలయును. తరువాత కుమారహాకు శ్రీయొక్కయు, కుమార సాతవాహనునియొక్కయు విగ్రహములుండెను. వీరు శాతకర్ణియొక్క కడపటికొడుకులయి యుండవలయును లేక మనమలై యుండవలయును. ఎవ్వరయినను మహారాష్ట్ర నాయకుఁడు దక్కయందఱును శాతవాహనవంశములోఁ జేరిన యొక్కరాజకుటుంబములోనివార నుటకులేశమాత్రమును సందియములేదు. శాతవాహనవంశజులయిన యాంధ్ర రాజులు శాతకర్ణియనుపేరును పలువురు వహించి యుండుటచేతఁగూడ కొంతచిక్కునకుఁ గారణమగుచున్నది. శాతకర్ణియని శాతవాహన వంశవృక్షమునందుఁ బల్కఱుగన్నట్లు చుండుటచేత విస్సెంటున్సీత్తుగారు శాతకర్ణివంశుని తలంచుట భ్రమకాని వేటొందుగాదు. ఇంగ్లాండుదేశమునందు రాజ్యము చేసిన రాజులలో హెన్రీ, చార్లెసు, జార్జి, ఎడ్వర్డు పేరులుగలవారెందరు లేరు? మొదటిహెన్రీ, మొదటిచార్లెసు, మొదటిజార్జి, మొదటియెడ్వర్డు, అని పరు

సనంఖ్యతో చరిత్రములందు వారలను బ్రశంసింపుచు వ్రాయుచుండుటలేదా ? ఒకదేశపురాజులలో నొక పేరునే పెక్కండు¹ ఏహించినంత మాత్రముచేత నారాజులవంశమును హేన్రీవంశమనిగాని చార్లెసువంశమనికాని, జార్జివంశమని కాని, ఎడ్వర్డువంశమనికాని చెప్పుచుండుటలేదు. అట్లేయిచ్చటను శాతకర్ణియను పేరుగలవారు పెక్కండు పరిపాలించినను గౌరవార్థముగ శాతకర్ణియను పేరును తమనామములకడను కొందఱుధరించినను మొదటిశాతకర్ణి రెండవశాతకర్ణి మూడవశాతకర్ణియని చెప్పకొనవలయునేగాని శాతవాహన వంశమన్నట్లు శాతకర్ణివంశమని తలంపరాదు. ¹ శాతకర్ణియనుపేరు పురాణాది సంస్కృత గ్రంథములంగానబడుచున్నను శతకర్ణియను పేరుసరియైనదయినట్లుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. గోతమిపుత్రశాతకర్ణికి సమకాలీనుడగు “చెంకుడ్డువాన్ చేర” యనుచేరరాజునకు సోదరుడగు “ఇల్లంకొండికాల్” అనునాతఁడురచించిన చీలప్పదిశారమను తమిళకావ్యమునందు శాతకర్ణికి “నూలువార్ కన్నార్” అని పేరిడి యున్నాఁడు. ² అనఁగానూలుగురుకర్ణులనియర్థము. అట్లయినయెడల నయ్యదిశతకర్ణియనుపేరునకు సరిపోవుచున్నదిగాని శాతకర్ణియనుపేరునకు సరిపోవుచుండలేదు.

సమకాలీనుడగు కవివ్రాసిన “శతకర్ణి” యనుపేరును ద్రోసివేయుటకు నాంధ్రరాజులకు బహుకాలమునకు వెనుకఁబుట్టినపురాణములలో శాతకర్ణియనివ్రాయఁబడియుండుటయొక్కటియే యాధారముగానున్నదికాని వేరొండుగానరాదు. శతకర్ణియనుదానిని పురాణకర్తలు శాతకర్ణిగా మార్చుటకుఁ గారణముగానరాదు. శతకర్ణుడనఁగా నూలుకర్ణములుగలవాఁడు. అనఁగా రాజ్యాంగవిషయములను నూలుచెవులతో వినుచు దక్షతతోఁ బరిపాలించువాఁడని యర్థము.

1 Dr. R. G. Bhandarkar's article, June, 1909. The Indian Review Vol. X no 6;

(2) The Tamils:-Eighteen Hundred years Ago.

క్రీస్తుశకారంభముననుండిన యీశాతకర్ణియే ఖారవేలునకు మగధరాజు
 తోనైన యుద్ధమునందు తోడ్పడినవాఁడని చెప్పి విన్నెంటు స్థితుఁగాదు. వీనిని
 నూటయేబది సంవత్సరములు వెనుకకుఁ దీసికొనిపోయి విడిచిపెట్టిరి. అట్లుచే
 యుటకుఁ గారణముగలదు. ఆంధ్రభృత్య పంశపురాజు అశోకుని కాలమునుండి
 పరిపాలించుచున్నవారని విశ్వసించెడు వారిలో విన్నెంటు స్థితుఁగొకరు. ఆం
 ద్రరాజులు ముప్పదుండ్రు రగఁ సంవత్సరములు మగధరాజ్యమును పరిపాలిం
 చిరని మత్స్యవిష్ణుపురాణములలోఁ జెప్పినవాక్యములను, కాణ్వాయనల యనం
 తర మాంధ్రరాజులు మగధమును స్వాధీనము చేసికొనిరని చెప్పినవాక్యము
 లను, క్రమమైనవని విశ్వసించిన వారగుటచేతను, పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన
 కాలములనుబట్టి కాణ్వాయనుఁడగుసుశర్త చంపఁబడినది క్రీ. పూ. ౨౩వ సంవ
 త్సరమని విశ్వసించినవా రగుటచేతను, అశోకుని కాలమునుండి రాజులను సరి
 పెట్టవలసివచ్చి పురాణములలోఁ జెప్పినప్రకారము శ్రీముఖుఁడు సుశర్తను జంపి
 నదిమాత్ర మొప్పుకొనక శ్రీముఖుని నశోమనికాలమునాఁటికిఁగొనిపోయి ఈశాత
 కర్ణుని ఖారవేలునికాలమునఁబెట్టి సుశర్తను జంపుటకు కుంతలశాతకర్ణి, శాతశాత
 కర్ణి, పులమాయి, వీరిలోనొక్కని నుత్తరవాదిగఁ జేసి విడిచిపెట్టిరి. పురాణము
 లలో శ్రీశుకుఁడనియు, శ్రీప్రకుఁడనియు సింధుకుఁడనియు వేత్స్వెణునామ
 ములతోఁ బిలువబడిన శ్రీముఖుఁడు కాణ్వాయనులను నిర్మూలముచేసినవాఁడని
 పురాణములన్నియు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచుండఁగా నిరాకరించుటకు హేతువును
 జూపలేదు. కాఁబట్టి స్థితుఁగాదు పురాణములలో నుదాహరింపఁబడిన శ్రీశాత
 కర్ణుని ఖారవేలునికిఁ దోడ్పడిన శాతకర్ణికి ముడిపెట్టుటగాని శ్రీముఖుని నశో
 కునికాలమునాటికిఁ గొనిపోవుటగాని కాణ్వాయనుల నాశనమును కుంతలశాత
 కర్ణి మొదలగు వారియందారోపించుటగాని యుక్తియుక్తముగఁ గన్పట్టుచుండ
 లేదు. కాణ్వాయనుల యనంతరము దేశమును బాలించిన యాంధ్రరాజులను
 మాత్ర మే పురాణములు పేర్కొనుచున్నవి కాని యంతకుఁ బూర్వ మాంధ్రదేశ
 శమును బాలించినరాజులను పురాణములు పేర్కొనియుండలేదు. నుచంద్రుఁడు
 విష్ణువు, దీపకర్ణి సాతవాహనుఁడు, శాతకర్ణియను రాజులు పురాణముల

లోని యాంధ్రభృత్య పంశమునకుఁ బూర్వులని కొన్ని గాథలనుబట్టి నిర్ధారణ చేసియుంటిమి. వీరిలో గడపట చెప్పిన శాతకర్ణియే ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడిన వాడని మాయభిప్రాయము. పురాణములలోఁ జెప్పబడిన యాంధ్రరాజులకుఁ బూర్వమాంధ్ర రాజుల నేకు లాంధ్రదేశమును బాలించి రని మాకుంగల పూర్ణ విశ్వాసమును భట్టిప్రోలు శాసనములుగూడ బలపఱచుచున్నవి.

కుంభీరకరాజు.

కృష్ణామండలములో భట్టిప్రోలును గ్రామముగలదు. అచ్చట బుద్ధునిస్తూప మొకటియున్నది. వానిలోఁ బదిశాసనములు గానుపించుచున్నవి. ఈశాసనములలో నొక గాజుయొక్కయు, అనేక గోష్ఠులయొక్కయు, బౌద్ధ బిక్షువులయొక్కయు నామములు దెలుపఁబడియున్నవి. కుంభీరకుండను రాజౌకండౌక బౌద్ధసంఘమునకు నాయకుఁడుగానుండి బుద్ధాలయమునకు నొక యద్దముల పెట్టెను నొకతాతి పెట్టెను దానము చేసినట్లుగ నాతివ శిలాశాసనమునందును కుంభీరకుండను రాజుయొక్క ప్రేరేపణచేతఁ బూజనీయుండగు అర్హదత్తునిచే తయారుచేయఁబడి చిత్రములు చెక్కఁబడిన బరణియొకటియు, పెట్టె యొకటియు. దానము చేయఁబడినట్లుగఁ నొమ్మిదవ శిలాశాసనమునందును బేర్కొనఁబడియుండెను.¹ ఈశాసనములలోని లిపి యశోకుని శాసనములలోని లిపిని బోలి ప్రాచీనమైనదిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వీనిలో నుదాహరింపఁబడిన కుంభీరకుండను రాజాప్రాంతమునఁ బరిపాలనముచేయువాడై యుండవలయును. ఈపేరు పురాణములలోఁ గానరాదు. ఈశాసనములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించిన డాక్టరు బూలరు గారు క్రీస్తుశకమునకు రెండువందలయేండ్లకుఁ బూర్వమున నెగాని తరువాత వ్రాయఁబడియుండవని నొక్కవక్కాణించుచున్నారు. కనుక నీశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన రాజు కుంభీరకుండనువాఁడును గోష్ఠులవారును కుటుంబములవారును, బౌద్ధబిక్షువులును అశోకునికిఁ గొంచె మివలనో ఆవలనో

(1) Epigraphia Indica Vol. II. p. 326-329. Bhattiprolu Inscriptions by Dr. G. Buhler. C. I. E.

యుండియుందురు. ఈ కుంభీరకుడు గొప్పవాడయినను గాక పోయినను రాజు
గా జేర్కొనబడియుండుటచేత నాంధ్రదేశమునంతయుఁగాని కొంతవఱకుఁ
గాని పరిపాలించుచున్నవాడనుట స్పష్టము. కాబట్టి యిట్టిరాజుల పేరుల నేక
ములు పురాణ కర్తలకుఁ దెలియకుండె ననుట స్పష్టము. విన్నెంటు స్థితుగారు
శ్రీముఖుని మొదటివానిగాఁ జెప్పుటకుఁ బైనఁజర్చించిన. విషయములన్నియు
బాధించుచున్నవి. ఈవిషయమున స్థితుగారు త్రొక్కినత్రోవ యనుసరింపఁ
దగినది కాదని మా యభిప్రాయము.

ఈ పైనుడువబడిన శాతకర్ణి మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడను పరాక్రమవం
తుఁడు నగుటచేత నేబదియాలు సంవత్సరములు నిరాఘాటముగఁ బరిపాలనము
చేసి యున్నవాడు.

ఆ పుస్తకము.

(క్రీ. త. ౧౬ మొదలు ౨౦ వఱకు)

శాతకర్ణి తరువాత నీ పేరు గన్పట్టుచున్నది కాని యీతని చారిత్రము దెలి
యరాదు. అపీతకుడని మత్స్యపురాణమును, ఇవిలకుడని విష్ణుపురాణమును,
హివిలకుడని భాగవతపురాణమును జేర్కొనుచున్నవి. శాతకర్ణికిని వీనికిని
నడుమ లంబోదరుఁ డనురాజు పేరు మత్స్యవిష్ణుభాగవతపురాణములయందుఁ
గానించుచున్నది.

కుంతలశాతకర్ణి.

ఈరాజును మత్స్యపురాణము మాత్రము జేర్కొనియున్నది. వాత్సర్య
యనుని కామనూత్రములలో కుంతలశాతకర్ణి శాతవాహనుఁడు మహాదేవియను
మలయావతితోడి కామక్రీడలలో కత్తెరలజంటతో నామెను జంపెనని చెప్పఁ
బడియున్నది. ఒకప్రతిలో మాత్రము మలయావతి యని వ్రాయక గణికయని
వ్రాయబడియుండెను. గణికయనఁగా వారకాంత. వారకాంత మహాదేవికా
గోదు. కుంతలశాతకర్ణి కారోపించెడు నీవిషయము కల్పితమైన దగునుగాని స
మై యుండదు. ఈకుంతల శాతకర్ణికి బూర్వమునందును తరువాత మేఘస్వా

తి, స్వాతి, సైందస్వాతి, మృగేంద్రస్వాతికర్ణుడు, అనురాజులను మత్స్య పురాణము పేర్కొనుచున్నది. వీరిలో మేఘస్వాతిని మాత్రము విష్ణుభాగవతపురాణములు పేర్కొనుచున్నవి. ఈరాజులను గూర్చిన కావ్యములు గాని చరిత్రముగాని దేవియుఁ గానరావు.

పులమావి.

(క్రీ. త. ౨౦ మొదలుకొని ౫౨ వఱకు.)

వీనిపేరును వాయుమత్స్య విష్ణుపురాణములు పేర్కొనుచున్నవిగాని భాగవతపురాణము మాత్రము అటమానుడని పేర్కొనుచున్నది. ఈతని చారిత్రమును దెలియదు. పులమావిపేరు మహారాష్ట్రాంధ్ర దేశములలోని కొన్నికావనములలోఁ గన్పట్టుచున్నదిగాని తరువాత నిఁచుమించుగా నూతేంద్రుడు రాజ్యభారమును వహించి ప్రసిద్ధుడయిన పులమావియొక్క పేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈమొదటి పులమావి చరిత్రమును దెలియరాదు. వీనితరువాత రాజ్యపాలనము చేసినది నెమిక్కప్పుడుని వాయుపురాణమును “గౌరికృష్ణుడులేక నౌరికృష్ణుడు” అని మత్స్యపురాణమును, అనిష్ఠకర్తయని విష్ణుపురాణమును, అనిష్ఠకర్త హాలేయుండని భాగవతపురాణమును పేర్కొనుచున్నవి.

హాలశాతవాహనుడు.

(క్రీ. త. ౫౨ మొదలుకొని ౭౯ వఱకును.)

ఈహాలుడను వాడు విక్రమాదిత్యునివలెను, భోజమహారాజువలెను, శ్రీకృష్ణదేవరాయనివలెను ప్రతాపముతోఁబాటు విద్యాసంపత్తియుఁ బ్రకాశింపఁదనకీర్తిని భరతఖండము నాల్గుదెసలఁ బఱపినవాడు. ఇతఁడు విద్వాంసుఁడగుటంజేసి కవులను పండితులను నాదరించుచువచ్చెను. దేశభాషల యందభిమానముగలిగి గ్రంథములను రచించియు, రచింపఁజేసియు, దేశభాషాభివృద్ధిఁ గావించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఇతఁడు యువరాజుగానుండి ప్రతిష్ఠానపురముననున్న కాలమునఁ బ్రాచీనమహారాష్ట్రభాషలో సప్తశతీయను నీతిశృంగార పద్యకావ్యమును రచించి వన్నెగాంచెను. తనహర్షచరిత్రమునందు బాణకః

శాలివాహన విరచిత మైన యీ సప్తశతాబ్ది పాగడియున్నాడు. కావ్యప్రకాశికలోను, సరస్వతీ కంఠాభరణములోను, ధనికకృత దశరూపక వ్యాఖ్యానములోను సప్తశతాబ్ది పద్యము లుదాహరింపబడినవి. హేమచంద్రుడు తన దేశ కోశమునందు శాలివాహనుడు, హాలుడు, సాలనుడు, కుంతలుడు వాలుగు నొక్కని పేరులే యని చెప్పియున్నాడు. శాలివాహనశబ్దము శాతవాహన శబ్దముయొక్క ప్రాకృతరూపమని తన వ్యాకరణమునందుఁ జెప్పియున్నాడు. శాలివాహనుడనఁగా నితఁడేయని యిటీవలివారెందఱో దుర్భ్రమ గొఱయున్నారు. పైశాచీభాషలో బృహత్కథను కాతంత్రవ్యాకరణమును రచించిన గుణాధ్యుఁ డీతనిమంత్రయని చెప్పుచున్నారు గాని యదియెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁ దగినది కాదు. సప్తశతాబ్ది మహాలుడు రచించినట్లుగ నాగ్రంథములో నేయున్నది. ఈతనికాలమునందు రాజ్యమంతయు నెమ్మదిగ నుండుటచేత నీతఁడు తన కాలమునంతను విద్యావ్యాసంగము నందే గడపి సుప్రసిద్ధిని పొందినవాఁడు గానున్నాడు.

ఆంధ్రరాజ్యకల్లోలము.

హాలునితరువాత “మాండలకుడు, పురీక నేనుడు, సుందర శాతకర్ణుడు, చకోరశాతకర్ణుడు” అనువారు క్రమముగా నొకరితరువాత నొకరు రాజ్యమును పరిపాలించిరిగాని యవనపహ్లావశకును లనుష్టేచ్ఛల గుంపులువచ్చి దేశముపైబడి యల్లకల్లోలము గావించిన హేతువుచేత వీరిపాలనము శోభించినది కాదు. అహోకునితరువాత యవనులు (Indo Bactrians) హిందూదేశముపై దండెత్తివచ్చి సింధు కాశ్మీరపాంచాలముల జయించి పరిపాలింప సాగిరి కాని కొంతకాలమునకు పహ్లావరాజులు (పార్థియన్ రాజులు) దండెత్తివచ్చి యవనరాజులను బాఱఁగొలి యమునాతీరమునందలి మధురానగరమును తక్షశిలానగరము రాజధానులుగఁ జేసికొని పరిపాలించిరి. తరువాత శకనులువచ్చి వారలను జయించి దేశమాక్రమించుకొనిరి. ఈశకరాజులలో కనిష్కుడు మహాత్మాత్రవంతుడు. ఇతఁడు బహుదేశములను జయించెను. ఇతఁడు పురుషపురమును

(Modern Peshawar) రాజధానిగఁజేసికొని తూర్పునఁ బాటలీపుత్రమువఱకును, పశ్చిమమున హీరతు పట్టణమువఱకును గలదేశమును బాలించుటయెగాక బుద్ధదర్శము నవలంబించి జౌద్ధమతవ్యాపనము గావించి మిక్కిలిప్రఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. ఇతని కాలముననే శకయువన పహ్లావాదులు సింధుదేశమునుండి దిగువునకువచ్చి ఘూర్జరములేక సారావ్త్రము (గుజరాత్) మాళవము రెండుదేశములలోను స్థిరవాసము లేర్పరచుకొనుటయెగాక ఆంధ్రదేశమునందును జొరబడి కాపురములు గుదుర్చుకొనిరి. ధూమకుండను తూత్రపుఁడు సుగావ్త్రమునందును, చస్తనుఁడను తూత్రపుఁడు మాళవదేశమునందును రాజ్యములను స్థాపించి కనిష్ఠునకు లోబడి పరిపాలనము సేయుచుండిరి. వీరుపహ్లావులుగాఁ గన్పట్టుచుండిరి. సత్రాపు(Satrapes)లను పేరు పారసీకరాజులకుఁ గలదు. ఇంతియగాక వీరి పేరులు యవనుల పేరులంబోలియుండనందున పహ్లావులుగానే భావింపఁబడుచున్నారు. అయినను దరువాతవచ్చినవారు హిందువుల సంస్కృతనామములను బెట్టుకొని హిందువుల మతములను హిందువులయాచారముల నవలంబించి మతాచార విషయములయందు హిందువులకంటెను బట్టుదలతో న్యవహరించిరి. ఆకారణముచేత నీష్లేచ్ఛ జాతుల వారెల్లరును హిందూజాతులలో మగ్నులైపోయిరి. ఇట్లు విదేశస్థులయిన యవనపహ్లావశకునులు తండ్రి పతండ్లములుగా దేశములోఁజొరబడి దేశస్థులగుటచేత నాంధ్రరాజులకుఁ బరిపాలనము కష్టసాధ్యముగ నుండెను. మాండలకుఁడు మొదలగురాజులు స్లేచ్ఛులతోఁబోరాడి యుండరంగములవలె వచ్చుచుండెడి స్లేచ్ఛసమూహములను నిలుపఁజాలకపోయిరి. కొంతకాల మాంధ్రదేశముమొక్క పశ్చిమభాగము (ఇప్పటి మహారాష్ట్రదేశము) అరాజకమైయుండెను. పూర్వభాగమునఁగూడ పహ్లావులు జొరబడి రాజధానినమీపమునఁ జేరి తొందరలు కలిగించుచున్నను శివస్వామియను రాజు రాజ్యభారమును పూనినతరువాత నల్లరులనడంచి పరిపాలింపసాగెను గాని పశ్చిమభాగమున మాత్రము తనయధికారమును ప్రతాపమునుజూపి యరాజకత్వమునుబాపి వశపఱచుకొని పరిపాలించుటకు సావకాశము చిక్కకపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము: ప్రేమన గ్రంథములు, తేలిస్త్రాలు.

క్షహరాటానహపానా.

కనిష్ఠుని మరణానంతరము ఘోరరమును బరిపాలించుచున్న క్షహరాటానహపానాడనువాడు స్వతంత్రుడై మహాక్షత్రపుడను విరుదును విహించి యాంధ్రులను మహారాష్ట్రదేశమునుండి పాఞ్చోలి యాభాగమునంతయు స్వాధీనముచేసికొనితనయల్లుడగు ఋషభదత్తుని రాజప్రతినిధిగఁజేసి నిరంకుశముగఁ బరిపాలింపసాగెను. ఈరాజులు దేశమున స్థిరపడినతరువాత నార్యహిందువులయొక్క బోధనలచే స్వమతాచార సాంప్రదాయములను విడిచిపెట్టి హిందూనామములను హిందూమతాచారముల నవలంబించి బ్రాహ్మణులను మంత్రులనుగా నియమించుకొనుచువచ్చిరి. ఆర్యబ్రాహ్మణులు ఖత్రపులను మేచ్చరాజులసహాయముతో బ్రాహ్మణమణిమును వ్యాపింపజేయుచు బౌద్ధులకుఁ బ్రతిస్పర్థులుగ నున్నను అప్పటికింకను బౌద్ధులును బ్రాహ్మణులును నొండొరుల బలద్విరోధులుగ నెంచుకొనక సహనముతోనుండిరి. ఆయముడను బ్రాహ్మణుడు క్షహరాటానహపానునకు మంత్రిగానుండెను ఋషభదత్తుడు సేనాధ్యక్షుడుగానుండెను. దక్షమిత్రయను దనకొమార్తెను ఋషభదత్తునికిచ్చి వివాహముచేసి వానికి సైన్యాధిపత్యపట్టముగట్టెను. నాసిక పట్టణములోని గుహలలో వ్రాయఁబడిన శాసనములవలన నీక్షత్రపుల చారిత్రముకొంత బోధపడుచున్నది. ఒకగుహలో నాలుగుశాసనములున్నవి. వానిలో మొదటిశాసనములో గోవర్ధనములోని త్రిరాస్తి శిఖరముమీఁద నీగుహయును చెఱువులును దినికుని పుత్రుడును క్షహరాటానహపానుని జామాతయు పరోపకారియునైన ఋషభదత్తుని ప్రేరేపణచే నిర్మింపఁబడినని చెప్పఁబడినది.¹

ఋషభ దత్తునిధర్మకార్యములు.

మఱియు ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యము లీక్రిందివి వేర్కొనఁబడియుండెను. ఋషభదత్తుడు బ్రాహ్మణులకు మూడులక్షల గోదానములనుచేసెను;

1. N0. 17, Nasik Inscriptions Vol VII. Jour. B. B. R. A. S. and p. 338. Trans oriental Congress. 1874.

యాత్రికుల కనుకూలముగ నుండునట్లు వారణాస్యనదికి మెట్లవరుసను (సోపాన్ ములను) గట్టించెను; దేవాలయములకు బ్రాహ్మణులకు పదునాఱుగ్రామము; దానము చేసెను; ప్రతిసంవత్సరము లక్షబ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టుచుండెను; ప్రభాసపట్టణమున (స్థామనాథపట్టణము) బ్రాహ్మణులైనమందుగురకు తన సొంతసొమ్ము వెచ్చఁబెట్టి వివాహములను గావించెను; భరుకచ్చము (Bharoch). నందు చతురస్రములను, గృహములను, విశ్రాంతిప్రదేశములను నిర్మించెను; మా శవములోని దశపురమునందును, గోవర్ధనమునందును, శూర్పరాగమునందును (The modern supara near Bassein) ఆరామముల నిర్మించి బావులను చెరువులను త్రవ్వించెను; తాదా సూరతులకు నడుమనుండు ఇవా, పారదా, దమ నా, తాపీ, కరవేణా, దాహనుకానదులలో రేవుపడనలను బెట్టించెను. ఈన దుల కిరుప్రక్కలను బాటసారులకొఱకు విశ్రాంతిగృహములను చలివేంద్రులను (పానీయశాలలు) గట్టించెను; నామంగోలగ్రామములోను షిండితకావాడ, గో వర్ధనము, సువర్ణముఖము, శూర్పరాగము రామతీర్థములలోను చారణులకొఱకును, పరిషత్తులకొఱకును (Vedic schools of Brahmaus) కొన్ని ధర్మకార్య ము లొచరించెను; మలయలచే ముట్టడింపఁబడి చెఱఁబెట్టఁబడిన యుత్తమ భద్రులను త్మత్రియజాతినాయకుని విడిపించుటకై తనప్రభువు న్నాజ్ఞ ప్తిని శిరసా విహించి యొకసంవత్సరమున వర్ష కాలములో దండయాత్రవెడలెను; ఋషభ దత్తుని రణభేరిధ్వని వినంబడినతోడనే మలయలు వెన్నిచ్చి పాఠిపోయిరి. ఉత్తమభద్రులకు మలయలు ఎఱులగునట్లు చేసెను; అక్కడనుండి ఋషభద త్తుఁడు పుష్కరిణికేఁబోయి స్నానాదికృత్యములు గావించి బ్రాహ్మణులకు మూడువేలగోవులను నొకగ్రామమును దానముచేసెను. ”

ఈపై శాసనమునుబట్టి యీఋషభదత్తుఁడు బ్రాహ్మణ మతాభిమానమును, బ్రాహ్మణ భక్తియుఁ గలవాఁడని తేటపడుచున్నను బౌద్ధ మతమును గాని బౌద్ధులను గాని తిరస్కరించి యుండలేదు. రెండవశాసనములో బౌద్ధవిక్షువు లకుఁ జేసిన ధర్మకార్యము లుదాహరింపఁబడినవి. ఋషభదత్తుఁడు శకనృపకా లము రెండవ సంవత్సరమున నాల్గుదేవలనుండిఁబెచ్చెడి బౌద్ధసన్న్యాసులయుప

యోగార్థమై గుహావిహారమును (Cave monastery) వారలకు సమర్పించెను; సంవత్సరమునకు నూరుకర్ష పణములు వడ్డీరాగల రెండువేల కర్ష పణములను గోవర్ధనములోని నేతగాండ్ర కూటమికడ నుంచెను; వర్ష కాలములో తాను నిర్మించిన విహారములో నివసించెడు నిరువది బౌద్ధమతాచార్యుల కొక్కొక్కనికి నొక్కొక్క దుప్పటమును వడ్డీ సొమ్ములోనుండి కొని యాయవలసినదిగా వాజ్ఞ చేసెను; ఈ సొమ్ములోనుండియే యితరవస్తువులను గూడ వారలకుఁగొని యాయవలయును; ఈయాజ్ఞలు గోవర్ధనములోని పౌరసభ వారిచే (Corporation) తీరుమానింపఁబడి విహారముయొక్క తలుపుమీఁద లిఖింపఁబడినవి; శకనృపకాలము ౪౦, ౪౧ సంవత్సరములలో విశేషధనమును బ్రాప్తానులకును దేవతలకును దానము చేసెను”¹ మూడవశాసనములో ఋషభదత్తునిభార్య దక్షమిత్రయొక్క ధర్మకార్యమొకటి యుదాహరింపఁబడినదిగాని యాశాసనము మిక్కిలిచిన్నది.² నాలుగవశాసనము చాలవఱకు శిథిలమై పోయినదిగాని యదియును ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యములను ప్రశంసించుచున్నది.³

బొంబాయిరాజధానిలోకార్లి గుహలో నొక బౌద్ధాలయముగలదు; అందొకశాసనముగలదు; వానిలో వాలురాకాపర్వత విహారములోని బౌద్ధబిక్షువుల పోషణార్థముకొఱకు కార్జికగ్రామమును వారలకు దానముచేసినట్లుగ వ్రాయఁబడియున్నది.⁴ నాసిక్ శాసనములలోని మొదటిదానిలోఁజేర్కొనఁబడిన ధర్మకార్యములవంటిపాని వృత్తాంతముగూడ వ్రాయఁబడియున్నది. 5 జున్నారులోని యొక శాసనములో మహాతాత్రపుఁడు క్షహరాటానహపానాయొక్క బ్రాహ్మణమంత్రియగు “ఆయమ” యనువాఁడు చెఱువునొకదాని త్రవ్వించుటకును సభాభవన మొకదాని నిర్మించుటకును ప్రేరకుడయ్యెనని వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ

1 Nos 18 and 16. Nasic Inscription; Ibid (2) 1st part of No. 16, Ibid; (3) No. 14, Ibid.

(4) No. 13, Karli Inscriptions Arch Surv w, Ind No. 10. (5) No. 25 Junnar inscriptions, Ibid.

తఁడు ఐత్యగోత్రుఁడని చెప్పుటచేత బ్రాహ్మణుఁడుగఁ బరిగణింపఁబడెనని భాం
డాద్వయగారు వ్రాసియున్నారు.

కాలనిర్ణయము.

ఋషభదత్తుని శాసనములలోఁ గొన్ని రం, రం, రం, సంవత్సరముల
లో వ్రాయఁబడినవనియు, నహపానునిమంత్రియగు ఆయమునియొక్క శాసనము
రం ప సంవత్సరమున వ్రాయఁబడినదనియు, చెప్పియుండుటచేత నీసంవత్సర
ములు శకనృపకాలమునకు సంబంధించినవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి గనుక క్రీ. శ.
౧౨౦౮ సంవత్సర ప్రాంతమున క్షహరాటానహపానాయను మహాత్మాత్రపుఁడు
మహారాష్ట్రదేశమును బాలించుచుండెనని చెప్పవచ్చును.

శివస్వాతికర్ణుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౯ మొదలుకొని ౧౩౦ వఱకు.)

పశ్చిమాంధ్రదేశమున (మహారాష్ట్ర)మును పైఁజెప్పిన నహపానుఁడు
రాజ్యము చేయుచున్న కాలమునందు శివస్వాతియను శాతవాహనుఁడు పూ
ర్వాంధ్ర దేశమును బరిపాలించుచుండెనని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. బహు
శతాబ్దములనుండి యాంధ్రరాజుల సంరక్షణము క్రిందనుండి పరరాజులవల
నఁగాని పరదేశీయుల వలనఁగాని బాధింపఁబడక కష్టములెట్టివో యెఱుంగక
యుండిన యాంధ్రులనడుమ వేషభాషమతాదులచే వేటుపడి భరతఖండము
యొక్క తీక్షణతరమైన యుష్ణనీతికి దూరగులై దేహదార్ధ్యమును బాహు బల
సంపన్నతయు, పౌరుషమునుగల జాతులవారగు యవనశకపహ్లావాదులు మిద
తలదండులవలె తండ్రోపతండములుగా విచ్చి నివసించియుండుటచేతఁ గొంతకా
లము దేశమున కలవరముగలిగి యున్నప్పుడు శివస్వాతి తన భుజపరాక్రమము
చేత మేచ్చజాతులవలన స్వదేశస్థులకు నేయుప్రదణమును గలుగకుండఁ గాపాడి
రాజ్యపాలనము చేసినది క్లాఘాపాత్రముగా నుండెనుగాని తనకుఁ బూర్వము
నందుండిన మాండలకుఁడు మొదలగురాజులు పశ్చిమాంధ్రదేశమును తాత్రపు
లకుఁ గోల్పోవుటచే శాతవాహనవంశమునకుఁ గలిగినయపకీర్తిని బాపుకొనలేక

పోయినది యొకకొంతగానె గన్పట్టుచుండెను. అయినను శివస్వామి తనచేత నైనది యేమొ చేసియుండెనుగాని కేవలము భీరువువలె నుండియుండలేదు. పై జెప్పిన విదేశరాజులు హిందూమతాచారముల నవలంబించి నాగరికులై పరిపాలింప సామర్థ్యముగలిగియుండుటకు విశేష కాలము పట్టకపోయినను స్వజాతిజనులు హిందూమతాచారముల నవలంబించి హిందువులలోఁ గలిసిపోవుటకు విశేష కాలము పట్టకపోదు. అట్టి సమైక్యకాలమున దేశమునఁ గలవరము జనించుట సహజమేగాని వింతకాదు. ఈమేచ్ఛజాతులవారు హిందువులనడుమఁ గొంతఁ కాలము నివసించియుండి క్రమముగాఁ గొందఱు జైనమతమును, కొందఱు బౌద్ధమతమును విశేష సంఖ్యగలవారు శైవమతావలంబకులైరిగాని వారిదేహములందు మేచ్ఛరక్తము ప్రవహించుచుండుటచేత నప్పటప్పట ఆంధ్రరాజులకు నధిక శ్రమకలుగఁ జేయుచునే యుండిరి.

శైవమత విజృంభణము.

శైవమతము మొదట ననార్యులలో నుద్భవించి మార్యులచే నంగీకరింపఁబడి సంస్కరింపఁబడినతరువాత కొంతకాలమువఱకు బౌద్ధమతముతో సమానగౌరవమును గాంచుచు విశేష జనానురాగమును సంపాదించి వర్ధిల్లుచుండెను. ఆర్యులకనార్యులకు శైవమతము నడుమఁబ్రవేశించి సంబంధ బాంధవ్యములఁ గలుపుచుండెను. ఆర్యులు శైవమతము నాదరించుటచేత ననార్యులనేకు లందుముఖ్యముగా సాంధ్రద్రావిడులు శైవమతావలంబనముచేసి తత్సూతమున నార్యాచారములఁ గొంతవఱకు నవలంబించుచు నార్యులకువశులై పత్తిం చుచుండిరి. ఆర్యులు శైవులను వశపఱచుకొని బౌద్ధులపైఁ బురికొల్పి బౌద్ధులయధికారమును దేశమునఁ దొలఁగింప సర్వవిధములఁ బాటుపడుచుండిరి. బ్రాహ్మణ ప్రేరితులై శైవమతాచార్యులనేకులు దేశమునడుమ నివసించుచుండిన యవనశక పహ్లావాది మేచ్ఛజాతులను శైవమతావలంబకులనుగాఁ జేసి తమలోఁ గలుపుకొనుచుండిరి. ఆర్యులభాషావాఙ్మయము దేశమున వ్యాపించుచుండెను. నాట నుండియు శైవము వీరశైవమగుచు జైనబౌద్ధమతములకు ప్రతిస్పర్ధిగనుండెను. ఆర్యులు కేవలము శైవులలోఁ గలియకపోయినను వారిదేవతల నార్యదేవతలను

గానంగీకరించి పూజించుచుండుటచేతను అట్లుబుద్ధదేవుని పూజింపకుండుటచేతను శైవులు సాధారణముగా బ్రాహ్మణ పక్షపాతులై యుండుచువచ్చిరి. ఆంధ్ర రాజధానీ నగరమగు ధాన్యకటకమునకు దక్షిణభాగమున జైనబౌద్ధశైవమతము లవలంబించిన పహ్లావాదులు వేన వేలు నివసించుచు గ్రమముగా నాంధ్రులలోఁగలిసిపోయి యాంధ్రపహ్లావు లనంబడుచుండిరి. ఈయాంధ్రపహ్లావులే పల్లవులైరి. ఈ పల్లవులు నివసించు ప్రదేశమే పల్లవనాడను పేరంటిలువంబడు చుండెను. ఈపల్లవ నాడే నేఁడు పల్నాడని పిలువంబడుచు గుంటూరుమండలములో నున్నది.

3000

గోతమిపుత్ర శాతకర్ణ శాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౩ మొదలుకొని ౧౫౪ వరకు.)

ఇతఁడు శివస్వామికిఁ దరువాత నాంధ్రరాజ్యలక్ష్మీనివరించి పట్టముగట్టు
కొన్న మహనీయుఁడు. ఇంతకుఁ బూర్వము రాజ్యముచేసిన శాతకర్ణులవలెగాక
'గోతమిపుత్రి' యని తన పేరునకుఁ బూర్వమున నొకవిశేషణమును జేర్చి
వాఁడుకొనుచుండుటచేత నిందొక విశేషము గన్నట్టుచున్నది. పూర్వమునందుం
డిన వారెవ్వరును తల్లుల పేరులతోఁ దమ పేరులనుజేర్చి వాడుకొని యుండక
పోవుటచేత నీతఁడు గోతమిపుత్రిఁడనని తల్లి పేరు చెప్పకొనుటచేత నీతఁడు
శాతవాహనవంశములో నిదివఱకు రాజ్యముచేయుచుండిన శాఖలోనివాఁడుగాక
మఱియొక శాఖలోనివాఁడైయున్నట్లుగఁ గన్నట్టుచున్నది. ఏ శాఖలోనివాడైనను
నీతఁడు శాతవాహనవంశములోనివాఁడే గాని యన్యఁడుగాఁడు. మఱియుసామా
న్యఁడుగాఁడు. ఇతఁడు పార్థునివంటి మేఁదయోధుఁడు; పరాక్రమంబున విక్రమా
ర్కునిమించినవాఁడు; ప్రజ్ఞ యందుఁ గృష్ణ దేవరాయసదృశుఁడు; బుద్ధ దేవునిపియ
భక్తుఁడయినను పరమతనహనముగలవాఁడు పూర్వులకీర్తినినిలుపఁగోరువాఁడు.
ఇతఁడు కృష్ణ దేవరాయనివలె దిగ్విజయముజేసి బహుదేశములను జయించిబహు
భూములుపాలించి యపజయమన్నమాట యెఱుంగక శత్రువులక జేయుఁజై
యాతనివలెనే యిరువదియొక్క సంవత్సరములు మాత్ర మె పరిపాలనముచేసి శాస
నములు నెలకొల్పి జయ స్తోభములునాటి లోకవిఖ్యాతిఁగాంచిన మేటిపరాక్రమ
వంతుఁడగుటచేత సతనిచరిత్రముమనోహర మైనదనుటకు సందియములేదు. ఇతఁడు
ధాన్యకటకనగరములో సింహాసనారూఢుఁడై రాజ్యపాలనము ప్రారంభించిన
తోడనే తనజ్యేష్ఠకుమారుఁడగు పులమాయి యువరాజునుజేసి గోదావరీతీరమునం

దలి ప్రతిష్ఠాన పురముననుండ నియమించి తనపూర్వులు గోల్పోయిన దేశములను మరలస్వాధీనముఁజేసికొనుట వీరపురుషోచితధర్మమనిభావించి తాత్రపులపైదండెత్తుటకు సన్నద్ధుఁడయ్యెను వీనిపరాక్రమమునకు వెఱచి యవసశకపహ్లావాదుల నేకులువశులై రాజభక్తిని జూపుచు మేచ్చిత్వమునువిడిచి పెట్టిజైన బౌద్ధమతముల నవలంబించి సర్వవిధములనాతనికిఁ దోడ్పడుచుండిరి. గోతమిపుత్రుఁడు తనకుఁ బ్రతిఘటించి నిలిచిన యవసశకపహ్లావాదులను దఱుముచు శాత్రువులదేశముపై దాడివెడలి యనేకదినములువారలతో ఘోరయుద్ధములు సేయుచు విజయమును గాంచుచుండెను. ఈయుద్ధములయందుఁ దండ్రకి యువరాజు గాఁకుండినపులమాయి కూడనుండి తోడ్పడు చుండెను. ఇట్లు యుగాంతకాలరుద్రుఁడై గన్నులకుఁ దేజిచూడరాకయుండిన యీమహాశూరవరాగ్రగణ్యని బాఠింబడి జావలేక యా మ్లేచ్ఛుల నేకులు యుద్ధములు మానుకొనిశరణుఁబొచ్చిరి. సారావ్రిమునకు దండెత్తి పోయి నహపానుని పంశమును నిర్మూలముగావించెను. ఈదండయాత్రనుగూర్చినచరిత్రము శాసనములవలన ధ్రువపడుచున్నది.

గోతమిపుత్రుని శాసనములు.

నాసికపట్టణములోని కొండయొక్క కట్టకడనున్న గుహాలయమునందలి నాలుగు శాసనములలోఁ బొడవయినదానిలో నీక్రింది వృత్తాంతములు గన్పట్టుచున్నవి. వాసిష్ఠిపుత్రుఁడయిన పులమాయిరాజయొక్క పందొమ్మిదవ పరిపాలన సంవత్సరమున గోతమిపుత్రుని శాతకర్ణియొక్కతల్లి గోతమిప్రేరేపణమున నీ గుహాలయము నిర్మింపఁబడి భద్రదాయనీయ శాఖలోని బౌద్ధబిక్షువులకు సర్పణచేయఁబడియెను. ఈశాసనమునందు గోతమి మహారాజయొక్క తల్లియనియు, మహారాజయొక్క ముత్తవతల్లి (నాయనమ్మ) యనియుంగూడ పేర్కొనఁబడియెను. గోతమిపుత్రుని శాతకర్ణి రాజాధిరాజనియు, అస్థిక, అసిక, మూలక, సురావ్రి, కుకుర, అపరాంత, అనూప విదర్భ, ఆకరావంతి, దేశములకుఁ బాలకుఁడనియుఁ పేర్కొనఁబడియెను. అతఁడు వింధ్యావతము, పారియాత్రము, సహ్యాము, కృష్ణగిరి, మలయము, మహేంద్రము, శ్రేష్ఠగిరి, చకోరము, మొదలగు పర్వతముల కధినాథుఁడుగనుండెను; అతనియాజ్ఞలను రాజన్యవరుల నేకులు విధేయులై శిరః

సావహించి పాదపూజ లర్పించుచుండిరి; అతనిసామగ్రిని మోచుజంతువులుమాడు సముద్రములనుండి జలమును త్రాగుచుండినవి; శరణుచొచ్చినవారిని సంరక్షించెను; తనప్రజల సుఖదుఃఖములను దనవిగాఁ భావించుకొనియెను; మానవ ప్రకృతికి ననుగుణములగు ధర్మార్థకామముల నెట్టికాలమున నెట్టిప్రదేశముల నేరితి ననుభవింపవలయునో వానింగూర్చి చక్కగ వాలోచించెను. అతఁడు విద్యా నిధి; సజ్జనుల కాశ్రయఁడు; కీర్తికిరవైనవాఁడు; సదాచారసంపన్నఁడు; పద్వర్తనకుఁ బెట్టిన పేరు; అతఁడొక్కఁడే ప్రజ్ఞావంతుఁడు; అతఁడొక్కఁడే ధన్యుడ్యా విశారదుఁడు; అతఁడొక్కఁడేవీరుఁడు; అతఁడొక్కఁడే బ్రాహ్మణసంరక్షకుఁడు. అతఁడు బ్రాహ్మణజాతి వర్ధిల్లుటకు మార్గముకలుగఁజేసెను; వర్ణసంకరాభివృద్ధిని నడ్డగించెను; అతనిశూరకృత్యములు రామకేశవార్జున భీమసేనాదుల శూరకృత్యములను మించియుండెను; అతని పరాక్రమము నాభాగనహుషజనమే జయనగరయయాతి రామాంబరీషాదులను మించియుండెను; అసంఖ్యేయములయిన యుద్ధములలో శాత్రువసమాహంబులను నిర్మూలముచేసెను; క్షత్రియుల గర్వభంగమును గావించెను; యవనశకపహ్లావుల నాశము గావించెను; ఖగారాట వంశమును కూకటివేళ్లతో బెఱికివేసి యూరుపేరులేకుండ ధ్వంసముచేసెను. శాతవాహనవంశముయొక్క కీర్తిని పునస్థాపితముగావించెను; ఇంతియగాక యాగుహలోని బౌద్ధాలయముయొక్క సంరక్షణకై యొక గ్రామమునుగూడ దానముచేసెను.¹

ఈశాసనముక్రింద గోతమిపుత్రశాతకర్ణి ధాన్యకటకాధీశ్వరుండని తెలిపెడి చిన్నశాసన మొకటికలదు. నవనరాధీశ్వరుండయిన వాసిష్ఠిపుత్ర శ్రీపులమావి గోవర్ధమునందుండెడి తనసైన్యాధికారియగు సర్వాక్షదళనునకు ధాన్యకటకాధీశ్వరునిచే (గోతమిపుత్రుఁడు) దానముచేయఁబడిన గ్రామమును (పై శాసనములోఁ జెప్పినది) భద్రదాయనీయులచేత నంగీకరింపఁబడనందున మఱియొక గ్రామము దానముచేయఁబడినదిగాఁ దెలిసికోవలసినదని చెప్పెడి శాసనము గా నున్నది.²

1. No. 26. Nasik Inscriptions Arch surv W. Ind. No 10
2. No 27. Ibid.

ఆగుహయొక్క ససారాకు నెడమప్రక్కనున్న గోడమీదను మఱియొక శాసనముగలదు. అయ్యది ధాన్యకటకాధీశ్వరుండయిన గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి జయముగాంచిన తనసేనయొక్క నివేశనస్థానముననుండి గోవర్ధనములోని తనసైన్యాధికారియైన విష్ణుపాలితుడనువానికిఁ దెలియఁజేసిన యుత్తరువుయొక్క భావమును దెల్పునదిగనున్నది. అప్పటినుండు ఋషభదత్తుని స్వాధీనములోనుండిన రెండునూలుల నివర్తనముల పరిమాణముగల పొలమును సాధుల యుపయోగార్థము దానముచేసెను. ఇచ్చట లిఖింపఁబడిన శాసనము గొవ సంవత్సరమున అనఁగా గుహ పూర్ణముగా నిర్మింపఁబడి సమర్పింపఁబడిన పూర్వ సంవత్సరమున మొట్టమొదట ప్రకటింపఁబడినదిగాఁ జెప్పఁబడినది. దీని దిగువను గోతమిపుత్ర శాతకర్ణియొక్క పట్టమహిషిచేత గోవర్ధనమునకు వాలకుఁడుగా నేర్పఱుపఁబడిన శ్రావకుడను వానికిఁ జేసిన యాజ్ఞా రూపముగా నుండెడు మఱియొక శాసనముగలదు. ఈమెకూడ రాజమాతయని పిలువఁబడుచున్నది. ఇదివఱకు దానముచేసిన పొలమునుగూర్చి ప్రశంసింపుచు నదినూలునివర్తనముల పరిమాణముగలదనియు చెప్పి రాజ్యములోనిదియు, తనసైత్యార్జితమునగు మఱి నూలునివర్తనములభూమిని నీశాసనముమూలముగ నామె దానముచేసెను. మొదటి శాసనము ప్రకారము రెండువందల నివర్తనములపొలమును దానముచేసినను అది నూలు నివర్తనములు మాత్రమేయున్నందున కొడువనూలు నివర్తనములభూమి మఱియొక పొలమునుండి యామెయిచ్చినట్లు గానుపించుచున్నది. ఈ దానముచేసిన సంవత్సరము ౨౪ అగుటచేత మొదటిదాని తరువాత ౬ సంవత్సరముల కీదానము చేయఁబడినది.¹

ఈ పైఁజెప్పిన శాసనములలో మహారాజయొక్క తల్లియనియు, మహారాజయొక్క పితామహియనియు గోతమి పేర్కొనఁబడుటచేతను, గోతమిపుత్ర శాతకర్ణియొక్కరాణి మహారాజయొక్క తల్లియని పేర్కొనఁబడుటచేతను శాతకర్ణిగాక యాశాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడిన మఱియొక రాజులమాయిగాఁ గన్పట్టుచుండుటచేత నతఁడు గోతమికి మనుమఁడుగను, శాతకర్ణి

రాణీయగు వాసిష్ఠికిఁ బుత్రుఁడుగను గన్పట్టుచున్నాఁడు. శాతకర్ణి రెండవశాసనములోని యధికారపత్రికను పులమాయియొక్క ౧౨వ పాలన సంవత్సరమున నిచ్చినదగుటచేతను, అతనిపాలనమునుఁ జేర్కొనియెడి తేదులుగల, శాసనములు, నాసిక, కార్ణివట్టణములలో మాత్రమే గాన్పించుటచేతను, అయ్యవి గోతమిపుత్రునికి సంబంధించిన తేదులు గాకపోవుటచేత తప్పక పులమాయి పాలనముయొక్క తేదులుగనున్నవి. గోతమిపుత్రుని మహత్కార్యములనునుదాహరించెడు పెద్దశాసనముకూడ పులమాయిపాలనసంవత్సరమును జేర్కొనుచున్నది. ధాన్యకటకాధీశ్వరుండు గ్రామము నొకదాని భద్రదాయనులకు దానముచేసినను అదివారలను దృష్టిపఱచనందున తాను మఱియొకగ్రామమును దానము చేయుచుంటినని పులమాయి చెప్పియుండుటచేత ధాన్యకటకాధీశ్వరుండు గోతమిపుత్రుఁడైయుండెను. గుహను సమర్పించుచున్నదని వర్తమానకాలమును దెలుపుచున్నందున నప్పటికి గోతమికూడ బ్రదికియుండెననియే చెప్పవలసియున్నది. వీనినన్నిటిని పరిశోధించిచూడఁగా గోతమిపుత్ర శాతకర్ణుఁడు ప్రధానరాజధానీ నగరమగు ధాన్యకటకమున పరిపాలనము సేయుచుండఁగా నా కాలమునందే యాతనికుమారుఁడును యువరాజునునగు వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపులమాయి ప్రతిష్ఠాననగరమున (Paithan) రాజప్రతినిధిగానుండి పశ్చిమాంధ్రదేశమును(మహారాష్ట్ర)ది దేశములను) బరి పాలించుచుండెనని స్పష్టముగ బోధపడుచున్నది.

చెంకుడ్డువాన్ గోతమిపుత్ర శాతకర్ణులమైత్రి.

ఇల్లంకో అడికాల్ అనుద్రమిశకవి విరచితమగు చీలప్పదికారమునకా వ్యమున విజయసేనకనకసేనలతో చెంకుడ్డువాన్ చేరరాజునకుఁ గలిగిన పోరాటమునందు చేరరాజునకుఁ దోడ్పడియెనని చెప్పబడిన మగధాధీశ్వరుండగు శాతకర్ణి యీగోతమిపుత్ర శాతకర్ణుఁడనియే గన్పట్టుచున్నది. ఆకాలమున నాంధ్రరాజులు మగధరాజులుగాఁ బరిగణింపబడుచుండిరనుటకు నీతమిశకావ్యమునందలికథ ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. తమిలకమునకు మగధరాజ్య ముత్తరపుసరివాద్దుగాఁ జేర్కొనబడినది. ఉత్తరమున గంగాన

ది మొదలుకొని దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకునుగల దేశమంతయునాంధ్ర రాజుల విశముననున్నట్లు గనపట్టుచున్నది. ఆంధ్రులకాలమున మగధరాజ్యము నకు రాజధాని ధాన్యకటకనగరముగా నుండెను. ఆకాలమునందు సింహళరాజు గజబాహువునకును చేరరాజు చెంకుడ్డు వాసునకును మగధరాజు శాతకర్ణికిని విశేష మైత్రిగలిగియుండెను. అదియేమి చిత్రమోగాని యేమిసంబంధ బాంధవ్యములచేతనోగాని సింహళరాజులును పాండ్యచోళచేరరాజులును ఆంధ్రరాజులును బహుశతాబ్దములవఱ కన్యోన్యమైత్రిగలిగియుండిరి. ఈమైత్రి శివస్కందపర్వుని పరిపాలనమున భగ్నమైనట్లుగఁ గనపట్టుచున్నది. ఆంధ్రరాజులు మిత్రులుగనుండుటచేత చెంకుడ్డువాన్ చేరరాజు మృతభర్తృకయగు తన తల్లికోణయనునామెకు గంగాస్నానమును లభింపఁజేయ నామెను వెంటఁబెట్టుకొని యాంధ్రదేశము మీఁదుఁగాఁ బోయి కృతకృత్యుడయ్యెనని పైకావ్యము నందు వర్ణింపఁబడినది. కొన్ని సంవత్సరములయిన తరువాత నొక వాఁడుచేరరాజు తనరాణియగు వేణుమాలతో వనవిహారమునకుఁబోయి పెరియార్ నదిలోని యిసుక తిన్నెలపై నివసించుకాలమున పార్వతీయులు కొందఱువచ్చి “దేవా! ఎవ్వతె యొక్కయొక్కపనిత యేక న్తనయై వెంకెచెట్టునీడను విగతప్రాణయై పడియున్నది. ఆమె యుదంతమింతయుఁ దెలియరాదు” అని విన్నవింపఁగా రాజు పరివారములోనుండిన “చాతాన్” అను సరసకవియాకథ నెఱింగినవాఁడుకావున రాజునకును రాణికినిట్లు శ్రుతపఱిచెను. ఆమె కావీరిపద్దినములోని యొక ఐర్తకుని భార్యగానుండెను. ఆ ఐర్తకుడొక యాటకత్తె మోహములోఁ జిక్కుకొని తనయైశ్వర్యమునంతను గోలుపోయి పశ్చాత్తప్తుడై పతివ్రతయగు భార్యతో మధురాపురమునకువచ్చి భార్యకడ విలువగల యందెలజతమాత్రముండుటఁజూచి యొకదానివిక్రయించి యాసొమ్ముతో మరల ఐర్తకము ప్రారంభింపఁబూని భార్యకుఁ దెలియఁజెప్పఁగా నామె సంతోషపూర్వకముగా దానినొసంగిన నదిగైకొని తన దురదృష్టముచేత నంతకుపూర్వము మధురాపురరాజ్య యొక్క యందెను దొంగిలించిన స్వర్ణకారునికడకుఁ బట్టుకొనిపోయెను. వాడు రాణియొక్కయందెను తస్కరించిన దొంగ కిఁడేయని వెంటనే రాజభటులకు

నొప్పగించెను. అంతట వర్తకుఁడు నిచ్చేష్టితుఁడై వారలకు నేమియుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పలేక కొయ్యవలె నిలువబడెను. వీనిని నిజముగా దొంగయని యనుమానించి రాజభటులు వెంటనే తలనటికివైచి గూయందెను రాజభవనమునకుఁ గొనిపోయిరి. ఒకగొల్లవానియింట నివసించియుండిన యామె తన భర్త రాజభటులనలన నటికివేయఁబడెనని విని దుఃఖాబ్ధినిమునింగి కంటికి నీలకు నేకధారగా నేడ్చుచు భర్తరాణియొక్కయందెను దొంగిలించిన కారణమున నిట్లు తల నటికివేయఁబడెనని విని కోపోద్రేకముతో రాజసభకుంబోయి తనభర్త కడనుండినయందె తనది కాని రాణిది కాదని సహేతుకముగ ఋజువుచేసెను. నిరపరాధియైనవానికి మరణ శిక్ష సంభవించెనుగదాయని మూర్ఛితుండై రాజు పడిపోయి యట్లే దీర్ఘనిద్రపోయెను. రాజు మరణమునకుఁ జింతించుచు రాణి భర్తతో సహగమనముచేసెను. అంతట మహాపతివ్రత తన స్తనము నొకదాని కోసివేసి చుధురాపురమును రాజుభవనమును మండిపోవునుగాకయని శపించి మనఃకాఙ్యమునకువచ్చి విగతప్రాణయై పడిపోయినది అచ్చట చుధురాపురము రాజుభవనముతో మంక్షిపోయినది. ఈకథవిని రాజును రాణియు మిక్కిలి ఐగచి యామహాపతివ్రతయైన వితంతువు దేవతనుబోలెఁ బూజింపఁదగినదని తలంచి యేమిచేయఁదగునని పండితుల సలహాయుడిగెను వారుహిమాలయము లోని యొకశిలతో నామె విగ్రహమును జేయించి గంగాస్నానముగావించి కొనివచ్చి యిక్కడ ప్రతిష్ఠచేయించి పూజించుట సర్వోత్తమమైన కార్యమని సలహాచెప్పిరి. వానిమంత్ర విల్లవాన్ కొదైయనువాఁడు “దేవా మహాశూరుడవు; ఆర్యరాజులు నీకు శత్రువులయినను మగధరాజులయిన శాతకర్ణులు నీకు మిత్రులు కావున నీ కొకదుస్సాధ్యకార్యము కానేరదు” అని ప్రోత్సహపఱిచెను. అంతట రాజు “ఆర్యరాజులు ద్రమిళ రాజులనుజూచి యపహాస్యము చేయుచుందు రనియాత్రికులవలన వినియుంటిని. వారికి గర్వభంగముకలుగునట్లుగా మనము దండెత్తిపోయి యుద్ధములో వారలనోడించి వారిచేత మన మా శిలను మోయించు కొని మనదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చినప్పుడుగదా మనకీ ర్తిప్రతాపములు వెల్లడియగునది”యని పలికెను. పిమ్మట వారు తమరాజధానియైన వంజీపురముఁబ్రవేశించిన

తరువాత బహు సేనలం గూర్చుకొని యోడలమీఁదఁ బ్రయాణము చేసి యుత్కల దేశములోని యొక రేవుపట్టణమున దిగి నీలగిరులచెంత మజిలీ యేర్పఱచుకొని నివసించి యుండఁగా శాతకర్ణి సేనాధిపతులలోనొక్కఁ డగు సంజయుఁ డనువాఁడు నూఱుమంది యాటకత్తెలతోను రెండువందల యెనుబదిమందిపాట కులతోడను, నూఱురథములతోడను, పదివేల యశ్వములతోడను, ఇరువదివేల బండ్లతోడను, వేయిమంది సంరక్షక భటులతోడను వచ్చిచేరరాజును గలిసికొని ఐందనమాచరించి యోరాజా! మీమిత్రుఁడయిన శాతకర్ణి మహారాజునన్ను మీ కడకుఁబంపెను; హిమాలయమునుండి శిలగొనివచ్చుట మీయభిమత మేనిమేము మీకు సహాయముచేసి దానింగొని గంగాభిషేకమును గావించి తీసికొని వచ్చెదము” అనిచెప్పెను. అదివిని చేరరాజు సంజయునితో నిట్లనియె. “సంజయా! ద్రమిశరాజుల సత్తువయెఱుంగలేక బాలకుమారుని కొడుకులు కనక సేనవిజయ సేనులనువారు నిందించుచున్నవారు. ఆ పగఁదీర్చుకొనుటకై యీసేన నడపింపఁబడుచున్నది. ఈసమాచారమును మీ శాతకర్ణునకుఁ దెలియఁజేసి మహా నదియగు గంగానది మీదుఁగా నాసేననుగొని పోవుటకై పడవలను పోగుచే యవలసినదిగా శ్రుతపఱపుము” అనిచెప్పి వానిసైన్యమునుగొని వానిని శాతకర్ణుని కడకుఁ బంపెను. తరువాతఁ గొన్నిదినములకు గంగాతీరమునకుఁబోయి శాతకర్ణి పంపిన పడవలమీఁద గంగానదినిదాటి యావలియొడ్డునకుఁ బోయినతోడ నే శాతకర్ణులు స్వాగతమొసంగిరి.

ద్రమిశార్యరాజులకుయుద్ధము.

వారలకడ సెలవుగైకొని యుత్తరదేశమునకు దండెత్తిపోయి కుయిలా లువమనుచోట నార్యసోదరులగు కనకసేన విజయసేనులనువారలకుఁ దోడ్ప డవచ్చిన ఉత్తరుఁడు, విచిత్రుఁడు, రుద్రుఁడు, భైరవుఁడు, చిత్రుఁడు, సిం హుఁడు, ధానుత్తరుఁడు, శ్వేతుఁడు, మొదలగురాజుల నెదుర్కొనియెను. అ చ్చట నుభయసైన్యములకు ఘోరయుద్ధముజరిగెను. ఆయుద్ధమునం దార్యులోడి పోయిరి. కనకవిజయులను సోదరులిరువురు చెంకుడ్డువానుచేఁ బట్టుకొనఁబడిరి. వీరలకుండు రాజవేషములను దొలగించి సన్న్యాసులుధరించు దుస్తుల నొసంగి

కొంత సైన్యమును, మంత్రులుగ విల్లవాన్ కొదైయనువానిని, వీరలతోడ హిమ
లయమునకుఁబంపి, కావలసినశిలను వీరలచేఁ దెప్పించుకొని, దండయాత్రను
ముగించి, గంగాతీరమునకుఁవచ్చి, శాతకర్ణి రాజబంధువులు సేనానులుగావించిన
విందులనుగుడిచి, అర్హమర్యాదలనుబొంది, సంతోష్ఠుఁడై, మరలిపోయి, ముప్పది
రెండుమాసములకు చేరరాజధానియగు వంజీపురమును జేరుకొనియెను. తరువాత
నితఁడు గాజసూయయాగమును జేసెనట. ¹ ఈవృత్తాంతమును దనకావ్యమునం
దుఁ జొనిసిన యిల్లంకో అడికాలనుకవి నిగ్రంథసన్యాసియనియు, చెంకుడ్డువా
నునకు సోదరుఁడనియు నిదివఱకే దెలిపియుంటిమి. సమకాలీనుఁడగు నీకవివ్రా
సిన యీవిషయములను బలపఱచుటకు శాసనాదులుగాని మఱియేగ్రంథదృష్టాం
తములుగాని గానరాకున్నయవి. వీనిచేఁజెప్పఁబడిన వృత్తాంతమునం దతిశయోక్తు
లును భ్రమప్రమాద జనితదోషములు గొన్ని కలవని యొప్పుకొన్నను ఈవిషయ
ములన్నియు, గేవలము కల్పితములని త్రోసివేయుటకుమాత్రము ప్రబలహేతు
వులేవియుఁ గన్పట్టకున్నవి. కాబట్టి గోతమిపుత్ర శాతకర్ణికాలమున నాంధ్ర
రాజ్యము గంగాతీరముమొదలుకొని కాంచీపురమువఱకు వ్యాపించి యుండెనని
విశ్వసించుచున్నారము.

చస్తనుఁడు.

శాతకర్ణియవనశకపహ్లావుల నిర్జించి నహపానవంశమును నిర్మూలించిన
కాలమునందు చస్తనుఁడను తొత్రపుఁడు ఉజ్జయిని రాజధానిగ మాళవదేశమును
బరిపాలింపుచుండుటను జూచి యాతఁడు. (చస్తనుఁడు) శాతకర్ణిచే మాళవదేశ
మునకుఁ రాజప్రతినిధిగఁ జేయఁబడెనని విన్నెంటు స్థిత్తుగారు వ్రాసియున్నా
రుగాని విశ్వసింపఁ దగినదికాదు. యవనశకపహ్లావాదులను దఱిమితఱిమి గొట్టి
క్షహరాటనహపానుని పంశమునంత నిర్మూలముచేసినవాఁడు మరల నాసమూహ
ములోని వినేశస్థునే పాలకుని జేసెననుట నమ్మదగినదికాదు. కోల్హాపురమునం
దుఁ గన్పట్టిన నాణెములలోఁగొన్నిట గోతమిపుత్ర విలివాయకురుఁడను పేరు

1 The Tamils: Eighteen Hundred years Ago. pp-91-98

గాన్పించుటచేత నతఁడే గోతమిపుత్ర శాతకర్ణియని స్థితుగారు చెప్పుచున్నారు. విలివాయకురునిపేరు పురాణములలో నుదాహరించిన యాంధ్రరాజుల నామములలో నెచ్చటనుగానరాదు. ఈవిలివాయకురుఁడు గోతమిపుత్ర యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణియొక్కయు, శ్రీపులమాయియొక్కయు ప్రతినిధియై “హిప్పోకురో” (కోల్హాపురము) మండలమును బాలించినవాఁడు. “బలియోకురోసు” హిప్పోకురోలో నున్నవాఁడని టాలెమీ యనుచరిత్రకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈబలియోకురోసే విలివాయకురుఁడని డాక్టరుభాండార్కరుగారు చెప్పిన దానిని స్థితుగారు సహా చరిత్రకారు లెల్లరు నంగీకరించినారు. ¹పెరక్ (ప్రతిష్ఠానము) లోనున్నవాఁడని టాలెమీచే బేర్కొనబడిన సిరోపోలిమియోసే (Siro Polimios) శ్రీపులమాయిగానుండెను. మఱియు నాకాలమున టియాస్తనీ (Tiastenes) సనువాఁడు ఉజ్జయినిలో పాలనము సేయుచుండెనని చెప్పెను. ఈటాలెమీ యనుచరిత్రకారుఁడు క్రీ. శ. ౧౬౩ వ సంవత్సరమున మరణమునొందెను ఇతఁడు తన భూగోళమును ౧౫౧ వ సంవత్సరము తరువాత రచించెనని చెప్పుదురు. కాఁటటి టాలెమీచెప్పిన బలియోకురోసు (Baleo-kuros) సిరోపోలిమియోసు తియాస్తనీసు మావురును ౧౫౧ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువారయి యుండవలయును. ఈబలియోకురోసు సిరోపోలిమియోసు తండ్రియై తండ్రిహిప్పోకురోసు తనయుఁడు పెరక్ లోను రాజ్యము చేయుచున్నవారని స్థితుగారివాదము నంగీకరించిన పక్షమున ప్రధాన రాజధానియగు ధాన్యకటకనగర మెవరిపాలుచేయవలసియనుండునో బోధపడకున్నది. సత్యమేమనఁగా గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి ధాన్యకటకమునే రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించుచుండెను. వానికాలమునఁ బశ్చిమభాగమున పెరక్ (ప్రతిష్ఠానపురము) అనఁబడు పట్టణమునను హిప్పోకురో అనిటాలెమీచేఁ బిలువబడిన పట్టణమునను రాజప్రతినిధులుగలరు. శాతకర్ణి కుమారుఁడు శ్రీపులమాయి ప్రతిష్ఠాన

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Deekhan pp 20, 21, 22, 23. The Indian Review, Vo, X, no. 6. Dr. Bhandarkar's article, June 1909.

శ్రుతియందు రాజప్రతినిధిగ నుండి మహారాష్ట్ర దేశమును బాలించుచుండెను. బలి యోకురోనని టాలెమిచేఁ బిలువంబడినవిలివాయనరుఁడు పులమాయికాల మున దక్షిణమహారాష్ట్రమునకు రాజప్రతినిధిగ హిప్పోకురోయనియెడి కోల్టా పురమునందుండి రాజ్యము సేయుచుండెను. టాలెమిచేఁ బేర్కొనఁబడిన తి యాస్తనీసు ఉజ్జయిని పాలించు చస్తనుఁడని భౌండార్కరు స్త్రీత్తు మొదలగు వారెల్లరు నంగీకరించిరి.

గోతమిపుత్రుఁడు పన్నులుతీసివేయుట.

శకరాజులు దండెత్తివచ్చినప్పుడు స్వదేశస్థులలోఁ గలిసిపోయిన విదేశ స్థులు కొందఱు సమయము తటస్థమైనప్పుడు తమస్వాతంత్ర్యమును ప్రకటింప వేచియుండి స్వదేశస్థులను బురికొల్పుకొని రాజద్రోహము తలఁపకుండుటకై కాబోలు శాస్త్రీయముగా విధించిన శుంకములనుగూడ గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి తీసివేసెనని నాసికలోనిశాసనము చాటుచున్నది. ఈతఁడు నహపానుని జ యించి వానిరాజ్యమును స్వాధీనముఁ జేసికొన్నతరువాత నహపానుని నాణెము లమీఁదనే తన నామమునుగూడ ముద్రింపించెను. మహారాష్ట్ర దేశములో దొరకిన పదునాలుగువేల నహపానుని నాణెములలోను నొమ్మిదివేల నాణెములపైన జనుక ప్రక్కను “రాజ్ఞోగోతమి పుతాన సిరిశాతకానీనో” అనిగోతమిపుత్ర శాతకర్ణి పేరు ముద్రింపఁబడినవిగా నున్నవి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౮వ ప్రాంతమున మరణము నొందియుండును.

వాసిష్ఠిపుత్రశ్రీపులమాయి.

(క్రీ. శ॥ ౧౩౦ మొదలుకొని క్రీ॥ శ॥ ౧౫౮ వఱకు)

ప్రతిష్ఠాసమునను.

(క్రీ॥ శ॥ ౧౫౮ మొదలుకొని క్రీ॥ శ॥ ౧౫౮ వఱకు)

ధాన్యకటకమునను.

ఇతఁడు గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి కిని వాసిష్ఠిరాణికిని జనించినవాఁడు. శాతకర్ణి ధాన్యకటకమునఁ బరిపాలనము సేయుచుండ నీతఁడు యువరాజుగను

రాజప్రతినిధిగను ప్రతిష్ఠానపట్టణముననుండి పరిపాలనముసేయుచు త్షాత్రపు
లతోఁ దండ్రుడికి జరిగినయుద్ధములో తండ్రుతోఁగూడనుండి యుద్ధములనుజేసి
జయధ్వజములెత్తుచువచ్చినవాఁడు. తండ్రువలెనే యితఁడును మిక్కిలి పరాక్ర
మవంతుఁడుగా నున్నాఁడు. ఇతనికి శాతకర్ణియను పేరులేదు. జనకుని మర
ణానంతరమున నితఁడు ధాన్యకటకమునఁ బట్టాభిషేకము పొందినటులఁ గన్ప
ట్టుచున్నది. ఇతని పేరుగల శాసనముకంటి ధాన్యకటకసూచమునఁ గానంబడు
చున్నది. వాసిష్ఠీపుత్రుఁడయిన శ్రీపులమాయి రాజ్యముచేయుచుండఁగా చై
త్యకీమశాఖవారిస్వాధీనమునందుండిన బుద్ధునియొక్క మహాచైత్యమునకు గృ
హస్తుఁడయినకవళితారయు, ఋషిలుఁడును, వానిభార్య వాగనికయు, వా
నికొడుకులును, గలిసి ధర్మచక్రమును దానముచేసిరని చెప్పఁబడినది ¹.

శాతవాహనులలో పులమాయియను పేరుగలవారిలోఁ నీతఁడు రెండవ
వాఁడు గావున రెండవపులమాయియని పిలువబడుచున్నాఁడు.

క్షాత్రపస్వామి జయదాముని దండయాత్ర.

సౌరాష్ట్రక్షాత్రపులవంశము నిర్మూలముచేసి శాలివాహనులు విజృంభించియాం
ధ్రసామ్రాజ్యము నానాముఖముల విస్తరింపఁజేయుటకు సహింపంజాలక శాలి
వాహనుల విజృంభణమును మాన్పినఁగాని తమరాజ్యమునకు క్షేమములేదని నిశ్చ
యించుకొని ఉజ్జయినీపురవిరాధీశ్వరుండును, మహాక్షాత్రపుఁడును అగు చస్త
నుని కుమారుఁడు క్షాత్రపస్వామిజయదాముఁడనువాఁడు బహుసేనలం గూర్చు
కొని ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తివచ్చి యాపట్టణమును ముట్టడించెను. అప్పుడు శాలి
వాహనులకును క్షాత్రపులకును ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. ఆమహాఘోరసం
గ్రామమునందు నుజ్జయినీపురాధీశ్వరుండు మృతినొందినట్లు గానంబడుచున్నది.
ఇట్లు శాలివాహనులు క్షాత్రపుల రణరంగమున నోడించుటయేగాక క్షాత్రపసై
న్యమును మాళవదేశములోనికిఁ దఱుముకొనిపోయి మాళవదేశములోని విశేష
భాగమాక్రమించుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము చస్తనునిరాజ్య మాంధ్రులవశమై
యుండినటులఁ గాన్పించుచున్నది.

1 Dr. Burgess; Buddhistic stupas of Amarawati. p. 100
plate VLI No,1 (Amarawati inscriptions.)

శాలివాహన విక్రమార్కులగాథ.

ప్రతిష్ఠానమును బాలించుచుండిన శ్రీపులమాయి శాలివాహనుడైన, ఉజ్జయినీపురాధీశ్వరుండయిన కౌత్రపరాజు జయదాముడు దండెత్తివచ్చి యుద్ధముచేసి మడిసిన చరిత్రాంశమును బురస్కరించుకొని యిటీవలివారు దెలియక క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రెండుశతాబ్దములక్రిందటనున్న శాలివాహనవంశమునకు మూలపురుషుడైన శాలివాహనుడను శాలివాహనునకును, క్రీస్తుశకమున విశతాబ్దమునందుండి ఉజ్జయినీనగరమును బరిపాలించుచుండిన యశోవర్మయను విక్రమార్కునకును ప్రతిష్ఠానపుర సమీపమునయుద్ధము జరిగెననియు శాలివాహనుడు యుద్ధములో విక్రమార్కుని తలద్రుంచెననియు నొకగాథను గల్పించి వారికి ముడిపెట్టిరి. ఈగాథయే దేశదేశములందుఁ బలురీతులఁ జెప్పకొనఁ బడుచున్నది. కథా సరిత్యాగరమున శాలివాహనుని మంత్రియగు గుణాధ్యపండితుని జననవృత్తాంతము శాలివాహనజననమునకు ముడిపెట్టి గాథలుగల్పించిరి. ప్రతిష్ఠానము నందొక బ్రాహ్మణకన్య తనయిరువురి సోదరులతో నొక కుమ్మరివాని యింట నివసించుచుండి యొకనాఁడు గోదావరికి స్నానమునకుఁ బోవుచుండఁ గా శేషుఁడుమాచి యామెనుమోహించి మానవరూపమునుదాల్చి యామెనుకొగిలించుకొనియెను. తరువాత కొంతకాలమున కామెకు గర్భముగలిగి శాలివాహనుడు జనించెను. పిఁడు కుమ్మరివానియింటఁ బెరుగుచుండెను. ఒకనాఁడు కాలికాదేవి విక్రమార్కునికి ప్రత్యక్షమై రెండేండ్ల బాలికకు జనించినకుమారునిదే జంపఁబడుచువని జ్యోతిషముచెప్పెనట! అట్టివాఁడెక్కడ నున్నాడో యని విక్రమార్కుఁడు పిశాచరాజగు బేతాళుని బంపి వెదకించెను. బేతాళుఁడు బాలికయైనతల్లితోనాడుకొనుచున్న శాలివాహనుని ప్రతిష్ఠానపురమునందుఁ జూచి విక్రమార్కునికిఁ దెలియఁజేసెను. అంతట విక్రమార్కుఁడు ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తివచ్చెను. శాలివాహనుడు తనతండ్రి నాగరాజగు శేషుఁడు తనకుపదేశించిన మంత్రప్రభావముచేత మట్టిగుఱ్ఱములను, మట్టియేనుగులను, మట్టిమనుష్యులనుజేసి వానికిఁ బ్రాణప్రతిష్ఠఁజేసి యానైన్యములతో విక్రమార్కుని నె

దుర్గొని వానినోడించి వానితల నశికివై చెను. ఈగాథలోని శాలివాహనుడే శ్రీపులమాయినియు, విక్రమార్కుడే శ్రీజయదాముడనియు నెఱుంగ, వలయును.

ఈపైఁజెప్పఁబడిన జయదాముని కుమారుడు రుద్రదాముడను మహా ఖాత్రపునికూఁతురు దక్షమిత్రయనునామె శ్రీపులమాయి శాలివాహనునికిచ్చి వివాహము చేయఁబడినదనియు, రుద్రదాముడు రెండుసారులు పులమాయిని యుద్ధములో నోడించినను అల్లుడగుటచేత వానిదేశమునాక్రమింపక విడిచిపెట్టెననియు విన్నెంటు స్థితుగారు వ్రాసియున్నారు. ఇది శాసనములలోఁ జెప్పిన దానికిని మఱికొన్ని చరిత్రాంశములకును విరుద్ధముగాఁ గానంబడుచున్నది.*

* పురాణములలోనీయఁబడిన యాంధ్రరాజుల పేరులును వారుపాలించిన కాలమునుఁ బరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండుటచేతను, పురాణములలోనుదాహరింపఁబడిన పేరులు కొన్ని శాసనాదులలోఁ గాన్పింపకుండుటచేతను, మఱికొన్ని పేరులు మార్పులలోఁ గన్పట్టుటచేతను, కొన్ని స్థలములందు పురాణములలోనుదాహరించిన కాలమును, శాసనములలో నుదాహరించిన కాలమును సరిపోవక పోవుటచేతను, కడపటి యాంధ్రరాజులు శాతకర్ణియను శబ్దమును సామాన్యముగాఁ దమనామముల కడనుజేర్చుకొని యుండుటచేతను, కొందఱుగోతమి, వాసిష్ఠి మూఢారి, హరితియని తల్లుల నామములను తమనామములకు ముందుఁజేర్చుకొని పిలువించుకొనుచుండిన వారగుటచేతను, కొందఱు తండ్రులకాలముననే యువరాజులుగను, రాజప్రతినిధులుగను నుండి వేఱ్ఱేఱుదేశములను బాలించినవారుగ నుండి యుండుటచేతను కాలనిర్ణయముఁజేయుటకు బ్రహ్మముడివలెనుండి పాశ్చాత్యపండితులకు హైందవపండితులకుఁగూడ స్వాధీనముగాక నవ్వులపాలు చేయుచుండెను. ఈబ్రహ్మముడిలోనిచిక్కును దీయుటకు మాఱుగాకొందఱు పాశ్చాత్య పండితులు క్రొత్త చిక్కులనుగల్పించి మఱింత దుస్సాధ్యమగునట్లు గావించిరి. కనుక సరియైన కాలనిర్ణయము చేయుటకిదివఱకు దొరకిన సాధనములను బట్టి యెవ్వరికిని సాధ్యపడదు.

చ స్తనవంశము.

గోతమిపుత్ర శాతకర్ణుని కాలమునను ఆతనికి మారుడగు శ్రీపులమాయి కా
లమునను ఉజ్జయినీపురము రాజధానిగా మాళవదేశమును చ స్తనుడను త్వాత్ర
పుడు పరిపాలించుచుండెనని శాసనములచేతను నాణెములచేతను, టాలెమియను
చరిత్రకారుని వ్రాతచేతను ధృవపడుచున్నది. చ స్తనుడు స్థితుగారు భా
వించినట్లు క్షహరాట నహ వానుడను త్వాత్రపుని వంశములోని వాడుగాడు;
గోతమిపుత్ర శాతకర్ణుడు నహ వానునుండి గెల్చిన రాజ్యమునకు రాజప్రతినిధి
గఁ జేయఁబడిన వాడునుగాడు. ఉజ్జయినీ నేలు స్వతంత్రుడయిన మహీయొక
త్వాత్రపరాజు. వీనికి మారుడు జయదాముడు. ఇతఁడే ప్రతిష్ఠాసముపై దండెత్తి
శ్రీపులమాయి శాలివాహనునితో యుద్ధముచేసి యోడిపోయినవాడు. వీనికొ
డుకు రుద్రదాముడనువాడు. వీనిశాసన మొకటి జనగడలోఁ గాన్పించుచున్నది.
శక కాలము ౭౨ వ సంవత్సరమున మార్గశీర్ష బర నాడు సుదర్శన సరస్సుయొక్క
గట్టు తెగిపోవుట మొదలగు విషయము లనేకము లీ శాసనమునఁగలవు. ఈగట్టు
చంద్రగుప్త చక్రవర్తి మార్కునికాలమున పుష్పగుప్తునిచేతను, అశోక వర్ధనచక్రవర్తి
మార్కునికాలమున తుషాష్టుడను యవనరాజుచేతను బాగు చేయించఁబడినదని
కూడపై శాసనమునఁ జెప్పఁబడియెను¹ “సర్వవర్ణైరభిగమ్య రక్షణార్థంపతిత్వే
వృతేహ” అని చెప్పియుండుటచేత మాళవదేశమునందలి సర్వవర్ణములవారును
రుద్రదాముని కడకుఁబోయి తమసంరక్షణకొఱకు నాతనిరాజుగఁ జేసిరనియు,
“భృష్టరాజ్య ప్రతిష్ఠాపకేన” అని చెప్పియుండుటచేత భృష్ట (పోయిన)
రాజ్యమును ప్రతిష్ఠాపించినవాడనియు,² మహాత్వాత్రప బిరుదమును వహించిన

1. Arch Rep 1874-75p- 129, Indian Antiquary, 1878 (Vol vii) p. 26p. 261, 269.

2 “భృష్టరాజ ప్రతిష్ఠాపకేనయని భగవన్ లాలను పండితుడు “ఇం
డియన్ అంటిక్వరీ యనుగ్రంథము ౭ వ సంపుటమున వ్రాసియున్నాడు గాని
అదిగువనుజేర్చిన వ్యాఖ్యానములో రాజయనుదానిని రాజ్యయని చదువుట సరి
యైన పాఠమని డాక్టరు బూలరుగారు చెప్పిరి.

వాడనియు, అకరావంతి, అపరాంత, అనూప, సురాష్ట్ర మొదలగు దేశములను జయించిన వాడనియు, దక్షిణాపధరాజుగు శాతకర్ణిని రెండుమాటలు జయించిన వాడనియు సమీపబంధుత్వముకలిగియుండుటచేతవానిని నాశముచేయలేదనియు మొదలుగాఁగల సంగతులెన్నియో చెప్పఁబడినవి. ఈరుద్రదామునికొడుకు రుద్రసింహుడనువాడు. ఈరుద్రసింహునికొడుకు రుద్ర సేనుడనువాడు. వీనిశాసనముకట్టి “జాన్ దన్, అనుప్రదేశమునఁ గానంబడుచున్నది. శక కాలము ౧౨౭ వ సంవత్సరమున భాద్రపదబి నాడు మహాక్షాత్రపచక్రవర్తి మహారాజయొక్క మనుమని మనమఁడును, ఖాత్రపస్వామి జయదామమహారాజయొక్క కుమారుని మనమఁడును, మహాక్షాత్రపరుద్రదామ మహారాజయొక్క మనమఁడును, మహాక్షాత్రప భద్రముఖస్వామి రుద్రమహారాజయొక్క కుమారుడనగు మహాక్షాత్రప భద్రముఖస్వామి రుద్రసేన మహారాజయొక్క యీచెఱువు” మొదలుగాఁగల విషయములుగలవు.²

శాలివాహనులకు ఖాత్రపులకుఁ గలసంబంధము.

సాలెన్సెట్టిదీపములోని కన్హేరిస్తూపములోని ౧౧వ శాసనమునచెలమనుగూర్చిన దానమునుగూర్చి భగవన్ లాల్ ఇంద్రాజీపండితుఁడు “మహాక్షాత్రపుఁడయిన రుద్ర X + X యొక్క కూతురును, కర్దమక రాజవంశమునందు జనించిన వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణి యొక్క రాణియునగు X + X ముక్క” అని శాసనములోని కొన్ని పంక్తులను చదువుచున్నాడు. దీనింబట్టి డాక్టరు బూలరుగారు వాసిష్ఠీపుత్రశాతకర్ణి యొక్క యాంధ్ర రాజనియు, వానిరాణి ఖాత్రపునికూతురనియు, కన్హేరి శాసనములోనుండిన వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణి య, చతురపాన (చతుష్పర్ణ)

1 సంబంధావదూరము” యనుదానిని “సంబంధావదూరతయ” యని వ్రాయుట మంచిదనిచెప్పి శాతకర్ణి దేశము దూరమగుటచేత రుద్రదాముఁడు విడిచిపెట్టెనని భాండాంకరుగారు తలంచుచున్నారు.

2 Dr. Bhau Daji Journal, Bombay Branch Roy, As Soc
Vol viii. p. 235.

వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియు నొక్కడేయనియు, వానిభార్య మహాతాత్రపుడు రుద్రునియొక్క కూతురనియు, ఆమెయి యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియుక్క తల్లియగు గోతమియనియు, కాబట్టి రుద్రదామనున దక్షిణాపథపతితోగలసంబంధము పైఁ జెప్పినప్రకారము తనయులుడైనచతురపానుని బట్టిగాని మనమడయినయ జ్ఞశ్రీబట్టిగాని, యజ్ఞశ్రీతల్లి రుద్రదామనికి సమీపబంధుత్వము కలిగియుండుటఁ బట్టిగాని యేర్పడియుండవచ్చునని సారాంశమును దేల్చిరి. పైఁజెప్పినశాసనము నుబట్టి మహాతాత్రపుడయిన రుద్రదామనియొక్క యల్లుడు వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియని స్పష్టమగుచుండఁగా వాసిష్ఠీపుత్ర పులమాయి రుద్రదామని యల్లుడని స్థితుగారు చెప్పుటకుఁ గారణము గానరాదు. దక్షమిత్రనవాపానుని కొమార్తెయనియు, ఋషభదత్తుని భార్యయనియు నాసికశాసనములలోఁ గన్పట్టుచుండఁగా స్థితుగారుదక్షమిత్ర రుద్రదామని కూతురనియు, శ్రీపులమాయి పట్టమహిషియని చెప్పుటకుఁ గారణముగానరాదు. రుద్రదామఁడు జయించిన దక్షిణాపథపతి శాతకర్ణిగాని మఱియొకఁడుగాఁడు. శ్రీపులమాయికి శాతకర్ణియను పేరులేదు. రుద్రదామని యల్లుడుగూడ శాతకర్ణియను పేరు గలిగియుండెను. అదియునుంగాక శ్రీపులమాయికి రుద్రదామని తాతయగు చస్తనుఁడు సమకాలీనుడని టాలెమి వ్రాయుచున్నాడుగాని రుద్రదామఁడు సమకాలీనుడని వ్రాసియుండలేదు. రుద్రదామని జనగడశాసనములో శకనృపకాలము 22వ సంవత్సరముననని చెప్పినను అసంస్మరము చెలువుగట్లు తెగపోయెనని చెప్పెనేకాని తానాసంవత్సరము గుహతోలిపించి శాసనము వ్రాయించినట్లు చెప్పియుండలేదు. కాబట్టి రుద్రదామఁడు శ్రీపులమాయితోఁగాక వాసిష్ఠీపుత్ర చతుష్పర్ణ శాతకర్ణికిని, గోతమిపుత్రయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణికినిమాత్రము సమకాలీనుఁడుగానున్నవాఁడు. ఒకవేళ శ్రీపులమాయి వృద్ధదశలోనుండినను నుండవచ్చును. కనుక శ్రీపులమాయి రుద్రదామని యల్లుడనియు, రుద్రదామఁడు శ్రీపులమాయిని రెండుసారులలోడించెననియు, దక్షమిత్ర రుద్రదామని కూతురనియు విన్నంటుస్థితుగారు వ్రాసినది విశ్వసింపఁదగినదిగాఁ గన్పట్టదు. ఇందుకు శాసనములే ప్రబలసాక్ష్యము లిచ్చుచున్నవి. శ్రీపులమాయికాలమున కో

ల్లాపురమునందు వాసిష్ఠీపుత్ర విలివాయకుడు రాజప్రతినిధిగనుండెను. వీనిపేరిటి నాణెములు కోల్లాపురమునందు గాన్పించినవి.

వాసిష్ఠీపుత్రచతుష్పర్ణశాతకర్ణి.

ఇతఁ డే కాలమునందుండెనవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు గోతమిపుత్ర శాతకర్ణియొక్క పుత్రులలో నొకఁడై యుండవచ్చును. ఇతఁడు మాధారిపుత్రశక సేనుని కొడుకనియు క్రీ. శ. ౧౨౫ దవ సంవత్సరప్రాంతమున దక్షిణమహారాష్ట్రదేశమును బరిపాలించుచుండెనని డాక్టరు భాండార్కరు గారు వ్రాయుచున్నారు.¹ ఈతఁడే పురాణములలో నుదాహరింపఁబడిన చికోర శాతకర్ణియనియు, ఈతఁడే మొదటి విలివాయకుడు డనియు, ఈతఁడాఱుమానములుమాత్రమే రాజ్యముచేసెననియు క్రీ. శ. ౨౮ గవసంవత్సర ప్రాంతమున నుండెననియు విన్నెంటుస్తిత్తుగారు వ్రాయుచున్నారు.² ఇతఁడు రుద్రదాముని యల్లుడనియు, గోతమిపుత్ర యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియొక్క తండ్రియనియు డాక్టరు బూలరుగారు వ్రాయుచున్నారు.³ నానాఘట్టముబాటమీఁదను ఈ నదుమ నూతనముగాఁ గనిపెట్టఁబడిన నీటితొట్టిమీఁద నొకశాసనము గన్పట్టెను. దానిపైన “చతర పానశాత కానివాసణి” వాసిష్ఠీపుత్రచతుష్పర్ణశాతకర్ణి యనుపేరు వ్రాయఁబడియున్నది. సుపారాపట్టణమునఁగ మంగొనఁబడిననాణెములో చతుష్పర్ణుని పేరు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుని పేరును నుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఇతఁడు ధాన్యకటకము నందుండి (ఘాంధీ)రాజ్యమునంతయుఁ బరిపాలించినవాఁడో లేక మఱియేభాగమునకైన రాజప్రతినిధిగనుండి పరిపాలించినవాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదు.

1 Early History of Deckhan, section vi

2 Early History of India p. 197

3 Burgess reports; Kanheri Inscriptions no. 11. Numismata orientalia p. 24

శివశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. త. ౧౫౮ మొదలుకొని క్రీ.త. ౧౬౫ వఱకు)

ఇతఁడును గోతమిపుత్ర శాతకర్ణికిని వాసిష్ఠిరాణికిని జనించినవాఁడు. శ్రీపులమాయిసోదరుఁడుగ నున్నాఁడు. ఇతఁడు పులమాయి మరణానంతరము రాజ్యభారమును వహించినట్లు గాన్పించుచున్నది. వీనిపేరిటి నాణెములు కొన్ని ధరణికోట సమీపమున దొరకినవని రివరెండు థామస్సునువారు వర్ణించి యున్నారు.¹ ఇతఁడత్యల్పకాలము మాత్రమే రాజ్యపాలనము చేసెను. వాసిష్ఠీ పుత్రుఁడగుచున్న శాతకర్ణియే శివశ్రీశాతకర్ణియై యుండు నేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. భగవన్ లాల్ పండితుఁడు మాధారిపుత్రుఁడగు శకసేనుఁడే శివశ్రీ కావచ్చునని తలంచిరి. భాండార్కరు పండితుఁడుగూడ మొదట నట్లే తలంచిరి గాని యిటీవల నంగీకరించినవారుకారు. థామస్సుగారికి ధరణికోట సమీపమున దొరకిన నాణెములలో “శకసేనన” యనియుండక “శకశకాస” యనియుండుట చేత శివశ్రీశాతకర్ణి మాధారిపుత్ర శకసేనుఁడు కాఁజాలఁడని భాండార్కరు గారు వ్రాసిరి. ఇతఁడు శైవమతాధిక్యతను గలిగియుండిన బ్రాహ్మణమతమవలంబించినవాఁడుగ నుండినను బౌద్ధులను బ్రాహ్మణులను తిండివలెనే సమాన దృష్టితోఁ జూచినవాఁడు. ఈయాంధ్రరాజులతల్లులు బ్రాహ్మణమత మనలంబించిన శకరాజులయొక్కయు, పల్లవరాజులయొక్కయు పుత్రికలగుటచేత నాంధ్రరాజులుకూడ గడపటివారు బ్రాహ్మణమతాభిమాను లగుచువచ్చినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

శివస్కందుఁడు.

(క్రీ. త. ౧౬౫ మొదలుకొని క్రీ. త. ౧౭౨ వఱకు.)

శివశ్రీమరణానంతరము రాజ్యభారమును వహించినవాఁడు శివస్కందుఁడని మత్స్యవిష్ణు భాగవతపురాణములు మాడును పేర్కొనుచున్నవిగాని వాయు పురాణముమాత్రము శివస్కందుని పేరు విడిచిపెట్టినది. శివస్కందుని పేరు

1 The Indian Antiquary vol. ix, p. 64.

మాత్ర మె గాదు. శివశ్రీ పేరుగూడ వాయుపురాణము పేర్కొనియుండలేదు. వాయుపురాణము పేర్కొనకపోయినను శివశ్రీయును, శివస్కందుఁడును ధాన్య కటకము రాజధానిగా నాంధ్ర రాజ్యమును బరిపాలించినది వాస్తవమేగాని శివస్కందుఁడుమాత్రము ధాన్యకటకమును విడిచి కాంచీపురమునుగూడ రాజధాని గఁజేసికొని పరిపాలన చేసినట్లు గానంబడుచున్నది. శివస్కందుఁడు బ్రాహ్మణ మతమవలంబించినవాఁడుగఁ గానంబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు శివశ్రీయొక్క కుమారుఁడేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. శివశ్రీ పేరు భాగవతపురాణము వేదశ్రీయని పేర్కొనుచున్నది. వేదశ్రీయను పేరు నానాఘట్టము గుహలో నొక శాసనమునఁ గానంబడుచున్నది. శివశ్రీ యనునతఁడే వైదికమతమవలంబించి వేదశ్రీయను పేరుపెట్టుకొనెనేమో యోజింపవలసియున్నది. ఆశాసనమునందు వేదశ్రీయనువాఁడు పవిత్రములయిన యాహుతులఁగొన్నిటిని సమర్పించెనని చెప్పఁబడియున్నది. ¹ ఈశాసనమును బరిశోధించినవారు దానినిఁబూర్ణముగఁ దెలిపియుండలేదు. విశేషభాగము శిథిలమైయున్నది. కాబట్టి వేదశ్రీయను వాఁడు యజ్ఞ యాగాది కర్తల నాచరించెనని చెప్పఁదగును. శివస్కందుఁడు బ్రాహ్మణమత మవలంబించుటచూడఁగా వేదశ్రీయొక్క తనయుఁడేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. అయినను కాకపోయినను శివస్కందుఁడు మాత్రము మిక్కిలి బ్రాహ్మణమతాభిమానము గలవాఁడనుటకు సందియములేదు. ఆకాలము నందలి శకరాజులును పహ్లావరాజులును బ్రాహ్మణమత మవలంబించుటచేతను, ప్రజాపరిపాలకులుగనుండుటచేతను బ్రాహ్మణులు వారిని క్షత్రియులనుగా నంగీకరించి వారిని తమస్వాధీనముఁ జేసికొనఁబ్రయత్నించుచున్న కాలమగుటచేత నీరాజులందఱును బ్రాహ్మణులకు శర్తవలెనె తమనామములకు వర్తయనుదానిని జేర్చుకొని యార్యక్షత్రియులమని లోకమునకు విశదపఱచుటకోయన బ్రాహ్మణమతముపట్ల విశేషాభిమానముంజూపుచు బ్రాహ్మణమతమును విజృంభింపఁ జేయఁజూచుచుండిరి. అటువంటివారిలో శివస్కందుఁడొకఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు.

1 J. R. A. S. Vol V. p. 287; Jour, Bom, Branch Roy As soc; Vol XIII p 404 and Vol xiii pp. 310.312.

ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకు భూములు మొదలగునవి యొసంగి యనేక బ్రాహ్మ
ణులను ఆంధ్రదేశమునకు రప్పించినట్లు గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు మతసంస్క
రణమునఁ గ్రొత్తత్రోవను తొక్కినవాఁడని చెప్పవలసియున్నది. వీని మాతా
మహాఁడును, మాతలుఁడును, తల్లియును మొదట పహ్లావజాతికి సంబంధించినవా
రయి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయి పల్లవులని పిలువంబడుచుండెడివారని తోఁ
చుచున్నది. ఆకాలమునందు పల్లవనాయకు లనేకులాంధ్రులకడ దండనాధులు
గను, రాజప్రతినిధులుగను, మంత్రులుగను నుండి వారలతో సంబంధబాంధవ్య
ముల నెఱపుచుండిరని యాకాలపు చరిత్రమునుబట్టి మనము సులభముగాఁ దెలి
సికొనవచ్చును. ఈకడపటి యాంధ్రరాజులలోఁ గొందఱు పల్లవులతోడి సం
బంధముచేతఁ దాము పల్లవ వంశజులమని డంబముతోఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఆప
ల్లవ వంశమునకుఁ గౌరవముకలుగుటకై యేభరద్వాజ బుషికో, వీయిష్వాకున
కో, వీసూర్యచంద్రులకో ముడిపెట్టుచుండిరి. ఆంధ్రరాజుగనుండిన శివస్కం
దునిగూర్చి యిచ్చట చెప్పవలసిన దింతకన్న నేమియులేదు. పల్లవరాజుగనుండిన
శివస్కందునిగూర్చి మాత్రము పల్లవ వంశమునుగూర్చి వ్రాయు ప్రకరణమునఁ బ
ర్చింపఁదలఁచి ప్రస్తుతమిట విరమించుచున్నారము.

గోతమిపుత్రయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౭౨ మొదలుకొని ౨౦౫ వఱకు)

బహుకాలము పరిపాలనముచేసి విశేషకీర్తిని సంపాదించిన యాంధ్ర
రాజులలో గోతమిపుత్రయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుఁడొకఁడు. వీనితల్లి గోతమి. ఈమె
యుజ్జయినీ తాతపులయింటి యాదుపడుచు. మహాతాతపుఁడు రుద్రదాముని
కూతురయినంగావచ్చును. అట్లయినపక్షమున వాసిష్ఠీపుత్ర చతుష్పర్ణ శాతక
ర్ణుఁడు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణునకుఁ దండ్రికావలయును. ఇతఁడు పులమాయి, శివక్రీ,
శివస్కందుఁడు వరుసగా రాజులై పరిపాలనము నేయునపుడు యువరాజుగను,
రాజప్రతినిధిగను ప్రతిష్ఠానముననుండి క్రీ. శ. ౧౫౪వ సంవత్సరము మొదలు
కొని ౧౭౨వ సంవత్సరమువఱకును మహారాష్ట్రదేశమును బరిపాలించి ౧౭౨వ
సంవత్సరము మొదలుకొని ౨౦౫వఱకును ఆంధ్రరాజ్యమున కభిషిక్తుఁడై పరి

పాలనము చేసినట్లు గానవచ్చుచున్నది. వీనికాలమున మాళవదేశము తనస్వాతంత్ర్యమును బ్రకటించినటులఁ గానంబడుచున్నది. ఉజ్జయినీ ఖాత్రపులదగు అవంతిదేశ మాంధ్రరాజుల పాలనము నందుండిన కాలమున రుద్రదాముఁడను వాఁడు తనపూర్వులు గోల్పోయిన రాజ్యమును మరల స్వాధీనము చేసికొనెనని విని గోతమిపుత్రయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి వాని పైకిదండెత్తిపోయి రెండుపర్యాయములు యుద్ధముచేసియు విజయము పొందలేకస్వరాజ్యమునకు మరలిపోవలసి వచ్చెను. ఇందునుగూర్చియే రుద్రదాముఁడు జనగడశాసనములో దక్షిణాపథపతియైన శాతకర్ణిని రెండుమాటు లోడించితి ననియు, దూరముచేతను, బంధుత్వముచేతను వానిదేశములోనికిఁ దఱుముకొనిపోవక నాశముచేయక విడిచిపెట్టవలసిన వాఁడనైతి నని చెప్పకొనియెను. ఈబంధుత్వము కూఁతురుబిడ్డయగుటచేతనే యని తోచుచున్నది. రుద్రదాముని కాలము నిర్ణయించునపుడు పాశ్చాత్యపండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యెవరికిఁ దోచినరీతిని వారు చెప్పియుండిరి. కాఁబట్టి శాతకర్ణికిని రుద్రదామునకును జరిగిన యుద్ధముల కాలమును దెలిసికొనట మిక్కిలి కష్టసాధ్యముగ నున్నది. క్రీ. పూ. ౨౯౪ సంవత్సరమున జరిగియుండునని లానన్ గారు చెప్పుచున్నారు¹. అది యిదియని నిశ్చయపఱచలేక సంకోచముతో ప్రిన్సెప్ గారు క్రీ. పూ. ౧౨౯౪ సంవత్సరమయి యుండునని యూహించుచున్నారు. డాక్టరు భావుదాజీగారు క్రీస్తుశకము ౨౦౦ లని భావించుచున్నారు.² ఖాత్రపరాజుల నాణెములను గూర్చి వ్రాయుచు న్యూటనుగారు రుద్రదాముని క్రీ. శ. ౪౦-౪౫ సంవత్సరములలో నిలిపినారు.³ ఈకాలమును రివరెండుథామ స్సనువారామోదించుచున్నారు.⁴ ఈకాసనమును ప్రిన్సెప్, విల్సన్, ఎజిలింగ్, భగవన్ లాల్ ఇంద్రాజీ, డాక్టరుబూలరు మొదలగువారనే ములు భాషాంతరీకరించి, ప్రకటించియున్నారు.⁵ రుద్రదాముఁడు ౨౨౪ సంవ

1. Muir sanskrit Texts Vol ii p. 142 1st ed.

2. Jour, Bom, Branch, Roy, As, Soc Vol vii pp. 117-

3. Ibid Vol ix. p. 17.

(120.

4. J. R. A. S Vol xiii N. S. P. 524.

5. Prinsep Translation. J. A. S. B. Vol viii, pp. 334.

మున గుదర్శన సరస్సుయొక్క గట్టులెగిపోయెనని తన కాననమునందుఁ
చెప్పియుండుటచేత నానంవత్సరము శక కాల సంవత్సరమయి యుండును. కనుక
నయ్యది క్రీస్తుశక కాలము ౧౫౦౦వ సంవత్సరముగా నుండెననియు, అయ్యది
చెఱువుకట్ట లెగిపోయిన సంవత్సరమని మాత్రమే చెప్పియుండుటచేత నాకానన
మానంవత్సరము వ్రాయఁబడినది కాదనియు, అందలి విషయములంతకుఁ బూర్వ
ము జరిగినవి కావనియు, డాక్టరు భాండాగ్గారు చెప్పెడు హేతువులే నరి
యైనవయినపక్షమున రుద్రదామఁడు జయించినది గోతమిపుత్ర యజ్ఞశ్రీశాత
కర్ణియనియే చెప్పఁదగునుగాని లేనియెడ రుద్రదామనిచే జయింపఁబడినవాఁడు
వాసిష్ఠిపుత్ర చతుష్స్వర్ణ శాతకర్ణియే యుండవచ్చునని భావించుచున్నా
రము. ఈగోతమిపుత్ర యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి పేరుగలకాననములు నాసిక, కార్ణి,
చినగంజాము మొదలగు ప్రదేశములందుఁ గానంబడుటచేత నీతనికాల
మునఁగూడ నాంధ్రరాజ్యము బహుదూరము వ్యాపించియున్నదని విశ్వసింపవ
చ్చును. ఈతఁడును మొదటి గోతమిపుత్రునివలెనే మిక్కిలి పరాక్రమముగల
వాఁడుగా నుండెను. అతనివలెనే యీతఁడును బౌద్ధబ్రాహ్మణమతముల రెంటి
యందును సమానాదరము గలవాఁడుగనుండి విఖ్యాతిగాంచినవాఁడుగఁ గన్ప
ట్టుచున్నాఁడు. బుద్ధునితరువాత బౌద్ధమతాచార్యులలో సుప్రసిద్ధుడయినవా
గార్జునాచార్య శ్రీయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి కాలమున నున్నట్లు గాన్పించుచున్నది.

శ్రీ శైలబౌద్ధసంఘారామనిర్మాణము.

ఏడవ శతాబ్ద మధ్యమున హిందూదేశమునందలి బౌద్ధమతస్థితిని దెలిసి
కొనఁగోరి చీనాదేశపు యాత్రికుడగు హానువాంగు హిందూదేశమును
జూడవచ్చి కొంతకాలము దేశ మూత్రలు చేసి వెడలిపోయి వ్రాసిన హిందూదేశ
యాత్రాచరిత్రమునందు దక్షిణకోనల వృత్తాంతమును దెలిపినవెనుక కోనలము

348; Prof. H H. Wilson's, Prinsep's Essays, Vol ii pp.

57-67 Prof. Eggeling. Burgess second Report p. 129.

Bhagavan Lal Indraji & Dr. Buhler, Ind. Ant. Vol Viii, pp
257-263.

నకు నాగ్నేయమూల నరువది మైళ్లదూరమున పో-లో-మో-లో-కి-లీ. (Po-lo-mo-lo-ki-li) పర్వతముమీఁదఁ బూర్వకాలమున బౌద్ధమతాచార్యుఁడగు నాగార్జునాచార్యుని కొఱకు సో, తో, ఫో, హో (So-to-pho-ho) అనురాజు బౌద్ధసంఘారామము నొకదాని నిర్మించెనని చెప్పియుండెను. ఏకాంతప్రదేశమున నుండిన యీపర్వతశిఖరము తక్కినవానికంటె మిక్కిలి యున్నతమైనదిగను, నడుమ నడుమఁ గనుమ లేవియును లేక యొక్కటే జాయితో గూడుకొని మిక్కిలి యేటవాలుగనుండు గట్లను గలిగి యున్నది. నీవింతవృత్తాంతము దెలియవచ్చినను తాను స్వయముగాఁబోయి చూడకయే నులభముగా విశ్వసించునట్టివాఁ డగుటచేత నీయాత్రికుఁడు చెప్పినమాటలను బట్టి వ్రాసినదానియం దతిశయోక్తి మెండుగాఁ గన్పట్టక మానదు. రాజు పెద్ద తాతిబండనడుమనుండి సారంగమును త్రవ్వించి త్రోవగల్పించెననియు, దానికిందనుండి మేము చూచినపుడు నిట్రముగానుండి యెత్తైనయాకొండ పొడవునను సారంగములను జూచితిమనియు, క్రిందనడుచుట కనుకూలముగ గుహలతోఁ గూడిన వసారాలును వైనగోపురములను గలిగి, యైదంతస్తుల కట్టడము గలదనియు, ఒక్కొక్కయంతస్తులో విహారములతోఁ జాట్టుకొనఁబడిన నాలుగేసి పడసాలలు(చావళ్లు) గలవనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. మఱియును పేరు నల్లనిశిఖరమని దెలుపుచున్నదనికూడఁ తెలియఁజేయుచున్నాఁడు. అయిదవ శతాబ్దారంభము నందుండిన ఫాహియాన్ అను చీనాదేశస్థుఁడయిన యాత్రికుఁడు కాశీ నగరము నందుండినపు డీప్రదేశమునుగూర్చి విని యింతకంటెను వింతయైన వృత్తాంతమును దెలుపుచున్నాఁడు. అతఁడు దానిని పో-లో-యు (po-lo-yu) అని పిలుచుచు పారావతమఠమని యర్థము చెప్పుచున్నాఁడు. హానుత్సాంగువాడిన ‘పో-లో-మో-లో-కి-లీ’ అను పేరు ‘జూలియన్’ చెప్పినప్రకారము పరమాలగిరిలేక పరబరాగిరి యనిగాని బీల్ చెప్పినప్రకారము బ్రహ్మరాగిరి యనిగాని యర్థమగునుగాని యివియేవియును చీనాయాత్రికు లిరువురు చెప్పెడి వర్ణక్రమములతో పారావతమని స్థలనిర్దేశముచేయుటకుఁ దోడ్పడఁ జాలకున్నవి.

పారావతమను పేరే నిజమైనదేమో? ఈ పారావతమఠమునకే నాగార్జు

శాస్త్రములు బౌద్ధబిక్షువులను సన్న్యాసులను దానిలో నివసించుటకు దెప్పించి
వారి యుపయోగార్థము ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములన్నిటిని వ్యాఖ్యానములతో
సహా దెప్పించి యొక మహాభాండారము నేర్పాటుచేసెనని చెప్పుదురు. అతఁడు
(నాగార్జునుఁడు) ద్యాపలగిరి (Dyapalagiri) అనఁగా శ్రీపర్వతమునందు
నిర్వాణముంజెందెనని త్రివిష్టపదేశ గ్రంథములు (Tibetan works) చెప్పుచు
న్నవి. ఈ శ్రీపర్వతము తప్పక యీ శ్రీశైలపర్వతమునకే యన్వయించుచున్న
ది. అచ్చటి బ్రాహ్మణులకును బౌద్ధులకును గలహములు జనించి కొంతకాలము
నకు బ్రాహ్మణులు బౌద్ధులను వెడలఁగొట్టించి యీ బౌద్ధవిహారమును స్వాధీన
ముఁ జేసికొని గూడ హానుత్సాంగు చెప్పియున్నాఁడు. ఘర్మ్యసను గారూ
హించినట్లు సలమునకు వైరగఁగా రాజధానియై హానుత్సాంగు చెప్పిన యదు
విదిమైశ్వరము(300li) రాజధానినుండియే కొలిచినయెడల నీమతముయొక్క
ప్రదేశము చాందాకు సాగ్నేయములను మాణిక్యదుర్గమునకును, విరదానదికిని
సమీపస్థల మైయుండవలయును. ఘర్మ్యసను గారు “భాండక్” అను పట్టణసమీ
పమునందలి “వింధ్యసాని” పర్వతమే హానుత్సాంగు చెప్పిన పర్వతమని చెప్పు
చున్నారగాని యీ పర్వతము ప్రాచీనగుహలను గొన్నిటిని గలిగియున్నను
అతఁడు వర్ణించిన విర్ణనకు సరిపోవుచుండలేదు. కాని శ్రీపర్వతమనునది కృష్ణాన
ది కానుకొని పైనివేలాడుచుండి మల్లికార్జునుఁడను శివునియాలయముగలిగి ప్రసి
ద్ధికెక్కిన బ్రాహ్మణ మాత్రాస్థలములలో నొక్కటిగనుండిన యెత్తైన కొండయే
గాని మఱియొకటికాదు. ఈ శ్రీపర్వతమే శ్రీశైలమును మఱియొక పర్యాయప
దమునోనాడు కొనబడుచున్నది.

శ్రీశైలము ద్వాదశ శివలింగక్షేత్రములలో సుప్రసిద్ధమైనది. ఇది ధాన్య
కటకమునకు (ధరణికోట) ౧౦౨ మైళ్లదూరమునను, (W. S. W) కందనో
లుకు (Kurnool) ౨౨ మైళ్లదూరమునను (E. N. E) నున్నది. ఇదిమాణి
క్య దుర్గమునకు దక్షిణముగా ౨౫౦ మైళ్లదూరమున ననఁగా కొనలదేశమునకు
(బహుదూరమున నున్నమాట వాస్తవమేయైనను హానుత్సాంగు స్వయముగా
జూడక యితరులు చెప్పిన మాటలను బట్టి వ్రాసినదిగావున స్థాననిర్ణయమునుజేసి

దూరమును జెప్పటలో నిశ్చయముగాఁ బొరపడి యుండవచ్చును. ఆ చెప్పిన దూరపరిమాణము, స్యెంతోకియా (కోసలము) (Sh-yen-toh-kia) యొక్క రాజధానినుండియో, లేక కోసలముయొక్క సరిహద్దునుండియో నిర్ణయించుటకుఁ గూడ నతని వాక్యము సందిగ్ధముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. చీనాయాత్రికు లిరువురు వ్రాసిన స్థలచరిత్రవర్ణనలు శ్రీ శైలముమీఁది శివాలయమున కన్వయించుచున్నవి. శ్రీ శైలమునకు శ్రీపర్వతమని సంస్కృతభాషాగ్రంథములయందుఁ గలదుగా వాడఁబడి యున్నది. శ్రీపర్వతమను పేరు టిబెట్ గ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. శ్రీశైలశివాలయము ప్రాచీనమైనదని చెప్పెడు గాథలకూడ దీనిని బలపఱచుచున్నవి. ఎన్ని విధములచేతఁ జూచినను చీనాదేశపు యాత్రికు లిరువురి యొక్క వర్ణనలు దీనికేయన్వయించుచున్నవి గనుక మనయజ్ఞ శ్రీశాతకర్ణి నాగార్జునునికొఱకు నిర్మించిన బౌద్ధసంఘారామ మిదియే యని మఱియొకమాటు పేర్కొనుచున్నారము.

నాగార్జునాచార్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౪ మొదలుకొని (క్రీ. శ. ౨౦౦ వఱకు)

సింహళ ద్వీపములోని అనూరాధ పురమునందలి రాన్వెల్లిదాగాబా ప్రతిష్ఠాపనోత్సవమునకు కాశ్మీరము, కాబూల్, హిందూదేశముయొక్క వివిధభాగములనుండియు ౨౪౪౦౦ మంది భక్తులు వెళ్లియుండఁగా మహాదేవమహర్షి పల్లవుల దేశములనుండి ౪౬౦౦౦౦ మంది భక్తులను వెంటఁగొనిపోయియుండెనని యైదవ శతాబ్దమునందు రచింపఁబడిన మహావంశమును బొద్దుల చరిత్రమునందు వ్రాయఁబడినది ఇందలి సంఖ్య నమ్మదగినది కాకపోయినను హిందూదేశములో నేభాగముకంటెను హిందూద్వీపకల్పముయొక్క తూర్పుభాగమునందు బౌద్ధమతము పూర్వకాలమున ఎర్దిల్లుచుండెనని విశ్వసించుటకు మాత్రమెకాశ మిచ్చుచున్నది. బౌద్ధమతాచార్యుఁడగు నాగార్జునునకు పోషకుఁడు (దానపతి) గానుండి తరరాణియొక్క తంత్రమునకు ఐశుఁడైయామెయొక్క కొడుకు సుశక్తి యనువానికి సింహాసనమును కట్టఁబెట్టుటకై ప్రయత్నించి తనయాచార్యుఁడైన నాగార్జునుఁడు మరణమునొందిన కాలముననే మరణమునొందిన రాజు సో-

(తో-పో-హో-నా (so-to-pho-hau-na) అనఁగా శాద్వహన పంశములోని వాఁడనియు, శ్యంతోకియా యని (sh-yen-toh-kia) పిలువబడు చుండెననియు, మఱియొక చీనాయాత్రికుఁడగు “ఈచింగ్” అనునతఁడు నుడువు చున్నాఁడు. క్రీస్తుశకము ౪౩౦ వ సంవత్సరమునందుండి నాగార్జునాచార్యుని సుహృద్దేఖకు సంస్కృత భాషాంతరీకరణముగావించిన గుణవర్తయను నాతఁడువానిని శ్యాంథోకియా యనియే పిలిచెను. చీనాదేశస్థులు సంస్కృతనామములను భాషాంతరీకరించునపుడు వారివారి యిష్టానుసారము పోవుచువచ్చిరిగాని యొకదానిని పోయియుండలేదు. ఆంధ్రరాజులపంశము శాద్వహనపంశము కాదనియు శాతవాహన పంశమనియు మన మెఱుఁగుదుము. విదేశీయుల యుచ్ఛారణలయం దిట్టి మార్పులు గానంబడుచుండుట యొకశ్రోతవిషయముకాదు. మన పేరులను విదేశీయులను విదేశీయుల పేరులను మనమును తప్పుగా నుచ్చరించుచునే యున్నారము. శ్యంతోకియా లేక శాంథోకియా యను నామమునకు భాషాంతరీకరణము గానరాదు. తిబెటీయ గ్రంథముల యందతఁడు “బై-బైడ్” అని పిలువబడుచున్నాఁడు. అనఁగా శంకిరుఁడని సంస్కృత భాషాంతరీకరణము చేయబడియెను. సుఖమును గలుగఁజేయువాఁడు శంకరుఁడనియర్థము. ఉదయనుఁడని యతఁడు పిలువబడుచుండెననియు, యావనమున నాతఁడు జేతకుఁడనికూడ పిలువబడు చుండెననియు, తారానాథుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈ పేరు లింతి మాత్రమును శాంథోకియా యను పేరునకు సరిపోయియుండలేదు. శాతవాహనపంశము లేక అంతివాహనపంశమని నానిపంశ నామమును తారానాథుఁడు పేర్కొనుచున్నాఁడు. ఈపైనుదాహరింపబడిన దానింబట్టిచూడఁగా నీతఁడుకడపటి యాంధ్రరాజులలో వాఁడై యుండుననియు, నాసిక కష్టేరి శాసనములలోని శ్రీయజ్ఞ శాతకర్ణియే యై యుండవచ్చుననియు మనమూహించి నిశ్చయింపవచ్చును. ఇతఁడు రెండవశతాబ్దాంతమునను మూడవశతాబ్ద ప్రారంభమునను ఆంధ్రరాజ్యమును బరిపాలించు చుండెనని మనముదెలిసికొను చున్నారము. నాగార్జునుఁడు కూడ నీకాలమునందేయుండి యున్నవాఁడు. ఇంకొకరీతిగ నాగార్జునుని కాలమును నిర్ణయింప వచ్చును. తిబెటీయ గ్రంథములలో రెండవ బౌద్ధసభను

గూర్చి యేమియు వ్రాయఁబడి యుండలేదు. మఱియును అశోకునికాలమునకు (క్రీ. పూ. ౨౪౦) బూర్వము ౧౦౦ సంవత్సరములక్రిందటనే బుద్ధనిర్వాణము చెప్పఁబడియున్నది. కనుక శకరాజయిన కనిష్కాని బౌద్ధసభ బుద్ధనిర్వాణమునకుఁ దరువాత ౪౦౦ సంవత్సరములకు జరిగినదని వేర్కొనుచున్నది. ఈ కాలనిర్ణయమునే హానుత్సాంగు తనగ్రంథమునం దనుసరించి యున్నవాఁడు. బుద్ధనిర్వాణమునకు నాలుగువందల సంవత్సరములకువెనుకఁ జెప్పఁబడిన కనిష్కాఁడనురాజు క్రీస్తుశకము ౭౮-౧౦౦ సంవత్సరముల ప్రాంతముననున్నవాఁడని సామాన్యముగా నందఱిచేత నంగీకరింపఁ బడియును. బౌద్ధుల ప్రధానగురువుగు పార్శ్వకుఁడు బౌద్ధసభ కగ్యత్నాఁడుగా నున్నందున కనిష్కానకు సమకాలీనుఁడై యుండెను. పార్శ్వకుని తరువాత నాచార్యసీతము నెక్కినవాఁడశ్వఘోషుఁడు. నాగార్జునుఁడు నాలవవాఁడు. దీనింబట్టి నాగార్జునుఁడు రెండవ శతాబ్దాంతముననున్నట్లు చెప్పవచ్చును. బుద్ధనిర్వాణమునకు ౫౦౦ సంవత్సరముల వెనుక నాగార్జునుఁడున్నట్లు కొన్నిచరిత్రములు చాటుచున్నవి. టిబెట్ దేశచరిత్రమును వ్రాసినతారానాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౮౦-౨౨౦ లకునడుమ నాగార్జునుఁడున్నవాఁడని కాలనిర్ణయము చేయుచున్నవాఁడు. కాఁబట్టి గోతమిపుత్రశ్రీశక్తికాలమున నాగార్జునాచార్యుఁడున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. వీని పేరుగల నాణెములయందు “ఓడ” చిత్రంపఁబడియుండుటచేత నీతనికాలమున నోడలనుగూర్చియు సమగ్రమునుగూర్చియు నావికాయాత్రను గూర్చియు జ్ఞానమును ప్రజలుగలిగి యున్నారనియు, సుమత్రా, జావా, బార్మియో మొదలగుద్వీపాంతరములతోడను, చీనా, చిత్తదేశములతోడను, సింహళ ద్వీపముతోడను, విశేషవర్తకవ్యాపారము జరుగుచున్నట్లుగ నూహింపఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజులలో విశేషకాలము రాజ్యపాలనము చేసినవారిలో నీతఁడొకఁడుగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. వీనివెనుక నాంధ్రరాజ్యము బహుకాలము నిలిచి యుండలేదు. రాజవంశము పలుకొలుగుఁజీరిపోవుటవలనను, రాజ్యభారమును పోషించినవారు బలహీనులగుటవలనను వీనితరువాత నాంధ్రరాజ్యమంతః కలహములచే నంతరించి పోయినది.

మాధారిపుత్రశక సేనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౫౦)

ఈతఁడు పశ్చిమాంధ్రదేశమగు మహారాష్ట్రదేశమునఁ బరిపాలనము చేసినట్లు గనంబడుచున్నదిగాని పూర్వాంధ్రదేశమునఁ బరిపాలనము చేసినట్లుగా నరాదు. కోల్హాపురనాణెములయందును కష్టారీశాసనమునందును వీనిపేరు గానంబడుచున్నది. కొన్ని నాణెములయందొకప్రక్క గోతమిపుత్రుని పేరును మఱియొకప్రక్కను మాధారి పుత్రుని పేరును నన్నట్లు చుండుటచేత గోతమిపుత్రుని యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి కంటె ముందుగ మాధారిపుత్రుడే రాజ్యపాలనము చేసెనని రివరెండు థామస్ గారు తలంచుచున్నారు గాని మాధారిపుత్రుడే వెనుకనన్నట్లు నాణెములయొక్క ముద్రణమే చాటుచున్నదని భౌండాంధ్రుగారు నుడువుచున్నారు. మఱియును భౌండాంధ్రుగారు మాధారిపుత్రుఁడు గోతమిపుత్రుని శాఖలోనివాఁడు కాఁడనియు మఱియొకకల్పితమైన శాఖలోనివాఁడనియుండు ననియు గూడ వ్రాయుచున్నారు. వీనికాలమున కోల్హాపురమండలమున శివలకురుఁడను వాఁడు రాజప్రతినిధిగ నుండెను.

విజయశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౨౦౨ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౦౮ వఱకు)

ఈవిజయ శ్రీశాతకర్ణి కాలమున విజయవాడపట్టణము గట్టఁబడినదిగ నూహింపఁ బడుచున్నది.

చంద్రశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౨౦౮ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౧౧ వఱకు)

వీనిపేరుగల నీసపు నాణెములుగొన్ని గానంబడినవి.

పులమావి.

(క్రీ. శ. ౨౧౧ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౧౮ వఱకు)

ఈపై నుదాహరింపఁబడిన యాంధ్రరాజులమగూర్చి మనకేమియును

దెలియరాదు. వీరుమాత్రమే పురాణములలోఁ జేర్కొనఁబడినవారు. అయినను పెక్కుండు రాజులపేరులు వినవచ్చుచున్నవి గాని వారల చారిత్రము వినఁబడదు.

పార్వతీయాంధ్రులు.

ఆంధ్రభృత్యవంశము నశించినవెనుక నావంశములోని మఱియొక శాఖ వారయిన యేడుగురాంధ్రులు రాజ్యభారమునువహించి పరిపాలింతురని నూచించెడి “ఆంధ్రాణాంసంస్థితా (తే?) రాజ్యేతేషాం భృత్యాన్వయేనృపాః సప్తైవాంధ్రా భవిష్యంతి.” అనువాక్యము మత్స్య పురాణమునందుఁ గానంబడుచున్నది. ఇటువంటి స్లోకము వాయుపురాణమున సహితము గానంబడుచున్నది గాని యాభాసముగా నున్నది. మాధారిపుత్త్ర శకసేనుఁడా శాఖలోనివాఁడేమో?

మాధారిపుత్త్ర పురుషదత్తుఁడు.

వీని పేరుగల శాసన మొకటి కృష్ణామండలములోని జగ్గయ్యపేట స్తూపమునందుఁ గానంబడుచున్నది ¹ప్రసిద్ధికెక్కిన యిక్ష్వాకువీరుఁడును మాధారయొక్క పుత్త్రుఁడును నగు పురుషదత్తునియొక్క అగటవ పరిపాలన సంవత్సరమున విర్ణయుతువుయొక్క యెనిమిదవపక్షమున దశమినాఁడు మహాకాండూర గ్రామనివాసీయును కమ్మకరాతవిషయమున నడాతూరగ్రామవాసియగు నాగచంద్రునియొక్క కుమారుఁడును, ఆవేశనియునగు సిద్ధార్థుఁడు తనతల్లి నాగలానితోఁడను, తన భార్యసముద్రాణితోఁడను, కుమారుఁడు మూలశ్రీతోఁడను, కుమారిక నాగబంధునికతోఁడను, సోదరుఁడు బుద్ధునితోఁడను, వానిభార్యతోఁడను, వారియురువురు పుత్తులగు నాగశ్రీచంద్రశ్రీలతోఁడను, సిద్ధార్థునికయొక్క కూతురితోఁడను వేలగిరి గ్రామమునందుండిన రక్తబంధువులతోఁడను, మిత్రులతోఁడను గలిసి బుద్ధునిచైత్యముయొక్క ప్రాక్షాగము సమీపమున ప్రాణికోటియొక్క క్షేమమునిమిత్తము ఆయక సంభముల నైదింటి నిర్మించి దానముచేసెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఈమాధారి పుత్త్రపురుషదత్తుఁడును ఇక్ష్వాకువంశజుఁడని చెప్పఁబడియున్నను సంకరసంతానకోటిలోనివాఁడేయని చెప్పవచ్చును.

ఈశానమునందు కమ్మకరాతవిషయము శేర్మొనబడినది. రాతయనగా రాష్ట్రము; కమ్మకరాష్ట్రము-జగ్గయ్య పేటకు బడమట నిజామురాజ్యములో కమ్మ మెట్టుగ్రామముకలదు. దానిచుట్టునుండు ప్రదేశమునకే కమ్మకరాష్ట్రమని పేరు గలిగి యుండవచ్చును గనుక నీమాధారిపు త్త్రపురుషదత్తుఁ డాంధ్రభృత్యవంశానంతరము స్వతంత్రుఁడై కొంతభాగ మాక్రమించుకొని పాలించుచుండిన పల్లవుఁడై యుండవచ్చును.

చరిత్రము తెలియబడని యాంధ్రరాజులు-ఆనందుఁడు.

గోతమిపుత్త్రశాతకర్ణి పరిపాలనకాలమున వాసిష్ఠీకుమారుఁడయిన యానందుఁడనువాఁడు సాంచితోపుయొక్క దక్షిణద్వారము మీఁదనే దోదానముచేసినట్లుగ వ్రాయబడియున్నది. ఈతఁడు గోతమిపుత్త్ర శాతకర్ణియొక్క కడగొట్టు కొడుకని జనరల్ కన్నిహ్యమ్ గారు వ్రాయుచున్నారు.

హరితిపుత్త్రశాతకర్ణి.

వీనిపేరు బనవాసిలోని శాసనమునందుఁ గానబడుచున్నది. వానివంశముపేరు నందిగ్ధముగనున్నది గాని స్పష్టముగఁ దెలియు చుండలేదు.

శాతకర్ణి రాజులను జూచుట.

1. Bhilsa Tope pp. 264. 272. pl xix no 190

Numismata orientalia p. 12

2. Arch, survey 1881, ins 44, p. 100.

ఆంధ్రభృత్యవంశము.

వా-ం-కు.		మత్స్య.		విషయములు.	భాగవతము.
నామములు.	పరిపాలించిన సం.ల సంఖ్య.	నామములు.	పరిపాలించిన సం.ల సంఖ్య.		
సింధుకుడు కృష్ణుడు	౨౩ ౧౦	శ్రీ శుకుడు కృష్ణుడు మలకరి పూర్ణోత్సంగుడు స్కంద స్థలి కాతకరి లంబోదరుడు అపీతకుడు మేఘస్వాతి స్వాతి స్కందస్వాతి మృగేంద్రస్వాతికర్ణ కుంతలస్వాతి	౨౩ ౧౦ ౧౦-౧౦ ౧౦ ౧౦ ౫౬ ౧౦ ౧౨ ౧౦ ౧౦ ౨ ౩ ౪	శ్రీ ప్రకుడు కృష్ణుడు శ్రీకాతకరి పూర్ణోత్సంగుడు లంబోదరుడు ఇవిలకుడు మేఘస్వాతి	శ్రీ ప్రకుడు కృష్ణుడు కాంతకరుడు పూర్ణమాస్వాతి లంబోదరుడు హివిలకుడు మేఘస్వాతి
కాతకరి	౫౬				
అ ప్తకుడు	౧౨				

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

శాలివాహనశకము.

అనేకశకములు మనదేశములో వాడబడుచున్నవి. వింధ్యకు నుత్తర భాగమున విక్రమార్కశకమును దక్షిణభాగమున (దక్షిణాపథమున) శాలివాహన శకమును వాడబడుచున్నవి. ఈశకముల కీ పేరు లెట్లుగలిగెనని శంక పుట్టిపండితులు విశేషముగాఁ జర్చించిరి. విక్రమార్కునిశకము క్రీ. పూ. ౫౭ వ సంవత్సరముతో ప్రారంభమైనదిగాని విక్రమార్కుఁడా కాలమునలేడు. శాలివాహనుని శకము క్రీ.త. ౭౮ వ సంవత్సరముతోఁ బ్రారంభమైనదిగాని మొదటిశాలివాహనుఁడా కాలమునలేడు. అందుచేత నీశకములకు వీరిపేరులెట్లు ముడిపెట్టబడినవని సంశయముకలుగుచున్నది. అనేక హిందూరాజులు తమతమ శకములను స్థాపించిరి కాని యవియన్నియును నంతరించినవి. గుప్తశకము, వల్లభిశకము, శ్రీహర్షశకము మొదలగునవి యన్నియు నంతరించి పోయినవి. ఒకకవి యాఱు శకముల నొకచాటుధార పద్యములోఁ బేర్కొనియున్నాడు.¹ మొదటిది యుధిష్టిరశకము. ఇది యిప్పుడు వాడుకలోలేదు. రెండవది విక్రమార్కశకము వింధ్యకు నుత్తరమునను మూడవది శాలివాహనశకము వింధ్యకుదక్షిణమునను వ్యవహారముములోనున్నది యిదివఱకె డెలిపియుంటిమి. ఉజ్జయిని పురాధీశ్వరుండయిన విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ. పూ. ౫౭వ సంవత్సరమున శకముల (Indo scythians) నోడించి శకారియని బిరుదమువహించి క్రీస్తుశకము ౭౮వ సంవత్సరమున శాలివాహనునితో యుద్ధముచేసి హతుఁడయ్యెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇది చాలవిరుద్ధమైన విషయము. ఇట్టి విరుద్ధవిషయమును గూర్చి పండితులు చర్చించుట వింతవిషయముకాదు. డాక్టరు భావుదాజీగారు జనరల్ కన్నిహౌమ్ గారితో నేకీభవించి శాలివాహనశకము గోతమిపుత్రునికి ముడివెట్టిరి. ²గాని తుదకు జస్టిన్ న్యూటనుగారితో నేకీభవించి నహపానునకు ముడివెట్టిరి. ³

1. J. R. A. S. B. vol viii p. 118. (2) Ibid vol viii p. 238. (3) Ibid p. 233

ఆ కాలమునందు గోతమిపుత్రుడు ప్రాముఖ్యుడని డాక్టరు ఫ్యూన
నుగారు తలంచినవారయినను వారికాలనిర్ణయపద్ధతినిబట్టి గోతమిపుత్రుడునా
లుగవశతాబ్దములలోనికిఁ బోవలసివచ్చినది. అయినను తరువాత వారు శకనులను
జయించుటకును శకమునకును సంబంధ మేమియులేదనియు, శకరాజగుకనిష్కుని
పట్టాభిషేకముతోఁ బ్రారంభమైనదని చెప్పచు విక్రమార్కశకమునంతకుఁబూ
ర్వమునఁగాక నవీనకాలమునకుఁ చెచ్చిపెట్టిరి. డాక్టరు ఓల్డెన్ బర్గుగారికడపటి
యభిప్రాయము ఫ్యూననుగారి యభిప్రాయమునకు సరిపోవుచున్నది. సి.
కన్ని హ్యోమ్ గారు ఫ్యూననుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచు ఘోరర
క్షాత్రపులు శకనులయినపక్షమున నేగాని లేనియెడల శకనులకును శాలివాహనశక
మునకు సంబంధ మేమియులేదని నుడువుచున్నారు. ³ కన్యాకుబ్జరాజగు శ్రీహ
ర్షుడు విక్రమార్కశకమును రూపుమాపి తనశకమును స్థాపించెనని చెప్పుదురుగాని
యది విశ్వసింపఁదగినదికాదు. ఇంతకును క్రీ.శ. ౧౦౧ వ సంవత్సరమునకుఁబూ
ర్వము విక్రమార్కశకసంవత్సరము లేదనియు నేవియు దృష్టాంతమునకై కాసన
ములయందుఁ గానరావు. ⁴ ద్రావిడసాంప్రదాయములు ప్రతిష్ఠానపురాధీశ్వరుఁ
డయిన శాలివాహనునితోనే జనించినదనిసూచించుచున్నవనిచెప్పెడు కర్నల్
మెకంజీగారి యభిప్రాయముతో కర్నల్ విల్ఫర్డుగారేకీభవించుచున్నారు. ⁵
మఱికొందఁ తాతఁడొక శ్రామణుడనియు, అతఁడు జైనుడనిగాని బౌద్ధుఁ
డుగాని యై యుండవచ్చు ననియు, అతఁడు తనదేశశత్రువుల నెదుర్కొను
టకై గోదావరిమండి యుత్తరమునకుఁబోయి యుండెననియు వర్ణించుచు
న్నారు. ⁶ జైనగ్రంథకర్త లాతఁడొక మహావిద్వాంసుఁ డనియు, గ్రంథకర్త

1. J. R. A. S. n. s vol. iv p. 127

2. Indian Antiquary vol x p. 215

3. Arch, Rep vol v p. 20

4. J. R A. S. Bombay Branch vol ii p. 371

5. Asiatic Researches vols ix, x

6. Taylor's Cat Rais vol III page-42.

యనియు సాధారణముగా వర్ణించియున్నారు. పదునొకండవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమున నుండెడి తామ్రశాసనము లన్నిటిలోను శకనృపకాల మని కన్పట్టుచున్న దనియు, బాదామి యనుప్రదేశము నందలి యొకశాసనములో శక రాజయొక్క పట్టాభిషేకము మొదలుకొని ప్రారంభమైన కాలమని (శకకాలము) వ్రాయఁబడి యున్న దనియు, ఆశకశబ్దమే తరువాత మఱియొకయర్థమున వాడఁబడుచున్నదనియు, మొదటిదానిని మఱచిపోయిరనియు, తరువాతివా రీశకము నెవ్వరియో యొకగొప్పరాజునకు ముడిపెట్టవలసివచ్చి శాలివాహన శకమని శాలివాహనుని పేరుతో ముడివెట్టి వాడుచున్నారే గాని శబ్దార్థప్రకారముచూచినపక్షమున నందర్థము లేదనియు, రెండు రాజకుటుంబముల గలిసిన పేరుగా నున్నదనియు, డాక్టరు భాండార్కరు గారు నుడువుచున్నారు.¹

ఎవరివాద మెట్లున్నను శాలివాహన శకమెవ్వని పేరుతో ముడివెట్టినను, మొదటినుండి గాకపోయినను కొన్ని శతాబ్దముల క్రిందటనుండి యైనను వ్యవహారములోనికి వచ్చినది గనుక మన మీశకమును శిరసావహింప వలసిన దనుటకు సందియము లేదు. ఇది మొదటి సారాప్త్య మాశవదేశపు తాత్రపులచేఁ బ్రారంభింపఁబడినది గాని యాతాత్రపులరాజ్య మంతరించిన వెనుక విద్వాంసుఁడై ప్రజారంజకుఁడై పరిపాలనము చేసిన హాలశాతవాహనునితో ముడివెట్టఁబడినది. అతఁ డాకాలపువాఁడనుట సత్యము. కాబట్టి హాలశాతవాహనునితో శాలివాహనశకము ప్రారంభమైనదని మనము విశ్వసింపవచ్చును. కొదువవిషయములతో మనకు నిమిత్తములేదు. కాని శాలివాహనవంశజుఁడగుటచేత నీహాలశాతవాహనుని శాలివాహనుఁడనవచ్చును గాని యితఁడుమాత్రము మొదటిశాలివాహనుఁడు గాఁడని జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును.

అమరావతీస్థూపము బయల్పడుట.

హిందూద్వీపకల్పముయొక్క పశ్చిమభాగమున నున్న సాంచిస్థూపము వలెఁ గాక (The Tope at Sanchi) అమరావతీస్థూపము సంపూర్ణముగా

1. Early History of the Deekhan. pp. 29—30.

నాశము చేయఁబడుటవలన ¹భూమిలోఁ బాఠుకొనిపోయి మంటిదిబ్బలచేఁ గప్పఁబడి సామాన్యదృష్టికిఁ గానరాక మఱుఁగుపడి యుండుటచేత అస్సీరియా మంటిదిబ్బలలోఁ బాఠుకొనిపోయి మంటిదిబ్బలచేఁ గప్పఁబడి మఱుగుపడి యుండిన భోతా, లేయార్దులవలె నె యూరు పేరు లేక యుండెను. అదృష్టవశ ముచేత ఐర్న్ ను గురిసినప్పు డేతాతిపలక యైన బయల్పడెనేని అచ్చటి నివాసము లేద్వారబంధము క్రిందనో వేసికొనుట గాని యేసున్నముకొఱకొ కాల్చివేయు టగాని తటస్థమగుచుండెను. అందువలన కట్టడముయొక్క నడిమిభాగము నిలి చియుండలేదు. కర్నల్ మేకంజీదొర గారు క్రీ. శ. ౧౭౯౭ వ సంవత్సరములో నాజిల్లాలో సంచారము చేయునపు డీయమరావతీస్తూపము వారిదృష్టి నాక ర్షించినది. అంతకు రెండుమూడుసంవత్సరములకుఁ బూర్వము చింతపల్లి రాజుగా రగు శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడు బహాదుర్ గా రాస్థలమునం దుం డిన అమరేశ్వరాఠయముయొక్క మాహాత్మ్యముచే నాకర్షింపఁబడి యచ్చట నొక పురమును నిర్మించి తనకు రాజధానిగఁ జేసికొనవలయునని నిశ్చయించి తన నూతనరాజధానీనగరమున రాజభవనము నొకదాని గట్టుటకై తాళ్ళు కావలసి దీపాలదిన్నెయను మంటిదిబ్బను మఱికొన్ని సమీపమునందలి దిబ్బ లను త్రవ్వ నారంభించెను. తనచేఁ గట్టఁబడుచున్న అమరావతికిఁ బడమట నర మైలు దూరమున నున్న ధరణికోటయొక్క పురాతనపు గోడలనుగూడ విడి యఁగొట్ట నారంభించి వానింగూడ నుపయోగపఱచుకొనుచుండెను. ప్రాచీ నము లయిన తాతిపలకలు విగ్రహములు మొదలగున వనేకములు నాశము చేయఁబడి గొనిపోఁబడినవి. దేవాలయములకును భవనములకును పెద్దపెద్ద తాళ్ళ పెక్కులు రాజాగారిచేఁ గొనిపోఁబడినవి కాని విగ్రహములు చిత్రింపఁ బడిన తాతిపలక లనేకము లింకను మంటిదిబ్బలలోఁ బూడ్చుకొని పోయి

అయిదవశతాబ్దమునం దుండిన వాతాపిపురాధీశ్వరుండును పశ్చిమ చాళుక్యరాజు నగు మొదటి పులకేశివల్లభునిచే అమరావతీస్తూపము నాశము చేయఁబడినదని యొక శాసనముబట్టి తెలియుచున్నది.

యున్నది. తరువాత నివి కర్నూలు మెకంజీగారి దృష్టి నాకర్షింపఁగా వారు దీనిపై తాంతము నంతను వ్రాసి “ది ఏషియాటిక్ సొసైటీ ఆఫ్ బెంగాల్” అనుసంఘమునకు (The Asiatic Society of Bengal) బంపించిరి.¹ అటుపి ముట్ట మజీకొంతకాలమున కనఁగా ౧౮౧౬ వ సంవత్సరమున వారు మరల నాస్థలమునకు విచ్చేసిరి. అప్పటికి వారు “సర్వీయర్ జనరల్ ఆఫ్ మైదాను” అను నుద్యోగపదవికి వచ్చిన వారగుటచేత దీపాలదిన్నెలోపల నుండిన చైత్యమును బయలుదీయుటకుఁ దమ స్వాధీనములో నుండిన సాధనముల నన్నిటిని రెండుసంవత్సరముల వఱకు నుపయోగ పఱచు చుండిరి. దీపాలదిన్నెకు “హిల్ ఆఫ్ లైటుస్” (Hill of Lights) అని పేరు పెట్టిరి.

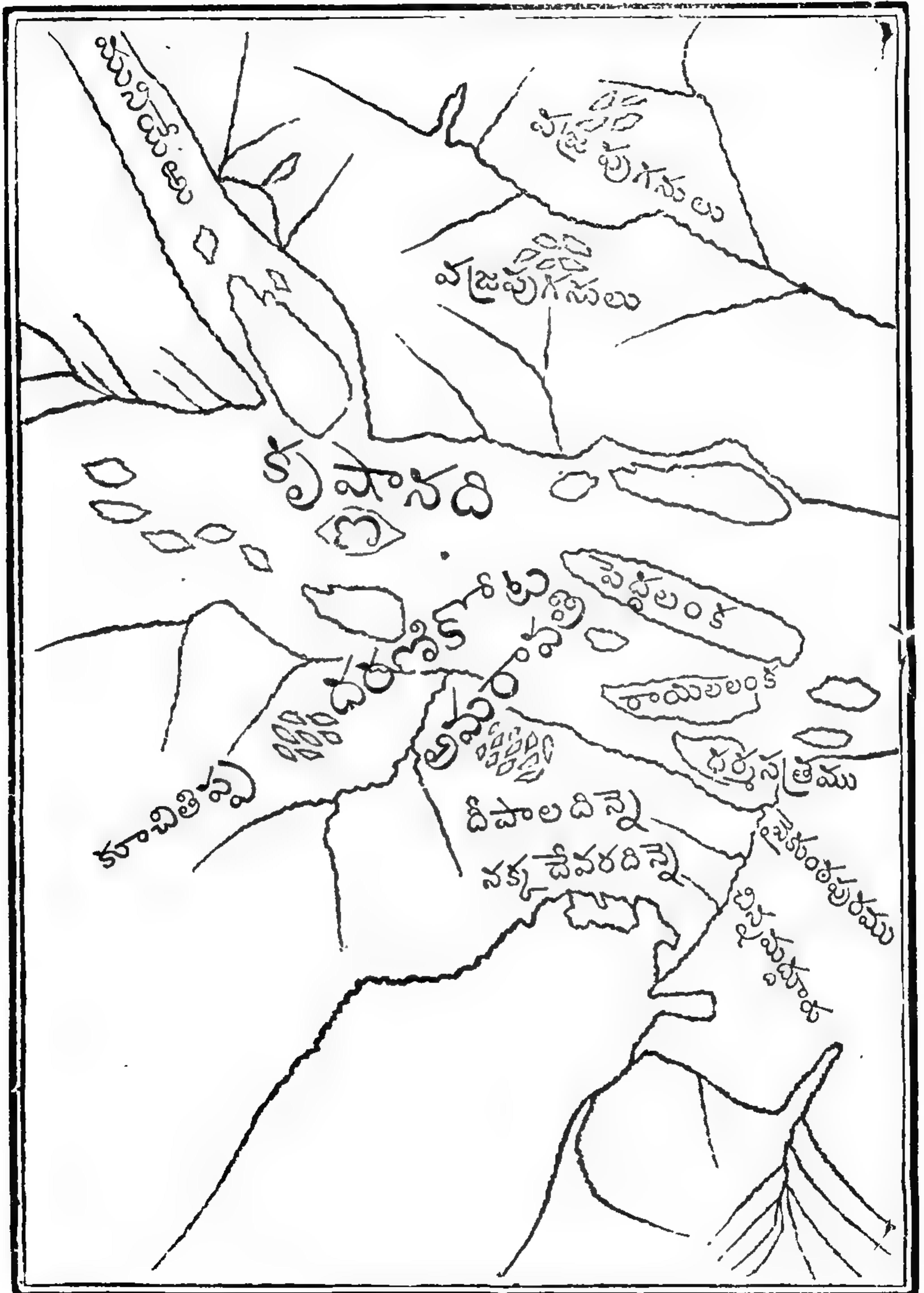
అమరావతి చైత్యముయొక్క స్థానమును, చుట్టునుండు ప్రదేశములయొక్క పటములును, తాతిపలకలపైఁ జిత్రింపఁబడిన ౮౦ విగ్రహముల యొక్కపటములును మిక్కిలి జాగరూకతతో వ్రాయించుటయే వీరి కృషియొక్క ఫలితముగా నున్నది. ఈపటములను వీరికి సహాయకారులుగా నుండు హోమిట్టను, న్యూమాన్ బర్క్ అనువారు మిక్కిలి యందముగాను, రూపభేదము లేకయుండ సరిపోవునట్లుగను వ్రాసియుండిరి. ఆపటములయొక్క ప్రతినొకదానిని వైఁజెప్పిన “ది ఏషియాటిక్ సొసైటీ ఆఫ్ బెంగాల్” అనుసంఘమునకును, రెండవప్రతి మద్రాసులో నుంచుటకును మూడవప్రతి ఇంగ్లాండులోని డైరక్టర్లకునుఁ బంపించిరి. మూడవప్రతిని డైరక్టర్ల పుస్తకభాండాగారమున నిప్పటికిని జూడవచ్చును. వీనివివరమును వర్ణించుచు వ్రాసినచరిత్ర మేదియును బంపఁబడనందునను, అచ్చట వారు దీని నవగాహము చేసికొని గ్రహించుట గవ్వముగ నుండుటచేతను వీనినిగూర్చి యెవరును వాలోచింపరైరి. ౧౮౩౭ వ సంవత్సరమున వానిలోని రెండుశాసనములను ప్రిన్సిప్ గారి పత్రికయందు భాషాంతరీకరించి ప్రచురించుటతక్క మతేపనియును జరిగియుండలేదు. అయినను అదృష్టవశముచేత సర్ వాల్టరు ఎల్లియాట్ దొరగారు ౧౮౪౦ వ సంవత్సరమున

1. See Asiatic Researches vol IX page. 272.

గుంటూరులో కమిషనర్ గా నుండుట తటస్థించెను. ఆయనగారు కర్నూల్ మె
కొజిగారు పూనినపనిని తా మవలంబించి పనిచేయుటకు నిశ్చయించుకొనిరి.
ఆయనగా రదివఱకుఁ ద్రవ్యియుండని ప్రదేశమును త్రవ్వించి సోగసుగా విగ్ర
హములు చెక్కఁబడిన తాతిపలకల నెన్నిటిని పోగుచేసి చెన్నపురికిఁ బంపఁ
గా నయ్యవి పదునాలుగు సంవత్సరముల వఱకు వానకు నాని యెండకు నెండి
తుదకు ౧౮౫౬ వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ గొనిపోఁబడినవి. దురదృష్ట
వశముచేత నయ్యవి హిందూదేశములో సిపాయీల కలహము ప్రారంభమయిన
కాల మనఁగా ప్రాంతదయిన “ఈస్టుఇండియా కంపెనీ” అంతరించి “న్యూ
యిండియా కవున్సిల్” ఏర్పడుటకు నడుమఁ బంపఁబడిన వగుటచేత వానికి
స్వాగత మిచ్చి యాదరించువారు లేకపోయినందున ఫైఫ్ హౌసు (Fife
House) యొక్క కోచిహౌసు (Coach House) లోఁ ద్రోసివేయఁబడి
నవి. పనికిమాలిన చెత్తలోఁ గొంతకాల మణఁగి మణఁగి యుండి ౧౮౬౭ వ
సంవత్సరమున డాక్టరు ఫర్రూసనుగారి పాలఁబడుట తటస్థించెను. ఆయనగారు
డాక్టరు ఫోర్ బ్ న్, వాట్సన్ మొదలగువారియొక్కయు, వారియుద్యోగస్థుల
యొక్కయు సహాయముతో వాని నన్నిటిని బయలునకుఁ దెప్పించి తేజోలేఖ
నము (photograph) గావించిరి. ఆసాధనములతో ఫర్రూసనుగారు అమరా
వతీ స్తూపమునువశముఁ జేసికొనుటకుఁ గృషి చేసిరి. అటువంటి పురాతన చైత్య
ములయొక్కయు, నూతనచైత్యముల యొక్కయు, జ్ఞానమాయన కలిగియున్నను
ఇందువిజయముగాంచక పోయియుందురు కాని యాకట్టడములయొక్క తేజో
లేఖనములలోనే కట్టడములోని భాగములయొక్క ప్రతిరూపములు సరిగాఁ
జిత్రింపఁబడినవి గానవచ్చుటచేత వానికిఁ గట్టడముయొక్క ప్రతిరూపము
గన్నులకుఁ బొడగట్టినది. వీనిసహాయముచేత విగ్రహములు గల ఏతాతిపలక
లేభాగమునం దుండినవో తెలిసికొనఁ గలిగిరి. అమరావతీస్తూపముయొక్క స్థల
నిర్దేశ మీ క్రిందిపటమువలన మీకు సులభముగా బోధపడగలదు.

అది కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునకు నెగువున నలువది డెబ్బది మైళ్ళదూరమున మునియేలు సంగమించు స్థానమున కెదురుగఁ గృష్ణానదికిఁ గుడిప్రక్కను దక్షిణపుటొడ్డునఁ గట్టఁబడి యున్నది. ప్రాతపట్టణమగు ధరణికోటకుఁ దూర్పుగా నరమైలు దూరమున కూచితప్ప యను మఱియొక మంటిదిబ్బ గలదు. అది యింకను బరిశోధింపఁ బడవలసి యున్నది. దక్షిణమున నక్కదేవరదిన్నె యను మఱియొక మంటిదిబ్బ కలదు గాని యది త్రవ్వఁబడి యందుఁ బూడ్చుకొని పోయి యుండినవస్తువులు నూతననగరనిర్మాణమునందు నుపయోగింపఁ బడినవి. ఈ యమరావతీ స్తూపమును ఇచ్చటి పురాతనశిలలు మొదలగువానిని భూమిలో నుండి పెళ్ళగించి కాపాడుటకై దొరతనమువారి ప్రయత్నములు నేటివఱకును జరుగుచు నే యున్నవి. పురాతనపుఁ గట్టడములు, పురాతనపుఁ బనిముట్లు, పురాతనపు శిలలు మొదలగున వెన్నియో బయలుపడినవి. ఇంకను గొన్ని బయలుపడుచున్నవి. ఇంకను మఱికొన్ని బయలుపడవచ్చును. ఈవిషయమున ప్రాచీనవస్తు పరిశోధనాధికారిగ నుండిన (ఆర్కుయలాజికల్ సర్వేడిపార్టు మెంటునకు న్యూపరింటెండెంటు) రీ దొరగాను ౧౯౦౬-౭ వ సాంవత్సరిక వృత్తాంతమునందు వ్రాసిన వాక్యములను దెలుపుట యుక్తము ¹ “౧౯౦౬-౭౦ సంవత్సరమునఁ జేసినపని గతసంవత్సరముఁ జేయఁగా మిగిలిన పనిని ప్రారంభించుటయే యై యుండెను. అందు ముఖ్యముగా నుత్తరద్వారమువద్దను పశ్చిమద్వారమువద్దను ప్రారంభింపఁ బడియెను. అసలు మంటిదిబ్బపైన మన్ను పరిమాణము లెక్కింప నలవికాని యంతయత్యధికముగా నిలిచియుండుటచేత ఈద్వారములకడ దాగోబా (చైత్యము) లను కనుగొనునంతటి దూరమువఱకు త్రవ్వకను కొనిపోయి యుండలేదు. అయినను ఫలితములు రంజింపఁ జేయునవిగా నున్నవి. ఇటుకగోడలును చలువతాళ్ళ గ్రాదికంబములయొక్క భాగములును బయలుపడినవి.

1. The Annual Progress Report of the Archeological Survey Department, Southren Circle for the Year 1906-0-7, p. 2.

ఇవిమాత్రమేగాక సంపూర్ణములయిన ప్రత్యేకవిగ్రహములును, తునకల్ప
యిపోయిన విగ్రహములును పెక్కులు బయలుపడినవి. సాగసుగాఁ జిత్రింపఁబడిన
యొకనల్లని చిన్నతాతి విగ్రహమును, శాసనములును, చలువతాతి పలకలును
నిడుపాటి తాతితోట్లును, తాతికంబములును, మనుష్య విగ్రహములును, స్తం
భములయొక్క పీఠములును, నాణెములును, పూసలును మఱియునొక యిత్రడిగొ
లుసు, మేకులు, చీరణములు (కాసెయులు) కత్తులు, ఒక గంటము, ఒక తాపియు
(గోడ మొదలగువానికి సున్నమువేయు పనిముట్లు,) చక్కఁగ పోతపోయఁబడిన
యొకమట్టికూజోయు, పెక్కుమంటిసె మైలు, మంటితాంబాళము, మంటిగొట్టము
లు, మంటిచట్టములు, మంటిమూకుళ్లు మొదలగువస్తువులును, మనుష్యుల దంతములు,
మనుష్యుల బొమికలును గానుపించినవి. ఈద్వారముల కడఁగానిపించినగోడలు
వెలుపలిమంటిదిబ్బలవఱకును వ్యాపించి యుండుటచేత దాగోబాలుండినయెడల
బయలుపడు వఱకు త్రవ్వించవలసిన పనినిలిచియున్నది.”

ధాన్యకటకనగరము.

భరతఖండమునందలి పురాతన పట్టణములలో పాటలీపుత్రమునకుఁ దగు
వాత ధాన్యకటకనగరమే విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినదిగా నున్నది. ఇదిక్రీస్తు
శకమునకుఁ బూర్వము నాగరాజులకును క్రీస్తుశకమునకుఁ దరువాత శాలివాహ
నులకును రాజధానీ నగరముగానుండి యాంధ్రసామ్రాజ్యమునకంతకు బహుశతా
బ్దములకాలము మేటికిరీటమై ప్రకాశించియుండెను. ఈమహానగరము పదునె
నిమిది శతాబ్దములక్రిందటఁ బొందిన మహాన్నతవైభవమంతయు నాగరిక
తాప్రశస్తిఁ గాంచిన పాశ్చాత్యపండితమండలి నేఁడు ధరణికోటమంటిదిబ్బల
లోఁగాంచి యచ్చెరువందుచు వేనోళ్లఁ బొగడుచుండుటను జూచుచుండునపు
డాంధ్రదేశమున జన్మించిన యేదేశభక్తుని హృదయమున కానందజనకముగా
నుండ కుండును? ఈపురాతనాంధ్రనగరములోఁ బ్రాచీనాంధ్రులచారిత్రము
గూడ బయలుపడి యాంధ్రజాతీయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడుచున్నది.

ఈధాన్యకటకమునే కొండలు ధన్యకటకమనియు, ధనకటకమనియు
గూడ వాడుచువచ్చిరి. మొదటిపేరు ధాన్యకటకమేగాని మఱియొకటికాదు.

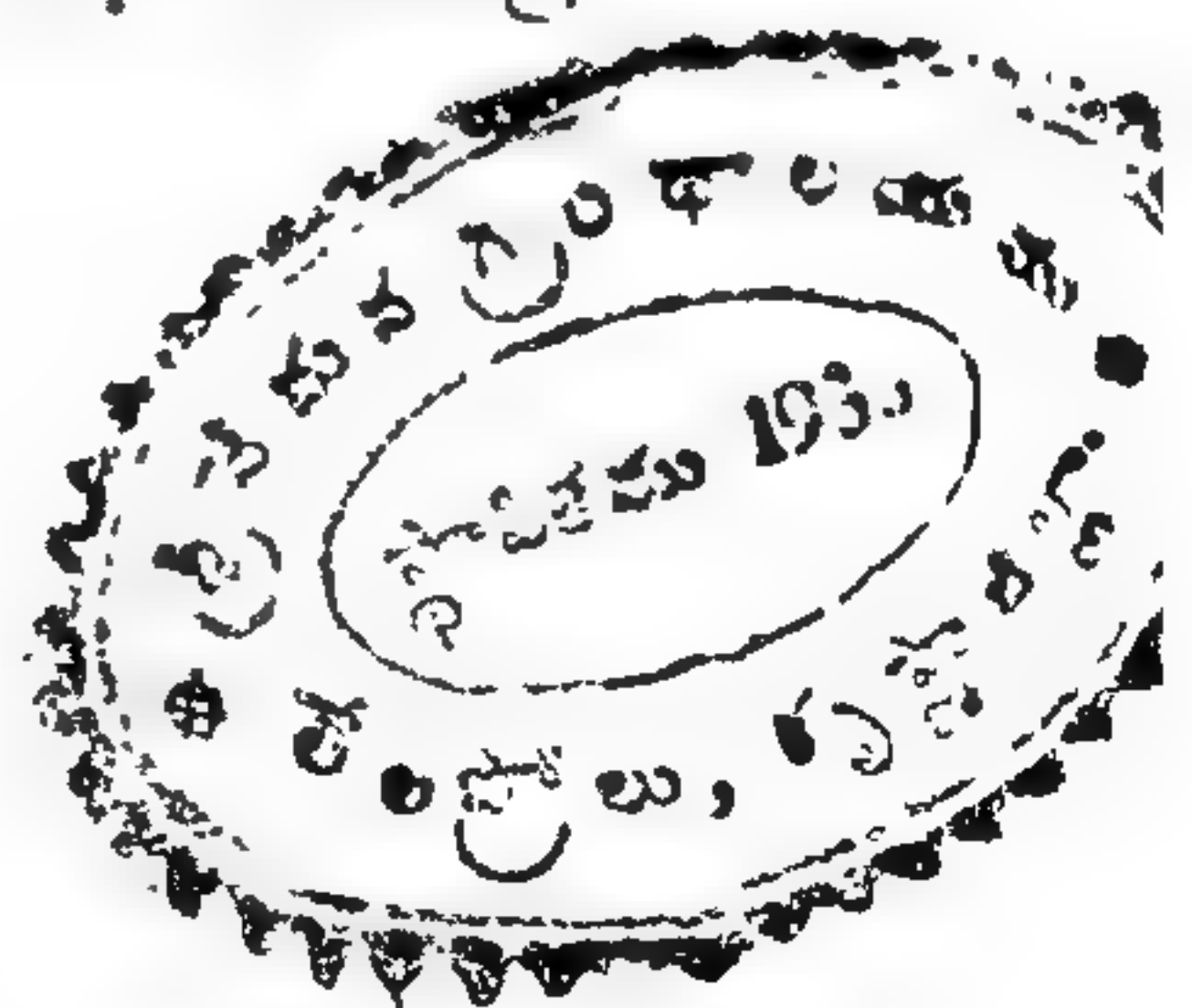
ఇది ౧౨, ౧౩, ౧౪ శతాబ్దములలో ధాన్యవతీపురమనుపేరను విలువంబడు
 మండలముని శాసనములుకూడ గూఢిపఱచుచున్నవి. శాలివాహనశకము ౧౨౫౩
 వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౩౬౧ వ సంవత్సరమున అమరావతీ
 గ్రామమునందలి యమరేశ్వరాలయములోని యొకశాసనములో శ్రీధాన్యవతీపు
 రమని తెలుపఁ బడినది. మఱియును కృష్ణామండలములో నూజివీడు తాలూకా
 లోని యెనమదలగ్రామములో నొకతాతిబండపైనుండు శాసనములోఁగూడ
 ధాన్యవతీపురమనియే చెప్పఁబడినది. ఈధాన్యకటకమును శబ్దము టిబెట్ దేశ
 గ్రంథములలోఁ దప్పల్. డ్పాల్-బ్రాన్-స్పూ)యిన్సు” (Dpal-ldan-bras-
 spruins) అని భాషాంతరీకరింపఁ బడినది. అనఁగా ధాన్యరాశి లభికముగాఁ
 గల పట్టణమని యర్థముఁట ఈపట్టణమునందే గొప్పచైత్యమున్నదని యాదేశ చ
 రిత్రమునువ్రాసిన తారానాథుఁడు నుడువుచున్నాఁడు. ఈపై వృత్తాంతములను
 బట్టి ధాన్యకటకముపేరు నిజమైనపేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నదనుటకు సందియ
 ములేదు. చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హానుత్సాంగు ధాన్యకటకమును విర్ణిం
 చిచెప్పిన విషయములనుబట్టి ధాన్యకటక నగరముండిన ప్రదేశము ధరణికోట
 యగునా కాదాయని పాశ్చాత్యపండితులలోఁ గొందఱు విశేషముగాఁ జర్చిం
 చిరి. ధాన్యకటకము ధరణికోట కాదనియు, విజయవాడ (Bezawada) యని
 యు వాదించిన వారిలోరాబర్టుస్వామయలుగారు ప్రాముఖ్యతనుగాంచియున్నా
 రు. పీఠహానుత్సాంగు చేసిన వర్ణన నాధార పఱచుకొనియే వాదించుచున్నా
 రనుటకుసందియములేదు గాని సంగతి సందర్భములనన్నిటినిచక్కగ నాలోచించి
 చూచిన పక్షమున విజయవాడగాక ధరణికోటయే ధాన్యకటకనగరమని చెప్పు
 టకు ప్రబలహేతువులు కలవని పెక్కండు చరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు.
 హానుత్సాంగు ధాన్యకటకమునకుఁ దూర్పునఁ బూర్వశైల సంఘారామమును,
 పశ్చిమమున నపర్వశైల సంఘారామమును గలవని పేర్కొనియున్నాఁడనియు,
 అయ్యవి పర్వతములకుఁ జేరియున్నవని చెప్పియున్నాఁడనియు, ఆపూర్వశైల
 సంఘారామమే బెజవాడకుఁ దూర్పుననున్న కొండపై నున్నదనియు, అపర-

శైల సంఘారామము బెజవాడకుఁ బడమటనున్న కొండపై నున్నదనియు, ధాన్యకటకమునకుఁ దక్షిణముననున్న కొండగుహలలో భావవివేకస్వామి తపస్సు చేసికొనుచున్నాఁడని యాయాత్రికుఁడు వచించియున్నాఁడనియు, అదియే బెజవాడకు దక్షిణ భాగమునందుండిన ఉండవిల్లికొండ యనియు, అపరశైల సంఘారామము అమరావతీ స్తూపమే యైనయెడల నచ్చట కొండలేవియు లేకుండుటకుఁ గారణమేమనియు, చుట్టును గొండలేవియును లేక పట్టిబయలులో నుండుటచేత నయ్యది ధాన్యకటకము కాదనియు, కొన్ని నెలలు నివాసము చేసి యుండిన హానుత్సాంగు వర్ణించిన వర్ణనలకు బెజవాడమాత్రమే సరిపోయి యుండుటచేత ధాన్యకటకనగరము తప్పక బెజవాడయే యగునని తమయభిప్రాయమని స్వాయలుగారు కంఠోక్తిగఁ జెప్పియున్నారు.¹ అయినను భరత ఖండమునందలి బౌద్ధుల స్తూపములను, బౌద్ధులగుహలను, పర్వతములలోఁ దొలువంబడిన పురాతన దేవాలయములను బరిశోధించి వానింగూర్చి గ్రంథములను వ్రాసిన డాక్టరు ఫరూకసనుగారు స్వాయలుగారి వాదము నొప్పుకొనక ఖండించి ధరణికోటయే ధాన్యకటకమని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు. వీరివాదమే విశ్వసనీయమైనదిగఁగనప్పట్టుచున్నది. చీనాయాత్రికుని వ్రాతనందిగ్ధముగ నున్నదనియు, వారుకండలతోఁజూచి వ్రాసియుండిరో వినికెడినిబట్టి వ్రాసియుండిరో నిజము తెలియరాదనియు, అపరశైల సంఘారామమును గూర్చి వర్ణించినవర్ణన అమరావతీస్తూపమునకు సరిపోవుచున్నదిగాని బెజవాడకొండలమీఁది గుహలకువర్తింపుచుండలేదనియు, ఉండవల్లికొండగుహలు పౌరాణికసంబంధమైనవిగాని పురాతనబౌద్ధమత సంబంధమైన గుహలు కావనియు, అందలి యనంతశయనుని దేవాలయము నవీనమైనదిగాని మిక్కిలి పురాతనమైనది కాదనియు, హిందూదేశమునందుండిన బౌద్ధవిహారము లన్నిటితోఁబోల్చి చూచినపుడు బెజవాడగుహలు భేదించినవిగా నున్నవనియు, అమరావతీస్తూప మట్లుగాక సార్వవిధముల చేతను తక్కినవానిం బోలియున్నదనియును, ఇంతియగాక హిందూదేశము నందలి స్తూపములలోఁ బ్రధానమైనదిగానుండి దేశస్థులకు దిగ్భ్రమణుగొల్పెడినమీ

పస్తాపమును విడిచి యేవిధముచేతను మనోహరముగానుండని బెజవాడ గుహలను వర్ణించియుండెనని చెప్పట పొసఁగియుండ లేదనియు, అమరావతీ స్తూపములోని విగ్రహములను బోలు నొక్కవిగ్రహమైన ఒక్కశాసనమైనఁగంటికిఁ గానరాదనియు, ఏడవశతాబ్దము నందుండి వ్రాసినవ్రాతలోఁ బొరపాటులుండవచ్చుననియు, హళానుత్సాంగు వాక్యములను భాషాంతరీకరించిన బీల్ గారి భాషాంతరీకరణమునకు నజ్ఞాతముగాని భాషాంతరీకరణమునకును భేదమున్నదనియు మొదలగు విషయముల నెన్నిటితో చర్చించి న్యాయముగాని వాదమును బూర్వపక్షము చేసియున్నాడు.¹

ధాన్యకటకమును బాలించిన యాంధ్రరాజుల పేరులను, ధాన్యకటకమును పేరును అమరావతీస్తూపములో గానవచ్చినవి. ఆంధ్రుల శాసనములు మాత్రమే కాక వారితరువాత పాలనముచేసిన యాంధ్రపల్లవుల శాసనములుగూడ అమరావతీయందుఁ గానుసించినవి. ధాన్యకటకనగరములోని బుద్ధునిచైత్యమును సందర్శించి బుద్ధునికి నమస్కరించుటకై వచ్చినని చెప్పి పల్లవరాజగు సింహవిర్త యొకశాసన మొక స్తంభముపైని వ్రాయించెను. ఆ స్తంభముకూడ అమరావతీలోని మంటిదిబ్బలోనుండి పైకిఁదీయఁబడినది. నవీనులకూడ ధాన్యకటకము ధరణికోటయనియే భావించుచుండిరి కాని బెజవాడయని భావించుచుండలేదు. కాబట్టి హళానుత్సాంగు వ్రాసిన వ్రాతయనిచెప్పెడి పరస్పర విరుద్ధములయిన కొన్ని వాక్యములను బట్టి బెజవాడయే ధాన్యకటకమని భావించుట భ్రమకాని వేటొందుకాదు.

1. గ్రంథవిస్తర భీతిచేత వీరిచర్చలను సంపూర్ణముగఁ దెలుపఁజాలక సంగ్రహములుగా వారిభావములను మాత్రము దెలిపితిమి.

ప ద వ ప్ర క రణము.

పునర్విమర్శనము.

—:0:—

ఆంధ్రసామ్రాజ్య విస్తీర్ణము.

ఆంధ్రరాజులు మగధసామ్రాజ్యమును గైకొని పాలించిరని పురాణములు పేర్కొని యుండుటయును, చీనాచక్రవర్తులును, చీనాదేశపుచరిత్రకారులును, బలిద్వీపవాసులును, యవద్వీపవాసులును, వీరిని ఇండియా చక్రవర్తులని పేర్కొని యుండుటయును, పాండ్యచోళ కేరళములకు బాలించినరాజులు వీరిని మగధరాజులని పేర్కొనియుండుటయు ఆంధ్రసామ్రాజ్యమున మగధరాజ్యము చేరియున్నదని చెప్పటకు ప్రబలసాక్ష్యములుగానున్నవి. మధ్యదేశము, కళింగదేశము, దక్షిణకోసలము, విదర్భదేశము, కొంకణదేశము, మహారాష్ట్రదేశము, దక్షిణకుంతలదేశము, ఇంతియేల, పాండ్యచోళ కేరళదేశములు దక్క తక్కిన దక్షిణాపథ దేశములన్నియు నాంధ్రసామ్రాజ్యమునఁ జేరియున్నవని చెప్పవచ్చును. వనవాసి (Banavasi) రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రరాజుల రాజప్రతినిధిగ నుండి దక్షిణకుంతల దేశమును బాలించినహరితిపుత్రుఁడు శాతకర్ణుని పేరుగల దానశాసనములు మైసూరునందు రైసుదొరగారిపలన నూతనముగాఁ గనిపెట్టఁబడినవి. కనుక నాంధ్రరాజులగు శాతకర్ణులు మైసూరునుగూడ పాలించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. అసిక, అస్తక, మూలక, సురాష్ట్ర, కుకుర, అచిరాంత, అనూప, విదర్భ, ఆకరావంతిదేశములను గోతమిపుత్రుఁడు శాతకర్ణి జయించెనని నాసికశాసనములలో నొకదానిలో నుదాహరింపఁబడి యుండెను. అస్తకమూలకదేశములు దక్షిణాపథ దేశములోనివని పురాణములు చెప్పుచున్నవి.

1. The Madras Journal of Literature and Science 1886.

87 pp. 56 to 62; Archeological Survey of India (New Series) Vol III p.25,28.

యిరి. మహాసాంఘికులన మహాసంఘముయొక్క విద్యాలయమునకు సంబంధించిన వారని యర్థము. మహాస్థావీరులన మహాధ్యక్షుని విద్యాలయమునకు సంబంధించిన వారని యర్థము. మరల మహాసాంఘికులు “చైత్యకులు (పూర్వశైలులు,) అపర శైలులు, హైమవతులు, లోహోత్తరవాదినులు, ప్రజ్ఞాప్తివాదినులు” అనియైదు తరగతులుగ వేరుపడిరి చైత్యకపర్వతము మీఁదనుండు సన్న్యాసిబోధనము నవలంబించినవారు చైత్యకులనం బడుచుండెరి. హానుత్సాంగు పూర్వ శైలసంఘారామమని చెప్పినది యీచైత్యకులకు సంబంధించినదిగ నేలచెప్పరాదని డాక్టరు బర్నేస్సుగారు ప్రశ్నించుచున్నారు. ¹పూర్వశైలులతో భేదించినవారపరశైలు లనంబడుచున్నారు.

బ్రాహ్మణమతము.

ఆంధ్రులును ఆంధ్రరాజులును, బౌద్ధమతాభి మానులును బౌద్ధమతావలంబకులు నైనను ఆంధ్రరాజుల పాలనమున బౌద్ధమతముతోఁ బాటు బ్రాహ్మణమతమును విధిల్లుచుండెను. బౌద్ధులయిన యాంధ్రరాజు లెప్పుడును బ్రాహ్మణమతము పట్ల ద్వేషమును జూపినట్లెక్కడను గానరాదు. మఱియు గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి బ్రాహ్మణజాతిని సాంకర్యమునుండి ఎంరక్షించెనని నాసిక శాసనము నందు జెప్పఁబడియుండుటచేత గోతమిపుత్రుఁడు బ్రాహ్మణమతాభిమానియని కొందఱు తలంపవచ్చునుగాని నిజముగా నాతఁడు మతసహన బుద్ధికలవారడై గాని బ్రాహ్మణమతాభి మానిగాఁడు. యవనశక పహ్లావాదులు మొదలగు విజాతీయులు పెక్కఁడు బ్రాహ్మణమతావలంబకులై కొందఱు బ్రాహ్మణులమనియు కొందఱు క్షత్రియులమనియుఁ జెప్పుకొనుచు బ్రాహ్మణసంఘమును సాంకర్యము నొందించు నప్పడట్టి సందర్భముల గోతమిపుత్రుఁడు కలుగఁ జేసికొని బ్రాహ్మణజాతికి భంగముకలుగకుండఁ గాపాడుచు వచ్చెననుటకును సందియముండదు. కాఁబట్టి యా కాలమునందు బ్రాహ్మణ బౌద్ధమతములరెంటికిని శత్రుత్వము లేకపోవుటయేగాక యన్యోన్యమై త్రికూడకలదని చెప్పుటకు సంశయింపవలసిన పనిలేదు.

ఈవిషయమును బ్రాహ్మణమతాభిమాని ఋషభదత్తునియొక్కయు, బౌద్ధమతాభిమానియగు గోతమి పుత్తునియొక్కయు దానశాసనములే వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి.

వర్ణాశ్రమ ధర్మములు.

ఒక్కయార్యజాతివారిచే మాత్రమే యీవర్ణాశ్రమ భేదములు గల్పింపఁబడినవికాని యనార్యులయిన నాగులలోను మిశ్రజాతులవారయిన బౌద్ధులలోను గల్పింపఁబడియుండలేదు. ఆర్యులలోనైన నిప్పటిరీతి వర్ణ భేదములు గానరావు. ఆకాలమునందు పుత్తులనుబట్టి కులభేదము లేర్పడినవిగాని కులభేదములనుబట్టి పుత్తులేర్పడి యుండలేదు. ఆకాలమునందు భోజనప్రతిభోజనములకు ప్రతిబంధకములేవియు లేర్పడియుండలేదు. బ్రాహ్మణుఁడు చాతుర్వర్ణ్యములలోని స్త్రీలను వివాహమాడుటకు నధికారము కలిగియుండెను. ఇట్టి యధికారమును బ్రాహ్మణులు కలిగియుండుటకుఁ గారణములేకపోలేదు; ఆకాలమునందు బ్రాహ్మణులు దక్షిణాపథమున విక్కిలి తక్కువసంఖ్యకలవారుగ నుండిరి. ఇతరజాతులలోని స్త్రీలను వివాహమాడకుండినచో వారి సంఘ మభివృద్ధిని గాంచనేరదు. శీఘ్రకాలములోనే యంతరించి పోవచ్చునుగనుక స్వరక్షణార్థమైవారు బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులగుటకు మార్గము లేర్పఱచి బ్రాహ్మణేతరజాతి కన్యలను వివాహముఁజేసి కొనుచుండిరి. అప్పటికింకను బ్రాహ్మణులు మాంసభక్షకులుగానే యున్నందున శూద్రాదులుచేసిన వంటకమును భుజించుటకు సంకోచింప కుండిరి. కానిబౌద్ధమతాచార్యులయొక్కయు, జైనమతాచార్యుల యొక్కయు బోధనలచేతను ఆచరణ విధానములచేతను బౌద్ధులును జైనులును పెక్కండ్రు మాంసభోజనమునువర్జించిరి. వీరితోడి మతచర్చలచేతను, సంపర్కముచేతను బ్రాహ్మణులు తరువాత పితృకార్యములయందు సహితము మాంసభోజనము వర్జింపవలసిన వారయిరి. ఈగౌరవము విశేషముగ జైనమతమునకుఁ జెందవలసియున్నది. అహింసయే పరమధర్మమనిబుద్ధుఁడు బోధించినదానిని అశోకవర్ధనుఁడు ప్రకాశింపఁజేసెను. అశోకుని సందేశమును ఆంధ్రులు శిరసావహించిరి. వీరిప్రరేపణములచేతను జైనబౌద్ధమతాచార్యుల బోధనలచేతను ద్రావిడబ్రాహ్మణు లెల్ల

శును క్రమక్రమముగా మాంసభోజనమును వర్జించిరి. నేడుపంచద్రావిడ బ్రాహ్మణులు మాంసమును ముట్టరు. వీరుదాక్షిణాత్యులు. పంచగౌడబ్రాహ్మణులుమాత్రము వర్జింపలేదు. వీరొత్తరాహులు. ఇప్పటిబ్రాహ్మణోత్తములకుఁ దమపూర్వు లొక కాలమున మాంసభోజనము చేయుచుంకిరను మాటయే తెలియదు. అట్టిమాటయే వారికిఁ గర్ణకఠోరముగా నుండకమానదు. బహుశతాబ్దముల క్రిందటనె యాదు రభ్యాసమును విడిచిపెట్టినవారుగావున వారికట్లుండుట సహజగుణమే గాని యందు విరుద్ధగుణమేమియులేదు. ఆర్యులకాలమునఁ బరిపాలనము చేయు నాంధ్రులను కేవలమును శూద్రులనుగాఁ జూచి యుండలేదు. వారిని క్షత్రియులని పైకిచెప్పచుపచ్చిరిగాని కర్తాధికారమును గలిగిపక లోపలద్వేషభావమును గలిగియుండిరి. మొదట నామమాత్రములుగా నేర్పడిన వర్ణాశ్రమ బంధనములు నడలియున్నవిగాని కాలముగడచిన కొలదికట్టిగా బిగింపఁబడుచు పచ్చినవి. మనుస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన భేదకారణములు కేవలము కల్పితములుగాని స్వాభావికములు గావుగనుకనవి యెంతమాత్రము విశ్వసింపఁ దగినవికావు.

ఇతరమతములు.

ఆకాలమునందు శైవమతమును జైనమతమునుగూడ వర్ధిల్లుచుండెను. రాజప్రతినిధిగనుండి వనవాసి రాజధానిగఁ జేసికొని దక్షిణకొంకణమును, కర్ణాటమును బాలించిన హరితిపుత్ర శాతకర్ణి కర్ణాటకము (మైసూరు) లోని స్థానకుందూరువద్దనున్న శివాలయమునకేదో దానధర్మముచేసెనని కుజ్జుఁడను కర్ణాటకవిప్రాశస్తియును కావ్యమునందు వ్రాసియుండుటనుబట్టి యాంధ్రగాజుల పోషకత్వమున శైవమతముకూడ వర్ధిల్లుచుండెనని చెప్పవచ్చును. ఆర్యులలోను బౌద్ధులలోను మొదట విగ్రహారాధనములేదు. విగ్రహారాధనము మొదట ననార్యులలోను నాగులలోను విశేషముగా వ్యాపించియుండెను. తరువాత బౌద్ధులచేతను, అటుపిమ్మట ఆర్యులచేతను అవలంబింపఁ బడినది.

దేశభాషాభివృద్ధి.

ఆకాలమున నార్యబ్రాహ్మణులు సంస్కృత ప్రాకృతములను వాడుకొను

చుండిరి. రాజకీయ భాష ప్రాకృతము. వ్యవహారిక భాష మాగధము. ప్రాచీన మహారాష్ట్రము, పైశాచి, అపభ్రంశము, మొదలగు ప్రాకృత భేదములు దేశభాషలుగా నుండినవి. ఆకాలమున వాడబడుచుండిన లిపి మార్యలిపిగా నుండెను. శాసనములన్నియు పాలి భాషలో నున్నవి. ప్రాచీన ద్రావిడభాషయే పైశాచి యనబడుచుండెను. ఆర్యులు దీనిని పైశాచియని యపహాస్యము చేయుచుండిరి. అయినను ఆంధ్రరాజు లీ భాషలో గ్రంథములను వ్రాసియు, వ్రాయించియు దేశభాషను ప్రోత్సహింపఁజిరి. శాలివాహనుని మంత్రియగు గుణాధ్య పండితుఁడీ భాషలోనే బృహత్కథను రచించెనని యిదివఱకె తెలిసియుంటిమి. శర్వవర్త్యును మఱియొకమంత్రి కాతంత్రవ్యాకరణము నాభాషలోనే రచించి శాలివాహనునకుఁ జెప్పెను. హాళికాతవాహనుఁడు ప్రాచీనమహారాష్ట్ర భాషలో సప్తశతి యనుగ్రంథమును రచించియున్నాఁడు. వీనిని బట్టి యాంధ్రరాజుల పరిపాలనమున దేశభాషలు పోషింపఁబడి విద్ధిల్లినవని యూహింపవచ్చును. ఈపైశాచిభాషలో నుండియే అఱవము, తెలుఁగు, కన్నడము, మళయాళము తులు మొదలగు భాషలు జనించినవి. అనేకభాషలసాంకర్యమే తెలుఁగునాన కబ్బుటచేతఁ దక్కిన పైశాచీ పుత్తికలకంఠె భిన్నమైనదిగాఁ గాన్పించుచున్నది.

శిల్పశాస్త్రము - చిత్రవిద్య.

ఆంధ్రరాజుల పరిపాలనకాలమున శిల్పశాస్త్రము చిత్రవిద్యలు మిగుల నభివృద్ధికిఁ దేబడినవి. ఈ యాంధ్రరాజు లనేకచైత్యములను స్తూపములను విహారములను, రాజభవనములను నిర్మించినందున శిల్పులకుఁ దమతమ విద్యానైపుణ్యములను జూపుటకు మంచియవకాశము కలిగెను. మందిరము లెట్లు నిర్మింప వలయునో, విగ్రహము లెట్లు చెక్కవలయునో, చిత్రపటము లెట్లు వ్రాయవలయునో తెలుపునట్టి శాస్త్రములనేకము లంతకుఁ బూర్వమే బౌద్ధులచే వ్రాయఁబడి యున్నవి. అట్టి శిల్పశాస్త్రజ్ఞులలో నాగ్నజిత్తుఁడను వాఁడు ముఖ్యుఁడు. ప్రత్యేకశిలలతో బట్టబయలునఁ గట్టఁబడక పర్వతములను

గుట్టలను వొలచి నిర్మింపఁబడిన బౌద్ధదేవాలయము లాకాలమునందలి యద్వి
 తీయ శిల్పకలానైపుణ్యమును నేటికిని బ్రకాశింపఁ జేయుచుండుట ప్రశంస
 నీయముగదా. ఈ బౌద్ధదేవాలయములకు వెలుపల నంతయుఁ గొండయైనందునఁ
 బైకి శోభాయమానముగఁ గన్పట్టక పోయినను లోనికిఁబోయి చూచినపక్షమున
 మహేంద్ర భవనములను బోలియుండును. ఇవిగాక అమరావతీస్థూపమువలె
 బయలుప నిర్మింపఁబడిన స్థూపములు సహితము నిరుపమానమైన శిల్పవిద్యామహి
 మచేఁ బ్రశంసనీయములుగ నున్నవి. పా.లో ముఖ్యముగా గుంటూరుమండ
 లములోని అమరావతీ స్థూపమునందు గానం బడియెడు శిల్పవిద్యానైపుణ్య
 మును గన్నులారఁగాంచి యానందింపఁబడినదియె గాని యిట్టిదని నిరూపించి
 పర్ణించుటకుఁ బదములు గావరావు; ఈగ్రంథమును జాలదు. ఈ యమరావతీ
 స్థూపమును గూర్చి వినరముగాఁ దెలిపెడి రెండుగొప్పగ్రంథము లాంగ్లేయభాష
 యందు విరచింపఁబడియున్నవి. అంకటిడాక్టరు ఫర్గ్యూసను (Dr. Fergus-
 son) గారిచేతను మఱియొకటి డాక్టరు బర్గెస్సు (Dr. Burgess) గారి చే
 తను వ్రాయఁబడినవి. ఈ యమరావతీ స్థూపముచుట్టును శిలాస్తంభములతో
 వెలుపలను లోపలను గ్రాదులు (కించెలు) కట్టఁబడినవి. ఆ స్తంభముల మీఁద
 శిల్పకులు చూపిన పనితన మింతింత యనిర్ణీయ నలవికాదు. వానిలోఁ బెద్ద
 దియు వెలుపలదియునగు గ్రాదివలయుముయొక్క నడిమికొలత ౧౯౫ యడుగు
 లును, లోపల గ్రాదివలయుము యొక్క నడిమికొలత ౧౬౫ యడుగులునగులిగి
 ఈరెంటికినడుమ గూత్రికుల ప్రదక్షిణమార్గమును గూడగలిగి యుండెను. పెద్ద
 గ్రాదివెలుపల ౧౪ అడుగులును, లోపల ౧౨ అడుగులును, లోపలగ్రాది ౬
 అడుగులయెత్తునుమాత్ర ముండెను. పెద్ద గ్రాదియొక్క క్రిందిభాగము జంతువుల
 యొక్కయు బాలురియొక్కయు విగ్రహములతో నలంకరింపఁబడియెను. స్తంభ
 ములు యథాప్రకారముగ నష్టకోణాకృతులు గలిగి చక్రమువలె గుండ్రముగ
 నుండు బిళ్లలతో నలంకరింపఁబడియున్నవి. ఈ పెద్దగ్రాదియొక్క వెలుపలి భా
 గముకంటె లోపలిభాగమంతయు నెక్కువచిత్రముగానుండు చిత్రపులతోఁ
 జిత్రింపఁబడియున్నది. వెలుపలిగ్రాదికంటె లోపలిగ్రాదిమీఁద బుద్ధునిచరిత్రము

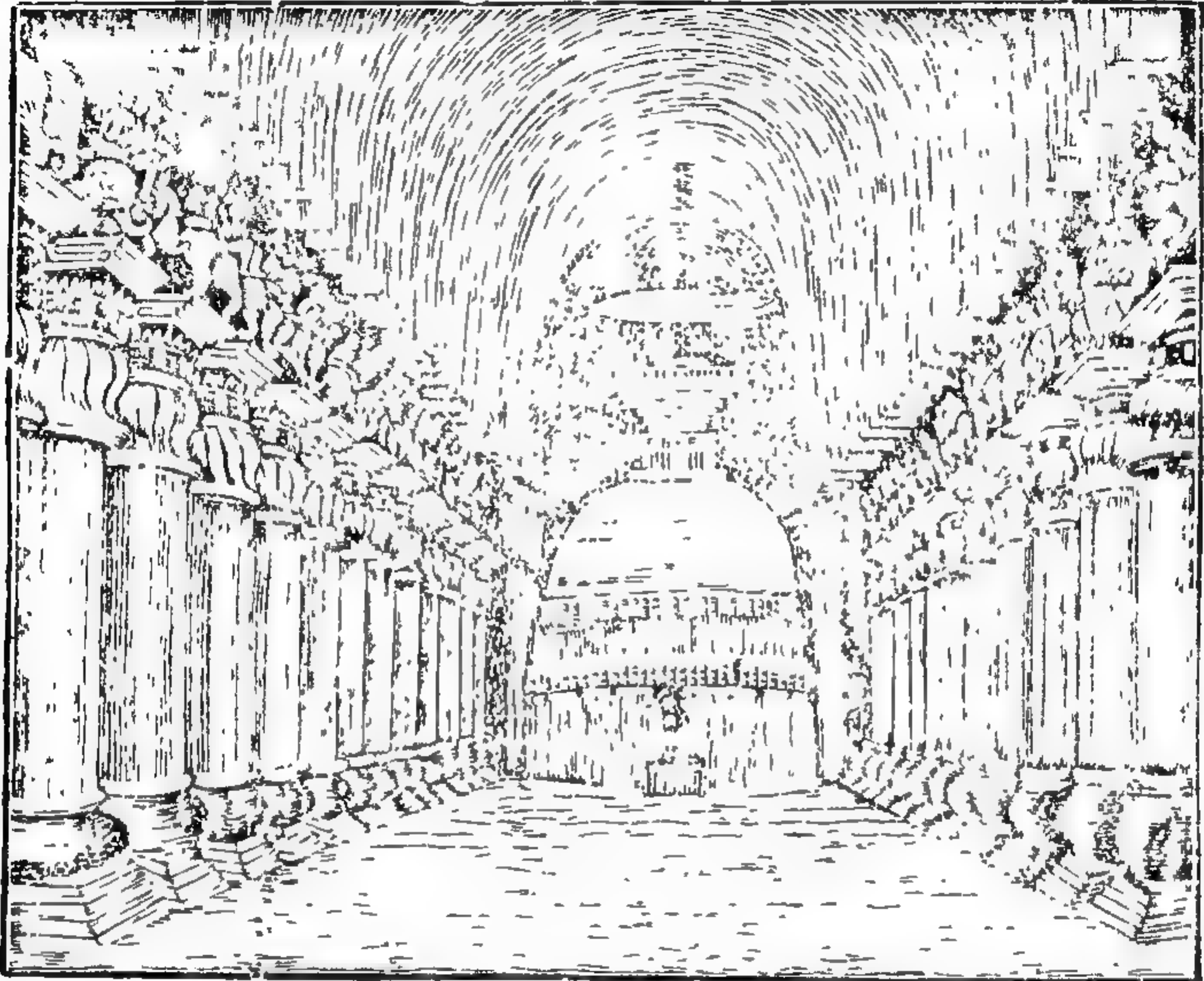
లోనివియుఁ గాథలలోనివియునగు స్త్రీపురుషులయొక్క చిత్రపటములాచరిత్రమును గాథలుబోధపడురీతిగ మిక్కిలిసాగసుగాఁజిత్రింపఁబడినవి.

డాక్టరు ఫర్యాసనుగారు ప్రకటించిన గ్రంథములోని చిత్రపటములలో రెండు మిక్కిలి మనోహరములుగానున్నవి. అందొకటి వెలుపలిపెద్దగ్రాదినుండియు, మఱియొకటి లోపలిగ్రాదినుండియుఁ దీయఁబడినవి.

తనముంగటి సైన్యము గోడలను గాపాడు చుండఁగా రాజు సింహాసనమునఁ గూరుచుండి యప్పుడే యేతెంచిన యొక దూత చెప్పెడి సమాచారమును వినుచుండినట్లును, దిగువను కాల్యలము నశ్వ సైన్యము దంతావళములు యుద్ధమునకుఁ బ్రయాణో స్తుతిములై నడచుచున్నట్లును శత్రుకోటిలో నొకడువచ్చి సంధిని కోరుచున్నట్లును మొదటిదానిలో నత్యద్భుతముగాఁ జిత్రింపఁబడినది. అయ్యది నిన్న మొన్నను జిత్రింపఁబడినట్లుగా నుండి యాకాలపు శిల్పకారుల నై పుణ్యమును బుద్ధి వైభవమును నాగరికతను వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. డాక్టరు ఫర్యాసనుగారును, డాక్టరు బర్గెస్సుగారును ఆపటమును నెక్కువగ మెచ్చుకొని యున్నారు.

రెండవపటము మూడు పూజార్థములయిన వస్తువులను దెలుపుచున్నది. అందొకటి గ్రాదులతోడి స్తూపము, మఱియొకటి మతచక్రము, వేటొకటి పవిత్రమైన వృక్షమునుగాని (బోధి వృక్షము) బుద్ధుని దంతమునుగాని పూజించుచున్న సంఘము. ఈస్తూపముపైని బుద్ధునికి సంబంధించిన విగ్రహములు మాత్రమే గాక నాగరికతయందు వెనుకఁ బడియున్న ప్రాచీన నాగులయొక్కయు నాగరాజులయొక్కయు, నాగరాణులయొక్కయు, నాగకన్యలయొక్కయు విగ్రహములుగూడ పెక్కులు చిత్రంపఁ బడియున్నవి. ఇట్టి స్తూపము లమరావతి విగాక జగ్గయ్యపేట, గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాల మొదలగు స్థలములలోఁ గూడ మఱికొన్నిగలవు. గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాలలోనివి యిటుకలతోను సున్నముతోడను గట్టఁబడినవిగా నున్నవి. మఱియును శౌద్ధ బిక్షువులకొఱకుఁ బర్వతములలోఁ దొలుపంబడిన విహారములలోను చైత్యములలోను కార్తీ పర్వతములోని చైత్యమును అజంటావిహారమును గొప్పవి. కార్తీ

చైత్యము బొంబాయి పునహానగరములకు నడుమనున్నది. ఈచైత్యము వెలుపలి నుండి చూచునపుడు శోభాయమానముగఁ గాన్పింపక పోయిననులోపలికిఁ బోయి చూచునపుడు దేవేంద్రభవనమును బోలియుండును.

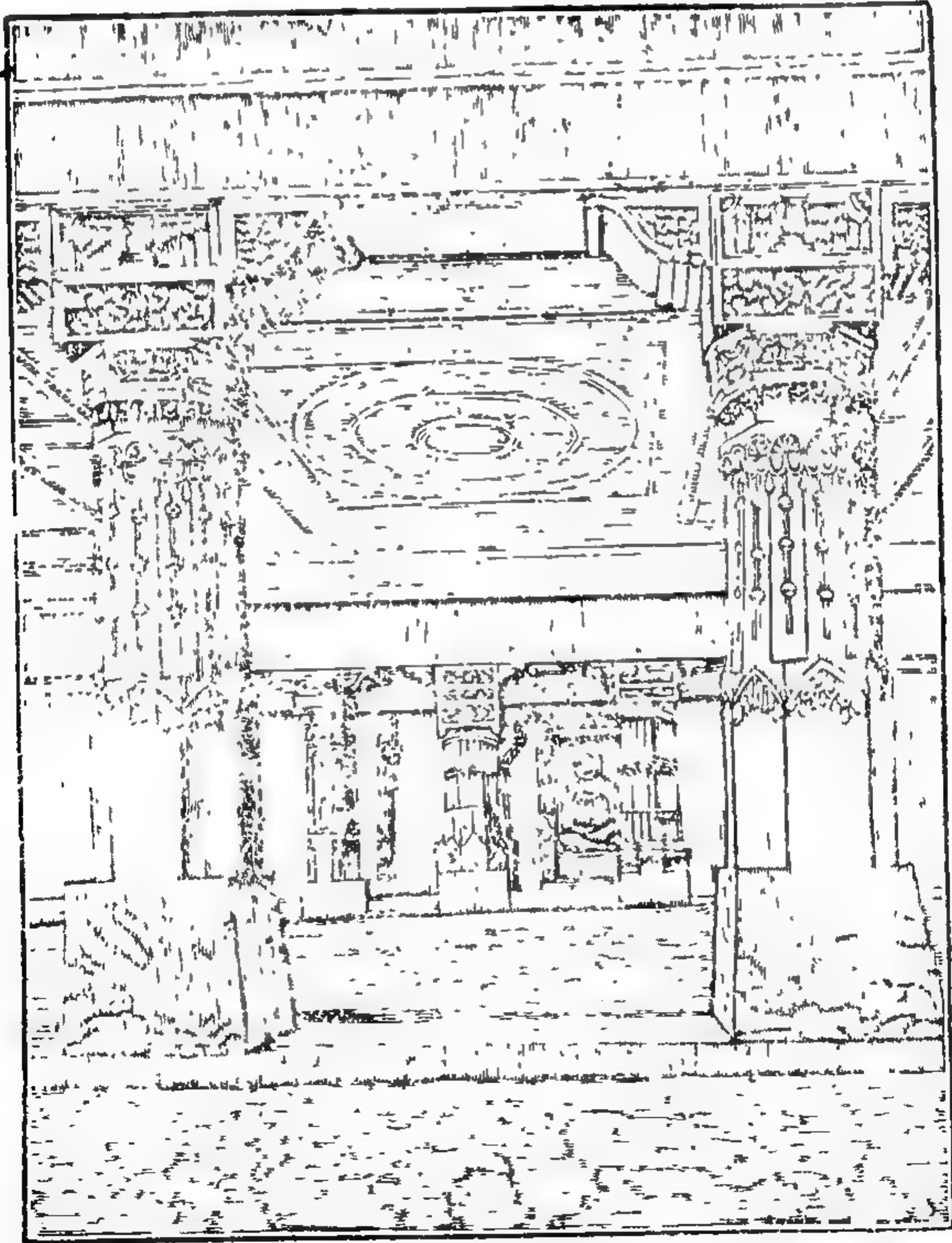
కార్తీ చైత్యము.

కార్తీసర్వతములోని చైత్యముయొక్క పొడవు ముఖద్వారము మొదలుకొని వెనుక ప్రక్కనుండెడు గోడవఱకు ౧౨౬ అడుగులుండును. వెడల్పు ౪౫ అడుగుల ౭ అంగుళములుండును. ఈ చావడిలోని ప్రక్కభాగములు కైస్తవాలయములలోని ప్రక్కభాగములంత విశాలములుగ లేవు. వానిలో నడిమిభాగము మాత్రము ౨౫ అడుగుల ౭ అంగుళములు వెడల్పుకలిగి యున్నదిగాని తక్కినవన్నియు స్తంభములసాంద్రతను గలుపుకొని పదియడుగులు మాత్రమే గలిగియున్నవి. శిల్పకారులూ స్తనైపుణ్యమును బుద్ధిచాతుర్యమును దెలుపునట్టి చెక్కడపుంబనులచే శోభించుచుండిన ముప్పదితోమిది స్తంభములుగలవు. ఈ విహారమున కంతకు వెలుతురు కలుగుటకై పైన ననుకూలకోణముగల తావు ననొకరంధ్రముంచఁబడినది.

అజంటాలో నాలుగు చైత్యములుగలవు. తరువాతికాలమున నిర్మింపఁబడిన చైత్యములలో బుద్ధునిరూపపటములుగాను పించుచున్నవి. ఈకడపటి చైత్యములలో నిరూపింపఁబడిన బౌద్ధమతమాటవ శతాబ్దములోని హిందూమతమును సమీపించియున్నది. అజంటావిహారములలో నొకదానిపటమీక్రిందఁ జూపుచున్నారము. ఇది మిక్కిలి సొగసుగానుండునది. ఈవిహారము ౬౫ అడుగుల పరిమాణముగలిగి ౨౫ స్తంభములతో నొప్పాటుచున్నది.

అజంటావిహారములో శిల్పచాతర్యము.

బౌద్ధబిక్షువులు నివసించుటకై రెండు ప్రక్కలను ౧౬ గదులుగలవు. నడుమనొక్కగొప్ప చావడియు ముంగటనొకవిసారయు వెనుకపవిత్రమైన గర్భగృహము

హమును గలవు. కుడ్యములపైన బుద్ధునిజీవితములోని చర్యలను డెలుపు ప్రదర్శనములు చిత్రింపఁబడినవి. స్తంభములును కప్పును చిత్రవిచిత్రములయిన నగిషీపములచే వెలుగొందుచున్నవి. వీనినన్నిటిని గన్నులార వీక్షించునప్పుడు గలుగునట్టి యానందము వర్ణనాతీతమై యుండును. అందలి స్త్రీపురుషుల విగ్రహములుసో గనుగను స్వభావసిద్ధములుగను ముఖవికాసములు సత్వవృత్తిని సూచించునవిగను. నాహ్లాదకరములుగను నున్నవి. అలంకారములు పరిశుద్ధములయినవిగను క్రమపద్ధతికలవిగను నున్నవి.

ఆకాలపు స్తూపములయొక్కయు, చైత్యములయొక్కయు, విహారములయొక్కయు, విగ్రహములయొక్కయు, రూపపటములను ముద్రింపవలయునన్న విశేషస్వయప్రయాససాధ్యమైనది కావున శిల్పకారుల బుద్ధిశుశలతను, చిత్రవిద్యలతీరును జూపుటకు నీయొకటిరెండు పటములను మాత్రము ముద్రింపఁగలిగితిమి.

మతసంఘములు - పౌరసభలు.

ఆకాలమునందు మతకార్యములను ధర్మకార్యములను నిర్వహించుటకై యీకాలపు దేవస్థానసంఘములవలెనే మతసంఘములును, పౌరజనోపయోగకరములయిన కార్యములను నిర్వహించుటకై యీకాలపు పౌరసభల (Corporations) వలెనే పౌరసభలు నేర్పడియుండినవి. అట్టిసభలురెండు వేర్లతో భట్టిపోలీసు శాసనములలోఁ గన్పట్టు చున్నవి.

ధర్మకార్యనిర్వహక సంఘములోని సభ్యులు:—హిరణ్యవ్యాఘ్రపాద (డు); ఉగలక (ఉద్గారకుడు), కలహ (డు), విషాక (విశాఖుడు), స్థూల శీర్షి, శామణ (డు), ఒదల (ఒదరుడు), ఆపక (డు), సముద్ర (డు), అనుగ్రహ (డు), కూర (డు), శత్రుఘ్న (డు), పోతక (డు), పోత (డు) అలినాక (అలినాగడు), ఎరుణ (డు), పింగళక (డు), కౌశిక (డు), సూత (సూత్రుడు)

* కలహ (డు) అనుదానిని కలహుడుని చదువుకొను రీతిగానే తిక్కిన నామములను దుప్రత్యయమును జేర్చి చదువుకొన వలయును.

డు), పాప (డు), కుబీరక (కుంభీరకుడు - ఇతఁడొకరాజు), గాలిక (డు), శామణదాస (డు), భారద (భారతుడు), ఒదల (ఒదరుడు) స్థాలతిష్య (డు), తిష (తిష్యుడు), గిలన (జ్ఞానుడు), జంభ (డు),.....బుబ (బువుడు),...జనక (డు), గోసాలక (డు), ఉపసాదునికొడుకుకూర (డు), కర హునికొడుకు ఉత్తర (డు).

పౌరసభాసభ్యుల నామములు:—వచ్చ (వత్సుడు), చిఘ (జఘన్యుడు), జెటా (జటుడు), జంభ (డు), తిన (త్రిష్యుడు), రేత (రైవతుడు), అచిన (అచీర్ణుడు), సభిక (డు), అఖిఘ (అక్షిఘ్నుడు), కేల (డు), కేశ (డు), మాహ (మాఘుడు) సేత (స్వైత్రుడు), చడిక (చండికుడు), ఓఖి బల, ఓఘబలుడు) సోనుతర (సోనుత్తురుడు), సువర్ణోత్తర (డు), సామన (శామణుడు), సామనదాస (శామణదాసుడు), సామక (శ్యామకుడు), కాముక (డు), చితక (చిత్రకుడు).

వర్తకసంఘములు.

ఆకాలమున వాణిజ్యముచేయుచుండిన విణిక్కులు విశేషభాగ్యమును సంపాదించినట్లు గానంబడుచున్నది. కార్తీలోని గొప్పచైత్య గుహను జయంతీ నగరములోని యొక సేత్ వలన నిర్మింపబడియె నని చెప్పబడినది. ధాన్యకటక ము, కస్తూరి మొదలగు స్థలములలో గూడను వారిదానములు మిక్కిలి విలువగ లిగినవిగా నున్నవి. సేత్ అనుశబ్దము శ్రేష్ఠియనుదాని ప్రాకృతరూపము. సేత్ యొక్క వికృతియే తెలుగులో పెట్టియగుచున్నది. పెట్టియనగా వర్తకుడు. ఆకాలములో వర్తకసభలు పెక్కులుండినవి. సేతగాండ్రకు, గాంధీకులకు, ధాన్యక శ్రేణులకు, నూనె మొదలగువానిని తయారు చేయువారలకుఁ బ్రత్యేక వర్తకసభలుగలవు. ఈసభలన్నియుఁ గ్రమ్మెన యేర్పాటులను నిబంధనములను కలిగి యోగ్యస్థితి యందున్నట్లుగఁ గానంబడుచున్నవి. ప్రజలు తమ సొమ్మును శాశ్వతము గా నీసభలవద్దభద్రముగా నుంచుకొనుటయు, వారలు పీరలకు తరతర ములవఱకు వడ్డి నిచ్చుచుండుటయుఁ గూడగలదు. ఈసభల మూలమున న్వపరి

సాలనము చేసికొనుచుండుట అప్పటి రాజ్యాంగపద్ధతిలో ప్రధానమైన విషయముగా నుండెను. పైరుదాహరించిన భట్టిప్రోలు శాసనములోని నిగమ సభ మాత్రమేగాక ఋషభదత్తుని నాసిక శాసనములో గోవర్ధనములోని నిగమ సభ యొకటి కేర్పొనఁబడి యుండెను. దేశములో నెట్టెట్టి విక్రాంతులు సంభవించినను, పరిపాలనచేయు రాజు లెట్టివారయినను నిరాఘాటముగ రాజ్యపాలనమునడుచుటకు నెట్టి సభలు తోడ్పడుచుండిన ఐనుటకు సందియములేదు. ఆకాలమునందు నూటి కైదు మొదలుకొని యేడున్నరవఱకు మాత్రమే వడ్డి గైకొనఁబడుచుండెను గాని యీ కాలమునందువలె నధికమైన వడ్డి గైకొనఁబడుచుండలేదు.

నాణెములు.

ఆంధ్రరాజుల కాలమున నాణెములు నీసముతోడను, రాగితోడను, వెండితోడను జేయఁబడినవిగా నున్నవి. కీనిలోఁ బెక్కువేల నాణెములు ధరణి కోటలోను, గుడివాడ ప్రాంతమునను దొరకినవి. కొన్ని నాణెములను రాబర్టు స్తూయలుగారు సంపాదించి జనరల్ కన్నిహ్యమ్ గారికిఁ బంపఁగా నయ్యవి గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి, యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి, చంద్రశ్రీశాతకర్ణి కాలమునాటివై యున్నవని వారు కనుగొనిరి. పశ్చిమ భాగమున ననఁగా నిప్పటి మహారాష్ట్ర దేశమునందును భగవన్ లాల్ ఇంద్రాజిపండితునిచేతను గిబ్బుగారిచేతను కనుగొనఁబడినవి. అవియును గోతమిపుత్రుని యొక్కయు, యజ్ఞ శ్రీయొక్కయు, పులమావియొక్కయు, వారి ప్రతినిధి పరిపాలకులయొక్కయు నాణెములుగా నున్నవి. పశ్చిమదేశమున దొరకిన యాంధ్ర నాణెములపైన విల్లునంబులు చిత్రంపఁబడినవిగా నున్నవి.

స్తూయలుగారు గుడివాడలోఁ గనుగొనిన కొన్ని నాణెములు చిత్రములుగా నున్నవి. రోమనులయొక్కయు, యవనులయొక్కయు ఓడలనుబోలిన యోడయొకటి అర్థచంద్రాకృతిగల టాపుతోడను రెండు తెఱచాపలతోడను, తేడ్డువలెనుండు నొక పెద్ద లంగరు (చుక్కాను) తోడను జిత్రంపఁబడినవిగా నున్నవి. ఇయ్యవి యజ్ఞశ్రీకాలమునాటివిగా నున్నవి. ఈ నాణెమునుబట్టియే

యాకాలపు నాటియాంధ్రులకు నోడలనుగూర్చియు, నావికాయాత్రలనుగూర్చియు, జ్ఞానముకలదనియు, ఆవిషయములందు వారాటి తేజిన వారేయనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పటకు సంశయింపం బనిలేదు. ఈ నాణెములుగాక యాకాలము నందుగవ్వలు మొదలగునవి కూడ వ్యవహారమునం దుపయోగింపఁ బడుచుండినవి.

విశేషానుభవముగల మణికారకులు.

విశేషానుభవముగల మణికారకులని (రత్నవర్తకులు, పూసలవర్తకులు, రత్నములు సానపట్టువారు మణికారకు లనంబడుదురు. రాబట్టు సూయలుగారాంధ్రులనుగూర్చి వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయమున రాబట్టు సూయలుగా రాంధ్రులకిచ్చిన యోగ్యతా పత్రిక చదువరుల కాహ్లాదకరముగా నుండునని దాని నీ క్రింద నుదాహరించు చున్నారము.

“నాకు దొరకినపూసలు రేగడిమట్టితోఁజేయఁబడి యెండఁబెట్టిఁబడినవిగను, బంకమట్టితోఁజేసి కార్చినవిగను, ఎముకతోడను, స్ఫటికముతోడను, గాజతోడను, తృణమణితోడను, కెంపులతోడను, వివిధములయిన తాళ్లతోడను జేయఁబడినవిగను నున్నవి. కొన్ని చిన్నవిగను కొన్ని పెద్దవిగను పెక్కుతరహాలుగ నున్నవి. వానిలో ముఖ్యముగా తాళ్లతోఁజేయఁబడినవి సాగసయిన పనివానితనమును దెలుపునవిగానున్నవి. స్ఫటికముతోఁ జేయఁబడిన గిన్నెయొక్క చిన్న భాగమును ఎముకతోఁ జేయబడిన హస్తకంకణములయొక్క యొకటి రెండుముక్కలును, నునుపుచేయఁబడిన యొకటి రెండు చిన్న తాళ్లును, అటువంటివస్తువులె మఱికొన్ని యునుగూడ దొరకినవి. ఇవియన్నియు నాకాలపునాటి మనుష్యాలు విశేషానుభవముగల మణికారకులని ఋజువు చేయుచున్నవి. ఈవస్తువులన్నియును వీరిచే కృష్టామండమలోని గుడవాడనదఁ గనుగొనఁబడినవేగావున నీయోగ్యతాపత్రిక యాంధ్రులకె చెందునదిగాని మఱియొకరికిఁగాదు.

కుమ్మరపనులు.

ఆకాలపునాటి యిటుకలను మజీకొన్ని కుమ్మరపనులను పరిశోధించిన న్యాయులుగారె మరల నిట్లు వ్రాయుచున్నారు.

“ ఆకాలపునాటి కుమ్మరు లీ కాలపునాటి వారికన్న నధికచాతుర్యము కలవారని నాకు దొరకిన పగిలిపోయిన కుండముక్కలు మొదలగునవి తేట పఱచుచున్నవి. అయ్యది నిస్సంశయముగా నిర్వివాదాంశమని నేననుకొనుచున్నాను. కొన్ని కుండలయొక్క మాతులు మూడునాలు గడుగులు నడిమి కొలత గలిగి మిక్కిలి పెద్దవిగానుండి ధాన్యము మొదలగునవి నిలువజేసుకొనుట కనుకూలముగా నుండి యుండఁబోలు. కొన్ని మిక్కిలి సాగసుగా నగిషీ చేయఁబడినవిగా నున్నవి”

సముద్రమార్గములు - రేవుపట్టణములు.

ఆంధ్రరాజుల పరిపాలనములో విదేశముతోడి వర్తక వ్యాపారము సముద్ర మార్గముల నడుపఁబడుచుండే ననుటకు దృష్టాంతము లనేకములు గలవు. అరేబియా, ఈజిప్తు, రోము, గ్రీసు, పారశీకము మొదలగు పశ్చిమదేశముల నుండి యోడలు పశ్చిమ సముద్రతీరమునందలి భరుకచ్ఛము, సింహాచలము, శూర్పరాగము మొదలగురేవు పట్టణములకు వచ్చుచుండెను. భరుకచ్ఛము నేడు బ్రోచి (Broach) యని పిలువఁబడుచున్నది. ఇచ్చటనుండి సింహళమునకును సింహళమునుండి గంగానదీ ముఖద్వారము నందుండిన తామ్రలిప్తీ నగరమునకు సముద్రమార్గము కలదు. ఈ మార్గమున నోడలు రాకపోకలు సలుపుచుండెను. తామ్రలిప్తీ నగరమున బయలు వెడలిన యోడ తూర్పుతీరము వెంబడిని వచ్చి కళింగదేశములోని రెండురేవు పట్టణములను ఆంధ్రదేశములోని రెండురేవు పట్టణములను జూచుకొని చోళదేశపు తీరముప్రక్కనే సింహళద్వీపమునకుఁ బోవుచుండెను. కళింగదేశములోని ప్రధానమైన రేవుపట్టణము అడ్డీటాయనునదిగా నున్నది. ఈ పేరు బర్మాదేశపుగాథలలో గానుపించుచున్నది గాని కళింగదేశములోని యేపట్టణమునకు వర్తించునో దెలియరాకున్నది. బర్మాదేశమునుండి “తా

పూసా, పాలికాట్” అనువర్తకు లిరువురు తమసరకులను అడ్జిటారేవున దింపుకొని మగధదేశములోని సువర్ణపురికిఁ బోయిరని చెప్పబడినది. ¹కళింగదేశములోని రెండవరేవు పట్టణముపేరు తెలియరాదు. కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునందొకరేవుపట్టణ ముండినట్లనేక గాథలవలనఁ దెలియుచున్నది. కొన్నిగాథలనెదవ ప్రకరణమునఁ దెలిపియే యుంటిమి. ఈపట్టణము పేరేమియని గ్రంథములను బరిశోధింపఁగ విదేశస్థులు వ్రాసిన గ్రంథములలో “మసాలియా” యని పేర్కొనఁబడియెను. టాలెమియను చరిత్రకారుఁడు, తన భూగోళమునందు మైసాలియా యని పేర్కొనియున్నాఁడు. “పెరిప్లస్ ఆఫ్ ఇరిత్రోయియాన్ సీ” అనుగ్రంథమును వ్రాసిన గంధకర్తకూడ “మసాలియా” యని పేర్కొని యున్నాఁడు. ఈ గ్రంథకర్త లిరువురు రెండవ శతాబ్దములోని వారుగా నున్నారు. ఈ పట్టణము పేరుతోనే మండలమునుగూడ వాసియున్నారు. ² మసాలియా యనఁగా మోసలపురముని యొకరు వ్రాసియున్నారు. ఈ మోసలలేక మోసలపురము కృష్ణామండలములోని మసూలాయను మచిలీపట్టణమునకు లేక యరువది డెబ్బది మైళ్లదిగువున గుంటూరుమండలము బాపట్లతాలూకాలోని మాటుపల్లి గ్రామమున కొసంబంధించి యుండునని తోచుచున్నది. ఈ మండలము రవసెల్లాలను (సన్నని నూలుబట్టలను) విఖ్యాతిఁగాంచిన దని పైగ్రంథకారులు పేర్కొనియున్నారు. ఇటీవలి చరిత్రకారులు వ్రాసిన విషయములను బట్టికూడ నీయంశము ధృవపడుచున్నది. పదునొకండవ శతాబ్దప్రారంభమున “అబూరిహాన్” అను అరాబియాదేశస్థుఁడొకఁడు “దనక” యనుదేశము కొంకణమును పేరుగల కృష్ణానదీ తీరమునందలి పల్లపుప్రదేశములలో నున్నదని పేర్కొనియున్నాఁడు. అబూరిహాను

(1) The Deccan in the time of Goutama Buddha by the Rev. Thomas Foulkes, Chaplain of Coimbatore in the Ind. Ant., Vol. XVI.

(2) McCrindle's Ptolemy, p. 183, ff; The Periplus of the Erythraean Sea and Voyage of Nearchus, translated by William Vincent, D. D., p. 105, ff.

యొక్కయుద్దేశము ప్రకారము దనకదేశము ఖడ్గమృగముల దేశముగానున్నది. ఈయభిప్రాయమునే సూలిమామ్ అనువర్తకుఁడు దెలుపుచు నట్టిదేశము దక్షిణ హిందూదేశములోని “రూమి” (Ruhmi) యనిపేర్కొని ఒకయుంగరములో దూరిపోఁగలట్టి సొగసయిన రవసెల్లాలకు (fine muslins) విఖ్యాతికెక్కినదని గూడ చెప్పియున్నాఁడు. ఈదేశమునే మసుడియను (Masudi) యనునాతఁడు ‘రహమా’ (Rahama) యనియు, ఇద్రిసి (Idrisi) యనునాతఁడు డుమి (Dumi) యనియు, పేర్కొనియున్నారు. ఈదేశము సముద్రతీరమువెంబడి నున్నదని కూడ మసుడి చెప్పుచున్నాఁడు.

ఇంతియగాక పదునాలుగవ శతాబ్దమునం దీదేశమును జూడవచ్చిన మార్కోపోలో (Marco polo) అనునతఁడు మాబారుదేశమున కుత్తరమున మచిలీపట్టణ మండలములో ముటఫిలి (Mutafili) యనురేవుపట్టణమును పేర్కొనుచు వజ్రములకును, సాలెపట్టుసుబోలె మిక్కిలి పలచనైన సన్నని బట్టలకును ప్రసిద్ధికెక్కినదని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఈముటఫిలి మచిలీపట్టణమునకు సంబంధించినదని కొందఱును, మోటుపల్లికి సంబంధించి యుండునని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. ఇంకను ననేకులీదేశము వజ్రములకును మంచిరవ సెల్లాలకును విఖ్యాతికెక్కినదని పేర్కొనియున్నారు. కాఁబట్టి టాలెమీ మొదలగువారు రెండవశతాబ్దమునఁ బేర్కొనిన మసాలియాదేశమును, అరబ్బీ దేశస్థులు పేర్కొనిన రహామి లేక డుమి మండలమును, ఆబూరిహాన్ పేర్కొనిన దనకదేశమును ధాన్యకటకమును నాంధ్రదేశమునకు సంబంధించినవి కాని వేటొకదేశమునకు సంబంధించినవికావు.¹

చీనా, జపాను, బర్మా, దేశములనుండియు, సుమత్రా, జావా, బార్నియో దీవులనుండియును, సింహళమునుండియు, పంగదేశమునుండియు నీమసాలియా రేవుపట్టణమునకు నోడలు సరకులను గొనివచ్చి మరల సరకులను గొనిపోవుచుండును. ఇంతియగాక నెల్లూరునకు సమీపమున పినాకీనీ నదీయుద్వారమున మఱియొక రేవుపట్టణముకలదుగాని పేరుదెలియరాకున్నది. ఈదేశమునందలి బట్టలు.

1 Mr. Cunningham's Ancient Geography of India.

మొదలుగునవి ధాన్యకటకమునుండి ప్రతిష్ఠానపురముమీఁదుగా మెట్టదారినిభర్య కచ్చము రేవునకుఁబోయి యచ్చటనుండి పశ్చిమమండలములకుఁ బంపఁబడుచుండినవి. పశ్చిమఖండములనుండి వచ్చునరకులుగూడభరుకచ్చమునుండి మెట్టదారిని ప్రతిష్ఠానపురము మీఁదుగానే యీదేశమునకుఁ గొనిరాఁబడుచుండినవి.

రోము మొదలగు ఖండాంతరదేశములతోడ వ్యాపారము జరుగుచుండి నందులకు దృష్టాంతము రోమకచక్రవర్తులనాణెము లీతీరమునందు చెల్లుబడి యగుచుండుటకన్న మఱియేమికావలయును. అట్టిరోమకనాణెములు రెండవ శతాబ్దములోనివి నెల్లూరునకు సమీపమున భూమిలోనుండి పెల్లగింపఁబడినవి.

నెల్లూరునకు సమీపమున నొకకాపుత్రాళ్లఱప్పలతోఁగూ యెక్కుటక సాధ్యముగానుండిన యొకకొండప్రక్కను పొలముదున్నచుండఁగానిటుకకట్టడ మొకటి యడ్డమువచ్చినందున నతఁడు దానిని త్రవ్విచూడఁగా నొకచిన్న దేవాలయము బయలుపడెను. దానిలో నొకచిన్నమట్టిముంత గానంబడియెను. ఆముంతలో రెండవశతాబ్దములోని కొన్ని రోమకనాణెములును, బిరుదు బిల్లులును గానవచ్చెను. అతఁడు వానినిగైకొని వాతబంగారము క్రిందవాని నమ్మివేసెను. పెక్కునాణెములు కరగింపఁబడినవి. కాని అమీరు-ఉల్-ఉద్రా అనునవాలు వానిముప్పదింటివఱకును స్వాధీనముచేసికొని అప్పుడు అనఁగా ౧౭౮౭వ సంవత్సరము జూలయినెలలో చెన్నపురిగవర్నరుగానుండిన అలెగ్జాండరు డేవిడ్సన్ దొరగారికిఁ బంపించెను. వారు వానిలో అడియాన్ పాష్టినాయను రోమను చక్రవర్తుల పేరులుగల రెండునాణెములమాత్రము తీసికొనిరి. వానిలో బ్రజానుల నాణెములుమాత్రము సురిక్షితములనియు, అవియన్నియు మేలిమిబంగారముతో పోతపోయఁబడినవినియు, అనేకములప్పుడే టంకసాలనుండి తేఁబడినట్లు క్రొత్తవిగను సాగసయినవిగనున్నవనియు, కొన్నియాభరణములుగ నుపయోగించుకొనఁబడుటచేత కాఁబోలు రూపములుచెడిపోయి యున్నవనియు వ్రాసియున్నారు. ఈరోమకనాణెములు మనదేశములోదొరకుటచేత ఖండాంతరదేశములతోఁగూడ వర్తకము జరుగుచుండెనని మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

మఱియును ఆంధ్రదేశమునకును సుమాత్రాజావా ద్వీపములకును విశేష సంబంధముగలదని కొన్ని హేతువులచే నిశ్చయింపబడుచున్నది. ఈయాంధ్రరాజులను మగధరాజులనియు, మహాకర్ణులనియు విదేశస్థులు పేర్కొనుచుండిరి. వీరినిగూర్చి యాకాలమున నాద్వీపములలోఁ గథలు చెప్పుకొనబడుచుండెను. ఒకకర్ణమహారాజునుగూర్చి యాదేశమునందొక కావ్యముకలవఁట. ఆకావ్యమేదియో తెలిసికొన్నయెడల ఓరలచరిత్రము కొంతవఱకుఁ దెలియఁబడవచ్చును. ఈయాంధ్రరాజులకాలముననే బౌద్ధమతమాదీవులకు వ్యాపించినది. ఈదేశమునుండి బౌద్ధభిక్షువులును, పర్తకులు ననేకులాదేశమునకుఁ బోయివచ్చుచుండిరనికూడ తేటబడుచున్నది.

ఇంతియగాక యాంధ్రరాజులనుగూర్చి చీనాదేశమునందలి చరిత్రములలోఁ బ్రశంసింపఁ బడియుండెను. చీనాదేశపు చరిత్రకారులు “యజ్ఞాయ్” (Yagnai) అని యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణిని పేర్కొని వానిని హిందూదేశపు చక్రవర్తియని చెప్పియున్నారు. ఆంధ్రరాజులలోఁ గడపటి వాడయిన పులమాయిని “పౌలోమిన్” (Powlomein), హౌలోమిన్ (Howlomein), హౌలోమిన్తో (Howlomeinto), అని యాదేశపు చరిత్రకారులు పేర్కొనియున్నారు. ఇండియాదేశమును వారు పులిమాను దేశమని యర్థము మిచ్చునట్టి పౌలోమిన్కోవె (Poulomien kove) యని పిలిచియున్నారు. కడపటివాడయిన యీపులమాయి మరణానంతరము దేశమల్లకల్లోలమయ్యెనని “డీగైన్సు ఓలోనాచెన్” (Degiunes Olonachen) వ్రాసియున్నాఁడు. ఈపులమాయి క్రింది యధికారులలో నొకఁడు గంగానదీప్రాంతభూముల నాక్రమించుకొని చీనాచక్రవర్తియగు టెయిట్ సాంగు (Tait song), పద్దనుండి హ్యూంటిజ్ (Hiuntse) యనువాఁడు కొందఱు రాయబారులతో వచ్చుచున్నాఁడని విని వారలను బట్టికొనుటకై సేవలను బంపెననియు, బహుకప్తముతో

1 William Marsden: Asiatic Researches Vol. IV. pages

227. 229.

2 Asiatic Researches Vol. IX. p. III.

హ్యూంట్జీ తప్పించుకొని టిబెట్ దేశమునకుఁ బాటిపోయెననియు, ఆదేశపుర్యజయిన “యెత్సోంగ్లాన్ స్తాన్” (Yetsonglonstan) అనునాతఁడు వానికిఁ గొంతసైన్యము నిచ్చెననియు, ఆతఁడాసైన్యముతో మరలవచ్చి పులమాయి శత్రువుని నోడించి వానిని జెఱఁ బట్టెననియు వ్రాసియున్నాఁడు. ¹ వీని నన్నిటినిబట్టి చూడఁగా వీరలకును చీనా ;చక్రవర్తులకు విశేషమైత్రికలవనియు, ఈ రెండుదేశములకును ఎత్తక వ్యాపారము జరుగుచుండెననియుఁ దేటపడకమానదు.

పట్టణములు—పల్లెలు.

ఆకాలమున నాంధ్రదేశమందుండిన పట్టణములు పల్లెలు కొన్ని ధాన్య కటకశాసనములలోఁ గానంబడుచున్నవి. “రాజగిరి, కేవలూరు, మందర, విజయపురము. (బెజవాడ?), ధాన్యకటకము (ధరణికోట), కుట్టపరవేన, మహావనశాల, కూడూరు (ఒందరు తాలూకాలోని గూడూరులేక కృష్ణామండలము లోని గుడివాడయై యుండవయును), ఒశి పరివేనన (ఒద్దిపట్టు?), సాధుగ, రాజశైలము, కటకశాల (ఘంటశాల), నడతూరు, మహాకాండూరూరు, వేలగిరి” అనునవి మాత్రము పేర్కొనఁబడినవి. “నందపురము, గిలనకేర, సగతి” అనునవి భట్టిప్రోలు శాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడినవి.

ఆంధ్రులవర్ణనము.

ఆంధ్రులు నాగరికతయందు పెక్కుతరగతులుగ వేరుపడియుండిరి. అనార్యాంధ్రులు నాగరికతయందు వెనుకఁబడియున్నవారగుటచేత వారు కేవలముదిగంబరులుగా నుండిరని చెప్పవచ్చును. నాగరికులయిన నాగులు కొంచెము వస్త్రాదికమును గలిగియుండిరి. వారు ధరించుకొనుదుస్తులును, అలంకరించుకొను నాభరణములు వారివారిస్థితుల ననుసరించి భేదించియుండినవి. సొంచి, నాసిక, కార్తి, అమరావతి, మొదలగు ప్రదేశములలోని విగ్రహములను జూచినయెడల వారలంకరించుకొనినయాభరణముల వైఖరులు తేటపడఁగలవు. ఆంధ్ర స్త్రీలలంకరించుకొను నాభరణములలో పెద్దవిగను దీర్ఘ చతురస్రములుగనుండిన, ల్లలతోఁ గూర్పఁబడి బరువుగను వెడల్పుగనుండు మెడసరము ప్రాముఖ్య

శును గాంచియుండినది. చెవులపోగులు పెద్దవిగనుండినవి. ఒక్కొక్కప్పుడు దీర్ఘ
చతురస్రములుగనుండి భుజములపై వ్రేలాడుచుండినవి. చేతులకు మణికట్టుల
కడబరువైన కంఠములుగలవు. కాళ్లకును బరువైన యందెలు కడియములు
నుండినవి. పచ్చనిబొట్టు స్త్రీలమోము నలంకరించియుండెను. మంగటి భాగము
గుబురుగనుండి యెత్తుగ నుండు నొకవిధమైన తలపొగ పురుషులచే నలం
కరించుకొనబడుచుండెను. పురుషులును స్త్రీలును కటిప్రదేశమునకు పై భాగ
మున నగలుతక్క విశేష వస్త్రాదికమును ధరించి యుండలేదు. స్త్రీలనడుము
లకు నొడ్డాణములు గలవు. రణశూరులయిన యాంధ్రులు, విల్లంబులను (ధను
రస్త్రీయులు), కుంతములను (ఈరైలను), ఖడ్గములను ధరించుకొనియుండిరి.
ఇత్తడి, రాగి, వంతము మొదలగువానితోఁ జేయబడిననగలను బీదవారు ధరించి
యుండఁగా భాగ్యవంతులు బంగారునగలను ధరించుచుండిరి. ఆకాలమున
లోహములలో వెండి మిక్కిలి స్వల్పముగ నుండుటచేత వెండినగల నెవ్వరును
ధరించుచుండలేదు. భాగ్యవంతులు కాళ్లకుఁగూడ బంగారందియలను బంగారు
కడియములను ధరించియుండిరి. ఈకాలమునందుఁ గొన్ని తెగలలో వలెఁ
దమ స్త్రీలకు ముసుగులువేసి సూర్యరస్మి నైనఁ గాన రాకుండమూలఁ గూర్చుండ
బెట్టు విపరీతాచారములను వారెఱుంగరు. ఆంధ్రరాణులు సహితము రాజన
భలలోఁ దమభర్తల ప్రక్కను గూరుచుండుచువచ్చిరి. ఉన్నతస్థితియందుండిన
స్త్రీలు సహితము విద్యాభ్యాసమును జేయుచుండిరి. ఆకాలమునందు పురు
షులు స్త్రీలను మిక్కిలి మర్యాదతోఁ జూచుచుండిరనుటకుఁ బెక్కు దృష్టాం
తములు గలవు. మతకార్యములలోను స్త్రీలే ప్రాముఖ్యరాంధ్రుగ నుండుచు
వచ్చిరి. ఏమత మవలంబించినను స్త్రీలే మార్గదర్శనులుగ నుండిరి. పురుషులక
న్నను స్త్రీలకే మతాభినివేశమధికముగా నుండెను. సర్వసామాన్యముగా పు
రుషులే స్త్రీలకు వశులై నర్తించుచుండిరి.

విశేషాంశములు.

ధాన్యకటకబౌద్ధస్తూపములలోనిదానశాసనములలో రెండు విచిత్రమయిన
సంబంధమును దెలుపునవిగా నున్నవి. తోళ్ల పనిచేయువాఁడును నాగఘ

రుని కుమారుడును నగు విధికుడును వాడు తనతల్లితోడను, తనభార్యతోడను, తనసహోదరులతోడను, తనకుమారుడును నాగునితోడను, తనపుత్రికలతోడను, తనబంధువులతోడను, తనమిత్రులతోడను గలిసివచ్చి వ్రాసుంచిన దాన శాసన మొకటియు, ముకుందశర్మయనువానికుమారుడు కూకుండ్రతోడను కోడండ్రతోడను మనమలతోడను గలిసివచ్చి వ్రాసుంచిన దానశాసన మొకటియుఁ గలవు. ¹ శర్మయనునది బ్రాహ్మణుల పట్టపుఁజేరు. పై ముకుందశర్మ వైదికమతమునకు సంబంధించిన బ్రాహ్మణుడుగఁ గన్పట్టుచున్నాడు. విధికుడు తోళ్ళపని చేయువాడని చెప్పబడినది వాస్తవమయినే సాత్రుడు హైన్యజాతివాడయి యుండవలయును గదా. పూర్వమున సాధారణముగా మాదిగవాండ్రు మాత్రమే తోళ్ళపని చేయుచుండిరి. అప్పటికి మాదిగలు లేకపోయినను వాండ్ర పూర్వులెన్నఁగో యొకరుండి యుండక తప్పదుగదా ఆకాలమునందు బుద్ధుని పూజించువారిలో బ్రాహ్మణులుకూడ గలరనియు, మఱియు బ్రాహ్మణుడయినను చిండాలుడయినను ఐర్ల భేదము లేకుండి సమస్తమతములవారును బౌద్ధాలయములం బ్రవేశించుటకు నర్హులు సలుపుటకు సమానహక్కునే గలిగియున్నారనియును పైదానశాసనములు రెండును చెలుపుచున్నవి. ఆకాలమునందు యవనపక్షావాది మ్లేచ్ఛులే హిందూనామములను ధరించి బౌద్ధమతము నవలంబించి బౌద్ధాలయములకు వచ్చి బుద్ధుని నేవించి దానధర్మములుగావించి శాసనములఁ జెక్కించినవారు పెక్కుండ్రుగలరు.

కృష్ణుడును, వానిసోదరుడు తుల్లకృష్ణుడును, వారిసోదరినాభాయను నామెయు, ధాన్యకటకములోని గొప్పచైత్యమునకు నూర్ధ్వపట్టమును దానముచేసిరని చెలిపెడి దాన శాసన మొకటికలదు. ఇందు కృష్ణుడు దమిళుడని జేర్కొనఁబడియున్నది. తమిళమే దమిళముకాఁగా నయ్యది ద్రమిళముగాను ద్రవిడముగాను సంస్కృత గ్రంథకారులచేఁ జేర్కొనఁబడినది గావున నాశాసనమునాటికిదమిళులు వేఱుగను నాంధ్రులు వేఱుగనుండిరని తేటపడుచున్నది.

1 The Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta. pp. 91 to 103.

మిశులను బట్టియే ద్రావిడ శబ్దమేర్పడినదిగావునఁ దమిళులకుఁ పూర్వ మీదేశ ముననున్న వారిని ద్రావిడులని పిలువరాదని పూర్వప్రకరణములయందు చేసిన వాదము సహేతుకమైనదని తేటపడకమానదు. ఏభాష నాగులు మొదలగు జాతులవారిచే భాషింపఁబడుచుండెనో యాభాష నే తమిళజాతుల వారి దక్షిణాపథమునకు రావేగ మె యవలంబించిరి గావున నాటనుండియు నాభాషద్రావిడభాషగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెను. కాఁబట్టి ద్రావిడభాషలని చెప్పఁబడి యెడి యిప్పటి యజివము, కన్నడము, తెలుగు, మలయాళము మొదలగు భాషలకుఁ దల్లి నొంటి నాగజాతులవారి భాషయే కాని తమిళుల భాష కాదనియు, కొందఱు తలందునట్లుగ నిప్పటి తమిళభాషనుండి తెలుగుపుట్టినది కాదనియుఁ నూహింపఁ దగియున్నది.

కర్ణాటము.

కర్ణమనఁగా కొండలోను యనియుఁ వానియందు సంవరించువారు కర్ణాటులనియు, కర్ణాటులు నివసించుదేశము కర్ణాటమైనదనియు కొందఱు పండితులు చెప్పినది నాలుగవ ప్రకరణమునందుఁ గొంచెముగఁ బ్రశంసింపఁబడినది. కర్ణాటమనునది మొదట కొండలోనును బట్టికాక కర్ణులనుబట్టి మేర్పడినదని కొందఱు చరిత్రకారుల యభిప్రాయమై యున్నది. ఆంధ్రదేశమును బాలించినరాజులలో “శాతకర్ణి” అనుపేరును వహించిన వారనేకులుండుటచేత సామాన్యముగా నాంధ్రరాజులను కర్ణులని వ్యవహరించుచుండిరి. వీరు బహుశ తాబ్దములు దేశమును బాలించినవారగుటచేత వీరి కీర్తి సర్వత్ర వ్యాపించినది. తమిళజాతుల వారిచే నివసింపఁబడు దేశములోఁ గొంతభాగ మాంధ్రరాజులగు కర్ణులచే జయింపఁబడి వారికి సంచారభూమిగనుండుటచేత నాభాగమునకు కర్ణాటమని పేరు వచ్చినదని చెప్పుచున్నారు. మొట్టమొదట కర్ణాటమని వ్యవహరింపఁబడిన భాగము మైసూరుదేశము. ఈభాగము తమిళజాతులవారనుండి యాంధ్రులచే నాక్రమింపఁబడినదని చెప్పటకు దృష్టాంతములుగఁ జారిత్రక విషయములు లభింపు. హరితి పుత్ర శాతకర్ణియొక్క శిలాశాసనములు రెండు మైసూరుదేశ

మునందుఁ గన్పెట్టఁబడె నని యిదివఱకె తెలుపఁబడియెను. శాతకర్ణియను పేరునాంధ్రభృత్యవంశపురాజులు ధరించుచుండుటచేత నితఁడుకూడ నానంశములోని వాఁడే యని నిశ్చయింపఁదగును. ఇతని కొమార్తె యొక నాగప్రతిమను, ఒక చెఱువును, ఒక బౌద్ధ విహారమును దానముచేసెనని తెలిపెడి దానశాసనమొకటి పననాసియందు బర్లెస్సు గారివలనఁ గనిపెట్టఁబడినది. ఇతఁడచ్చటఁ బరిపాలనము చేయుచుండెనని యందుఁ దెలుపఁబడియెనని యిదివఱకు పేర్కొనఁబడియెను. ఈకొత్తశాసనములో నితఁడొక బ్రాహ్మణునకుఁ గొన్ని గ్రామముల దానము చేసినట్లు చెప్పఁబడియెను. అందితఁడు మట్టి పట్టి యనుదేవుని గూర్చిన ప్రార్థనముగూడ వ్రాయించెను ఇయ్యదికిపుని పేరులలో నొకటి గాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనము వాసిక, ధాన్యకటకము మొదలగుస్థలములలోని యాంధ్రశాసనములం బోలియుండుటయే గాక వానివలె ప్రాకృత భాషలో నున్నది. ¹ ఇంతయగాక మఱియొకవిశేషము గలదు.

స్థానకుంమారునకు సమీపముననున్న యొక పురాతన శైవదేవాలయము చెంగట నొకకోనేరును నిర్మించుటనుగూర్చి ప్రాశస్తి యనుదానిలో కుబ్జుఁడను శైవకవియొకఁడు పర్చించియున్నాఁడు. ఆశివాలయమునకు దానధర్మములుచేసినవారిలో శాతకర్ణి యొకఁడని యాకవి పేర్కొనియున్నాఁడు. అతఁడు హరితపుత్ర శాతకర్ణియని పైఁజెప్పిన యంశములను బట్టి స్పష్టపడక మానదు. ఈహేతువులన్నిటినిఁ బరిశీలించి చూచినప్పుడు శాతకర్ణాభిదానుల యిది యాంధ్రరాజులు మొదట ద్రావిడులనుండి యాభాగమునుగైకొని పరిపాలించిననియు వారిమూలముననే యాభాగమునకుఁ గర్ణాట మనునామము గలిగినదనియుఁ జెప్పెడి వారివాదమునకుఁ బైనుదాహరించిన యంశములు బలకరములుగా నున్నవనుటకు సందియములేదు.

పదునొకొండవ ప్రకరణము.

ఆంధ్ర పల్లవులు.

పల్లవులచరిత్ర మగాధముగనున్నది. పల్లవులు స్వదేశస్థులని కొందఱును విదేశస్థులని మఱి కొందఱు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నను, మొదటనాంధ్రదేశమునుండియే దక్షిణమునకుఁ బోయియుండిరను విషయమునుమాత్రము చరిత్రకారులెల్లరు సంగీకరించినవారు. విదేశస్థులని చెప్పెడివారు దేశమతాచారముల నవలంబించి దేశీయులలోఁగలసి బహుశతాబ్దములు నివసించియుండి తమతోంటి జన్మస్థానమును మఱచి తాముండినదేశమే తమదేశముగ భావించుకొనుచు దేశ పరిపాలనము చేసిన పల్లవులను విదేశస్థులనుగానే పేర్కొనుచుండుటయు, స్వదేశస్థులని చెప్పెడివారు బహురాజ్యములను సంపాదించి రాజాధిరాజులై నిర్వక్రపరాక్రమమును జూపి దేశపరిపాలనముఁ జేసిన వారిని దారిదోషిడి కాండ్ర తెగలలోఁ జేర్చి పేర్కొనుచుండుటయు వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. ఈ ద్విపక్షముల వారివాదములను కేవలము సత్యములని యంగీకరించరాదు; కేవల మసత్యములని నిరాకరింపనురాదు. కొంతవఱకు సత్యములు నసత్యములుగూడనై యున్నవి. ఏదేశస్థులయినను, ఏజాతివారయినను ఈదేశమునకువచ్చి ఈదేశ మతాచారముల నవలంబించి ఈదేశ నామముల నలంకరించుకొని ఈదేశమే తమ మాతృదేశముగా భావించుకొనినవారిని స్వదేశస్థులనుగానే పేర్కొనవలసి యుండునుగాని కడవఱకు విదేశస్థులనుగానే భావించి అట్లు పేర్కొనుచుండుట కేవలముఁ బొరపాటుని చెప్పదగును. గోదావరినది నాసికాత్ర్యంబకముకడ జనించి నముద్రములోఁ గలియువఱకు నదుమనెన్నో యుపనదు లెచ్చఁబెచ్చట నొప్పుట్టి వేట్యేలు నామములతోఁ బ్రవహింపుచువచ్చి గోదావరి మహానదిలోఁ గలియుచున్నవిగదా. అట్లు నరద, మంజీర, ప్రాణహిత, ఇంద్రావతి మొదలగు

నుపనదులువచ్చి గోదావరిలోఁ గలియుచున్నను, ఆగోదావరిలోని జలమును గూర్చి ప్రసంగింపవలసి వచ్చినప్పుడు వరదానది జలమనికాని, మంజీరానది జలమనికాని, ప్రాణహితానది జలమనికాని, ఇంద్రావతీనదిజలమనికాని పిలువక గోదావరీజలమనియే పిలుచుచున్నారము. అట్లు, ఏదేశస్థులయినను, ఏజాతివారయినను, ఆంధ్రదేశమునకువచ్చి, ఆంధ్రదేశమతాచారముల నవలంబించి, ఆంధ్రుల వేషభాషల నలవరించుకొని, ఆంధ్రులతో సంబంధ బాంధవ్యముల నెఱుపుచు, ఆంధ్రమహా సంఘములోఁ గలిసిపోయిన వారాంధ్రులుగానే పరిగణింపఁబడఁదగిన వారుగాని అన్యులుగాఁ బరిగణింపఁ బడఁదగినవారుకారు. ఆంధ్రులలోఁ గలిసిపోయిన పల్లవులయొక్క పూర్వులయిన పహ్లావులయొక్క జన్మస్థానము పారసీక మై నంతమాత్రముచేతఁ బల్లవులను పారసీకులనుగా భావించి విదేశస్థులనుగాఁ బరిగణించుట యొప్పిదమైన విషయముగాదు. కావుననే యాంధ్రులలో నొకతెగగా నేర్పడిన పల్లవుల నాంధ్రులనియే భావించి చదువులకు సులభముగా బోధపడులాగున నాంధ్రపల్లవులని పేర్కొనుచున్నారము. పహ్లావులేపల్లవులయి రనియు, ఆంధ్రదేశములోఁ బల్లవులకు జన్మభూమి పల్లవనాడనియు, (పల్నాడు) ఏడవప్రకరణమున గొంచెముగ నూచించియుంటిమి. పహ్లావులేవ్వరు? ఎక్కడనుండి వచ్చినవారు? వీరిచగిత్రమేమి? మన పూర్వ గ్రంథములం దెచ్చిటనైన వీరినిగూర్చి తెలుపబడియెనా? అనుప్రశ్నంబులను మనము విచారింపవలయును.

పురాణములలోని పహ్లావులు.

మనపురాణాదిపూర్వగ్రంథములలోఁ బహ్లావులు పేర్కొనఁబడియున్నారుగాని పల్లవులు పేర్కొనఁబడి యుండలేదు. పహ్లావులు పశ్చిమోత్తర జాతులలోనివారనియు, వారిదేశము సింధునదికిని పారసీకమునకు నడుమనెచ్చి టనోయున్నదని పురాణములలోఁ బేర్కొనబడియెను. మనుధర్మ శాస్త్రకారుఁడు పహ్లావులను మేఘ్చులనుగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. పహ్లావులు మేఘ్చులని మహాభారతములోని భీష్మపర్వము లో ౯ దవ యధ్యాయమునఁ జెప్పబడి

మను. వారు సగరునిచేత జయింపబడిరి గాని సగరుని కులగురువగు వసిష్ఠుడడ్డు పడుటచేత నిర్మూలము చేయఁబడక విడిచిపెట్టబడిరి. మాంధాతయనురాజు ప ప్లావుల ¹ విధులనుగూర్చి యింద్రుని ప్రశ్నించినట్లుగ మహాభారతములోని శాంతిపర్వములో ౬౪ గవ యధ్యాయమునం జెప్పబడినది. అచ్చట యవనులు, కి రాతులు, గాంధారులు, చీనులు, శబరులు, బర్బరులు, శకనులు, తుషారులు, కం కులు, ఆంధ్రులు, మద్రకులు, పుండ్రకులు, పుళిందులు, రమకులు, కాంభోజులు మొదలగు జాతులతోఁ బప్లావులు చేర్పబడిరి?

వసిష్ఠమహాముని కామధేనువు అంకజేయునపుడు జనించిన పప్లావులు మొదటక్షత్రియులయినను క్రమముగా శూద్రులయిరని హరివంశము రామాయ ణములలోఁ జెప్పబడియెను. అచ్చట వీరలు శకనులతోను, యవనులతోను, కాంభోజులతోను జేర్పబడి గూజాతికి ముఖ్యమైన గుఱుతుగడ్డమని ² యు, దానిని ధరించుటకు సగరుఁ డనుమతించె ననియుఁగూడ చెప్పబడియెను. విష్ణు పురాణమునందును యవన పప్లావ కాంభోజులు మొట్టమొదట క్షత్రియులయి వను బ్రాహ్మణులనుండియు, బ్రాహ్మణాశ్రమములనుండియు వేటుపడినవారగుట చేత శూద్రులయిపోయిరని చెప్పబడియెను. ³ మొదట వీరు క్షత్రియులేయని యు, పవిత్రకర్తలను విడనాడి బ్రాహ్మణాధికార మతిక్రమించుటచేత శూద్రు

1 టి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులు, వ్యాసాచార్యులుగార్లచే ముద్రింపబ డుచుండిన సంస్కృత మహాభారతములో పప్లావశబ్దమునకు బదులుగా పల్లవశబ్ద మే గ్రహింపబడినదనియు, దక్షిణ హిందూదేశములోని వ్రాతప్రతులనుబట్టి తామాగ్రంథమును బరిష్కరించి ముద్రించుచున్నారమని సంపాదకులు తమతోఁ జెప్పినట్లుగ రావుబహదూర్ వి. వెంకయ్య. ఎమ్. ఏగారు వ్రాయుచున్నారు.

2 పాశ్చాత్యుల (అనఁగాయవనుల గడ్డములనుగూర్చి కాళిదాసుకూడ తనరఘువంశము చతుర్థసర్గమున ౬౩ వ శ్లోకమునఁ బ్రశంసించి యున్నాఁడు

3 Muir Sanskrit Texts Vol. II. p. 259, and Indian Antiquary Vol. IV, p. 166.

లయిపోయిరని మనువుగూడ వ్రాసియుండిను. కాలిదాసు తనరఘువంశమున¹ రఘుమహారాజు దిగ్విజయమును వర్ణించు పట్టున యవనులను హిందూదేశము నకుఁ బశ్చిమదిశను బేర్కొనియున్నాఁడు. పారసీకులను జయించుటకై రఘుమహారాజు త్రికూటమునుండి మెట్టవారిని బోయెనని చెప్పియుండెను. యవనులనుజయించినతరువాత పారసీకులను జయించెనని చెప్పియుండెను. వీనింబట్టి పౌరాణిక కాలమునందు పహ్లావులు పరిపాలన భారమును వహించిన యొకజాతివారని స్పష్టపడుచున్నది. వారు బ్రాహ్మణకర్తల ననుసరింపలేదని చెప్పటచేత వారు విదేశస్థులనియు, విజాతీయులనియు, వారిపూర్వులెప్పుడో యీదేశమునకువచ్చి యుండిరనియుఁ దేటపడుచున్నది.

శాసనములలోని పల్లవరాజవంశము.

పల్లవమును సంస్కృత శబ్దమునకు చిగురనియర్థము. పల్లవవంశములోని బూర్వికుఁడయిన పల్లవుఁడు పల్లవముల పల్లకలో నాకస్తికముగ నశ్వత్థామకు జనించుటచేత నతని కాపేరువచ్చినదనియు, వానిసంతతివారలు పల్లవులయి, రనియు కాసకుడి తామ్రశాసనమునఁ జెప్పఁబడియెను. ఇయ్యది నందిపల్లవముల్లనిచేవ్రాయించఁబడినది. పరమేశ్వరవర్త కురము శాసనమునందును, ఉదయేంద్రము శాసనమునందును, అశ్వత్థామకు పల్లవుఁడు జనించెనని లిఖింపఁబడియెను.² కాసకుడి తామ్రశాసనమునందశ్వత్థామకు నప్పరసయగు మేనకయందు పల్లవుఁడు జనించెననికూడ చెప్పఁబడియున్నది. ³ అయినను సింహవర్త అమరావతి శిలా స్తంభముపై వ్రాయించిన శాసనములో నశ్వత్థామకు మదనికయను నప్పరసవలన పల్లవుఁడు జనించెనని గానంబడుచున్నది. ⁴ ప్రాచీన పల్లవరాజులు తమ శాసనములలోఁ దాముపల్లవులమనియు, భారద్వాజ గోత్రులమనియు, వ్రాసికొనియుండిరి⁴ కాని తరువాతివారు పోయిన పోక లేవియు వారిశాసనములందుఁ

1 రఘువంశము, సర్గము ౪, శ్లో ౫౯ మొదలు ౬౪ వఱకు.

2 South Indian Inscriptions Vol. I, p. 152; *Ibid* Vol. II p. 370. 3 *Ibid* Vol. II, p. 355. 4 *Ibid* Vol. I, p. 27.

నారావు. ఈ పల్లవరాజవంశమైనను పలుకాసనముల యందుఁ బలురీతులుగ నభివర్ణింపబడినది. ఈపల్లవుఁడు క్షత్రియుఁడుగాఁ జెప్పబడక బ్రహ్మకులము లోనివాఁడుగాఁ జెప్పబడియెను. ఈబ్రహ్మవంశము సహితము తాతలను మను మలుగను, మనుమలను తాతలుగను జేయబడి పలుకాసనములలో వర్ణింపబడినది.

కాంచీపురము కైలాసనాథుని దేవాలయములో నొకకాసనమున బ్రహ్మకునంగీరసుఁడు, వానికి బృహస్పతి, వానికిసంయువు, వానికి భారద్వాజుఁడు, వానికిద్రోణుఁడు, వానికి నశ్వత్థామ, వానికి పల్లవుఁడు జనించెనని చెప్పియుండఁగా కురముకాసనము సంయువును నెగురఁగొట్టి బృహస్పతికి మనుమఁడుగాఁ జెప్పబడిన భారద్వాజుని పుత్రునిగఁజేసి వర్ణించియుండెను. అమరావతీకాసనమున్ననో బృహస్పతిని నెగురఁగొట్టి కురముకాసనమున నంగీరసునకు మనుమఁడుగాఁ జెప్పబడిన భారద్వాజుని నంగీరసునకుఁ దండ్రుగఁజేసి మధ్యసుధామానుఁడనువానిఁ గల్పించి ద్రోణునకుఁ దండ్రుగఁజేసెను. ఇంకనుగట్టివే వైచిత్ర్యము లీకాసనము లోనివంశములఁ గన్పట్టుచున్నవి. పల్లవరాజులు కొందఱు భారద్వాజుగోత్రులమని చెప్పుకొనియున్నను మఱికొందఱు సాలంకాయనులమనియు, బృహత్పలాయనులమనియుఁ జెప్పుకొనిరి. దక్షిణాపథమున రాజ్యాధికారమును బూని పరిపాలనముచేసినవారిలో పాండ్యచోళకేరళులు, చాళుక్యులు, గాంగులు, కాకతీయులు మొదలగువారు తాము సూర్యవంశపురాజులమని చంద్రవంశపురాజులమని యిక్ష్వాకువంశపురాజులమని చెప్పుకొని యుండిరిగాని పల్లవులవలె బ్రహ్మవంశమని చెప్పుకొని యుండలేదు. చోళులు సూర్యవంశజులమని చెప్పుకొని యుండిరి. పాండ్యులు చంద్రవంశజులమని చెప్పుకొనియుండిరి. కేరళులు సూర్యవంశజులమని చెప్పుకొనిరి. చాళుక్యులు చంద్రవంశజులమనిరి. రాష్ట్రకూటులుఁ జేఁజెప్పిరి. మఱియువీరిలు పురాతనకాలమునఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన పాణినికరాజుల వంశములనుండి తాము జన్మించితిమని కూడ చెప్పుకొని

1 Ep. ind. Vol. 5, text 2; line Vol. VIII p. 145, text line 2 and Vol. VI. p. 86 text line 2.

యుండిరి. మనువును, ఇత్థోకువును, మాంధాతను, ముచికుందుని, శిబిని తమష్టా
ర్వులనుగా చోళరాజులు చెప్పకొనిరి. తమవంశము పురూరవచక్రవర్తినుండి
ప్రారంభమైనదని పాండ్యులు చెప్పకొనిరి. సగరుఁడు, భగీరథుఁడు. రఘువు,
దశరథుఁడు, రాముఁడు తమపూర్వులని చేరరాజులు చెప్పకొనిరి. చాళుక్యులును
చంద్ర వంశపురాజులను బెక్కండ్రను బేర్కొనిరి. రాష్ట్రకూటులు యదువంశ
జాలమనియు, సాత్యకినంతతి వారమనియుఁ జెప్పకొనిరి. కళింగగాంగులు తమది
చంద్ర వంశమనియు, పురూరవుఁడు, ఆయువు, నహుషుఁడు, యయాతి,
దుర్వసుఁడు తమపూర్వులనియుఁ జెప్పకొనియుండిరి. తలకాడులోని పశ్చిమ
గాంగులు తమది సూర్యకులమనియు, ఇత్థోకుఁడు తమపూర్వుఁడనియుఁ జెప్ప
కొనియుండిరి. పల్లవ వంశమున బౌరాణిక రాజులలో నొక్కని పేరు మాత్ర
ము గానంబడుచున్నది. అశోకవర్త పల్లవుని కొడుకని చెప్పబడియున్నది.
మార్య చక్రవర్తియగు నశోకవర్ధనుని పేరే అశోకవర్తగా మార్పబడి యిందుఁ
జేర్పబడినదని డాక్టరు హల్ట్జ్ (Hultzseh) గారూ హించినది సరియై
నదిగానున్నది.¹ ఇట్లు పాండ్యచోళకేరళాదు లవలంబించినపద్ధతికి విరుద్ధమైన
పద్ధతి నవలంబించి వారలకుఁ బ్రబలశత్రువులుగ నుండుటచేతఁ బల్లవులు విదేశ
స్థులయిన జాతీయులలోని వారనియును, పాండ్యచోళకేరళాదులు స్వదేశస్థు
లయిన స్వజాతీయులలోని వారనియును రావుబహదరు వెంకయ్య గారు వ్రాయు
చున్నారుగాని పాండ్యచోళకేరళాదులు వెంకయ్యగారు తలంచునట్లుగాక
మొట్టమొదట త్రివిష్టప (Tibet) ప్రాంతదేశములనుండి నచ్చినవారని నాలు
గవ ప్రకరణమునందు వ్రాసియుంటిమి. కాబట్టి పల్లవులు విదేశస్థులయినచో
పాండ్యచోళాదులును విదేశస్థులుగానే పరిగణింపఁ బడవలయును. పాండ్యచో
ళాదులు స్వదేశస్థులయిన స్వజాతీయులుగాఁ బేర్కొనఁబడినప్పుడు పల్లవులను
గూడ స్వదేశస్థులయిన స్వజాతీయులనుగానే పేర్కొనవలసి యుండును. పల్ల

1 Ind. Ant, Vol. XVIII. p. 170; 2 Mr. Rice's Mysore
Gazetteer Vol. I, pp. 308; 3 South, Ind. Ins, Vol II,
p. 342; (4) Arch. Sur, Annual Report, 1906-1907.

పులయినను పాండ్యచోళులయినను మఱి యెవ్వరయినను మొదట వారెక్కడ నుండినను దక్షిణాపథమునకు వచ్చియిచ్చటి భాషలను, ఇచ్చటిమతముల నవలంబించి దేశస్థులలోఁ గలసిపోయిన వారగుటచేత స్వదేశస్థులుగాఁ బరిగణింపఁ బడవలసిన వారగుచున్నారు.

అశ్వత్థామ వంశమనుటకుఁ గారణము.

పల్లవులకును పాండ్యులకును గర్భశత్రుత్వముగలదు. పాండ్యులుతాము పాండవులనంతటి వారమని చెప్పుకొనమొదలు పెట్టిన నాఁటనుండియుఁ బల్లవులును తమపూర్వులు భారద్వాజ గోత్రులమని చెప్పుకొని యుండుటచేతను, పాండవుల బంధువుత్త్రమిత్రపరివారమును నిర్మూలముచేసిన వాఁడశ్వత్థామయగుటచేతను, భారతమునందు నశ్వత్థామ ద్రోణపుత్రుఁడుగను, భారద్వాజుని మనుమఁడుగను జెప్పఁబడియుండుట చేతను, అశ్వత్థామ పాండవ బలముల నిర్మూలముచేసినట్లుగఁ బాండవుల సంతతివారయిన పాండ్యుల బలమును అశ్వత్థామ సంతతి వారలయిన పల్లవులు నిర్మూలము చేయఁగలరని సూచించున దగుటచేతను, అశ్వత్థామకుఁ బల్లవుఁడు జనించెననియు, ఆపల్లవుని వంశమునందే తాము జన్మించుటచేతఁ దమదిపల్లవ వంశమని చెప్పుకొను చుండిరిగాని నిజముగా నశ్వత్థామకుజనించిన పల్లవుని వంశజులేయైనయెడల నయదార్థములును వ్యత్యస్తములును నగువిషయములను వంశచారిత్రములందుఁ జెప్పుకొనకయే యుందురు. అశ్వత్థామ బ్రహ్మచారియని మహాభారతమునుబట్టి మన మెఱుంగుదుము. అశ్వత్థామకు భార్యలేదుగనుక నప్పరసనొకదాని ముడివెట్టిరి. పల్లవులు బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషించిరి. పాండ్యులు మొదట జైనమతావలంబకులుగనుండిరి తరువాత శైవులయిరి. వీరుబ్రాహ్మణులకుఁ బ్రతిపక్షులుగనుండిరి. కనుక బ్రాహ్మణులు తఱుచుగాఁ బల్లవులపక్షమున నుండుచువచ్చిరి. పల్లవుల శాసనములను వ్రాసినవారు బ్రాహ్మణులే. తమపక్షమునుబూని తమ్మునాదరించుట కొఱకు వారిని బ్రహ్మకులమని, భారద్వాజ గోత్రులని, అశ్వత్థామ సంతతియని, పల్లవరాజు వంశమని వారలకు ల్లాసముగలుగునట్లుగాఁ బొగడి యిట్టివెన్నియో గల్పించి వార

లను వశపఱచుకొనిరి. బ్రాహ్మణులు తమకార్యములను సాధించుకొని లాభమును బొందియుందురు. అశ్వత్థామ యాగ్రహమునుజూపి విజృంభించినతోడనే భీష్మర్జునకృష్ణులు భయంపడి పిఱికి పందలై యాయుధములను విడిచిపెట్టి చేతులు జోడించుకొని నిలంబడిరని కాసుడి తామశాననమునం దశ్వత్థామ పరాక్రమము ఘర్ణింపఁబడినది. ఇట్టివర్ణన పల్లవులను సంశోష పెట్టుటకు గాక మఱియెందులకు?

పార్థియనులే పహ్లావులు.

పహ్లావశబ్దమునుండి పల్లవబబ్బ మేర్పడినదని కన్పట్టుచుండఁగా పార్థియను శబ్దముయొక్క వికృతరూప మే పహ్లావమని విశ్వసింపఁబడుచున్నది. హిందూపార్థియనులు పహ్లావులని భండార్కరు గారు నుడువుచున్నారు. పార్థియనులు క్రీస్తు నకుఁ బూర్వము ౧౭౧ వ సంవత్సరమున కాబూలుకనమహా స్థిరవసతులేర్పఱచుకొనిరని కన్పట్టుచున్నది.² పార్థివులు కాశిసులహానాక శాఖవారుగ నున్నారు. వీరువిశ్వామిత్రునియొక్క సంతతిలోనివారు. పహ్లాదపుర స్తంభము మీఁది శాసనములో శిశుపాలుఁడను రాజుపార్థివ రక్షసుఁడనుబిరుదుచుగలిగియున్నట్లు వ్రాయఁబడినది.³

తొండైయారులు.

పల్లవులు తొండైయారులని ద్రవిడభాషాగ్రంథములలో విలువఁబడినట్లు గాఁ గన్పట్టుచున్నది. పల్లవరాజు “తొండైమాన్” అనిపిలువఁబడియుండెను. అనిమిదవశతాబ్దమున పల్లవదేశము తుండకవిషయమని పిలువఁబడియుండెను. ఈనామోత్పత్తియెట్లుగలిగినదోస్పష్టముగఁ జెలియరాదు. మొదటితొండై

1 Bombay Gazetteer Vol. I. part II, p. 317 f. and Ind Ant, Vol. X.p 224. 2 Ind. Ant, Vol. XVIII, b. 126.

3 Dr. Fleet's Gupta Inscriptions p. 250; See his article, entitled “A peep into the Early History of India published in the B. B. R. A. S. Vol xx, pp. 356 to 408.

మానురాజు నాగ స్త్రీకిని చోళరాజునకు రహస్యముగాఁబుట్టిన (జారజుఁడు) కొడుకని గాథకలదు. ఈజారజుఁడయిన చోళరాజు కుమారునకు నొసంగఁ బడినదేశముయొక్క మొదటినిజమైనవేరు తొండయసికూడ సూచింపఁబడి యెను. తొండారమండలమనఁగా బానిసలదేశము. అయినను ఈకథ పల్లవుల నిజస్థితిని దెలుపఁజాలకున్నది. “నెడముడిక్కిళ్ళి” యనుచోళరాజొకఁడు తన రాజధానినగరమగు కావీరిపద్దినములోని యుపవనములోనొక నాగకన్యకను గలిసికొనియె ననిచెప్పఁబడినది. ఆమెపేరు పాలవలై యనునది. వలైమానను నాగ రాజుయొక్క కొమార్తె. నాగరాజకుమారిక విలనఁ జోళరాజునకుఁ బుత్రుఁడు జనించెను. అయినను కాంచీపురదేశమే రాజకుమారునకొసంగినట్లుగ నిచ్చట నేమియు నుదాహరింపఁబడలేదు. కాఁబట్టి యీకథపైకథకు విరుద్ధముగాఁ గన్ప ట్టుచున్నది. ఈకథలు శాసనములలో నెచ్చటను గనరావు. కాని గాంగపల్లవుఁ డయిన స్కందశిష్య విక్రమనర్తయొక్క రాయకోటశాసనములోఁ గొంచెము సూచిన గలదు. మఱియే శాసనమునందును వినరావు.

కురుంబాలుపల్లవులా.

సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ గారి యభిప్రాయము ప్రకారము ద్రావిడదేశ ములో విశేషభాగమునకు పూర్వము కురుంబభూమియని పేరుగలదు. ఈద్రా విడ దేశముయొక్క దూర్పుభాగము చోళులచేతి జయింపఁబడినమీఁదట తొం డైమండలమని పిలువంబడుచుండెను. ఇదికురుం బాలవలన ౨౪ కొట్టములుగా విభాగింపఁబడినది. కరికాలుఁ డనుచోళరాజు కురుంబాలను జయించినవాఁడని చెప్పఁబడియెను. ఈకురుంబజాతి యేశాసనమునందు నుదాహరింపఁబడి యుండ లేదు. సరాహమిహిరాచార్యుని బృహత్సంహిత యందయిన నుదాహరింపఁబడి యుండలేదు. వారలు యదువంశజులనియు, జైనమతావలం బకులనియు స్థానిక చారిత్రములందు మాత్రము వేర్వొనంబడిరి. పల్లవులు తప్పకకురుంబాలని నిశ్చ యింప విలనుగాదు. ఎలియాట్ గారు కొన్ని నాణెములను కురుంబాలవనియు, కొన్ని నాణెములను పల్లవులవనియు నిర్ణయించియున్నారు.

తుండకవిషయమే దండకనాడు.

తొండైమండలమనుపల్లనదేశమునకు నుత్తరమున తిరుపతికాశహస్తి పర్వతములును, దక్షిణమున పాలేఱును, పడమటఘాట్లు (గట్టు) లని తొండై మండల శతకమునఁ జెప్పఁబడియెను. అష్టవిరచితమైనదని చెప్ప నొకపద్యము లోనుత్తరమున వెంగడమనియు (తిరుపతి) దక్షిణమున పిన్నగైయనుననియు, తూర్పున సముద్రమును, పశ్చిమమునఁదూర్పుకనమలనియుఁ జెప్పఁబడియుండెను. తొండైమండలము దండకనాడుయొక్క రూపాంతరముగఁ గన్పట్టుచున్నది. దండకనాడునది దండకారణ్యమును సంస్కృతమునుండి యేర్పడినది గఁగన్పట్టుచున్నది.²

పల్లవులరాంధ్రులలోని వారెగాని యన్యులుగారు.

పల్లవులనుగూర్చి యెవ్వరెవ్వరెట్లు భావించినదియుఁ గొంతవఱకుఁ దెలిసియుంటిమి. పల్లవులు తమిళజాతులలోని వారెంతమాత్రమును గారనియు, ఆంధ్రులలో నొక తెగవారనియును కొందఱి యభిప్రాయమై యున్నది. విన్నెంటు స్మిత్తుగారు తమ దక్షిణ హిందూదేశ చారిత్రమునందుఁ బల్లవులనుగూర్చి కొంచెము వ్రాసియున్నారు గవున వారి యభిప్రాయము నొకించుక నీక్రింద నుదాహరించుచున్నారము.

“పల్లవనామము పహ్లావనామముఁ బోలియుండుటచేత డాక్టరుఫ్లీట్ (Dr Fleet) మొదలగు చరిత్రకారులు పల్లవులు పహ్లావు లొక్కరేయని యభిప్రాయపడి కాంచీపురమునేలిన దక్షిణపల్లవ వంశము పారసీకమునుండి జన్మ గాంచినదని యభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈగ్రంథముయొక్క మొదటికూర్పునందట్టి యూహ సంభవమని తలంచినను నూతన పరిశోధన మీయూహను బలపఱచుచుండలేదు. చెన్నపురి రాజధానికి నుత్తరభాగమున ననఁగా కృష్ణాగోదా వరులకు నడుమనుండిన వేంగిదేశమున నేర్పడిన యొక తెగవారని గన్పట్టుచు

1 Taylor's Catalogue Vol. III, p. 29.

2 Bombay Gazetteer Vol. I, part p. 319.

న్నది. ద్రవిడరాజ్యములతోఁ బల్లవులకుఁ గల విడువని శత్రుత్వమును, పల్లవులకిది యని నిర్దేశింపఁదగిన దేశములేకుండుటయును, పల్లవులు తమిళులకంటె భిన్నమైన జాతివారనుటకు సంజ్ఞలుగానున్నవి. దక్షిణభాగమునంతయు నాక్రమించిన పాండ్యచోళ చేరరాజులపైని వారియధికారమధికముగాఁ గూడ విధింపఁబడుచువచ్చెను. పల్లవులు పదునెనిమిదవ శతాబ్దములోని మహారాష్ట్రులవలెఁ గొల్లపై టైదు దోషిడి కాండతెగగా నుండి క్రమముగా స్వబలముచేత చోళరాజ్యముపై సంపూర్ణముగను, తక్కిన వానిపైఁ గొంతవలతును నధికారమును బూని యుండిరని మనమూహింతుమేని నింతవలతుఁ దెలియం బడిన విషయములాయూహకు సరిపోవునని తలంచెదను.”

పల్లవులు దారిదోషిడికాండ తెగవారని యూహించుటకు హేతువు గానరాదు. వీరలు కృష్ణా గోదావరులకు నడుమ వేంగిదేశమునఁగాని, మఱి యే భాగమునఁగాని యాంధ్రదేశమునం దేర్పడిన యొక తెగవారనుట వాస్తవము. రెండవశతాబ్దమునుండి పల్లవరాజు లాంధ్రదేశమును బాలించుచుండిరని వారి శాసనములే వేసోళ్ళ సూచించుచున్నవి. ఈ విషయమును జరిత్రకారులందఱు తుంగీకరించి యున్నారు. ఈ తెగ యెట్లేర్పడినదను విషయములో మాత్రము చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయులయి యున్నారు. పల్లవులు దారిదోషిడికాండ తెగ యనుటకంటెనుపల్లవులు పల్లవులయిరని యూహించుటకే హేతువు లెక్కువగఁ గానవచ్చుచున్నవి. పల్లవుల ప్రదేశములు కందహారము, సెయిస్తాన్సులలో నేర్పడి గాండఫరేసు పరిపాలనములో అనఁగా క్రీస్తుశకము ౨౦ దవ సంవత్సరము నకును ౨౦ దవ సంవత్సరమునకును నడుమ పంజాబుయొక్కపశ్చిమభాగమునకును, సింధునది ప్రవహించు పల్లపు భూములకును వ్యాపించెను.¹ సింధూనది ప్రవహించు పల్లపు ప్రదేశములు పార్థియనుల స్వాధీనములో నున్నవనియు, తమలోఁ దాము పార్థియనులు పోరాడు కొను చుండిరనియు క్రీస్తుశకము ౨౦ దవ సంవత్సరమున రచింపఁ బడిన పెరిప్లస్సును గ్రంథమునుబట్టి తెలిసికొనుచున్నాము.²

1 Prof. E. J. Rapson's Indian Coins p. 15. Mr. Smith's Catalogue of Coins in the Indian Museum, Calcutta p. 36; 2 Ind. Ant, Vol viii, p. 338.

ఈకాలముననే పహ్లావులతో శకనులతో సంబంధించిన ఖాత్రపులు సురాష్ట్ర) మాళవదేశములను వశముచేసికొని పాలించుచుండిరని మనమిదవఱకే తెలిసికొనియుంటిమి. ఈకాలముననే యాంధ్రదేశమునుజొచ్చి యవనశక పహ్లావాదులు కల్లోలముఁ బుట్టించిరనియు, ఆంధ్రుల స్వాధీనమందుండిన మహారాష్ట్ర) దేశము సురాష్ట్ర) ఖాత్రపులచే జయింపఁబడి యాక్రమింపఁబడినదనికూడఁ దెలిసికొని యుంటిమి. రెండవశతాబ్దప్రారంభము నందనఁగా గరిం దవ సంవత్సర ప్రాంతమున గోతమిపుత్ర) శాతకర్ణుఁడను నాంధ్రరాజు యవనశకపహ్లావాదుల నోడించి సురాష్ట్ర) ఖాత్రపుఁడగు క్షహరాటనహపానువంశమును నిర్మూలముచేసి తనపూర్వులు గోల్పోయిన రాజ్యమును మరల సంపాదించుటయెగాక శాత్రుసభూములనుగూడ నాక్రమించెనని కూడ తెలిసికొని యుంటిమి అంతకుఁబూర్వ మాంధ్రదేశమునకు వచ్చియుండిన యవనశక పహ్లావాదులు శిష్యాతికర్ణుఁడు, గోతమిపుత్ర) శాతకర్ణుఁడు మొదలగు నాంధ్రరాజులయొక్క పరాక్రమమునకు నిలువంజాలక నశులైరనియు, అదివఱకే విశేషముగా మార్పుఁజెందియుండిన యవనశకపహ్లావాదులు దేశమున స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొని దేశాచారమతాచారము లవలంబించి దేశీయులతో సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచుఁ గ్రమముగా దేశీయులలోఁ గలిసిపోయి పల్లవులను తెగగా నేర్పడిరనియు, వీరు మొదట నివసించిన ప్రదేశము పల్లవనాఁడయినదనియు అదియే యిప్పుడు పల్నాడను పేరఁబిలువంబడుచున్నదనియును గూడ తెలిసికొనియుంటిమి. పహ్లావులు హిందూమతముల నవలంబించి హిందూనామముల నలంకరించుకొనుచుండి రనుటకుఁగూడ శాసనములనుండి ప్రమాణవాక్యముల నెత్తిచూపవచ్చును. క్రీస్తుశకము గరిం దవ సంవత్సర ప్రాంతమున మాళవదేశమును బరిపాలించుచుండి మహాఖాత్రపుఁడగు రుద్రదాముఁడు వ్రాయించిన జనగఁడ శాసనమునందు వానిమంత్రిసువిశాఖుఁడనువాఁడు పహ్లావుఁడుగాఁ బేర్కొనఁబడియున్నాఁడు. ¹ ఈసువిశాఖుఁడు కేసలము మంత్రిమాత్రమేకాఁడు. రెండుపరగణాలకుఁ బరిపాలకుఁడుగ నున్నవాఁడు. రుద్రదాముఁడు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి నో.

వాసిష్ఠీ పుత్ర శాతకర్ణి నో రెండుసారులు జయించెనని కూడఁ జెప్పఁబడియెను. ఈక్షాత్రపులకు నాంధ్రులకు సంబంధబాంధవ్యములు గలవని శాసనములు చాటుచున్నవి. రుద్రదామఁడు తనకొమార్తెను నాంధ్రరాజునకిచ్చి వివాహముచేసినట్లుగ శాసనములఁ జేర్చొనఁబడియెను. కాఁబట్టి వీరినన్నిటిని పరిశీలించిచూచినప్పుడు పల్లవులు దేశాచారమతాచారముల నవలంబించి దేశీయనామములనేధరించి పల్లవులై యాంధ్రులకు క్షాత్రపులకు నూడిగములు సల్పుచుండి క్రమముగా నేనాచ్యక్షులుగను మంత్రులుగ నేర్పడి రాజకుటుంబములతో సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచు ప్రధానరాజకుటుంబము బలహీనమై రాజ్యభారమును నిర్వహింపఁజాలనికాలమున స్వతంత్రులై స్వతంత్రరాజ్యముల నెలకొల్పిరని యూహింపఁదగియున్నది. స్వదేశమును స్వమతమును మఱచిపోయి హిందూమతములను బూని హిందూనామములను బెట్టుకొని వ్యవహరించుచు బహుకాలమునకు వెనుక నాంధ్రదేశమునకువచ్చి వర్ణాశ్రమధర్మములంతగాఁ బాటించఁబడనికాలమున నొకశతాబ్దమువఱకు నాంధ్రులనడుమ నివసించుచుండి సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచుండిన నారాంధ్రులుగాఁ గాక మఱియెవ్వరుగాఁ బరిగణింపఁబడ వలసినది?

ఆంధ్రులనకతప్పదు. ద్రావిడదేశమునందలి కాంచీపురమును జయించి పరిపాలించినది యాంధ్రపల్లవులుగాని పల్లవులుగాదు. కాంచీపురమునందు కట్టకడపట స్థిరముగా నిలిచిపోయినది యాంధ్రపల్లవులలో నొకశాఖవారు మాత్రమేగాని కొందఱుతలంచునట్లు పల్లవులందఱుగాదు. ఇప్పటివఱకు దొరకిన శాసనములను బట్టిచూడఁగా మొదటిపల్లవరాజు శివస్కందవర్మగాఁ గానంబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడే మొదట కాంచీపురమునుండి శాసనములం బ్రకటించినవాఁడు. “ఇతఁడాంధ్రుఁడా? పల్లవుఁడా? యాంధ్రపల్లవుఁడా? ఏకాలపువాఁడు?” అనువిషయములను జర్చించి తెలిసికొన వలసియున్నది.

పండ్లండవ ప్రకరణము.

శివస్కందవర్త.

ఇతఁడు కాంచీపురమునుండి ప్రకటించిన తామ్రశాసనములు రెండుగలవు. అందొకటి బళ్లారిమండలములోని హిరాహడగల్లి (హర్పనహల్లి) గ్రామమున దొరకినది. ¹ మఱియొకటి మిప్పటి కుంటూరు మండలములోని నరసారావుపేటకుఁ దూర్పున గా మైశ్వరముననున్న మైదవోలను నొకచిన్న గ్రామమున దొరకినది. ² శివస్కందవర్తయు మహారాజుగనుండినపుడు మైదవోలుశాసనమును, మహారాజుగ నుండినపుడు హర్పనహల్లిశాసనమును ప్రకటింపఁబడినవి.

మైదవోలుశాసనము.

ఈశాసనము ప్రాచీన ప్రాకృతభాషలో వ్రాయఁబడి కాంచీపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది. ఇందుశివస్కందవర్తయువ మహారాజుగఁ జేర్కొనఁబడియుండెను. తాను భారద్వాజగోత్రుఁడననియు, పల్లవులపంశములోనివాఁడననియుఁ జెప్పకొనియుండెను. ఈశాసనము వ్రాయఁబడిన తేది శివస్కందవర్తకుఁ బూర్వము రాజ్యముచేయుచుండిన రాజుయొక్క పదయవ పరిపాలన సంవత్సరమున గ్రీష్మఋతువు నాటివపక్షములోని పంచమి తిథిగానున్నది. ఆంధ్ర

(1) Ep. Ind. Vol I page. 2; (2) Ibid Vol VI. p. 85.

- ఇది మైదవోలులో మైదవోలు జయరామయ్యగారి పొలములో దొరకినది. మ. జయంతిరామయ్యపంతులు. బి. ఏ. బి. ఎల్ గారివలనఁ బంపబడినది.

పథము¹లోని విరివరయను గ్రామమును పూర్వకుటాయుడు గోవందార్యుడు ననునామములను పహించినవారలును, అగ్ని వేశ్యగోత్రులును నగునిరువురు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లుగ ధాన్యకటకములో నుండిన తనవ్యాపృతునకు నాజ్ఞ చేయబడినది

హిరాహడగల్లి శాసనము.

ఇదియును ప్రాచీన ప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయబడినదిగాని శాసనము చివరనుండిన యాశీర్వాద వచనమును రాజముద్రికలోని శివస్కందవర్త పేరును మాత్రము సంస్కృతభాషలో వ్రాయబడినది. ఇందు శివస్కందవర్త మహారాజాధిరాజనియు, పల్లవులవంశములోనివాడనియు, భారద్వాజ గోత్రుడనియుఁ దెలుపబడినది. ఈశాసనమును బ్రకటించిన శివస్కందవర్తయు, మైదివోలు శాసనమును బ్రకటించిన శివస్కందవర్తయు నొక్కడేకాని వేత్రేయగుజులుకారు. ఇందధిక విశేష మొకటికలదు. ఇతఁడు, అగ్నిస్తోమము, వాజిపేయము, ఆశ్వమేధము మొదలగు క్రతువులనుజేసినట్లుగఁ జెప్పబడినది. శివస్కందవర్తకుఁ బూర్వముండిన 'బప్పా' యనుమహారాజు చిల్లరేక కోడుంకయును గ్రామములోని తోటనొకదాని బ్రాహ్మణులకు దానముచేసియుండఁగా దానినే మరలఁజేర్కొనుచు నొకనూర్నుడుకల్గయును, నివేశనములనుగూడ నీతఁడు దానముచేసినట్లుగ నీశాసనమున వ్రాయించబడినది. ఇందుఁ జేర్కొనబడిన బప్పా టిసుకర్ణములను దుక్కిటెడ్లతోడిలక్షయరకలను బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి యుండెనని చేర్కొనబడియుండెను.

1 శివస్కందవర్తకుఁ బూర్వముండిన శాసనములలో నాంధ్రశబ్దముపయోగింపబడియుండలేదు. ఆంధ్రమనుమాట ఉపయోగింపబడిన శాసనమిదియే మొదటిదని తోచుచున్నది. ఆంధ్రపథ మే ఆంధ్రమండలమని కొన్ని శాసనములలోఁజేర్కొనబడినది. అఱవలశాసనములలోనియ్యది వశిష్టాశీయని చేర్కొనబడియున్నది.

ఈశాసనములో దానము చేసినట్లుగ నుదాహరింపఁబడిన తోటయొక్క ఫలము ముప్పదినాలుగు భాగములుగ విభాగించి యిరువదినాలుగు బ్రాహ్మణకు టుంబములకు నొక్కొక్కనికి నొకభాగము మొదలుకొని నాలుగుభాగముల వఱకు దానముచేయఁ బడియుండెను. ఈశాసనము కోలివోలా గ్రహారీకుఁడును మంత్రాలోచన సభ్యుఁడును నగుభట్టిశర్మయొక్క స్వహస్త విలేఖనముతో గూడినదిగనున్నది. దీనిని రాజు స్వయముగాఁ బఠ్యోధించి చేవాలుచేసియుండె నట! శాసనము తుదకు గోబ్రాహ్మణులకును, విలేఖకునకును, పాఠకులకును, వినువారికి శుభవాక్యము పలుకఁబడియెను. తనపంశము యొక్కయు, తనజాతి యొక్కయు, పరంపరాభివృద్ధికిని యశోభివృద్ధికిని ఈదానము చేయఁబడినట్లు గఁ జెప్పఁబడినది.

కాలనిర్ణయము.

శాసనములోని భాషను బట్టియు, అందుదాహరింపఁ బడిన కాలమును బట్టియు శివస్కందవర్త క్రీస్తుశకము రెండవవత్సాబ్దము లోనివాఁడని రివరెండు. టి. ఫవుల్కుగారు యుక్తియుక్తముగ సిద్ధాంతీకరించినారు. ¹ ఇంతసహేతుక మైనవాదము మఱియొకటిగానరాదు. వీరు శివస్కందవర్త రెండవవత్సాబ్దములోని యాంధ్రభృత్యులతో సమకాలికుఁడని రెండుహేతువులను జూపిరి. ఆంధ్రభృత్యుల శాసనములలోని భాషయే యీశాసనమునందును గానవచ్చుట మొదటిది. దానముచేసినతిథి తెలుపఁబడినవిధాన మాంధ్రభృత్యులశాసనములలోని విధానమున బోలియుండుట రెండవది. ఈరెండు హేతువులచేత నాంధ్రభృత్యులకు మారముననుండువాఁడు కాఁడనియును, సమకాలికుఁడనియును సిద్ధాంతము చేసినారు.

శివస్కందవర్త శాసనములలో శాలివాహన శకసంవత్సరములకు మాటుగా వానిపరిపాలన సంవత్సరములయొక్క సంఖ్యలు పేర్కొనఁబడినవి. మాసము

1 The Journal of the Royal Asiatic Society, Vol, XXI. (New series), IV. pp IIII to 1124

నకు బదులుగా ఋతువు పేర్కొనబడినది. చాంద్రమాన పక్షముగాక సౌరమా
నపక్షముయొక్క సంఖ్య పేర్కొనబడినది. ఇట్టిపద్ధతి యేకాలమునం దేవంశపు
రాజుల శాసనములలో నవలంబింపబడియెనో తెలిసికొన్న పక్షమున శివస్కం
దవర్తకాలము తెలియఁగలదని నిశ్చయించి నవీనపల్లవులయొక్కయు, ట్రాత్ర
పులయొక్కయు, గుప్తులయొక్కయు, చాళుక్యులయొక్కయు, శాసనములనుబరి
శోధించిచూడఁగా సమస్తవిషయములయందు నాంధ్రభృత్యుల శాసనములలోని
పద్ధతినిబోలి యుండుటచేత శివస్కందవర్తకాలమునందె యుండవలయు
నని సిద్ధాంతీకరింపబడినది. ట్రాత్రపరాజుల యొక్కయు, గుప్తుపరాజులయొ
క్కయు, చాళుక్యపరాజులయొక్కయు, నవీనపల్లవపరాజులయొక్కయు శాస
నములన్నియు సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడినవి. ట్రాత్రపుల శాసనములలో
శకనృపకాల సంవత్సరములును, గుప్తుపరాజుల శాసనములలో గుప్తుశకసంవత్సర
ములును, చాళుక్యపరాజుల శాసనములలో శాలివాహన శకసంవత్సరములును పే
ర్కొనబడినవి. సర్వవిధములచేతను స్వల్పవిషయములందుకూడ నాశాసనము
లను భేదించి యుండుటయేగాక నాంధ్రభృత్య వంశపురాజులగు గోతిమిపుత్ర
శాతకర్ణి, పులమాను, యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి మాధారిపుత్రశక సేనుఁడు మొదలగు
వారిశాసనములనుబోలి యిండుకర్తయైన భేదములేక యుండుటచేత నీశాసనము
గూడ నాకాలమునాటిదే గనుక శివస్కందవర్తకాలమునందె మధ్యముననో
శతాబ్దాంతముననోయుండియుండవలయునని రివరెండు ఘోల్కుగారు నుడు
వుచున్నారు. ఆంధ్రభృత్యులనియెడి శాతవాహన వంశజులక్రీస్తుశకము ౨౩౬
వ సంవత్సరమువఱకు నాంధ్రదేశమును బాలించుచుండిరని శాసనాదులనుబట్టి
యు పురాణాది పూర్వగ్రంథములనుబట్టియుఁ దెలిసికొనఁగలిగితిమి. క్రీస్తుశక
ము ౩౪౦ దవ సంవత్సర ప్రాంతమున గుప్తుచక్రవర్తియగు సముద్రగుప్తుఁడు
దక్షిణదేశముపై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు విష్ణుగోప వర్తయనురాజు కాంచీపుర
మును బాలించుచుండినట్లు ప్రయాగలోని సముద్రగుప్తుని శాసనమువలనఁ దెలి
యవచ్చుచున్నది. శివస్కందుఁడు విష్ణుగోపవర్తకుఁ బూర్వఁడుకాని తరువాతి .
వాఁడు కాఁడని శివస్కందవర్తకాలములనుబట్టి స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఆంధ్రరాజులు ధాన్యకటకము రాజధానిగా నాంధ్రరాజ్యమును గొంచెమింఛ
మించుగా క్రీస్తుశకము ౨౦౦ దవ సంవత్సరమువఱకుఁ బాలించినట్లు గన్పట్టు
చున్నది గావున నాంధ్రభృత్య శాఖకంటె భిన్నుఁడయై ఆకాలమునకుఁ బూ
ర్వమెయున్న దాను యువమహారాజుగనుండినపు డాంధ్రపథములోని విరిపర
గ్రామమును బ్రావ్తాణులకు దానముచేసినట్లుగ ధాన్యకటకములోని తనవ్యాపృ
తునకుఁ దెలియఁజేయుట యెట్లుసంభవించును? కనుక ౨౦౦ దవ సంవత్సర
మునకుఁ దరువాతివాఁడని చెప్పవలసియుండును. అదియె నిజమైనయెడల మా
డవశతాబ్దాంతమునం దనఁగా ౨౦౦ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతిను 3౦౦ వ సం
వత్సరమునకుఁ బూర్వమునను నుండవలయును. ఇతని శాసనములను బట్టిచూడఁ
గా నీతఁడుకృష్ణానది మొనలుకొని దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకును పడమట
బల్లారివఱకునుగల గొప్పదేశమున కంఠకును బ్రభువుగనుండి యేలినట్లుగానిపిం
చుచున్నది. అట్లయినయెడల నీతఁడింతరాజ్యము నెట్లుసంపాదించెన గలిగెనని
శంక పుట్టకమానదు. ఈతఁడు తనశాసనములం దెచ్చటను తానుగాని తనపూర్వు
లుగాని నాంధ్రభృత్యులను జయించి సంపాదించినట్లుగఁ జెప్పుకొని యుండ
లేదు. అటువంటి శాసనములను గరువముతోఁ బ్రకటించుకొన్నవాఁడు, అంత
టి బ్రావ్తాణభక్తిగలవాఁడు, శాసనములయందుఁ దనయొక్క విజయములను
గూర్చి లేశమాత్రమును ముచ్చటించకుండుటకుఁ గారణమేమి? దేశము నెమ్మదిగ
లేకుండిన కాలమునందు క్రతువులు చేయుటకుఁగాని బ్రావ్తాణులకు గోవుల న
గ్రహారముల దానముచేసి యరణ్యదేశముల నివసించ బ్రావ్తాణులను బంపుటకు
సాధ్యమగునా? సాధ్యముకాదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. తనకుఁ బూర్వ
ము బప్పాయనురాజుధర్మకార్యము లనేకములు చేసెనని శివస్కందవర్ణ పే
ర్కొనియుండెను. వీరలిరువురును బహుకాలము వేశపరిపాలనముచేసి ప్రఖ్యా
తిఁగాంచి యుండవలయును గదా. ఆంధ్రజాతికంటె భిన్నులైయొక్కడనుండి
యో వచ్చినవారేయైనయెడల బహుశతాబ్దములనుండి రాజ్యము చేయుచుండిన
వంశమును నిర్మూలముచేసి బహుస్వల్పకాలములో దేశమును స్వస్థపఱచి పరిపాల
ించుటకు సాధ్యమగునా? ఒకవేళ సాధ్యమగునేని ఘోరసంగ్రామమున నాం

ధులనునోడించి దేశమును స్వాధీనము చేసికొనవలయును గాని యూరక స్వాధీనమగుననుట విశ్వసింపఁ దగినదికాదు.

అట్టిఘోరసంగ్రామ మేనియును జరగినట్లుగాఁ గానరాదు. శాసనము లందును జెప్పబడియుండలేదు. కాబట్టి శివస్కందవర్తగాని వానిపూర్వులు గాని క్రొత్తగా నాకాశమునుండి దిగివచ్చిన వారుగాక దేశములోని వారే యై యుండవలయును. పల్లవుఁడనని చెప్పకొనుచుండిన యీశివస్కందవర్త యాంధ్రభృత్యులలో నుదాహరింపఁబడిన శివస్కంద వర్తయేగాని యన్యఁడుగాఁ గన్పట్టఁడు. మత్స్యపురాణమునందు “అంధ్రాణాం సంస్థితా (తే) రాజ్యే తే షాంభృత్యావ్యయేనృషాః సప్తైవాంధ్రాభవిష్కంతి” అని యాంధ్రభృత్యులకు వెనుక సప్తాంధ్రులు రాజ్యపాలనము సేయుదురని చెప్పబడియెను. శకయవన పహ్లావాదు లాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయి యాంధ్రరాజుల కడ నూడిగము సేయు చుండిరని యిదివఱకె తెలుపఁబడియుండెను. అట్లాంధ్రులయ్యయున్న తస్థితికి వచ్చిన కుటుంబములలో నాంధ్రరాజులు సంబంధ బాంధవ్యముల నెఱపుచుండి రని గూడవ్రాసెయుంటిమి. ఇట్లుసంబంధ బాంధవ్యములు జరుపుచుండుటచేత రాజకుటుంబములలోఁ బలుశాఖలేర్పడినవి. ఇందుకు దృష్టాంతముగఁ గొందఱిని జూపవచ్చును. హరితిపుత్ర) శాతకర్ణుఁడు విష్ణుదత్తుల వంశములోని వాఁ డని ఐనవాసిలోని యొకశాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. వాసిష్ఠీపుత్ర) శాతకర్ణుఁడు కర్దమక రాజులవంశములోనివాఁడని యొకశాసనమునఁ జెప్పఁబడి నది. మాధరపురుషదత్తుఁడు ఇక్ష్వాకులవంశములోనివాఁ డని బేతవోలు (జగ్గయ్యపేట) శాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. శివస్కందవర్త పల్లవులలోని వాఁడని మైదవోలు హర్షనహల్లిశాసనములు చెప్పుచున్నవి. యవన శకపహ్లా వాదు లాంధ్రులలోఁ గలిసిన తరువాత వేత్పేలు తెగలుగ నుండవచ్చును యవను లిక్ష్వాకులు కావచ్చును. శకనులు విష్ణుదత్తులు కావచ్చును. పహ్లావులు పల్లవులు కావచ్చును. ఈ యిక్ష్వాకులును, ఈవిష్ణు దత్తులును, ఈకర్దమకులును ఈపల్లవులును కేవలమును విదేశస్థులు గారు. అంధ్రులయొక్కయు, యవన శక పహ్లావాదులయొక్కయు రక్తసమ్మేళనమువలన జనించిన మిశ్రజాతులవారే కాని

మఱియొకరుకారు. వీరల నెల్లరను నాంధ్రులనియే వచించుటయొప్పును. కాఁబట్టి శివస్కంద వర్తయాంధ్ర పల్లవ శాఖలొని వాఁడని చెప్పవచ్చును. ఎనిమిదవ ప్రకరణమున శివస్కందవర్తను గూర్చి వ్రాయుచు నీయభిప్రాయమునే దెలిపి యుంటిమి. ఆతఁడే యితఁడైనయెడల నందుదాహరింపఁబడినకాలము సరియైనదిగఁ దలంపరాదు. ఇతఁడు మూడవశతాబ్దమధ్యముననో మూడవశతాబ్దాంతముననో యుండియుండునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

శివస్కంద వర్త సరిపాలనము.

శాతవాహన వంశజులలోఁ గడపటివాఁడయిన మూడవపులమాయికిఁ దిమ్మట ధాన్యకటకము రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రదేశమును బరిపాలించుచుండిన మూలవంశము నిర్మూలము కాఁగాఁ గృష్ణానది కుత్తరభాగము నిక్షాకులును, వాయువ్యభాగము నాభీరులును, పశ్చిమభాగమును రాష్ట్రకూటులును, నైఋతిభాగమును విష్ణుదత్తులును, పూర్వదక్షిణభాగములను పల్లవులు నాక్రమించుకొనిరి. ఈశాన్యభాగమనఁగా కృష్ణామండలమును 'కళింగమును సాలంకాయన గోత్రులయిన పల్లవు లాక్రమించుకొనిరి. మూడవ శతాబ్దాంతమునందు నాంధ్రదేశమునకంతకుఁ బల్లవులధిపతులయి యుండిరని చెప్పటకు లేక మాత్రమును సందియములేదు. శివస్కందవర్తరాజాధిరాజుని చెప్పఁబడియుండుటచేత నాకాలమునం దతఁడే మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడని యూహింపఁదగియున్నది. ఇంతియగాక యశ్వమేధమును గూడఁ జేసినట్లుగఁ జెప్పఁబడియుండుటచేత నిశ్చయముగా నీతఁడు బహుపరాక్రమవంతుఁడై రాజాధిరాజై యుండినఁగాని యట్టికార్యమును నిర్వహింపఁజాలఁడు. ఇతఁడు కాంచీపురమునుండి శాసనములను బ్రకటించి నట్లు గన్పట్టుచున్నదిగాని కాంచీపురము రాజధానిగ నుండెనో లేదో శాసనములం బట్టి దెలియరాదు. అయిన నితఁడు కాంచీపురమును రాజధానిగఁ జేసికొనియెనని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. రాజ్యపరిపాలనమందు మంత్రులును, మంత్రాలోచన సభ్యులునితనికి తోడ్పడుచుండిరి. ఇతఁడు సామంతులయిన రాజకుమారులచేఁ బరివేష్టింపఁ బడియుండెను. వీని

భాజ్యము విషయములుగను (Provinces) నాడులుగను (Districts) విభజింపఁబడి వేత్వేలు పరిపాలకులచేఁ బరిపాలింపఁబడు చుండెను. వీని పరిపాలనము చక్కని కట్టుదిట్టములయిన చట్టములుగలిగి నిరంకుశముగ సాగుచుండెనని శాసనములె వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి. వీనికాలమునందు దక్షిణ హిందూస్థానమున నాత్రేయ, హరిత, భారద్వాజ, కాళిక, కాశ్యప వాత్స్యమొదలగు గోత్రముల బ్రాహ్మణులు సర్వమాన్యభూముల ననుభవించుచు నగ్రహారములలో సంఘములుగా నవసించుచుండిరినియు, వీరిలు కేవలము వైదికవృత్తులను మాత్రమెగాక లౌకికవృత్తులనుగూడ నవలంబించుచుండిరిని వీని శాసనములు చూడఁపఱచుచున్నవి. ఈకాలమునందు ప్రజల మత మెట్టిదయినను రాజు మతము స్పష్టముగఁ గానంబడుచున్నది. అశ్వమేధాది క్రతువులను జేయుటయు, బ్రాహ్మణుల కగ్రహారములు మొదలగునవిచ్చి సమర్పించుటయు, భారద్వాజ గోత్రుఁడనని చెప్పకొనుటయు, తన నామమునకుఁ జివర వర్తయను క్షత్రియ సంజ్ఞం దెలుపు శబ్దమును జేర్చుకొనుటయు, బ్రాహ్మణులను మంత్రులగాను మంత్రాలోచన సభ్యులుగ నుంచుకొనుటయుఁ జూడఁగా నీతిఁడు బ్రాహ్మణ మతావలంబకుఁడని గాని బ్రాహ్మణమతాభిమాని యని కాని చెప్పఁదగును. జైన బౌద్ధమతములను ద్వేషభావముతోఁ జూచినట్లుగ శాసనముల యుండెచ్చటను గానరాదు. అయిన నాకాలమున జైన బౌద్ధమతములే విశేషముగా వ్యాపించి యుండుటంజేసి పరమతావలంబకులయిన రాజులంతగా ద్వేషభావమున జూపఁజాలకుందురు. ఆంధ్రదేశమునఁ బల్లవరాజుల పాలనముతోఁ గ్రొత్తయుగము ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును. బ్రాహ్మణుల యాధిక్యత పెంపొందినతోడనే ప్రజలలోఁ గూడ జాతిభేదములు పెక్కు లేర్పడుచు వచ్చినవని చెప్పవచ్చును. అప్పటికప్పుడే యనాగరికులయిన యాదిమనివాసులను మిశ్రజాతులవారు మిక్కిలి తక్కువగఁ జూడ నారంభించిరి. మఱియు నాకాలమునఁ గాంచీపురము వేదాధ్యయన సంపన్నులయిన బ్రాహ్మణోత్తముల యాదరముచే సంస్కృత భాషాభ్యాసము శత విధంబుల నభివృద్ధి గాంచుచు విద్యలకుఁ బెన్నిధానమై యొప్పుచుండెను.

జయవర్త.

శివస్కంద వర్తగాక మఱి కొందఱు ప్రాచీనపల్లవరాజుల పేరులు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నవిగాని వారికాలము మాత్రము సరిగాఁ దెలియరాదు. మఱియొక విశేషముకలదు. ఈప్రాచీన పల్లవుల శాసనములన్నియును ఆంధ్రదేశమునందే గానవచ్చుచున్నవి. కూడూహార విషయాధిపతియగు జయవర్తయొక్క తామ్రశాసనమొకటి తెనాలి తాలూకాలోని కొండముద్రిగామమునందలి మంటిదిబ్బలో దొరకినది. ¹ ఈశాసనములోనిలిపి శివస్కందవర్తయొక్క మైదవోలు శాసనములోనిలిపిని బోలియున్నది. మహేశ్వర బృహత్పలాయన శబ్దములు రెండును దక్కతెక్కినదంతయుఁ బ్రాకృతభాషలో నున్నది. ఈశాసనములోని రాజముద్రికలో జయవర్తమహారాజుపేరు గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు బృహత్పలాయన గోత్రుఁడు. మహేశ్వర పాదభక్తుండు. ఇతఁడు కూడూహారమండలములోని పంతూరనుగ్రామమును ౮ గురు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి యున్నానని కూడూరులోని తన వ్యాపృతునకుఁ దెలియంజేసి యున్నాడు. కూడూరు రాజధానీనగరముగా నుండెను. ఈ జయవర్తగాని వీనిగోత్రముకాని మఱి యేశాసనమునందును గానరావు. ఇతఁడు శివస్కంద వర్తకాలమునాటి వాఁడని చెప్పవచ్చునుగాని యాతనికి సామంతుఁడో లేక స్వతంత్రుఁడో దెలియరాదు. ఈశాసనములోని భాషయు లిపియు గోతమి పుత్త్ర శాతకర్ణియొక్కయు, వాసిష్ఠీపుత్త్ర పులమాయియొక్కయు నాసిక శాసనములను బోలియుండుటచేత నారాజులకు మిక్కిలి దూరమున నున్నవాఁడని చెప్పరాదు. రాజముద్రికలోని ప్రాచీన సంస్కృతలిపికూడ దీనినే బలపఱచుచున్నది. ఇది వేంగిదేశమున కనఁగా నప్పటి కృష్ణామండలమునకుఁ బ్రాచీననామము. దీనికి రాజధానికూడూరు. ఈకూడూరు గుడివాడయొక్కయో గూడూరుయొక్కయో ప్రాచీన నామము. ఈశాసనము మహాత్యాగి పంశములో యోగ్యుఁడును జయవర్త మహారాజుయొక్క మహాదండనాయకుఁడును నగు

భాగములను వర్తచేత వ్రాయబడినది. పంతురను గ్రామమెద్దియో దెలియరాకున్నది. ఈ గ్రామము జయవర్తచే బ్రాహ్మదేయము క్రింద నీయబడినది. ఇరువదినాలుగు భాగములుగ విభజింపబడి యెనమండ్రు బ్రాహ్మణులకు దానముచేయబడినది. అందు గౌతమిగోత్రుడగు సర్వగుప్తార్యునకు ౨ భాగములును, తానవ్యగోత్రుడగు సవిజ్ఞార్యునకు ౩ భాగములును, గోగణార్యునకు ౩ భాగములును, కౌండిన్యగోత్రుడయిన భావనార్యునకు ౨ భాగములును, భారద్వాజ గోత్రుడయిన రుద్రవిష్ణ్వార్యునకు ౧ టిన్నరభాగమును, కర్లణాయన గోత్రుడయిన యీశ్వర దత్తార్యునకు ౧ టిన్నరభాగమును, జౌపమాన్యవ గోత్రుడయిన రుద్రఘోషార్యునకు ౧ భాగమును, కౌళికగోత్రుడయిన స్కంద రుద్రార్యునకు నరభాగమును నొసంగబడినవి. జయవర్త మహేశ్వర భక్తుడని చెప్పబడి యుండుటచేత నితఁడు శైవమతాభిమాని యని సూచింపుచున్నది. ఇతఁడు తనశాసనమునందు దాను పల్లవుడనని చెప్పుకొని యుండకపోయినను వీనిని పల్లవుడనియే విశ్వసింపవచ్చును. ఇంతకంటెవీని చార్మితము మనకేమియుఁ దెలియరాదు.

విజయదేవవర్త.

ఇతఁడు వేంగీదేశమును బరిపాలించిన వారిలో మిక్కిలి ప్రాచీనుఁడు. వీనిశాసనముకంటె నూతనముగాఁ గనిపెట్టబడినది. ¹ ఈ శాసనము ప్రాకృతభాషలో వ్రాయబడి వేంగీపురమునుండి ప్రకటింపబడినదగుటచేత నిది పురాతనమైనదనుటకు సందియములేదు. విజయదేవవర్త జయవర్తకుఁ దరువాతి వాఁడును విజయనంది వర్తకుఁ బూర్వుఁడును నని చెప్పుటకు సంశయింపంబనిలేదు. జయవర్తకుఁ కూడూరు రాజధానిగ నుండెనని చెప్పబడినది. కూడూరురాజధానిగా (వేంగిరాష్ట్రము) మొదట కూడూరును తరువాత వేంగీపురమును రాజధాని గనుండుటచేతను, విజయదేవ వర్త వేంగీపురమునుండి యీశాసనమును ప్రకటించుటచేతను జయవర్త తరువాత వాడని తేటపడుచున్నది. విజయనందివర్త శాసనమువలెగాక యియ్యదిప్రాకృతములో నుంటచేత నతనికంటె

విజయదేవవర్మ పూర్వుండని చెప్పవలసియున్నది. ఇతఁడు సాలంకాయన గోత్రుఁడు. విజయనందివర్మ వలెనే చిత్రరథస్వామిపాద సేవా తత్పరుఁడు. చిత్రరథస్వామిదేవాలయము వేంగీపురమునందున్నది.

వేంగీపురము లేక వ్యాఘ్రపురము.

వేంగీదేశమునకు ముఖ్యపట్టణముగానుండిన వేంగీపురము కృష్ణామండల ములోని యేలూరునకు నుత్తరమున ౮ మైళ్ల దూరమున నుండెడిది. ఆస్థానమునం దిపుడు పెదవేంగి, చినవేంగి, అను పల్లెలు మాత్రముగలవు. వీరికిదక్షిణముగాగ మైళ్లదూరమున దెందులూరును గ్రామముగలదు. ఈ గ్రామమునకు గంగనగూడెము, సేనగూడెము మొదలగు సేవారుపాలెములు చుట్టును నున్నవి. ఇవియన్నియుం గలిసి యొక మహాపట్టణముగానుండి వేంగీపురమని పిలువబడుచుండెను. ఈ ప్రదేశము నందు శిథిలములయిపోయిన శివాలయములు పెక్కిలుగలవు. మఱియును విజ్ఞానేశ్వరునియొక్క విగ్రహములు నాలుగు దెందులూరునకు దక్షిణముగానున్న చెఱువు సమీపమున నుండియున్నవి. వానిలోనొకటి మిక్కిలి పెద్దదిగానున్నది. ఈ గ్రామమునకుఁ దూర్పుప్రక్కను భీమలింగము దిబ్బయను పేరుగల యెత్తైన యొక పాటి మట్టిదిబ్బగలదు. దానికుత్తరముగా మాకమ్మ చెఱువును దానినడుమనొక మట్టిదిబ్బయు, దానిపైన రెండుతాతినందులును గలవు. ఈ గ్రామమునకుఁ బడమరగా నొక చెఱువుగలదు. దానిని నారీకేశవారి చెఱువని చెప్పుదురు. వానిగట్లపైని రెండు శిలాశాసనములు నిలువుగానుండియు, మఱి రెండు సాగిలంబడియు నుండినవి. పెదవేంగికిని చినవేంగికిని నడుమ మఱియొక మంటిదిబ్బగలదు. వీనినన్నిటిని బరిశోధించిచూడఁగా వేంగీపురము మిక్కిలి యున్నతస్థితియందుండిన పూర్వకాలమున నొకయందమైన మహానగరముగానుండెననుటకు సందియములేదు. ఇచ్చటి దేవాలయములయొక్క తాళ్లను తురకలు గొనిపోయి యేలూరులోని కొటను గట్టిరని తెలియుచున్నది. వేంగీపురమనియెడి మహానగరమొకటి యిక్కడనుండెనాయని కొందఱు సంశయించుచుండిరిగాని విజయదేవవర్మయొక్కయు, విజయనందివర్మయొక్కయు శాసనములాసంశయమును నివారించినవి. మఱియును దండియను మహాకవి కొల్లేరును వర్ణింపుచు దానికి ననతిదూరముగానుం

డిన్ యీ వేంగీపురము నే యాంధ్రనగరియని పిలిచియున్నాడు.¹ విజయదేవవర్మ విజయనందివర్మ శాసనములలో నుదాహరింపబడిన చిత్రరథస్వామి దేవాలయ మిప్పటికిని నిలిచియుండి యా పేరుతో నే బిలువంబడుచున్నది.²

అఱవనాడు- వేంగీదేశము.

ఆంధ్రదేశమునకు వేంగీదేశమును పేరెట్లుకలిగినదియుఁ గొంతిఱవకు మూడవప్రకరణాంతమునఁ దెలుపబడినదిగాని యదిచదువరులకంతగాఁ దృప్తి కలిగింపఁజాలదు. ఎందుకన మొదటివేంగీదేశముని యేభాగము పిలువంబడియెనో దెలిసికొనుట కష్టసాధ్యముగ నుండెను. మొదటి వేంగీదేశము కన్నడదేశప్రాంతముని చెప్పెడివారిమాట యెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁదగినదికాదు. కాంచీపురప్రాంతదేశమునకు మొదటవేంగినాడను పేరు కలదని యూహింపబడినది కాని వాస్తవమదికాదు. ఇంక మొదటి వేంగీదేశ మేభాగమునకువర్తించునో హేతుకముగా నిర్ధారణముచేసినఁగాని చదువరులకు దృష్టికలిగింపఁజాలదు. ఈదేశము పూర్వము నాగులచేఁ బరిపాలింపబడుచుండెనని యైదవప్రకరణమునవిశేషముగాఁ జర్చింపబడినది. దక్షిణదేశమునందలి నాగులలో మరవార్ అయినార్, ఒలియార్, ఒవియార్, అఱవలార్, పరదవార్, మొదలగు పేరులు గల తెగలవారు నివసించుచుండిరి. వారిలో “అఱవలార్” అనఁగా అఱవలు కాంచీపురప్రాంతదేశమున నివసించుచుండిరి. ఆకారణముచే నాభాగమునకు “అఱవనాడు”, “అఱవవడదలై”, అనునామములుగలిగెను. కాంచీపురమునకు దక్షిణదేశ మఱవనాడుగను, కాంచీపురముండిన ప్రదేశమఱవవడదలై యనియుం బిలువంబడుచుండెను. టాలెమీ మొదలగు విదేశీయచరిత్రకారులు మసాలియా దేశమునకు దిగువభాగమును అశార్ నోరి (అర్ వార్ నాయ్) అనఁగా అఱవనాడని పేర్కొనియుండుటగూడ నీయంశము ధృవపడుచున్నది.

1. రెండవప్రకరణమున ౯దవపేజి చూడుడు. 2. Madras Journal of Literature and Science Vol XIX p. 327

కాబట్టి అఱవలను పేరు నాగులలో నొకతెగవారిదిగాని ద్రావిడులది గాదు. అఱవనాడునుండి మొదట ద్రావిడు లీదేశమునకు వచ్చుటచేత వారిని మనవారఱవలని పిలువవారంభించిరికాని నిజముగా వారఱవలు గారు. శివస్కంధవర్త కాంచీపురమునుండి తనశాసనములను బ్రకటించినకాలమున నాదేశము వాసుకిసంతతివారలయిన యఱవనాగులచే నివసింపఁబడు నఱవనాడుగానుండెనుగాని మఱియొక పేరుతోలేదు. కాబట్టి మొట్టమొదటి వేంగీదేశము కృష్ణా గోదావరీనదీ ముఖద్వారములకు నడుమనుండు దేశమనగా నిప్పటికృష్ణామండలమునకు వర్తింపఁగలదు. దీనియుత్పత్తికిఁ గారణమివిధముగాఁ జెప్పకొనవచ్చును. మొట్టమొదటనీదేశమునకు కూడూహోగవిషయమును పేరుగలదు. అప్పుడు కూడూరా(గుడివాడ లేక గూడూరు) అనుపట్టణము రాజధానిగనుండెను. ఏకారణముచేతనో రాజధాని మార్చుకొనవలసివచ్చినది. నాలంకాయనగ్రోతులయిన పల్లవరాజులలోనొకరు నూతనముగా ననుకూలమగు నగర మొకదానిని నిర్మించి వేంగియనఁగా పులియని మర్థముండుటచేతను, శత్రువులకు బెబ్బులివలె నమీపింప సాధ్యముకానిదని నూచించుచుండుటచేతను వేంగీపురమున పేరు పెట్టియుండును. వేంగీపురమును బాలించినరాజులను వేంగిరాజులనుట సామాన్యముగా వ్యవహారమునకు వచ్చియుండును. వేంగిరాజులు జయించిన దేశమునకుఁగాని పాలించిన దేశమునకుఁగాని వేంగిరాష్ట్రమనికాని వేంగీదేశమనికాని పేరు పెట్టఁబడనదన్న వింతయేమున్నది? కాబట్టి మొట్టమొదట వేంగీపుర మేర్పడి దానింట్టి వేంగీదేశమువాఁడుకలోనికివచ్చినది. వేంగియునునఱవశబ్దము తెలుగులోవేంగియని పిలువంబడుచున్నది. ఈవేంగీదేశము పల్లవుల కాలమునను చాళుక్యుల కాలమునను దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకును నుత్తరమున మహానదివఱకును వ్యాపించినది. నన్నయభట్టుకాలమున రాజమహేంద్రవరము మొదలుకొని కాంచీపురమువఱకును గల దేశము వేంగీదేశముగా నే పరిగణింపఁబడుచువచ్చెను. వేంగీదేశమునకు దగ్ధరాష్ట్రమని పేరుచెప్పుట కేవలము పొరబాటని చెప్పవలయును. అట్లయిన యెడల వేంగీపురమును దగ్ధపురమని చెప్పవలసివచ్చి యపహాస్యము పాలగుట తటస్థింపవలసివచ్చును. వేంగిరాజులయిన మొదటిపల్లవుల కాలమున నఱవనాడు

నుండి బ్రాహ్మణులను రక్షించినగాని వచ్చినవారిని నాదరించిగాని యగ్రహారములు మొదలగువాని నిచ్చి దేశమున నిలుపుటచేసి పీఠలేమొదట వేగినాటి శాఖాబ్రాహ్మణులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచువచ్చిరి. అటువనాడునుండవచ్చిన బ్రాహ్మణులఱవఁ బ్రాహ్మణులు గా నేపరిగణింపఁబడుచుండిరి. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్దము కరందవ సంవత్సరప్రాంతమునందు నలహాబాదునగరమున నశోకుని స్తంభముమీఁద సముద్రగుప్తునిచే వ్రాయించఁబడిన శాసనమునందు వేగిపుర మదాహరింపఁబడినది గనుక నంతకుఁ బూర్వమునుండియు ననఁగా క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమునుండియో మూడవశతాబ్దమునుండియో వ్యవహారములొనికి వచ్చియుండును.

సముద్రగుప్తునిదండయాత్ర.

స్వామిదత్తుఁడు, మహేంద్రవర్మ, హస్తివర్మ, విష్ణుగోపవర్మ.

నాలుగవశతాబ్దప్రారంభమున నుత్తరహిందూస్థానమును గుప్తరాజు ట్లాకమించుకొనిపరిపాలించుచుఁదమభుజబలపరాక్రమముచేతి వెంటనె నానాముఖములఁ దమరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయసాగిరి. వారిలో సముద్రగుప్తుఁడు నెహోలియన్ చక్రవర్తివంటివాఁడగుటచేత దిగ్విజయయాత్ర మొదలుపెట్టి దక్షిణహిందూదేశముపైఁ గూడవండెత్తివచ్చెను. ఈతని దక్షిణ దిగ్విజయమునలన నాకాలమున మహానదిమొదలుకొని కాంచీపురమువఱకును గలదేశమును బాలించురాజుల పేరును వారుండుముఖ్యపట్టణములును దెలియుచున్నవి. సముద్రగుప్తుఁడు దక్షిణకోశలమును బాలించుమహేంద్రుని జయించి మహాకాంతారమునకువచ్చి యచ్చటి వ్యాఘ్రరాజునోడించి పిమ్మట కళింగదేశమునకు వచ్చెను. పర్వతముమీఁదనున్న కొత్తూరుదుర్గమును ముట్టడించి యాదుర్గాధిపతియగు స్వామిదత్తునినోడించి యారందపళ్లను బాలించు దమనుని జయించి తరువాత దేవరాష్ట్రమును బాలించుకు బేరుని, పిమ్మట అవముక్తాధీశ్వరుండయిన నీలరాజును, అటుపిమ్మట పిష్టపురమును బాలించుమహేంద్రవర్మను, అనంతరము వేంగినిబాలించుహస్తివర్మను, పాలక్కడను బాలించునుగ్రసేనుని, కుష్మలపురినిబాలిం

చుధనంజయుని, అటుతరువాత కాంచీపురాధీశ్వరుండయిన విష్ణుగోపుని జయించి దైవపుత్రుల (ద్రమితులు) పైకిఁబోయెను. ఇందుచెప్పఁబడిన దేశములును రాజులును పట్టణములు నిప్పటి యాంధ్రదేశములోనివేగాని యన్యములుగావు. కొత్తూరు గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరికి ౧౨ మైళ్లమారముననున్నది. ఈరందపల్లయు, దేవరాష్ట్రమును, అవముక్తయు గంజాము విశాఖపట్టణ మండలములలోనివిగాని యన్యములుగావు. చీపురుపల్లి ప్రాంతదేశము దేవరాష్ట్రముని చాళుక్యులశాసనములందును, గాంపల్లవుల శాసనములందును బేర్కొనఁబడినది. షివ్యపురము ప్రాచీనకళింగమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఇది యిప్పటి గోదావరిమండలములోని పితాపుర మేగాని యన్యముగాదు. వేంగి వేంగీపురమేగానియన్యముకాదు. కువ్వలపురము, పాలక్కడ నెల్లూరుమండలములోనివిగాఁగ న్నట్టుచున్నవి. కాంచీపురము ప్రసిద్ధమైనది. వీరలచరిత్రము మనకేమియుఁ దెలియఁరాకున్నయది. వీరిపేరులుసముద్రగుప్తునిశాసనమునం దుదాహరింపఁబడుటచేతఁ దెలిసినవిగానిలేకపోయిన వీనినైనందెలికిననుట కాధారమేలేకపోయినయుండును. సముద్రగుప్తుని శాసనమునందు దైవపుత్రులని చెప్పఁబడినవారు జాతులవారయి యుందురు. కాంచీపురమును బాలించువిష్ణుగోపవర్తయు, వేంగిని బాలించుహస్తివర్తయు షివ్యపురమును బాలించుమహేంద్రవర్తయు పల్లవులయి యుందురు. మహేంద్రవర్తయు, హస్తివర్తయు విష్ణుగోపవర్తకు లోఁబడి పాలనముచేయు సామంతరాజులని కొందఱు తలంచుచుండిరి కాని యెచ్చటను జెప్పఁబడియుండలేదు. ప్రస్తుతనిరాధారస్థితియందు వారుమువ్వురు వేళ్తోఁబడి స్వతంత్రరాజులనియే మనమూహింపవలయును.

విజయస్కందవర్త, విజయబుద్ధవర్త.

విజయస్కందవర్త పరిపాలనముసేయుచుండిన కాలమున వానికుమారుఁడును యువమహారాజునగు విజయబుద్ధవర్తయొక్క భార్యయు రాణియునగు చారుదేవియొక్క దానశాసనమొకటి గాన్పించినది. ఇదియును బ్రాచీన ప్రాకృతభాషలోనే యుండ మోటుగానుండు నక్షరములతోఁగూడియుండుటచేత

మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదిగ భావింపబడుచున్నది. ¹ ఇందు విజయస్కందవర్త కుమారుడగు విజయబుద్ధవర్త పల్లవుడనియు, భారద్వాజుడనియుఁ దెలుపఁ బడినది. మఱియు విజయబుద్ధవర్తయొక్క రాణియగు చారుదేవి దాలూర గ్రామములోని కులిమహాతారక దేవాలయములోని దేవుడగు నారాయణునకు, మంచి నీళ్ల బావికి నుత్తరపు దిక్కునను రాజుచెఱువునకు దిగువను నాలుగునివర్తనము లభూమిని, దానము చేసెనని కటకములోని వ్యాపృతునకుఁ దెలియఁజేయఁబడి నటుల నీశాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఈచారుదేవి బుద్ధ్యాంకురవర్తయొక్క తల్లియనిగూడ పేర్కొనఁబడినది గాని పీఠెచ్చటివారో పేర్కొనఁబడియుండ లేదు. కటకమనఁగా ధాన్యకటక మేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. దాలూరయనునది కృష్ణామండలములోని యిప్పటి దావులూరు గ్రామమునకు పర్తిం చునేమో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. ఈవిజయస్కందవర్త రెండవ శతాబ్దాంతమునఁగాని మూడవశతాబ్దాదిని గాని యుండి యుండవలయునని యూహింపవచ్చును. ఇతఁడు భారద్వాజ గోత్రుడగుటచేత సాలంకాయను లగు వేంగిరాజులకు సంబంధించిన వాఁడుగాఁడు. ఆంధ్రభృత్యవంశములో ను దాహరింపఁబడిన విజయశ్రీయనువాడేమో భావిపరిశోధనములవలనంగాని దెలి యుంబడదు.

విజయనందివర్త.

ఇతఁడు వేంగిపురము రాజధానిగా వేంగిరాష్ట్రమును బాలించినవారిలో నొకఁడు. వీనిశాసనము సంస్కృతభాషలోనుండుటచేత నితఁడు విజయదేవవర్త కును, హస్తివర్తకును దరువాతి వాఁడని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు సాలంకాయనుఁడు. విజయదేవ వర్తవలెనే చిత్రరథస్వామి పాద సేవాతత్పరుఁ డు. వీనిశాసనము కొల్లేరునకు సమీపమున దొరకినది. ² ఇతఁడు తనశాసనము నందు బప్పా భట్టారక పాదభక్తుడనని చెప్పుకొనియెను. ఇట్లు చెప్పుకొన్న

1 Ep. Ind. Vol Viii. pp. 145-116. ఇదిగుంటూరు మండలము లోని కొండకూరులో మాధవరావువలన కనుగొనఁబడినది.

2 Indian Antiquary. Vol V. p. 175

వారిశాసనములు మఱి కొన్ని కలవు. బప్పాయనునది ప్రాకృతము. తండ్రియని యర్థము. శివస్కందవర్త శాసనమున బప్పాయనురాజు పేర్కొనఁ బడియెను. అదిరాజు పేరుగా నుదాహరింపఁబడినదిగాని నిజముచేత దానిభావమది కాదని తోచుచున్నది. శివస్కందవర్త బప్పాయని తనతండ్రిని ప్రశంసించియుండె నేమో? ఈశాసనమును భాషాంతరీకరించిన డాక్టరు బర్నెల్ గారు విజయనంది వర్త వాచవర్త మహారాజుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్త్రిఁడని భాషాంతరీకరించి యుండఁగా మఱి కొందఱు చండవర్తయొక్క జ్యేష్ఠపుత్త్రిఁడని పేర్కొనుచున్నారు. విజయనందివర్త తల్లికులాంకదేవి, అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధికై చిన్నపా కూరు వాకాగ్రహారములో నివసించుచుండిన వేదాధ్యయన సంపన్నులును, నానాగోత్ర సంభవులులైన ౧౫౭ గురు బ్రాహ్మణోత్తములకు కూడూహార విషయము (వేంగిదేశము) లోని పడానూరుపల్లియను గ్రామమును ధారాదత్తము చేసెను. ఇంతకన్నను పీనిగుఱించి మనకేమియును దెలియరాదు. ఇతఁడు నాలుగవశతాబ్దములోని వాఁడని తెలుపుటకు సంశయింపబని లేదు.

కందరవర్త - అత్తివర్త.

ఆనంద బుషిగోత్రసంభవుఁడయిన కందరవర్తయను మహారాజుయొక్క పుత్త్రిక పేరుగల ప్రాచీనశాసన మొకటి కృష్ణామండలములోని చెజ్జరాలయను గ్రామమునందు దొరకినది. ¹ ధరణికోటయొక్క ప్రాచీననామమగు ధాన్యకటకమును త్రికూటపర్వతమును కందరునిగూర్చి ప్రశంసించు సందర్భమున నుదాహరింపఁబడినది. మఱియు గుంటూరుమండలములోని గోరంట్ల గ్రామములో అత్తివర్తయొక్క శాసన మొకటి గన్పెట్టఁబడినది. ² ఆనందగోత్ర సంభవుఁడయిన కందరునియొక్క పుత్త్రిఁడగు అత్తివర్తయను రాజు ఆతుక్కూరు (ఆతుకూరు) గ్రామమును, కృష్ణవేణినదియొక్క దక్షిణతటముననుండు తాతికుంట గ్రామములో “అష్టాశతపట్టి” పరిమాణముగల పొలమును కొట్టికర్తయనుబ్రా

(1) Ins No 155 of Annual Report on Epigraphy of 1899

(2) Indian Antiquary Vol IX. pp. 101, 103

వృణునకు దానముచేసి నట్లుగ నీశాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది. హిరణ్యగర్భుని (బ్రహ్మ) వంశమునం దుద్భవించినవాఁడని చెప్పఁబడినందున నీయతివర్త పల్లవుఁడని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు. అత్తివర్తయొక్క తండ్రికందరుఁ డానందగోత్రుఁడని చెప్పఁబడియుండుటచేత చెజ్జరాల శాసనములోను దాహరింపఁబడిన కందరుఁడును, ఈకందరుఁడు నొక్కఁడేయై యుండవలయును. అత్తివర్తశాసనము సంస్కృతభాషలో నున్నది. వీని రాజధాని యెచ్చటనుండెనో దెలియురాదుకాని యితఁడు గుంటూరు మండలమును బాలించిన వాఁడని దెలియుచున్నది. వీరునాలుగవ శతాబ్దములోనివారని చెప్పవచ్చును. ప్రతమంతకన్న వీరినిగూర్చి మనకుఁ దెలియవచ్చినదేమియునులేదు. వేంగిపురమును బాలించినహస్తీవర్తయై అత్తివర్తయని స్థితుగా రభిప్రాయపడిరి గాని ఋజువుచేసి యుండలేదు.

చండవర్త.

చండవర్త మహారాజు కళింగదేశమును బరిపాలించినవాఁడు. వీనిశాసనమొకటి గంజాము మండలములోని నరసన్న పేటకు రెండుమైళ్ల దూరమునందున్న కోమర్తియను గ్రామమున దొరకినది. ¹ ఈశాసనములోని లిపి వేంగిపురమును బాలించిన విజయనందివర్త శాసనములోనిలిపిని బోలియుండుటచేత నితఁడు నాలుగవశతాబ్దములోనివాఁడని శాసనపరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు. ఈశాసనములోనిభాష దాదాపుగ సంస్కృతమైయున్నది. శాసనమతిక్రమించి ఎర్రించెడివారిని శపించునట్టి శ్లోకములు మాడుమాత్రము తక్కతక్కినభాగమంతయు పంచనముగ వ్రాయఁబడినది. కళింగాధిపతియైన చండవర్త మహారాజు తనయాజుల పరిపాలన వత్సరమునఁ జైత్రశుద్ధ పంచమినాడు భారద్వాజ గోత్రుఁడును వాజసనేయ శాఖాబ్రాహ్మణుఁడును నగు దేవశర్మకు కొహితూర (కొత్తూరు) గ్రామమును దానముచేసినట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. ఈశాసనము సింహపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది. విజయనందివర్త శాసనములో వలెనే బప్పాభట్టా

రకపాదభక్తుడని కూడఁ జేర్కొనఁబడినది. ¹ చండవర్త శాసనమునకును విజయనందివర్త శాసనమునకును దగ్గిఱపోలిక విశేషముగఁ గన్పట్టుచుండుట చేతఁ బరిశోధకులు కొందఱు విజయనందివర్త తండ్రియగు చండవర్తయు నితఁ డు నొక్కఁడేయని యూహించుచున్నారు. వీరిరువు రొక్కరయినను గాకపోయినను సమకాలికులని చెప్పవచ్చును. శ్రీకాకుళమునకును నరసన్న పేటకును నడుమనుండు సింగపుర మె సింహపురమై యుండవచ్చునని యూహింపఁబడుచున్నది. చండవర్త శాసనములోని రాజముద్రికపైన “పితృభక్తః” యని వ్రాయఁబడినది.

నంద ప్రభంజనవర్త.

ఈనందప్రభంజనవర్తయుఁ గళింగదేశమును బాలించిన పూర్వరాజులలో నొకఁడుగా నున్నాఁడు. కళింగాధిపతియైన యీనంద ప్రభంజనవర్త మహారాజుయొక్క దానశాసన మొకటి శ్రీకాకుళమునఁ గాన్పించినది. ² నంద ప్రభంజనవర్త సారపల్లినగరమునుండి యీశాసనమును బ్రకటించినవాఁడు. ఇతఁ డు దేవరీత గోత్రులయిన చారణులకును హరిశ్చంద్ర స్వామియని బ్రాహ్మణునికొఱకును దేయపటమును గ్రామమును దానముచేసెనని చెప్పఁబడి యున్నది. ఈశాసనములోని లిపి చండవర్త శాసనములోని లిపిని బోలియుండుట చేతను, కళింగాధిపతియని యుభయ శాసనములయందును జేర్కొనఁబడి యుండుటచేతను, వీనిశాసనములోని ముద్రికపైన చండవర్త ముద్రికలో వ్రాయఁబడిన “పితృభక్తః” అనునక్షరములే వ్రాయఁబడియుండుటచేతను వీరిలిరువురు నొక్కటయందును నివారేయై యుందురని శాసనపరిశోధకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈశాసన పరిశోధకు లూహించిన యూహలేసరియైన వయినయెడల వీరినిగూడ

(1) Compare Ind. Ant, Vol XV p. 274; and South Indian Inscriptions, Vo II, p. 358 note 2.

2 Indian Antiquary Vol, XIII p. 48. ఈ శ్రీకాకుళశాసనమును, కోమర్తి శాసనమును జి. వి. రామమూర్తిపంతులుగారి వలనఁ బంపఁబడినవి.

సాలంకాయను లయిన పల్లవులనియె భావింపవచ్చును. కళింగాధిపులమని చెప్పకొనిన యీనందప్రభంజనవర్త చండవర్తలను గూర్చిన చరిత్రము దెలియరాకున్నది.

స్కంద వర్తవంశము.

స్కందవర్త కొడుకు వీరవర్త; వీరవర్తకొడుకు రెండవ స్కందవర్త రెండవ స్కందవర్తకొడుకు యువమహారాజ విష్ణుగోపవర్త; విష్ణుగోపవర్త కొడుకు సింహవర్త; వీరిలో విష్ణుగోపవర్త యొక్కయు సింహవర్తయొక్కయు శాసనములు నెల్లూరు మండలమునఁగానించినవి. ఇవియన్నియును సంస్కృత భాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఈవంశములో గడపటి వాడయిన సింహవర్త మాత్రమే రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది గాని తక్కినవారి సంగతి తెలియుచుండలేదు. వీరిశాసనములు దశసపురము పాలక్కడ మెత్తతూర పట్టణములనుండి ప్రకటింపఁబడినవి. ఈపట్టణములు నెల్లూరు గుంటూరు మండలములలోనివేగాని యన్యములుగావు. రాజకేసరివర్తయను చోడరాజుయొక్క తిరుక్కాలుక్కుండముశాసనములో నొకస్కందశిష్యునిపేరుదాహరింపఁబడినది. ¹ ఈస్కందశిష్యుఁడు సింహవిష్ణు వంశములోని మొదటి నరసింహవర్తకుఁ బూర్వుఁడుగా నుండెనని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు. సంస్కృతశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన యిరువురి స్కందవర్తలలో నొకఁడు స్కందశిష్యుఁడు కావచ్చునని శాసనపరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు గాని యింకను విచారింపవలసి యున్నది. విష్ణుగోపవర్త యువమహారాజుగ నుండినపుడు ముండరాష్ట్రములోని ఊటపల్లిగ్రామమును కందుకూరగ్రామములోని దేవాలయమునకు దానముచేసెనని పాలక్కడనుండి ప్రకటించిన యుటపల్లి శాసనమునం జెప్పఁబడినది. ² ఇందుచెప్పఁబడిన ముండరాష్ట్రమే చోడరాజగు మూడవకులోత్తుంగుని నెల్లూరి శాసనమున ముండైనాడుగఁ జేర్కొనఁబడినది. ³

(1) Ep. Ind Vol. III. p. 279; (2) Ind. Ant, Vol V.

p. 50; (3) Reports on Epigrappy in Madras. G. O. Public No 195 of 1894.

కందుకూరమునునదియె కందుకూరు. ఇవియన్నియును నెల్లూరు మండలము లోనివే.

తనయైదవపరిపాలన సంవత్సరమున సింహవర్త మండరాష్ట్రములోని పీకి రెయను గ్రామమును విలాసవర్తయును బ్రాహ్మణునకు దానముచేసినట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. ఈసింహవర్తయును మంగదూరు (మంగలూరు) శాసనమును బ్రకటించిన సింహవర్తయు నొక్కడేయని డాక్టరుఫ్లేటుగారు వ్రాసియున్నారు.¹ పీకిరెశాసనములోని ముద్రికయు కొంచెమిచ్చుమించుగా నుజ్జపల్లి శాసనములోని ముద్రికను బోలియున్నది. సింహవర్త మంగదూరు శాసనము దశనపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది² మంగదూరు శాసనములో రెండవసింహవర్త తండ్రివిష్ణుగోపుడని వర్త తీసివేయబడి పేర్కొనఁబడినది. ఈశాసనమునందును విష్ణుగోపుడు యువమహారాజుగ నే చెప్పఁబడియెను. దీనింబట్టి యితఁడెన్నఁడును రాజ్యాధిపత్యము వహించియుండలేదని యూహింప వలసి వచ్చుచున్నది. వీరకోచవర్త (వీరవర్త) యొక్క మునిమనుమని శిథిలమయిపోయిన శాసన మొకటి దర్శిగ్రామమున గాన్పించినది. ఈశాసనములో నుదాహరింపఁబడిన రాజుయొక్క పేరు చెడిపోయినది.³ దర్శనపురము దశనపురమైనది. దశనపుర మే నేడుదర్శియని పిలువఁబడుచున్నది. మెనుమనూరనునది గుంటూరు మండలములోని మనుమూరు కావలయును. పాలక్కడయనునది యెద్దియో తెలియరాదు. ఈవంశపు రాజులు కాంచీపురమునుండి పరిపాలనము చేసినట్లు గానరాదు. వీరలు భారద్వాజ గోత్రులయిన పల్లవులు. వీరుకాంచీపురమునుండి తఱిమివేయఁ బడియుండవచ్చునని కొందఱుతలంచుచున్నారుగాని యట్లుతలంచుటకు సరియైన హేతువుగానరాదు.

స్కందవర్త కుమారవిష్ణువంశము.

స్కందవర్త కుమారుఁడు కుమారవిష్ణువు; కుమారవిష్ణువుకుమారుడు బుద్ధవర్త, బుద్ధవర్తకుమారుడు కుమారవిష్ణువు. ఈ రెండవకుమారవిష్ణునిదానశాసన

(1) The Bombay Gazetteer Vol I part II, p, 321; (2) Ind. Ant, vol V, pp.154 ff. (3) Ep. Ind. Vol I. p. 397 f.

మొకటి నెల్లూరుమండలములోని చెందలూరుగ్రామమునఁ గాన్పించినది.¹ ఈ కుమారవిష్ణునిశాసనము కాంచీపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది. ఈ శాసనములోని లిపిని పరిశోధించిన డాక్టరు హల్ ట్టుగారీనలుగురు పల్లవులును రెండవసింహవర్మ కును సింహవిష్ణువునకును నడుమనుండి యుందురని యూహించుచున్నారు. పల్లవమహారాజగు కుమారవిష్ణువు కర్తకరాష్ట్రములోని భాగమగు కవచకారభాగములోని చెందలూరుగ్రామములో నెనమన్నూరు పట్టికలపాలమును అభిరూప నివాసియును కొండిన్యగోత్రుఁడును నగు భావస్కందత్రాతయను బ్రాహ్మణునకు దానము చేసినట్లుగ నీశాసనమునఁ బేర్కొనఁబడినది. ఈవంశజులు విష్ణుభక్తులయిన భాగవతులుగాఁ బేర్కొనఁబడిరి. వీరును భారద్వాజగోత్రులుగను పల్లవులుగనుండిరి. ఈ రాజులును పైఁజెప్పినరాజులును శేవలము తమభుజబలపగాక్రమముచేత ననేక రాజులనుజయించి యశ్వమేధాది యాగములఁ బెక్కింపి నాచరించినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. విష్ణుగోపయని, కుమారవిష్ణువని పేరులు వహించి యుండుటఁ జూడ వైష్ణవమతము తలయెత్తి ప్రజలుచుండిన కాలమైయుండునని తోచుచున్నది. వైష్ణవాళ్వారులు కొందఱయిన నా కాలమునందుండియుండవలయును. అశ్వమేధయాగముల నాచరించితిమని గరువముతోఁ జెప్పకొనినది వాస్తవముగాక శివస్కందవర్తశాసనము ననుసరించినదిగానున్నది. వీరవర్తవంశజులకును వీరికినిగలసంబంధము దెలియరాకున్నది.

కమ్మరాష్ట్రము.

ఈ యిరువంశములవారును గ, ౭ శతాబ్దములలోనివారని చెప్పవచ్చును. కుమారవిష్ణుశాసనమునందు పేర్కొనఁబడినకర్తక లేక కమ్మంక రాష్ట్రము పూర్వచాళుక్యరాజగు మంగియువరాజు చెందలూరుశాసనమున కమ్మరాష్ట్రమని పేర్కొనఁబడినది. జగ్గయ్యపేటశాసనములో నుదాహరింపఁబడిన కమ్మకరారవిషయము మేమిదివఱ కూహించిన కమ్మమెట్టుగాక యీకమ్మరాష్ట్రమేయని పైశాసనములబట్టి తేటఁబడుచున్నది. ఈకమ్మరాష్ట్రమే తరువాత కమ్మనాడుగఁ బేర్కొనఁబడినందుకు దృష్టాంతము లనేకములుగలవు. నన్నయ.

భట్టుకాలమునందుండి గణితశాస్త్రమునురచించిన పావులూరుమల్లనకవి “ఇట్లు గమ్మనాటిలోపల విలసిల్లిన పావులూరివిభుఁడ” నని చెప్పకొనియున్నాఁడు. అయినను పావులూరుగ్రామము గోదావరిమండలములోనిదని రావుబహదరు వీరేశలింగముపంతులవారు తమయాంధ్రకవులచరిత్రములో వ్రాసియుండుట కాధారమేమో దెలియరాదు. పంతులవారు పొరబడియుండవలయును లేదా గోదావరిమండలములోఁగూడ మఱియొక కమ్మనాడుండవలయును. గుంటూరిమండలములోని కమ్మనాడే ప్రాచీనమైనదని చెప్పటకు లేశమాత్రమును సందియము లేదు. ఇప్పటియాంధ్రులలో నొక తెగవారగు కమ్మవారు కమ్మకరాతవిషయమునకు సంబంధించినవారుగఁ గన్పట్టుచుండుటచేత నీ తెగవారు క్రీస్తుశకారంభమునుండి యున్నవారని చెప్పవచ్చును.

నైయోగికులు లేక నియోగులు.

కుమారవిష్ణువుయొక్క చెందలూరుశాసనమున రాజకీయోద్యోగీయులకు (Officials) నైయోగికు లన్న పదము వాడబడినది. చాళుక్యరాజగు మంగి యువరాజుయొక్క చెందలూరుశాసనమునందు నైయోగికులన్న పదము వాడబడినది కాబట్టి యుద్యోగపదవులందుండిన బ్రాహ్మణులను నైయోగికులు లేక నియోగులని పిలువబడుచుండుట క్రీస్తుశక మయిదాటవ శతాబ్దములనుండి వచ్చుచున్నదని పల్లవచాళుక్యరాజుల చెందలూరుశాసనములు చాటుచున్నవి.

త్రిలోచనపల్లవుఁడు.

వీని నామము పదవశతాబ్దమునాటి పూర్వచాళుక్యుల శాసనములలోని గాథలలో వినబడుచున్నదిగాని మఱియెచ్చటను వీని శాసనము గానరాదు. ఈత్రిలోచనవర్తపల్లవ యోధాగ్రేనరుఁడని చెప్పబడు చుండెను. పల్లవులకు గర్భశత్రువులగు చాళుక్యుల మొట్టమొదట నెదిరించినవాఁడు త్రిలోచన పల్లవుఁడే. వీని కాలమున సుత్తరకోసలాధీశ్వరుండగు విజయాదిత్యుఁ డయోధ్య నుండి దక్షిణాపథముపై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు త్రిలోచన పల్లవుఁడు వాని

నెదుర్కొని ఘోరసంగ్రామమును సలిపి యోడిపోయెను. చాళుక్యులకు విజయము కలిగెను గాని విజయాదిత్యుడు యుద్ధములోఁ జంపఁబడియెను. ఈ యుద్ధము కడపమండలములో నెచ్చటనో జరిగియుండును. విజయాదిత్యుని భార్య గర్భవతిగానుండి ముదివేమగ్రహారమున విష్ణుభట్ట సోమయాజి నింట దాగి యుండెను. ఈముదివేము కడపమండలములోని పెద్దముడియ మనుగ్రామమేయని జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నిర్ధారణచేసి యున్నారు. త్రిలోచన పల్లవుని సంశక ర్తనుగాఁ జెప్పకొనిన రాజవంశములు పెక్కులుగలవు. కరికాలుఁడను చోడరాజు త్రిలోచన పల్లవుఁడు తనకు సామంతరాజుగ నుండెనని చెప్పకొని యున్నాఁడు. మఱియు నాతఁడు కాంచీపురమును సువర్ణముతోఁ బ్రకాశింపఁ జేసెనని చెప్పఁబడియుండెను. నిజముగాఁ ద్రిలోచన పల్లవుఁడను నొకరాజుండిన యెడల నాతఁడు కాంచీపురము రాజధానిగ నాంధ్రదేశము లోని కొంతభాగమును బరిపాలించియుండి యుండును.

నవీనకదంబులు - మయూరశర్మ.

పాచీనపల్లవులు పాలించినదేశ మాంధ్రదేశముగా నుండినది. ఇప్పటి గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు, కడప, కందనోలు (కర్నూలు), ఆనంతపురము, బల్లారి మండలము లాకాలమునఁ బల్లవరాష్ట్రములలోనివిగ నున్నవి. మొట్టమొదట బ్రాహ్మణులుగానుండిన వనవాసి (Banavasi) కదంబులు పల్లవుల యధికారమును ఛిక్కిరింపఁ బ్రయత్నించిరి. మయూరశర్మయనుబ్రాహ్మణుఁడే నవీనకదంబ వంశమునకు మూలపురుషుఁడుగ నుండెను. ఈమయూరశర్మ విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము పల్లవరాజధానికిఁబోయియుండెను. ఒకనాఁడొక పల్లవాశ్వశునితో మయూరశర్మకు ఘోరమైన పోరాటము సంభవించెను. ఆ జగడమునకుఁ గారణమేమో, అదియెట్లు పర్యవసించెనో చెప్పఁబడి యుండలేదు. ఒకనాఁడు మయూరశర్మ “అయ్యో ! ఈ కలియుగములో

బ్రాహ్మణులు త్కత్రియులకంటె బలహీనులుగా నుండవలసి వచ్చెను గదా! క్రమముగా గురుకులమును నేవించి యేకాగ్రచిత్తముతో స్వశాఖావేదము నభ్యసించినవాఁడు పుణ్యసిద్ధికై రాజానుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు గావలయునేని ఇంతకన్న దుఃఖకరమైన విషయము మఱియేమి కలదు?" అని తనలోఁదాను వితర్కించు కొనియెను. ఇట్టి వితర్కముతో మయూరశర్త్త నిలిచియుండలేదు. ఆతఁడు తన తలంపుల నాచరణమునకుఁ దేఱునెను. మున్ను దర్భలను, సమిథలను, పెద్దగరిటెను, కరఁగిన వెన్నగల యాహుతిపాత్రను జమత్కారముగఁ బట్టుకొనఁ గలిగిన హస్తముతో భూమిని జయింపఁగోరి ముండుచున్న కత్తిని వరలోనుండి పైకిదీసెను.

పిమ్మట మయూరశర్త్త పల్లవరాష్ట్రముయొక్క సరిహద్దులనుండు రక్షక సైన్యముల నతిక్రమించి శ్రీశైలద్వారములవఱకు వ్యాపించి చౌటసాధ్యముకాని మహారణ్యమునంత నాక్రమించి మహాబాణుఁడు నాయకుడుగా నేర్పడిన రాజమండలినుండి సుంకములను జేపట్ట నారంభించెను. ఇట్లునుపమానపరాక్రమ విజృంభణముచే నొప్పుచుండిన బ్రాహ్మణ శత్రువును ద్వేషముతో నెదుర్కొనుట ప్రమాదకరమని యూహించి రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడయిన పల్లవరాజు వానిధైర్య సాహసములను గొనియాడుచు బలిమిచేఁగాక యుపాయముచే వశపఱచుకొని పశ్చిమ సముద్రతీరమునందు కొంతదేశము నొసంగి పరిపాలనము నేయఁబంపెను. అయిన నాబ్రాహ్మణయోధవరుని పరిపాల నానంతరము తత్సంతతివారు మాత్రము పల్లవులతోడి మైత్రిపాటింపక గర్భశత్రుత్వమునే వహించి పల్లవాధికారము నెదుర్కొనుచువచ్చిరి. కదంబులలో మృగేశవర్త్యును వాఁడొకఁడు పల్లవుల కన్ని హోత్రుఁడనని చాటుకొనియెను. రవివర్త్యును మఱియొక కదంబరాజు కృష్ణవర్త మొదలగు రాజులనుజయించుటయె గాక కాంచీపురాధీశ్వరుండును పల్లవ రాజునగు చండదండుఁడను వానిని సింహాసనమునుండి తొలఁగఁజేసెను. నానక్కసపల్లవరాజొకఁడు కదంబుఁడగు కృష్ణవర్త జయించెనని చెప్పఁబడియెను. ఈకదంబుల కాలమునుగూర్చి డాక్టరుఫీటుగారు చెప్పించుచు నాటవ శతాబ్ది ముఱిని వారుగ నిర్ణయించి యున్నారు. ఈకదంబులకును వీరికిఁ బూర్వము

నందు వనవాసి నగరమున మూడవశతాబ్దమునను నాలుగవశతాబ్దమునను బరిపాలించి కదంబులకు నెంతమాత్రమును సంబంధములేదు. మొదటికదంబులుజైన మతావలంబకులు. ఈకదంబులు బ్రాహ్మణులుకాని మయూరశర్మసంతతివారలు బ్రాహ్మణుల పట్టపుపేరగుశర్మశబ్దమును విడిచి క్షత్రియుల పట్టపుపేరగు వర్మయనుదానిని తమనామములతోఁ జేర్చుకొనుటచేత క్షత్రియులుగానే పరిగణింపఁబడుచుండిరి.

మఱియొక పల్లవవంశము.

గుంటూరు మండలములోని యమరావతీ పట్టణమున నొక శిలాశాసనము గలదు. ¹ఆ శిలాస్తంభము చెన్నపురిలోని మ్యూజియములో నుంచఁబడినది. ఈ శాసన మాతాతిమీఁదను క్రిందినుండి పైకి వ్రాయఁబడియుండుట వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. అనఁగా శాసనమును క్రిందినుండి చదువుట ప్రారంభించవలయును. ఈశాసనమున నేడుగురు రాజులు పేర్కొనఁబడిరి. భరద్వాజ ద్వితీయాశ్వత్థామలు పల్లవుని పూర్వీకులుగాఁ జెప్పఁబడిరి. ఈపల్లవ వంశములోఁ జెప్పఁబడిన రాజులు కొందఱు నందివర్మపల్లవముల్లని పూర్వీకులలోఁ బేర్కొనఁబడియున్నారు. ఈ శాసనములోని పల్లవ రాజులలోఁ గడపటి వాఁడయిన రెండవ సింహవర్మ జయస్తంభమును నాటుటకై మేరు పర్వతమునకుఁ బోయినట్లుగఁ జెప్పఁబడి యుండెను. ఇతఁడు భాగీరథిని, గోదావరిని, కృష్ణవర్ణను దాటి ధాన్యకటకమునకు వచ్చి బౌద్ధాలయమును సందర్శించి బుద్ధధర్మమును వినెనని చెప్పఁబడినది. తక్కిన భాగము శిథిలమయి పోయినది. ఈ పల్లవరాజు లెప్పటివారో యెక్కడ పరిపాలనము చేసిరో నిజము తెలియరాదు. ఈశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడిన వంశము తక్కిన శాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన యేవంశమునకు సంబంధింపక యున్నది. అయినను ఈ శాసనములో ఉగ్రవర్మయని యొకరాజు పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు. సముద్రగుప్తుడు దక్షిణ నిగ్విజయ యాత్రకు వచ్చినప్పుడు పాలక్కడను బాలించు నగ్రసేనుని జయిం

చి నట్లు చెప్పఁబడి యుండెను. ఈ వంశములో నాలవపురుషుఁడుగాఁ జెప్పఁబడిన యుగవర్తయే యుగసేనుఁడయిన యెడల నైదవశతాబ్దములోను కాక యుండిన నాలవశతాబ్దములోను వీరలుండి యుందురు.

చాళుక్యులదండయాత్ర.

వాతాపినగరము రాజధానిగాఁజేసికొని యుత్తరకర్ణాటమును దక్షిణ మహారాష్ట్రమును బరిపాలించుచుండిన చాళుక్యులు రెండవపులకేశిపల్లభుని కాలమున నానాముఖముల విజృంభించి చుట్టుపట్లగల దేశముల నాక్రమించుకొనుచు నాలవ శతాబ్దాంతమున నాంధ్రదేశముపై దండెత్తివచ్చిరి. ఆంధ్రదేశ మంతయుఁ బలురాష్ట్రములుగానుండి వేత్వేణు స్వతంత్ర రాజ్యములుగ నేర్పడి పెక్కిండు పల్లవరాజులచేఁ బరిపాలింపఁ బడుచు బరస్పరసహాయములేక గాఁబోలు బలహీనములయి సులభముగాఁ జాళుక్యులకు వశము లయ్యెను. చాళుక్యులకు లోఁ బడనిపల్లవరాజులు కాంచీపురమునకుఁ దఱుమఁబడిరి. ఏడవ శతాబ్దాదిని చాళుక్యులాంధ్రదేశముయొక్క పశ్చిమోత్తర భాగములును ఈశాన్యప్రాగ్భాగముల నాక్రమించుకొనిరి. ఆంధ్రదేశముయొక్క దక్షిణ పశ్చిమభాగములను ఆంధ్రచోడులును మహాబాణులు నాక్రమించుకొనఁగా నింకఁ బల్లవులకుఁ గాంచీపుర ప్రాంతభూమిమాత్రము మిగిలెను. ఉత్తరమున దేశమును గోల్పోయినతోడనే పల్లవులు దక్షిణమునఁ జోళరాజ్య మాక్రమించుకొని పాండ్యచోళకేరళాదులతోడను పశ్చిమంబునఁ గదంబులతోడను గాంగులతోడను ఉత్తరంబున రాష్ట్రకూటులతోడను చాళుక్యులతోడను విధివిరామములేకుండ నహోరాత్రము లొకశతాబ్దము పోరాడిన విషయము చరిత్రమునందనుపమానమయినదిగ నున్నది. ఏడవశతాబ్దమునుండి కాంచీపురములోని పల్లవులకు నాంధ్రదేశముమీఁద నధికారముతోలఁగిపోయి ద్రావిడదేశమునందే నిలిచిపోవుటచేత వారిచరిత్రమంత గా మనకవసరములేకపోయినను చరిత్రములోని సంబంధము తెగిపోకుండ నిలుపుటకై యొకింత సంగ్రహముగా నిటఁ దెలుపుచున్నారము.

సింహవిష్ణువంశము.

(౧౭౫ మొదలుకొని ౭౪౦ వఱకు)

పశ్చిమచాళుక్యులు ౭౫౩ వ సంవత్సరమున రాష్ట్రకూటులచేఁ బదభ్రష్టులగు వఱకు చాళుక్యులును పల్లవులును సామాన్యముగా ఘోరయుద్ధములు సలుపుచునే యుండిరి. ఈకాలమునందు సింహవిష్ణువంశములోని రాజులు తొమ్మండ్రుగురు కాంచీపురమును బాలించుచుండిరి. వీరిలో మొదటివాఁడు సింహవిష్ణువు. ఇతఁడు ౫౭౫ వ సంవత్సరమునఁ బరిపాలనము చేయుచుండినట్లు దెలిసికొనఁబడినది. సింహవిష్ణువు సింహళరాజును పాండ్యచోళశేరళ రాజులను జయించెను.

మహేంద్రవర్మ.

(౭౦౦-౭౭౫)

సింహవిష్ణువుకొడుకును వానితరువాత రాజ్యభారమును బూనినవాఁడు నైన యీమొదటి మహేంద్రవర్మ తిరుచనాపల్లి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడు జిల్లాలలోని కొండలను జెక్కించి దేవాలయముల నిర్మించి మహాబలిపురమనియెడి మామళ్లపురములోని ప్రసిద్ధికెక్కిన సప్తగోపురములలో నొకకొన్నింటిని నిర్మించి తనపేరును శాశ్వతముగా నిలుపుకొనియెను. ఆర్కాడునకును ఆఁగోణమునకును, నడుమ మహేంద్రవాడియను పట్టణమును మహేంద్రుని కొలను నిర్మించెను. నేఁడు శిథిలములై పోయిన వానిచిహ్నములు మాత్రము గాన్పించుచున్నవి. ఈచెఱువుగట్టుమీద విష్ణుని కంకితముచేయఁబడిన గుహాలయ మొకటియుండెను. అనాటి రాజవర్గములోఁ బేరెన్నిక గాంచినవాఁడును బహుసమర్థుఁడును చాళుక్యుఁడుమనగు రెండవపులకేశివల్లభుఁడు దండెత్తివచ్చి మహేంద్రవర్మ మొదలగు పల్లవులనుజయించి వేంగిరాష్ట్రము నాక్ర

మించుకొనియెను. మహేంద్రవర్మయు చాళుక్యులను గొన్ని యుద్ధజయించెను.

నరసింహవర్మ.

(౬౭౫-౬౮౫.)

మహేంద్రవర్మ తరువాత రాజ్యభారమునువహించిన నరసింహవర్మ కాలమునఁ బల్లవులయధికారము మిక్కిలివిజృంభించి యున్నతస్థితికివచ్చినది. వీనికి మొదటినరసింహవర్మయందురు. ఇతఁడు పల్లవులకుగర్భశత్రువై భయంకరుఁడుగానుండిన పశ్చిమచాళుక్యుండగు రెండవపులకేశివల్లభుని రాజధానియగు వాతాపినగరమును ముట్టడించి గైకొనియెను. ఆముట్టడికాలమున పులకేశివల్లభుఁడు మృతుఁడయ్యెననియెదరు. ఆదెబ్బతోఁ జాళుక్యులు ౧౩ సంవత్సరముల వఱకు నణఁగియుండిరి. పల్లవరాజగు నరసింహవర్మయధికారము దక్కనుననుమైనూరునకును వ్యాపించి నిరంకుశమైయుండెను. ఈ నరసింహవర్మ చాళుక్యులనుజయించి వాతాపినగరము గైకొన్నవిషయము వాతాపికి నిప్పటిపేరగు బాదామిలోని నరసింహవర్మశాసనమే వేనోళ్లఁజాటుచున్నది. నరసింహవర్మకు మహామల్లుఁడని బిరుదుగలదు. ఇతఁడిటీపల వాతాపికొండనరసింగప్రోతరాయలని పిలువబడుచుండెను. ఈయుద్ధము క్రీస్తుశకము ౬౮౭ వ సంవత్సరమున జరిగియుండెనని నిశ్చయింపబడినది. ఈయుద్ధము సింహళదేశచరిత్రమగుమహావంశమునందుఁ బేర్కొనబడుటయెగాక తమిళ పెరియపురాణమునందుఁగూడ సూచింపబడినది.

రెండవమహేంద్రవర్మ.

నరసింహవర్మతరువాత సింహళనమునకువచ్చినవాఁడు మహేంద్రవర్మ. ఈ రెండవ మహేంద్రవర్మ కాలమున సహితము చాళుక్యులు తలయెత్తి ఇతఁడును తండ్రవలెనే నిరంకుశముగఁ బరిపాలనముచేసియుండెను.

పరమేశ్వరవర్త.

ఇతఁడు రెండవమహేంద్ర వర్తకొడును; పరమేశ్వర వర్తయను పేరు వహించిన వారిలో నితఁడు మొదటివాఁడు. ఈ పరమేశ్వరవర్త రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనము నేయుచుండిన కాలమున పశ్చిమచాళుక్యరాజును రెండవపులకేశి వల్లభుని కుమారుఁడును నగు మొదటి విక్రమాదిత్యుఁడు ౬౫౫ వ సంవత్సరమున నదివఱకుఁ బల్లవులచే నాక్రమింపఁ బడిన తన దేశమును స్వాధీన పఱచుకొనుటకై కాంచీపురముపై దండెత్తివచ్చి పరమేశ్వరవర్తను నోడించి కాంచీపురమును గైకొనియెనని విక్రమాదిత్యుని శాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. అయినను తరువాత పరమేశ్వరవర్త పెరువల నల్లూరను ప్రదేశమున విక్రమాదిత్యునితో ఘోరసంగ్రామమును సలిపి చాళుక్యుల నోడించి నట్లుగ కురముగ్రామములోని పరమేశ్వరవర్తశాసనము దెలుపుచున్నది. ఎట్లయినను అదివఱకు పల్లవుల స్వాధీనములో నుండిన కందనోలు మండల మంతయుఁ గాని కొంతవఱకుఁ గాని చాళుక్యుల స్వాధీనమై యుండెననుట వాస్తవము. చాళుక్య విక్రమాదిత్యుని తామ్రశాసనములు రెండును, విక్రమాదిత్యుని కొడుకు వినయాదిత్యుని శాసనములు రెండును మొత్తము నాలుగు శాసనములు చాళుక్యులవి యామండలమునఁ గానంబడు చున్నవి.

రాజసింహుఁడు లేక రెండవనరసింహవర్త.

ఇతఁడు పరమేశ్వర వర్తకొడును; కాంచీపుర కైలాసనాథుని దేవాలయములో నడుమనుండిన రాజసింహేశ్వరుని గుడిని కట్టించినవాఁ డితఁడే.

మూడవమహేంద్రవర్త.

రాజసింహునియనంతరము సింహాసనమధిష్ఠించిన వానికుమారుఁడు మూడవమహేంద్రవర్త తండ్రికాలమున పూర్తికాని దేవాలయపుంబనులను పూర్తికాగించినవాఁడు. ఈయిరువురిరాజులనుగూర్చి చెప్పఁదగినవి శేషాంశములేవియు నులేవు.

రెండవపరమేశ్వరవర్త.

ఇతఁడు మూడవమహేంద్రవర్త సోదరుఁడు. రాజసింహునికొడుకు. సోదరునికిఁ బిమ్మట రాజ్యభారమును వహించెను. ఇతఁడు కాంచీపురములోని వైకుంఠ పెరుమాళ్ల దేవాలయమును నిర్మించినవాఁడు. ఇయ్యది యొకశాసనములో పరమేశ్వర విష్ణుఘృతమని పిలువబడియెను. తరుమంగయాళ్వారు స్తోత్రములలో పరమేశ్వర విన్నగరమని పేర్కొనబడియెను. ఈపరమేశ్వరవర్త మరణానంతరము రాజవంశమునందు గృహకల్లోలము జనించి రాజ్యక్రాంతి సంభవించినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

నందివర్త పల్లవమల్లుఁడు.

పరమేశ్వర వర్తకుఁ బిమ్మట సింహాసనారోహణమునుగూర్చి వివాదము సంభవించి నటుల కాసకుడితామ్ర శాసనమునందు నూచింపబడినది. పరమేశ్వర వర్తజ్ఞాతీయగు నందివర్త రాజ్యాధిపత్యము వహింపవలయునని ప్రజలెన్నికొనుటచేత నందివర్త పల్లవ మల్లుఁడు సింహాసనమెక్కినాఁడు. నందివర్త పల్లవమల్లుని ఉదయేంద్రము శాసనములో నందివర్త సేనాధిపతీయగు నుదయ చంద్రుఁడు స్వహస్తముతోఁ జిత్రమయుండను పల్లవరాజును జంపినట్లుగఁ జెప్పబడియుండుటచేత గృహ కల్లోలవిషయము స్పష్టమగుచున్నది. పల్లవరాష్ట్రమునందు జనించిన కలవరమును మార్పును దూరమునుండి వీక్షించుచుండిన పశ్చిమ చాళుక్య రాజగు వినయాదిత్యుని మనుమఁడగు రెండవ విక్రమాదిత్యుఁడు తమకుఁ బ్రబల శత్రువులుగనుండిన పల్లవుల రూపడంచుటకదియె యదనని యూహించి యమేయబలములం గూర్చికొని తుండక విషయముపై దండెత్తివచ్చి తన్నెదుర్కొనిన నంది పోత వర్తను ఘోరసంగ్రామమున జయించి తఱిమి గొట్టెను. ఈరెండవ విక్రమాదిత్యుఁడు తరువాత కాంచీపురమును బ్రవేశించి పూర్వధర్మము ననుసరించి పట్టణమును నాశముచేయకుండుటయె గాక బ్రాహ్మణులకు బీదవారలకు డానధర్మములు పేయుటయె గాక కాంచీపురములోని కైలాసనాథునకుఁ బురాతననామమగు రాజసింహేశ్వరునకు పెక్కువేల

సువర్ణమును దానముచేసెను. కైలాసనాథుని దేవాలయపు స్తంభముమీద నిక్షేపమాదిత్యుని శాసనము లిఖియింపఁబడినది. ఈవిక్రమాదిత్యుని దండయాత్ర పల్లవ రాజ్యాధికార విజృంభణమునకు మృత్యుప్రాయమయ్యెను. నందిపోత వర్ష బహుకాలము రాజ్య పరిపాలనము చేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది.

అపరాజితవర్ష.

నందిపోతవర్షకుఁ దరువాత అపరాజితవర్ష రాజ్యభారమును వహించి శీవేరుంబీయముకడ పాండ్యరాజగు రెండవ వరగుణుని జయించెను గాని విధి శంబున నెనిమిదవ శతాబ్దాంతమున ఆదిత్యచోడునిచే జయింపఁబడియెను. ఈయుద్ధముతో పల్లవ రాజ్యాధికారము చోడుల వశమయ్యెను. పల్లవరాజులు గోడరాజులకు సామంతులయిరి. పల్లవులు చోడులచే జయింపఁబడినట్లుగ నే శ్చిమ చాళుక్యులు గూడ రాష్ట్రకూటులచే జయింపఁబడిరి. ఇట్లు పల్లవుల ముక్కయు, పశ్చిమచాళుక్యులయొక్కయు ప్రభయంతయు నెనిమిదవ శతా ముతో తగ్గిపోయి రాష్ట్రకూటులయొక్కయు, చోడులయొక్కయు, వేంగి రాజులయిన పూర్వచాళుక్యులయొక్కయు ప్రభ వికసింపసాగెను. ఇట్లు తొమ్మి దవ శతాబ్దమునాటికి కాంచీపుర పల్లవరాష్ట్ర మంతరించిన మాత్రమున నింకఁ బల్లవరాష్ట్రములు లేవని భావింపరాదు. ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక దేశములయం పల్లవులు వేట్వేలు శాఖలవారు ప్రత్యేకరాష్ట్రములను గలిగియుండి పదు యేడవ శతాబ్దాంతమువఱకు పరిపాలనముసేయుచుండిరి. కాని వారల యధి పారములు వారిభూములను దాటిపోయి యుండలేదు.

హానుత్సాంగు.

క్రీస్తుశకము ౬౦౦ వవ సంవత్సర ప్రాంతమున జయసింహుఁడను పూ చాళుక్య గాజు వేంగిదేశమును, మొదటి నరసింహవర్మయను పల్లవరాజు కాం పురమునందును బరిపాలనముచేయుచుండ దక్షిణాపథదేశములను జూచుట చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హానుత్సాంగు బయలువెడలి మొదట వేంగిపు యునకు వచ్చెను. వేంగీపురమును పింగిలో (Phing-ki-lo) అని పిలిచినాఁ ఁ. ఈవేంగిదేశమునకు దక్షిణమున మహాంధ్రములేక ధాన్యకటకదేశము కల

దని చెప్పియున్నాడు. భూమి సారవంతమైనదనియు, పలుపంటలు పండుచు న్నవనియును, దేశమున నడవులు పెక్కులున్నవనియు, పట్టణములలో జనసంఖ్య తక్కువగ నున్నదనియు మనుష్యులు పచ్చన నలుపు గలిసిన చామనచాయ వర్ణముగలిగియున్నారనియు, ధైర్యసాహసములుగలిగి భయంకరులుగాఁ గన్పట్టినను విద్యాసక్తి కలవారుగా నుండిరని చెప్పియున్నాడు. బౌద్ధుల పురాతన సంఘారామములు శిథిలములై యున్నవనియును, నూలుదేవాలయము లనేక శిష్యులను గలిగియుండఁగా బౌద్ధారామములు తొంబది మాత్రమే జనులచే నలంకరింపఁబడి యున్నవని చెప్పియున్నాడు. మఱియును ధాన్యకటకము లోని బుద్ధుని గౌరవార్థముగాఁ గట్టఁబడిన రెండుసంఘారామములను పూర్వ శైల సంఘారామమని, అపరశైలసంఘారామమని పేరుపెట్టియున్నాడు. మహాంధ్రదేశమునకు నైరుతిమూల నుండిన చోడదేశమునకుఁ (కడపమండలము) బోయెను. దేశము కొల్లపెట్టఁబడి యుండుటచేత మిక్కిలి తక్కువయిన జన సంఖ్య గలిగి యడవులచే నావరింపఁబడి క్రూరచిత్తులును దుష్ప్రవర్తకులయిన జనులతోఁ గూడియున్నదని నుడివియున్నాడు. ఈదేశమును చులియా (Chuliya) అనఁగా చోడదేశమని పిలిచియున్నాడు.

హానుత్సాంగు ఆంధ్రచోడదేశమునుండి కాంచీపురమునకుఁబోయెను. కాంచీపురము రాజధానిగానుండిన దేశమును తాలోపిచ (Tha-lo-pi-cha) అనఁగా ద్రావిడదేశమని పేర్కొని యున్నాడు. భూమిసారవంతమై చక్కఁగ వ్యవసాయముచేయఁబడుచున్నదనియు, ధాన్యములు మొదలగుపంటలు సమృద్ధములుగా ఫలించుచున్నవనియును చెప్పియున్నాడు. రాజధానియగు కాంచీపురము గ, ౬ మైళ్ల విస్తీర్ణముగల పట్టణమనియును, దేశములో నూలుబౌద్ధ సంఘారామములును పదివేలమంది బౌద్ధమతాచార్యులును గలరనియును, సింహళద్వీపవాసులవలెనే వీరిలోననేకులు స్థావీరవిద్యాలయమునకుఁ జేరిన మహాయ నాకాఖాసంబంధులనియును, హిందూ దేవాలయములు ౮౦ మాత్రమే కలవనియును, దక్షిణహిందూదేశముయొక్క దక్షిణభాగములలో వలెనే దిగ్గంబర జైనసన్న్యాసులుకూడ వేనవేలుండిరనియును, హానుత్సాంగు పేర్కొని

యున్నాడు. ఇచ్చటిమనుజులు ధైర్యవంతులుగను సత్యసంధులుగను, విద్యాన
క్తులుగ బుజువర్తనులుగనుండిరని నుడివియున్నాడు. ఆకాలమునాటి జాధ
సంఘారామములలో గొప్పదగు నాలందసంఘారామమున కధిపతిగా నుండి
హానుత్సాంగునకు గురువుగానుండిన శిలాభద్రునకుఁ బూర్వికుడయి మహాత
త్వ విచారకుడని ప్రఖ్యాతిగన్న ధర్మపాలునకు జన్మస్థానమగుటచేత కాంచీ
పురము జాధులకుఁ బూర్వీకముగ నుండెను.¹ ఆకారణముచేత నిచ్చట జా
ధమతాచార్యు లనేకులీపట్టణమును జూడవచ్చుచుందురు. మఱికొంద టిచ్చట
నే నివసించుచుందురు. ఈతూర్పుతీరము నందంతటను మధ్యహిందూ దేశములోని
భాష నేమాటలాడుచున్నారని కూడవక్కాణించి యున్నాడు.

1 Beal, Records, ii, 228. 30; Life, pp 138. 40; Watters, ii, 226 8 It-sing, Records of the Buddhist Religion trans Takakusu; pp. XIX, lviii, 179, 181

కాంచీపురము బ్రాహ్మణక్షేత్రము.

ఆకాలమునందు కాంచీపురము బౌద్ధులకు మాత్రమేగాక బ్రాహ్మణులకును ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. వేదవేదాంగవిదులయిన బ్రాహ్మణోత్తములనే కులు కాంచీపురమునుజేరి పల్లవరాజుల పోషకత్వమునఁ బరివృత్తులను వేదవిద్యాలయములను నెలకొల్పి స్వమతవ్యాప్తికై కృషిచేయుచు కృతార్థులగుచుండిరి. ఈవిషయము హానుత్సాంగు వాక్యములవలనఁగూడ స్పష్టపడుచున్నది. ఇక్కడనుండి బ్రాహ్మణుల నేకులు పల్లవరాజులచే నగ్రహారములను సర్వమాన్యభూములనుబడసి బ్రాహ్మణులులేని దేశభాగములకుఁ బంపఁబడుచుండిరి. దేశములో బ్రాహ్మణేతర మతముల నవలంబించిన ప్రజలే విశేషముగానున్నను బ్రాహ్మణులు తమ విద్యాప్రభావముచే రాజులనాకర్షించి కేవలము వైదికవృత్తులందు మాత్రమేగాక లౌకికవృత్తులయందును బ్రవేశించి మంత్రిత్వాధికారములను సహితముఁబొంది బ్రాహ్మణులను బ్రాహ్మణవృత్తులను గాపాడుచు సాధ్యమగునంతవఱకు మతాంతకులయిన ప్రజలతో వైరముఁబెట్టుకొనక జైన బౌద్ధమతాచార్యులపట్ల మమ్యమును బురికొల్పక సహనముగలిగి యొప్పియుండి జాగరూకులై మెలకువతో ఏర్పించుచుండుటచేత బ్రాహ్మణ మతాంకురము క్రమక్రమముగా జలపడి జనసామాన్యములో సహితమునాటుకొని వేళ్లుపాచి మహావృక్షమై శాఖోపశాఖలతో విస్తరిల్లి విర్ధిల్లుటకు హేతువయ్యెను. అప్పటికి నద్వైతమత స్థాపనాచార్యుఁడగు శంకరుఁ డవతరించి యుండలేదు. అప్పటికి దక్షిణాపథమునందలి బ్రాహ్మణోత్తము లెల్లరును వేదవేదాంగ విద్యులను మాత్రమేగాక సమస్తాస్త్రములఁ బరిశ్రమచేసి యభ్యసించినవారుగ నుండిరి. ఇట్లార్య క్షత్రియులనిపించుకొనఁగోరిన పల్లవరాజపుత్రుల ప్రాపకమువలనఁ గ్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దమునుండిప్రబలిన హిందూమతము పదునాల్గవ శతాబ్దమునాటికి దక్షిణాపథమున ముఖ్యముగా నాంధ్రదేశమున బౌద్ధజైన మతములను సంఘార్థముగా మ్రింగి వేసినది.

జైనమతము.

ఆంధ్రదేశమున బహుశతాబ్దములకాలము జైనమతమువ్యాపించి యుండుటవలన నిచ్చట జైనమతచరిత్రమునుగూర్చి కొంచెము చదువులకు వినిపించుట

యావశ్యకముగాకపోదు. జైనమతస్థాపకుడయిన మహావీరుడు గౌతమబుద్ధునకు సమకాలీనుడనియును బంధువుడనియును జెప్పెదరు. ఇతడు మగధదేశములోని పాటలీపుత్రనగరమునకు నిరుపదియేడు మైళ్లదూరముననున్న వైశాలియను పట్టణమున జనించెను. అప్పుడు రాజ్యముచేయువాడు రాజుగాక క్షత్రియుకుటుంబములోని నాయకుల నేకులు గలిసి రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుండిరి. నాయక సత్తాక రాజ్యము (Oligarchical Republic) అనిపిలిచెదరు. ఈమహావీరుడట్టి క్షత్రియ నాయకులలో “నతవంశ” జుడగు నొక నాయకునియొక్క కనిష్ఠపుత్రుడుగానుండెను. ఇతడు ముప్పదేండ్లప్రాయముననే పారసనాథులను సన్న్యాసులలోఁ గలిసి రెండుసంవత్సరములు సంచారమును జేసినతరువాత స్వతంత్రమతమును స్థాపించి నలువదేండ్లవఱకు ధర్మబోధనసేయుచు నుత్తరదక్షిణమాగధములయందే మతములఁగొన్నిటి నేర్పాటుచేసి క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము ౪౯౦ దవ సంవత్సరములోఁ బరమపదముగాంచెను. ఈమతావలంబకులను మొదట నిర్ద్వంధులని పేర్కొనిరి. అనఁగా వీర తేగ్రంథముల నీశ్వరదత్తములని విశ్వసించువారుకారని యర్థము. ఈమతమువారి తమమతస్థాపకులను మహాధునిగూడ “జిను” అనిచెప్పినందున నీమతమున కిటీవల జైనమతమని పేరువచ్చినది. కొంతకాలము గడచిన తరువాత దిగంబరులనియు శ్వేతాంబరులనియు వీరలు రెండుతెగలుగ నేర్పడిరి. ఈమతము క్రమక్రమముగా దక్షిణమునకును వ్యాపించెను. అకలంకుడను జైనాచార్యుడొకఁడు కాంచీపురములో బౌద్ధులతోడించి వెడలఁగొట్టెనట. జైనులు ద్రావిడకర్ణాటభాషలలో చక్కని యుద్గ్రంథములను వ్రాసిరి. ప్రస్తుతము హిందూదేశమున గలతల జైనులు మాతమున్నారు.

జైనమతసిద్ధాంతములు.

౧ వేదములు పౌరుషేయములు; ౨ అనూగణుడను సర్వేశ్వరుడొకఁడుమాత్రము గలఁడుగాని సర్వశక్తిమంతుడయ్యును తటస్థునివలె నూరకుండును; ౩ మనసదాచరణ దురాచరణలే మనలరక్షించుటకు శిక్షించుటకుఁ గారణములుగాని యాశ్వరుడు మనలనిష్ఠమువచ్చినట్లు రక్షించుటకు శిక్షించుటకుఁ గార

బుఁదు గాఁడు రసృష్టియు సృష్టిలోనిజీవుల నాదులుగానవి నాశమునుఁజేందునవి కావు; గ ఈభూమికి దిగువ నేడునరకలోకములును, పైనఁబదునాటు దేవలోకములును గలవు; అన్నిటికినిఁ బైనఁ బదు నేడవది ఆగమింద్రలోకముగలదు; అచ్చటనే సర్వేశ్వరుఁడు నివసించుచుండును; పుణ్యాత్ములగువా రచ్చటికిఁ బోయెదరు. పాపాత్ములు నరకలోకములకుఁ బోయెదరు. ఇదివఱకు వెడలిపోయిన తీర్థంకరులను గురువులను పూజింపవలయును; 2 అహింసాధర్మము నాచరణము లోనికిఁ దీసికొనిరావలయును. అహింసయే వీరివ్రతములలోఁ బ్రధానమైనవ్రతముగానున్నది. జీవహింస కలుగుననుభయముచేత వీరలు రాత్రిభోజనమునుమాని సాయంకాలముననే భుజింతురు. వడియఁగట్టనినీరును ద్రాగరు. మొదట వీరికి జాతిభేదము లేకపోయినను ఇప్పటివారు జాతిభేదమును బాటించుచున్నారు.

అంధ్రదేశమున జైనమతవ్యాపనము.

ఆంధ్రదేశమున నొకప్పుడు జైనమతము వ్యాపించియున్నదని చెప్పుటకు దృష్టాంతము లిప్పటికి ననేకములుగలవు. ఆంధ్రదేశమున నెచ్చటఁజూచినను జైనవిగ్రహములే గానంబడుచున్నవి. గోదావరి మండలములోని కాకినాడ తాలూకాలోనున్న అర్యవట్టమనుగ్రామము జైనవిగ్రహములను గలిగియుండి కొన్నిసమయములందుఁ జైనపాడని పిలువంబడుచున్నది. ఆవిగ్రహములే గొన్నినన్నాస్మిదేవులను పేరుతో పితాపురము వీధులలో హిందువులచేఁ బూజింపఁబడుచున్నవి. అనావృష్టికాలమున నీవిగ్రహములకు నుత్సవముచేయఁబడును. అమలాపురముతాలూకా నేడునూరుగ్రామములోని విగ్రహములు మండలములోని యన్నిటికంటెను బెద్దవిగానున్నట్లు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్టి జైనవిగ్రహములు కొన్ని రామచంద్రపురము తాలూకాలోని కాజలూరు, ఎండమూరు, నీల మొదలగుగ్రామములలోను, పితాపురము తాలూకాలోని జల్లూరులోను, అమలాపురము తాలూకాలోని ఆత్మేయపురములోను, నగరము తాలూకాలోని తాటిపాకలోను, రామచంద్రపురము తాలూకాలోని దాక్షారామములోను గానుపించుచున్నవి. అమలాపురము నగరము తాలూకాలోని పురాతనము లయినబావులు కొన్ని జైనబావులని పిలువంబడుచున్నవి.

ఇట్లు గోదావరిమండలమున మాత్ర మెగాక విశాఖపట్టణమండలమందును జైన
స్థానము లనేకములుగలవు. జైనమతములలోఁబుట్టి పెరిగిన కృష్ణా గుంటూరు
మండలములనంగతి చెప్పనక్కఱలేదు. ప్రతాపరుద్రుని కాలమువఱకు ధాన్యక
టకము జైనులస్వాధీనమందే యుండెను. జౌద్ధమత మెంత క్షీణించిపోయినను
ధాన్యకటకములో (ధరణికోట) బుద్ధజేవుడు పూజింపఁబడుచునే యుండెను.

కుమారిలభట్టు.

ఆంధ్ర బ్రాహ్మణులు మొదటినుండియు వేదవిద్యాసంపన్నులై మహా
విద్వాంసులై పేరెన్నిక గాంచినవారుగా నుండిరి. ఇప్పటికి నాంధ్రబ్రాహ్మణు
లు వేదపఠనమునం దసమాన ప్రజ్ఞగలవారని డాక్టరు భాండార్కర్ మొద
లగు విద్వాంసు లభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. వేదవేత్తలయి ప్రఖ్యాతిగాం
చిన నాంధ్రబ్రాహ్మణులలో కుమారిలభట్టు మిక్కిలి ప్రముఖుఁడుగా నున్నాఁ
డు. ఇతఁ డేడవ శతాబ్దములోని విద్వాంసులలో మహా విద్వాంసుఁడుగా నుం
డెను. ఇతఁడు జైమిని సూత్రములకు భాష్యమును విరచించెను. ఈజైమిని స్మృతి
త్రములలోని మతమునకే పూర్వ మీమాంసమతమని పేరు. ఇయ్యది కర్తవ్యధాన
మైన వైదికమతమును బోధించును. కపిలుని సాంఖ్యతత్త్వము నాధారపఱచు
కొని హేతువాదికములై నవీనతత్త్వమార్గముల బోధించుచు కర్తవ్యధానమైన
వైదికమతము నిరర్థకమైనదని నిరసించెడు జైన జౌద్ధమతముల ఖండించి కుమారి
లభట్టు కర్తవ్యార్థ ప్రధానమైన వైదిక ధర్మమును ప్రబలఁజేసెను. ఈకుమారిల
భట్టునకు భట్టపాదుఁడను మఱియొక పేరుగలదు. ఈతఁడు పంగదేశీయుఁడని
పాశ్చాత్యులు మొదలగువారు కొందఱు వ్రాసిరిగాని యితఁ డాంధ్రదేశీయుఁ
డని జైనుల గ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడియుండుటచేత నాంధ్రుఁడని విశ్వసింప
వచ్చును. జినవిజయమును జైనగ్రంథమునం దీక్రిందిశ్లోకము గానంబడుచున్నది.

“శ్లో. ఆంధ్రోత్కలానాం సంయోగే షవిత్తే జయమంగలే

గ్రామే తస్మిన్ మహానద్యాం భట్టాచార్యః కుమారకః

ఆంధ్రజాతిస్త్తిరితో మాతా చంద్రగుణాసతీ యజ్ఞేశ్వరః శీతా

యస్య.

మహావాదిర్హాన్ ఘోరః శ్రుతీనాం చాభిమానవాన్
జినానామంతకః సాక్షాత్ గురువ్యేష్టాతి పాపవాన్.

ఇతః డాంధ్రజాతివాఙ్మనియును, తైత్తిరీయశాఖవాఙ్మనియును, ఈత నితండ్రిపేరు యజ్ఞేశ్వర భట్టనియును, ఈతని తల్లిపేరు చంద్రగుణాయనియును, ఈతః డాంధ్రోత్కల సంయోగప్రదేశమనఁగా నిప్పటి గంజాము జిల్లాలో జయ మంగలమను గ్రామమునందు జనించెననియును పైశ్లోకముయొక్క భాషమై యున్నది. జైనులు తమ మత గ్రంథముల నితరులకుఁ జూపనందునఁ బూర్వ చార పరాయణుఁడైన యీమహా విద్వాంసుఁడు జైనవేషము వేసికొని జినా చార్యులవద్ద నాజైన ధర్మతత్త్వములను నేర్చుకొని తరువాత జైనమత ఖండన ముఁజేసినందున జైను లీతనిని గురుద్రోహియనియు, పాపుఁడనియును నిందించెదరు. ఇతఁడు మహావాదియని పేరి ప్రతిపక్షులయిన జైనులే యొప్పుకొనిరి. మఱియు నీతఁడు మేదినీపురరాజయిన సుధన్వుని శిష్యునిగఁ జేసికొని వానిచే బౌద్ధజైనుల ననేకులఁ జంపించెనని చెప్పెదరుకాని అది వాస్తవమైనను గాక పోయినను జైన బౌద్ధమతములనుగంటుటకు నీతఁడు కొంతవఱకుఁ గారకుఁడని చెప్పవచ్చును. జైమిని కృత మీమాంసపై నీతఁడు వ్రాసినభాష్యములో వర్ణింపఁ బడిన సాంప్రదాయమునకు భాట్టమతిమని పేరుకలదు. వేదములో వర్ణింపఁబడిన యజ్ఞ యాగాదికర్తలు చేయుటవలన ముక్తి కలుగునని కుమారిలభట్టు యొక్క సిద్ధాంతమై యున్నదిగనుక నీతఁడు కర్తమార్గవాదియని యుత్తరమీమాంస కులనియెదరు. కుమారిలభట్టు రెండుశతాబ్దములకుఁ బూర్వ మే బౌద్ధజైనులపై దండెత్తి వాగ్యుద్ధములను సలుపుటవలన శంకరాచార్యునికి మార్గము సులభ మయ్యెను.

బ్రాహ్మణులు-సముద్రయానము.

(క్రీ. శ ౪౦౫-౪౦౦).

అయిదవ శతాబ్దారంభమున చీనాదేశస్థుఁడగు “ఫాహియాన్” అను యాత్రికుఁడొకఁడు బౌద్ధక్షేత్రములను సందర్శించుటకును, బౌద్ధధర్మగ్రంథము

నభ్యసించు నిమిత్తమును హిందూదేశమునకు వచ్చియుండి యాఱుసంవత్సరములు దేశసంచారముచేసి హిందూదేశముయొక్క యాకాలపుస్థితిని గొంతవ్రాసిపెట్టి నాడు. ఇతఁడు హిందూదేశమంతయుఁ దిరిగిచూచిన తరువాత తామ్రలిప్తిన గరమున నోడయొక్కి బహుదినములు ప్రయాణముచేసి సింహళ ద్వీపమునకుఁ బోయి యచ్చట కొంతకాలము నివసించియుండి పిమ్మట వర్తకులదైన యొకయోడ నెక్కి తొంబదిదినములకు జావాద్వీపమును బ్రవేశించెను. ఇన్నిదినములు ప్రయాణముచేయుటకుఁ గారణమును దెలిసియున్నాడు. ఇతఁడెక్కిన యోడలో రెండువందల బాటసారులు గలరు. మార్గమధ్యమునం దొకగొప్ప తుపానుపట్టుట సంభవించెను. ఓడకొక చిన్నరంధ్రముగూడ పడెను. ఓడలోని నరకులను సముద్రములోఁ బాఱవేయవలసి వచ్చెను. తానుసంపాదించిన మతగ్రంథములను విగ్రహములను పటములను వర్తకులు సముద్రములోఁ బాఱవేయుదురేమో యని ఘోషియాన్ భయపడెను. అట్టిదేమియును తటస్థింపలేదు. కాని మూఢవిశ్వాసము గలిగిన బ్రాహ్మణులు కొందఱు తన్నుఁగూర్చి తమలోఁ దామిట్లని వితర్కించు కొనిరట. “ఈశ్రామణుఁడు మనతోఁగూడ నోడపై నుండుటచేత మనమదృష్టి విహీనులమై యీవిపత్తు పాలఁబడితిమి; ఒక్కనికొఱకు మనమందఱము చావ రాదు; ఏద్వీపము మనకుఁగానంబడినను ఈభిక్షువును భూమిమీఁద విడిచిపెట్టి మనము పోవుదము.” అయినను ఘోషియానుకు రక్షకుఁడుగానుండిన యాతఁడు వాని నొంటరిగ నేకాంతద్వీపమునఁ జనిపోవునట్లుగ దిగవిడిచిపోవుటకై సమ్మతింపక దృఢముగా వానిపక్షమున నిలిచియుండెనట! ఈయాత్రికుఁడు జావా ద్వీపములో పాపండులును బ్రాహ్మణులును ఐర్దిల్లుచుండి రని నుడివియున్నాడు. హిందువులు వర్తకముచేయుటకై యాంధ్రరాజులకాలమున నే యచ్చటికిఁ బోవుచుండిరని యిదివఱకై వ్రాసియున్నారము. తరువాతను సహితము హిందువులు వర్తకముచేయుటకై యచ్చటికిఁ బోవుచుండిరి. ఘోషియాన్ బ్రాహ్మణులొద్వీపమున నుండిరని వ్రాసిన విషయ మబద్ధముకాదు. నాల్గవశతాబ్దమునందు వేంగిరాజు లయిన పల్లవులు జావాసుమత్రాద్వీపములను జయించినట్లు గానంబడుచున్నది. జావాసుమత్రాదీవులలోఁ గొన్ని శాసనములు గానవచ్చుచున్నవి.

కళింగ దేశముననుండునాగరికత జావాసుమత్రాదీవులకు వ్యాపించిననిగాథలలోఁ జెప్పుకొనుటమాత్రముండెను గాని చాలకాలమువఱకుఁ బ్రత్యక్ష నిదర్శనమేమియుఁగానరాకుండెను. ఇటీవల కాలధర్మమునొందిన కోహెన్ స్టువార్డుఁగారి వలనఁ గనుఁగొనఁబడిన రెండుశాసనములవలన కాఱు, జావా లిపుల యుత్పత్తి యొక్క నిజత త్వము బోధపడినది. ఈరెండునుసంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడినవి. వీనిలోనిలిపి వేంగిరాజుల ప్రాచీన శాసనములలోనిలిపిని బోలియున్నది. బెయిటన్ జార్జునకు ననతిదూరమున నున్న జాంపియా, (Tjampea) జాంబో (Djambo) అనుప్రదేశములలోని కొండలపై సంస్కృత శ్లోకములు మనోహరముగాఁ జెక్కఁబడియున్నవి. హిందూరాజుయొక్క పాదములను నీకొండలపై నీదీప్తిపములను జయించి నందుకుఁ గుర్తుగాఁ జెక్కఁబడినవని యూహింపఁబడుచున్నది. ఈమహాకార్యమును నిర్వహించినది పూర్ణవర్త యనిపేరుఁ దెలుపఁబడినది. ఈశాసనములను బోలిన మఱియొక శాసనము జెబాన్ కోపి (Xebon Kopi) అనుప్రదేశమునఁ గానవచ్చుచున్నది గాని స్పష్టముగఁ దెలియరాకుండు విశేషభాగము శిథిలమయియున్నది. ఈమూడుశాసనములు సుండాదీవులలో మిక్కిలి పురాతనము లయినవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి.

కాఁబట్టి శాసనపరిశోధకుల యభిప్రాయము ప్రకారము పూర్ణవర్త, కళింగమును, వేంగిని, కాంచీపురమును బాలించిన పల్లవులలోనివాఁడై యుండవలయునని బోధపడుచున్నది. ప్రాచీనవేంగిపల్లవశాసనములలిపిని బోలియుండుటచేత నైదవశతాబ్దమున కీవలివాఁడుగాడని చెప్పవలసియుండును. ఆకాలము నందలి పల్లవులందఱు నొక్కకూటములోని వారేగాని యన్యులుగారని డాక్టరు బర్నలుగారు సహితము నుడువుచు నేయున్నారు. కాంచీపురమునుబాలించిన ప్రాచీనపల్లవుల దేశములో విశేషభాగ మాంధ్రదేశముగానే యుండుటచేతఁ బూర్ణవర్త మాంధ్రదేశములోనివాఁడేయనియు, వానితో జావాదీప్తమునకుఁబోయిన బ్రాహ్మణు లాంధ్రద్రావిడబ్రాహ్మణులై యుందురనియు జెప్పవచ్చును. సుమత్రా జావాదీప్తములలోని క్లింగులను వారు కళింగదేశము నుండివచ్చిన తెలుఁగువాండని పెక్కండ్రు చరిత్రకారులు తలంచుచుండఁగా

డాక్టరు బర్నెలుగా రుత్తరద్రవిడదేశతీరమునుండివచ్చిన ద్రమిళులని యభి
ప్రాయపడుచున్నారు. ఇప్పటి ద్రమిళులు శుమత్రాద్వీపమునందు విశేషము
గానున్నను ప్రాచీనక్లింగులు కళింగదేశమునుండి 'వచ్చినవారని యూహించు
టకు క్లింగుశబ్దము కళింగశబ్దమునుండి. పుట్టినదని సూచించుటయే ప్రబలాధార
ముగానున్నది. ఏదియెట్లున్నను పల్లవులకాలమునఁ దూర్పుతీరమునకును శుమ
త్రా జావా ద్వీపములకును ఐర్వ్యాపారము విశేషముగా జరుగుచుండెనని
యు, ఈరెండుదేశములనడుమ నోడలు నడుపఁబడుచుండెననియు, ఆంధ్రద్రా
విడ బ్రాహ్మణులు సహితముఁ బరదేశగమనమును నౌకావిహారమును జేయుచుం
డిరనియును స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పూర్వమెరుబది తొంబదిదినములవఱకు
సముద్రయానము చేయుచుండిన బ్రాహ్మణోత్తములసంతతివారు సముద్ర
యానము కూడదని నేడు వాదించుట వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు అప్పటి బ్రా
హ్మణుల యున్నతస్థితికిని ఇప్పటి వారి యవనతస్థితికిని గలకారణము తప్పక
గోచరము గాకమానదు. సముద్రయానము కూడదనివాదించు బ్రాహ్మణులు తమ
పూర్వుల వృత్తాంతమును జదువుకొని జ్ఞానవంతులయి దురాగ్రహమును విడిచి
పెట్టి దేశాభివృద్ధి కడ్డుపడక హిందూమాతరొక్క అభ్యుదయపరంపరాభివృ
ద్ధికై పరదేశములకుఁబోయి వచ్చినవారిని బాధింపక యాదరింతురుగాక.

వైష్ణవమతము.

పల్లవులు నందిని తురాయిగను ఖట్వాంగమును టెక్కెముగ నవలంబించి
సర్వసాధారణముగ శైవులుగనున్నను సంస్కృతశాసనములం బ్రకటించిన
వారిలోఁ గొందఱు వైష్ణవభక్తి పరాయణులుగనున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. కు
మారవిష్ణువు, విష్ణుగోపవర్త, సింహవిష్ణువు మొదలగు పేరులు వైష్ణవమతమును
దెలుపునవియైయున్నవి. కుమారవిష్ణువు మొదలగు రాజులు విష్ణువాదభక్తిరతు
లమయిన భాగవతులమని చెప్పుకొనుటయే వారు వైష్ణవమతావలంబుకులని ధ్రువ
పడుచున్నది. ఈకాలమునందే వైష్ణవమత మున్నతస్థితికి వచ్చుచున్నదని
యూహింపఁదగియున్నది. ప్రాచీనవైష్ణవాళ్వారు లీకాలమునందే తలయెత్తి
రని యూహింపఁదగియున్నది. ఈయాళ్వారులలో తిరుమలీశైయాళ్వారును

పల్లవరాజౌకఁడు మొదట పరిభవించి తరువాత పశ్చాత్తప్తఁడయ్యెనని యొక వైష్ణవగాథగలదు. ఆజవశతాబ్దములోని పల్లవులుకొందఱు వైష్ణవమత మవలంబించినను మఱికొన్ని శతాబ్దములవఱకు విజృంభింపకయుండెను. ఇంతకంటెఁ బల్లవరాజులకాలమున వైష్ణవమతమునుగూర్చి చెప్పవలసిన విశేషచరిత్రాంశ మేదియును గానరాదు.

గాంగపల్లవులు.

పల్లవుల మహారాజ్యాధిపత్య మెప్పు డస్తమించినదో సరియైనకాలము దెలియరాదు గాని నందివర్మపల్లవమల్లుఁడే కడపటి వాఁడని విశ్వసింపఁబడుచుండుటచేత నెనిమిదవ శతాబ్దాంతముతోఁ బల్లవ సామ్రాజ్య మస్తమించినదని చెప్పఁదగియున్నది. ఇట్లెనిమిదవ శతాబ్దముతోఁ బల్లవ సామ్రాజ్య మంతరించినను ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటకదేశములయందుఁ బల్లవరాజు లధికార పరిమితిగల చిన్నచిన్నరాజ్యముల కధిపతులై మఱికొన్ని శతాబ్దముల కాలమువఱకు దక్షిణ హిందూదేశమునందుఁ దమతమ పాత్రములను బ్రదర్శించుచునే యుండిరి. కడపటి పల్లవుల చారిత్రము సంగ్రహముగా నొకింత యిట వివరింతుము. ఈపల్లవకుటుంబములో నొకశాఖవారు కర్ణాటగాంగులతో సంబంధముగలవారమని దెలుపుకొనుచుఁ దొమ్మిదవ శతాబ్దాంతమువఱకు తొండైనాడులో విశేషభాగమును బరిపాలించుచు వచ్చిరి. ఇతర పల్లవులకును వీరికిని భేదము గన్పట్టుటకై వీరిని గాంగపల్లవు లనుచుండిరి. వీరలును భారద్వాజగోత్రులమనియును మహాభారతవీరుఁడైన యశ్వత్థామ సంతతి వారమనియుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఈ గాంగపల్లవరాజులలో విజయదంతివిక్రమవర్మ, విజయనండివిక్రమవర్మ, విజయనృపతుంగవిక్రమవర్మ, విజయాపరాజితవిక్రమవర్మయనురాజులు ప్రముఖులుగాఁ గన్పట్టుచున్నారు. తక్కిన విజయనరసింహ విక్రమవర్మ, విజయస్కంద శిష్య విక్రమవర్మ, విజయేశ్వరవర్మ అనుమువ్వురు రాజులును వేరులనుబట్టి చూడఁగాఁ బైవారికి సంబంధించిన వారుగనే గన్పట్టుచున్నారు. ఈపై నుదాహరించిన గాంగపల్లవులలో నృపతుంగవిక్రమవర్మశాసనములు బహుభూములయందుఁ బెక్కులు వ్యాపించియుండుటచేత మిక్కిలి పరాక్రమ

వంతుడని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు అపరాజిత విక్రమవర్త కడపటిష్ఠాఁ
డుగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నాఁడు. కుంభకోణమునకు సమీపము నందుండిన
శ్రీపెరుం బీయమను ప్రదేశమున నితఁడు వరగుణుడను పాండ్యరాజు నోడిం
చెను. తొమ్మిదవ శతాబ్దాంతమునందు ఆదిత్యుడను చోళరాజుచేత జయింపఁ
బడియెను. అంతటితో వీరి రాజ్యము చోడుల వశమయ్యెను. మైసూరుదేశము
లోని గాంగవాడి రాజులయిన పశ్చిమగాంగులును బాణులును గాంగపల్లవులకు
లోబడినవారని చెప్పెదరు. బాణరాజులను గూర్చి ప్రత్యేకముగ వేటొకప్రక
రణమున వివరింతుము.

మఱియొకపల్లవవంశము.

గాంగపల్లవులతోఁ గూడ మఱియొకపల్లవ వంశము తొండైనాడులోని
మఱియొకభాగమును బరిపాలించుచుండెను. వీరు నందివర్త పల్లవమల్లునివంశము
లోని వారమని చెప్పకొనుచుండిరి. తిరువళిక్కేణికాననమునందు దంతివర్త
మహారాజు పేరుగానంబడుచున్నది. నాలాయిర ప్రబంధములోని వైరమేఘుఁ
డు తొండై యారునకు రాజుని చెప్పఁబడియెను. తెల్లరేరిండ నందిపోతరాయని
శాసనములు కాంచీపురములోను తంజావూరుమండలములోని కొన్ని గ్రామముల
లోను గానంబడుచున్నవి. పల్లవతిలక వంశమునకు సంబంధించిన నందిపోతరాయ
రను మఱియొక పల్లవరాజుగలఁడు. ఈరాజులకును గాంగపల్లవులకునుగల సంబం
ధము భావీపరిశోధనలవలనఁగాని గానరాదు. రాష్ట్రకూటరాజయిన మూడవ
గోవిందరాజుచే జయింపఁబడిన దంతిగయను కాంచీపురాధీశ్వరుఁడు గాంగప
ల్లవ వంశములోనివాఁడో నందివర్తపల్లవ మల్లుని వంశములోని వాఁడోయో
యుండవచ్చును.

నలంబవాడిపల్లవవంశము.

కడప, కందనోలు, బల్లారి, అనంతపురమండలము లొకప్పుడు పల్లవ
రాష్ట్రములోఁ జేరియుండెనని యిదివఱకే తెలుపంబడియెను. పల్లవసామ్రాజ్య
ము విచ్ఛిన్నమైన తరువాత 32000 గల నలంబవాడి రాజ్యమేర్పడియెను.

ఈనలంబవాడి పల్లవరాజ్యములో నిప్పటి బల్లారిమండలములో నధికభాగమును మైసూరునకు తరభాగమును ఈశాన్యభాగమును జేరియుండినవి. ఈరాజ్యము నకు మొదట అనంతపుర మండలములోని హేమావతి రాజధానిగ నుండెను. అదియుప్పటి “పెంజేరు లేక హెంజేరు” అనుగ్రామముయొక్క ప్రాచీననామ మైయున్నది. నలంబులుతా మీశ్వరవంశజులమనియు, త్రినయన పల్లవుని వంశము లోనివారమనియును జెప్పకొనుచుండిరి. ఈత్రినయనపల్లవుఁడు విజయా దిక్కుఁడను చాళుక్యరాజువలన నోడింపఁబడిన త్రిలోచన పల్లవుఁడేయని నిర్దేశింపఁబడుచున్నాఁడు. ఈనలంబుల చరిత్రమును మైసూరుగెజటిరను గ్రంథము నందు రైసుదొరగారు కొంతవఱకుఁ దెలిపియున్నారు. ఈనలంబవాడి రాజవంశముయొక్క ప్రాచీన వృత్తాంతము తొమ్మిదవ శతాబ్దమునాటిదిగ నున్నది. బాణవంశమును నాశముఁజేసినని బడాయిగొట్టుకొనిన మహేంద్రాధిరాజున లంబుని శిలాశాసనముకంటి నేలము మండలములోని ధర్మపురియందుఁ గనుగొనఁబడినది. గాంగపల్లవులకాలములో పశువులను దొంగిలించెడివారని ద్రవిడచారిత్రములలో నలంబులు వర్ణింపఁబడియుండిరి. అట్టిగోగ్రహణములను గూర్చి తెలిపెడు రెండుశాసనము లుత్తరార్కాడు మండలములోని అంబూరుకడఁ గాని పించినవి. వేలూరునకు సమీపమునఁ గానిపించిన యొక శాసనములో “పల్లవము రారి”యనియెడి త్రిభువనాధీరనలంబుని పేరుగానవచ్చుచున్నది. నలంబవాడిదాటి వీరియధికార మెంతవఱకువ్యాపించెనో పైశాసనములంబట్టియే గోచరముకాఁగలదు. పశ్చిమగాంగరాజగు రెండవమారసింహుఁడు (క్రీ. శ. ౯౬౩ మొదలు కొని ౯౭౪ వఱకు) నలంబులనాశముఁజేసినట్లుగ గరువముతోఁ జెప్పకొనియును. చోడరాజగు మొదటిరాజరాజు (౯౮౫ మొదలుకొని ౧౦౧౩ వఱకు) నలంబవాడిని జయించినట్లుగఁ జెప్పకొనియున్నాఁడు. చాళుక్యులు కళ్యాణీపురమునఁ బరిపాలనము చేయుచున్న కాలమునందు నలంబరాజులకు బల్లారిమండలములోని కంపిలియను పట్టణము రాజధానిగ నున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఆభాగమున క్రీస్తుశకము ౧౩ వ శతాబ్దమువఱకు పల్లవులు గొంతవఱ కధికారమును గలిగియుండిరని శాసనములనుండి సాక్ష్యమును జూపవచ్చును.

ద్రావిడపల్లవులు.

తొమ్మిదవ శతాబ్దమున గాంగపల్లవు లాదిత్యచోడునిచేజయింపఁబడిన తరువాత ద్రావిడదేశములోని పల్లవులు చోడరాజులకడ నుద్యోగపదవులనువహించి వారలను గొలుచుచుండిరి. కళింగట్టుపారణియను ద్రవిడభాషా కావ్యములోఁ జెప్పినప్రకారము మొదటికులోత్తుంగ చోడునికాలములో (క్రీ. శ. ౧౦౭౦ మొదలుకొని ౧౧౧౦ వఱకు) కళింగదేశముమీఁదికి దండయాత్ర వెడలిన కరుణాకర తొండైమానను రాజుపల్లవుఁడును చెంగలుపట్టు మండలములోని వందలూరు సంస్థానాధిపతియునై యుండెను. విక్రమచోడుని క్రిందిరాజులలో తొండైమానురాజు మొదటివాఁడుగానుండెను. పండైండవ శతాబ్దములో పాండ్యరాజ్యాధిపత్యమునుగుఱించి జరిగిన యుద్ధములో తొండైమానురాజు కులశేఖరుని పక్షమునఁ జేరెను. కారట్టట్టాంగు గ్రామములో నొకభాగమును బ్రాహ్మణులకుదానముచేసిన సామంతనారాయణుఁడను సంస్థానాధిపతి తంజావూరు శాసనములలో నొకదానిలో తొండైమానని పిలువబడియెను. తొండైమానను పేరు క్రమక్రమముగాఁ బల్లవదేశమునుండి చోడదేశమునకుఁ బ్రాకినది. పల్లవరాజున బిరుదువహించి పుదుకోటను బాలించుతొండైమాను రాజుపల్లవులవంశమున జనించెనని తలంచుటకుఁ గారణముగలదు.

త్రినయనపల్లవవంశము.

తాము త్రినయనపల్లవులవంశములోని వారమని చెప్పుకొనుచుండిన కొందఱుస్థానిక రాజులయొక్క శాసనము లనేకము లాంధ్రదేశములోఁ గానంబడుచున్నవి. ఈత్రినయనపల్లవుఁడే ముక్కంటికాడువెట్టియని పిలువబడుచున్నాఁడు. ఈరాజులును తాము భారద్వాజగోత్రులమని చెప్పుకొనియుండిరి. వీరును కాంచీపురమున కధిపతులుగనుండిరి. కాంచీపురము కామాక్షీ దేవాలయములోని కామకోట్యాంబికకు భక్తులుగనుండిరి. వీరిశాసనములు కడప కందనోలు

(1) Journal of the Royal Asiatic Society, 1909; see notes on Archeological Exploration in India 1908-09 by Mr. F. H. Marshall, p. 1084

స్థలములందుండలములలోగరివశతాబ్దమువఱకును గానిపించుచున్నవి. వీరిచారిత్రముల నికమీదట రాబోవుప్రకరణముల వివరింతుము. ఆంధ్రదేశమును బాలించిన రెడ్డుకొందఱు పల్లవాదిత్యులమనియు, పల్లవప్రతి నేత్రులమనియు, బిరుదు పేరులు వహించుటచూడ వీరలకును బల్లవులకు సంబంధముకలదని చరిత్రకారులుహించుచున్నారు. వీనింగూర్చి వారలచరిత్రమును దెలుపుసందర్భమున వివరించి వ్రాయుదుము. కాంచీపురమును బాలించిన నందివర్తపల్లవమల్లునివంశములోఁ జేరిన కలివర్తకు చాళుక్యుఁడగు రెండవతాళరాజు వెలనాటి నీమలోనొకగ్రామమును దానముచేసెనని తాళరాజు శాసనమువలన ధ్రువపడుచున్నది. ఇయ్యది నందివర్తపల్లవమల్లుని వంశములోని యొకకుటుంబమువా రాంధ్రదేశమున స్థిరముగా నిలిచిపోయిరని చెప్పటకు ప్రత్యక్ష ప్రమాణముగా నున్నది.

ఆంధ్రద్రావిడ దేశములలోని పల్లె తెగవారును మఱికొన్ని తెగలవారును తాము వహింపకుల క్షత్రియుల మనియును, పల్లవరాజుల సంతతివారమనియును జెప్పుకొనుచున్నారు.

(1) Journal of the Royal Asiatic Society, 1909; see Notes on Archeological Exploration in India 1908.09 by : Mr. F. H. Marshall p. 1084.

పదుమూడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్ర చాళుక్యులు.

(క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దము మొదలుకొని ౧3 వ శతాబ్దమువఱకు.)

ఏడవ శతాబ్దారంభమునఁ జాళుక్యు లాంధ్రదేశముపై దండెత్తివచ్చి పల్లవరాజులను జయించి దేశమును స్వాధీనముపఱచుకొని నాటనుండి వేంగిదేశమును బరిపాలింపఁ గడంగిరని పూర్వప్రకరణమునఁ దెలిపి యుంటిమి. “ఈ చాళుక్యులెవ్వరు? ఎచ్చటనుండి వచ్చినవారు? వీరియదంత మేమి?” అని చదువరులు ప్రశ్నింపవచ్చును. కాబట్టి యాంధ్రచాళుక్యుల చరిత్రముం దెలిసికొనుటకుఁ బూర్వము వారి పూర్వుల రాజ్యక్రమము సంక్షిప్తముగా నిందు దెలుపుటయనావశ్యకముగాదు. చాళుక్యుల జన్మాదిక కథన మంతయుఁ గల్పిత గాథలలో నిమిడియున్నది. అయిన నవియే మనకు శరణ్యములుగానున్నవి. ఈకల్పిత గాథలు గ్రంథములలోనికిని శాసనములలోనికిని గూడ నెగఁబ్రాకినవి. బిల్హణ కవి విరచితమైన విక్రమాంక దేవచరిత్రమునందు చాళుక్యుల జన్మకథనము కొంత వివరింపఁబడినది. ఒకప్పుడు బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రాతఃకాల కృత్యంబుల నిర్వర్తిం చుచుండ నచ్చటికి నింద్రుఁడు చనుదెంచి ప్రపంచమున నే మనుష్యుఁడును యజ్ఞ యాగాదిక్రతువుల నాచరించి దేవతలకు; హవిర్భాగంబుల నొసంగకుండుటం జేసి పాపము పర్థిల్లుచున్నదని మొఱవెట్టుకొని యెనఁట! అంతట బ్రహ్మదేవుఁ డర్ఘ్యమిడు నిమిత్త ముదకమునకై పట్టి యుండిన తన చులుకము (పుడిసిలి) కేసి చూచెనట! అంతటాచులుకమునుండి మహాయోధుఁ డొకఁడు జనించి చాళుక్యవంశమునకుఁ గర్తయయ్యెనట! తరువాత మఱికొంతకాలమునకు నా వంశమునందు హరితుఁడు మానవ్యుఁడు నను నిరువురు మహావీరులు జనించి జగద్వీ ఖ్యాత కీర్తిఁ గాంచిరి. వీరి మొదటి రాజధాని అయోధ్యానగరముగా నుండె

శివుడు! శివుడు నీవంశములో నొకశాఖవారు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిరట! ఈవిక్రమాంక దేవచరిత్రము విక్రమాంక దేవుడను నామాంతరముగల పశ్చిమ చాళుక్య రాజయిన యాజు విక్రమాదిత్యుని చరిత్రమును వెలుపునదియై యున్నది. ఆంధ్రచాళుక్యులగు విమలాదిత్యుడు, రాజరాజనరేంద్రుడు, విక్రమచోడుడు మొదలగువారు ప్రకటించిన శాసనములలో నీగాథయే కొంతమార్పుతోఁ బ్రకటింపబడినది. విజయాదిత్యుఁ డయోధ్యానగరమునుండి దక్షిణాపథము మీఁద దాడివెడలివచ్చి యీదేశమును బరిపాలించుచుండిన త్రిలోచన పల్లవునితో యుద్ధముచేసి రణనిహతుఁడైనట్లును, పతివెంట వచ్చిన యాతనిపట్టమహిషిగర్భవతియై యుండి యా యాపత్సమయములోఁ బురోహితునిఁ గొందఱు పరిచారికలను వెంటఁగొని ముదివే మనియెడి యగ్రహారమునకుఁ దప్పించుకొని పోఁగా విష్ణుభట్ట సోమయాజీయను బ్రాహ్మణుఁ డామె నాదరించి తన గృహమున నుంచుకొని తాను గన్నకూతునువలె జూచి యామె గర్భమునఁ బుట్టినమగపిల్లవానికి తుత్రయోచితములయిన జాతకర్తాది సంస్కారములు నడిపి విష్ణువర్ధనుడని పేరుపెట్టి పెంచినట్లును, అతఁడు ప్రాయము వచ్చినవెనుక తన తల్లివలన సర్వవృత్తాంతమును దెలిసికొని చాళుక్య పర్వతమునకుఁ బోయి తపస్సుచేసి తనతండ్రి రాజ్యమును వహించి కదంబులను గాంగులను జయించి నర్మద మొదలుకొని సేతువువఱకు నున్నయేడుకోట్ల యేబదిలక్షల గ్రామములు గల దేశమునంతయును బరిపాలించినట్లును పైశాసనములలోఁ జెప్పబడియున్నది. నాటనుండియు చాళుక్యరాజులకు విష్ణువర్ధనుడను పేరు పరంపరగా వచ్చుచుండెను. చాళుక్యుల తామ్రశాసనములలోఁ గొందఱు వీరు మానవ్యగోత్రులనియును, హరితి పుత్తులనియునుఁ దెలుపబడియుండెను. వారలు సత్తమాత్మకల రక్షణముగలిగి కార్తికేయానుగ్రహమున నభ్యుదయమును గాంచిరి. వారు నారాయణానుగ్రహముచే వరాహాధ్వజమును బడసి యాధ్వజము నీడనుండి ఆనేక రాజులను వశపఱచుకొనిరి. ఆఱవకతాబ్దమున మొట్టమొదట జయసింహుఁడను రాజు రాష్ట్రకూట రాజయిన కృష్ణుని కుమారుడగు నింద్రుని నుఁ క్కడంచి రాజ్యమును స్థాపించి చాళుక్యవంశ కర్తయయ్యెనని యేపూరు మిరా

జాననములవలనఁ దెలియుచున్నది. ¹ దక్షిణదేశములఁ బాలించిన చాళుక్య రాజులలో మొదటివాఁడు జయసింహుఁడు. విష్ణుశర్మ చేత సంరక్షింపఁబడిన చాళుక్యపర్వతమున గౌరిని గూర్చి తపస్సుచేసి సేనలను గూర్చికొని వచ్చి దక్షిణ హిందూస్థానమునంతను జయించెనని చెప్పఁబడిన విజయాదిత్యతనూభవుండగు విష్ణువర్ధనుఁడు తాను పొందిన జయములను బట్టి జయసింహుఁడను బిరుదు నామమును బొందినట్లు కనఁబడుచున్నది.

ఒక చిత్ర మైన సంబంధము.

ఆంధ్రసామ్రాజ్యమునకు లోబడి క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమున హరితిపుత్ర శాతకర్ణియను సాంధ్రరాజు కర్ణాటకమును బాలించుచుండెననియును వానికి వనవాసి (Banavasi) రాజధానిగ నుండెననియు నింతకుఁ బూర్వము దెలిసికొనియుంటిమి. తరువాత నాదేశము గాంగులకును పల్లవులకు నటుపిమ్మట కదంబులకును స్వాధీనమై నాలవశతాబ్దాంతము వఱకును వారలచేఁ బరిపాలింపఁబడియెను. ఈప్రాచీన కదంబులు జైనమతావలంబకులుగ నుండిరి. మఱియు వీరలు మానవ్యగోత్రుల మనియు హరితిపుత్రులమనియును జెప్పుకొనిరి, ¹ కదంబులకుఁ దరువాత నుత్తర కర్ణాటకమునకు రాష్ట్రకూటులు ప్రభువులయిరి. ఆ అవశతాబ్దాదిని చాళుక్యుఁడయిన జయసింహుఁడు కర్ణాటకమును బాలించెడి రాష్ట్రకూట రాజయిన కృష్ణుని కుమారుఁడగు నింద్రుని నుక్కడంచి రాజ్యమాక్రమించుకొనియెనని యేపూరు మిరాజుశాసనములు చాటుచున్నవని పైని జెప్పియుంటిమి. ఈచాళుక్యులును తాము మానవ్యగోత్రులమనియును హరితిపుత్రులమనియును జెప్పుకొనిరి. వీరిలోనుండి మఱియొక శాఖగాఁజీలి యాంధ్రదేశమును బాలించిన పూర్వచాళుక్యులునుగూడ తాము హరితిపుత్రుల మనియును మానవ్యగోత్రులమనియును జెప్పుకొనిరి. చాళుక్యుల శాసనములలోని గాథలో హరితిపుత్రులను పేరెట్లు వచ్చినదియుఁ దెలుపఁబడి యుండలేదు. ఒక శాసనమునందు హరితిపుత్రులయనునది హరితపుత్రులయని పేర్కొనఁబడినది. విక్రమాంక దేవ

1 Jour. R. A. S., Vol. II., III. IV.; Ind. Ant., Vol. VII. p. 12.

చరిత్రమునఁ జాళుక్యవంశమున హరితుఁడు మానవ్యుఁడనను వీరులు జనించి ప్రసిద్ధులయిరని పేర్కొనఁబడియుండెను. ఆంధ్రభృత్య వంశములోఁజేరిన “గోతమిపు త్త్ర)శాతకర్ణి, వాసిష్ఠిపు త్త్ర)శాతకర్ణి, మాధారిపు త్త్ర)శక సేనుఁడు” అనునారి పేరులరీతిగా నే హరితిపు త్త్ర) శాతకర్ణి యను పేరులోని హరితిశబ్దము స్త్రీ వాచక మైయుండెను. హరితిశబ్దము హరితిశబ్దముగా మార్పుట చిత్రముగా నున్నది చాళుక్యు లు త్తిరముననున్న కాలమునఁగూడ హరితిపుత్తు)లను పేరుగలిగియు న్నుట్లుగ విజయవర్మయొక్క కైరాళాసనము చాటుచున్నది. అలహాబాదు ప్రాంతముననున్న రీవాలోని యొక శాసనము మహీపాలుని నామమో లేక మఱి యొక విడిమనుజుని పేరో తెలియదుగాని హరితిపు త్త్ర) శాసకుఁడని యొక నామ మును పేర్కొనుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీస్తునకు పూర్వము రెండవ శతాబ్దము లోనిదిగ నొకరు చెప్పియున్నారుగాని డాక్టరు బర్గెస్సుగారంత పూర్వపు శా సనముగాదని యభిప్రాయపడియున్నారు. ¹ ఈచిత్రమైన సంబంధమునుబట్టి చూడఁగాఁ జాళుక్యులు గూడ దక్షిణాపథములోని వారేగాని యయోధ్యనుం ధ్రోపచ్చిన వారుగారనియు, ఆంధ్రపష్టావ సంయోగమువలన జనించిన పల్లవులని యేమి సంకీర్ణ జాతివలెనె ఆంధ్రశకసంయోగమువలన జనించిన యొక సంకీర్ణ జాతిగా నుండనోపుననియు, ఇట్లు హిందూమతావలంబకులయిన పల్లవులును చాళుక్యులును తాము సంకీర్ణ జాతులవారమని తెలియఁబడకుండఁ దమజాతి శ్రేష్ఠత్వము నిరూపించుటకై యార్యక్షత్రియులమని పౌరాణిక క్షత్రియ వంశములతోఁ దమవంశములను బంధించి చంద్రవంశజులమని చెప్పకొనసాగి రని మాయభిప్రాయము. పదునొకండవ శతాబ్దమునందలి చాళుక్యుల శాసనము లలో మాత్రమే పౌరాణిక వంశవృక్షము గల్పింపఁబడినదిగాని యంతకుఁ బూ ర్వపు శాసనములలోఁ గానరాదు. పూర్వచాళుక్య శాసనములలో రణస్థిపూడి, కోరుమిల్లి చెల్లూరు శాసనములలోఁ బౌరాణిక వంశము వివరముగా వర్ణింపఁబ డినది. ఈ శాసనములలో రణస్థిపూడి శాసనము విమలాదిత్యునిచే వ్రాయించఁ బడినదిగావునఁ దక్కినవానికంటెఁ బూర్వమునం దుండినది. ఈ శాసనమును

వ్రాసినవాఁడు భీమన భట్టను బ్రాహ్మణుఁడు గావునఁ బౌరాణిక వంశవృక్షమును మొదట గల్పించినవాఁ డితఁడేయై యుండవలయునని కొందఱు తలంఁచుచున్నారు.

చాళుక్యవంశము.

జయసింహవల్లభ మహారాజు.

ఇతఁడు విజయాదిత్యుని కుమారుడనియు విష్ణుభట్ట సోమయాజివలనఁ బెంపఁ బడి విష్ణువర్ధనుడను నామమును ఁహించి యుక్తవయస్సువచ్చిన తరువాత చళుక్యపర్వతమునకుఁబోయి గౌరినిగూర్చి తపస్సునేసివచ్చి కొంతసేనను గూర్చుకొనిపోయి కదంబులను గాంగులను, రాష్ట్రకూటులను యుద్ధములలో నోడించి రాష్ట్రకూటరాజయిన యింద్రుని నుక్కడించి వానిరాజ్యమును గైకొని వాతాపినగరము రాజధానిగాఁ బరిపాలనముచేయ నారంభించెనని యిదివఱకె దెలిపియుంటిమి. ఈజయములవలన నే యీతనికి జయసింహుడను బిరుదు నామముగలిగినది. ఈజయసింహుఁడు కాంచీపురాధీశ్వరుం డయిన పల్లవరాజు కొమార్తెను వివాహముఁ జేసికొని యామెవలన విజయాదిత్యుడను కుమారుని గాంచెను.

రణరాగుఁడు.

ఈవిజయాదిత్యుఁడు బహుపరాక్రమవంతుఁడై పరరాజులతో యుద్ధములునలుపుచు రణరాగుడను బిరుదమును గాంచెను. వీనికిఁ బులకేశివల్లభుడను కుమారుఁడు కలిగెను.

శ్రీపులకేశివల్లభ మహారాజు.

ఇతఁడశ్వమేధాది యాగములఁ బెక్కింటి నాచరించి విశేషక్తి నంప న్నుడయ్యెను. మఱియును వాతాపి నగరమును పునర్నిర్మాణముఁ గావించి రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించెను. ఈచాళుక్యవంశమునఁ బ్రఖ్యాతిఁగాంచిన వారిలో మొదటివాఁ డీతఁడేయని తోచుచున్నది. వీనితరువాతి శాసనములన్నియు వీనిపేరుతో వంశము వర్ణించుటకుఁ బ్రారంభించుచు వచ్చినవి. సత్యాశ్రయ

శ్రీపులకేశి వల్లభ మహారాజనునది వీని సంపూర్ణమైన బిరుదునామముగా నున్నది. వీనికుమారుడు కీర్తివర్మ మహీపాలుడుగా నుండెను.

శ్రీకీర్తివర్మవల్లభమహారాజు.

ఇతఁడు త్తరకొంకణమును బాలించెడిమూర్ఖులును, ఉత్తరకర్ణాటము లోని వనవాసిని బాలించెడి కదంబులను జయించి ఖ్యాతిఁగాంచెను. వీనికి “పులకేశి జయసింహుడు, విష్ణువర్ధనుడు” అనుముగ్గురు కుమారులుండిరికాని కీర్తివర్మ మరణానంతరము వానిపుత్రులు మిక్కిలి పసివాండ్రుగ నుండుటచేత కీర్తివర్మసోదరుడు మంగళేశుడు రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనము నేయించుండెను.

మంగళేశుడు.

ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత త్రిపురమును రాజధానిగా చేది దేశమును బాలించుచుండిన కాలచుర్యులనురాజులను జయించెను. ఇతఁడుతన దిగ్విజయయాత్రలను పూర్వపశ్చిమసముద్రములవఱకుఁ బఱపెనని చెప్పుదురు. పశ్చిమసముద్రతీరమునందలి రేవతీద్వీపము నితఁడు వశముఁజేసికొనియెను. ఇతఁడు విష్ణ్వలయములను నిర్మించి భూములొసంగి బ్రాహ్మణుల కనేకదానధర్మములనుగావించి పేరుపొంది యిరువదినాలుగు సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసియుండెను. వీనితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁడు కీర్తివర్మ జ్యేష్ఠకుమారుఁడయిన పులకేశి. మంగళేశుడు తన తరువాత తనకుమారుడే రాజ్యపాలనము చేయుటకై రహస్యముగాఁ బ్రయత్నములు చేయుచుండుటను గనిపెట్టి యుక్తవయస్సువచ్చి మిక్కిలి సామర్థ్యము గలిగియుండిన పులకేశి వానిప్రయత్నముల నన్నిటినీ భగ్నముగావించి రాజ్యాధికారమునంతను దాను బూని పరిపాలించుచుండెను. మంగళేశుడు తనకుమారునికిఁ బట్టముగట్టవలెనని చేయుచుండిన ప్రయత్నములో డనప్రాణములను రాజ్యమునుగూడ గోల్పోయెను.

శ్రీసృష్టివల్లభమహారాజు.

ఇతఁడు శాలివాహనశకము ౫౩౩నకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౬౧౧వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకు వచ్చెనని యొకశాసనమునుబట్టి దెలియుచున్నది.

మంగళేశుని మరణానంతరము నదివఱకు మంగళేశుని పరాక్రమమునకు వెఱచి
యణగియుండిన శత్రురాజులందఱును విజృంభించి పులకేశిపై దండెత్తిరి.
ఆయుధములలోఁ బులకేశియు వానిసైన్యములు ననమానాద్భుతశౌర్యపరా
క్రమశక్తులను జూపుటచేతఁ గొందఱు పలాయనులయిరి. అధికశౌర్యవంతుఁ
డును రాష్ట్రకూటరాజును నగు గోవిందరాజు పులకేశిని శరణువేడెను. పులకేశి
వానిని మిత్రునిగాఁ జేకొనివానికి ననేకబహుమానము లొసంగెను. పిమ్మట నా
తఁడు ఐనవాసిని ముట్టడించి కదంబులనుజయించి ఐశపఱచుకొనియెను. చేర
దేశమును బాలించుగాంగులు ఐశులయిరి. తరువాత కొంకణదేశములోని మూర్ఝ
లపైదాడివెడలి వారిని సులభముగా లోబఱచుకొనియెను. నూఱుయోడలతో
బయలుదేటి నముద్రలక్ష్మియని పిలువంబడుచుండిన సముద్రతీరమునందలి పూరి
యనుపట్టణమును ముట్టడించెను. ఇది పూర్వము మూర్ఝలకును దరువాత శిల్పార
రాజులకును రాజధానిగనుండెను. తరువాత లాటమాళవఘోషరరాజులు వాని
చే జయింపఁబడి కప్పములు గట్టుచుండిరి. ఇక్కాలమున నుత్తరహిందూదేశమున
గజ్యాకుబ్జము రాజధానిగఁ జేసికొని యుత్తరహిందూదేశమునంతనుజయించి
సార్వభౌముఁడైయుండిన హర్షవర్ధనుఁడు దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు బయలుదే
డలినప్పుడు పులకేశి యెదుర్కొని వానిని క్రిందికిరానీయక వానిమనోరథమును
భగ్నముగావించెను. అంతటినుండి పులకేశి రాజపరమేశ్వరుఁడన్న బిరుదాభి
దానమును పొందెను. వీనిసంపూర్ణమైననామము సత్యాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్లభ
మహారాజసేనదిగానుండెను. ఇతఁడు మహారాష్ట్రకములనియెడు మూడురాజ్య
ములకు ప్రభువయ్యెను. సర్వవిధములచేతను చాళుక్యులలో బహుసమర్థుఁడుగా
నుండెను.

పూర్వదిగ్విజయయాత్ర.

ఇతఁడాఱవశతాబ్దాదిని బహుసేనలంగూర్చుకొనిపోయి దక్షిణకోసల
మునుజయించి కళింగవేంగిదేశములపైదండెత్తివచ్చి మొట్టమొదట పిష్టపురమును
ముట్టడించెను. ఈతని దండయాత్రలో నీసత్యాశ్రయ పులకేశివల్లభునికిఁ గనిష్ఠ
సోదరుఁడును యోధవరుఁడునగు విష్ణువర్ధనుఁడుగూడ నుండెను. ఆకాలమున

పిఠపుర (Pithapuram) దుర్గము శత్రువులకు దుస్సాధ్యమైనదిగ నుండెను. ఈచాళుక్యులు పిఠపురదుర్గమును ముట్టడించి స్వాధీనముజేసికొనిరి. ఇట్లకళింగమును వేంగిని వశపఱచుకొని శ్రీసత్యాశ్రయ పుథీవల్లభమహారాజు పల్లవనాయకుని కాంచీపురదుర్గములోఁదలదాచుకొనునట్లుచేసెనని అయిహోలె శాసనమునం బేర్కొనఁబడినది.¹ ఈశాసనములోని వాక్యమునుబట్టి పిఠపురమును బాలించుచుండినది పల్లవులని తేటపడుచున్నది. ఈపులకేశి రెండవతమ్ముఁడయిన విష్ణువర్ధనుని దనకుఁ బ్రతినిధిగానుండి కళింగవేంగిదేశములను బరిపాలనము చేయవలసినదిగా నియమించి తనదేశమునకు వెడలిపోయెను. ఈవిష్ణువర్ధనుఁడే తరువాత స్వతంత్రుఁడై మొదటివిష్ణువర్ధనుఁడను పేరుతో వేంగిరాష్ట్రమును బరిపాలించి పూర్వచాళుక్య వంశస్థాపకుఁడయ్యెను.

ఆంధ్రచాళుక్యులు.

కుబ్జవిష్ణు వర్ధనమహారాజు.

(క్రీ. శ. ౬౧౫ మొదలుకొని ౬౩౩ వఱకు.)

ఆంధ్రచాళుక్యులలో మొదటివాఁడయిన యీవిష్ణు వర్ధనుఁడు మఱుగుజ్జుగ నుండుటచేతను గాఁబోలు నీతనిని కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁ డందురు. ఆంధ్రదేశమును బాలించిన విష్ణువర్ధనులలో నీతఁడు మొదటివాఁడు. ఇతఁడు మఱుగుజ్జువాఁడయినను మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడయిన శూరుఁడు. ఇతఁడు మొదట యువరాజుగనుండి మహారాష్ట్రదేశములోని సతారా పంథరపురమండలములను బరిపాలించుచుండెను. భీమరథీతటమున నొకగ్రామమును బ్రావృణులకు దానముచేసెనని తెలిపెడి దానశాసనమొకటి సతారాలోఁ గాన్పించినది.²

సత్యాశ్రయఁడు కళింగమును వేంగినిజయించిన తరువాత పరిపాలకుఁడుగా నియమింపఁబడి స్వతంత్రుఁడై ౬౧౫ వ సంవత్సరమున చైత్ర శుద్ధపూర్ణిమ తరువాత మహారాజ పదవినిగాంచి ౬౩౩ వ సంవత్సరమువఱకును పదునెని

(1) Ind. Ant, Vol viii., p. 245; (2) Jour. B. B. R.A. S. Vol. II.. p. 11.

మిది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసెను. ఇతఁడు విషమంబులై దుస్సాధ్యములు గనుండిన దుర్గమంబులను సాధించి మనోరథసిద్ధిని గాంచినవాఁడు గావున విషమసిద్ధియను బిరుదమును వహించినవాఁడు. ఈబిరుదమును వహించిన వారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు. ఇతఁడు పుష్కపురము రాజధానిగాఁ జేసికొని కళింగ వేంగిదేశములను బరిపాలించినవాఁడు. వీనికి పుష్కపురము రాజధానిగ నున్నట్లు విశాఖపట్టణ మండలమున సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని తిమ్మాపుర శాసనమువలన బోధపడుచున్నది. ¹ ఈశాసనములోని రాజముదికలో శ్రీవిషమసిద్ధి యనుపేరు గానంబడుచున్నది. ఈశాసనముయొక్క భాష సంస్కృతము. లిపి వేంగిలిపిగా మున్నది. ఈశాసనముయొక్క వైఖరి కళింగ గాంగులయిన యింద్రవర్మయొక్క ఆచ్యతాపుర శాసనమును, దేవేంద్ర వర్మయొక్క శ్రీకాకుళ శాసనమును బోలి యున్నది. ఈశాసనమునందితఁడు సత్యాశ్రయ పల్లభ మహారాజుయొక్క (రెండవ పులకేశి) ప్రియానుజుడనియు, కీర్తి వర్మయొక్క ప్రియసుతుడనియును, రణ విక్రముని : (మొదటి పులకేశి) పాత్రుడనియు, ర్ణరాగుని (విజయాదిత్యుఁడు) ప్రపాత్రుడనియుఁ జెప్పబడియుండెను. ఇంతియగాక వీనిశాసనము మఱిరెండు గానుపించుచున్నవి. అందొకటి విశాఖపట్టణ మండలములోని చీపురు పల్లిశాసనముగానున్నది. ఈవిష్ణువర్ధనుఁడు డిమిల సీమలోని కలవకొండ గ్రామమును తనరాజ్యకాలముయొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరమున శాలివాహనశకము ౫౫౫ శ్రావణ శుద్ధపూర్ణిమనాఁటి (క్రీస్తుశకము ౬౩౨ వ సంవత్సరము జూలై నెల ౭ వ తేది) చంద్రగ్రహణ కాలమున విష్ణుశర్మమాధవశర్మలను బ్రాప్తానులకు దానముచేసెనని చెప్పబడినది. ఈదాన శాసనము పూ(కి) లేక పక్కి (పక్షి) రాష్ట్రములోని చెఱుపూరునుండి (చీపురుపల్లి) ప్రకటింపబడినది. ² విశాఖపట్టణ మండలములో సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని యెల్లమంచిలిగ్రామమునకు రెండున్నర మైళ్లదూరమున డిమిలయను గ్రామము పూర్వము

(1) No 574, public, 17th July 1908, 60-61

(2) Ind, Ant, Vol XX., p. 15 and 69 ; J. A. S. B.

మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కెక్కినదిగాఁ గానిపించుచున్నది. ఈదిమిల పొంతప్రదేశము¹ దిమిలి నీమగా నేర్పడినది. ¹ ఈవిషయసిద్ధి విష్ణువర్ధనుని మఱియొక శాసనము గుంటూరుమండలములోని చెజ్జరాలయను గ్రామమునందుఁ గానుపించినది. ² ఈశాసనముల నన్నిటిని బరిశోధించిచూచిన వీరినిరాజ్యము గంజాముజిల్లా మొదలుకొని నెల్లూరివఱకును వ్యాపించియుండినటులఁ గన్పట్టుచున్నది. వీనిరాజ్యమునకు నుత్తరమున కళింగగాంగులును దక్షిణమునఁ గాంచీపురపల్లవులును, ఆంధ్రోచోడులును, ఆంధ్రబాణులును, పశ్చిమంబునఁ బశ్చిమ చాళుక్యులును రాష్ట్రకూటులును బరిపాలనము నేయుచుండిరి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనునితో నీదేశమునకుఁ బట్టవర్ధన వంశ జాడయిన కాలకంఠుడనువాఁడు వెంబడించివచ్చెను. ఇతఁడు విష్ణువర్ధనునకు దళవాయిగనుండెను. ఇతఁడు జైనుఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఈదళవాయి దద్దరయను రాజును జయించెను. వీనిసంతతివారు చాళుక్యులుకడ మంత్రులుగను సేనాధిపతులుగనుండి సమ్రాటములను గాంచుచుండిరి.

జయసింహవల్లభ మహారాజు.

(౬౩౩ మొదలు కొని ౬౬౩ వఱకు)

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁ డతని జ్యేష్ఠపుత్రుడగు జయసింహుఁడు. ఈజయసింహవల్లభ మహారాజు ౬౩౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౬౬౩ వ సంవత్సరమువఱకును ముప్పదేండ్లు రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. వీనికోరికలన్నియును సిద్ధించినవి గావున వీనికి సర్వసిద్ధియను నామము గలిగెను. వీనికాలముననే దిమిలివిషయములో సర్వసిద్ధియను పట్టణము గట్టఁబడినదిగాఁ గానిపించుచున్నది. ఇయ్యది పూర్వమొక ప్రఖ్యాతమైన పట్టణము గానుండెననుటకు సందియములేదు. ఇప్పుడిది విశాఖపట్టణమండలములోని యెల్లమంచిలికి నైదున్నర మైళ్లమారములో నొకచిన్న గ్రామముగానున్నది. ఈగ్రామమునందు ౧౨౬౧ వ సంవత్సరము వఱకు తాలూకాకచేరియుండుటచేత

(1) The Vizagapatam District Gazetteer p. 309; (2) No 154 of Appendix A, Annual Report on Epigraphy of 1899.

నిప్పటికిని సర్వసిద్ధి తాలూకాయని వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. ¹ వీనిపేరుగల శాసనమొకటి కృష్ణామండలములోని పెదమద్దాలి గ్రామమునందు దొరకినది. ఈ శాసనములో గృహహార విషయములోని (గుడివాడ విషయము) పెనుక పట్టుగ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లు చెప్పఁబడినది. ఇయ్యది జయసింహుని రాజ్యకాలముయొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరముననుదయపురము నుండి ప్రకటింపఁబడినది. ² ఉదయపుర మెక్కడిదో తెలియకున్నది. ఒక వేళ వేంగిపురమునకే యుదయపురము పేరుకలదేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. అట్లయినచో నితఁడు తండ్రివలె పిమ్మపురమును రాజధానిగఁ జేసికొనక వేంగిపురమునే రాజధానిగఁ జేసికొని యుండవలయును. వీనికాలములోనే హానుత్సాంగను చీనాయాత్రికుఁ డీదేశమును జూడవచ్చెను. అతఁడీదేశమును అంతాలో (An-to-lo) అనగా ఆంధ్రమనియును, వేంగిపురమును పింకిలో (Pim-khi-lo) అనియునుఁ బేర్కొని యుండుటఁగూడ జయసింహుఁడు వేంగిపురముననుండెనని సూచించుచున్నది. అయిననింకను విచారింపవలసియున్నది. ఈదేశమున నాకాలమున జనసంఖ్య బహుస్వల్పముగనుండెనని హానుత్సాంగు చెలిపియున్నాఁడు. ఒకప్రక్కనుండిగాంగులు మఱియొకప్రక్కనుండి కదలులు నొకవైపునుండి చోడులు మఱియొకవైపునుండి రాష్ట్రకూటులు నింకొక చక్కనుండి, కళింగగాంగులు ముట్టడించుచుండఁగా నీదేశము వేడిమంగలము వలె వేగుచుండునపుడు జనసంఖ్య యెట్లభివృద్ధిగాంచగలదు? అయినను చాళుక్యరాజులు బహుసమర్థులును మిక్కిలి బలాధ్యులునగుటవలన స్వరక్షణమందే ముఱకయుండి రాజ్యమును గాపాడుకొనుచువచ్చిరి.

ఇంద్రభట్టారకుఁడు. ౬౬౩.

ఇతఁడు కుజ్జవిష్ణువర్ధనుని ద్వితీయపుత్రుఁడు; జయసింహునితమ్ముఁడు. ఈయింద్రభట్టారకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడయిన వెంటనే సామంతరాజులును, శత్రురాజులును నేకమై వీనిని పదభ్రష్టునిగావింపవలయునని కుట్రచేయ నా

1 The Vizagapatam District Gazetteer p. 314; (2) Ind Ant, Vol Xiii, 137; Ibid, Vol XX, p. 97

ర్శించిరి. ఈరాజ ద్రోహులకు నధిరాజేంద్రవర్తనాయకుడుగా నుండెనని ప్రభాకరమహారాజుకుమారుడగు పృథ్వీమూలునియొక్క గోదావరిమండలశాసనము దెలుపుచున్నది.¹ అధిరాజేంద్రుడు కళింగనగరమును రాజధానిగ నుత్తరకళింగమును నేలుచుండుగాంగవంశజుడయిన యింద్రవర్తిమహారాజేగాని యన్యుడుగాడు.² వీనిరాజ్యము చాళుక్యరాజ్యమునకు నుత్తరముననున్నది. ఆ రాజులతో జరిగిన యుద్ధములో నింద్రభట్టారకుడు మృతినొందియుండును. ఆ కారణముచేత నాతనిరాజ్యపరిపాలన మేడుదినములలోనే ముగిసిపోయినది.

రెండవవిష్ణువర్ధనుడు.

(కీ. శ. ౬౬౩ మొదలుకొని ౬౭౨వఱకు)

ఇంద్రభట్టారకుని మరణానంతరము వానికొడుకు విష్ణువర్ధనుడు సింహాసనమెక్కినాడు. ఇతడు శత్రురాజులనుజయించి సర్వలోకాశ్రయుడనియు, విషమసిద్ధియనియు బిరుదు పేర్లువహించెను. ఇతడు తొమ్మిదిసంవత్సరములు నిరంకుశముగఁ బరిపాలనముచేసెను. ఈసర్వలోకాశ్రయుడయిన రెండవవిష్ణువర్ధమహారాజుచేసినయొక దానశాసనమునందు “ఆత్మవిజయరాజ్యపంచమే సంవత్సరఫాల్గుణమాసే అమవాస్యాం సూర్యగ్రహణనిమిత్తం” అనితకసంవత్సరము ౫౭౦ ఫాల్గుణబహుళమావాస్యకు సరియైన ౬౬౯వసంవత్సరము ఫిబ్రవరి నెల ౧౭ తేది వీనిరాజ్యకాలములో నైదవయేడని చెప్పబడియుండుటచేత వీనిరాజ్యపాలనము ౬౬౩వసంవత్సరము ఫాల్గుణబహుళములోఁ జూరంభమైనదని చెప్పవచ్చును. వీని పేరుగల శాసనములు రెండుగానవచ్చుచున్నవి. అందొకటి నెల్లూరుమండలములో నెచ్చటనోగాన్నించినది. కర్తరాష్ట్రములోని రేయూరుగామము దానముచేయబడినట్లుగఁ దెలిపెడి శాసనమైయున్నది. కర్త(కర్త) రాష్ట్రము ప్రస్తుతగుంటూరు మండలములోనిదని యిదివఱకె తెలిసియుంటిమి. ఈశాసనము వీనిపరిపాలనముయొక్క రెండవసంవత్సరమున చైత్రశుద్ధదశమి బు

(1) Jour. Bo. Br. R. As. Soc vol XVI, p. 119

(2) Ibid, Ind Ant, Vol XIII, pp 120-122 and Ibid : XVI p. 132.

ధవానరంబునకు సరియైన $\underline{\text{E}}\underline{\text{E}}$ రవసంవత్సరము మార్చి ౧౩వ తేదీని ఎఱ్ఱయ్యకొడుకు వినాయకునిచే వ్రాయబడినది.¹ మొదటిశాసనము గృహహారవిషయములోని (గుడివాడసీమ) పల్లివాడప్రజలకు నాజ్ఞ చేయబడినదిగనున్నది. ఈశాసనములోని విషయవివరము గానరాదు.²

మంగియువరాజు.

(క్రీ. శ. $\underline{\text{E}}\underline{\text{2}}\underline{\text{2}}$ మొదలు $\underline{\text{E}}\underline{\text{F}}\underline{\text{E}}$ వఱకు)

ఈమంగియువరాజు రెండవవిష్ణువర్ధనుని కుమారుడు. ఇతడు $\underline{\text{E}}\underline{\text{2}}\underline{\text{2}}$ వ సంవత్సరము మొదలుకొని $\underline{\text{E}}\underline{\text{2}}\underline{\text{E}}$ - వ సంవత్సరమువఱకును, ఇరువదియైదు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసెను. వీనికి సర్వలోకా శ్రయుడనియు, విజయసిద్ధియనియు బిరుదునామములుగలవు. వీనిపేరుతోఁ బ్రకటింపబడిన శాసనములు మాడు గాన్పించుచున్నవి. అందొకటి కర్తరాష్ట్రములో నూతుల పట్టణాగ్రామములోని కొన్నిభూములను బ్రాహ్మణులకు దానముచేయబడియెనని తెలుపునదియై యున్నది. నిస్సారాష్ట్ర దూతకుడని తెలుపంబడిరాదు. ఈశాసనము మంగియువరాజుపాలనముయొక్క యిరువదవ సంవత్సరముననుత్తరాయణ సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున దానముచేయబడినట్లుగ గూడ దెలుపుచున్నది.³ గుంటూరుమండలములో వంగవోలు తాలూకాలోని చెందలూరు శాసనముగూడ మంగియువరాజు నామమును పేర్కొనుచున్నది. కర్తరాష్ట్రములోని (కర్తనాడు) చెందలూరుగ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేయబడినట్లుగఁ జెప్పబడినది.⁴ మంగియువరాజుయొక్క మఱియొకశాసనము విశాఖపట్టణ మండలములోని తిమ్మాపురమున నూతనముగాఁ గానంబడినది. ఆశాసనమింకను సంపూర్ణముగఁ బ్రకటింపబడి యుండలేదు.⁵ ఇదియును దిమిలిసీమలోనిదిగానే గన్పట్టుచున్నది. ఈమంగి యువరాజుయొక్క చెందలూరు శా

(1) Ind. Ant, Vol Vii, p. 185; ibid Vol viii p. 320

(2) Ibid Vol Vii p. 191

(3) Ind. Ant Vol XX. p. 105; (4) Ep. Ind Vol III, p. 236 (5) no 574, Public, 17th July 1908, paras 12-14

సనములో పల్లవరాజగు కుమారవిష్ణుని చెందలూరుశాసనములో వలెనె రాజకీయోద్యోగీయులకు నైయోగికులని పేరు పెట్టబడియెను. మంగియువరాజు రాజ్యముగూడ విశాఖపట్టణ మండలములోని చీపురు పల్లి మొదలుకొని నెల్లూరివఱకు వ్యాపించియున్నట్లు గానంబడుచున్నది.

రెండవజయసింహుడు.

(౧౯౯ మొదలుకొని ౨౦౯ వఱకు)

ఇతఁడు మంగియువరాజుయొక్క ప్రథమ కళత్రమునకు జనించినవాఁడు. ఇతఁడు పదుమూడు సంవత్సరములు మాత్రము పరిపాలనము చేసెను. విష్వర్థ గ్రామములోని చెఱువుగట్టుమీది యొకతాతిపలకపై నుండుశాసనములో జయసింహుని నామము గానంబడుచున్నది గాని యయ్యది నకలలోకాశ్రయ జయసింహవల్లభ మహారాజునకు సంబంధించినదిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈరెండవ జయసింహునకు నట్టిబిరుద మున్నట్లు గానంబడదు.

కొక్కిలివిక్రమాదిత్య భట్టారకుడు. ౨౦౯

ఇతఁడు రెండవజయసింహుని సవతితమ్ముడు. మంగియువరాజునకు ద్వితీయ కళత్రమువలనజనించిన ద్వితీయపుత్రుడు. రెండవ జయసింహుని మరణానంతరము నక్రమముగా రాజ్య మాక్రమించుకొని తొమ్మిదినెలలు మాత్రము పరిపాలనము చేసినవాఁడు. వీనిశాసన మొకటి విశాఖపట్టణ మండలములో భోగపుర విషయములోని ముంజేఱుగ్రామమునఁ గానిపించినది. ¹ తండ్రివహించిన విజయసిద్ధి బిరుదనామమునే యీతఁడును వహించెను. మంగియువరాజు కుమారుఁడును విష్ణువర్ధన మహారాజుయొక్క మనమఁడునునగు నీకొక్కిలి విక్ర

(1) కొక్కిలి విక్రమాదిత్యునియొక్కయు, వానికుమారుఁడు మంగియువరాజు యొక్కయు, దాన శాసనములు రెండును, కోకిలవర్త మహారాజుయొక్కదానశాసనములు రెండును విశాఖపట్టణమండలములో భీమునిపట్టణముతాల్మకూలోని ముంజేఱుగ్రామములో దొరకినవని మ || గురజాడ వేంకటప్పారావు : పంతులుగారివలనఁ బంపబడినవి.

మాదిత్య భట్టారకుఁడు దేహాడిగ్రామ నివాసులయిన బ్రాహ్మణులకు భోగపుర విషయములోని ముంజేలు గ్రామము నాతురకాలమున దానముచేసినని చెప్పఁబడినది. ఆతురకాలమునఁగా మరణావస్థయందున్న కాలమని చెప్పఁదగును. ఈశాసనమును బట్టియు, వీనికుమారుని శాసనమునుబట్టియు నితనికి విక్రమాదిత్య భట్టారకుఁడనిపేరు గూడగలిగి యున్నట్లు గానంబడుచున్నది. మఱియు నితనికి మంగియువరాజను కుమారుఁడుగలఁడు. ఈమంగియువరాజుయొక్క దాన శాసనముగూడ గలదు. కళింగదేశములో భోగపుర విషయములోని కోడుంక విశంగవాడయను గ్రామమును చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజేలు నివాసులగు ౧౦౩ బ్రాహ్మణులకును, శివాలయమునకును దానముచేసినట్లు తెలిపెడి తామ్రశాసనముగలదు. ఈమంగియువరాజు తనతాతతండ్రులవలెనే విజయ సిద్ధియను బిరుదునామములను వహించియుండెను. ఈతండ్రుకొడుకుల కిరువురకును ఎలమంచి వాసకమని వీరిశాసనములలో నుదాహరింపఁబడియుండెను. ఈయెలమంచి యెల్లమంచిలియను పేరునఁ బిలువంబడుచు విశాఖపట్టణ మండలములోని సర్వసిద్ధి తాలూకాలోనున్నది. ఇచ్చట కుబ్జవిష్ణు వర్ధనుని నాణెములు కొన్ని దొరకినవి.

కోకిలవర్త మహారాజు.

ఇతఁడు మంగివర్తమను మఁడుగను వినయాదిత్యవర్త కుమారుఁడుగను బేర్కొనఁబడి యుండెను. వీనిశాసనములు రెండు భీముని పట్టణము తాలూకాలోని ముంజేలుగ్రామమున దొరకినవి. పైనిజెప్పిన కొక్కిలిరాజు యొక్కయు, వానికొడుకు మంగియువరాజు యొక్కయు శాసనములు దొరకినచోటనే యివియును దొరకినవి. అంతమాత్రముచేత నీకోకిలవర్తయు, కొక్కిలియు నొక్కఁడేయని చెప్పరాదు. వేత్పేలు తండ్రులను గలిగియుండుటచేత నొక్కరుగా రనుట నిర్వివాదాంశమనుటకు సందియములేదుగాని, యీకోకిలవర్త పేరు చాళుక్యులశాసనములం దెచ్చటనుగానరాదు. ఈకోకిలవర్త దానశాసనములు రెండింటిలో నొకదానియందు భోగపురవిషయము మధ్యమ కళింగములోనిదనిపేర్కొనఁబడియుండెను. ఎలమంచి వీనికిని రాజధానిగ నుండెనని చెప్పఁబడినది.

చల్లదగు ప్త చక్రవర్తి యాస్థానమందుండిన మేగాస్తనీ సమయవనరాయభారి
చేఁ బేర్కొనబడిన “మోడో కలింగే” (Modo Calingae) యను
నదియె యీమధ్యమ కలింగమని స్పష్టముగాఁ జెప్పబచ్చును. (Ind, Ant Vol
Vi. R. 338) మధ్యమ కలింగమని కలింగ దేశములోని యొకభాగము వ్యవహా
రింపఁబడినపుడు మఱియొకభాగము త్రికలింగమని వ్యవహారింపఁబడి యుండెన
నుట యబద్ధము కా నేరదు. అట్లగుటంజేసి విశాఖపట్టణమండలము మధ్యమ
కలింగముగాను, గోదావరి మండలము త్రికలింగముగాను, గంజాము మండల
ము త్తరకలింగముగాను, ఒకప్పుడు వ్యవహారింపఁబడినవని మనము విశ్వసింప
వచ్చును. ఉత్తరకలింగము గంగానది వఱకు వ్యాపించి యుత్కలదేశమై
యుండవచ్చును. త్రికలింగము కాంచీపురమువఱకు వ్యాపించి త్రిలింగ
దేశమై యుండవచ్చును. అనివారితశక్తిత్రయ సంపన్నుడని కోకిలవర్తయొక
శాసనమునందుఁ బేర్కొనఁ బడియుండెను. చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజే
ఱుగ్రామ నివాసియుగు బ్రాహ్మణున కొకనికి బొద్దేఱి యనుగ్రామమును దానము
జేసెను. చంద్రగ్రహణ సమయమున నే ముంజేఱుగ్రామనివాసి యగు అశ్వశర్మ
యను బ్రాహ్మణునకు వెట్టువాడయను గ్రామమును దానము చేసియుండెను. ఈ
రెండుగ్రామములును భోగిపుర విషయములోనివే. ఈశాసనములలోని ముద్రికల
లో “శ్రీఅనివారిత, శ్రీఅనివారితంబు” అను చిరునామాలుగలవు. ఈశాసనము
లలోని లేఖనము దోషభూయిష్టమై యుండెను. అయిన నీశాసనముల కుబ్జవిష్ణు
వర్ధనుని, జయసింహుని, రెండవ విష్ణువర్ధనుని శాసనములలోని లిపినిగలిగి వానిమా
ర్గము నే కొంచెమిందుమించుగా ననుసరించియున్నది. ఈయనివారితో బిరుదము ప
శ్చిమచాళుక్యరాజగు మొదటి విక్రమాదిత్యుడుఁ బొందించుకొనెను. అబిరుదము
నేయీతఁడవలంబించియుండెను. అతఁడేరాజవంశములోనివాడో స్పష్టముగాఁ
దెలియరాదు. చాళుక్యులలో నొకరుతక్కు మతైష్వర్యము వర్తయను పట్టపు
శేఖరును ధరించియుండలేదు గాని చాళుక్యులకుఁ బూర్వమునందుండిన పల్లవులు
ధరించుకొనియుండిరి. అయినను వీనిశాసనములు చాళుక్యులవి యగువరాహము
ముద్రికలను గలిగియున్నవి.

ఇతఁడు చాళుక్యుఁడే యైనయెడల దేశపరిపాలనము సేయు రాజకుటుంబములోని వాఁడుగాక మఱియొక సామంతరాజ కుటుంబములోని వాఁడై యుండవలయును. ఇతఁడు చాళుక్యుఁడుకాని యెడల చాళుక్యులీదేశ మాక్రమించుకొనుటకుఁ బూర్వము పరిపాలనము సేయుచుండిన పల్లవవంశములోని వాఁడుగాని గాంగవంశములోని వాఁడుగానియై యుండవలయును. అట్లు తలంచుటకును దృష్టికరమైన సాక్ష్యముగానరాదు. తొమ్మిదవ శతాబ్దమధ్యము నందుండిన గణక విజయాదిత్యుఁడను చాళుక్య రాజు తన శత్రువును నొకమంగిరాజును సంహరించి నట్లుకళాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. ఆమంగిరాజితని వంశములోని వాఁడని యూహింపఁదగియున్నది.

మూడవ విష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. 20౯ మొదలుకొని 2౪౬ వఱకు.)

ఇతఁడు కొక్కిలికి అనఁగా విక్రమాదిత్య భట్టారకునకు జ్యేష్ఠభ్రాత. రెండవ జయసింహునికి సవతితమ్ముఁడు. జయసింహుని మరణానంతరము రాజ్యము నక్రమముగా నాక్రమించుకొనిన తమ్ముని సింహాసన విహీనుని జేసి రాజ్య మాక్రమించుకొని 20౯ మొదలుకొని 2౪౬ వఱకును ముప్పదియేడు సంవత్సరములు నిరంకుశముగా దేశమును బరిపాలించెను. ఇతఁ డన్నికళాసనములందును విష్ణువర్ధనుఁడని పేర్కొనఁబడియుండఁగా నొకకళాసనమునందు విష్ణురాజని పేర్కొనఁబడియెను.

విజయాదిత్య భట్టారకుఁడు.

(క్రీ. శ. 2౪౬ మొదలుకొని 2౬౪ వఱకు.)

ఇతఁడు మూడవవిష్ణువర్ధనునికుమారుఁడు. విజయాదిత్య నామమును నహించిన పూర్వచాళుక్యులలో మొదటివాఁడుగ నుండెను. ఈవిజయాదిత్య భట్టారక మహారాజునకు విజయసిద్ధి, విక్రమరాముఁడని బిరుదములుగలవు. ఇతఁడు 2౪౬ మొదలుకొని 2౬౪ వఱకును పదునెనిమిది సంవత్సరములు వేంగి దేశమును బరిపాలించి భ్యాతిఁగాంచెను. వీని తరువాత వీనికుమారుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

నాలుగవవిష్ణువర్ధనుడు.

(క్రీ. శ. ౭౬౪ మొదలుకొని ౭౯౯ వఱకు)

ఈ విష్ణువర్ధనుడు మొదటి విజయాదిత్యుని కుమారుడు. విష్ణువర్ధన నామమును వహించిన చాళుక్యరాజులలో నితడు నాలుగవవాడు. ఇతడు ముప్పదియాలు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసెనని మాత్రము దెలియుచున్నది గాని వీనిగుఱించి యేమియును దెలియరాదు.

రెండవవిజయాదిత్యుడు.

(క్రీ. శ. ౭౯౯ మొదలుకొని ౮౪౩ వఱకు)

ఇతడునాలుగవవిష్ణువర్ధనుని కుమారుడు. విజయాదిత్యుని మనుమడు. బహుసమర్థుడయిన యోధవుడు. మహారాజాధిరాజనియు, సమస్తభువనాశ్రయుడనియు, చాళుక్యార్జునుడనియు రాజపరమేశ్వరుడనియు, శ్రీత్రిభువనాంకుశుడనియు, నరేంద్రమృగరాజనియు నింక ననేకములగు విరుదునామములను వహించి ౭౯౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౮౪౩ వ సంవత్సరమువఱకును నలువదినాలుగు సంవత్సరములు నిరాతంకముగా వేంగిరాష్ట్రమును బరిపాలించి కీర్తిగాంచెను. ఈరెండవ విజయాదిత్యుడు రాజ్యభారమును వహించి నిర్వక్ర పరాక్రమంబున రాజ్యములోని శత్రువర్గము నడంచి నిరంకుశముగఁ బరిపాలనము సేయుచుండ మహాజన సత్త్వసంపన్నులగు రాష్ట్రకూటులును గాంగులును బలుమాటులు వేంగిరాష్ట్రముపై దండెత్తివచ్చి విజయాదిత్యునితోడ బహుయుద్ధములుచేసి పలాయనులగుచు వచ్చిరి. ఎన్నితడవలు దాడివెడలివచ్చినను నించుకయు జంకక సింహమువలె సుస్థిరచిత్తుడై నిలుచుండి శత్రువులకజేయుడై శత్రువర్గమునెల్లఁ దఱుముచువచ్చెను. అందుచేతనే చాళుక్యార్జునుడనియు నరేంద్రమృగరాజనియు విరుదుపేరులు గలిగినవి. ఇతడు గాంగులతోడను రాష్ట్రకూటులతోడను నూటయెనిమిది యుద్ధములను జేసి విజయమును గాంచినవాడగుటంజేసి నూటయెనిమిది శివాలయములను తనదేశమునందంతట జ్ఞాపకార్థముగఁ గట్టించెనని కొన్ని శాసనములు చాటుచున్నవి. వీనిశత్రువర్గములో ముఖ్యుడై నాయకత్వమును వహించి ఘోరయుద్ధములు సలి

పినవాడు సామాన్య రాజకుమారుడుగాక నిరుపమాన విక్రముండని భృత్తిగ న్నట్టి రాష్ట్రకూటుడయిన మూడవ గోవిందరాజు. ఇతడు మాల్యభేతమును రాజధానిగ మహారాష్ట్రదేశమును బాలించినవాడు. ఆకాలమునాటి యోధులలో మేటియని చెప్పబడినవాడయినను, వేంగిరాష్ట్రమును స్వాధీనము జేసికొనవలయునని దృఢసంకల్పుడై యెంతప్రయత్నించినను మన నరేంద్ర మృగరాజుముంగట వానిప్రయత్నము లన్నియు భగ్నములైపోయెను. ఇట్లనేక యుద్ధములలోఁ దఱిమికొట్టబడియు రాష్ట్రకూట రాజయిన మూడవగో విందరాజు తాను కాంచీపురమును జయించినతరువాత పూర్వచాళుక్యరాజునకు (నరేంద్రమృగరాజు బిరుదాంకితుడగు విజయాదిత్యుడు) కబురు పంపిన తోడనే యాతడుపోయి వానికి నౌకరువలె సేవ సలిపెనని యబద్ధపు సంగతులు తనశాసనములందు వ్రాయించుకొనియెనే గాని యీచాళుక్యుఁ డెన్నడును, గోవిందరాజునకు నూడిగము సలిపినవాడుకాదు. ఇతడు గాంగులను రాష్ట్ర కూటులను మాత్రమేగాక శత్రువర్గములోఁ జేరియుండిన యొకనాగ రాజును గూడ నితడుజయించెను. వీరిపేరు తోడిశాసనములు రెండుగానంబడుచున్నవి.

అందొకటి కొఱ్ఱపట్టుశాసనము. ¹ చంద్రగ్రహణసమయమున కొఱ్ఱపట్టు గ్రామమును వేదవేదాంగవిదులయిన యిరువదినలుగురు బ్రాహ్మణులకు దానము చేసినట్లుగ నాశాసనమునఁ జెప్పబడినది. కొఱ్ఱపట్టు కృష్ణామండలములోనిదిగఁ గన్పట్టుచున్నది. విజయాదిత్యుని సోదరుడును రాజకుమారుడు నైన నృపరు ద్రుడు ధూతకుడుగఁ జెప్పబడియెను. మఱియు హైహయవంశములోని వాఁ డని పేర్కొనబడియుండెను గావున నితడు విజయాదిత్యునికి సవతితమ్ముడని తోచుచున్నది. వీని తండ్రియగు నాలుగవ విష్ణువర్ధనుడు త్రిపురాధీశ్వరుని (కాలచ్యుతి) కొమార్తెను వివాహముజేసికొన్నందున నా మెను జనించిన యీనృపరుద్రుడు హైహయవంశజుడని పేర్కొనబడియుండెను గాని మఱి యొకటిగాదు. విజయవాడ నివాసియగు అక్షర లలితాచార్యునిచే నీశాసనము.

లిఖింపబడినది. విజయవాడయనునది బెజవాడకుఁ బూర్వనామము. బెజవాడ పూర్వచాళుక్యులశాసనముల విజయవాడ యనియు విజయవాటిక యనియుఁ బేర్కొనబడియున్నది. ఈరెండవ విజయాదిత్యమహారాజు మఱియొకప్పుడు సూర్యగ్రహణ సమయమున కాండేరువాడి విషయములోని కామరూపిరేయ గ్రామములోని పొలమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లు కృష్ణామండలము లోని యీదరశాసనమువలన బోధపడుచున్నది. ఈశాసనమునందలి చూత కుఁడు బోలమ యనువాఁడుగ నుండెను. ¹ ఈరాజకంఠీరవుఁడు నలువదినాలుగు సంవత్సరములు నిరాతంకముగా రాజ్యపరిపాలనముచేసి సుప్రసిద్ధమైన యశ స్సునుగాంచెను.

కలివిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౪౩ మొదలుకొని ౧౪౪ వఱకు)

నరేంద్రమృగరాజునకు వెనుకఁ బూర్వచాళుక్యసింహాసన మధిరోహిం. బెజవాడ విష్ణువర్ధనుఁడు. విష్ణువర్ధన నామమును వహించి రాజ్యపరిపాలనము చేసిన పూర్వచాళుక్యులలో నితఁడైవవవాఁడు. వీని కలివిష్ణువర్ధనుఁ డందురు. వీనికి సర్వలోకాశ్రయుఁడనియు విషమసిద్ధియనియు, పరమమహేశ్వరుఁడని యు బిరుదునామములు గలవు. ఇతఁడు రెండవవిజయాదిత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు తండ్రివలెనే శాసనములయందు వేంగినాథుఁ డనిపేర్కొనఁ బడియెను. ఇతఁడు పదునెనిమిది నెలలుమాత్రమే రాజ్యపాలనము చేసెనని శాసనములు దెలుపుచున్నవి. వీని పేరిట శాసన మొకటి గన్పట్టుచున్నదిగాని యందలిశైలి కఠినమైనదగుటచేత శాసనపరిశోధకులు సరిగ భాషాంతరీకరింపరయిరి. పృథ్వీవల్లభ పట్టణమని యొకపట్టణ ముదాహరింపబడినది. మఱియు నీశాసనమునందు కర్ణాటకమును బాలించు ప్రభువునామ మొకటి పేర్కొనబడియెను. ఇంతియ గాక కాంచీపురము రామేశ్వరము గూడ నుదాహరింపబడినవి. ²

1 Ind. Ant, Vol Xiii p. 55.

2 Ind Ant, Vol Xiii. p. 185

గణకవిజయాదిత్యుడు.

(క్రీ. శ. ౧౪౪ మొదలుకొని ౧౪౪౪ వఱకు)

కలివిష్ణువర్ధనునికిఁ బిమ్మట సింహాసన మెక్కినవాఁడు వానిజ్యేష్ఠకుమారుఁ డయిన విజయాదిత్యుఁ డనువాఁడు. వేంగీదేశమును బరిపాలించిన విజయాదిత్య నామధారు లయినరాజులలో నితఁడు మూడవవాఁడు. ఇతఁడు గణితశాస్త్రమునందు పండితుఁడగుటచేత గణకవిజయాదిత్యుఁడని పిలువబడుచు వచ్చెను. ఇతఁడు (క్రీ. శ. ౧౪౪ మొదలుకొని ౧౪౪౪ వఱకు నలువదినాలుగు! సంవత్సరములు నిరంకుశముగా దేశమును బరిపాలించెను. వీనికి యువరాజవిక్రమాదిత్యుఁడనియు, యుద్ధచుల్లుఁడనియు నిరువురు తమ్ములుండిరి. కొన్ని శాసనములయందు గుణగాంకయనియు, గుణకనల్లయనియుఁ జేర్కొనఁబడియుండుటచేతఁ గొందఱు వీనిని గుణాంక విజయాదిత్యుఁ డనిచేర్కొనుచున్నారుగాని “అంక కారః సాక్షాత్” అని గణిత శాస్త్రమునందుఁ బ్రజ్ఞాపంతుఁడగుటచేత నితఁడు గణకవిజయాదిత్యుఁ డని ప్రసిద్ధిగాంచినట్లుగ అమృరాజ విజయాదిత్యుని కంచు మట్టుశాసనము స్పష్టముగఁ గారణముఁజెప్పచుండఁగా గుణాంక విజయాదిత్యుఁ డనుటకంటె గణకవిజయాదిత్యుఁ డని గ్రహించుటయే యొప్పిదముగా నుండును. ఈగణకవిజయాదిత్య మహారాజునకు సమస్త యువనాశ్రయుఁ డనుబిరుదు నామము మాత్రమేగాక మనుజప్రకారుఁడు, భువనాశ్రయుఁ డనుబిరుదు నామము మాత్రమేగాక మనుజప్రకారుఁడు, రణరంగశూద్రుఁడు, విక్రమధవుఁడు, పరచక్రరాముఁడు, నృపతి మార్తాండుఁడు, బిరుదాంకభీముఁడు మొదలగు బిరుదునామము లెన్నో గలవు. కలివిష్ణువర్ధనుని భార్యయు, గణకవిజయాదిత్యుని తల్లియు నగుశీలమహాదేవి రాష్ట్రకూటరాజకుటుంబములోని దైనను గణకవిజయాదిత్యుని కాలమున రాష్ట్రకూటులకును ఆంధ్ర చాళుక్యులకును గల స్నేహబంధములు త్రెంపి వేయఁబడినవి. రాష్ట్రకూటరాజయిన రెండవ కృష్ణుఁడు గణక విజయాదిత్యుని కయ్యమునకుఁ బిలుచుటవలన నించుకయుఁ గొంకక యాంధ్రసైన్యముతోడ రాష్ట్రకూటులపై దాడివెడలి వారలతో ఘోరయుద్ధము నలిపి యోడించి

వారల రాజధానియగు మాల్యభేతమును దగ్ధముగావించి కృష్ణపురదహన విఖ్యాతకీర్తియని స్వజనంబుచే బొగడ్తుల బొందెను. రాష్ట్రకూటులకు సామంతులుగ నుండిన గాంగులు దండెత్తివచ్చినప్పుడు ఘోరసంగ్రామమున వారలను జయించి తఱిమిగొట్టెను. మంగిరాజనుశత్రు పధికనైనయముతో వచ్చి పైబడినపుడు ధైర్యసాహసములు ముప్పిరి గొన వాని నెదుర్కొని సంకులసమరంబున నవలీల వానిశిరస్సును ఖండించెను. వీని వేరిటి శాసనము లనేకములు గలవు. గుద్రవార విషయములలోని (గుడివాడ నీమ) త్రాండపఱ్ఱునుగ్రామమును వినయాదిత్యశర్మకు చంద్రగ్రహణ సమయమున దానము చేసెను. ఈవినయాదిత్యశర్మ మంగిరాజుతో జరిగినయుద్ధమునందు గణకవిజయాదిత్యునిపై న్యాధిపతిగనుండి యుద్ధముచేసినట్లుగ గాసిపించుచున్నది. ¹ వేదవేదాంగవిదులును సమస్తశాస్త్రజ్ఞులు నైన ౧౦౫ గురుబ్రాహ్మణులకు కోడముప్పట్టు, పోణంగిగ్రామములను దానము చేసినట్లుగ పోణంగి శాసనమువలన బోధపడుచున్నది. ² గణక విజయాదిత్యునికి మంత్రిగను నైన్యాధిపతిగ నుండి గాంగులతోడను రాష్ట్రకూటులతోడను యుద్ధములుచేసి ప్రాణముల గోలుపోయిన పాండురంగనిపే రాశాసనముల నుదాహరింపబడినది. ఇతఁడు కడియరాజ పుత్తుఁడని పేర్కొనం బడియెను. ఈకడియరాజు పేరేమో తెలియరాదు. కడియయనునది రాజమహేంద్రవరమునకు నేడు మైళ్లదూరమున నుండిన కడియ మను గ్రామమై యుండవచ్చునని తోచుచున్నది. పాండురంగని పేరు నెల్లూరు శాసనములందును గూడ గానవచ్చుచున్నది. ఈపాండురంగని కుటుంబము వారు జైనమతావలంబకు లయినట్లుగ గన్పట్టుచున్నారు. గణక విజయాదిత్యుని యనంతరము వీనిసోదరులగు యువరాజ విక్రమాదిత్యుఁడును, యుద్ధమల్లుఁడును ప్రసిద్ధులయినను రాజ్యపదవిని బొందక విజయాదిత్యునికి వెనుక యువరాజవిక్రమాదిత్యునికొడుకు చాళుక్యభీముఁడు రాజ్యపదవిని వహించుటకుఁ గారణమేమో తెలియరాదు.

(1) Ind. Ant. Vol xx, P. 102; (2) No. 538, Public, 28th July 1909. para 58.

మొదటిచాళుక్య భీమవిష్ణువర్ధనుడు.

(క్రీ. శ. ౧౧౧౧ మొదలుకొని ౧౧౧౨ వఱకు)

ఇతఁడు గణకవిజయాదిత్యుని సోదరుఁడగు యువరాజ విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడు. తన పెద్దతండ్రియైన విజయాదిత్యుని పిమ్మట రాజ్యమునకు వచ్చెను. గణక విజయాదిత్యుని మరణానంతరము రాష్ట్రకూటరాజయిన రెండవ కృష్ణుఁడు పూర్వవైరమును మనస్సుతో బెట్టుకొని యున్నవాఁడుగాన వేంగి దేశముపై దండెత్తివచ్చి దేశమాక్రమించుకొనియెను. అప్పుడీ చాళుక్యభీముఁడు కృష్ణునితో యుద్ధముచేసి రాష్ట్రకూటులనుజయించి దేశమునుండి తఱిమివేసి దేశమునంతయు స్వాధీనపఱచుకొని నిశ్చింతగా ౧౧౧౧ మొదలుకొని ౧౧౧౨ వఱకు ముప్పదినవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనము గావించెను.¹ ఇనికిని కృష్ణునకు ను జరిగిన యుద్ధమునందు వీనిసంతితో బుట్టువు కుమారుఁ డగుమహాకాలుఁ డనువాఁడు సైన్యాధిపతియై సైన్యముల నడిపించి విజయమును గాంచెను. తన రాజ్యమునందంతట శాంతిని గలిగించుటకై మొదటనే దాయాదుల బలముల నెల్ల నోడించి వారల నందఱ నడచిపట్టి కడపఱకు రాజ్యములోన శాంతిని నెలకొల్పి ప్రఖ్యాతుఁడయ్యెను. ఈ చాళుక్య భీమునకు విష్ణువర్ధనుఁడను బిరుదు నామము గూడగలదు. ఈవిషయములు నూతనముగాఁ గనిపెట్టబడిన ఖాళింకోట శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నవి.² మఱియు నీ నూతనశాసనమునందు ఎలమంచి కలింగదేశమును, దేవరాష్ట్రవిషయమును చేర్కొనబడినవి. ఈదేవరాష్ట్రము సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనముచేర్కొనియున్నది. ³ దేవరాష్ట్రమనఁగా నవీనమహారాష్ట్రదేశమని విస్త్రేంతు స్థితుగారు చెప్పినది పొరబాటు. ⁴ సముద్రగుప్తునిశాసనమును బట్టి నాలుగవశతాబ్ద పారంభమునందు

(1) Ind. Ant. Vol xx, p. 103; (2) No 538, Public, 28th July 1909 para 59; (3) Dr. Fleet's Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol, III. p. 13; (4) The Early History of

విశాఖపట్టణమండలములోని దేవరాష్ట్రమును కుబేరవర్త పరిపాలించుచుండెనని తేలుచున్నది. ఈచాళుక్య భీముని శాసనములో ఎలమంచికలింగ దేశమునుట కర్థమేమని కొందఱకు సందియముకలుగవచ్చును. మూడుకలింగము లుండుట చేత ఎలమంచి ముఖ్యపట్టణముగాఁ గల కలింగమని సులభముగా గ్రహించుట కై యెలమంచికలింగ దేశమని వ్రాయఁబడియుండునుగాని యంతకన్న మఱియొక గారణముండఁబోదు. ఈయెలమంచి అనివారితకోకిలవర్తమహారాజు నకు రాజధానిగ నుండెనని యింతకుఁ బూర్వము దెలిపియుంటిమి. మఱియు నీశాసనము నందొక్క విశేషముగలదు. మాలతీమాధవములోని భరతవాక్యమును దెలుపుశ్లోకము శాసనములోని ధ్యానశ్లోకములలో నొకటిగా లిఖింపఁ బడి యుండుటచేత భవభూతి మహాకవి యీమొదటి చాళుక్యభీమవిష్ణువర్ధనునకుఁ బూర్వమున నున్నాడని స్పష్టముగ బోధపడుచున్నది.

కొల్లభిగండభాస్కర విజయాదిత్యుఁడు.

(౬౧౮)

చాళుక్యభీమ విష్ణువర్ధనునకుఁ బిమ్మట సింహాసన మధిష్టించినవాఁడు వాని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు విజయాదిత్యుఁడను వాఁడు. విజయాదిత్యనామ ధారులయిన పూర్వచాళుక్య రాజులలో నీతఁడు నాలుగవ వాఁడు. కొల్లభిగండ భాస్కరుఁడను బిరుదాభిధానమును పొందినవాఁడు. ఇతఁడు కలింగదేశమును జయించి త్రికిలింగాటపులతోఁ గూడ వేంగిమండలమును నాఱుమాసములు మాత్రమే పరిపాలనముచేసి దేహయాత్ర ముగించినవాఁడు. పట్టవర్ధనివంశములోని కాలకంఠుని యన్వయమున జనించిన సోమాదిత్యుని పౌత్రుఁడును, కుంతాదిత్యుఁడను నామాంతర ప్రసిద్ధుఁడును నగు భండనాదిత్యుఁడు వీనికి మంత్రిగను సైన్యాధిపతిగను నుండెను.

అమృరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౧౮ మొదలుకొని ౯౨౫).

ఇతఁడు నాలవ విజయాదిత్యుని పెద్దకొడుకు. విష్ణువర్ధన నామమును పొందినవారిలో నీతఁ డాఱవవాఁడుగఁ గొందఱు వ్రాసియున్నారుగాని :

మొదటి చాళుక్యభీమునకుఁ గూడ విష్ణువర్ధన నామముకలిగియుండుటచేత నీతని నేడవ విష్ణువర్ధనునిగాఁ బరిగణించవలసియుండును. వీనికి సర్వలోకాక్రమణఁ దనియు, రాజమహేంద్రుఁడనియు ఓరుదు నామముండుటచేత రాజమహేంద్ర వరము రాజధానిగఁ జేసికొని మొదట పరిపాలించినవాఁడే రాజమహేంద్రుఁడనియు, నీతని మూలముననే యాపట్టణమున కాపేరు గలిగినదనియుఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. కోటలేని పట్టణ మాకాలమున రాజధానిగ నుండఁజాలదు. గావున నీతఁ డాపట్టణమును నిర్మించి కోటనుగట్టుటకుఁ బూర్వ మె మృతినొందియుండునని మఱికొందఱు తలంచుచున్నారు. ఏది యెట్టిదై నను రాజమహేంద్రపురంబునకుం గల సంబంధమును సూచించుచున్నది. వీశాసనములలోని ముదికలపై “శ్రీభువనాంకుశ” అను చిరునామము గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు రాజ్యమునకువచ్చినప్పుడు వీని దాయాదులయిన బంధువులు కొందఱు చాళుక్యులకు శత్రువులయిన రాష్ట్రకూటులతోఁ జేరి కుట్రలుచేసి వీనిని సింహాసనభ్రష్టుని జేయఁజూచిరి గాని యుక్తకాలముననే మేల్కొని యాయుష్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు వారిప్రయత్నములను భగ్నము చేసి స్వజనముచే మెప్పుగాంచెను, వీని పేరిటి శాసనములు రెండుగానంబడుచున్నవి. తనతండ్రియగు నాలవ విజయాదిత్యునకును దనకునుగూడ నై న్యాధిపతిగ నుండిన భండనాదిత్యునకు కాండేరువాడి విషయములోని గొంటూరు గ్రామమును చుట్టునండు పండ్రెండుపల్లెలతోఁగూడ దానముచేసెను. ¹ ఇంతియగాక మొదటి చాళుక్యభీముని దళవాయిగ నుండిన మహాకాలునకు పెన్నాటివాడి విషయము “”సి ద్రుజ్ఞారు. గ్రామమును దానముచేసినట్లుగ మఱియొక శాసనము దెలుపుచున్నది. ² కడక రాజు దూతకుఁడుగ నుండెను. గొంటూరు ప్రస్తుతగుంటూరు మండలములోని గుంటూరనియు, ³ ద్రుజ్ఞారు నందిగామ తాలూకాలోని జుజ్జూరనియును గొందఱు తలంచుచున్నారు.

(1) Ind. Ant, Vol xiii, p. 1. Sou Ind. Ins, Vol I. p. 36.

(2) Ibid, Vol. viii, p. 76.

(3) Mr. R. Sewell: (Lists, Vol II, p. 26.)

బేటవిజయాదిత్యుడు.

(౯౨౫.)

అష్టరాజవిష్ణువర్ధనునకు వెనుక రాజవంశమున నంతఃకలహములు జనించి యధికములై పదినంవత్సరములపాటు శాంతిలేక రాజ్యపదవికై యొండొరులంజంఘ కొనుచు రాజకుమారులు రాజ్య మాక్రమించుకొనఁ జూచుచుండిరి. అష్టరాజ మరణానంతరము వానిజ్యేష్ఠకుమారుడగు విజయాదిత్యుడు రాజ్యమునకువచ్చెను. వీనికి బేటరాజను నామాంతరముగలదు. విజయాదిత్యులలో నితఁ డయిద వవాఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు సింహాసన మధిష్ఠించిన పదునేనుదినములలోనే యుద్ధమల్లునికొడుకయిన తాళరాజు వీనిని సింహాసనవిహీనునిం గావించి చెఱి సాలయందుఁ బెట్టించి రాజ్యమునువశముఁజేసికొని పరిపాలింప సాగెను.

తాళరాజు.

(౯౨౫.)

యుద్ధమల్లుని కొడుకయిన యీతాళరాజు రాజ్యమాక్రమించుకొని ముప్ప యేడు రాజ్యపాలనము చేసినతరువాత చాళుక్యభీముని ద్వితీయపుత్రుఁడు ను సాలవ విజయాదిత్యుని సోదరుఁడునైన విక్రమాదిత్యుఁ డీతనిని జంపి రాజ్య మాక్రమించుకొనియెను.

విక్రమాదిత్యుడు.

(౯౨౫-౯౨౬.)

చాళుక్య భీమునికొడుకయిన యీరెండవ విక్రమాదిత్యుఁడు వేఁగి త్రిక శింగదేశములను ౯౨౫, ౯౨౬ సంవత్సరములలో పదునొకొండు మాసములు పరిపాలించినపిమ్మట అష్టరాజ విష్ణువర్ధనుని కొడుకగు భీముఁ డీతని రాజ్యపద చ్యుతిని గావించి రాజ్యము నాక్రమించుకొనియెను.

భీముడు.

(౯౨౬-౯౨౭.)

అష్టరాజ విష్ణువర్ధనుని తనూజుఁడును నయిదవ విజయాదిత్యుని తమ్ముఁడు నైన యీమూడవ భీముఁడు విక్రమాదిత్యుని జయించి ౨౨౬-౨౭ సంవత్సరం

ములలో నెనిమిది నెలలు పరిపాలించినతరువాత తాళరాజు కొడుకయిన యుద్ధమల్లుఁ డీతనిఁ జంపి రాజ్యమును గైకొనియెను.

యుద్ధమల్లుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౨౭ మొదలుకొని ౯౩౪ వఱకు.)

ఈరెండవ యుద్ధమల్లుఁడు తాళరాజు కొడుకు. ఇతఁడు ౯౨౭ మొదలుకొని ౯౩౪ వ సంవత్సరమువఱకు నేడుసంవత్సరములు పరిపాలనము చేసిన తరువాత నాలవ విజయాదిత్యుని ద్వితీయపుత్త్రిఁడయిన చాళుక్య భీమునిచే జయింపఁబడి సింహాసనమునుండి దొలఁగింపఁబడియెను.

రెండవ చాళుక్య భీమ విష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౩౪ మొదలుకొని ౯౪౫ వఱకు.)

ఇతఁడు నాలవ విజయాదిత్యుని ద్వితీయపుత్త్రిఁడు. అష్టరాజవిష్ణు వర్ధనుని సవతితమ్ముఁడు. వీనికి గండమహేంద్రుఁడు, రాజమార్తాండుఁడు ననుచిరుదునామములుగలవు. చాళుక్య భీముఁడని పిలువఁబడిన వారిలో రెండఁడుగను, విష్ణువర్ధనుఁడని పిలువఁబడిన వారిలో నెనిమిదనవాఁడుగ నున్నాడు. ఇతఁడు తాళరాజు కొడుకగు రెండవ యుద్ధమల్లుని చోళరాజైన లోవలి క్కిని, రాష్ట్రకూటరాజయిన యైదవ గోవిందరాజును జయించి ౯౩౪ మొదలుకొని ౯౪౫ వఱకు రాజ్యపరిపాలనముచేసెను. గోదావరిమండలములోని సామర్లకోటకుఁ జేరియుండిని భీమవర మీతని పేరటనే గట్టఁబడినందునఁ జాళుక్య భీమవరమని శాసనములందుఁ బేర్కొనఁబడినది. ఇతఁడు చోడులను రాష్ట్రకూటులను మాత్రమే గాక గాంగరాజగు ఎఱ్ఱపరాజుతో యుద్ధముచేసి గాంగులనుగూడ నోడించెను. వీని పేరిటి శాసనములు మాడుగానవచ్చుచున్నవి. పగుణవారవిషయములోని దిగ్గుఁజ్ఞు (దిగుమజ్ఞు) గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. మఱియు నుత్తరాయన సంక్రాంతి సమయమున గుద్రవార విషయములోని ఆకులమన్నాఁడు గ్రామములోని కొంతభూమిని దానము చేసినట్లు మఱియొక శాసనముగలదు.

తనకు సామంతుడగు పనార రాజకుమారుడగు వజ్రయుని కోరికను మన్నించి యీచాళుక్య భీమవిష్ణు వర్ధనుడు ఆభరాద్యసుకాల్తాడి గ్రామనివాసియు, కేవశర్త పాత్రుడును, దేనీయార్యపుత్తుడును క్రమపాతియునగు కొమ్మన యనుబ్రాహ్మణునకు నుత్తరాయన పుణ్యకాలమున కాండేరువాటి విషయములోని కొడకాతల్లి గ్రామమును దానముచేసినట్లుగ జెజవాడ తాలూకాలోని కోలవెన్ను గ్రామములో దొరకిన శాసనమునబట్టి దెలియుచున్నది. ¹

అమృరాజ విజయాదిత్యుడు.

(క్రీ. శ. ౯౮౫ మొదలుకొని ౯౮౦ వఱకు.)

అమృరాజులలో రెండవవాడును విజయాదిత్యులలో నాణవవాడును నైన యితడు లోకమహాదేవివలన రెండవ చాళుక్యభీమునికి జనించిన చిన్న కొడుకు. వీనికి సమస్తభువనాశ్రయుడనియు, మహారాజాధిరాజనియు, రాజమహేంద్రుడనియు, పరమభట్టారకుడనియు బిరుదునామములుగలవు. రాజమృదికలపై “శ్రీ త్రిభువనాంకుశ” అని చిత్రంపఁబడియుండెను. ఇతడు సింహాసనమెక్కుటకు ముందు యుద్ధమల్లునితోఁ గొంత పెనఁగులాడినట్లు సూచనలు గన్పట్టుచున్నవి గాని యితడు సింహాసనమధిష్ఠించినకన్న నైదవ విజయాదిత్యుని కాలమునుండి తటస్థమగుచుండిన కుటుంబకలహములు నిలిచిపోయినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. పడకలూరు శాసనమున నితడు శాలివాహనశకము ౮౯౭ వ సంవత్సరము మార్గశిర బహుళత్రయోదశి శుక్రవారమునాఁడనఁగా క్రీస్తుశకము ౯౮౫ వ సంవత్సరము డిసెంబరు నెల ౫ వ తేదిని పట్టాభిషిక్తుడయినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. వీనిపేరిటి శాసనము లనేకములుగలవు.

(1) పెన్నత వాడివిషయములోని పడంకలూరు (పడకలూరు) గ్రామములోఁ గొంతభూమిని చంద్రగ్రహణకాలమున దానముచేసెను. ఈశాసన రచనయు మాధవభట్టుచేఁ గూర్పఁబడి జొంటావార్యునిచేత లిఖితమైనది. ఈశాసనమునందే అమృరాజ విజయాదిత్యుడు పట్టాభిషిక్తుడయిన తేది తెలుపఁబడినది.

(2) గుర్రవార విషయములోని (గుడివాడ) పాంబట్టు (పామట్టు) గ్రామములోఁ గొన్నిభూములను పట్టవర్ధని వంశములోఁ జేరియుండి బొద్దియ యనునామాంతరముగల యువరాజు బల్లాల దేవ వేలాభటునకు దానముచేసెను. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన పట్టవర్ధనివంశజులు కుబ్జవిష్ణు వర్ధనునికాలమునుండి యుఁ జాళువ్యలకడ మంత్రిత్యాది పదవుల వహించి శోభిల్లుచుండిరి. ¹

(3) వెలనాండు విషయములోని (వెలనాటి సీమ అనఁగా ప్రస్తుత గుంటూరుమండలములోని చందవోలు ప్రాంతదేశము) యెలవట్టు గ్రామమును త్తరాయణ సంక్రాంతికాలమున ధారవోసెను. ఈశాసనము పోతన భట్టుచే విరచింపఁబడి జొంటాచార్యునిచే లిఖింపఁబడినది. ²

(4) ఉత్తరాయణ సంక్రాంతికాలమున వేంగినాడు విషయములోని గుంటుగొలను (గుండుగొలను) గ్రామములోఁ గొంతభూదానము చేసియుండెను. అమృరాజ విజయాదిత్యుని మామయగు నృపకాముని యొక్కయు, అత్తయగు నయమాంబయొక్కయు కోరికమీఁద నీదానము చేయఁబడినదిగఁ జెప్పఁ బడియెను. ³

(5) అదివఱకు గుర్రవార విషయములో నొకగ్రామమునఁ గొంతభూమి కుల బ్రాహ్మణుల కొకనికి దానముచేయఁబడి యేకారణము చేతనో మరలఁ గైకొనఁబడిన యాభూమి నే రాజు పునర్దానముఁ జేసినట్లుగ నొకశాసనముఁ జెప్పచున్నది.

(6) అడ్డకాలి గచ్చకు సంబంధించి వలహరిగణములోఁ జేరిన జై నత్రా వకియగు చామెకాంబగురు వయిన అర్హునంది యను జై నాచార్యునకు సర్వలో కాశ్రయజై నభవనముయొక్క భోజన శాలకొఱకు అర్పిలినాడు విషయములోని కంచుం బట్టుగ్రామమును (కంచుమట్టు) గ్రామమును దానముచేసెను. ఇం దుదాహరింపఁబడిన చామెకాంబ పట్టవర్ధని కుటుంబములోనిదని చెలుపఁబడి

(1) Ind. Ant, Vol, viii, y. 73; (3) Ibid, Vol xii, p 91. (3) Ibid, Vol xiii, p. 248; (4) South, Ind. Ins VI, p. 46. No. 38.

నది. ఈమె రాజునకుంపుడుక తైగాఁ బేర్కొనఁబడియెను. ఈశాసనము భట్ట దేవునిచే రచింపఁబడినది. ఇప్పటి కృష్ణామండలములోని తణుకు తాలూకాలోఁ దణుకు గ్రామమునకు నేడు మైశ్వరమున అత్తిలి గ్రామముగలదు. ఇది పూర్వ మత్తిలినాడు విషయమునకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. ¹

(7) గణక విజయాదిత్యునికడ నుద్యోగిగా నుండిన పాండురంగని వంశ ములోని వాఁడును తనకడ నుద్యోగిగా నున్న వాఁడుమనకు దుర్గరాజుచే విజ యవాటిక (బెజవాడ) లో నిర్మింపఁబడిన జైనాలయమునకుఁ గూడ అత్తిలి నాడు విషయములో మల్లిపూడి గ్రామమును దానముచేసినట్లుగ మల్లిపూడి శాస నమువలన ద్యోతక మగుచున్నది. ²

తన భృత్యులములోఁజేరి తనయెడఁగడు భక్తింగూర్చెడు కుప్పనామా త్యుండను వానిని సమ్మానించి దానధర్మములఁ దనిపెనని అమృరాజవిష్ణువర్ధనుని వాండ్రముశాసనము దెలుపుచున్నది. ³

ఇతఁ డిట్లనేక దానధర్మములుచేసి ప్రఖ్యాతిఁగాంచినవాఁడు. ఇతఁడు సులకుఁజేసిన దానధర్మములను బట్టిచూడఁగా జైనమతపోషకుఁడుగగూడ గన్పట్టుచున్నాడు. బ్రాహ్మణులను జైనులను సమానదృష్టితోఁ జూచియుండె ను. ఇతఁ డిరువదినంవత్సరములు నిరాతంకముగా దేశపరిపాలనము గావించెను.

రెండవతాళరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు.

అమృరాజ విష్ణువర్ధనునకుఁ బిమ్మట రాజ్యమునకువచ్చిన బేటవిజయాది త్యుని జంపి రాజ్యమాక్రమించుకొని యుద్ధమల్లునికొడుకు నెలదినములు పరిపాల నము చేసెనని యిదివఱకుఁ దెలిపియుంటిమి. ఈతాళరాజుకొడుక్కు రెండవయు ధ్ధమల్లుఁడు. ఈరెండవయుద్ధమల్లునకు మహారాజరాజపరమేశ్వర బాడబుం డును, తాళరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు ననునిరువురుకుమారులుండిరని యీరెండవతాళ

(1) Epi. Ind, Vol vii, pp. 177-192

(2) Ibid. Vol IX. pp. 47-56.

(3) Ep. Ind, Vol IX, p. 132; (2) No 538, Public, 28. July 1909, para. 61

రాజవిష్ణువర్ధనుఁ శాసనమువలనఁ గానంబడుచున్నది. రాజ్యముచేయుచుండ్లిన శాఖ వారిని ప్రతిఘటించి యీశాఖలోని వారనేక పర్యాయములు రాజమాక్రమించుకొనఁజూచిరి కాని వీరిప్రయత్నములన్నియు నిష్ఫలములయి పోయినవి. అయినను ఈరెండవతాళరాజు వెలనాటిసీమలోఁ గొంతభాగమాక్రమించుకొని గొంతకాలము పరిపాలనచేసినట్లు గానిపించుచున్నది. వెలనాడు విషయములో నొకగ్రామమును పల్లవమల్లునివంశములో జనించిన కవివర్త్యుని వానిమనుమఁ డగు కుప్పనయ్యయనువానికి రెండవతాళరాజు దానముచేసినట్లు గుంటూరుశాసనమొకటి దెలుపుచున్నది.

పల్లవమల్లుయనునది కాంచీపురమును బరిపాలించిన కడపటి పల్లవరాజగు నందివర్తయొక్క బిరుదునామమైయున్నది. అట్టిసందర్భ పల్లవమల్లుని వంశములోనివాఁడగు కుప్పనామాత్యుఁడు తాళరాజునకు భృత్యుఁడై యాతని సేవించుచు నాతని కరుణకుఁ బ్రాతుఁడై యొకగ్రామమును బడసినది చూడఁ గాంచీపురపల్లవరాజు వంశములోని యొకశాఖవారువచ్చి యిప్పటిగుంటూరు మండలములో స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనిరని చెప్పటకు తాళరాజు శాసనము పరస్పరమాణముగానున్నది. అప్పురాజు విజయాదిత్యునివలన జెప్పఁబడిన కుప్పనయ్య పల్లవమల్లుని వంశములోనివాఁడని చెప్పఁబడక పోయినను నిరువురొక్కఁడై యుండునని తోచుచున్నది. అయిన నీయంశము విచారణీయము. ఈకుప్పనయ్యస్వరాజ్యసమయమున తాళరాజునకు నధికసాహాయ్యముచేసినందున విశ్వాసపాత్రుఁడై తాళరాజువలన సమ్రానింపఁబడినట్లుగ నాశాసనమే చాటుచున్నది. చాళుక్యరాజుల ముద్రకలపై “శ్రీత్రిభువనాంకుశ” అను బిరుదునామము గన్పట్టుచుండగా తాలరాజు ముద్రకలపై “శ్రీత్రిభువనసింహ” యని గానంబడుచున్నది కాబట్టి యీరెండవరాజు చాళుక్యసింహాసన మధిష్ఠించి నేగి రాష్ట్రమును బరిపాలించినవాఁడు కాఁడనియు, కొంతకాలముమాత్రము కొంత ప్రదేశమాక్రమించుకొని పరిపాలించినవాఁడనిమాత్రము చెప్పవలసియున్నది. నిజముగా నితఁడు చాళుక్యసింహాసన మెక్కినవాఁడే యైనయెడలఁదనముద్రకలపైఁ దప్పక శ్రీత్రిభువనాంకుశ నామమునే ఐహించియుండునుగాని తద్విరుద్ధమైన నామమును ఐహించియుండఁడు.

దానార్ణవుడు.

(క్రీ. శ. ౯౭౦ మొదలు ౯౭౩ వఱకు)

అమృరాజ విజయాదిత్యునికిఁ బిమ్మట నతని సవతియన్నయు రెండవ చాళుక్యభీమని జ్యేష్ఠపుత్తుఁడు నగుదానార్ణవుఁడు ౯౭౦ దవ సంవత్సరమున రాజ్యభారమును వహించి ౯౭౩ వఱకు మూడుసంవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసెను. తరువాత ౨౭ సంవత్సరములు దేశ మరాజక మైనట్టు బహుశాసనముల వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ కాలములో చోళు లీదేశమునకు దండెత్తించినట్టును కొంతకాలము వేంగిదేశమును బాలించినట్టును కొందఱు వ్రాయుచున్నారుగాని యది విశ్వసింపఁదగినదికాదు. వేంగిదేశమును జయించినట్టు చెప్పకొనిన చోళ రాజులలో మొదటివాఁడు రాజరాజ గాజకేసరి షర్మ యనునాతఁడు. ఈరాజ రాజకేసరి షర్మ క్రీ. శ ౯౮౫ దవ సంవత్సరమున చోళరాజ్యమునకుఁ బట్టాభి షేకమొసంగెను. ఇతఁడు తన పదునాలుగవ పరిపాలన సంవత్సరమున వేంగిదేశ మును జయించినట్టు శాసనములు దెలుపుచున్నవి. కాబట్టి యితఁడు వేంగిదేశ మును జయించిన సంవత్సరము ౯౯౯ దవ సంవత్సరమగుచున్నది. చోళుల దండయాత్రవలన వేంగిదేశ మరాజక మైనదని చెప్పట సత్యముగాదు. అరాజ కమునకు వేటుకారణములుండి యుండవలయును. వేంగిదేశ మిరువదిసంవత్సరము లరాజకము పాలయి కడగండ్లఁ గుడుచుచున్న కాలమున ననగా ౯౯౮ దవ సంవత్సరములోనో ౯౯౯ దవ సంవత్సరములోనో చోళరాజగు రాజరాజ రాజ కేసరిషర్మ వేంగిదేశముపై దండెత్తినచ్చి కలహములనడంచి దానార్ణవుని కార్య మహాదేవివలన జనించిన పెద్దకొడు కగు శక్తివర్మను వేంగిరాజ్యమునకుఁ బట్టాభి షిక్తునిఁ గావించి స్వదేశమునకుఁ బోయినట్లుగఁ గానంబడుచున్నది. ఇంతక న్న నాకాలస్థితి చాళుక్యశాసనములవలనఁ గాని చోడులశాసనములవలనఁ గాని లేకమాత్రమును దెలియరాకున్నది.

శక్తివర్త.

(క్రీ. శ. ౯౯౯ మొదలుకొని ౧౦౧౧ వఱకు)

ఇతఁడు దానార్థపుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. తంజాపురాధీశ్వరుండును చోడ రాజు నగు రాజరాజ రాజకేసరి వర్తతోద్భాటుతో వేంగిరాష్ట్రమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుడై శక్తివర్త ౯౯౯ మొదలుకొని ౧౦౧౧ వ సంవత్సరమువఱకు పండ్రిండుసంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనముచేసి విశేషకీర్తి సంపాదించెను. వీనికి చాళుక్యచంద్రుఁ డన్న బిరుదునామముగలదు. వీనిబంగారునాణెములుకొన్ని అరకాను, సయాము మొదలగుప్రదేశములందుఁ గానిపించినవి. వాని బిరుదు నామము లానాణెములపై నుండుటచేత నయ్యవి శక్తివర్తకాలమునాటివిగా నిర్ధారణము చేయబడినవి. కీని బిరుదుపేరు గల బంగారునాణెము లాదేశములఁ గన్నట్టుటచేత వీనికాలమునం దాంధ్రదేశమునకును పైఁ జెప్పినదేశములకును వర్తకవ్యాపారములు జరుగుచుండి యుండవలయును. ఆంధ్రులు మొదటినుండియు సముద్రయానముఁ జేయుచు విదేశములతోడ వాణిజ్యాదివ్యాపారము క్రమపూర్వముగా నున్నది. పుచ్చుండిరనుటకు లేశమాత్రమును సందియమును బొందవలసినపనిలేదు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము.

విమలాదిత్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౧౧ మొదలుకొని ౧౦౨౨ వఱకు)

ఈ విమలాదిత్యుఁడు దానార్థపునికి నార్యమహాదేవివలన జనించిన ద్వితీయపుత్రుఁడు. శక్తివర్తతమ్ముఁడు. శక్తివర్తతరువాత నితఁడు ౧౦౧౫ వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చి ౧౦౨౨ వఱకు నేడునంవత్సరములు మాత్రము పరిపాలనము చేసియుండెనని కొన్ని శాసనములు స్పష్టముగాఁ దెలుపుచున్నవి గాని విమలాదిత్యునిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన రణస్థిపూడి శాసనము శాలివాహన శకము ౮౩౩ సంవత్సరము జ్యేష్ఠశుద్ధ పంచమిగురువాసరంబున పుష్యమి నక్షత్రసింహులగ్నమునం దనగా క్రీస్తుశకము ౧౦౧౧ వ సంవత్సరము మేనెల ౧౦ వ తేదిని పట్టాభిషిక్తుఁడయి నటులఁ దెలుపుచున్నది. ¹

ఇట్టి భేదమునకుఁ గారణమేమో మనము దెలిసికొనవలసియున్నది. విజయనగరమునకు సమీపము నందుండిన రామతీర్థము కడనున్న కొండమీఁద లిఖింపఁబడిన యొక శాసనము చాలమట్టుకు శిథిలమై పోయినను ముమ్మడి భీముని పేరు కలిగియుండెను. ² ముమ్మడిభీముఁడనునది విమలాదిత్యుని బిరుదునామము లో నొక్కటియగుటచేత విమలాదిత్యుఁడు కళింగదేశమును జయించి యుండ వచ్చునని కొందఱు తలంచుచున్నారు. పూర్వచాళుక్యులకును వెలనాటి చోడులకును లోబడి కోనమండలమేలిన హైహయవంశజులలో ముమ్మడిభీముఁడను వాఁడొకఁడుండుటచేత కేవలమును పేరునుబట్టి యే యది విమలాదిత్యుని

(1) Ep. Ind, Vol. VI, pp. 347—367.

(2) No. 372 of 1905;

శాసనమని దెలుపుట సాహసకార్యమైనను మఱియొక హేతువుచేత నయ్యది విమలాదిత్యునిదే యై యుండవచ్చునని సంశయముకలుగుచున్నది. గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరి మీఁద రెండుశాసనములు రాజేంద్రచోడుఁడు విమలాదిత్యుని నోడించి యాపర్వతముమీఁద జయస్తంభము నెలకొల్పెనని తెలుపుచున్నవి. ¹ అయినను రాజేంద్రచోడుని చ్రావిడశాసనములలో నెచ్చటను నిట్టివిషయమును దెల్పియుండక పోవుటచేత రాజేంద్రచోడునితండ్రి యైనరాజరాజ రాజకేశరివర్మ బ్రదికియున్న కాలమున రాజేంద్రచోడుఁడు యువరాజుగనుండి యీచండగూత్రను జరిపి యుండును గావునఁ దనశాసనములలో నతఁ డీ వృత్తాంతమును బేర్కొనియుండక పోవచ్చునని కొందఱు తలంచుచున్నారు. ఇక్కడ నొకముఖ్యాంశమును చిదువరులు జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును. చోడ చక్రవర్తి యగు రాజరాజ రాజకేశరివర్మ కూతురును రాజేంద్రచోడుని గారాబుచెల్లెలునగు కుండవాంబాదేవి విమలాదిత్యునకు వివాహముచేయఁబడి యుండెను. ² ఈవివాహమెప్పుడు జరిగినదో తెలియరాదు. ఇంకొక విశేషము గన్పట్టుచున్నది. తంజాపురమునకు సమీపమునందున్న తిరువైయారు గ్రామములోని పంచనాదేశ్వర దేవాలయములో రాజరాజ రాజకేశరివర్మ ౨౯ దవ పరిపాలన సంవత్సరమున విష్ణువర్ధన విమలాదిత్యునిచే నొక దానశాసనము వ్రాయించఁబడియుండెను.

రాజరాజ చోడుఁడు క్రీస్తుశకము ౯౨౫ దవ సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కినవాఁడు గావున విమలాదిత్యుని తిరువైయారు శాసనము ౧౦౧౩ లేక ౧౦౧౪ వ సంవత్సరమున లిఖింపఁబడి యుండును. అనఁగా నా కాలమున విమలాదిత్యుఁడు తంజాపురి యందత్త వారింటనుండి యుండవలయును. మహేంద్రగిరి శాసనమువలన బాపమరిదియగు రాజేంద్ర చోడునిచే నోడింపఁబడినట్లుండుటయు, తిరువైయారు శాసనమువలన విమలాదిత్యుఁడు తంజాపురమునందుండి పంచనాదేశ్వర స్వామికి దానము సలిపి నట్లుండుటయు, గన్పట్టుచుండుట.

(1) No 396 and 397 of 1896; (2) South. Ind. Ins. Vol. III, p. 126; (4) No 215 of 1894.

చేత డాక్టరు హాల్ట్జు మొదలగువారు రాజేంద్రచోడుడు విమలాదిత్యుని నోడించి దక్షిణదేశమునకుఁ జెఱగొనిపోయె ననియు, అచ్చటనున్న కాలమునఁ జోడరాజు కుండవాంబాదేవిని విమలాదిత్యునికిచ్చి వివాహముచేసి వేంగిదేశమును బరిపాలించుటకు మరలఁ బంపిరినియు, విమలాదిత్యుడు స్వదేశమునకువచ్చి గంగఁ దవ సంవత్సరమునుండి నిరంకుశముగా దేశమును బరిపాలించెననియును, విమలాదిత్యుడు దక్షిణదేశమున నున్న కాలమును విడిచి పూర్వచాళుక్యుల శాసనములు వాని రాజ్యపాలనకాలము గంగఁ వ సంవత్సరమునుండి మాత్రమే పరిగణించి యేడుసంవత్సరములని ఐక్యాణించినవనియు సమన్వయముచేయుచున్నారు గాని తక్కినవిషయములను బొటింపుచుండలేదు. విమలాదిత్యుని మాయగు రాజరాజ చోడుడు ౯౨౫ దవ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చెను. తన పదునాలుగవ పరిపాలన సంవత్సరమున ననఁగా ౯౯౯ దవ సంవత్సరమున వేంగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి జయించెనని వానిశాసనములే దెలుపుచున్నవి. శక్తివర్త ౯౯౯ దవ సంవత్సరమునసింహాసనమెక్కినట్లు చాళుక్యులశాసనములు దెలుపుచున్నవి. అదిఐట కరాజకముగ సురడిన వేంగిదేశమునందలి కలహముల నడంచి రాజరాజు శక్తివర్తను బట్టాభిషిక్తుని గావించెనని సమన్వయించిరి. విమలాదిత్యుడు గంగగి వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చినట్లు రణస్థిపూడిశాసనము చాటుచున్నది. గంగర గవ సంవత్సరమున విమలాదిత్యుఁ డత్తవారింట విందులు గుడుచుచుండెను. గంగగి వ సంవత్సరమునకును గంగర వ సంవత్సరమునకును నడుమ రాజేంద్రచోడునిచే నోడింపఁబడి చెఱగొనిపోఁబడుటయు నచట కుండవాంబాదేవిని వివాహమాడుటయు, పంచనాదేశ్వరస్వామికి విమలాదిత్యుడు దానశాసనము వ్రాయించుటయు జరిగియుండెనని చెప్పుదురు. మంచిది. విమలాదిత్యుని కుమారుడయిన రాజరాజు గంగి ౨౨ వ సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కినట్లు రాజరాజనరేంద్రుని కోరుమిల్లి నందమపూడి శాసనములు విస్పష్టముగా వెల్లడించుచున్నవి. అట్లయినచో రాజనరేంద్రుడు సింహాసన మధిష్ఠించునప్పటికి పదేండ్లకంటె నెక్కువవయస్సుండదని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. రాజేంద్ర

చోడుడు విమలాదిత్యుని జయింపకపూర్వమే కుండవాఁబను విమలాదిత్యునికిచ్చి వివాహము చేసియుండినయెడల రాజేంద్ర చోడుడు విమలాదిత్యునితోఁ బోరాడి యోడించి చెఱగొని పోవుట కంతవిరోధ కారణమేమియుండఁగలదు? రాజరాజనరేంద్రుడు సింహాసనమునకు వచ్చినప్పటికంత బాలుఁడని యెచ్చటను వర్ణింపఁబడి యుండలేదు. ఇయ్యది విచారణీయమైన విషయము. విమలాదిత్యుడు ౧౦౧౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౦౨౨ వ సంవత్సరమువఱకుఁ బదునొకొండు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసెను. విమలాదిత్యునకు బిరుదాంక భీముఁడనియు, ముమ్మడి భీముఁడనియు, త్రిభువనాంకుశుఁడనియు, భూపమహేంద్రుఁడనియు బిరుదునామములుగలవు. విమలాదిత్యుడు ప్రభుత్వము చేయుకాలమునందే తన కుమారునకు రాజ్యపదవి నిలుచునట్లు కట్టుదిట్టములు గావించి విశ్వాసపాత్రులయిన మంత్రులు మొదలగువారికి గ్రామాదుల నొసంగి తన యనంతరముగూడ తనపట్టున విశ్వాసముగలిగి తన కుమారుని పక్షమున నిలిచియుండునట్లు చేసికొనియెను. ప్రతాపశాలియైన న్నపకాముడు దండనాయకుఁడుగ నుండెను. వజ్జీయ యను నియోగి ప్రధానమంత్రిగనుండి అమాత్య శిఖామణి యనిపేరుగాంచెను. మిక్కిలి ప్రతాపవంతుఁడును బలశాలియునైన కుడ్యవర్త వీనికిలోఁబడిన సామంతుఁడుగనుండి వీని మిత్రవర్గములోఁ జేరియుండి వెలనాఁడున కధీశ్వరుఁడుగ నుండెను.

విమలాదిత్యునిమంత్రి.

విమలాదిత్యుని మంత్రియగు వజ్జీయ ప్రెగ్గడ రణస్థిపూడిశాసనమున విశేషముగా నభినందింపఁబడియుండెను. ఇతఁడు కారమచేడు గ్రామనివాసియు. ¹ కాండిన్య గోత్రుఁడునైన బ్రాహ్మణుఁడుగానుండెను. ఇతఁడు పరిశుద్ధమైనవాక్కున, పవిత్రమైన వర్తనమును గలిగి బ్రాహ్మణ కులమునకు భాస్కరునివలె నున్నవాఁడని గొనియాడఁబడియుండెను. ఈవజ్జీయ ప్రెగ్గడ అమాత్య శిఖామణియనియు, బుధవజ్రప్రకారుఁడనియు, సౌజన్యరత్నాకరుఁడనియు

1 కారించేడు గ్రామము గుంటూరు మండలమున బాపట్లకుఁ బడమట మైశ్వరమున నున్నది.

బిరుదునామములను వహించి యాంధ్రదేశమునం దంతటఁ బ్రఖ్యాతిపహించె ను. ఈబ్రాహ్మణప్రభువు మనోవాక్కాయ కర్తృబులఁ బరిశుద్ధుడయిన కుం డిన ఋషీంద్రుని వంటివాఁడట. మఱియు శివభక్తుఁడు. యజ్ఞయాగాది క్రతు వుల నాచరించినకర్తృప్తి. జౌదార్యచిత్తముగలవాఁడు. ఇతఁడు తనప్రజ్ఞావి శేషముచేత విమలాదిత్యుని పరిపాలనము జయప్రదమైనదిగాఁ జేయుటకు బహుకష్టపడినందున విమలాదిత్యుఁడు సంతోషించి వాని ప్రభుభక్తికి మెచ్చు కొని గుద్రవాడి విషయములోని పాటువశ మనుగ్రామముతోఁ గూడ రణస్థి షాండిగ్రామము నగ్రహారముగా నేర్పాటుచేసి దానముచేసెను. ఈరణస్థి షా డిగ్రామముచుట్టును మ్రొంతకట్టు (మోడేకుట్టు) లుల్ల (లొల్ల), సిరిపాడపూం డి (పెదపూడి) చింతగుంట, పెంజెలుపు మొదలగు గ్రామములు పేర్కొనఁ బడియుండుటచేత ఈరెండుగ్రామములు గోదావరిమండలములోనిఅమలాపుర ము తాలూకాలోనివిగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. పాటువశగ్రామ మమలాపురము తాలూకాయొద్దనున్న పలివెల గ్రామముగానున్నది. ఈశాసనమును వ్రాసినవాఁ డభీమనిభట్టు.

రాజరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౨౨ మొదలుకొని ౧౦౬౩ వఱకు)

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన పూర్వరాజులలో నీరాజరాజ విష్ణువర్ధ నుఁడు విక్కిలి యదృష్టవంతుడని చెప్పఁదగి యున్నవాఁడు. తమ భుజబల పరాక్రమముచేత దక్షిణ హిందూదేశమునంతను జయించి శత్రుజనభయంకరు లైయుండిన చోడరాజులకు నితఁడు రక్తబంధువగుటంజేసి పరరాజు లెవ్వరు ను వీనిగాని వీనిరాజ్యమునుగాని మార్కొన సాహసించఁ జాలకుండిరి. అందువలన నాంధ్రదేశమునకు శాంతియును, వీనికి మనస్స్వస్థ్యమును లభ్యములయ్యెను. వీని తండ్రియగు విమలాదిత్యుఁడు రాజరాజచోడునికూతురును, రాజేంద్రచోడు నిచ్చెల్లెలు నగుకూండవాంబాదేవిని వివాహమాడెనని యింతకుఁబూర్వముఁ దె

లిసికొని యుంటిమి. ¹ విమలాదిత్యునికి కూండవాంబా దేవియందు జనించిన జ్యేష్ఠపుత్రుడే మన యీరాజరాజ విష్ణువర్ధనుడు. ఇతడు రాజరాజ చోడుని మనుమడగుటంజేసి వీనిని చోడులు రాజరాజని పిలుచుచుండిరి. చాళుక్యులు వీనిని విష్ణువర్ధనుడనుచుండిరి. రాజరాజను పేరు వహించిన వేంగిరాజులలో నితడు మొదటివాడును విష్ణువర్ధన నామమును వహించిన వారిలో నితడు తొమ్మిదవవాడునై యుండెను. వీనికి విజయాదిత్యుడను తమ్ముడుగూడ గలడు.

ఈరాజనరేంద్రుడు శాలిశాహనశకము ౯౮౮ వ సంవత్సరము శ్రావణ బహుళ ద్వితీయా గురువారము నాడు త్తరాభాద్ర నక్షత్రమున సింహాసన మెక్కినట్లుకొరుమల్లి నందమపూడి శాసనములవలన విస్పష్టమగు చున్నది. ² ఈ కాలము లెక్కవేసిచూడగా క్రీస్తుశకము ౧౦౨౨ వ సంవత్సరము జూలయి నెల పంతొమ్మిదవతేదితో సరియగుచున్నది. మఱియును రాజనరేంద్రుని ముమ్మనుమడయినకులోత్తుంగ చోళ దేవుడు గోదావరి మండలములోని కొరంగికి సమీపమున నుండు చెల్లూరుగ్రామము కొలనుకాటమ నామమున కిచ్చినట్టియు

(1) శ్లో. తస్మాచ్ఛాళుక్యచూడామణి రధవిమలాదిత్య దేవాన్తహీశా
చోడత్తాపాలలత్యై ఇవరచితతపోః కూండవాయాశ్చదేవ్యా
జాతశ్రీరాజరాజోరజనికరకులశ్రీమ దంభోధిరాజో
రాజద్రాజన్యసేవ్యా మభృతభుజబలాద్రాజ్య లక్ష్మీంపృథివ్యామ్

అని రాజరాజ నరేంద్రునికొరుమల్లిశాసనమునం గూడ స్పష్టముగాః జెప్పబడినది.

(2) *Ind. Ant. Vol XIV. p. 55; Ep, Ind. Vol IV. pp 300-309.

“వసంతితిలక. యోరక్షీతుం వసుమతీమ్ శకవత్సరేషు
వేదాంబురాశినిధి వ గ్నిషుసింహగేర్కే
కృష్ణద్వితీయదివస్తోశర భాద్రికాయాం
వారేగురోర్వణిజలగ్నవరేభిషి క్తః.”

కాలేరగ్రహారమును దాతారామ వీరికాపుర సత్రములను జరుపుటకయి ముద్దల గొత్తుఁడును పోతనార్యుని పుత్తుఁడునయిన మేడమార్యుఁడను బ్రాహ్మణు నకిచ్చినట్టియు దానశాసనములనుబట్టి రాజరాజ నరేంద్రుని కుమారుఁడయిన కులొత్తుంగ చోడదేవుఁడు శాలివాహనశకము ౯౦౬ వ సంవత్సరమునఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౬౩ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినట్టు చెప్పఁబడియున్నదిగనుక రాజరాజ నరేంద్రుఁడు ౧౦౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౦౬౩ వ సంవత్సరమువఱకును ౪౧ సంవత్సరములు నిరాతంకముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు సిద్ధాంత మగుచున్నది. ¹

విమలాదిత్యుఁడు రాజేంద్రచోడునిచే జెఱఁగొని పోఁబడి తంజాపురి యందుండిన కాలమున కూండవాంబాదేవిని వివాహమాడినది వాస్తవమగునేని రాజనరేంద్రుఁడు ౧౦౧౧ వ సంవత్సరమునకును ౧౦౧౪ వ సంవత్సరమునకును నడుమజనించి యుండవలయునుగావున సింహాసన మెక్కునప్పటికిఁ బదిపండ్రెండుసంవత్సరముల బాలుఁడైయుండవలయును. అటుగాక ౯౯౯దవ సంవత్సరమున విమలాదిత్యునియన్న యగుశక్తివర్మ సింహాసనమునకు వచ్చినతరువాత కూండవాంబను విమలాదిత్యుఁడు వివాహమాడి పుత్రజననమును గాంచినను రాజనరేంద్రుఁడు సింహాసన మెక్కునప్పటికి నిరుపదియేండ్లలోపలి వయస్సుగలవాఁడై యై యుండును. శాసనములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించి చూచినపక్షమున మొదటివృత్తాంతమే నష్టఁదగియున్నది. ఈరాజరాజ నరేంద్రుఁడు సింహాసనమెక్కినతరువాత యుక్తవయస్సువచ్చినతోడనే మేనమామయు చోడచక్రవర్తి యునగు గంగయి కొండ రాజేంద్ర చోడునికూతురగు అమ్మంగదేవిని వివాహమాడెను. ఈవివాహ మెప్పుడు జరిగినదియుఁ దెలియరాదుగాని రోజనరేంద్రుఁ

(1) “హ్లో. తతనమోనయశాలీ జయలక్ష్మీధామ రాజరాజనరేంద్రః

చత్వారింశత (మ) బ్రానేకంచ పునర్వహీమపాలయ దఖిలామ్”

“తదనుజో విమలాదిత్యస్తప్త, తత్పుత్రో రాజరాజదేవ ఏకచత్వారింశత్. తత్పుత్ర శ్రీకులొత్తుంగ చోడదేవ ఏకోనపంచాశత్.....రాజ్యంప్రశాసతి.”

దు సింహాసనమెక్కిన తరువాతనే జరిగినదనుట మాత్రము వాస్తవమనుటకు సందియములేదు. రాజనరేంద్రుని పరిపాలనకాల మీయాంధ్రదేశమునకు మిక్కిలి మంచికాలమని చెప్పుటకు సంశయింపబనిలేదు. ఇంతకుఁ బూర్వమనేకపర్యాయములు రాజోపద్రవములచేఁ బీడింపఁబడు చుండినయీయాంధ్రదేశ మీపరగండ భైరవుండగు రాజరాజ నరేంద్రునికాలములో స్వస్థతను గాంచి దివ్యసుఖములను గాంచెను. ఇతఁడింత దీర్ఘ కాలమునిష్క్రంటకముగా దేశపాలనముఁ జేయుటకుఁ గారణము బలాధ్యులయినచోడులయొక్క సహాయమేగాని యన్యముగాదనియు, వారిసహాయములేనియెడల నిట్టిస్వాస్థ్యము గలుగ నేరదనియుఁ గొందఱు తలంపవచ్చునుగాని పరాక్రమంబున రాజనరేంద్రుఁడు పూర్వరాజుల కెంతమాత్రమును దీసిపోయిన వాఁడుకాఁడు.

రాజనరేంద్రుని బిరుదునామములు.

సత్యాశ్రయకులశేఖరుఁడు, సర్వలోకాశ్రయుఁడు, రాజకంఠీరవుఁడు, త్రిభువనాంకుశుఁడు, సమస్తభువనాశ్రయుఁడు, బిరుదాంకభీముఁడు, రాజమహేంద్రుఁడు, రాజమార్తాండుఁడు, పరగండ భైరవుఁడు, రాజపరమేశ్వరుఁడు మొదలగు బిరుదునామము లెన్నోవహించి రాజరాజ నరేంద్రుఁడు సుప్రఖ్యాతిఁ గాంచినవాడని నన్నయభట్టనేకబిరుదునామములతో నభివర్ణించుట దేగాక.

“ఉ. రాజకులై కభూషణుఁడు రాజమనోహరుఁ డన్యరాజతేజోజయశాలి శౌర్యుఁడు విశుద్ధయశశ్శరదిందుచంద్రికా రాజితసర్వలోకుఁ డపరాజితభూరిభుజాకృపాణధా రాజలశాంతశాత్రవపరాగుఁడు రాజమహేంద్రుఁడున్నతీన్ .
అనియు,

వసంతతిలకము.

“వీరావతారసుకవిస్తుతనిత్యధర్మ
ప్రారంభశిష్టపరిపాలనశక్తరాజా

నారాయణాఖ్య కరుణారసపూర్ణ వీర
శ్రీరమ్యరాజకుల శేఖరవిష్ణుమూర్తి.

అని రాజనరేంద్రుని “నారాయణాఖ్య” డనియు, “విష్ణుమూర్తి” యనియుఁ బొగడియున్నాఁడు.

కాఁబట్టి తావికిఁ బరిమళమబ్బినట్లుగ నిట్టిరాజనరేంద్రునకుఁ బలపరాక్రమవంతులయిన చోడులతోడ బాంధవ్య మబ్బుటవలనగూడ వీనిపరిపాలనము వేయివిధంబులఁ బరిశోభించి ప్రశంసనీయమయ్యెను. దేశోపద్రవకరములైన విషయంబులేవియును దటస్థింపక దేశమంతయు సుభిక్షముగా నున్నందునఁగాఁ బోలుఁదనకుఁగల దానితోఁ దృప్తిపొంది పరరాజులతోడఁగయ్యమునకు డీక్షానక తనకాలమును విద్యావ్యాసంగములతోడ గడిపి యుండెను.

రాజమహేంద్ర వరము.

రాజమహేంద్రపురము రాజమహేంద్రుఁడని బిరుదుగాంచిన అమృరాజ విష్ణువర్ధనుని కాలముననో యీరాజరాజ విష్ణువర్ధనునికాలముననో గట్టఁబడి యుండును. ఎవరిచేతఁ గట్టఁబడినను రాజరాజనరేంద్రునకు రాజధానిగనుండె ననుటవాస్తవము. ఈరాజమహేంద్రపురము వేగీరాజ్యములో మధ్యమభాగమున నుండుటచేత రాజనరేంద్రుఁ డిం దొకకోటనుగట్టి తనకు రాజధానిగఁ జేసికొని చిరకాలము రాజ్యపాలనము చేసెను. రాజమహేంద్రపురము వేగీదేశంబునకు నాయకరత్నంబని నన్నయభట్టు మహాభారతమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈపట్టణమునకుఁ గలిగినప్రఖ్యాతి రాజనరేంద్రుని మూలమున గలిగినదేగాని మఱియొకరి మూలమునఁ గలిగినదికాదు. అందుచేతనే విన్నకోట పెద్దన్నయనుకవి తనకావ్యాలంకారచూడామణిలో తనకృత్రిక రైయగు విశ్వేశ్వర మహారాజువంశమును పల్లించునపుడు

“సీ. శ్రీకంఠచూడాగ్ర శృంగారకరణమే

రాజున కన్య యారంభగురుఁడు

చాళుక్యవంశభూషణము శ్రీవిష్ణువ
 ర్ధనుఁ డేమహీశు తాతలకుఁ దాత
 భృతకుమారారామ భీముండు చాళుక్య
 భీముఁ డే నృపకులాబ్ధికివిధుండు
 రాజమహేంద్రవరస్థాతరాజన
 రేంద్రుఁ డెక్కువ తాత యేవిభునకు
 నంద్రదళదానమ్రోపేంద్రుఁ డగు నుపేంద్ర
 ధరణివల్లభుఁ డేరాజు తండ్రితాత
 ఘనుఁడుపేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వని కన్నతండ్రి
 యతఁడు విశ్వేశ్వరుడు లక్క మాంబసుతుఁడు.”

అనుపద్యములో రాజనరేంద్రుని రాజమహేంద్రవరస్థాతయని ద్వైతము
 వాద్యిషయముగఁ జెప్పినదానినిబట్టిచూడ రాజనరేంద్రునకును రాజమహేం
 ద్రపురనిరమునకును విశేషసంబంధము గలదనియును, రాజమహేంద్రపురంబు
 నందుండి రాజ్యపరిపాలనముచేసిన మొదటిచళుక్య ప్రభువు రాజనరేంద్రుఁడే
 యని సూచించుచున్నట్లు గన్పట్టఁగలదు.

రాజరాజనరేంద్రభోజరాజులు సమకాలీనులు.

రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగా నాంధ్రదేశ మేలినరాజరాజనరేం
 ద్రుఁడును ధారాపురము రాజధానిగా మాళవదేశము నేలినభోజమహారాజును
 సమకాలీనులగుట మాత్రమేగాక సమానలక్షణములనుగూడ గొన్నిటినిగలిగియుం
 డిరని తెలిసికొనినప్పు డెంతయానందము కలుగుచున్నది. భోజరాజు ౧౦౧౨
 వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౦౨౦వ సంవత్సరమువఱకును నలువది సంవత్స
 రములకుఁబైగా రాజ్యపాలనము చేసియుండెను. భోజమహారాజు సంస్కృత
 పండితులను, సంస్కృతకవుల నాదరించి సంస్కృతభాష నుద్ధరించెను. మృన
 యారాజరాజనరేంద్రుఁడు సంస్కృతభాషాకవులను మాత్రమేగాక దేశభాషాక
 వుల కగ్రహారములు మొదలగునవి యిచ్చిపోషించి దేశభాషల నుద్ధరించెను.

భోజమహారాజు సరిసాద్దులనుండు రాజులతోడను గజినీమామూదు సైన్యముల తోడనుభోరాడవలసివచ్చి యతనిమనసాస్విస్త్యమునకుఁ గొంతభంగము కలుగు చువచ్చెనుగాని మనయీరాజరాజనరేంద్రునకట్లు చేయఁదగిన యుద్ధములేవి యును లేక మనంబు నిశ్శంకముగ నుండెను. అయిన నిరువురకును విద్యావ్యాసం గముల నభిరుచి మెండుగ నుండెను. భోజరాజు సంస్కృతపండితులచే సంస్కృ తభాషలోనే బహుగ్రంథములను రచింపించియు, సంస్కృత కలాశాలను స్థా పించినవాఁడగుటచేత భరతఖండమునందంతటఁ బ్రఖ్యాతిఁగాంచుటకుఁ గార ణమయ్యెను. రాజనరేంద్రుఁడు తనదేశభాషనుద్ధరించి తిరింపఁజేయుకొఱకే వి శేషకృషి సల్పినవాఁడగుటచేత నొక్కయాంధ్రదేశముననే ప్రసిద్ధికైక్కి యాంధ్రమహాజనులకృతజ్ఞతకు మాత్రమే పాత్రుఁడయ్యెను. భోజమహారాజు వీరమరణమైనను శత్రుజనమధ్యమునఁ బ్రాణములు విడువవలసినవాఁడయ్యెను. రాజనరేంద్రుని కట్టిది సంభవింపలేదు. రాజనరేంద్రునికాలము సుఖతరంబుగ నడిచెను. రాజనరేంద్రుఁడు భోజరాజుకంటె నదృష్టవంతుఁడని చెప్పవలయును.

రాజనరేంద్రుఁడు కావ్యగీతిప్రియుఁడు.

రాజరాజు సరసుఁడును కావ్యగీతిప్రియుఁడునని సన్నయభట్టు మహా భారతమునందుఁ జెప్పియున్నాఁడు. అందుచేతనే యాతని కొల్వుకూట మెప్పు డును బహుభాషాపండితులచే నలంకరింపఁబడుచుండెను. వీనికెప్పుడును భారత మును వినుటయం దభిరుచి మెండుగాఁగలదు. బహుభాషలలో బహువిధముల బహుజనులచేఁ జెప్పంబడుచుండిన మహాభారతకథను వినుచుండియు దృష్టిని బొందఁజాలక తెనుంగుబాసలోఁగూడ వినవలయునని యీతనికెంతో యభిలా షము గలదు.

సన్నయభట్టు.

ఒకనాఁడు రాజరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు విష్వజ్జనంబులచేఁ బరివేష్టింపఁబడి నిండుకొలువున్న కాలమున మంత్రి పురోహిత సేనాపతి యువరాజు దౌవారిక ప్రధానసమక్షంబునఁ దనకులబ్రాహ్మణుండును, అనురంధును, అవిరళజపహో మతీత్పరుండును, విపులశబ్దశాసనుండును, సంహితాభ్యాసుండును, బ్రహ్మాండాది

నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతుండును, ఆపస్తంబసూత్రుండును, ముద్గలగోత్రజాతుండును, నద్వినుతావదాతచరితుండును, శోకజ్ఞుండును, ఉభయభాషాకావ్యరచానాభిశోభితుండును, సత్ప్రతిభాభియోగ్యుండును, మత్యమరాధిపాచార్యుండును, సుజనుండును నగునన్న పాఠ్యునింజూచి యిట్లనియెను.

చ. విమలమతిన్ బురాణములు వింటి ననేకము లర్థధర్మశాస్త్రముల తెఱంగెఱింగితి నుదాత్తరసాన్విత కావ్యనాటకక్రమములు వెక్కుచూచితి జగత్పరిపూజ్యములై నయీశ్వరాగమములయందునిల్పితి బ్రహ్మకాశముగా హృదయంబు భక్తితోన్.

మ. ఇవి యేచున్ సతతంబునా యెడఁగరంభిష్టంబులై యుండుఁ బాయపు భూదేవకులాభి తర్పణమహీయః ప్రీతియున్ భారతశ్రవణాసక్తియుఁ బార్శ్వతీ పతిపదాబ్జధ్యానపూజా మహ్నోత్సవమున్ సంతతదానశీలతయు శశ్వత్సాధు సాంగత్యమున్ మఱియు నదియునుంగాక.

చ. హిమకరుఁడొట్టి పూరుభరతేశకురుప్రభుపాండుభూపతుల్ క్రమమున నంశకర్తలనఁగా మహినొప్పిన యస్త్రదీయవంశమునఁ బ్రసిద్ధులై విమలసద్గుణ శోభితులైన పాండవుల త్తముల చరిత్రనాకు సతతంబువినంగనభీష్టమెంతయున్”

ఈపేని జెప్పఁబడినపద్యములలోని భావములనుబట్టి శైవమతాభిమానముఁ గలవాఁడనియు, అనవరతంబును శ్రీమహాభారతమునందలి యభిప్రాయమును విననభిలాషగలవాఁడనియు స్పష్టముగఁ దేటపడుచున్నది. కనుక నేరాజమహేంద్రుఁడు.

“జననుత కృష్ణద్వైపా

యనముని వృషభాభి హితమహాభారత బ

ధనిరూపితార్థమేర్పడఁ

దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయు క్తిమెయిన్.”

అని మహాభారతమును దెనుఁగున రచియింపుమని నన్న పాఠ్యునిగోరెను. హిమకరపూరు భరతేశకురు ప్రభుపాండు భూపతులవంశమునందుఁ దాను జనించెనని తనపూర్వులును తన్నాశ్రయించుకొనియుండు పురోహితులు మొదల గువారును జెప్పెడుగాథలను విశ్వసించినవాఁడగుటచేతఁగూడతనపూర్వులయిన పాండవులచరిత్రమును వినం గుతూహల మాతనికి స్వాభావికముగా నగ్గలమై యుండవచ్చును. కావున నట్లు మహారాజాధిరాజుచేఁ బ్రేరేషింపఁబడి విద్య త్కవిశిరోమణియు బుద్ధియందు బృహస్పతియునగు నన్న యాద్యుఁడు వాఙ్మయ దురంధరుండయిన నారాయణభట్టు సహాయముతో మహాభారతములోని మొదటి రెండుపర్వములను మూడవపర్వములోని కొంతభాగమును మాత్రముఁ దెలిగించెను.

నన్నయభట్టాది కవిగాఁడు.

ఆంధ్రభారతము ప్రథమాంధ్రకావ్యముగాదు.

నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వమునఁ గవులెవ్వరును, ఆంధ్రభారతమునకుఁ బూర్వమున నాంధ్రగ్రంథము లేవ్వియును వినంబడకుండుటయు, గానరాకుండుటయుంజేసి నన్నయభట్టే ప్రథమాంధ్రకవియనియు, ఆంధ్రభారతమే ప్రథమాంధ్రగ్రంథమనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయమై యున్నదిగాని వారివాదమును మేము విశ్వసింపఁ జాలకున్నారము. ఏతద్విషయమై గావింపఁబడిన చర్చలను సంపూర్ణముగా వినియుంటిమి. తత్ప్రక్షుమున వ్రాయంబడిన నన్నయభట్టారకచరిత్రమాదిగాఁగల గ్రంథములను. ఆగ్రంథములలోనియుక్తులను, మేము సాంతముగఁ జదివియుంటిమి. అవి యేవియును మావిశ్వాసమును మరలింపఁ జాలకున్నవి. మహాభారతమును దెనుఁగున రచింపుమని రాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నయభట్టును గోరునప్పటికే నన్నయ ఉభయ భాషా కావ్యరచనాభికోభితుండని రాజనరేంద్రునిచేఁ జేర్కొనంబడియెనని నన్నయ్య మహాభారతమునందు

స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండుటయే నన్నయభట్టారక చరిత్రమునందలి యుక్తులన్నియు గాలికి దూదిపింజె తెగిరిపోవునట్లెగిరి పోవుచున్నవి. నన్నయకాలమునందే యాంధ్రకవుల నేకులు ప్రసిద్ధికెక్కియున్నారు. వారిలో నారాయణభట్టారకఁడుగ నున్నాఁడు. నారాయణభట్టు తనకీకార్యమునందుఁ దోడ్పడినట్లుగా నీక్రిందిపద్యమున నన్నయభట్టై చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. “పాయక పాక శాసనికి భారత ఘోరణంబునందు నారాయణునట్లు, తానును ధరామరవిభూషణుండు నారాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దన కిష్టుఁ డు న్నహాధ్యాయుఁడునై న వాఁడభిమతంబుగఁదోడయి నిర్వహింపగన్.

నారాయణభట్టు.

నందమపూడి శాసనము.

“నన్నయలిఖితమైన యొక శాసనమున నారాయణభట్టు కర్ణాటకభాషయందుఁ బండితుఁడని తెలుపఁబడియున్నదిగావున నీకన్నడపండితుని సహాయముచే శబ్దమణిదర్పణపద్ధతిని మనయాంధ్రమును భట్టారకులవారు శాసించి”రని నన్నయ భట్టారకచరిత్రమునందలి కల్పితవాక్య మాంధ్రప్రపంచముయొక్క సంపూర్ణవిశ్వాసమును పెడత్రోవను బట్టించుచున్నది గనుక దాని నెంతమాత్రమును విశ్వసింపరాదు. ఒక్కకర్ణాటకపండితుఁడని మాత్రము నన్నయలిఖితమైన శాసనమునందుఁ దెలుపఁబడియుండలేదు. నన్నయలిఖితమని చెప్పఁబడు శాసనము నందమపూండి (నందంపూడి-ఇదిప్రస్తుతపుకృష్ణామండలములో తణుకుతాలూకాలోని సెట్టిపేటకు సమీపమున నెఱ్ఱకాలువయొద్దననున్నది) శాసనమేగాని మఱియొకటిగాదు.¹ సింధుయుగమంతరదేశము నామాంతరముగల రెండేఱులవాడి విషయములోని యీనందమపూండిగ్రామమును చంద్రగ్రహణ పుణ్యకాలమున రాజరాజనరేంద్రుఁడు తన ముప్పదిరెండవ పరిపాలన సంవత్సరముననఁగా (బహుశః) శాలివాహనశకము ౯౭౫ వసంవత్సర మార్గశిరశుద్ధ ౧౫ భా

నువారమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౦౫౩ వ సంవత్సరము నవంబరు నెల ౨౦వ తేదీని మంత్రపురోహిత సేనాపతియు పరాజయోవారిక ప్రధానసమక్షంబున నారాయణభట్టునకు నగ్రహారముగా ననుభవింప ధారపోసెను. ఈనారాయణభట్టు సంస్కృతకర్ణాటప్రాకృతవైశాచికాంధ్రభాషాసుకవిరాజశేఖరుండనియు కవీభవజ్ఞాంకుశుండనియును, అష్టాదశావధారణచక్రవర్తియనియు నందుఁ జేర్కొనబడి యుండెను. మఱియు హరితగోత్రుండు నాపస్తంబసూత్రుండు నైన కాంచినసోమయాజిప్రపౌత్రుండును, కాంచినార్యునిప్రపౌత్రుండును శౌచాంజనేయుని పుత్రుండుననియుంగూడ చేర్కొనబడియుండెను. ఈనారాయణభట్టుతండ్రి యగు శౌచాంజనేయునకు అకలంకాశాంక నామాత్యుడను నామాంతరము గలదు. ఈయమాత్యునకు సామికాంబవలన జనించినవాడై మన నారాయణభట్టు. ఈకవిరాజశేఖరునిసహాయముతో మననన్నయభట్టు మహాకవి మహాభారతమును దెలిగింపఁబూనెను. మహాభారతమును నన్నయభట్టు సాంతముగాఁ దెలిగింపక యారణ్యపర్వము నడుమనే విడిచిపెట్టుటకుఁ భారణము రాజనరేంద్రుని మరణమేకాని వేటొందుగా నేరదు. కావున భారతము రాజనరేంద్రుని పరిపాలనావసానదశయందుఁ బ్రారంభింపఁబడియుండును. అట్లుగాక రాజనరేంద్రునికాలముననే నన్నయభట్టు మరణము నొంది యుండుటగాని లోకాపవాదము ప్రకారము నన్నయభట్టునకు మతిభ్రమణము కలిగియుండుటగాని జరిగి. తిన్నూలమున భారతము తెలిగింపఁబడ్డక నిలిచి యుండునేని అంతటి యభిమానముగలరాజనరేంద్రుఁ డంతటికవిరాజశేఖరుండయిననారాయణభట్టుచేఁ బూర్తిచేయింపఁకుండె ననుమాట విశ్వసింపఁదగినదికాదు. కాబట్టి యాంధ్రభారతరచనము జరుగుచున్నకాలమునందు రాజనరేంద్రుఁడు మరణమునొంది యుండవలయును. రాజనరేంద్రుని మరణానంతరము నేడుసంవత్సరములవఱకు రాజనరేంద్రునికుమారుడగు రాజేంద్రచోడుఁడు సింహాసనమునకు రాకపోవుటయు, రాజనరేంద్రునికిఁ బిమ్మట రాజనరేంద్రునితమ్ముడగు విజయాదిత్యుఁడు రాజ్యమాక్రమించుకొనుటయు సంభవించినదిగావునఁ గొంతవఱకు దేశోపద్రవము సంభవించి మనకవివరులచేఁ బ్రారంభింపఁబ

డిన భారతరచనము మూలబడియుండవచ్చును. కాబట్టి మహాభారతరచనము నకుముందే ఉభయభాషాకావ్యరచనాభివృద్ధియై నన్నయభట్టును, సంస్కృతప్రాకృతకర్ణాటపైశాచికాంధ్రభాషాకవిరాజశేఖరుండై నారాయణభట్టును, ప్రసిద్ధిజేందియుండ నన్నయభట్టేయాదికవియనియు, ఆంధ్రభారతి మే మొదటి గంథమనియు, ఆంధ్రకవితాసతి నన్నయభట్టునకే జనించినదని చెప్పెడివారి వాదము నెంతమాత్రమును మేము విశ్వసింపఁ జాలకున్నారము.

పావులూరి మల్లనకవి.

ఇతఁడు తెనుఁగున గణితశాస్త్రమును రచించినమహాకవి. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శిష్యన్నపుత్తుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; గార్గ్య గోత్రోద్భవుఁడు; కమ్మనాడులోని పావులూరుగ్రామమునకుఁ గరణమైయున్నాఁడు. ఈకవి తనకు రాజనరేంద్రుఁడు పితాపురసమీపమున నున్ననవఖండవాడ యనుగ్రామము నిచ్చినట్లుగా నీక్రిందిపద్యమునం జెప్పకొని యున్నాఁడు.

“ఉ. శ్రీలలనేశుఁ డాంధ్రనృపశేఖరుండై చనురాజరాజభూ
పాలకుచేతఁ బీఠపురిపార్శ్వమున న్నవఖండవాడ యన్
ప్రోలు విభూతితోఁ బడసి భూరిజనస్తుతుండై నసత్కళా
శీలుఁడ రాజపూజితుఁడ శిష్యనపుత్రుఁడ మల్లనాఖ్యుఁడన్.

దీనినిబట్టి యీపావులూరి మల్లనకవియు రాజనరేంద్రునికాలమునం దున్నవాడనిస్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు నన్నయభట్టు నారాయణభట్టు, పావులూరిమల్లన ఆంధ్రగ్రంథరచనయందు నిపుణులయినట్లు గానంబడుచుండఁగా నాంధ్ర కవితాసతి అప్పుడే యవతరించినదని చెప్పెడిమాట యెట్లు విశ్వసింపవచ్చును. భాషయెన్నఁడు నొక్కసారిగ సంస్కరింపఁబడునదికాదు. ఆంధ్ర భాషాసంస్కరణము నన్నయకు బహుకాలమునకుముందే ప్రారంభమయి యుండునుగాని యొక్కసారిగ సంపూర్ణస్థితికిఁ దేబడెననుటయు విశ్వసింపఁదగినదికాదు.

కోరుమల్లి శాసనము.

రాజరాజవిష్ణువర్ధనమహీపాలుఁడు సంస్కృతకర్ణాటపైశాచికాంధ్ర
భాషాకవిరాజశేఖరుం డగునాగాయణభట్టునకు నందమపూడి గ్రామమును,
మహాకవి యగుపావులూరిమల్ల నామాత్యునకు నవఖండవాడ యనుగ్రామమును,
దానము చేసినట్లుగా నందమపూడిశాసనమువలనను, పావులూరి మల్లనకవివిరచి
తమైన గణితశాస్త్రమువలనను దెలిసికొంటిమిగదా. ఇట్లేయాపస్తంబనూత్రుఁ
డును భారద్వాజగోత్రుఁడు నగుచీదమార్యుఁ డనుబ్రాహ్మణునకు కోరుమల్లి నా
మగ్రామమును చంద్రగ్రహణపుణ్యకాలమున దానముచేసి యుండెను. ¹ఇట్టి
కవులను బండితులను నాదరించి యగ్రహారములు మొదలగునవి యిచ్చి భాషా
పోషణము మొదలగుసత్కార్యము లొచరించిన వాఁడగుటచేతనే నన్నయభ
ట్టు తనభారతమునందు రాజనశేంద్రుని

“సీ. నిజమహీమండలప్రజఁ బ్రీతిఁ బెంచుచుఁ

(బరమండలములధరణిపతుల
నదిమి కప్పంబుల ముదముతోఁ గొనుచును
బలిమి నీచునిభూమివలయపతుల
ను క్కడగించుచు దిక్కులఁ దనయాజ్ఞ
వెలిగించుచును విప్రులమునెల్లఁ
బ్రోచుచు శరణన్నఁ గాచుచు భీతుల
నగ్రజన్తులకు ననుగ్రహమునఁ
జారుతరమహాగ్రహారంబు లిచ్చుచు
దేవభోగమాల మహావిభూతిఁ
దనరఁజేయు చిట్లు మనుమార్గుఁ డగువిష్ణు
వర్ధనుండు వంశవర్ధనుండు.”

1. Ind. Ant. Vol XIX, p. 129; ఈకోరు మల్లి కోదావరిమండల
ములో రామచంద్రపురముతాలాకాలో నున్నది.

అని యభివర్ణించియున్నాడు. కాబట్టి భూదేవకులాభితర్పణమహిమ
యశస్వీతియును, భారతశ్రవణాసక్తియును, పార్వతీపతిపదాబ్జధ్యానపూజా
మహోత్సవమును, సంతతదానశీలతయును, శశ్వత్సాధుసాంగత్యమును, తనకుఁ
గరం బిష్టంబులై యుండునని రాజనరేంద్రుఁడు చెప్పుకొన్నదానిలో నసత్యము
గాని యతిశయోక్తిగాని లవమాత్రమును గానరాదు.

కృతఘ్నాపవాదములు.

నన్నయభట్టంతటివిద్యత్కవిరాజసింహునిచే.

“క. విమలాదిత్యతనూజుఁడు

విమలవిచారుఁడుఁ గుమారవిద్యాధరుఁడు

త్తమచాళుక్యుఁడు వివిధా

గమవిహితశ్రముఁడు తుహినకరుఁడురుకాంతిన్.”

చ. ఘనదురితానుబంధకలికాలజదోషతుషారసంహతిన్
దనయుగయప్రభావమున దవ్వగఁ జోపి జగజ్జనానురం
జనముగ రాజ్యసంతతవసంతనితాంతవిభూతి నెంతయుం
దనరుఁ జళుక్యునున్నఘుఁడు ధర్మదయార్ద్రని బద్ధబుద్ధియై

ఉ. ఆశ్రితపోషణంబున ననంతవిలాసమునన్ మనీషివి
ద్యాశ్రమతత్త్వవిత్త్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్తవ
ర్ణాశ్రమధర్మరక్షణమహామహిమన్ మహిమోప్పు సర్వలో
కాశ్రయుఁ డాదిరాజవిభుఁ డత్యకలంకచరిత్రసంపదన్.

అని నన్నుతులను గాంచి “రాజమహేంద్రకవీంద్రసమాజసురత్వైజ”
యని సంబోధింపఁబడినవాఁడును, “సకలభువనలక్ష్మీవిలాస నివాసంబయిన
రమ్యహర్మ్యతలంబున మంత్రపురోహితసేనాపతిదండనాయక చౌవారికమ
హాప్రధానానంతసామంతపరివృతుండై అపారశబ్దశాస్త్రపారగులైనవై యా
కరణులును భారతరామాయణాద్యనేకరచనావిశారదులయినమహాకవులును

వివిధతర్కవిగాహిత సమస్తశాస్త్రసాగరగరీయఃప్రతిభులయినతార్కికులును నాదిగాగల్గు విద్యజ్ఞనంబులు పరివేష్టించికొలువ నిరంతరము విద్యావిలాస గోష్ఠి సుఖోపవిష్టుండయి యిష్టకథావినోదంబులఁ బ్రొద్దుపుచ్చువాఁడునునైన యాంధ్రభారతకృతిపతితలకుఁ దలయుఁదోకయులేని చిత్రాంగిసారంగధరు లకథను కనకాంబచరిత్రమును ముడివెట్టియు, నన్నయభట్టుతలకు నతండనూ యాషిశాచగ్రస్తుండని దెలుపు నసందర్భము లయినగాథలను ముడివెట్టియుఁ జరిత్రజ్ఞానము లవలేశమును లేక కూపస్థమండూకములవలె నున్నకుకవిరాజమం డలము పామరప్రపంచమును పెడదారిని బట్టించుట కృతఘ్నాపవాదములే కారణములుగదా.

కులొత్తుంగ చోళదేవుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౭౦ మొదలుకొని ౧౧౧౨ వఱకు.)

రాజనరేంద్రునికాలమున నాంధ్రదేశమునకుం గలిగినస్వాస్థ్యమునకు రాజనరేంద్రునిమరణానంతరము భంగము గలిగినది. రాజనరేంద్రునికిఁ బిమ్మట నాతనికిమారుఁడగు కులొత్తుంగ చోళదేవుఁడు సింహాసన మెక్కవలసియుం డఁ గులొత్తుంగ చోళదేవునకు బదులుగా విమలాదిత్యునిరెండవకుమారుఁడును రాజనరేంద్రునితమ్ముడు నైనవిజయాదిత్యుఁడు సింహాసన మాక్రమించుకొని యాంధ్రదేశమును బాలించినట్లు గానంబడుచున్నది. విమలాదిత్యుని కుమారుఁ డగురాజరాజనరేంద్రునకు రాజేంద్రచోడునికూతురగు అమ్మంగదేవికి జనిం చినవాఁడు రాజేంద్ర చోడదేవుఁడు. విమలాదిత్యుఁడు రాజరాజ చోడునికూఁ తురగు కూండవాదేవిని వివాహమాడి యా మెయందుఁ గన్న తన కుమారునకు రాజరాజని తనమామ పేరు పెట్టెను. ఈరాజరాజ నరేంద్రుఁడు తన మేనమామ యగు రాజేంద్ర చోడునికూతురగు అమ్మంగదేవిని బెండ్లియాడి యామెవలనఁ గాంచిన కుమారునకు రాజేంద్ర చోడుఁడని తన మేనమామపేరు పెట్టెను. ఈరాజేంద్ర చోడుఁడు మాతామహునిరాజ్య మగుచోడరాజ్యమును వశపఱచు కొన్నతరువాత కులొత్తుంగ చోళదేవుఁ డనునామమును వహించెను. రాజ రాజ నరేంద్రుని కుమారుఁడగు రాజేంద్ర చోడుఁడు యువరాజుగనుండినపుడె

యు త్తరదేశములపై దండెత్తిపోయి మధ్యమాగాణములలోని వాయిరాగరమ ను ప్రదేశమున ననేకగజయూధములను ముట్టడించి వశపఱచుకొని సింధువంశ పురాజగు ధారావర్షునిచే బరిపాలింపబడుచుండిన చక్రకోట్యమునుముట్టడించి వశపఱచుకొనియెను. ¹ ఈదండయాత్ర యెందుకొఱకు సంభవించెనో చెలి యరాదు. భారతకృతిపతి యైనరాజరాజవిష్ణువర్ధనునిమరణానంతరము చోడదేశమును బాలించు చుండినవీరరాజేంద్రునిసహాయముతో రాజరాజ విష్ణువర్ధనునితమ్ముఁ డగువిజయాదిత్యుఁడు రాజరాజ విష్ణువర్ధనుని(రాజరాజ నరేంద్రుఁడు) కుమారుఁ డగురాజేంద్రచోడుని వెడలఁగొట్టి వేంగిరాజ్యమును దానే యాక్రమించుకొని పరిపాలింప నారంభించెను. వీని పరిపాలనకాలమున నాహవమల్లుని రెండవకుమారుఁ డగు నాఱవవిక్రమాదిత్యుఁ డనుపశ్చిమచాళుక్య రాజు వేగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి కలవరపెట్టి నారంభించెను. రాష్ట్రకూటు లప్రభ యడంగి పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యము పునరుద్ధారణ కాలబడినతరువాత నాహవమల్లునిరెండవకుమారుఁ డగునీయాఱవవిక్రమాదిత్యుఁడు నిర్వక్రపరాక్రముండై విజృంభించిదిగ్విజయములు సలుపుచున్న వాఁడగుటం జేసి యెట్లయిన నాంధ్రదేశమును మ్రింగినేయవలెనని దండయాత్ర వెడలి వచ్చెను. ఈయాఱవ విక్రమాదిత్యుఁడు బహుపరాక్రమవంతుఁడగుటచేత వీని నెదుర్కొనుపాటి రణశూరుఁడు దక్షిణహిందూస్థానమునందుఁ గానరాకుండెను. చోడరాజగు వీరరాజేంద్రుఁడు వీని దోర్దగ్గమునకు భయపడి విక్రమాదిత్యునికిఁ దనకూతు నిచ్చి వివాహముఁజేసి వానితో మైత్రి నెఱపఱపిన వాఁడయ్యెను. అట్టి ప్రబల శత్రువుదేశముపై దండెత్తివచ్చినపుడు పౌరుషశాలియైన రణశూరుఁ డెట్లూర కుండఁగలఁడు? విజయాదిత్యుఁ డనమర్థుఁడై యేమియుఁ జేయఁజాలకుండుట జూచి గాజరాజనరేంద్రునితనయుండగు రాజేంద్ర చోడుఁడు ధైర్యసాహస ములు ముప్పిరిగొన స్వనైన్యముతో శత్రువుని మార్కొని తిరిగి చూడకుండఁ

1. Ep. Ind. Vol IX, p. 178; No. 538, Public, 28th

July 1909 para 66. చక్రకోట్యము (చక్రకోట) బస్తరురాజ్యము లోనిది.

దతిమిగొట్టెను. అంతట నూరకొనక యావాడిమగం డాంధ్రదేశంబునఁ దన
యధికారమును స్థాపించి తన పినతండ్రి తనకుఁ జేసినయపకారమును మన్నించి
యావిజయాదిత్యునే వేగిరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగఁ బునరభిషిక్తునిగావించి
తనమాతామహునిదైన చోడరాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనవలయునని ప్రయ
త్నించుచుండెను. అంతట చోడరాజ్యమును బాలించుచుండిన వీరరాజేంద్రుఁ
డుమరణము నొందెను. రాజ్యాధిపత్యముకొఱకు దేశమునఁ బెద్దకల్లోలము జనిం
చెను. ఈసమాచారమును దెలిసికొన్నవాఁడై వీరరాజేంద్రునియల్లుఁడును కుం
తలరాజు నగునాటవవిక్రమాదిత్యుఁడు కాంచీపురముపై దాడివెడలి వచ్చి తన
భార్యతోఁబుట్టు పగుపరకేశరివర్తకుఁ బట్టముగట్టి యొకమాసముపఱ కచ్చట
నుండి కలహములనడచి మరల రాష్ట్రమునకుఁ బోయెను. అతఁడు మరలిపో
యినవెనుక శీఘ్రకాలములోనే రాజ్యమున మరలఁ గల్లోలము ప్రారంభమయ్యె
ను. తనమాతామహుని రాజ్య మాక్రమించుకొనఁగోరి రాజరాజనరేంద్రునితన
యుం డగురాజేంద్రచోడుఁడు వీరరాజేంద్రతనయుండగుపరకేశరివర్తను
రాజ్య మాక్రమించుకొని కులోత్తుంగ చోళదేవుఁ డనువేరుతోఁ బట్టాభి
షిక్తుఁడయ్యెను. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౦౭౦ దవ సంవత్సరముమొదలుకొని
౧౧౧౨ వఱకుఁ గొంచెముతక్కువగ నేఁబడిసంవత్సరములు కలింగవేంగి
చోడరాజ్యములను నిరాతంకముగాఁ బరిపాలనముచేసెను. ఇతఁడు తన బావ
మరిదిని జంపి చోడరాజ్యమును వశపఱచుకొనుటఁ జూచి సహింపఁజాలక కుం
తలరాజగు విక్రమాదిత్యుఁడు దండెత్తివచ్చెను గాని మధ్యమార్గమునఁ గులో
త్తుంగునిచే నెదుర్కొనఁబడి యుద్ధముఁజేసి యపజయమును గాంచి మరలిపోయె
ను. బిల్హణకవివిరచితమై విక్రమాదిత్యుని కంకితము చేయఁబడిన 'విక్రమాంకదే
వచరిత్ర'మునందును విక్రమాదిత్యునిశాసనములయందు కులోత్తుంగుఁడె యొడిపో
యినట్లు చెప్పియున్నను. కులోత్తుంగునిశాసనములు కులోత్తుంగునికే ౭యముగలిగి
నట్లుగఁ జూటుచున్నవి. కులోత్తుంగదేవుఁడె యొడుటసంభవించెనేని విక్రమాది
త్యుఁడు వేంగిచోడదేశములను మ్రింగివేసియుండును. అట్లుజరిగియుండక పోవు
టయే విక్రమాదిత్యునికి సంపూర్ణ విజయములు కలిగియుండలేదనుటకు నిదర్శనము

గా నున్నది. కొన్ని యుద్ధములయం దొక వేళ విక్రమాదిత్యునికి విజయములుగలిగి యుండినను కడపటివిజయము మాత్రము కులోత్తుంగ దేవునిదేయని చెప్పబడినది కాని కేవలము విక్రమాంక దేవచరిత్రములోనివాక్యముల సేవిశ్వసించి భాండార్కరుగారు తమదక్షిణాపథప్రాచీనచరిత్రమునందుఁ జెప్పినట్లు విక్రమాదిత్యునిది కాదు. విక్రమాంక దేవచరిత్రము విక్రమాదిత్యునివిజయములను ప్రకటించుచుండఁగాఁ గళింగట్టుపారణి యనుద్రవిడకావ్యము కులోత్తుంగునివిజయములను ప్రకటించుచున్నది.

కులోత్తుంగ దేవునివిజయములు.

ఇతఁడు రాజ్యాధిపత్యము విహించినరెండవ సంవత్సరమున వనఁగా కీ. శ. ౧౦౭౧-౭౨ వ సంవత్సరమున వ్రాయించిన శాసనములు పులియారునాడు, ఎళుమూరునాడు (ఎళంబూరు-Egmore) పాలయనూరునాడు మొదలగు నవి స్వాధీనములో నున్నట్లులఁ జాటిచెప్పుచున్నవి. ఇయ్యవి యిప్పటి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడు మండలములలోనివిగా నున్నవి.¹ ఇతఁడు కేరళాంధ్యకుంతలదేశములను జయించినట్లు వీరచోడునిచెల్లూరుశాసనముంబట్టి యుచున్నది.² కళింగట్టుపారణి యనుద్రవిడకావ్యమునందు కళింగముమీఁద వెడలిన దండయాత్ర విర్ణింపబడినది. మఱియు నందు కుంతలము నేలుబిరుద రాజును (విక్రమాదిత్యుని) జయించినట్లుగూడ చెప్పబడినది.³ వీని పదునొకండువ పరిపాలన సంవత్సరములోని యొక శాసన మీఁతఁడు విక్రమాదిత్యుని కొలారు మండలములోని నాంగిలినుండి మానలూరు మార్గముగా తుంగభద్రా నదివఱకుఁ దఱిమినట్లును, గంగమండలమును సింగాణమును (మైసూరు దేశములోనివి) జయించినట్లునుజాటుచున్నది. తరువాత నొక శాసనము మానలూరునకు బదులుగా ఆలట్టిని సింగాణమునకు బదులుగా కొంకణమును బేర్కొనుచున్నది. మఱియొక శాసనము విక్రమాదిత్యుఁడును వానిసోదరుఁ డయినజయసింహుఁడును కులో

(1) Sou. Ind. Ins. Vol III, part II, Ins. Nos 64 to 66.

(2) Ind. Ant. Vol I, No. 39, Verse 10 f

(3) Canto IV, Verse 6 and Canto X verse 25

త్తుంగుని ప్రతాపముముంగట నిలువంజాలక పశ్చిమసముద్రమును శరణుచొచ్చి రని చెప్పఁబడినది. విక్రమాదిత్యజయసింహులతో డిపోరాటములో నవ్వలై యను ప్రదేశమున శూరులయిన దండనాయకులచే సంరక్షింపఁబడుచుండిన వేయియే నుంగులను ముట్టడించి పట్టుకొనియెనని చాటిచెప్పుచున్నది నవ్వలై యనునది మైసూరురాజ్యములోనినవ్వలై నాడు లోనిది. వీని పదునాలుగవ పరిపాలన సంవత్సరములోని యొక శాసన మీతఁడు పాండ్యులనైదుగురిని జయించుటమాత్రమే గాక మన్నారుజలసంధి, పొడియిల్ కొండ, కన్యాకుమారి, కొట్టూరు మొదలగు ప్రదేశములను వశపఱచికొనియెనని చెప్పఁబడియెను. పాండ్యదేశమునకు హద్దు లేర్పాటు గావించెను. పాండ్యదేశముతోఁగూడ కుడమలై నాడును (మలబారులోని పశ్చిమభాగము) గూడ జయించెను. ఇప్పటి నాయరులపూర్వకుల యైన యాదేశములోనిరణశూరులు తమస్వాతంత్ర్యసంరక్షణమునం దందఱును శ్రీ శింగములర్పించుకొని నాశముంజెందిరి. చేరరాజుయొక్క నావికాసైన్యమును గోడలును రెండుమాటులు నాశము గావించెను. ¹ నయిరువదియాఱవ పరిపాలనసంవత్సరమునకు లోపలనే ఆనఁగా ౧౦౯౫-౯౬ వ సంవత్సరమునఁ గ శింగమును జయించెను. ² ఇదియే వివరముగా కళింగట్టుపారణ యనుగ్రంథమున విరిింపఁబడినది.

కులోత్తుంగ చోడదేవునిబిరుదునామములు,

ఈరెండవ రాజేంద్ర చోడదేవునకు రాజకేసరి ఐర్క్కు యనుబిరుదునామముగలదు. చెల్లూరు పితాపురము శాసనములో నీతనికి రాజనారాయణ బిరుదముండినటులఁ జెప్పఁబడియుండెను. ³ ఈబిరుదునామమునుబట్టియే గోదావరిమండలములోనిదగు భీమవరములోనియొక దేవాలయమునకు రాజనారాయణ

1 Ind. Ant. Vol XXII, p. 142; (2) Ep. Ind. Vol V. Appendix, p. 51, No. 358, add p. 52, No. 363.

(3) Ep. Ind. Vol I, No. 39, Verse 12, and Ep. Ind. Vol V. No. 10 Verse 11

దేవాలయమని పేరుగలిగినది. ¹ కొన్ని నాణెములపైని చోళనారాయణనామము గన్నట్టుచుండుటచేత నయ్యవి వీనివేయని యూహింపబడుచున్నవి. ³ కళింగట్టుపారణి యను కావ్యము వీనిని కులోత్తుంగ చోళుడనియు, కరికాలచోళుడనియు, బిరుదరాజభయంకరుడనియు, అభయుడనియు, జయధరుడనియుఁ బేర్కొనుచున్నది. ఇతఁడు తుదకు చక్రవర్తి, త్రిభువనచక్రవర్తి యనుబిరుదులనుగూడ పహించెను.

కులోత్తుంగునిరాజధాని.

కులోత్తుంగునిరాజధాని గంగాపురి. ఇయ్యది గంగకుండపురమనియు, గంగయిక్కిండచోళపురమనియుఁగూడ పిలువబడుచుండెను. ఈపట్టణము మొదట కులోత్తుంగచోడదేవుని మాతామహుఁడగురాజేంద్రచోడునిచే నిర్మింపబడినది. ఆరాజేంద్ర చోళునకు గంగయిక్కిండ చోళుడని నామాంతరము గలదు. ఈపట్టణమునకుఁ దరువాత రెండవముఖ్యపట్టణము కాంచీపురముగ నుండెను.

కులోత్తుంగునిరాణులు.

ఇతఁడు రాజేంద్రదేవుని కూతురిగు మధురాంతకదేవిని వివాహమాడి యామెయందు రాజరాజచోడగును, రాజరాజయుష్మిషిచోడుని, వీరచోడుని, విక్రమచోడుని, మళిముగ్గురిని మొత్తమున నేడుగురుపుత్తులను రాజసుందరియను కూతురిని గాంచెను. మళియును దీనచింతామణి ఎల్లిశైవల్లభి, త్యాగవల్లియను మళిముగ్గురురాణులుగలరు. దీనచింతామణి చనిపోయినతరువాత నామెస్థానమును త్యాగవల్లి వహించెనట! ఈత్యాగవల్లి రాజుతో సమానమనయధికారమును నెఱపుచుండెనని కళింగట్టుపారణియను కావ్యమునందుఁ జెప్పబడియుండెను. కులోత్తుంగదేవుని కూతు రగురాజసుందరి కళింగరాజయిన రాజరాజునకిచ్చి వివాహముచేయబడియెను.

కళింగదండయాత్ర.

విశాఖపట్టణము లేక కులోత్తుంగచోడపట్టణము.

కులోత్తుంగుఁడు కళింగదేశముపై రెండుమాఱులు దండవెడలియుండెను. మొదటియాత్ర తనరాజ్యకాలములో నిరుపదియాఱవసంవత్సర మనఁగా ౧౦౯౫-౯౬వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే జరిగియుండును. రెండవది తనపరిపాలనావసానదశయందు జరిగియుండును. అదియే కళింగట్టుపారణి యనుకావ్యమునందు వర్ణింపఁబడినది. మొదటి దండయాత్ర దక్షిణకళింగముపై మాత్రమే నెఱపఁబడినది. ఉత్తరకళింగమును బాల్చించుచుండిన అనంతవర్మ చోడగంగు ఈదండయాత్రయందంతగాఁ దానుసంబంధము కలిగించుకొని యుండలేదుగాని రెండవదండయాత్రయందు కులోత్తుంగదేవునికిఁ దోడ్పడియెను. ఈయనంతవర్మ చోడగంగుకులోత్తుంగచోడుని కూతురగు రాజసుందరికి కళింగరాజగురాజరాజువలన జనించినవాఁడు గావునఁ గులోత్తుంగునకు దౌహిత్రుఁడు. అనంతవర్మ చోడగంగునకు లోబడియుండిన యేడుగురు కాళింగులు తిరుగఁబడినందున వారలను పశపఱచుకొనుటకై కులోత్తుంగుఁడు దండెత్తివచ్చెను. క్రీ. శ. ౧౦౭౫ వ సంవత్సరములో కళింగసింహాసన మెక్కినఅనంతవర్మదేవుని శాసనమొకటి విశాఖపట్టణమునగలదు. ఆశాసనములో విశాఖపట్టణమునకు కులోత్తుంగచోడపట్టణమని నామాంతరమున్నట్లు చెప్పఁబడియెను. ఈమొదటి కులోత్తుంగచోడదేవుని పేరేయీపట్టణమునకుఁ బెట్టఁబడినదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈమొదటి దండయాత్రలో నితఁడు సింహాచలపర్యంతమును బోయినట్లుగానంబడుచున్నది. సింహాచలములో నీతనిపేరిఁటి శాసనమొకటి యిప్పటికిని నిలిచియున్నది. ఒకవేళ నీదండయాత్రయుగూడ తనమనుమఁడయిన అనంతవర్మదేవునిపక్షముననే జరిపియుండవచ్చును. విశాఖపట్టణములోనిశాసనము ద్రావిడభాషలోనికి భాషాంతరీకరింపఁ బడినది. (No 90 of 1909) ఈశాసనములోని దానప్రతిగ్రహీత మాలమండలము (Malabar) లోని యొకవర్తకుఁడు. తనయనుచరులయిన దక్షిణదేశీయులను గొందఱినితనమనుమనిదైన దక్షిణకళింగములో నిలుపుటయే యీప్రథమకళింగదండయాత్రయొక్క ముఖ్యోద్దేశమని మన

మూహింపవచ్చును. ఇట్లు కొందఱు దక్షిణదేశీయులు వచ్చి యిచ్చట స్థిరవాసము లేర్పఱచుకొనుట కళింగగంగవంశజుడగు మొదటినరసింహుని కాలమువఱకు జరుగుచుండెనని వీరనరసింహదేవుని పదునేనవసంవత్సర మనఁగా శాలివాహనశకము ౧౧౭౨ వ సంవత్సరములో విశాఖపట్టణమున లిఖింపఁబడిన మఱియొక శాసనముంబట్టి దెలియుచున్నది. పాండలాయనికొల్ల ముగ్రామవాసియొకఁడు విశాఖపట్టణములోనికరుమాణి క్యాశ్వారుదేవాలయమునకు దానము చేసినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఈపాండలాయనికొల్ల ముగ్రామము క్వీలాండికి నుత్తరమున నున్నది. ¹

వేగి దేశపాలకులు.

కులోత్తుంగ చోడదేవుని కాలమున వేగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నియమింపఁబడినవాఁడు రాజరాజ నరేంద్రునిసోదరుఁడును కులోత్తుంగ చోడదేవునిపినతండ్రియు నగువిజయాదిత్యుఁడు మొదటివాఁడని చెప్పియుంటిమి. ఈ విజయాదిత్యుఁడు ౧౦౭౭ వ సంవత్సరమువఱకును వేగిదేశమును బాలించి మృత్యునొందఁగాఁ గులోత్తుంగదేవుఁడు తన రెండవకుమారుఁ డయినరాజరాజును రాజప్రతినిధిగా నియమించెను. ఇతఁ డీసదవిని వహించినతరువాత వీనికి సుఖమును సురక్షణయులేకపోయెను. వీనికి గురుపాద సేవపలనఁ గలిగెడియానందముపొంది యానంద మీరాజ్యపాలనాధికార మీయనందున రోసి వేగిదేశము నొక్కసంవత్సరము మాత్రము పరిపాలించి తనతల్లిదండ్రులకడకు వెడలిపోయెను ² తరువాత ౧౦౭౮ దవ సంవత్సరమున వానితమ్ముఁ డయినవీరచోడుఁడు రాజప్రతినిధిగ నియమింపఁ బడియెను. ఇతఁడు బాహుబలము గలిగినమహారాశూరుఁడు. ఇతఁడు ౧౦౮౪ వఱకును వేగిదేశమును బాలించినతరువాత రాజధానికి రప్పించుకొనఁబడి కులోత్తుంగునిజ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగురాజరాజచోడగంగు రాజప్రతినిధిగ నియమింపఁబడియెను గాని ౧౦౮౮-౮౯ దవసంవత్సరమున చోడగంగునకు బదులుగా మరల వీరచోడుఁడే రాజప్రతినిధిగనియమింపఁబడియెను.

1 Malabar Gazetteer p. 36

2. Sou. Ind. Ins., i. 60.

ఇతఁడు ౧౦౯౨-౯౩ వ సంవత్సరమునకుఁ బరిపాలించినతరువాత వీరిసానము నకు వీరచోడునితమ్ముఁ డగువిక్రమచోడుఁడు నియమింపఁబడియెను. ఇతఁడు ౧౧౧౨ నకును వేంగిదేశమును బాలించెను. తరువాతగొంతకాలము వెలనాటి చోడులు రాజప్రతినిధులుగ వేంగిదేశమును బరిపాలించిరి.

వీరచోడుఁడు.

కుళోత్తుంగుని మూడవకుమారుఁ డయినవీరచోడుఁడు విష్ణువర్ధనుఁడను నామముతో వేంగిదేశమును ౧౦౭౨ మొదలుకొని ౧౦౮౨ వఱకును, ౧౦౮౨-౮౯ మొదలుకొని ౧౦౯౨-౯౩ వఱకును బరిపాలనముఁజేసినటుల లేకి, పితా పురము శాసనములనుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును. ఇతఁడు వేంగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నున్నకాలమున వెలనాటిప్రభువయిన మొదటి చోడగొంకరాజుయొక్క సోదరపుత్తుఁడయిన రెండవ విదురుఁడు మంత్రిగనుండెను. ఈవిదురరాజు తన మాజ్ఞప్రకారము పాండ్యరాజు నొకని జయించుటచేత మెచ్చుకొని తన రాజ్యములోని యర్థభాగ మగుసింధుయుగ మంతరదేశమును (కృష్ణాగోదావరుల మధ్యదేశమును) వీరచోడుఁడు బహుమానముగ నొసంగెనట. వీరచోడుని శాసనము లనేకములు గలవు.

మేడమార్యుఁడు.

ఈమేడమార్యుఁ డనుబ్రాహ్మణోత్తముఁడు వీరచోడునియొక్కముఖ్య సేనాధిపతిగనుండెను. ఇతఁడు ముద్దలగోత్రజాతుఁ డయినపోతనార్యునికి కన్న మాంబయందుజనించినపుత్రరత్నము. పోతనార్యునియందుఁగల గుణాధిక్యతచేత రాజరాజు వానిని బ్రాహ్మ మహారాజుని పిలుచుచుండెనట. అందుచేత జనులు వానిని రాజరాజ బ్రహ్మ మహారాజును బిరుదునామముతో సమ్రానించుచుండిరట. మేడమార్యుఁడు తనయొక్కసుగుణములచేతను బుద్ధివిశేషముచేతను రాజానుగ్రహమును బడసి మహోన్నతపదవికి వచ్చెను. ఇతఁడు వేదవేదాంగ వేదియ గుట్టయేగాక ధనుర్వేదపారంగతుఁడు, భుజబల పరాక్రమ సంపన్నుఁడు. రాజనీతివేత్తయు నగుటచేత వీరచోడుఁడు వీనికి సేనాధిపత్యము నొసంగెను.

ఇతఁడ నేక యుద్ధములయందు వీరచోడునకు జయమును సమకూర్చెను. వీర్లు
పురనడుమఁ బ్రేమ మగ్గులముగ నుండెను. ఈ మేడమాయుఁడు వైష్ణవభక్తా
గ్రేసరుఁ డయినట్లు గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి గుణవంతుఁ డగుట
చేత గుణరత్న భూషణుఁడ నెడు బిరుదు నామమును బొందెను. ఇతఁడు పెద్ద
లను బొడఁగన్న భృత్యులకైవడి వినయమును జూపునట. బాంధవులయెడ
గౌరవముసూపునట. బీదలయినసజ్జనులకు దానధర్మములు చేయుచుండునట,
మఱియు నితఁడు షిరాపురము దాక్షారామములయందు రెండుసత్రములు నిర్మిం
చి బ్రాహ్మణులకు నిరతాన్నప్రదానము సలుపుచుండెను. ఇతఁడు చెల్లారుగ్రామ
ములో నొకవిష్ణ్వలయును నిర్మించి యొకతో నేరును ద్రవ్వించెను. ఆవిష్ణ్వ
లయునునకే వీరచోడ విష్ణునర్ధన మహారాజు కా లేరగ్రహారమును దానము
చేసియుండెను. ఇటీవల మహారాష్ట్ర రాజులకడ పేష్వాలుగ నుండినమహారా
ష్ట్ర బ్రాహ్మణులనె నే యాంధ్ర బ్రాహ్మణులుగూడ చాళుక్య రాజులకడఁ బు
రోహితులుగను మంత్రులుగను ఆస్థానకవులుగను, మాత్ర మెగాఁ ఖిడ్డమునుజేతఁ
బట్టి శౌర్యప్రతాపములు సూపి యుద్ధము నేయునట్టి రణకౌశలు లయినసేనాధి
పతులుగఁగూడ నుండిరి. ఈ మేడమాయుఁడు కాక తీయాంధ్ర ప్రభువయిన
మొదటిప్రతాపరుద్రునితో యుద్ధముచేసి యోడిపోయినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

రాజరాజచోడగంగు.

• (క్రీ శ. ౧౦౫౮ మొదలుకొని ౧౦౮౨-౮౯ వఱకు)

ఇతఁడు కులోత్తుంగ చోడదేవునకు మధురాంతక దేవియందు జనించిన
జ్యేష్ఠకుమారుఁడు. గోదావరిమండలములో రామచంద్రపురముతాలూకాలోని
టేకిగ్రామమునందు రాజరాజచోడగంగునిశాసనము బయలుపడకపూర్వము
చరిత్రకారు లెల్లరును రాజరాజచోడగంగుని మూడవతమ్ముఁడయిన విక్రమ
చోడుఁడే కులోత్తుంగ చోడదేవునిజ్యేష్ఠకుమారుఁడని వ్రాసియుండిరి. టేకిశాస
నము చోడగంగు జ్యేష్ఠకుమారుఁడని దెలిపి చరిత్రకారులఁ బూర్వపువ్రాతల
నన్నిటిని తాఱుమాఱు చేసినది. ఇతఁడు శాలివాహన శకము ౧౦౦౬ వ సంవ
త్సరము జ్యేష్ఠశుద్ధపూర్ణిమాగురువానినాఁ డనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౫౮

గవ్వ సంవత్సరము మే నెల ౨౨ వ తేదిని గాఁబోలు వేంగిసింహాసన మధిష్ఠించె నని చెప్పఁబడియెను. చెల్లూరు పితాపురము శాసనములు వీరచోడుని కిరువు రన్న లుండిరని చెప్పియుండుటచేత నాయురువురు చోడగంగు, ముమ్మడిచో డుడని యిప్పుడు స్పష్టమైనదిగనుక విక్రమచోడుడు వీరచోడునితమ్ముడని సిద్ధాంతముచేయవచ్చును. చెల్లూరుపితాపురము శాసనములలోఁ జివరనీయఁబ డిన తేదులు అనఁగా రాజ్యకాలముయొక్క ౨౧, ౨౩ వ సంవత్సరములని చెప్పినవి వీరచోడుని పరిపాలనమున కన్వయింపవలసినవిగావు. అదే రీతిగ టేకిశా సనము తుదను నీయఁబడిన చోడగంగుయొక్క రాజ్యకాలములోని పదునేడవ సంవత్సరము ౧౦౨౪-౧౬-౧౭-౧౧౦౦-౦౧ వ సంవత్సరముతో సరియగుచు న్నది గనుకను, వీరచోడుని చెల్లూరుశాసనము తుదనుగల తేదులు ౧౦౭౨+౨౦-౨౧ = ౧౦౯౨-౯౯ దవ సంవత్సరముతో సరియగుచున్నవి గనుకను వీర చోడునిశాసనములు రాజరాజచోడగంగు రాజప్రతినిధిగ నుండుకాలమున వీర చోడునిచే లిఖింపఁబడినవిగానె నిశ్చయింపవలసియున్నది. వీరచోడుడు రాజ ప్రతినిధిగ నున్న కాలమునఁ దండ్రిచే రక్షించుకొనఁబడి యెదవయేట మరలఁ బంపఁబడియె నని పితాపురము శాసనము చాటుచున్నది. ఆనడుమకాలమున నే చోడగంగు రాజప్రతినిధిగ నుండి వేఁగిదేశమును బరిపాలించెను. చెల్లూరు శాసనమునందు చోడగంగు పాలకత్వమును విస్తరించుటయు, పితాపురము శాసనమున చోడగంగు పేరెత్తక పాలకత్వము నుదాహరించుటయుఁ బరిశీలిం చిన పక్షమున చోడగంగు పాలనము తండ్రికిఁ దృప్తిఁగలిగింపఁజాలక పోయె ననియు, చోడగంగునకును వీరచోడునకును పొందికలేదనియు, పొడకట్టకమా నదు. వీనికి సర్వలోకాశ్రయముఁడనియు, విష్ణువర్ధనుఁడనియు బిరుదునామములు గలవు. ఇతఁడును వీరచోడునివలెనే జననాథనగరిని రాజధానిగఁ జేసికొని యం దే నివసించియుండెనని శాసనములు చాటుచున్నవి. ఈజననాథనగరము రాజ మహేంద్రవరముయొక్క మాలుపేరని కొందఱు తలంచుచున్నారు. రాబర్డు స్మ్యాయలుగారు కాకినాడకుఁ జేరియుండినజగన్నాథపుర మని యూహించు చున్నారుగాని రాజమహేంద్రనగరమని చెప్పుటయే సముచితముగానుండును.

రాజరాజ చోడగంగదేవుని టేకిశాసన మితరిశాసనములవలె భూదానమును గూర్చినదికాదు. ఈశాసనమునందలి యాజ్ఞ మన్నే టునకును మహేంద్రగిరికిని నడుమ నుండుయావద్దేశమునకు వర్తించునదిగానున్నది. మహేంద్రగిరి గంజాము మండలములో నుత్తరభాగముననున్నది. మన్నే టు నెల్లూరుమండలములోనికందుకూరు తాలూకాలో సింగరాయకొండ సమీపమునఁ బ్రవహింపుచున్నది. ఈహద్దులమధ్య నుండుదేశ మె యాకాలమున వేంగిరాజ్యముగనుండెను. ఆంధ్ర దేశమంతయు నిందిమిడి యుండలేదు. ఈ టేకిశాసనము తెలికు లనియెడి తెలిక తెగవారికి సంఘమునందు గౌరవనీయములయిన హక్కుల నొసంగునదిగానున్నది తెలిక తెగవారు.

ఈ తెలికకుటుంబమువారు సహస్రశాఖాన్వయగోత్రులుగా విభాగింపఁ బడియుండిరటగాని పది తెగలవారు మాత్ర మె వేర్కొనఁబడియుండిరి. ఈ పది తెగలవారును తరతరములుగా చాళుక్యరాజకుటుంబమునకు సేవకులుగనుండి యీ దేశమునకు వచ్చి విజయవాటిక (బెజవాడ) యందు స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొన్నట్లు వీరలు విశ్వసింపుచున్నారు. గుంటూరు మండలములోని బాపట్ల గ్రామములోనున్న భౌవ నారాయణస్వామి దేవాలయములోని రెండు శాసనములం దీ తెగవారిదానములనుగూర్చి ప్రశంసింపఁబడియుండెను. ముసు నూళ్లగోత్రజాతుఁడొకఁడును వెలందనూళ్ల గోత్రజాతుఁడొకఁడును గలిసి శాలి వాహన శకము ౧౦౭౬ అనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౧౫౪ వ సంవత్సరమున దాన శాసనములు వ్రాయించి యుండిరి. ఈ వెలందనూళ్ల తెగవారును టేకిశాసనము నందు నుదాహరింపఁబడిన వెలమనూళ్ల తెగవారు నొక్కరేయని తోచుచున్నది. అం దొకశాసనమునందు.

“స్వస్తియమనియమధర్మపరాయణ బ్రహ్మసంభవమను వింశాది సకల శాస్త్రవిశారదులం, గణకపురాయ అయోధ్యాపురగజపురాధినాయకులం, సత్యశౌచాభిమానులు గురుదేవపదారాధికులు పౌలస్త్యభాగవతీస్థాన ప్రతిష్ఠితులు సహస్రశాఖాన్వయగోత్రులయిన శ్రీమద్భజవాళశాసనులయిన తెలికి వేపురాయుండు వెలందనూళ్ల గోత్రుండు ఐననూరిసెట్టి” అని వ్రాయఁబడియుండుట

చేత నీ తెలిక తెగవారు అయోధ్యను బెజవాడనుగూడ పాలించిన వారమని చెప్పకొనుచున్నట్లు గాన్పించుచున్నది. ఇటులె టేకిశాసనముగూడ నూచించుచున్నది. ¹

“వెలమనూళ్లు, పత్తిపాలు, నరియూళ్లు, కుముదాళ్లు, మట్టూళ్లు, పాపండ్లు, శ్రావకులు, ఉండ్రూళ్లు, అనుమగొండలు, అడ్డనూళ్లు,” అను తెలిక తెగవారిలోని దశవిధశాఖలును టేకిశాసనమునఁ బేర్కొనఁ బడినవి. ఈ తెగవారికింగల రాజభక్తిని మెచ్చుకొని రాజరాజచోడగంగు తెలిక తెగవారిలోని వివాహదంపతులు గుఱ్ఱముపై నెక్కి యూరేగవచ్చుననియు, వివాహమహోత్సవానంతరము వివాహదంపతులు రాజునుదర్శించి విలువగలిగిన నూతనవస్త్రముల రెంటినిదెచ్చి రాజపాదములకడఁ గానుకగాఁబెట్టి సాష్టాంగదండ ప్రణామంబాచరింపవలెననియు, అప్పుడానూతనదంపతులకు తాంబూలమియఁబడుననియు గౌరవనీయమైన క్రొత్తహక్కును గలుగఁజేసినట్లుగ టేకిశాసనము చాటుచున్నది. ఈశాసనమును విద్యాభట్టు విరచించెను ఆకాలమునందలి చాళుక్యచోడగల శాసనములఁ బెక్కింటిని విద్యాభట్టు వ్రాసియుండెను. ఇతఁడు నన్నయభట్టుకుటుంబములోనివాఁ డయియుండునని యూహపాడము చున్నదిగాని ప్రబల ప్రమాణములేనిదే విశ్వసింపరాదు. ఈశాసనమునుబట్టి తెలిక తెగవారిలోనంతకుఁ బూర్వమిట్టి హక్కువారికిలేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. చోడగంగు ౧౦౦౯ దవ సంవత్సరమున రాజప్రతినిధి పదవినుండి తొలగింపఁబడి తండ్రిచే స్వస్థానమునకుఁ బిలుపించుకొనఁబడియెను. వీనిసోదరుఁడయిన వీరచోడుఁడే మరల రాజప్రతినిధిగాఁ బంపఁబడియెను. వీరచోడుఁడు ౧౦౧౩ వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనము చేసినతరువాత నీస్థానమునకు వీనితమ్ముఁడయిన విక్రమచోడుఁడు నియమింపఁ బడియెను.

విక్రమచోడుఁడు.

కులోత్తుంగ చోడదేవుని నాలుగవ కుమారుడయిన యీవిక్రమచోడుఁ

1 Nos. 189, 192 of 1897, see Report on Epigraphy.

2 Ep. Ind, Vol VI, p. 334

దు ౧౧౧౨ వ సంవత్సరము వఱకు వేంగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగనుండి తరువాత తండ్రిమరణానంతరము చోడరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయి ౧౧౩౧ వఱకును రాజ్యపరిపాలనముచేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది. మల్లపదేవుని పితాపురము శాసనము విక్రమచోడునకు త్యాగసముద్రుఁడన్న బిరుదునామము గలదనియు విక్రమచోడుఁడు చోడదేశమును బరిపాలించుటకై వేంగిదేశమునువిడిచిపోయిన తరువాత వేంగిదేశము కొంతకాలము పాలకుఁడులేకయె యుండెననియుఁ దెలియఁజేసి యుండుటచేతను, విక్కిరాన్ చోలన్ ఊలయను ద్రావిడకావ్యము యొక్క కథానామమునకు త్యాగసముద్రుఁడన్న బిరుదునామము గన్పట్టుచుండుటచేతను అతఁడు నితఁడు నొక్కఁడేయని చెప్పవచ్చును. విక్రమచోడుని ద్రావిడశాసనములు విక్రమచోడుఁడు కొంతకాలము వేంగిదేశములోనుండి చోడదేశమును బాలించుటకు వేంగిదేశమును విడిచివచ్చెనని దెలుపుచున్నవి. చెల్లూరు పితాపురము తామ్రశాసనముల రెండింటియందును మధురాంతకదేవి నామము పేర్కొనఁబడియుండినను విక్రమచోడుని నామము పేర్కొనఁబడి యున్నదకపోవుటచేత నితఁడు మధురాంతకదేవియొక్క తనయుఁడగునో కాదోయని సందియము దోచుచున్నది. అయినను మధురాంతకదేవికి నేడుగురు పుత్తులుగలరని చెప్పఁబడి యుండుటచేత విక్రమచోడుఁడుగూడ ఆమెపుత్తుఁడనియే నిర్ధారణము సేయవచ్చును.

అఱవశాసనములనుబట్టి డాక్టర్ కీల్ హారన్ గారుచేసిన పరిగణన ప్రకారము క్రీస్తుశకము ౧౧౧౨ దవ సంవత్సరము జూను ౨౯ వ తేదికిఁ గొంచెమీవలనో కొంచెమావలనో విక్రమచోడుఁడు చోళరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెనని చెప్పవచ్చును. అఱవశాసనములనుబట్టి విక్రమచోడుని కాలమును మూడుయుగములుగా విభాగింపవచ్చును. అఱవశాసనములలో నితఁడు కళింగదేశముపై దండెత్తిపోయెనని చెప్పఁబడినది మొదటియుగముగానుండెను. ఇది వేంగిదేశములో నుండుటకుఁ బూర్వమే జరిగియున్నదిగావున నితఁడు కులోత్తుంగ చోడదేవుని కళింగదండయాత్రలోఁగూడ నుండియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఆసమయమునం దితఁడు సారసిపురాధ్యక్షుఁడయిన (Ellore) తెలుంగుభి

ముని జయించెను. రెండవకులొత్తుంగ చోడదేవునికి సంబంధించిన కులొత్తుంగచో
లన్ డలయను కావ్యమునందు విక్రమచోడుడు కళింగట్టుపారణియనుకా
వ్యమును గ్రంథకర్తనుండి యంకతముగాంచినట్లు చెప్పబడియుండెను. విక్రమ
చోడునికాలములో రెండవయుగము శాసనములలోఁ జెప్పబడినప్రకారము
కొంతకాలము వేంగిదేశములోనుండి యుత్తరదేశమును జయించుటగానున్నది.
మల్లపదేవుని పితాపురము శాసనము చోడదేశమును బాలించుటకై వెళ్లుటకుఁ
బూర్వము విక్రమచోడుడు వేంగిదేశమును బాలించుచుండెనని చెప్పుచున్న
ది. కాబట్టి వీరచోడునికిఁ బిమ్మట రాజప్రతినిధిగానుండి యితఁడు ౧౧౧౦వ
సంవత్సరమునఁ బిలునంబడు నంతవఱకు వేంగిదేశమును బరిపాలించుచుండెననియే
నిర్ధారణము నేయవచ్చును. ఇతఁడు చోడదేశమునకుఁ బోయినతరువాత వేంగిదేశ
మున రాజులేడని మల్లపదేవుని పితాపురము శాసనము చెప్పియుండుటవలన నా
కాలమున దేశమున కేవియో కష్టములు సంభావ్యములయ్యెనని భావింపవలసి
యున్నది. పృథ్వీశ్వరుని పితాపురము శాసనములో కులొత్తుంగ చోడదేవుడు
పదునాలువేల గ్రామములు గలిగిన వేంగిరాజ్యమును తనకుదత్తపుత్రుడయిన
వెలనాటి చోడునకు దానముచేసెనని చెప్పబడియున్నది. ఈవెలనాటిచో
డునియొక్క దాతారామములోని రెండు శాసనములో నతఁడు క్రీస్తుశకము
౧౧౨౦-౨౧వసంవత్సరమునఁ బశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాఱవవిక్రమాదిత్యునకు
లోబడిన యొకసామంతుడుగ నున్నట్లు చెప్పబడియుండెను. కాబట్టి పై
శాసనములలోని వాక్యములను మనమిట్లు సమన్వయముచేసికొనవచ్చును. విక్ర
మచోడుడు వేంగిదేశమునువిడిచి దక్షిణమునకు వెళ్ళినతరువాత కులొత్తుంగ
చోడదేవుడు తనపుత్రిలతో సమానముగాఁ జూచుకొనుచుండిన వెలనాటి
చోడునకు వేంగిరాజ్యాధిపత్యము నొసంగెననియు, విక్రమచోడుడు దేశమును
విడిచిపోవుటయు, పిమ్మట కులొత్తుంగ చోడదేవుడు మరణముఁజెందుటయుఁ
జూచి యదియు మంచినమయముగానూహించి పశ్చిమచాళుక్యుడగు విక్రమాది
త్యుడు దండెత్తివచ్చి వేంగిదేశమునుజయించి రాజప్రతినిధిగ వలనాటిచోడునే
నియమించిపోయెనని యూహింపవచ్చును. ఈయాఱవవిక్రమాదిత్యుని శాసనము

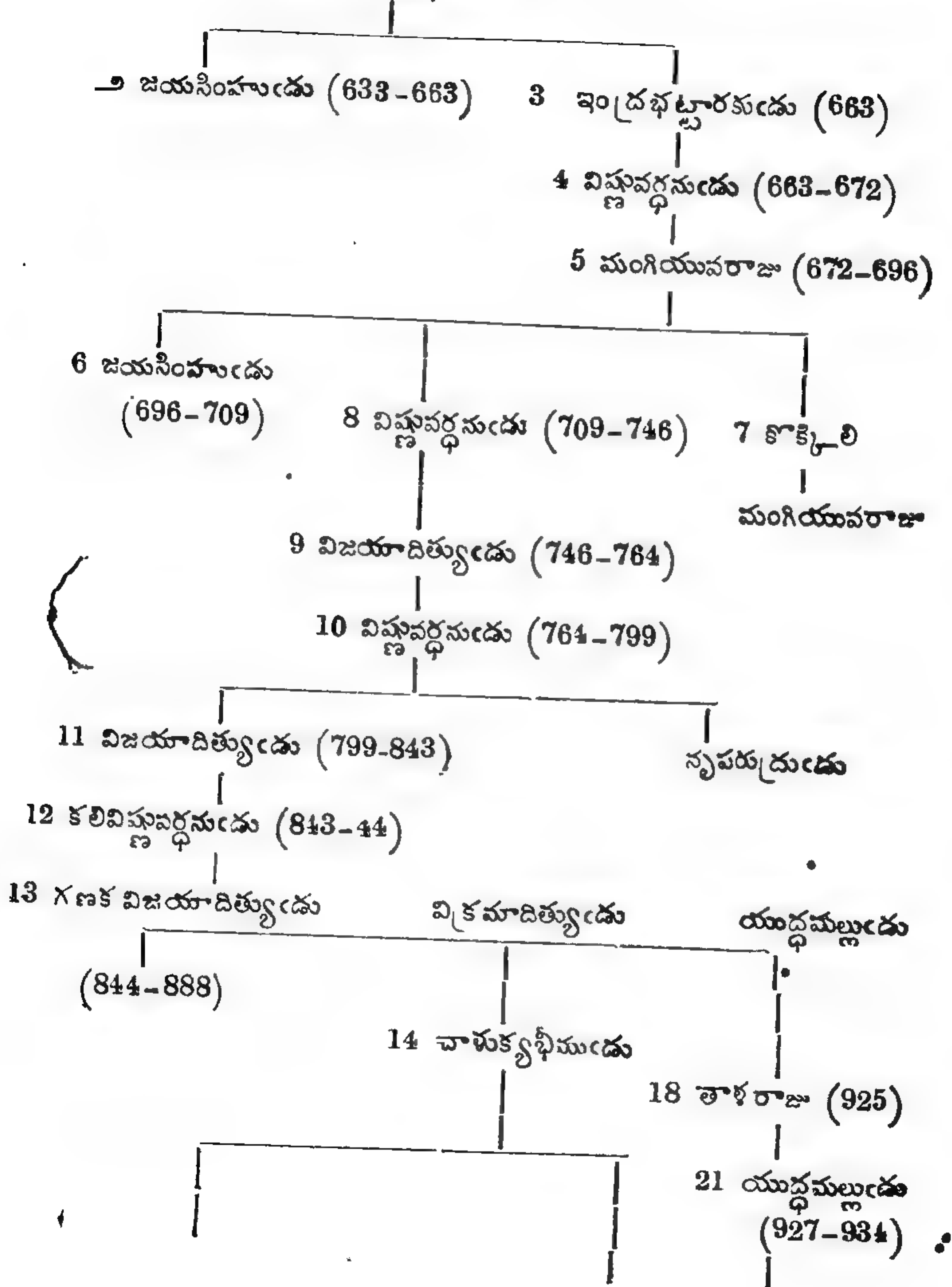

అ ౧౧-౧౧-౨౨ మొదలుకొని ౧౩-౨౪వఱకును దాక్షా రామమునందుఁ గాన్పించుచుండుటచేత సంతపర్యంతము, నాతనివంశమునందే వేగిదేశముండినదని భావింపవలయును. అయినను విక్రమచోడునిచేబ్రోలుకాసనము ౧౧-౨౭వత్సరమునాఁటిదిగను, నిడుబ్రోలుకాసనము ౧౧-౩౪వసంవత్సరము నాఁటిదిగనుండుటచేత విక్రమచోడుఁడు ౧౧-౨౪వసంవత్సరముననే విక్రమాదిత్యుని వేగిదేశమునుండి సాగనంపెనని మనము నిశ్చయింపకతప్పదు. విక్రమచోడుఁడు వృద్ధుఁడయిన తనతండ్రి కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు మృతినొందుట కొకసంవత్సరమునకుఁబూర్వమే అనఁగా ౧౧-౩౪వసంవత్సరములోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడైనట్లు గానంబడుచున్నది. కులోత్తుంగుఁడు ౧౧-౩౪వ సంవత్సరమున మరణముఁజెందియుండును. కులోత్తుంగుఁడు కొంచెమించుమించుగ నేఁబడినసంవత్సరములు రాజ్యభారమునువహించి పరిపాలనముచేసియుండెను. విక్రమచోడుఁడు ౧౧-౩౪ మొదలుకొని ౧౧-౩౪వఱకుఁ బరిపాలించెను. వీనికాలమున వేగిదేశము వెలనాటి చోడులవలనఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను.

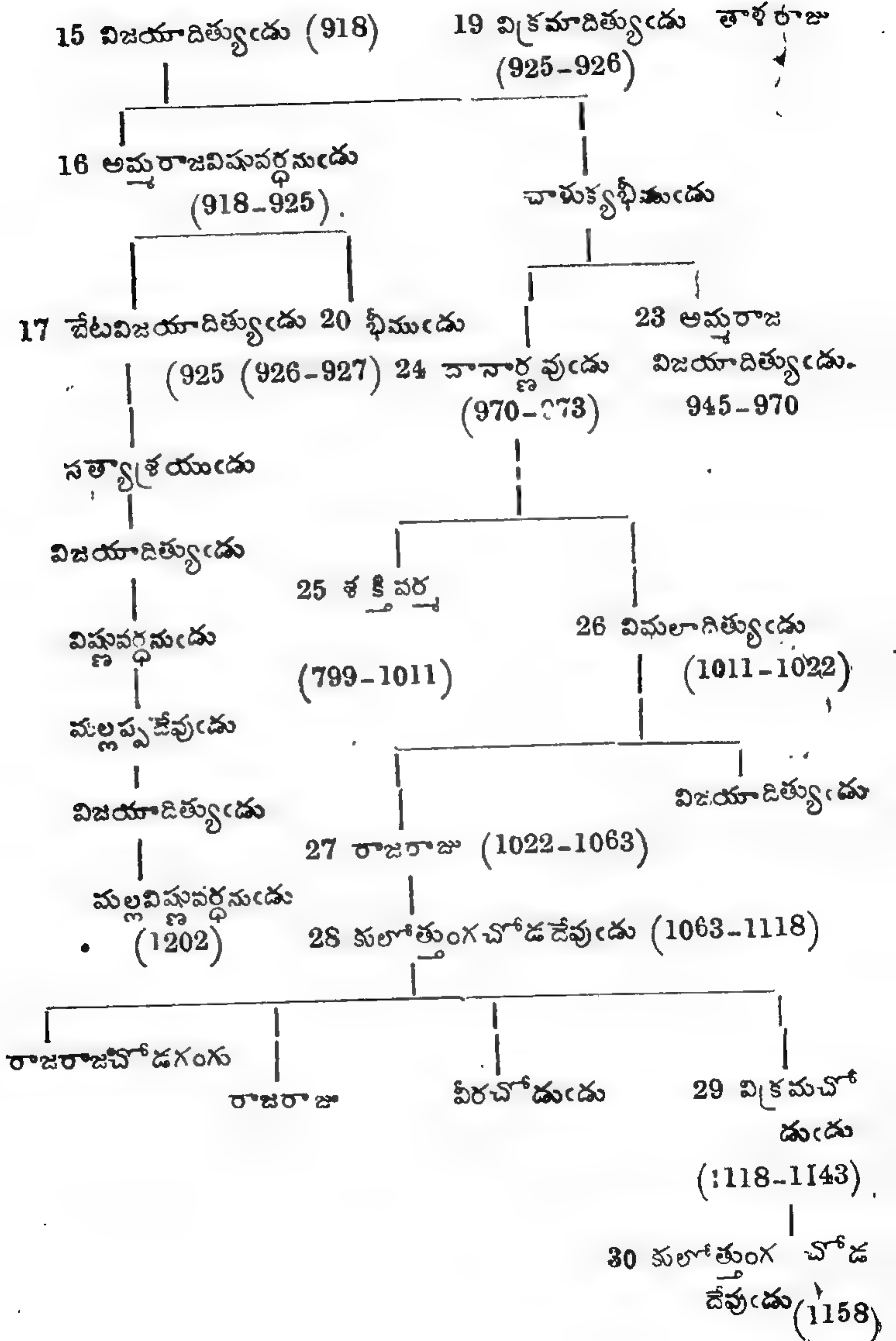
రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు

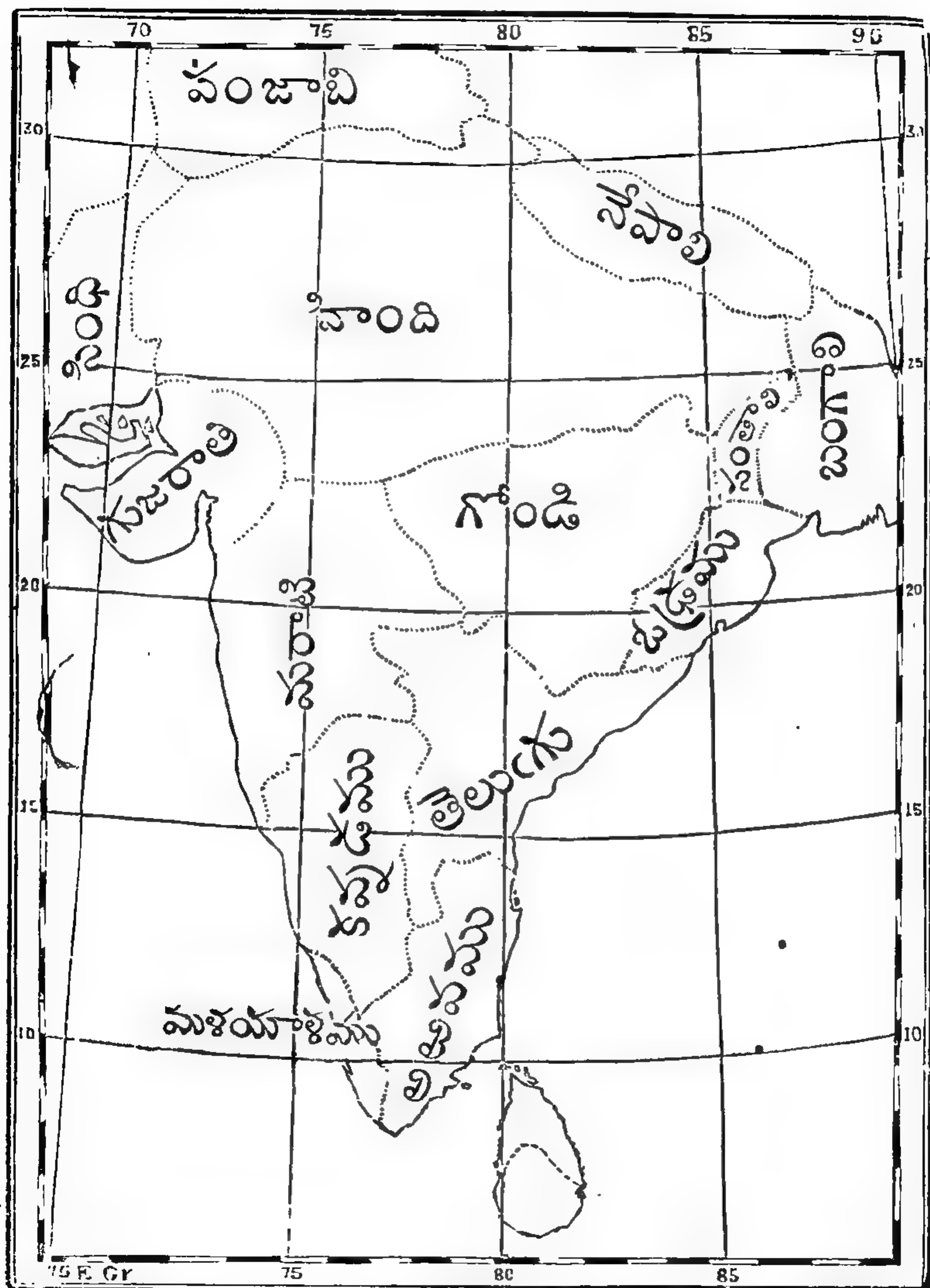
ఈరెండవకులోత్తుంగుఁడు విక్రమ చోడునికొడుకు; విక్రమచోడునకుఁ బిమ్మటరాజ్యమునకువచ్చి ౧౧-౩౪వఱకును పరిపాలనముచేసెను. వీనికొడుకు రాజేంద్రచోడుఁడు పండ్రెండవశతాబ్దాంతమువఱకును, వీనికొడుకు రాజరాజచోడుఁడు లేక మూడవకులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు ౧౨-౩౨వఱకును చోడరాజ్యమును పరిపాలించిరిగాని వేగిదేశము రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవునికాలములోనే యన్యులవశమైపోయెను. ఈరెండవకులోత్తుంగ చోడదేవుని యధికారముక్రింద వెలనాటిచోడులు కొంతకాలమును మఱికొంతకాలము వేటొకకాఖవారయిన చాళుక్యులును, అటుపిమ్మట కాకతీయులును వేగిదేశమునకుఁ బ్రభువులైరి.

౧ కృదవిషువర్ణనుఁడు.

భాషలను దెలుపు పటము. (4-వ పేజి చూడుడు.)

పదునైదవ ప్రకరణము.

వెలనాటి చోడులు.

వెలనాడునునది గుంటూరుమండలములోని చందవోలు ప్రాంతదేశము నకు మొదట వర్తించుచుఁ దరువాత విస్తరించినది. వెలనాడు మండలమునకు చందవోలు రాజధానిగనుండెను. ఇయ్యది రేపల్లె తాలూకాలోనున్నది.¹ కాకతీయగణపతిదేవునియొక్క గణపేశ్వరము శాసనములో వెలనాడు రెండుమాలు లుదాహరింపఁబడినది. అమృరాజ విజయాదిత్యుని యెలవట్టు శాసనములో ఎలవట్టు వెలనాడు విషయములోనిదని చెప్పఁబడినది.² ఈయెలవట్టు రేపల్లె తాలూకాలో చందవోలున కుత్తరమున నున్నది. దాక్షారామములోని యొక శాసనములో కులోత్తుంగ మనుమ గొంకరాజు (మూడవగొంకరాజు) వెలనాడులోని సనద్రవోలు పట్టణమున నివసించుచున్నట్లు చెప్పఁబడినది.³ కాబట్టి యిప్పటి చందవోలే పూర్వము సనద్రవోలని పిలువఁబడియుండెను. బ్రాహ్మణులలో వెలినాడు వారను నొకతెగ బ్రాహ్మణులుకలరు. వెలినాడునునది వెలనాడేగాని యన్యముగాదు. వెలనాడులో నివసించుబ్రాహ్మణు లన్యవిషయములకుఁ బోయినపుడు వెలనాడు లేక వెలినాడు బ్రాహ్మణులని పిలువంబడుచుండిరి. తరువాత నీవెలనాటి వారు బ్రాహ్మణులలో నొకశాఖవారుగా నేర్పడిరి. వెలనాడునకుఁ బ్రభువులుగనుండిన చోడులు చాళుక్య చోడుల యధికారము కిందను పారలకుఁ బ్రతినిధులుగ నుండి వేగిదేశమును బరిపాలించి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచిన వారుగనుండిరి. పేరునకు మాత్రము చాళుక్యచోడులు రాజులుగ నున్నను పరిపాలన భారమంతయును వీరే వహించియుండిరని చెప్పవచ్చును.

(1) Ep. Ind. IV, 33 and Manual of the Kistna District, 214; (2) Ind. Ant. Vol XII, p. 91; (3) No. 268 of 1893 in Annual Report for 1793-94.

ఈ వెలనాటి ప్రభువులు తాము చతుర్థాన్వయకులులమని చెప్పుకొని యుండుటచేత వీరలు క్షత్రియులుగారనియు, శూద్రులనియుఁ దేటపడుచు న్నది. వీరు శూద్రులయినను క్షాత్రమున క్షత్రియులకుఁ దీసిపోయిన వారు కారు. వీరలును దాచుచంద్రకులులమనియు, ఇంద్రనేన వంశజులమనియుఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. యుధిష్ఠిర మహారాజయొక్క దత్తపుత్రుఁడయిన యింద్రనేనుఁడు మధ్యదేశమును కీర్తిపురము రాజధానిగాఁ బరిపాలించుచుండెనట. వాని వంశమునందు కీర్తివర్షయను రాజు జనించెనట. వానివంశమునందు మల్లివర్షపుట్టెను; వానికి రణదుర్జయుఁడు జనించెను; వానికి కీర్తివర్ష, వానికి రణదుర్జయుఁడు, వానికి కీర్తివర్షపుట్టిరట. కీర్తిపుర మెచ్చటను గానరాదు, కీర్తివర్ష నామము చాళుక్యుల వంశవృక్షమునుండి గ్రహించినట్టు గానంబడుచున్నది. రణదుర్జయుఁడనునది బిరుదునామముగా గానంబడుచున్నది గాని నిజమైన పేరుగఁ గానంబడదు.

ఈ వెలనాటి చోడవంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన మల్లవర్ష త్రినేత్ర పల్లవుని సహాయమునుబొంది దక్షిణాపథముపై వాడివెడలి షట్సహస్ర దేశమును (ఆఱువేల నాడును) వశపఱచుకొనియెనట. త్రినేత్ర పల్లవునితోడి మైత్రియు, దక్షిణాపథ దండయాత్రయును విజయాదిత్యుఁడు అయోధ్యనుండి వచ్చి త్రిలోచన పల్లవునితో యుద్ధముచేసెనని చెప్పెడు పూర్వచాళుక్యుల శాసనములలోని గాథలను జూచి కల్పించిన గాథలుగఁ గన్పట్టుచున్నవి కాని నిజమైనవిగఁ గన్పట్టవు. విజయాదిత్యునికిని త్రిలోచన పల్లవునకును చాళుక్యుల గాథల విరోధముగలదని చెప్పియుండ నిచ్చట మల్లవర్షకు త్రినయన పల్లవునకు మైత్రి చెప్పఁబడియెను.

ఆఱువేలనాడు.

(షట్సహస్రదేశము.)

షట్సహస్రదేశమును సంస్కృతనామమునకు తెలుఁగులో ఆఱువేలనాడనియర్థము. ఈదేశము కృష్ణకుఁ దక్షిణముననున్నదనియు దీనికి ధనదపురము రాజధానియనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. మొదట నీదేశము వెలనాటిచోడులకు

వంశకర్తయైన మల్లివర్త త్రినేత్రపల్లవుని సహాయముతో నాక్రమించెనని చెప్పబడియునుగదా. ఇది నిజమైనను గాకపోయినను వెలనాటి చోడులకు పట్టహాసదేశములోని ధనదపురము రాజధానిగనుండెను. వెలనాటి ప్రభువులలో రెండవ గొంకరాజు త్రిశతోత్తర పట్టహాసావనీనాథుడని దాక్షారామములోని యొకశాసనమునఁ బేర్కొనఁ బడియుండుటయేగాక ధనదపురమును నివాసస్థలముగా నేర్పఱచుకొనియెనని చెప్పబడియుండెను. ఇట్లనే ప్రసిద్ధికెక్కిన త్రినయన పల్లవుని యనుగ్రహమునఁ దమపూర్వు లీపట్టహాస దేశమును సంపాదించిరనియును, తామును గూడ పట్టహాసావనీనాథులమనియు, అమరావతిని బాలించినకోట వంశజులు చెప్పకొనియుండిరి. ¹ ఇంతియ గాక కృష్ణామండలములోని నూజవీడు తాలూకాలోనున్న యెనమదల గ్రామములోని యొకశాసనములో కొన్నతవాడి విషయమును పట్టహాసదేశమును నొక్కటియే యనియు, దానికి రాజధాని ధాన్యాంకపురమనియుఁ జెప్పబడియున్నది. ధాన్యాంకపురమనునది అమరావతియొక్క నామాంతరమైయున్నది.

కాబట్టి యెనమదల శాసనమునకును పితాపురము శాసనమునకు ఏకీభావము గన్పట్టుచున్నందున ధనదపురమనునది ధాన్యాంకపురముయొక్క నవీన నామమని తేటపడుచున్నది. ఆంధ్రబౌద్ధుల కాలమున ధనదపురము ధాన్యకటకమను పేరఁబరగు చుండెనని మనమెఱుంగుదుము. కనుక పట్టహాస దేశమనియెడి యాయాఱువేల నాడు వెలనాడులో నంతర్భాగమైన గుంటూరు మండలమునకును అందుముఖ్యముగా గుంటూరు నర్సారావుపేట, సత్తెనపల్లి, వినుకొండ, పల్నాడు తాలూకాలకు వర్తింపఁగలదని చెప్పవచ్చును.

ఆఱువేలనియోగులు.

ఆంధ్రబ్రాహ్మణులలో నియోగులలో నాఱువేల వారనియెడు శాఖ యొకటిగలదు. ఈశాఖవారు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలములో దొరతనము వారి కొలువులోఁ బ్రవేశించినపుడు వీరిసంఘములో నాఱువేలకుటుంబములవారుండుటచేత వీరు తా నాఱువేలవారమని చెప్పకొనుచుండిరని జనప్రతీతియొ

కటి వ్యాపించియుండెను. వీరినిగూర్చి పెక్కుగాథలు చెప్పబడుచున్నవి. అ
వీన్నియు వట్టికల్పనలుగాని సత్యములుగావు. ఆఱువేలనియోగులనునామము
తక్కినవారివలెనే దేశభేదమునుబట్టి కలిగినదేగాని మఱియొకటిగాదు. ఈశాఖ
వారి జన్మస్థాన మీయాఱువేలనాడు. మొదట వీరీప్రదేశముననుండి యన్యభా
గములకుఁ బోయినపుడు వెలనాటివారు, వేగినాటివారు, మొదలగువారివలెనే
వీరును ఆఱువేల నాటివారమని చెప్పకొనుచుండిరి. వీరునియోగిశాఖవారగుట
చేత నాఱువేలనాటి నియోగులని పిలువబడుచు రాఁగా రాఁగా నాడుపదము
విడిచిపెట్టఁబడి ఆఱువేల నియోగులనిమాత్రము వ్యవహరింపఁబడుచువచ్చిరి. మఱి
కొంతకాలమునకు నియోగులన్న పదముగూడ విడిచిపెట్టఁబడి యాత్మేలవార
నియే పిలువబడుచున్నారు. ఆత్మేలవారని యెప్పుడు ప్రారంభమైనదో అ
ప్పటినుండి యాత్మేలసంఖ్యనుగూర్చి కల్పనాకథ లెన్నో పేర్కొనఁబడుచు
న్నవి. వానితో మనకిప్పుడు నిమిత్తములేదు. వెలనాడు నుండి వచ్చినవారు
వెలనాటి వారైరి. వేగినాడునుండి వచ్చినవారు వేగినాటివారైరి. ములికినా
డు నుండి వచ్చినవారు ములికినాటివారయిరి. తెలుఁగునాడు నుండి వచ్చినవారు
తెలంగాణులయిరి. కోసలనాడునుండి (దక్షిణకోసలము) వచ్చినవారు కాసల
నాటివారైరి. ఆఱువేల నాడునుండి వచ్చినవారాత్మేల వారయిరి. ఇట్లు
తమతమ నాడులనుండి వెలునాడుల నివసింపఁబోయినప్పుడు వారివారి నాడు
లను జేర్కొనుచువచ్చిరి. తుదకవి బ్రాహ్మణులలో శాఖాభేదములుగాఁ బరిణ
మించినవి. ఈనాడీ భేదము లొక్కమాటుగ నేర్పడినవికావు. పూర్వకాల
మునందీ నాడులన్నియు నొక్కప్రభుత్వము క్రిందివిగాక యొకచోటనున్నవి
గాక యొక కాలమునందేర్పడినవిగాక వేత్తేలు, రాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడు
చు, ఒకదాని కొకటి బహుమారమున నుండుచు, భిన్న కాలముల యందేర్పడిన
వగుటచేతను, ఆకాలమునందు రాకపోకలు సులభసాధ్యములుగాకుండుట
చేతను, ఒక నాడులోని బ్రాహ్మణులు మఱియొక నాడులోని బ్రాహ్మణులతో
సంబంధములు చేసికొనుటవలనఁ జిక్కులు పెక్కులుండుటచేత సంబంధ భాం
ధవ్యములు మానుకొనుచు సర్వసాధారణముగాఁ దమతమ నాడులలోనే నిల్లు

నిచ్చి పుచ్చుకొనుచుండిరి. అందుచేత నొక నాటివారితో మఱియొక నాటివారికి సంబంధ బాంధవ్యములు లేకపోయినవి. అయినను భోజనప్రతిభోజనముల కభ్యంతరము లేకయుండెను. అవియును గూడ శైవ వైష్ణవ స్థావరదైవతమత భేదములు ముదిరిన తరువాత గట్టువడినవి.

అటువేలనాడు పదునొకొండవ శతాబ్దమున వ్యవహారములొనికి వచ్చినదగుట చేత నంతకుఁ బూర్వము నియోగులుతేరనిగాని ఉన్నను వారువేఱని వీరువేఱని గాని యెంతమాత్రము భావింపరాదు. పల్లవులకాలమున నే రాజకీయోద్యోగములను బడసియుండిన బ్రాహ్మణులు నియోగులని వ్యవహరింపఁబడుచుండిరని కుమార విష్ణునిశాసనము నిదర్శనముగఁ జూపియుంటిమి. అయినను పదియవశతాబ్దమునకుఁ బూర్వముండిన రాజులవృత్తాంతములుగాని మంత్రులవృత్తాంతములుగాని మనకు సంపూర్ణముగ లభింపనందున నాకాలపు నియోగుల చరిత్రము మనకుఁ దెలియ రాకున్నదిగాని పదునొకొండవశతాబ్దమునుండి యాంధ్రదేశచరిత్రమంతయు నీనియోగులతోనే గూడియున్నది. కృష్ణదేవరాయలకాలమునాటికి నియోగులలో మఱికొన్ని శాఖాభేదము లేర్పడియుండుటచేత నీయాత్మేలవారంతకుఁ బూర్వము విశేషప్రఖ్యాతి వహించి యప్పటికి మహోన్నతపదవులకు వచ్చియుండిరి గావున వీరిని నాత్మేలవారని పేర్కొనుచుండిరి. తరువాత వారు సహితము తమ గొప్పతనమును దెలుపుకొనుటకై యాత్మేలవారమని చెప్పుకొనుచుండిరి. విమలాదిత్యుని మంత్రియగు ఐజ్ఞముపెగ్గడ మొదలుకొని కృష్ణదేవరాయని మంత్రియగు సాళువతిమ్మరాజు వఱకుఁగల నియోగులలోవిశేషప్రఖ్యాతి వహించినవారెల్లరు నొక్కకూటమిలోనివారేగాని భిన్నులుగారు. కృష్ణదేవరాయచక్రవర్తి మొదలుకొని యొకచిన్నసంస్థానాధిపతివఱకుగల యెల్లప్రభువులకడ మంత్రులుగనుండి రాజ్యతంత్రజ్ఞులయి ప్రభుత్వముల బంతులాడించి నట్లాడించి యాంధ్రదేశ నాటకరంగమునఁ బ్రఖ్యాత పాత్రములఁ బ్రదర్శింపఁజేసిన వారీశాఖా బ్రాహ్మణులే. ఆంధ్రభాషా కోవిదులై యుత్కృష్ట గ్రంథ రచనము గావించి కవిబ్రహ్మలై కవి సార్వభౌములై తమకుఁ గామె సాటియన నొప్పి కీర్తి శేషులై చన్నవారీశాఖాబ్రాహ్మణులే. ఇట్లు రాజ్యపాలనా సా

శుద్ధ్యము, గ్రంథరచనాకాశల్యము మాత్ర మేగాక పరరాజులు దండెత్తివచ్చి నప్పుడుగాని పరరాజులపై దాడి వెడలవలసివచ్చినప్పుడుగాని వెనుదీయక నడు మునకుఁగ త్తికట్టుకొని సేనాధిపతులై సేనలనునడిపించియుద్ధములరణశూరులై పోరాడి పౌరుషము నెఱపినవా రీ శాఖాబ్రాహ్మణులే. కాఁబట్టి రాజ్యతంత్రము, కవితాసతీయు వీరియధీనమైయుండుటచేత వీరిని మఱచి యాంధ్రదేశచరిత్రము వ్రాయుటసాధ్యముగాదు. ఒకవేళ సాధ్యమైనను శిరములేని మొండెముపలె నుండును. సారములేని పిప్పివలెను, ఉప్పులేని కూరవలెనుండును. వీరి యందిం కొక విశేషము గలదు. అభివృద్ధియం దపేక్షగలిగి దురభిమానమంతగా లేక సంస్కరణాభి లాషులై యే యెండ కా గొడుగుసట్టుచు దేశకాల పాత్రస్థితుల ననుసరించి సంచరించినవారిలో వీరగ్రగణ్యులుగా నున్నారు.

రెండవ కుడ్యవర్త.

మట్టహాసదేశమును జయించి సంపాదించిన మల్లవర్త సంతతిలో నైదవ తరము వాడగు రెండవ కుడ్యవర్త చాళుక్యరాజగు విమలాదిత్యునికి లోబడిన మాండలిక సామంతుఁడుగనుండి యాతనివలన గుద్రవారవిషయ పాలకత్వమును వహించి పరిపాలించిన ప్రసిద్ధవీరుఁడుగనుండెను. కాఁబట్టి యితఁడు క్రీ. శ. ౧౦౧౧-౧౦౨౨ సంవత్సరముల నడుమనున్న వాడని నిశ్చయింప వచ్చును.

మొదటి గొంకరాజు.

కుడ్యవర్త మునిమనుమఁడగు గొంకరాజు విమలాదిత్యుని మనుమఁడగు కులోత్తుంగ చోడదేవుని కాలమున వానికి లోబడిన మాండలిక సామంతుఁడై యాంధ్రమండలములో నొకభాగమును బాలించుచుండెను. ఈవెలనాటి గొంకరాజు మంచన కవి విరచితమైన కేయూర బాహుచరిత్రమునందిట్లు వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు.

“శా. ప్రాగ్దేశాపర దక్షిణోత్తరదిశా భాగప్రసిద్ధతమా
భుగ్ధర్పాంతకుఁడేల గొంకవిభుఁడి భూచక్రమకూరతన్”

తస్మిన్ములసడుమవి గొన్ని దాక్షారామమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. శాలివాహనశకము ౧౦౬౩ వ సంవత్సరములోని వెలనాటిగొంకయ దానశాసనమొకటి దాక్షారామములోను వానిభార్య సబ్బాంబిక యొక్క దానశాసనమొకటి 'నాదెండ్లలోను గానంబడుచున్నవి. దాక్షారామ శాసనములో "చాళుక్యరాజ భవనమూల స్తంబుఁ" డని గొంకరాజునకు బిరుదునామముగాఁ జేర్కొనఁబడియెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౧౩౩ వ సంవత్సరమువఱకు పశ్చిమచాళుక్యులకు రాజప్రతినిధిగనుండి మహేంద్రపర్వతము మొదలుకొని కాశహస్తీవఱకుఁగల యాంధ్రదేశమును బరిపాలించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. తరువాత విక్రమచోడుని శాసనములు చేబ్రోలు, నిడుబ్రోలుగ్రామములందు ౧౧౩౪-౩౫ సంవత్సరములలోనివిగన్పట్టుచుండుటచేత విక్రమచోడునిచే వేగిరేశము మరల స్వాధీనముఁ జేసికొనఁబడియెనని యూహింపఁబడుచున్నది

వెలనాటివీరరాజేంద్రచోడుఁడు,

తరువాత రెండవగొంకరాజునకు సబ్బాంబికయందు జనించిన వీరరాజేంద్రచోడుఁడు రాజ్యభారమును బూనెను. సారసిపురాధ్యక్షుండయిన తెలుంగు భీమనాయకుఁడు చోడుని యధికారమును ధిక్కరించి కొల్లేరుకోటలో దాగొనియుండ నితఁడు నందెత్తిపోయి వానితో యుద్ధముఁజేసి కోటధ్వంసముచేసి వానిని జంపెను. ఇప్పటి కృష్ణామండలములోని యేలూరు పట్టణ మాకాలమున సారసిపురమనియు, కమలాకర పురమనియు, కొలను పురమనియుఁ బిలువంబడుచుండెను. ఈపట్టణమిప్పుడు కొల్లేరునరస్సునకు నైదు మైళ్లదూరమున నున్నను ఆకాలమునందింకను కొల్లేరు సమీపముగనుండుటచేత నీపట్టణమును సారసిపురమనుచుండిరి. తెలుంగునాయకులు దీనిని పాలించుచుండిరి. వీరు స్వనంత్రాధారము కొల్లేరులో నొకకోటను గట్టుకొనియుండిరి. అదియిప్పుడు శిథిలమయి పోయినను ఆ ప్రదేశమిప్పటికిని కొల్లేరుకోట యనునామముతోఁ బిలువంబడుచున్నది. ఈభీమనాయకునకు ముందుండిన మఱియొకభీమనాయకుఁడు విక్రమచోడునిచేఁ జంపఁబడియెను. ¹ వీరలు వెలనాటిచోడులకు లోబడి పరిపాల

శూర్యము, గ్రంథరచనాకాశల్యము మాత్ర మెగాక పరరాజులు దండెత్తివచ్చి నప్పుడుగాని పరరాజులపై దాడి వెడలవలసివచ్చినప్పుడుగాని వెనుదీయక నడు మునకుఁగ త్తికట్టుకొని సేనాధిపతులై సేనలనునడిపించియుద్ధములరణశూరులై పోరాడి పౌరుషము నెఱపినవా రీ శాఖాబ్రాహ్మణులే. కాఁబట్టి రాజ్యతంత్రము, కవితాసత్యము వీరియధీనమైయుండుటచేత వీరిని మఱచి యాంధ్రదేశచరిత్రము వ్రాయుటసాధ్యముగాదు. ఒకవేళ సాధ్యమైనను శిరములేని మొండెముపలె నుండును. సారములేని పిప్పివలెను, ఉప్పులేని కూరవలెనుండును. వీరి యందిం కొక విశేషము గలదు. అభివృద్ధియం దుపేక్షగలిగి దురభిమానమంతగా లేక సంస్కరణాభిలాషులై యే యెండ కా గొడుగుసట్టుచు దేశకాల పాత్రస్థితుల ననుసరించి సంచరించినవారిలో వీరగ్రగణ్యులుగా నున్నారు.

రెండవ కుడ్యవర్త.

మట్టహాసదేశమును జయించి సంపాదించిన మల్లవర్త సంతతిలో నైదవ తరము వాడగు రెండవ కుడ్యవర్త చాళుక్యరాజగు విమలాదిత్యునికి లోబడిన మాండలిక సామంతుఁడుగనుండి యాతనివలన గుద్రవారవిషయ పాలకత్వమును వహించి సరిపాలించిన ప్రసిద్ధవీరుఁడుగనుండెను. కాఁబట్టి యితఁడు క్రీ. శ. ౧౦౧౧-౧౦౨౨ సంవత్సరముల నడుమనున్న వాడని నిశ్చయింపవచ్చును.

మొదటి గొంకరాజు.

కుడ్యవర్త మునిమనుమఁడగు గొంకరాజు విమలాదిత్యుని మనుమఁడగు కులోత్తుంగ చోడదేవుని కాలమున వానికి లోబడిన మాండలిక సామంతుఁడై యాంధ్రమండలములో నొకభాగమును బాలించుచుండెను. ఈవెలనాటి గొంకరాజు మంచన కవి విరచితమైన కేయూర బాహుచరిత్రమునందిట్లు వర్ణింపఁబడియున్నాడు.

“శా. ప్రాగ్దేశాపర దక్షిణోత్తరదిశా భాగప్రసిద్ధక్షమా
భుగ్ధర్పాంతకుండేల గొంకవిభుడి భూచక్రమకూరతన్”

వాగ్దేవీస్తనహారనిర్మలయశో వాల్మభ్యసంసిద్ధితో
ద్విగంతిశ్రవణానితోజ్వలరట తీవ్రప్రతాపాధ్యుడై ”.

ఈ వెలనాటి గొంకరాజునకు కాళికగోత్రుండగు నందూరిగోవిం దామా
త్యుండను నియోగి మంత్రిగనుండి ప్రసిద్ధిగాంచినవాడు. ఈగోవిందామాత్యుం
డుగూడ కేయూరబాహు చరిత్రమునందె యిట్లువర్ణింపఁ బడియున్నాడు.

“మ. విహితాస్తానమునందుఁ జూపుదగ గోవిందాభి ధానప్రభుం
డహితోర్విధర వజ్రగొంకవిభు రాజ్యాధిష్ఠుడై సంధివి
గ్రహముఖ్యోచితకార్యసంఘటనతం త్రప్రౌఢియున్ బాధన
న్నహనోదగ్గరిపుక్షితీశబహు సైన్యధ్వంసనాటోపమున్.”

రెండవవిదురరాజు.

ఈమొదటి గొంకరాజున కన్నకొడుకగు రెండవవిదురవర్తవేగీరాజు
ప్రతినిధియగు వీరచోడ భూపాలునకు మంత్రియు సేనాధిపతియునై యాతని
యాజ్ఞానుసారముగ సాంధ్యభూమిపతిని యుద్ధముగోనోడించి విజయముగాంచి
తనప్రభువుచే సింధుముగమంతర దేశపాలకత్వమునువహించి పరిసాలనము
చేసి ఖ్యాతిఁగాంచెను.

కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుడు.

వెలనాటి గొంకరాజు పుత్తుడయిన యీచోడుని చాళుక్యచోడుడు
పెంచుకొని పదునాఱువేల గ్రామములుగలిగి యుండిన వేగిదేశమునకు రాజప్ర
తినిధిగ నియమించెను. కులోత్తుంగచోడదేవుని నాలుగవ కుమారుడయిన విక్రమ
చోడుడు చోడరాజ్యమును జాలించుటకై ౧౧౧౨ వ సంవత్సరమున వేగిదే
శమును విడిచిపోయినపుడు వేగిదేశమున రాజులేనికాలమున కులోత్తుంగ చో
డదేవుడు వీనిని రాజప్రతినిధిగా నియమించియుండును. ఈవెలనాటి కులో
త్తుంగ రాజేంద్ర చోడునకు గొంకరాజు మంత్రియైన నందూరి గోవిందన్న
కుమారుడు కొమ్మనమంత్రిగనుండెను. వీ రిరువురును గూడ కేయూరబాహుచరి
త్రమునం దిట్లు వర్ణింపబడియున్నారు.

శ్రీ. నవకోటి పరిమితద్రవిణ మేభూపతి
భండారమున నెపుడు బాయకుండు

నేకోన శతదంతు లేరాజు ఘనశాల

నీలమేఘంబులై లీలగ్రాలు

బలవేగ రేఖ నల్పదివేల తురగంబు

లేనరేంద్రుని పాగ నెపుడు నిలుచు

బ్రతివాసరంబు డెబ్బదియేనుపుట్ల నే

యేవిభుమందల నెపుడుగలుగు

నట్టిసమధిక విభుడగు కులోత్తుంగ రా

జేంద్ర చోళవిభుని కిష్టసచివ

తంత్రముఖ్యుడగుచు మంత్ర గోవిందనం

దనుడు కొమ్మన ప్రధానుడొప్పె”.

కునందూరి కొమ్మనమంత్ర యనేక తటాక దేవాలయ మహాగ్రహారములు నిర్మించి
కీర్తి ప్రతిష్ఠలు గాంచినట్లుపె గ్రంథములోని యీక్రిందిపద్యము చాటుచున్నది.

“చ. ఇల వెలనాటిచోడమనుజేంద్రునమాత్యతయానవాలుగాఁ
గులతీలకంబుగా మనినకొమ్మన ప్రెగ్గడ కీర్తిమాటలన్
దెలుపఁగ నేల తత్కియఁ బ్రతిష్ఠితమైన తటాకదేవతా
నిలయమహాగ్రహారములు నేడును నెల్లెడఁ దామఘోషంగన్.”

రెండవగొంకరాజు.

వెలనాటిచోడుని మరణానంతరము వేగిదేశము పశ్చిమచాళుక్యరాజగు
విక్రమాదిత్యునిచే జయింపఁబడియెను. విక్రమాదిత్యుడు వెలనాటిచోడుని కు
మారుడగు మహామండలేశ్వర వెలనాటి గొంకయను (రెండవగొంకరాజు)
రాజప్రతినిధిగ నియమించెను. విక్రమాదిత్యుని శాసనములు ౧౧౨౦-౨౪ సంవ

త్సరములనడుమవి గొన్ని దాక్షరామమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. శాలివాహనశకము ౧౦౬౩ వ సంవత్సరములోని వెలనాటిగొంకయ దానశాసనమొకటి దాక్షరామములోను వానిభార్య సబ్బాంబిక యొక్కదానశాసనమొకటి నాదెండ్లలోను గానంబడుచున్నవి. దాక్షరామ శాసనములో “చాళుక్యరాజ భవనమూల స్తంబుఁ” డని గొంకరాజునకు బిరుదునామముగాఁ జేర్కొనఁబడియెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౧౩౩ వ సంవత్సరమువఱకు పశ్చిమచాళుక్యులకు రాజప్రతినిధి గనుండి మహేంద్రపర్వతము మొదలుకొని కాశహస్తీవఱకుఁగల యాంధ్రదేశమును బరిపాలించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. తరువాత విక్రమచోడుని శాసనములు చేబ్రోలు, నిడుబ్రోలుగ్రామములందు ౧౧౩౪-౩౫ సంవత్సరములలోనివిగన్పట్టుచుండుటచేత విక్రమచోడునిచే వేగిదేశము మరల స్వాధీనముఁ జేసికొనఁబడియెనని యూహింపఁబడుచున్నది.

వెలనాటివీరరాజేంద్రచోడుఁడు,

తరువాత రెండవగొంకరాజునకు సబ్బాంబికయందు జనించిన వీరరాజేంద్రచోడుఁడు రాజ్యభారమును బూసెను. సారసిపురాధ్యక్షుండయిన తెలుంగు భీమనాయకుఁడు చోడుని యధికారమును ధిక్కరించి కొల్లేరుకోటలో దాగొనియుండ నితఁడు నందెత్తిపోయి వానితోయుద్ధముఁజేసి కోటధ్వంసముచేసి వానిని జంపెను. ఇప్పటి కృష్ణామండలములోని యేలూరు పట్టణ మాకాలమున సారసిపురమనియు, కమలాకర పురమనియు, కొలను పురమనియుఁ బిలువంబడుచుండెను. ఈపట్టణమిప్పుడు కొల్లేరునరస్సునకు నైదు మైళ్లదూరమున నున్నను ఆకాలమునందింకను కొల్లేరు సమీపముగనుండుటచేత నీపట్టణమును సారసిపురమనుచుండిరి. తెలుంగునాయకులు దీనిని పాలించుచుండిరి. వీరు స్వనంరక్షణార్థము కొల్లేరులో నొకకోటను గట్టుకొనియుండిరి. అదియిప్పుడు శిథిలమయి పోయినను ఆ ప్రదేశమిప్పటికిని కొల్లేరుకోట యనునామముతోఁ బిలువంబడుచున్నది. ఈభీమనాయకునకు ముందుండిన మఱియొకభీమనాయకుఁడు విక్రమచోడునిచేఁ జంపఁబడియెను. ¹ వీరలు వెలనాటిచోడులకు లోబడి పరిపాల

నమ్రచేయుచుండెడివారు. వీరిలోఁ గడపటివాఁడైన కాటమనాయకుఁడు రెండవకులోత్తుంగచోడదేవునకు సేనాధిపతిగనుండి యాతనిచే మెప్పుగాంచి గోదావరి మండలములోని చెల్లూరు గ్రామమును బహుమానముగఁ బొందెను.¹ మఱియునితఁడు అత్తిలినాడులోని పాండువ్వ (భీమవరము తాలూకాలోనిది) గ్రామవాసియగు నొక బ్రాహ్మణునకు మంత్రదొడ్డు (మందపట్టు భీమవరము తాలూకాలో గణపనిరమునకు సమీపముననున్నది) గ్రామమును దానముచేసియుండెను. వీనిశాసనములుకొన్ని యేలూరు ను దలగు ప్రదేశములం గానంబడుచున్నవి.

వెలనాటి మనుమగొంకరాజు.

ఇతఁడు వీరరాజేంద్రచోడునకు అక్కాంబికయందు జనించినవాఁడు. ఈమూడవగొంకరాజు గిరిపల్లిమశాసనలయిన కొనబుద్ధరాజు పంశమునందు జనించిన జయాంబికను వివాహమయ్యెను. ఇతఁడు రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవునకు మాండలిక సామంతుఁడుగ నుండెను. వెలనాటి కులోత్తుంగ చోడగాంగేయగొంకరాజునది వీనిసంపూర్ణనామము. వీనిశాసనములు క్రీ. శ. ౧౧౩౨ మొదలుకొని ౧౧౪౬ వఱకును గాన్పించుచున్నవి. వీనిభార్య జయాంబిక పితాపురములోని కుంతీమాధవ స్వామిదేవాలయమును గట్టించుటయెగాక సింహాచలములోని నృసింహుని విగ్రహమును సువర్ణముతోఁ గప్పెను.

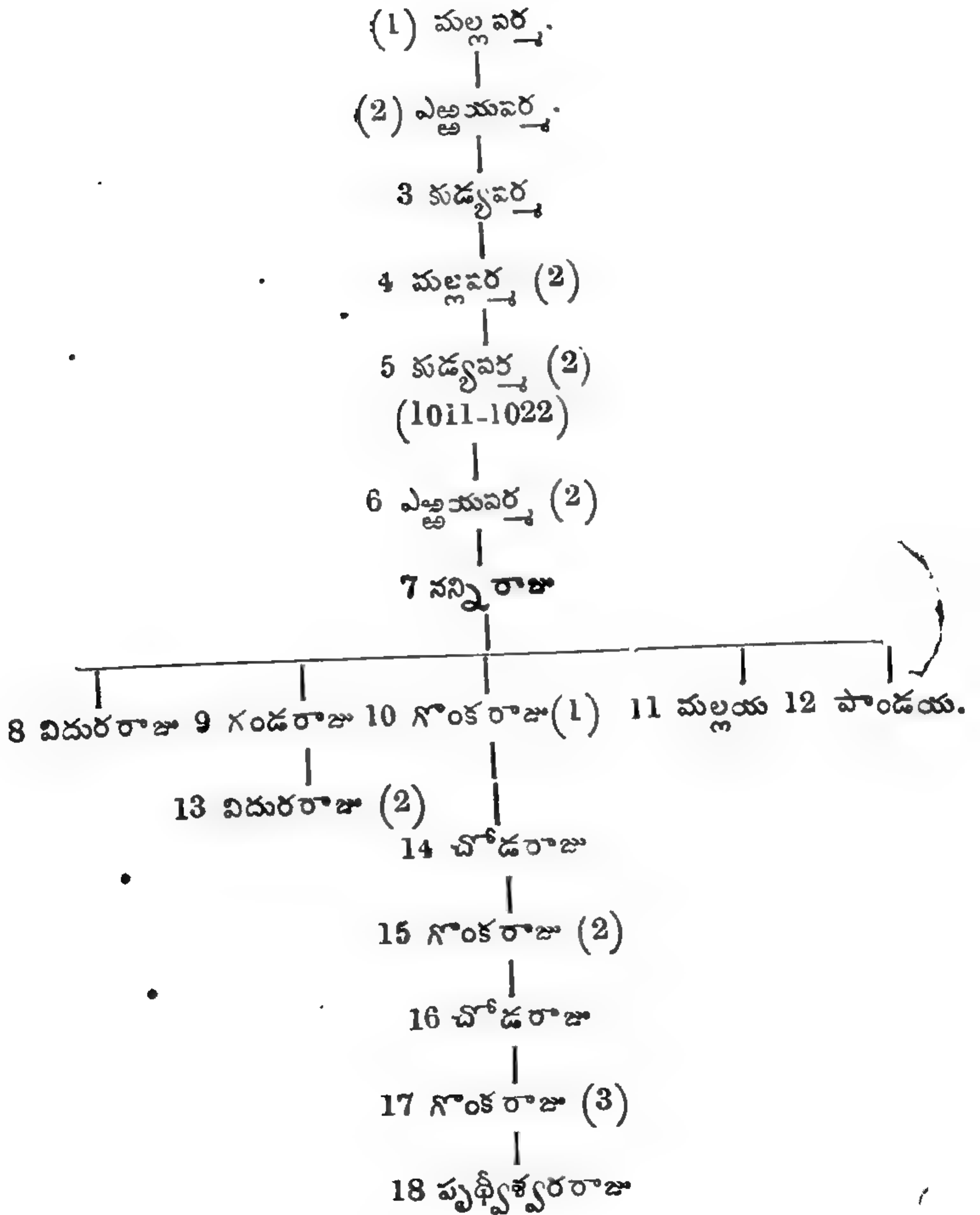
పృథ్వీశ్వరరాజు.

వెలనాటిచోడరాజులలోఁ గడపటివాఁడు పృథ్వీశ్వరరాజు. ఇతఁడు మనుమగొంకరాజునకు జయాంబికయందు జనించినవాఁడు వీనిశాసనములు క్రీ. శ. ౧౧౬౩ మొదలుకొని ౧౧౮౦ వఱకును గానిపించుచున్నవి. ఇతఁడు వాజరాజుచోడునకు సామంతుఁడుగ నుండెను. వీనికాలమున వీనితల్లియగు జయాంబిక క్రీ. శ. ౧౧౮౬-౮౭ వ సంవత్సరమును పితాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయమునకు గంగయి కొండ చోడవలనాడులోని యంతర్భాగముగు ప్రోలనాడులోనున్న నవఖండవాడ (పితాపురమునకు దగ్గిరనున్నది) యను గ్రామమును దానముచేసియుండెను. అది యిప్పటికిని నాడేవునిక్రిందనే యుండెనని తెలియుచున్నది. ఈపృథ్వీశ్వరరాజు విక్రమ సింహపురమును బాలించుచుండిన మనుమ సిద్ధిరాజు శంఢ్రయగు చోడతిక్క నృపాలునిచే యుద్ధరంగమునఁ జంపబడియెను.

(1) Ind. Ant. Vol XIV. p. 55.

వెలనాటిచోడవంశము,

బేటవిజయాదిత్యవంశము.

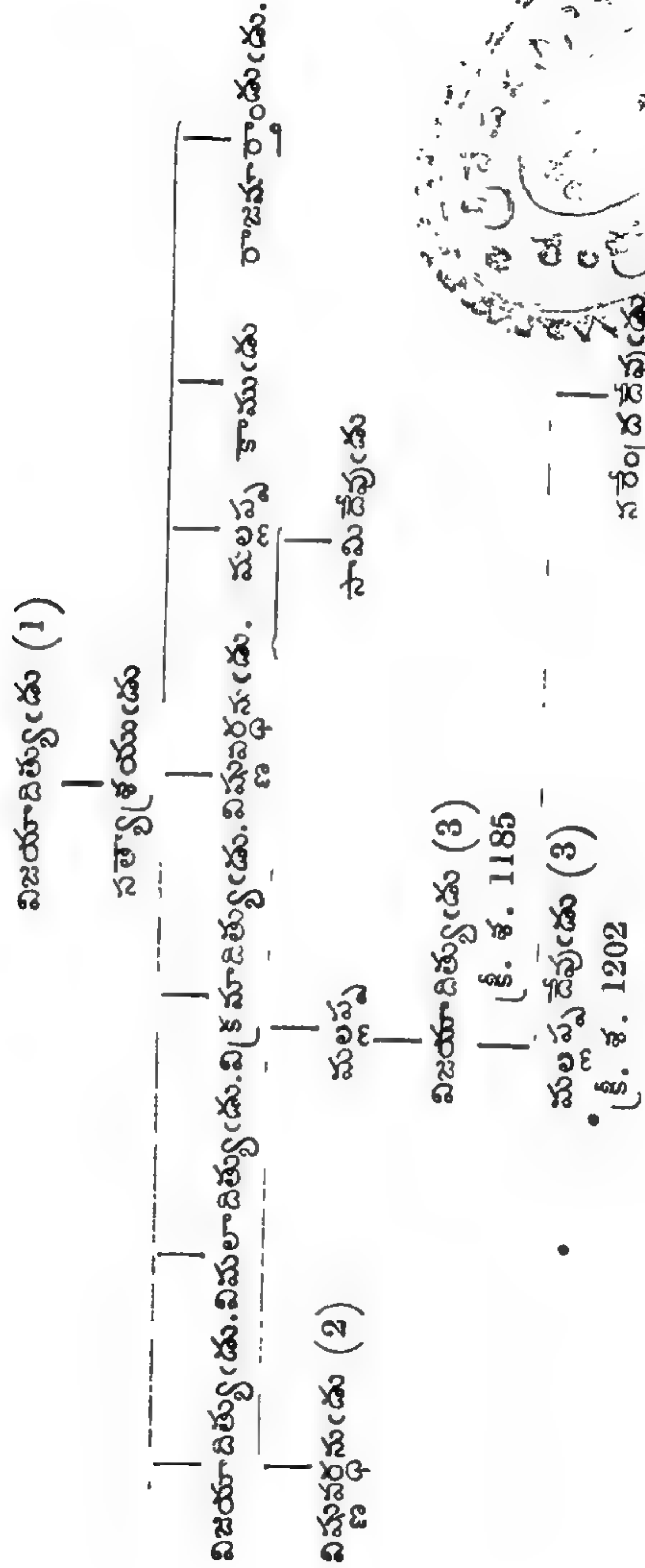
ఈ వంశమునకు మూలపురుషుడయిన బేటవిజయాదిత్యుడు వేగిదేశమును క్రీ. శ. ౧౦౦ మొదలుకొని ౧౨౫ వఱకును బరిపాలించిన పూర్వచాళుక్యరాజగు అమృరాజ విష్ణువర్ధనుని జ్యేష్ఠకుమారుడుగనుండి తండ్రియనంతరము పట్టాభిషిక్తుడై యుద్ధమల్లునికుమారుడగు మొదటి తాళరాజుచే జయింపబడి పదభ్రష్టుడయ్యెను. వీని కాటవతరమువాడగు విజయాదిత్యుడు రెండవకులొత్తుంగచోడుని కాలములోననఁగాఁ బండ్రెండవశతాబ్దాంతమున వెలనాటిచోడులకుఁ బిమ్మట వేగిదేశమును స్వాధీనముఁ జేసికొని పరిపాలించినట్లు పితాపురములోని మల్లపదేవుని శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శాసనమునందు బేటవిజయాదిత్యుని కాటవతరమువాడగు మూడవ విజయాదిత్యుని కుమారుడు మల్లవిష్ణువర్ధనుడు శాలివాహన శకము ౧౧౨౪-వ సంవత్సరము జ్యేష్ఠబహుళ ౧౦ భానువారమశ్వినీనక్షత్ర సింహలగ్నమునందు క్రీ. పితాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయములోఁ బట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని దెలుపబడినది. ఈ తెలుగులిథికి సరియైన యింగ్లీషుతేది (కీల్ హోరన్ పండితునిగణన ప్రకారము.) క్రీ.శ. ౧౨౦౨-వ సంవత్సరము జూను నెల ౨౦-దవ తేది యగుచున్నది. ఈ శాసనమునందే మల్లవిష్ణువర్ధనుని తండ్రియగు మూడవ విజయాదిత్యుడు శాలివాహన శకము ౧౦౭౯-దవ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీ. శ. ౧౧౫౨-దవ సంవత్సరము పదునొకొండవ జనవరి తేదిని సింహాసన మెక్కినట్లుగఁ గూడఁదెలుపబడినది. క్రీ. శ. ౧౨౨౨-దవ సంవత్సరమున వేగిదేశమంతయు గణపతిరాజులయధీనమైనది గనుక మల్లవిష్ణువర్ధనునితో నీ వంశమువారి పరిపాలనము తుదముట్టినది. ఈ మల్లవిష్ణు వర్ధనుని శాసనములో విశేషచరిత్రాంశము లేవియుఁగానరావు. ఈ శాసనములో నీ వంశములోని రాజులనామములు మాత్రమే గాక వారిరాణుల నామములు గూడ పేర్కొనబడినవి. బేట విజయాదిత్యుని కొడుకు నుత్తమచాళుక్య చిరుదాంకితుండగు సత్యాశ్రయుడు గాంగవంశజు యైన గారీదేవిని

వివాహమయ్యెను. ఈమె క్రీ. శ. ౧౦౫౭ మొదలుకొని ౧౧౫౯-దవ సంవత్సరము వఱకుఁ గళింగనగరము రాజధానిగాఁ జేసికొని కళింగదేశమును బరిపాలించిన అనంతవర్మచోడ గంగదేవునికి బంధువురాలయి యుండునని తోచుచున్నది. సత్యాశ్రయన్ని కొడుకయిన విజయాదిత్యుఁడు సూర్యవంశమున జనించిన విజయదేవిని వివాహమయ్యెను. ఈమె చోడరాజపుత్రికయగునని తోచుచున్నది. ఈ విజయాదిత్యుని ద్వితీయపుత్త్రిఁడగు మల్లపదేవుఁడు సాగర విషయాధిపతియు, హైహయవంశజుఁడగు నొకబ్రాహ్మణుని కూతురగు చందలదేవిని వివాహమయ్యెను. ఈ సాగరవిషయాధి పతియగు హైహయుఁడును కోనమండల మేలిన హైహయులు నొక్కవంశములోని వారే యై యుండవచ్చును. ఈ మల్లపదేవుని కొడుకగు విజయాదిత్యుఁడు అరవవాడ రాజపుత్రికను వివాహమయ్యెను. అరవవాడ యొక్కడివో దెలియరాదు.

ఈవంశములోని కడపటివాఁడయిన మూడవమల్లపదేవునకు విష్ణువర్ధనమహారాజనియును, మల్లపదేవ చక్రవర్తియనియును బిరుదునామములుగలవు. ఇతఁడు పట్టాభిషేకముఁ బొందినదినముననే ప్రోలనాడులోని గుడివాడగ్రామమును శ్రీపితాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయమునకు ధారపోసెను. వెలనాటిచోడుఁడయిన పృథ్వీశ్వరుని పితాపురశాసనమునుబట్టియు, సర్పవరములోని శాసనములనుబట్టియు సర్పవరము సమీపమునందుండిన నవఖండవాడ గూడ ప్రోలనాడులోనిదేయని తెలిసికొనియే యుంటిమి. శకటమంతినినాడులోని చోళుక్యభీమవరములోనున్న రాజనారాయణస్వామి దేవాలయములో మల్లపదేవుని శాసనములు రెండుగలవు. ఆరెండు శాసనములలోను మల్లవిష్ణువర్ధనుఁడు శాలిషాహనశకము ౧౦౬౯-దవ సంవత్సరమనగా క్రీ.శ. ౧౧౪౭వసంవత్సరముననే సింహాసన మెక్కినట్లు దెలుపఁబడినది. ఈభీమవరము శాసనములనుపితాపురము శాసనములతో సమన్వయించుట కష్టసాధ్యముగనున్నది. పైరాజనారాయణ దేవాలయములోనే శాలిషాహనశకము ౧౦౯౮-దవ సంవత్సరములో మల్లపదేవుని సవతితమ్ముఁడయిననరేంద్రుఁడు చేసినదానశాసనమొకటిగూడ గానవచ్చుచున్నది. ఈనరేంద్రుఁడు విజయాదిత్యునికి లక్ష్మీదేవి వలనజనించినపుత్త్రిఁడని మఱియొక శాసనమునుబట్టికూడఁ దెలియుచున్నది. కాబట్టి యింతకన్న వీరినిగూర్చి మఱియేమియును దెలియరాదు.

బేటవిజయాదిత్య వంశము.

హైహయవంశము.

కోనసీమరాజులు.

చాళుక్య చోడులకును వెలనాటి చోడులకును లోబడి కోనమండల మేలిన; రాజవంశమునకు హైహయ వంశమనిపేరు. ఇప్పటి గోదావరి డెల్టా భూమియంతయు నప్పుడు కోనమండలముగానుండెను. ఇప్పటికిని అమలా పురముతాలూకాకు కోనసీమయనుపేరు నిలిచియున్నది. ఈకోనసీమ రాజుల శాసనములు ౧౧౨౮ మొదలుకొని ౧౨౦౬ వ సంవత్సరము వఱకు గానంబడుచున్నవి. ఇటీవల వారు కొందఱు కాకతీయగణపతులకుగూడ సామంతులుగనుండిరి. ఈరాజులు తమశాసనములలోఁ దాము యదువంశజుఁడయిన హరియొక్క మునిమనుమఁడగు హైహయుని మనుమఁడగు కార్తవీర్యుని వంశములోని వారమని తమశాసనములలోఁ జెప్పకొనిరి. ఈవంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన ముమ్మడి భీమరాజు మహారాజాధిరాజగు రాజేంద్రచోడదేవునిచే వేంగిదేశ రాజప్రతినిధిత్వముఁ బడసెనని యొకశాసనమునఁ జెప్పబడినది. రాజేంద్రచోడుఁడనుకీమొదటికులోత్తుఁగ రాజదేవుఁడు రాజప్రతినిధిత్వము మొదట తన పినతండ్రయగు విజయాదిత్యునకును తరువాత రాజరాజు, పీఠచోడుఁడు, చోడగంగు” అనుతనముగ్గురు కొడుకులకును పిమ్మట వెలనాటి చోడునకును నొసంగెనని మనమెఱుంగుదుము. ఈకోనసీమరాజులు రాజప్రతినిధులకులోబడి పరిపాలనము చేసినవారుగానుండిరి. ఈవంశములో మూడవ వాఁడయిన రాజపతేఁడు కోనమండలాధిపతియని యొకశాసనమునం జేర్కొనబడియెను. ఈకోనశబ్దము వీనినామమునకు మాత్రమేగాక మఱికొందఱి నామములకును బూర్వమునఁ గానంబడుచుండుటచేత కోనమండలరాజులని పిలుచుటకు సంశయింపఁబనిలేదు. ఈవంశములో నైదవరాజయిన రాజేంద్రచోడరాజు తనప్రపితామహుఁడయిన ముమ్మడిభీమరాజున కొసంగఁబడిన వేంగిరాజ్యమున కభిషిక్తుఁడైనెనినని చెప్పకొనియున్నాఁడు. వీనికి విక్రమరుద్రుఁడు హైహయాదిత్యుఁడు, మొదలగు చిరుదునామములుగలవు. ఇతఁడు, దాక్షరా

మఘులలోని భీమనాథాలయములో నొకమండపమును గట్టించెను. వీనిమరణానంతరము వీనిసోదరులగు రెండవభీమరాజు మొదటిసత్యరాజు గలిసి పరిపాలనముచేసిరి. వారి తరువాత వారికొడుకులు లోకమహిపాలుఁడును మూడవభీముఁడును గలిసి పరిపాలనముచేసిరి. వారికిఁ బిమ్మట రాజేంద్రచోడునికొడుకు మల్లిదేవుఁడును రెండవరాజపత్రేఁడుకొడుకు వల్లభరాజును గలిసి పరిపాలనముచేసిరి. వల్లభరాజు గిరసంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినతరువాత మరణమునొందఁగా వానికొడుకు రెండవమనుమ సత్యరాజు వానిస్థానమునకువచ్చెను. ఈ మల్లిదేవుఁడును మనుమసత్యరాజునుగలిసి గుద్దవాడివిషయములోని ఒడియూరను గ్రామమును శాలివాహనశకము ౧౧౧౭వ సంవత్సరములో మేషసంక్రాంతినాడు శ్రీపితాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయమునకు ధారపోసి యొక శాసనమును వ్రాయించిరి. ఈయొడియూరునకుఁ దూర్పున వేలంగయు దక్షిణమున సిరిపురమున్నవని చెప్పటచేతను, ఇప్పటి ఓదూరు అనిపిలువబడు గ్రామమునకుఁ దూర్పున వేలంగిగ్రామమును దక్షిణమున సిరిపురగ్రామమునుండుటచేతను ఒడియూరే ఓదూరయినదని తలంపఁబడుచున్నది ఈశాసనములో జయమాంబను బొగడునట్టి రెండుశ్లోకములు గానంబడుచున్నవి. ఈజయమాంబ వెలనాటిచోడుఁడయిన మనుమగొంకరాజుయొక్క భార్యయు, కులోత్తుంగ పృథ్వీశ్వరుని తల్లియునైయుండెను. పృథ్వీశ్వరుని పితాపురము శాసనములో నీ మెంగూర్చి చెలిసికొనియుంటిమి. ఈశాసనమునందీమె పొగడఁబడియుండుటచేత ౧౧౦౫ దవ శకసంవత్సరములోనుండిన జయమాంబ౧౧౧౭లోగూడ జీవించియున్నదనియు కోనమండలరాజులు వెలనాటిచోడులకులోఁబడిన సామంతప్రభువులనియుఁ దేటపడుచున్నది. ఈరాజులచరిత్రమును దెల్పిపెడివి పితాపురశాసనము మాత్రమేగాక మఱికొన్ని శిలాశాసనములు దాక్షారామభీమేశ్వరుని యాలయములోను, పాలకొలను(ప్రాలకొల్లు)గ్రామములోని క్షీరారామదేవుని యాలయములోనుగలవు. మాహిష్మతీపురంబున కలంకారభూతుఁడును, కోనమండలాధిపతియు హైహయవంశజుఁడనగు రాజపత్రేఁడు కుమారుఁడును విశ్రమరుద్ర బిరుదాంకితుఁడునైన రాజేంద్రచోడుని శాసనము పైఁజెప్పిన.

శాసనములలో బురాతనమైనదిగనున్నది. ఇందుఁ జెప్పబడిన మహిష్మతీనగరము కా రవీర్యునివంశములోనివాఁడగు ప్రతీపునికిరాజధానియై రేవానదీతటంబుననున్నదని రఘువంశమునందుఁ జెప్పబడినది. నర్మదానదీతటంబున నున్న మండలముగామమే పూర్వము మహిష్మతీనగరముగానుండెనని జనరల్ కన్ని హ్యంప్ గారు వ్రాయుచున్నారు.¹ మహిష్మతీనగరము నర్మదాతీరము నందున్నదని డాక్టరు భాండార్ కర్ గారుకూడ వ్రాయుచున్నారు.² కోనముమ్మడిరాజుయొక్క రాణియగు రాజుదేవి శాలివాహనశకము ౧౦౫౭వ సంవత్సరములోఁ జేసిన దానశాసనము మఱియొకటిగలదు. ఈముమ్మడిరాజు రాజేంద్రచోడునికి బెద్దన్నయగు రెండవముమ్మడి భీమరాజుగనుండెను. మఱియును వీనితోఁగూడి పరిపాలనముచేసిన మొదటిసత్యరాజుయొక్క శాసనముగూడ గలదు. ఈసత్యరాజుకోనరాజపత్రేడునకు తొండాంబికయందు జనించినవాఁడును రాజేంద్రచోడునకుఁ దమ్ముడునై యుండెను.

ఈమొదటి సత్యరాజునకుఁ దరువాత రాజ్యాధిపత్యమును వహించినవాని కొడుకు మూడవభీమరాజు వేఁగీ విషయాధీశ్వరుఁడయినరాజరాజునకుఁ జెప్పబడిన సామంతుఁడుగ నుండెనని రాజరాజదేవుని రాజ్యకాలము లోని తొమ్మిదవ సంవత్సరమున ననఁగా శాలివాహన శకము ౧౦౭౫ - దవ సంవత్సరములో కోనసత్యరాజు యొక్క కుమారుఁడును మహామండలేశ్వరుండు నైన భీమరాజుచే వ్రాయించబడిన శాసనమును బట్టి దెలియుచున్నది.

మఱియును కోనమల్లి దేవరాజు రాణియగు గంగాదేవి వలన శాలివాహన శకము ౧౦౭౭-వ సంవత్సరములో నొకదీపము దానము చేయఁబడినట్లుగాఁ దెలిపెడి శాశనమొకటియు కోనమల్లిదేవరాజుతోఁ గలిసి పరిపాలనముచేసిన రెండవమునుమ సత్యరాజుమంత్రి గూడనొకదీపమును దానము చేసెనని దెలిపెడి దానశాసన మొకటియు నా దేవాలయమునందే గాన వచ్చుచున్నవి.

1. Ancient geography of india. p. 488.

2. Dr. Bhandarkar's Early History of Deccan. p.7.

ఇంతియగాక పాలకొలను గ్రామములోని క్షీరారామేశ్వరుని దేవాలయములో నిటీవలవ్రాసిన శాసనములు కొన్ని యీవంశములోని మఱియిద్దఱు రాజుల పేరులను బేర్కొనుచున్నవి. వారినామములకు ముందు కోన శబ్దము ప్రయోగింపఁ బడియుండుటచేత నీ యిరువురు గూడ కోననీమరాజులలోని వారేయని నిశ్చయింపఁ బడియెను. అందొకరు కోనగణపదేవమహారాజనువారు మఱియొకరు కోనభీమవల్లభరాజనువారు. వీరిలో మహామండలేశ్వర గణపదేవ మహారాజుగారి దేవియగు నుదయమహాదేవి చాళుక్య వంశజుఁడును, విష్ణువర్ధన మహారాజుబిరుదాంకితుండును, నిడుదపోలు (నిడదవోలు రాజమహేంద్రవరమునకుఁ బడమట ౧౦ మైళ్ల దూరమున నున్నది.) పురాధీశ్వరుండు నైన మహాదేవ చక్రవర్తికొమార్తెయై యుండెను. ఈ మహాదేవ చక్రవర్తి శాసనములు శాలివాహన శకము ౧౨౧౨వ మొదలు కొని ౧౦౨౨ వఱకును. వానియల్లుడగు గణపతిదేవ మహారాజుయొక్క శాసనములు శాలివాహన శకము ౧౧౨౨ మొదలుకొని ౧౦౨౨ వఱకును, గాని పించుచున్నవి. భీమవల్లభరాజుయొక్క దానశాసనములు రెండింటిలో నొకటి శాలివాహన శకము ౧౨౨౦-దవ సంవత్సరమున వ్రాసినది. కాబట్టి వీరిలిరువురును కాకతీయులైన గణపతిరాజులకు సామంతులుగ నుండి కోననీమరాజ్యమును బరిపాలించిరని చెప్పవచ్చును.

హైహయవంశము.

సుమన్తభీమరాజు (1)

2 వెన్నరాజు

రాజపతేడు (1)

లక్ష్మీదేవి

4

సుమన్తభీమరాజు (2)

రాజేంద్రచోడరాజు (1)

లోకమహిపాలుడు

వేటరాజు

మల్లిదేవ

రాజు

మన్మథోడరాజు (2)

మూర్ఖరాజు

రాజప్ప (2)

వల్లభరాజు

మనుమసత్యరాజు (2)

మహిపాలతేడు

తొండారిక

సత్యరాజు (1)

భీమరాజు (3)

పదునాఱవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రచోడులు.

ఏడవశతాబ్ద ప్రారంభమున హానుత్సాంగు హిందూదేశంబునందలి బౌద్ధాశ్రమములను జూడవచ్చి దక్షిణ యాత్రచేయునపు డాంధ్రదేశమునకు వచ్చి యచ్చటి బౌద్ధక్షేత్రములను సంస్కరించి పిమ్మట ధాన్యకటకమునకు నైఋతి దిక్కుననుండు చుళియ (Chu li-ya) దేశమునకు వెళ్లెనని చెప్పబడి యెను. చుళియ చోళకు నామంబగుటంజేసి కావేరీతీరమునందున్న చోళదేశ మిచ్చటికెట్లు వచ్చెనని చరిత్రకారు లాశ్చర్యపడుచుండిరి. హానుత్సాంగు పరదేశీయుఁ డగుటవలనఁ దెలియక యేదోతప్పుగ వ్రాసెనని యూహించిరి కాని యా కాలమునం దాంధ్రదేశమునఁ జోడులమని చెప్పకొను నొకతెగ వారు పరిపాలనము చేయుచుండినది యెవ్వరికిని తెలియకపోయెను. హానుత్సాంగు చూడవచ్చిన కాలమనఁగా క్రీ. శ. ౬౦౦-దవ సంవత్సరమున నీ యాంధ్రదేశములోని యీచోళరాజ్యము నాలుగైదువందల మైళ్లవిస్తీర్ణము మాత్రము గలిగియుండెను. రెండుమైళ్లుమాత్ర మె పరివర్తనము గల యొకచిన్న పట్టణము రాజధానిగనుండెను. దేశమంతయు ననాకోగ్యకరంబులగు నడవులతోడను, సారహీనములయిన భూములతోడను, కూరకృత్యములచే భయంకరులై మోటుగనుండు ప్రజలతోడను గూడియుండెను. ఎక్కడచూచినను దాడిదొంగల గుంపులతోఁ గూడియుండెను. బౌద్ధాశ్రమములు కొన్ని మాత్రమే యుండినవిగాని యవియు శిథిలములై యుండినవి. వానివలెనే యిందు నివసించు సన్న్యాసులు గూడ నపరిశుద్ధులుగ నుండిరి. దేశమునందంతటను జైనమతము ప్రచారమునందుండెను. అచ్చటచ్చట బ్రాహ్మణాలయము లత్యల్పసంఖ్యగలవి మాత్రముండినవి. ఈ రాజ్యము ధాన్యకటకమునకు (అమరా.

వతి ధరణికోట) రెండువందల మైళ్లకు లోపుగనుండు దూరమున మాత్రముం
డెను. కాబట్టి యీరాజ్యము కడపమండలము లోనిదని చెప్పవచ్చును. హా
నుత్సాంగువర్ణించిన లక్షణములన్నియుఁ గడపమండలమునకు వర్తించుచున్నవి.
క్రీ. శ. ౧౦౦౦ సంవత్సరమున బ్రిటీషువారీమండలమును స్వాధీనముఁ జేసి
కొను పర్యంతము దారిదోపిడి కాండగుంపులచే నిండియుండి ఘోరకృత్యముల
కాటపట్టయి యుండెను. ఈ దేశమును వర్ణించిన యాత్రికుఁడు చోళదేశమని
పేర్కొనియెనే గాని రాజ్యపాలనము సేయుచుండిన రాజునైన నుదాహరించిన
వాఁడు కాఁడు. ఈచోళరాజు స్వతంత్రుఁడో లేక కాంచీపురా ధీశ్వరుం
డయిన నరసింహవర్మయను పల్లవరాజునకు లోబడినవాఁడో హానుత్సాంగు
దెలిపియుండిన వాఁడుకాఁడు. ఇటీవలనా పొంతములఁ గనుంగొనంబడిన
కొన్నిపురాతన శిలాశాసనములను బట్టి హానుత్సాంగు చెప్పిన చోళరాజ్యము
స్థిరపడుచున్నది. ఎనిమిదవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమునందు వాడుకలోనుండు
లిపులను గలిగియుండిన యీచోళరాజుల శాసనములు సంశయముల నన్నిటని
నివారించుచున్నవి. 1903-4-వ సంవత్సరములో నీ రాజులయొక్క శిలాశాస
నము లాఱును మఱియొక తామ్రశాసనమును గన్పెట్టఁ బడినవి. ఈతామ్రశా
సనములో మొదటకరికాలచోళుఁడనురాజు పేర్కొనఁబడియెను. ఇతఁడు
కావేరి నదియొక్క వెల్లువలు దేశముపైఁ బొర్లిపాటుకుండ గట్లు పోయించె
ననియు, పాండ్యచోళచేర రాజ్యంబులయొక్క యాధిపత్యమును విహించెనని
యును జెప్పఁబడియుండెను. వీనివింశమునందు నంశివర్మజనించెను. ఇతఁడు
కాశ్యపగోత్రుఁడు. వీనికిసింహవిష్ణువు, సుందరానందుఁడు, ధనుంజయు వర్మ
యను మూవురు పుత్త్రిలుండిరి. ధనుంజయవర్మకు చోళమహారాజు, వానికి
నవరాముఁడు, వానికి మహేంద్రవిక్రమవర్మ వానికి ముదితశిలాక్షుఁడు కలి
గెను. ఇతఁడు పాండ్యచోళ కేరళరాజ్యముల కధిపతియని చెప్పఁబడియెను.
వీనికి గుణముదితుఁడు' పోర్తుఖరాముడు జనించిరి. పోర్తుఖరామునకు పురుష

శాస్త్రాలుఁడు వానికి పుణ్యకుమారుఁడు జరించిరి. ఈపోర్చుఖరామపుణ్యకుమారుఁడు కొఠి కుల్దరాజుయొక్క కోరికనువిశ్వసించి తనపరిపాలనకాలములో నైదవసంవత్సరమున హిరణ్యరాష్ట్ర మండలములో సుప్రయోగనదియొక్క దక్షిణపుటొడ్డుననున్న వీరిపాఱు (వీరిపాడు) గ్రామములోఁ గొంతభూదానము చేసెను. (ఇయ్యది పల్లవయువ మహారాజు విష్ణుగోపుని యుజ్జవపల్లి శాసనమునఁగూడ నుదాహరింపఁబడినది). ఈపుణ్యకుమారుని పూర్వీకులయిన నందివర్తసింహవిష్ణువుల నామములు పల్లవరాజులచేఁగూడ వహింపఁబడియెను మఱియును సుందరానందుఁడు నవరాముఁడు చోళ నాయకుఁడయిన శ్రీకంఠుని పూర్వులుగా నుదాహరింపఁబడిరి.¹

శిలాశాసనములలో నొకటి పోర్చుఖరామ పుణ్యకుమారునకును (no. 384 of 1904), మూడుచోళమహారాజునకును (nos. 405 406, 408 of 1904) ఒకటి విక్రమాదిత్య చోళమహారాజునకును (no. 400 of 1904) మఱియొకటి శక్తివర్త విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు చోళమహారాజాధిరాజసత్యాదిత్యునకును (No. 393 of 1904) సంబంధించినవిగనున్నవి. ఇవన్నియును గడపమండలములోని ప్రొద్దుటూరు, జమ్మలమడుగు తాలూకాలలోఁ గానుపించినవిగావున వీరి రాజ్యముగూడ నచ్చటిదేర్మయందునని యూహింపఁబడుచున్నది. ఈశాసనములలో నుదాహరింపఁబడినరాజులలో చోళమహారాజు సూర్యకులుఁ డనియు, కాశ్యపగోత్రుఁ డనియు, కరికాలచోడవంశజుఁ డనియుఁ బేర్కొనఁబడియుండెను. వీరు వహించిన విరుదునామములం జూడ స్వతంత్రులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వీరి శిలాశాసనములు గాని తామ్రశాసనములు గాని, వీరేకాలమున నున్నదియుఁ దెలుపుచుండలేదు. 'వీరిశాసనములలోని లిపిని బట్టిచూడఁగ నాదవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమున నున్నవారని తేటపడుచున్నది.

ఇంతియగాక ౧౯౦౫దవ సంవత్సరములో కడపమండలములోని పెద్దముడియ (ముదివేము) మనుగ్రామంబున చోళమహారాజుపాలనములోని శాసన

మొకటి గానిపించినది. (No. 352 of 1905) చిప్పిలిగ్రామమునఁ గన్పట్టె ఁ డినశాసనములో (No. 299 of 1905) పుణ్యకుమారుని పేరు గానంబడుచున్నది. ఆత్యనచోళుని శాసన మొకటి గానిపించుచున్నదిగాని (No. 350 of 1905)యి తఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాఱవవిక్రమాదిత్యునకు లోబడిన మండలేశ్వ రుఁడుగాని స్వతంత్రుఁడుగాఁడు. అయిన నితఁడు పైచోడవంశములోని వాఁ డుగానుండెను. ౧౯౦౭వ సంవత్సరములోనీచోడులశాసనములు మఱి మూఁడు గన్పెట్టఁబడినవి. ఒకటి ముట్టుకూరులోను, ఒకటిప్రాద్దుటూరులోను, మఱి యొకటి నల్లచెఱువుపల్లెలోను గనుఁగొనబడినవి. ఈగ్రామములన్నియుఁ గడ ప మండలములోనివే. మొదటిరెండును చోళమహారాజు కాలములోనివి. ఎల చోళ మహారాజు ముత్తరాజునను నిరువురు మూడవశాసనమునం బేర్కొనఁబడి యుండిరి. శ్రీకంతుని తామ్రశాసనములో ఎలచోళుఁడు శ్రీకంతుని పూర్వికుల లోని వాఁడుగా నుదాహరింపఁబడియుండెను. హేమవతి, నిడుగల్లు ప్రాంత దేశమును బాలించెడు చోళరాజులను గొందఱిని రైసుదొరగారు తుముకూర్పు శాసనముల సంపుటములో నుదాహరించియున్నారు. ¹ వీరిలో ధనుంజయ యెల చోళరాజు గాంగూల పల్లవరాజునకు లోబడిన మండ లేశ్వరుఁడుగ నుండి ఆల్వాడిదేశమును, చోళికముత్తరాజు కండకోటను పాలించుచుండిరి. వీరలు క్రీ. శ. ౭౫౦ దవ సంవత్సరములో నున్నారని రైసుదొరగారు కాలనిర్ణ యము చేసియున్నారు.

కడప మండలములోని చోడులు ౭౦౦౦ లు గ్రామములు గలిగిన రేనా డును బాలించుచుఁ దాము కరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొని యున్నా రు. హేమవతి నిడుగల్లుచోడు లట్టివిషయముల నేమియుఁ జెప్పుకొని యుం డలేదు.

రేనాటిచోడులు ద్రావిడచోడులుగారు.

ఈ రేనాటిచోడులు ద్రావిడభాషా వాఙ్మయములో వర్ణింపఁబడిన కరి కాలచోడుని వంశములోని వారమని తమశాసనములలో గొప్పగాఁ జెప్పుకొని

యొన్నను తక్కిన రాజవంశముల వారివలెనే వీరును పోకలుపోయియుందురు గాని నిజముగా నీచోడులకు నాచోడులకు సంబంధ మేమియును గానరాదు. వీరు కరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొన్నంత మాత్రముచేత నాచోడులిచ్చి టికివచ్చి పరిపాలించినవారని భ్రమింపరాదు. విక్రమ సింహపురమనియెడు నెల్లూరును బాలించిన మనుమసిద్ధిరాజును వానిపూర్వుకులునుగూడ తాముకరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొని యుండిరి. ఇట్లనేకులు తాముకరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొనియున్నను పిరెవ్వరును పెట్టుచోడులెగాని పుట్టుచోడులుగారు. ముఖ్యముగా విచారింపవలసినది మఱియొక్కటికలదు. ఐస్తర (ఐస్తరు) రాజ్యములోని చక్రకోట్యమును బాలించు సింధువంశజుడయిన ధారావర్షునికి గోబడిన సామంతుడగునుండి వానికిమంత్రిగను సైన్యాధిపతిగనుండిన చంద్రాదిత్యుడను నాతడు తానుకరికాల చోడవంశజుడ ననియు కాశ్యపగోత్రుడననియుఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత నతడీచోడవంశములోని హుడుగ గుర్తింపఁబడియెను. వీనిశాసనములపైన సింహలాంఛనము గలదు. శాసనపరిశోధకులు వీనిశాసనములం బరిశీలించి రేనాటిచోడులు వ్యాఘ్రలాంఛనముగలవారని వారికిని తంజాపురి, తిరుచునాపల్లి చోళులకును సంబంధము గలదని యభిప్రాయపడిన తమ మొదటి యభిప్రాయమును మార్చుకొని రేనాటిరెడ్లుగూడ సింహలాంఛనముగలవారేయనియుఁ గాబట్టి రేనాటిచోడులు వేఱనియు, తంజాపురి చోడులు వేఱనియు నభిప్రాయపడి యున్నారు. కనుక రేనాటిచోడులను మేమాంధ్రచోడులనుగానే పరిగణించుచున్నారము. తక్కినచోడులనుగూర్చి ద్వితీయసంపుటమునందు వివరముగా వ్రాయఁదలంచి చోడులచరిత్రమిచ్చట ముగించినారము. వీనిగూర్చిన చరిత్రము పరిశోధనలవలన భావికాలమునఁ దెలిసికొన వలసినదేగాని యింతవఱకు మనకేమియును దెలియరాకున్నయది.

మహాబాణవంశము.

దక్షిణాపథ దేశమునుబాలించిన భూపతులలో సూర్యకులులమని కొందఱును చంద్రకులులమని కొందఱును, బ్రహ్మకులులమని కొందఱును, కార్తవీ

ర్యకులులమని కొందఱును పెక్కండ్రు పెక్కురీతులుగాఁ దమవంశోత్పత్తులను గూర్చి చెప్పకొనిరేగాని యీమహాబాణులవలె రాక్షసుల సంతతివారమని వారెవ్వరును చెప్పకొని యుండలేదు. వీరలు తాముదాన వాగ్రణీయగు బలిచక్రవర్తియొక్క కొడుకయిన మహాబాణుని వంశములోని వారమని చెప్పకొని యుండిరి. మాచదువరులు భాగవత విష్ణుపురాణములలోని బలిచక్రవర్తియొక్కయు, బాణాసురునియొక్కయు కథలను జదివియు వినియునుందురు. వామనమూర్తియైవచ్చిన విష్ణువునకు భూవలయమంతయు ధారపోసి సర్వస్వమును గోల్పోయి పాతాళమున కణఁగఁ ద్రొక్కబడినవాడు బలిచక్రవర్తి. శ్రీకృష్ణుని మనుమఁడనిరుద్ధుఁడు తనకూతురయిన యుషాకన్యతో సంతఃపురమందిరమున నుండుటఁగాంచి మహోదగ్రుఁడై యనిరుద్ధుంబట్టి బంధించి యాకారణమున శివ కేశవులకుఁ బోరాటముపెట్టి తుదకు శ్రీకృష్ణునిచే ముప్పుగాంచినవాఁడు బాణాసురుఁడు. వానివంశమున జనించితిమని చెప్పకొనువారే యీమహాబాణులు. వీరు శైవమతావలంబకులు. నల్లనిటెక్కెము గలవారు. వృషభలాంఛనులు. నడ్డి శ్వరుని భక్తులు. కీనికి మొదట మైసూరురాజ్యములోనున్న కోలారుమండలములోని ఆవణ్యనగరము (Avani) రాజధానిగనున్నట్లు గన్పట్టెడిని. తరువాత నుత్తరార్కాడు మండలములోని తిరువల్లము రాజధానిగ నుండెను.

ఇది పాలేఱున కుపశాఖయగు నీవానదియొక్క పడమటియొడ్డున నున్నది. అనేకశాసనములందు తిరువల్లము బాణపురమని పేర్కొనఁబడియున్నది. ఈమండలముపేరం బాణప్పాడి (మహాబాణదేశము) అని పిలువంబడుచుండెను. బాణపురమునకు సమీపమునం దొకపాలెము బాణసముద్రమని పిలువంబడుచుండెను. మఱియొక గ్రామము • బాణులకాలమునుండి బాణవరమను పేరఁ బరగుచు పోలింఘునకు (చోళంగివరము) (Railway Station) సమీపమున నున్నది. బాణపురమనియెడి యీతిరువల్లము చోడుల శాసనములయందు తిక్కాలివల్లమని గూడ పేర్కొనఁబడినది. అప్పడిది జయంకొండ శివోమండలములోని భాగమగు పాడువూరు కొట్టములోఁజేరియుండెను. ఈపాడువూరు కొట్టమొకప్పుడు త్యాగాభరణ వలనాడను పేరనొప్పియుండెను. కొన్ని శాసన

ముల్లో తిరునళ్లము పేరంబాణ ప్పాడిలోని మీయాలునాడు లోనిదనియు, మఱికొన్ని శాసనములలో కరై బలినాడు లోనిదనియుఁ బేర్కొనఁబడియుండెను. మహాబాణుల ప్రాచీనశాసనములందు పరివీపురముగూడ రాజధానిగనుండి నట్లు పేర్కొనఁబడినదిగాని అదియొక్కడనుండెనో దెలియరాదు. కొందఱు చరిత్రకారులు రాయవేలూరునకు దక్షిణభాగముననున్న పడైవీడు పరివీపురమని చెప్పచున్నారుగాని యింకను స్థిరపడి యుండలేదు. ఈమహాబాణుల రాజ్య మాంధ్రపథమునకుఁ (వడుగావలికి) బడమటనున్నదని కొన్ని శాసనములు దెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రమండలములోని ౧౨౦౦౦ గ్రామములు వీరిరాజ్యములోఁ జేరి యుండినవి. ఈబాణరాజులు స్వతంత్రులుగాక పల్లవరాజులకు గాంగపల్లవ రాజులకు లోబడిన మాండలికులై ప్రఖ్యాతిఁగాంచినవారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. విద్యానాథపండితుఁడు బాణవింశమునుగూర్చి ప్రతాప రుద్రదీయమునందు ప్రశంసించియున్నాఁడు. ౧౯౦౩ వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటింపఁబడిన బాణుల శాసనము లైదింటిలోను మూడు (Nos 226, 228, 229 of 1903) పల్లవులు గాంగపల్లవులు బాణులకు ప్రభువులని పేర్కొనియున్నవిగాని రెండుశాసనములు మాత్రమట్లు పేర్కొనియుండలేదు. ఆరెండును విజయాదిత్య బాణరాయని కాలములోనివై శక సంవత్సరములు ౨౨౦, ౨౨౧ వ సంవత్సరములకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౮౯౭ - ౮౯౮ దవ సంవత్సరములలో వ్రాయఁబడినవిగా నున్నవి. ¹ ఈరెండింటిలోను మొదటిది విజయాదిత్యుని బాణవిద్యాధరుని కొడుకని నుడువుచున్నది. గాంగపల్లవుఁడగు నృపతుంగుని శాసనముతో (No 228 of 1903) నుదాహరింపఁబడిన బాణవిద్యాధరుఁడు నితఁడు నొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. ఈనృపతుంగ మహారాజు తొమ్మిదవ శతాబ్దములోని కడపటి కాలము నందుండినవాఁడు. గాంగపల్లవరాజగు దంతివిక్రమవర్మకు మాండలిక సామంతుఁడయిన విజయాదిత్యుని కన్నను పల్లవరాజగునంది పోతవర్మకాలములో నాంధ్రపథమునకుఁ బడమటఁ బరిపాలనము నేయుచుండిన విక్రమాదిత్యుఁడు పూర్వుఁడయి యుండును. ఈవిక్రమాదిత్యుఁడు గాంగపల్లవుఁడగు విజ

1 No 678, 679, Public 12 th August 1904

యనండి విక్రమవర్త పరిపాలనముయొక్క ౧౭ వ సంవత్సరములో వ్రాయబడిన తిరువళ్లము శాసనములో నుదాహరింపబడిన విక్రమాదిత్యునకంటె భిన్నుడనియె భావింపవలయును. ¹

వధూవల్లభ మల్లదేవ నందివిక్రమవర్తముడయనూరుశాసనములోఁ దా నాంధ్రమండలములోని ౧౨౦౦౦ గ్రామముల కధిపతినని చెప్పికొనియున్న విషయము నిదివఱకు తెలిపియుంటిమి. ౧౯౦౭ వ సంవత్సరములో పుంగనూరు జమిందారిలో ౨ శాసనము లీబాణమాండలికరాజులకు సంబంధించినవి ప్రతులెత్తబడినవి. వానిలోనాలుగు (Nos 543, 555, 570, 584 of 1906) మహాబలి బాణరాజుకాలములోనివిగ నున్నవి. వీనిలోమొదటిది శూరమతివద్దను జరిగిన యుద్ధమును ప్రశంసించుచున్నది. పెర్తనాడి రాజుకొఱకు మహాబలి బాణరాజు వైదుంబరాజు గండ్రునేత్రునితోఁ గలిసి నలంబరాజును రాచమల్లుని మయిందాడిని నెదుర్కొని ఘోరయుద్ధముచేసెను. కోలారుమండలములోని బంగవాడి శిలాశాసనముగూడ పైయుద్ధమును ప్రశంసించుచున్నది. గాంగపల్లవ రాజయిన విజయవిక్రమ నరసింహవర్త కాలములోని యొక శాసనముగూడ శూరమతి యుద్ధమునగూర్చి ప్రశంసించియున్నది. పైశాసనములలో నుదాహరింపబడిన రాచమల్లుఁడు గాంగవంశజుఁ డయినయెడల నతఁడు సత్యకుమార కొంగునివర్త పెర్తనాడి రాజమల్లుఁడై యుండవలయును. అతఁడే యని నిశ్చయమైనయెడల నతఁడురాజ్యముచేసిన కడపటికాలము క్రీ.శ. ౨౭౦-౧ సంవత్సరమగుచున్నది. ² కాబట్టి మహాబలి బాణరాజు యొక్క కాలమింపు మింపుగాఁ దొమ్మిదవశతాబ్ద మధ్యమయి యుండునని చెప్పవచ్చును.

తక్కినశాసనములునాలుగునుమహాబలిబాణరాజువిక్రమాదిత్య బాణకందర్పజయమేరుని యొక్కయు, (No 569 of 1906) మహాబలిబాణరాజుబాణవిధ్యాధరునియొక్కయు, (571 of 1906) మహాబలిబాణరాజువిజయాదిత్యవర

1 South Indian Inscriptions, Vol. III, no 43

2 Ind Ant Vol XV. p. 175

3 Ep. Ind. Vol VI p. 59

చూడఁగా మణి ప్రభు మేరునియొక్కయు (No 542 of 1906) కాలములలోనివై
యున్నవి. వీనిలోఁగడపటిదికాదువత్తిముత్తరాజు కోయటూరుపైఁబడి దోపిడి
గావించుటను ప్రశంసించి బాణరాజు వడుగావళి (ఆంధ్రపథము)లో ౧౨౦౦౦ గ్రా
మములను మన్నెలో ౨౦౦ గ్రామములను బరిపాలించుచుండెనని దెలుపుచున్నది.
కడపటిచోడుల శాసనములలో పేరంబాణప్పాడిదేశము (బాణదేశము) పడమట
పుంగనూరువఱకును వ్యాపించియుండెనని దెలియుఁజేయుచున్నది. ఈబాణరా
జ్యము తూర్పునఁగాళహస్తివఱకును వ్యాపించియుండెను. కాఁబట్టి పాలేఱునదికి
నుత్తరముననున్న యిప్పటియుత్తరార్కాడు మండలమంతయు బాణరాజ్యము
లోనిదని చెప్పుట కంతమాత్రమును సందియములేదు. క్రీ. శ. ౮౯౨-౯౩ నంవ
త్సరప్రాంతమున నలంబరాజగు మహేంద్రాధిరాజనలంబుఁడు బాణవంశమును
నిర్మూలముచేసెనని గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియుండెను, క్రీ. శ. ౯౦౨ మొద
లుకొని ౯౮౮ వఱకుఁ బరిపాలనముచేసిన తంజాపురచోళరాజగు మొదటిప
రారతకుఁ డిరువురు బాణరాజులను నిర్మూలముచేసి వారలదేశమును గాంగుఁడైన
రెండవ పృథ్వీపతికి బహుమానముఁ జేసెను. 1

పృథివేంద్రవర్మకు లోబడియుండిన అలగమయ్యయను బాణరాజుక
సామాన్యప్రభువై యుండెను. ఇట్లు చోళరాజగు పరాంతకునిచేఁ బడభ్రష్టు
లైన కతంబున బాణులలో నొకకుటుంబము వారాంధ్రదేశములో నుత్తర
భాగమునకు వచ్చినట్లు గాన్పించుచున్నది. బాణవంశజుఁడగు శూరబలిరాజు
యొక్క పండ్రెండవశతాబ్దములోని శాసనమొకటి గుంటూరు మండలములో
కొనిదెనగ్రామములోఁ గానంబడుచున్నది. 2

వైదుంబవంశము.

వైదుంబులు తొమ్మిదవ పదవశతాబ్దములలో రాష్ట్రకూటులకును నలం

1 Annual Report on Epigraphy for 1900-01, para. 11

(2) South Indian Inscriptions Vol. II, pp. 387, 388

3 Annual Report on Epigraphy for 1899-00 para-
graph 85.

బులకును చోడులకును లోబడినవారలై యాంధ్రకర్ణాటకదేశములలోని కొంత భాగమును బరిపాలించినవారుగా నుండిరి. పీఠిశాసనములు కడపమండలము లోను మైసూరురాజ్యములోని కోలారుమండలములోను గానుపించుచున్నవి. కడపమండలములోని యొకశాసనము గండ్రుత్రినేత్రుడును వైదుంబరాజుకాలము లోనిదైయుండెను. ఈగండ్రుత్రినేత్రుడును వైదుంబరాజు మహాబలిబాణరాజు తోగలిసి సుప్రయోగనదీతటంబుననుండినశూరమతి యనుప్రదేశమున నలంబా ధిరాజుదాడిగతోడును రాచమల్లునితోను యుద్ధముజేసెను. ఈవిషయమునే యీగండ్రుత్రినేత్రుని కాలములోనిదగు మదనపల్లిశాసనమువలనఁగూడ (No. 295 of 1906) స్పష్టపడుచున్నది. రైసుగారు తమకోలారుశాసనముల సంపుటములో వైదుంబరాజులవి రెండుశాసనముల నుదాహరించియున్నారు. వానిలో నొకటి గండ్రుత్రినేత్రునికాలములోనిదైయున్నది. ఈ గండ్రుత్రినేత్రుడును కడపశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన గండ్రుత్రినేత్రుడును నొక్కఁడేగాని భిన్నులు గారు. ఈశాసనములు రెండును క్రీ. శ. ౯౦౦ సంవత్సరములోనివిగా రైసుగారు నిర్ణయించియున్నారు. విక్రమాదిత్యుడును వైదుంబరాజు రాష్ట్రకూటరాజుయినమాడవకృష్ణునకు సామంతమాండలికుఁడుగనుండి మాలాడు, బాణగొప్పాడి, సింగపురనాడు, వెంకుండ్రకొట్టము మొదలగువానిఁ బరిపాలించుచున్నట్లొకశాసనమునఁ దెలుపఁబడినది.

తిరుక్కోయిలూరునకు సమీపముననుండు కీలూరుశాసనములు మూడురాష్ట్రకూటరాజగు మూడవకృష్ణునకు లోబడిన సామంతమాండలికుఁడును వైదుంబుఁడునగు చందయ తిరువయ్యయనువానిఁ బేర్కొనుచున్నవి¹ ఈశాసనములు మూడును క్రీ. శ. ౯౬౦దవ సంవత్సరమునకును ౯౬౨గవ సంవత్సరమునకును నడుమ వ్రాయఁబడినవిగనున్నవి. ఆఱువేలగ్రామములను గలిగియుండిన గంగవాడి దేశమును బాలించుచుండి నలంబరాజగు దిలీపయ్యకులోబడిన సామంతమాండలికుఁడుగ నుండిన వైదుంబవిక్రమాదిత్య తిరువయ్యయనువాని పేరు నుదా

1. Ep. Car. Vol. X. introduction p. XXII.

2. Annual Report on Epigraphy for 1904-05. para 28.

హాళించి యితఁడు క్రీ. శ. ౯౬౦-౬౬ ప్రాంతములనున్న వాఁడని రైసుగారు దెలుపుచున్నారు. ఈవిక్రమాదిత్య తిరువయ్య ౯౫౦దవ సంవత్సరమున నొక చెలువును బాగుపఱిపించి యున్న వాఁడుగావున నితఁడును కీలూరుశాసనముల లో నుదాహరింపఁబడిన చందయతిరువయ్యయు నొక్కడేయై యుందురని యూహింపవచ్చును. విక్రమాదిత్యుఁడను పేరు చందయయొక్క చిరుదునామ మై యుండవచ్చును. విక్రమాదిత్య తిరువయ్య తనకొడుకునకు చంద్రశేఖరుఁ డని పేరు పెట్టియుండుటచేతఁ దండ్రి పేరు కొడుకునకుఁ బెట్టినట్లుగ నూహింపఁ దగియున్నది. ఈపైనిజెప్పిన యూహలు సరియైనవేని రాష్ట్రకూటరాజగు మా డవక్కయ్యుఁడు తక్కుల యుద్ధమయినతరువాత తొండైమండలములోని యొక భాగమును బరిపాలించుటకై యీవై దుంబ విక్రమాదిత్యుని నియోగించియుండు నని తలంపవచ్చును. ఇందుచేతనే మొట్టమొదట నాంధ్రకర్ణాటక దేశములలో రాజ్యపాలనము చేయుచుండిన వైదుంబులు తొండైమండలములో స్థిరపడి తరు వాత నచ్చటనే చోడరాజులగు మొదటరాజరాజునకును, మొదటిరాజేంద్రున కును లోబడిన సామంతమాండలికులుగనుండి పరిపాలనముఁజేయఁ గారణమైన ట్లుగనప్పట్టుచున్నది. ¹మదనపల్లి, పెదతిప్పసముద్రము శాసనములలో నుదాహ రింపఁబడిన గండ్రునేత్రుఁడే వైదుంబులలో స్వతంత్రుఁడైన కడపటి వాఁడు గా నుండెను. వానికిఁ బిమ్మట వైదుంబులు చోడరాజగు మొదటిపరాంతకునిచే జయింపఁబడిరి. ²కళింగదేశమును బాలించుచుండిన గాంగవంశజుఁడగు మాడవ వ్రజహస్తుని పట్టమహిషియగు వినయమహాదేవి యీవైదుంబ రాజవంశములోని దేయని తెలియుచున్నది. ³

1. Ep. car. vol intro. p. XX.

1. South Indian Inscriptions vol III. pp. 104. 107.

(2) Ibid. vol II. p 379.

(3) Ind. Ant. vol XVIII. pp. 164 and 175 and Ep. Ind vol. IV. p. 186.

నలంబరాజవంశము.

ఈనలంబులు త్రినయనపల్లవుని వంశములోని వారమనియు, ఈశ్వరవంశజులమనియుఁ జెప్పకొని యున్నారని వీరిచరిత్రమును గొంతపల్లవులం గూర్చి వ్రాయఁబడిన ప్రకరణమునఁ దెలిపియున్నారము. వీరిరాజ్యమనఁగా నలంబవాడిరాజ్యము బల్లారి, కడప, కందనోలు, మైసూరుమండలములలోఁ జేరియున్నది. వీరికి బల్లారిమండలములోని ఉత్సంగిదుర్గము రాజధానిగ నుండెను. ఈనలంబవాడి రాజ్యము క్రీ. శ. 2వ శతాబ్దముమొదలుకొని ౧౦వ శతాబ్దము వఱకు వర్ధిల్లి నదిగాని యారాజులచరిత్రమంతయెక్కువగాఁ దెలియరాదు. వీరు రాష్ట్రకూటులకులోఁబడిన సామంతులనితోఁచుచున్నది. ఆంధ్రచోడులకును, నలంబులకును, వైదుంబులకును బూర్వము నలంబవాడి, మహారాజవాడి, రేనాడు దేశములను పరిపాలించినవారి చరిత్రమును సంగ్రహముగాఁ దెలిసికొనవలసి యున్నది. ఈమూడుభూభాగములిప్పుడు అనంతపురము, కడప, కర్నూలు, బల్లారి జిల్లాలని పిలువంబడుచున్నవి. ఈమండలములుగల ప్రదేశమంతయును తొమ్మిదవ పదవశతాబ్దములలో నాంధ్రచోడులు, నలంబులు, వైదుంబులు పరిపాలించిరి. వీరికిఁ బూర్వమీ ప్రదేశముల నెవ్వరెవ్వరు పాలించిరో కొంచెముగాఁ దెలిసికొనవలసియున్నది. ఈదేశమంతయుఁ గ్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దాంతమువఱకు నాంధ్రభృత్యుల పరిపాలనమునందుండెను. ఇదంతయుఁ గర్ణాటముగ నుండెను. ఈగర్ణాటమును శాలివాహనవంశజుండును నాంధ్రుఁడు నగుహరితిపుత్రశాతకర్ణి రాజ ప్రతినిధిగ నుండి పరిపాలనము చేసెను. వీని శాసనములు మైసూరురాజ్యములో పి మొగమండలములోని పి కార్వూరుతాలూకాలో స్థానకుందూరుకడ నున్నవి.¹ ఆంధ్రచక్రవర్తియైన గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి కుమారుఁడయిన పులమాయి యొక్కనాణెములు మైసూరుమండలములోని చిత్రదుర్గముకడ గానిపించినవి. ఆంధ్రరాజులయిన శాతకర్ణులచే జయింపఁబడి పరిపాలింపఁబడినదగుటచేత నే యీభాగమున కంతకును గర్ణాటమనుపేరు వచ్చినది. ఆంధ్రులకుఁ దరువాత నీ

(1) ఈ చరిత్రములోని ౨౨వ పాఠముచూడుడు.

2. Mysore, II. 428; (3) Mysore. II. 51

దేశము కదంబుల పశమయ్యెను. ఈ ప్రాచీనకదంబులు జైనమతావలంబకులు. ఉత్తరకర్ణాటములోని వనవాసిగాక ఇప్పటి బల్లారి మండలములో హర్పనహల్లి తాలూకాలోనున్న ఉత్సంగి దుర్గమొక ప్రధానపట్టణముగానుండెను. దీనికి నాలుగు మైళ్లదూరమున మైసూరు నరిహద్దులోనున్న అనాజియను ప్రదేశమున నాలుగవ శతాబ్దములోని దై కదంబులకును కాంచీపురపల్లవులకును జరిగిన యుద్ధమును దెలిపెడి శాసనమొకటి గానిపించినది.¹ హిరాహడగల్లియను ప్రదేశమున శివస్కందవర్తయను పల్లవుని శాసనమొకటి గన్నట్టుటచేత నాకాలమునందఁ డీ ప్రదేశమును జయించి పరిపాలించెనని చెప్పఁదగును. ఆఱవ శతాబ్దమునందు చాళుక్యులీదేశమునకుఁ బ్రభువులయిరి. రెండవపులకేశివల్లభుని శాసనమొకటి బల్లారిమండలములోని కురుగోడు గ్రామముకడనున్నది. చాళుక్యులీ ప్రదేశమును జయించినపుడు కదంబులకులోఁబడి యీదేశములోఁ గొంతభాగమును బరిపాలించుచుండిన నలరాజులను కీర్తివర్తమహారాజునాశముఁజేసెను. తరువాత మొదటివిక్రమాదిత్యుడు అనంతపురమండలములో మడకసిర తాలూకాలో నున్న రత్నగిరి గ్రామములోని కొంతభూమి నొక బ్రాహ్మణునకు దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. ఆశాసనములో నీప్రదేశము నలవాడివిషయములోనిదని వేర్కొనఁబడియుండెను. చాళుక్యులు మొట్టమొదట జైనమతావలంబకులుగ నుండిరి. తరువాత పౌరాణిక మతిమవలంబించిరి. క్రీ.శ. 2౫౭ వ సంవత్సరప్రాంతమున రాష్ట్రకూటులు చాళుక్యులు సామంతులయిరి. ఈచాళుక్యులలో నొక కొందఱు బల్లారిమండలములోని కోగలినాడు (హడగల్లి హర్పనహల్లి తాలూకాలు) పాలించుచుండిరి. ఆకాలమునందే కొంతభాగము నలంబులనియెడు పల్లవులపశమయ్యెను. దీనినే నలంబపాడియని పిలిచిరని పైనిజెప్పియుంటిమి. ఈనలంబులు రాష్ట్రకూటులకు లోబడియుండిరి. ఆంధ్రచోడులాఱవ శతాబ్దమునుండి స్వతంత్రులై పదవ శతాబ్దమువఱకును బాలించిరిగాని కడపటిభాగమునందు రాష్ట్రకూటులకు లోబడిన సామంతమాండలికులుగ నున్నట్లే గన్నట్టుచున్నది. వైదుంబరాజులును గొంతకాలము రాష్ట్రకూటులకును దరువాత చోడులకును లోఁ

బడియుండిరి. బాణరాజులు గాంగపల్లవులకు లోబడియుండిరి. మైసూరు లోని తలకాడు రాజధానిగ గాంగవాడిదేశమును బరిపాలనము సేయుచుండిన మారసింహుడను పశ్చిమగాంగరాజు నలంబకులమును నిర్మూలముజేసి నలంబకు లాంతకుడని పేరు పొందెనట¹ ఈపశ్చిమగాంగులుకూడ నాకాలమున రాష్ట్ర కూటులకు లోబడినవారుగా నేయుండిరి. పదవశతాబ్దాంతమునందు రాష్ట్రకూటులనుజయించి తైలోక్యమల్లుడనుపశ్చిమచాళుక్యుడు మరల దేశమును గై వసముఁ జేసికొనియెను. చోడులు పశ్చిమగాంగులను జయించి వారియధికార మును నిర్మూలముజేసిరి.

తరువాత రెండుశతాబ్దములకాలము పశ్చిమచాళుక్యులకును చోడులకును పశ్చిమై యుభయపక్షముల వారికిని రణరంగభూమియై యొప్పుచుండెను.

విష్ణుకుండినవంశము.

విష్ణుకుండినులమని చెప్పుకొనిన రాజులశాసనములు రెండుమూడు మాత్రము గానంబడుచుండినవిగాని వీరియుదంతమేమో యెచ్చటనుండివచ్చి సవారో యేకాలమునందున్నవారో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదు. పూర్వచాళుక్యులు వేంగికళింగదేశములను జయించుటకుఁ బూర్వమీ విష్ణుకుండినులు కళింగదేశములో నేభాగముననో పరిపాలనము సేయుచుండినవారని తోచుచున్నది. ఈవిష్ణుకుండినవంశమునకు మూలపురుషుడు మాధవవర్మయని పేర్కొనంబడియెను. ఈవిష్ణుకుండిన మహారాజగు మాధవవర్మకును వాకటకరాణికిని జనించినవాడు విక్రమేంద్రవర్మ. వాకటకులు చేరిదేశమును (Central Provinces) బరిపాలించుచుండిన యొకతెగరాజులుగనుండిరి. వీరిలోఁ బ్రవరసేనుడు ప్రఖ్యాతుడు. విష్ణుకుండినుడయిన మాధవవర్మయు బహుప్రసిద్ధిగలవాడుగఁ గన్పట్టుచున్నాడు. ఇతఁ డశ్వమేధాదియాగములను మాత్రమేగాక పురుషమేధములనుగూడఁ జేసినట్టుగఁ జెప్ప బడియెను. తిండి విష్ణుకుండినవంశము లోనివాడును తల్లి వాకటకవంశములోనిదియు నగుటచేత విక్రమేంద్రవర్మ యుభయకులాభరణుడని పిలువంబడియెను. విష్ణుకుండినులలో విక్రమేంద్రవర్మ

యను పేరు వహించినవారిలోఁ నితఁడే మొదటివాఁడు. ఇంద్రవర్తయనియెడి యింద్రభట్టారకుఁడు వీనికొడుకు. ప్రైజేప్పినశాసనములలో రెండు వీనివిగానున్నవి. ఇయ్యవి విజయనగరమునకు సమీపమునందుండిన యొకపండిత కుటుంబమువారినుండి గైకొనఁబడినవి గనుక పరిశుద్ధమైనవిగానున్నవి.¹

ఈయింద్రభట్టారకుఁడు నిర్వక్రపరాక్రముండయిన మహాయోధుఁడని యభివర్ణింపఁబడియుండెను. విష్ణుకుండినులు సింహముద్రికయును సింహధ్వజమును గలవారుగనుండిరి. శ్రీపర్వతేశ్వరపాదారాధభక్తులమని విష్ణుకుండినులు చెప్పుకొనిరి. శ్రీపర్వతము శ్రీశైలమేయనియు, వీరలు శైవ మతావలంబకులనియును డాక్టరు కీల్ హారన్ గారు నుడువుచున్నారు. ఇంతియగాక విష్ణుకుండినుల శాసనములు వ్రాసినవారియొక్క స్వభావ తెలుగుగుటంజేసియు శ్రీపర్వతేశ్వరుని పాదారాధకులమని చెప్పుకొనియుండుటంజేసియు విష్ణుకుండిశబ్దము వినుకొండ శబ్దమూలమున ధ్వనించుచుండుటంజేసియు, విష్ణుకుండినులకు మొదట గుంటూరు మండలములోని వినుకొండ గాజధానిగనుండెనని తాము దృఢముగా విశ్వసించుచున్నామని కీల్ హారన్ గారు నుడువుచున్నారుగాని యింకను విచారణీయము. ఇంద్రభట్టారకుఁడనియెడి యీయింద్రవర్త తనపరిపాలనముయొక్క ౨౭వ సంవత్సరమున పూ (కి) రాష్ట్రములోని పేరువాటక (పేరువాడ) మనుగ్రామమును దానముచేసియుండెను. ఈపూ (కి) రాష్ట్రము కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజుయొక్క చీపురుపల్లి శాసనమునగూడ నుదాహరింపఁబడినది గనుక నిది విశాఖపట్టణమండలములోనిదిగాని యన్యముగాదు. కాబట్టి వీరిరాజ్యము మొదట విశాఖపట్టణమండలములోనిదై యుండవలయునుగాని గుంటూరు మండలములోనిదిగాదు. ఇంద్రవర్త తననివాసపురము పురణిసంగిమని తెలిపియుండెను. ఇది యొక్కడిదో గుర్తింపనలవిగాకయున్నది. ఇంకను మఱొకచిక్కు 'గన్నట్టుచున్నది' ప్రభాకరమహారాజుచూరుఁడగు పృథ్వీమూలునియొక్క గోదావరిశాసనము

1. ఇయ్యవి బ్రహ్మశ్రీ గురుజాడ అప్పాగొప్ప పంతులుగారివలన సంగ్రహింపఁబడి దొరదినమువారి పరిశోధనాధికారికిఁ బంపఁబడినవి.

లో ఇంద్రభట్టారకునిపదభ్రష్టుని జేయుటకై అధిరాజేంద్రవర్త కొందఱు రాజులను గూర్చుకొని తాను నాయకుఁడుగా నేర్పడి కుట్రచేయఁ బ్రయత్నించెనని చెప్పఁబడియుండెను.

కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజుయొక్క ద్వితీయపుత్రుఁడును జయసింహవల్లభమహారాజుయొక్క తమ్ముడునునైన ఇంద్రభట్టారకుఁడు క్రీ. శ. ౬౬౩వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చి ౬ మాసములు మాత్రము పరిపాలనముచేసెను. డాక్టరుప్రీటుగారు పృథ్వీమూలునిశాసనములోఁ బేర్కొనబడిన ఇంద్రభట్టారకుఁ డితఁడేయనియు, అధిరాజేంద్రవర్తగంగవంశజుఁడై కళింగనగరము రాజధానిగాఁ గళింగ దేశము నేలిన ఇంద్రవర్తమహారాజనియు, వీరికి జరిగిన యుద్ధములో ఇంద్రభట్టారకుఁడు మరణమునొంది యుండవచ్చుననియు, ఆకారణముచేత నతనిపరిపాలనమాణుమాసములలోనే ముగిసిపోయినదనియు డాక్టరుప్రీటుగారు వ్రాసియున్నారు. అట్లూహించుట కొక కారణమునుగూడ నుడివియున్నారు. ఇంద్రభట్టారకునికుముదము సుప్రతీకముపై నధష్టించియుండిన యొకానొకయింద్రాధిరాజుచేఁ గొట్టఁబడెనని చెప్పఁబడియుండుటంజేసియు, నైరుతిదిక్కునందలి యేనుగునకు కుముదమనియు, ఈశాన్యదిక్కునందలి యేనుగునకు సుప్రతీకమనియు, నామములుండుటంజేసియు, చాళుక్యులు నైరుతిదిక్కునందలి వారును, గాంగులీశాన్యదిక్కునందలివారు నగుటంజేసియు డాక్టరుప్రీటుగారు ఇంద్రభట్టారకుఁడు చాళుక్యరాజనియు, అధిరాజేంద్రవర్త కళింగనగరాధిపతియనియుగూర్తించుచున్నారు. డాక్టరుకీల్ హారన్ గారీవాదము నేగకొనియింద్రభట్టారకుఁడు విష్ణుకుండినుఁడయిన ఇంద్రభట్టారక వర్తమహారాజేయని సిద్ధాంతము చేసియున్నారు. ఎందుకన విష్ణుకుండినుఁడయిన ఇంద్రభట్టారకుఁడు తనయేనుఁగులబలముచే నితరచతుర్దంతములను జయించినవాఁడని తనశాసనమునందుఁ గొనియాడబడియుండెను. ప్రాక్తికాధిపతియగు నింద్రునియై రావతమునకు చతుర్దంతములేక చవుదంతియను వామముగలదు. సామాన్యముగానీ నామమే తూర్పుదిక్కునందలి యేనుఁగులకన్నిటికిని వర్తించును. గనుక నీచతుర్దంతముల కధిపతియైన కళింగనగరాధీశ్వరుండయిన అధిరాజేంద్రవర్తను జయించినవాఁడే విష్ణు

కుండీనుడయినయింద్రభట్టారకుడేయని చెప్పచున్నారు. ఇందేదిసత్యమో యేది యసత్యమో నిర్ధారణ చేయఁజాలకున్నారము.

ఈ యింద్రభట్టారకవర్తకొడుకు విక్రమేంద్రవర్త, ఇతఁడీ పేరుగలవారిలో రెండవవాఁడు. ఈరెండవవిక్రమేంద్రవర్తశాసన మొకటి గోదావరిమండలములోని తునిజమిందారిలోనున్న చిక్కుశ్లయను గ్రామమునందు దొరకినది.¹ వీనిశాసనము లెందులూరు (దెందులూరు) నుండి ప్రకటింపఁబడినది. ఈదెందులూరు గ్రామమిప్పటి యేలూరుపట్టణమునకు మూడు మైళ్లదూరముననున్నది. ఇది పూర్వము వేంగిపురములోని యొకభాగముగానుండెను. ఇతఁడును తనతండ్రివలెనే శ్రీపర్వతేశ్వరపాదారాధకుడనని చెప్పుకొనియుండెను. తనపరిపాలనము యొక్క పదవసంవత్సరమున గ్రీష్మఋతువులోని యెనిమిదవపక్షమున పంచమితి ధియందు నేత్రపాటివిషయములోఁ గృష్ణానదీతటంబున రావిరేవు గ్రామమునకు నాగ్నేయమూలనున్న రేగొండగ్రామమును సోమగిరీశ్వరనాథుని దేవాలయమునకు ధారపోసెను. విక్రమేంద్రవర్తకు దెందులూరు రాజధాని యని చెప్పియుండుటయు, కృష్ణానదీతటంబుననుండిన గ్రామమును దానమును జేయుటయుఁజూడఁగ గోదావరికృష్ణానదులకు నడుమనుండిన వేంగిదేశమున కధిపతియని స్పష్టపడుచున్నది. చాళుక్యులు 2వ శతాబ్దము మొదలుకొని యాప్రదేశమును జయించి పరిపాలించుచుండినవారని మన మెఱుంగుదుము. కాఁబట్టి విష్ణుకుండినులంతకుఁ బూర్వమీదేశమును పరిపాలించుచుండిన వారయియుండక తప్పదు. అట్లు కాదేనివిక్రమేంద్రవర్త చాళుక్యులకులోఁబడిన యొక్కమాండలికుడైయుండవలయును. భావిపరిశోధనముల ఫలనంగాని నిజముదేటపడదు.

కళింగముయొక్క పూర్వచరిత్రము.

గాంగులనుగూర్చి తెలుపుటకుముందు పూర్వచరిత్రమునుగూర్చి కొంతయు చెప్పవలయును. భరతఖండమునంగల దేశములలో నెల్లఁగళింగదేశము బహుపురాతన ప్రసిద్ధిగలదిగఁ గన్పట్టుచున్నది. బ్రాహ్మణుల వాఙ్మయమునందును బౌద్ధులవాఙ్మయమునందును కళింగదేశము ప్రశంసింపఁబడినది. రామా

యణ మహాభారతములు కళింగదేశమును బేర్కొనియున్నవి. పాణిని తనవ్యాకరణసూత్రములయందు గళింగము నుదాహరించియున్నాడు. రఘువంశాది కావ్యములలో గళింగ మభివర్ణింపఁబడినది. కళింగాంధ్రములు రెండును నేడు గలిసియున్నను పురాతన కాలమున వేర్వేరుగనుండినవి. అయిన నన్యోన్యమై త్రియు అన్యోన్యసంబంధ బాంధవ్యములను గలిగి వలలుచుండినవి. దక్షిణాపథమునకు వచ్చుటకు ముందార్య లీదేశమునకు వచ్చియుండిరికాని యాకళింగార్యులను భ్రష్టులనుగా భావించియుండిరి. కళింగదేశము బుద్ధుని కాలమునందే బుద్ధధర్మమును స్వీకరించి బుద్ధుని కడుగులు మడుగులొగ్గుచుండినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆర్యులాంధ్ర ద్రావిడమహారాష్ట్రదేశములవలెనే కళింగదేశమును భ్రష్టమైనదిగాను మ్లేచ్ఛదేశముగాను భావించుచుండిరి. సుప్రసిద్ధమైన మహేంద్రపర్వత మీదేశముననున్నది. ఈదేశము దంతావళములకుఁ బ్రసిద్ధికెక్కియున్నది. పూర్వకాలంబున కళింగదేశము ప్రసిద్ధములయిన రేవుపట్టణమును గలిగియుండుటచేత దీనికిని విదేశములకును వర్తకవ్యాపారములు విరివిగా జరుగుచుండెను. కళింగరాజులకును సింహళరాజులకును సంబంధ బాంధవ్యముల నన్యోన్యమై త్రియుఁ గలవని జాద్ధులచరిత్రములు వేనోళ్లఘోషించుచున్నవి. కాఁబట్టి కళింగదేశముయొక్క ప్రాచీనస్థితి ప్రఖ్యాతమైనదనుటకు సందియము లేదు.

అడవియేనుఁగులను మచ్చిక చేసికొనుటయందును తత్త్వశాస్త్రసతనమునందును కాలింగులు బహునిపుణులనియును నాగరికులనియును క్రీ. పూ. 300 వ సంవత్సరప్రాంతమున మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని యాస్థానమందుండిన మేగాస్తనీసను యవనరాయబారి వ్రాసియున్నాడు. 'మఝీయు నలువదివేల కాల్యలమును, ఒక వేయి యాశ్వకబలమును, ఏనూలులు దంతావళములు రాజునకు రక్షకసైన్యముగ నుండెననియుం జెప్పియున్నాడు. క్రీ. పూ. 200 వ సంవత్సరమున చంద్రగుప్తుని ఘనుమఁడగు అశోకవర్ధనమహాచక్రవర్తి కళింగదేశముపై దండెత్తివచ్చి కళింగమును జయించెను. కాలింగులు వెనుదీయక మహాపౌరుషముతో నెదుర్కొని వానితో యుద్ధముఁజేసి లక్షలకొలది రణభూమి

కిఁ బ్రాణములర్పించుకొనిరి. లక్షలకొలది కాళింగులు మాగధులచేఁబట్టువడి క్రూరసంహారమునంతయుఁ గన్నులారఁజూచిన యీమహాచక్రవర్తి తరువాత, తలపోసికొని నిరపరాధులును నాగరికులునయిన సాధుజనులకు నిష్కారణముగా విపత్తు ఘటింపఁజేసితనిగదాయని పశ్చాత్తప్తఁడై మిక్కిలి దుఃఖించి “అహింసాపరమోధర్మ” మను బుద్ధునివాక్యమును జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని యాబుద్ధధర్మము నవలంబించి బౌద్ధఁడై తరువాత బౌద్ధమతమును ప్రపంచమునందఁతట బ్రకటింపఁజేసెను. క్రీస్తునకుఁ బూర్వము రెండవశతాబ్దమధ్యమున ఖారవేలుఁడను కళింగరాజు శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజుతోద్పాటుతో మగధరాజగు పుష్యమిత్రుని నోడించి యుత్కలములోని ఖండగిరియందు శాసనమువ్రావించెను. స్త్రీని మొదలగు చరిత్రకారులుగూడ కళింగమును బ్రశంసించియున్నారు.

తరువాత నీకళింగమాంధ్రచక్రవర్తుల రాజ్యమునకు వశమయ్యెను. ఆంధ్రులకుఁ బిమ్మట పల్లవుల పాలఁబడియెనని తోచుచున్నది. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్దమధ్యమున గుప్తచక్రవర్తియగు సముద్రగుప్తుఁడు కళింగముపై దండెత్తివచ్చినప్పుడు కళింగము పెక్కుభాగములుగ విడిపోయి పెక్కొండు రాజులచేఁ బాలింపఁబడుచుండెను. కొత్తూరుదుర్గమును స్వామిదత్తుఁడును, ఈరందపల్లెను (ఈ రదవిషయము) చమనుఁడును బాలించుచుండిరి. (ఇవి రెండును గంజాముజిల్లాలోనివి.) దేవరాష్ట్రమును కుబేరుఁడును, అవము కత్తీమను నీలరాజును బాలించుచుండిరి. (ఇవి రెండును విశాఖపట్టణ మండలములోనివి.) పిష్టపురము మహేంద్రవర్మ పరిపాలించుచుండెను. (ఇది గోదావరిమండలములోనిది) కాఁబట్టి యివన్నియును గళింగములోనివి. మఱియును పల్లవులలో చండవర్మ నందప్రభంజనవర్మయను రాజులీ కళింగదేశమును బాలించిరని పల్లవులనుగూర్చిన ప్రకరణమునం దెలిపియుంటిమి. ఏడవశతాబ్దమునఁ గళింగము గాంగులవశమయ్యెనని గన్పట్టుచున్నది. అయినను పుళిందులీదేశమును గొంత కాలము బాలించినట్లు గాన్పించుచున్నది.

పుంళిందులపాలనము.

మాధవవర్మ.

కళింగదేశ నివాసియగు పుళిందసేనుఁడనువాఁడు బహుపరాక్రమ పంతుఁడై

డయ్యును స్వప్రయోజనపరుడగుగాక దేశమును బాలించుటకుం దగినప్రభువు ననుగ్రహింపుమని బ్రహ్మనుగూర్చి తపస్సుచేసెను. బ్రహ్మవానితపస్సునకు మెచ్చి శైలోద్భవునిఁ బుట్టించెను. ఇతఁడు శైలములోనుండి పుట్టినవాఁడు గనుక వీనికి శైలోద్భవుఁడని పేరు పెట్టెను. ఈ శైలోద్భవుఁడు కళింగమును బాలించెను. వీనికి రణభీతుఁడు పుట్టెను. రణభీతునకు సైన్యభీతుఁడు పుట్టెను. సైన్యభీతునకు మాధవవర్మ జనించెను. ఈరాజేంద్ర మాధవేంద్రుఁడు శివభక్తుఁడు, ఇతఁడు హరితగోత్రుఁడును తెత్తిరీయశాఖా బ్రాహ్మణుఁడును వామనభట్టు మనుమఁడును ఆదిత్యదేవుని కుమారుఁడనగు భట్టవామనునకు గుడ్డవిషయములోని పూయిన గ్రామమును నూర్యగ్రహణసమయమున దానముచేసెను. ఈమాధవ వర్మ నివాసము కయిం గోడయనునది. కుండభోగి కుమారుఁడగు ఉపేంద్రసింహుని చే నీశాసనము వ్రాయఁబడినది. మాధవవర్మ యేకాలమునందలివాఁడో వీనియు దంతమేమో యింతకన్న మనకేమియునుఁ దెలియరాకయున్నది.

హళానుత్సాంగు.

ఏడవశతాబ్దమధ్యమునందు హళానుత్సాంగు కళింగమును జూడవచ్చి యప్పటిదేశస్థితి యిట్లు దెలిపియున్నాఁడు.

ప్రాచీనకళింగముయొక్క రాజధానీనగరము గమైళ్ల వైశాల్యముగలిగియున్నది. భూమి సారవంతమై క్రమముగా వ్యవసాయము చేయఁబడుచున్నదిగాని యేనుగులతోఁగూడిన యడవుల నేకములుగలవు. జనులు మోటుగన నాగరికులుగనుండి భయంకరముగనున్నను మాట దప్పనివారుగను విశ్వాసపాత్రులుగనుండిరి. పూర్వకాలమునందు కళింగమొండొరుల బుజములు రాపాడునంతటి జనసమృద్ధియుగలిగి యుండెను. అప్పటికిఁ గళింగదేశముయొక్క పూర్వవై భవమంతయుఁ బోయినది.

కళింగగాంగవంశము.

ఏడవశతాబ్దమునందే కళింగదేశము గాంగులవశమయ్యెను. బ్రహ్మయొక్క నాలవతరము వానికి గంగాదేవి యనుగ్రహించినందున నొక్కొక్క మారుఁడు గలిగెను. వాని సంతతివారు గాంగులయిరి. వీరు మొదట మైసూరు

రాజ్యములోని తలకాడు రాజధానిగ గంగ వాడిదేశమును బాలించుచుండిరి. తరువాతవారిలో నొకశాఖవారు కళింగదేశమునకువచ్చిమహేంద్రగిరిని జయించి యీదేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలింపసాగిరి. ఈకాలమునందే దక్షిణ కళింగమును కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు జయించెను. తరువాత నాభాగము పూర్వచాళుక్యులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెనని విశాఖపట్టణమండలములోని చాళుక్యుల శాసనములే వేవోళ్లఘోషించుచున్నవి. కనుక గాంగులు కళింగదేశముయొక్కయు తరభాగమునుమాత్రమే పరిపాలింపుచుండిరి. అన్యోన్యసంబంధమేమియుఁ గానరాకయుండిన మొదటి గాంగులయొక్క నామములును వారి దాసశాసనములును, గంజాము, విశాఖపట్టణ మండలములలోఁ బెక్కుతావులఁ గానంబడుచున్నవి. ఇంద్రవర్త, దేవేంద్రవర్త, అనంతవర్త, గుణార్ణవవర్త మొదలగు వారిశాసనము లనేకములు గానంబడుచున్నవి. వీరలు మహేంద్రగిరిపైనుండు గోకర్ణస్వామి పాదారాధకులుగ నుండిరి.

కళింగనగరము.

కళింగనగరము వీరికి రాజధానీనగరముగనుండెను. కొందఱు తలంచునట్లు గంజాము మండలములో సముద్రతీరమునందుండిన కళింగపట్టణము కళింగనగరముగాదు. ఈకళింగనగరము పర్లాకిమిడికి నిరువది మైళ్లదూరమున పంశధారయొద్దననున్నది. అది యిప్పుడు ముఖలింగమను వుణ్యక్షేత్రముగానున్నది. ఇక్కడ మధుకేశ్వరాలయము, అఱ్యాంక భీమేశ్వరాలయము, సోమేశ్వరాలయములను మాడు ప్రసిద్ధములయిన శివాలయములున్నవి. ఈశివాలయములలో గాంగులయొక్క శాసనము లనేకములుగలవు. ఈక్షేత్రమునకు దక్షిణమున రెండు మైళ్లదూరమున నగరికటకమను గ్రామముగలదు. ఈగ్రామములనడుమశాసనలంగలిగియుండిన జాతిపలక లనేకములుగలవు. శిథిలమయిపోయిన పురాతనభవనములయొక్క చిన్నము లిప్పటికిని గానంబడుచున్నవి. అచ్చటి శివాలయములలోని శాసనములలో నాపట్టణము కళింగనగరమనియే పేర్కొనబడియున్నది.

వీరసింహ గాంగునివంశము.

గంగవాడిదేశమును బాలించు వీరసింహునికొడుకు కామార్జునుడు వాడు గంగవాడిదేశమును తన పినతండ్రికి విడిచిపెట్టి నీడవశతాబ్దప్రారంభమునఁ దనసోదరులతో భూమిని జయించుటకై బయలుదేలి మహేంద్రగిరికి వచ్చి యచ్చటి గోకర్ణస్వామినిగొల్చి వాని యనుగ్రహముచే రాజచిహ్నముల నన్నిటినిబడసి పర్వతమును దిగి యుద్ధిష్టింపఁ బోలే దననల్వరు తమ్ములతోడను కళింగమును బాలించు బలాదిత్యుని పైదాడి వెడలి వానినోడించి కళింగము నాక్రమించుకొని తన తరువాత పెద్దతమ్ముడు పట్టాభిషిక్తుడు గావలయునని నిశ్చయించి మూడవతమ్ముడయిన గుణార్జునునకు అంబవాడివిషయమును నాలుగవవాడయిన మారసింహునకు చోడమండలమును కడపటివాడయిన వజ్రహస్తునకు కంటకవర్తిదేశము నొసంగి తనమెడలోనిహారమును దానార్జునునకు కంఠము నలంకరించెను. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన విషయములన్నియు గంజాము మండలములోనివే, అంబవల్లి, (అంబవాడి) (చోడ) గ్రామము లిప్పటికిని పర్లాకిమిడి జమీందారిలోనున్నవి గనుక అంబవాడివిషయమును, చోడమండలము నచ్చటివేయని చెప్పవచ్చును. కామార్జునుడు 3౫ సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినతరువాత దానార్జునుడు నలువది సంవత్సరములును వానికొడుకు కామార్జునుడు ౫౦ సంవత్సరములును, వానికొడుకు రణార్జునుడు ౫ సంవత్సరములును, వానికొడుకు వజ్రహస్తుడు ౧౫ సంవత్సరములును, వాని సోదరుడు కామార్జునుడు ౧౦ సంవత్సరములును, వానికొడుకు గుణార్జునుడు ౨౭ సంవత్సరములును, వానికొడుకు జితాంకుశుడు ౧౫ సంవత్సరములును, వానితమ్ముడు కవిగాలాంకుశుడు ౧౨సంవత్సరములును, వానితమ్ముడుగుండమరాజు ౭ సంవత్సరములును, వానితమ్ముడు కామార్జునుడు ౨౫సంవత్సరములును, వానికొడుకు వజ్రహస్తుడు ౩౫ సంవత్సరములును, వానికొడుకు మధుకామార్జునుడు తనయన్నలయిన కామార్జునగుండమరాజులు ౫ సంవత్సరములు పాలించిన తరువాత ౧౯సంవత్సరములును, వానికొడుకు వజ్రహస్తుఁ

ధు క్రీ.శ. ౧౦౨౦వ సంవత్సరము మే నెల మూడవ తేదిని పట్టాభిషిక్తుడై ౧౦౨౦-౨౧వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనము చేసెను. పల్లకిమిడి, నడగాము మొదలగు ప్రదేశములందు వీనిదానశాసనముల నేకములు గానుపించినవి. వీని తరువాత రాజరాజనువాఁడు ౧౦౨౦-౨౧వ వచ్చి ౨ సంవత్సరములుమాత్రము పరిపాలనము చేసెను. ఇతఁడు రాజరాజనరేంద్రుని మనుమరాలును, కు లోత్తుంగచోడ దేవునికూఁతురునునగః రాజసుందరిని వివాహమాడెను. ఈరాజ రాజునకు రాజసుందరికి జనించినవాఁడె అనంతవర్మ చోడగంగదేవుఁడు. ఇతఁడు ౧౦౨౨వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చి ౨౨సంవత్సరములనఁగా ౧౧౪౧వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనచేసెను. గాంగులపరిపాలనము వీని కాలమున మహాన్నత దశకు వచ్చెను. ఇతఁడుతనరాజ్యమును గంగానదివఱకు వ్యా పింపఁజేసెను. గంగానది మొదలుకొని గోదావరినది వఱకుఁ గలదేశములో జరి గినయుద్ధములలో నెల్లను విజయముగాంచుచువచ్చెను. వీనికాసనము లనేకములు గంజాము, విశాఖపట్టణమండలములలోఁ గాన్పించుచున్నవి. పూరిపట్టణము లోని ప్రసిద్ధమైన జగన్నాథస్వామి యాలయము నితఁడే గట్టించెనని చెప్పు చున్నారు. వీని తరువాతి వారంత ప్రసిద్ధికివచ్చినవారుకారు. వారితరులకు సామంతులైయుండిరి. వారిచరిత్రము రెండవభాగమున సందర్భము కలిగినతావు నఁ దెలుపఁబడును. వీరిచరిత్రము విశేషపరిశోధనముఁ జేయవలసి యున్నదిగా వున నెక్కువగ వ్రాయసాహసింపఁ జాలకపోతిమి.

READY FOR SALE.

THE FIRST SIX CHAPTERS

OF

THE BHAGAVAD GITA

With the Authoritative Commentaries of the
Three Schools of Hindu Philosophy:

THE BHASHYA OF SRI SANKARACHARYA,
THE BHASHYA OF SRI RAMANUJACHARYA

WITH THE GLOSS

Thathparya Chandrika of Sri Vedanta Desika, and
THE BHASHYA OF SRI MADHWACHARYA

WITH THE GLOSS OF

SRI JAYATEERTHA SWAMI.

Printed in

DEVANAGARI CHARACTERS.

IN HANDY ROYAL OCTAVO SIZE.

Full Cloth Bound—Rs. 3/-

POSTAGE & V. P. COMMISSION EXTRA.

Apply Sharp. Only a few copies left.

“VEDANTA GRANTHARATNAMALA.”

A Valuable Sanskrit -

Monthly Journal - - -

Under Publication

since July, 1907.

ROYAL 8vo.

DEVOTED TO

Hindu Religion and Philosophy.

Printed in Devanagari Characters.

Annual Subscription-India :—Rs. 3 (*inclusive of postage payable in advance*). **Foreign :—5/-**

WE are placing before the lovers of Eastern Religion and Philosophy fine, scholarly editions of the masterpieces of Hindu thinkers in the field of Religion and Philosophy.

(a.) Rare Manuscripts of priceless value to the student of Comparative Philosophy, till now jealously guarded in private libraries.

(b.) The standard religious classics of India with new Commentaries of great value and authority.

2. Specimen copies of the Journal are sent on application.

3. The Magazine has completed the publication of the following pieces :—

Chatussloki and Sthothraratnam with the Commentary of Sri Vedanta Desika and Dasama Skhanda Purvartha with the Commentaries of Veera-
raghaveeyam and Munibhavaprakasika. The first 6 chapters of Bhagavath Githa with several Commentaries.

4. The following large works are being continued:—

Bhagavatham Dasama Skhanda Uttarardha and

- Bhagavad Githa with the Authoritative Commentaries of Sree Sankaracharya, Sree Ramanujacharya, Sree Madhvacharya and the gloss Thathparyachandrica on Ramanuja Bashiam by Vedanta Desika and the gloss Prameya Deepika on the Bashiam of Madhvacharya by Jayatheertha Swami and Original Commentaries on most of the authorities cited.

BOOKS FOR SALE.

	RS.	A.	P.
Sthothraratnam and Chatussloki full cloth Bound	1	0	0
Bhagavath Githa, 1st 6 Chapters (full calico bound) as appeared in the <i>Vedanta Grantharatnamala</i>	3	0	0
Bhagavatham with Commentaries as appeared in the <i>Vedanta Grantharatnamala</i> Bound in Full Calico. Dasama Skhanda Purvartha ...	4	8	0
Sree Bhashiam 1st Part... ..	3	0	0
Do. 2nd „	2	0	0
Atchyutha Satakam of Vedanta Desika with Commentary by Sreeman Addanki Kumara Thatha Chariar	8	0	
Upadésa Ratnamala, Sanskrit, Telugu and English Combined			0

PHOTO-PRINTS OF

Sri Ramanujacharya | Sri Madhwacharya
 Sri Sankaracharya | Sri Manavalamahamunulu
 Sri Goda

Size 15" x 20" at As. 6 each
 or 5 Pictures for Rs. 1-8.

Liberal discount to Booksellers & Commission Agents
Special rates for large orders.

For Copies, Apply to :—

R. VENKATESHWAR & CO.,

ANANDA So-
 STEAM PRESS.

Loane Square,
 MADRAS,

“SREE BHASHYAM.”

A Commentary on Brahmasutras

BY SRI RAMANUJACHARYA.

THE publication of our Edition of the **Sree Bhashyam**, (Text only), reference-noted, with **Vedanta Saram** and **Deepam** and **Adhikarana Saravali** is fast approaching completion.

Part I covering 450 pp. and comprising the 1st Adhyayam of 4 Padas is now available. The Book is printed in bold Devanagari Characters, Handy Demy 8vo. size, on Featherweight paper, White Canvas Bound. Price Rs. 3.

Part II will be ready shortly. Price Rs. 2.

Only a limited number of copies printed. Apply early to save disappointment.

To Subscribers of the **Vedanta Grantharatnamala** Rs. 4 only will be charged for Parts I and II.

POSTAGE AND V. P. COMMISSION EXTRA.

Copies of the 1st part have mostly been sold and only a limited number remains. Apply sharp to save disappointment.

PUBLISHERS

R. VENKATESHWAR & CO.,

Ananda Press, Loane Square,

MADRAS.

• ఆనందము ద్రాచునైనయమున ముద్రితమై ప్రకటింపఁబడు

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణము

వచనము.

ఆర్యులారా !

ఈ భరతఖండమున మనపూర్వులైనయాయులు బహు పురాణములను, ఇతిహాసములను, శాస్త్రములను, కావ్యములను రచించి తమబుద్ధికౌశలమును వేయివిధముల మనకు ప్రకటించి యున్నారు. రామకృష్ణాద్వైతతారముల విచిత్రలీలలేమి! మహర్షుల తత్త్వజ్ఞానవిశేషములేమి! వీరపురుషుల యద్భుతపరాక్రమములేమి! మహాత్ముల పాననచరిత్రములేమి! పుణ్యాస్త్రీలపాతినత్యమహినులేమి! రసనంతము లైనకావ్యములేమి! నీతిబోధకములైనకథలేమి! అన్నియును జదువుటకు ఆశ్చర్యమును ఆనందమును గలిగించుచున్నవి. అయినను ఇవియన్నియు మిక్కిలి ప్రౌఢమగు సంస్కృతభాషయందున్నవి. ఆభాష యిప్పుడు జనులు వ్యవహరించుటలేదు గనుక అది యెవరో యొకకొందఱిపండితులకే తెలిసియుండును. కాఁబట్టి ఆపురాణాదిగ్రంథములలోఁ గల గొప్పవిషయములు సామాన్యముగా ఎల్లవారికి, అందును, మనతెనుఁగుదేశపువారికి, అందనిఁజూనిపండువలె ఉండియు లభింపరానివిగా నున్నవి. ఆంధ్రభాషయందు నన్నయ, తిక్కన, పోతన మొదలగు కవు లాగ్రంథములను వ్రాసిరికాని అందలివిషయము లన్నిటిని పూర్ణముగా తెనిగించినవారుగారు ! తెనిగించినంతవఱకు గొప్పకవిత్వశైలియందుండుటచే అదియు అందఱికిని తేటగా తెలియునదికాదు. కాఁబట్టి, సంస్కృతమునందు సుప్రసిద్ధములుగా నున్న శ్రీవాల్మీకిరామాయణము, భాగవతము, భారతము, శ్రీవిష్ణుపురాణము, దశోపనిషత్తులు మఱియు ననేకగ్రంథములు ఆంధ్రదేశీయుల యుపయోగముకై తేటతెనుఁగున నృదుమధుర మైనవచనశైలిని, పండితులకు రంజకముగాను పామరులకును స్త్రీలకును

సులభముగాను ఉండునట్లు తెనిగించి ప్రకటింప నున్యోగించియు
 న్నారము. ఇపుడు ప్రథమమున వాల్మీకిప్రణీత మైనయాదికావ్యం
 బై ఐహికాముష్మిక ఫలప్రద మై యున్నశ్రీమద్రామాయణము
 తెనిగింపఁబడియున్నది. ఇందు గోవిందరాజులు మహేశ్వరతీర్థులు
 మొదలైనవ్యాఖ్యాతలు ఆయాముఖ్యశ్లోకములకు వ్రాసియున్న
 అర్థవిశేషములును, వేదాదులనుండి చూపియున్న ప్రమాణము
 లును, పురాణాదులనుండి సంగ్రహించినకథలును, పెరియవా
 చ్ఛాంబిళ్ల యనువారు కొన్ని శ్లోకములకు మిక్కిలి యద్భుతము
 గాఁ బ్రతిపాదించియున్న యర్థవైభవములును రహస్యవివరణము
 లును అన్నియు, తేటగాను ముచ్చటగాను అచ్చటచ్చట ఆయా
 పుటలక్రింద కూర్పఁబడియున్నవి. వేయేల! సంస్కృతమునం గల
 వ్యాఖ్యానములను కొని రామాయణము చదువుపండితులకు ఎన్ని
 విశేషవిషయములు తెలియునో అన్నియు ఈతెనుఁగురామాయ
 ణము చదువువారికిని దెలియుననవచ్చును. ఈగ్రంథము మా
 యానందముద్రాఁయంతాళయములోని మేలైనయచ్చన రా
 యల్ ఎనిమిదిపేజీలపైజులో మూడుమాసముల కొకసారి సు
 మారు 200 పుటలుగల ఒకసంచికగా మిక్కిలి సుందరములైన
 పెక్కుప్రతిమలను కూర్చి ప్రకటింపఁబడును. నూఱుపుటలుగల
 పుస్తకము శాశ్వతముగా చందాదారులు అగువారికి ఎనిమిది
 అణాలవెలచొప్పున ఏర్పఱపఁబడును. శాశ్వతపోషకులకు అంచె
 కూలి లపాలా వీపి ఖర్చులు మేమే భరింపఁగలవారము. పుస్తకమం
 తయు ముద్రింపఁబడిన వెనుక కొనువారలకు నూఱుపేజీలకు పం
 డ్రెండు అణాలచొప్పున వెలయేర్పఱపఁబడును. కాబట్టి, శ్రుతి
 స్మృతీతిహాసపురాణాదులందలి విశేషవిషయములనెల్లఁ దెలియ
 గోరు ఆంధ్రభాషాభిమానమాననీయులందఱును ఈమాయుద్య
 మ్మునకు తోడ్పడి త్వరలో చందాదారు లగుట కిదియె మంచి
 సమయమని తెలియునది.

ప్రస్తుతము బాలకాండము విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నది. ఇందు సుమారు పదునాఱు (Halftone) ప్రతిమలుగలవు. శాశ్వతపుచందాదారులకు అంచెకూలితో వెల రూ. ౧ ౦ ౦ తదితరులకు రూ. ౧ ౮ ౦

ఈ ఏప్రిల్ మాసము 30 వ తేదిలోపల తమ పేరును రిజిస్టరు చేసినవారికి సాధారణనామ సంవత్సరపంచాంగము పారితోషికముగా నియ్యబడును.

ముందుగానే చందాధనము సంపాదించుట లేదు. ఆయా సంవత్సరము వెలువడఁగానే దాని వెల మాత్రము వసూలు చేయబడును.

వేదాంతగ్రంథముల నాగరిలిపి:—ఇది 1097 - వ సంవత్సరము జూలై మాసమునుండి మాసపత్రికగా ప్రకటింపబడుచున్నది. మాసమున కొకసారి 40 పుటలుగల సంచిక పంపబడును. సంవత్సరమునకు పోస్టేజీసహా చందా

3 0 0

శ్రీయాళవందార్లుసాదించిన చతుశ్శ్లోకీస్తోత్రము. దేవనాగరిలిపి:—శ్రీవేదాంతదేశికులవారు రచించిన వ్యాఖ్యానముతోఁ గూడినది. ప్రతి నైమిష క్రితానుబంధము చేయబడినది.

1 0 0

శ్రీభగవద్రామానుజులవారుసాదించిన శ్రీభాష్యము. నాగరిలిపి:—డెమ్మి ఎనిమిది శ్లోకములైన అతిప్రశస్తమైన కాగితములమీఁద అచ్చుపడుచున్నది. ఇందు అచ్చుటచ్చుట నుండు ప్రమాణాకరములును అధికరణాంతమున వేదాంతసారమును వేదాంతదీపమును గ్రంథాంతమున అధికరణసారావళియు, చేర్పబడియున్నవి. దీని వెల ప్రథమ భాగము

3 0 0

రెండవభాగము డిటా డిటా 2 0 0

నృసింహశతకము. —మూలముమాత్రము 0 1 0

సుమతిశతకము:—టీకా తాత్పర్యసహితము. చక్కగా పరిశోధితమైచిన్న సైజున గ్లేజుకాగితములమీఁద అచ్చువేయబడియున్నది. 0 2 0

దాశరథిశతకము:—పైసుమతిశతకమువలెనే టీకాతాత్పర్యసహితము } 0 2 0

శ్రీ వేంకటేశ్వరశతకము:—పైసుమతిశతకమువలెనే టీకాతాత్పర్యసహితము } 0 2 0

శ్రీవిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రము-నామావళిమాత్రము } 0 2 0

శ్రీ భగవద్గీత:—మూలముమాత్రము పారాయణయోగ్యమై చిన్నపై జనకిత్తానుబైందు చేయబడియున్నది. } 0 4 0

శ్రీయఃస్వతిపడి:—తెనుగు పచనము. } 0 2 0

తత్త్వనిరూపణమ్-ఆంధ్రలిపి:—ఇది వాదికేశరి-శ్రీలక్ష్మి గియ మణవాళజీయర్ సాదించినది. } 0 8 0

ముదలాయిరం - ఆంధ్రలిపి:—ఇందు ఒక్కొక్క పది యందు ప్రతిపాదింపబడినవిషయము లాయాపదియొద్దనే సంక్షేపముగా చేర్చబడియున్నవి. మిగుల మేలిమిగల దశసరికాగితములయందచ్చొత్తింపబడి చిత్రమైనఅంచులతో మేలైన కిత్తానుబైందుచేయబడియున్నది. } 0 12 0

తిరువాయ్ మొత్తీ - ఆంధ్రలిపి:—ఇందు ముదలాయిరమువలెనే విషయసంక్షేపమును, ద్రమిడోపనిషత్సంగత్యము, ద్రమిడోపనిషత్తాత్పర్యరత్నావళియు, తిరువాయ్ మొత్తీ సూక్ష్మస్థాదియుఁ గలదై మేలైన కిత్తానుబైందుచేయబడియున్నది. } 0 12 0

భగవద్రామానుజ దివ్యచరిత్రము—ఇంగ్లీషులిపి:—మిగుల తేలికగానుండు చాలమేలైన కాగితములయందు ముద్రింపబడి కాలికోబైందు చేయబడియున్నది. } 2 0 0

డిటా కాగితపుకవర్ 1 0 0

వలయువారలు క్రిందివిలాసమునకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

ఆర్. వేంకటేశ్వర అండు కంపెనీవారు,

ఆనందముద్రాయం శాలయాధిపతులు.

R. VENKATESHWAR & CO,
Ananda Press, Madras.

9 విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల.

1. దేశాభివృద్ధికి ఆవశ్యకములైన గ్రంథములు ప్రచురించి భాషాభివృద్ధి చేయుటయే యీ గ్రంథమాలయొక్క యద్దేశము. ఇందు సంవత్సరమునకు రమారమి 1200 పుటలుగల స్వతంత్రమైన గ్రంథములు నాలుగు ప్రచురింపబడును.

2. కొందరు తలచునట్లు ఇది మాసపత్రక కాదు. ఇందు 1, దేశ దేశముల చరిత్రములును, 2. పదార్థవిజ్ఞాన శాస్త్రము (Physics), రసాయన శాస్త్రము మొదలైన ప్రకృతిశాస్త్రములును, 3, దేశోపకారులగు కొందరు మహనీయుల చరిత్రములును, 4. ఇంగ్లీషునందలి ఉద్గ్రంథముల భాషాంతరీకరణములును మాత్రము ప్రచురింపబడును. కావ్యనాటకాదులిందుండవు. చరిత్రానుసారములగు కల్పితకథలుగూడ ప్రచురింపబడును.

3. ఈ గ్రంథమాలలో నిదివరకు అచ్చువేయబడిన గ్రంథముల నన్నిటినికొనుచు, నికముందు ప్రచురింపబడు గ్రంథముల నన్నిటిని గొనుటకు నొప్పుకొనునారు శాశ్వతపు చందాదారులు.

4. శాశ్వతపు చందాదారులకు ఈ గ్రంథమాలలోని గ్రంథములన్నియు నంచెకూలి మేమే భరించి నూరుపుటలకు రు 0-4-0 చొప్పుననిచ్చెదము ఇతరులకు ఈ పుస్తకములు అంచెకూలిగాక నూరుపుటలకు రు 0-6-0 చొప్పునీయబడును. సం॥ చందాదారులకు సం॥ రమునకు రు. 3-0-0 కంటె నెక్కుదుఖర్చు కానేరదు.

ఒక్కొక్క పుస్తక మచ్చుపడగానే అది వ్యాల్వ్యా పేయబిల్ ద్వారా పంపబడును.

5. శాశ్వతపు చందాదారులు 0-4-0 ప్రవేశపురుసుముక్తింద చొల్లించవలెను. ముందు ప్రచురింపబోవు గ్రంథములు మాత్రము కావలెనని కోరు శాశ్వతపుచందాదారులు 1-0-0 ప్రవేశపు రుసుము ఇవ్వవలెను.

6. దరఖాస్తులు ఆచంట లక్ష్మీపతిగారికి బి. ఏ. ఎం. బి., సి. ఎం. మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక, చిత్రాద్రిపేట, మదరాసు. అనివ్రాసి పంపవలెను.

ఇదివరకు ప్రకటింపబడిన గ్రంథములు.

1-వ గ్రంథము—అబ్రహములింకను చరిత్ర.

మొదటికూర్పు ప్రతులు అయిపోయినవి.

2-వ గ్రంథము.

హిందూ దేశ కథాసంగ్రహము.

1 వ భాగము హిందూమహాయుగము మూడవకూర్పు.

250 పుటలు ; 15 పటములు.

ఇందు మిక్కిలి పురాతన కాలమునుండి మహమ్మదీయ ప్రభుత్వము వరకు జరిగిన హిందూదేశ చరిత్రమంతయు వ్రాయబడినది. ఆర్యభూసత్పుత్రుల నేకులు వారివారి కాలమందు హూణ (Huns,) శక, యవనాది శత్రురాజుల నోడించి కాశ్యపికి రిచెందిన సంగతులీ గ్రంథములో నెంతయు వీరిరసపూరితముగ వర్ణింపబడినవి.

ఈ గ్రంథముయొక్క మొదటి రెండు కూర్పులు అచ్చుఅయిన అయిదు నెలలలోనే 2000 ప్రతులు అమ్ముడుపోయినవి. మూడవకూర్పు పుస్తకమునుకూడ అయిపోవచ్చినది. గ్రంథములోని కొన్ని భాగములు 1909 వ సంవత్సరము మెట్రుస్యలేషన్ పరీక్షకుఁబఱచినందులుగా నేర్పఁబడినవి. చక్కని క్యాలిగ్రాఫ్ తొలైండు చేయబడినది.

ఇది యసంఖ్య చిత్రగ్రంథాలలోకినము చేసినట్టి కే. వి. లక్ష్మణరావు ఎం. ఏ. గారిచే రచింపబడినది.

మాశాశ్వతిపుచందాదారులకు అంచెకూలితో	రూ.	0	11	0
ఇతరులకు అంచెకూలిగాకి	రూ.	1	0	0

3 వ గ్రంథము-జీవశాస్త్రము.

ఎ. లక్ష్మీపతి, బి. ఏ., ఎం, బి. సి. ఎం. గారిరచితము.

మూడవకూర్పు 1 భాగము శృంగారము ప్రత్యేకముగ ప్రచురింపబడుచున్నది. ఎలిమెంటరీనూర్పులు టీచర్లకు మిక్కిలి ఉపయోగము. నెల ఇతరులకు చందాదారులకు 0-6-0. ఇతరులకు 0-9-0.

కాలికోబైండు. రాణీసంయుక్త. రెండవకూర్పు.

ఇదియొక చరిత్రవిషయిక నవల పృథ్వీరాజుయొక్కయు, సంయుక్తయొక్కయు, దేశాభిమానమును, పరాక్రమమును ఎంతయు గనవంతముగా వర్ణింపఁబడినది. హిందూసామ్రాజ్య నాశనమునకు కారణములును, తురుష్కు లీదేశము మొదటవచ్చినప్పుడీ దేశపుస్థితియునిందు చక్కగా వివరింపఁబడినది. దీనిని చూచినలుగురు గ్రంథకర్తలు నాలుగునాటకములను నాసి గనుననియే దీనియోగ్యతను జూటుచున్నది. పద్మాంసులు, పతికాశిపతులు ఇది అస్థితీయనకలయని పొగడియున్నారు. మొదటికూర్పు ప్రతుంబయి పోయినందున రెండవ కూర్పు అచ్చవేయించినాము.

వేలాల-సుబ్బారావుగారిచే రచింపఁబడినది.

కెల మాచందాదారులకు పోస్టేజితో	0	9	0
ఇరువులకు పోస్టేజికాకి	0	12	0

మాకు 5-మంది క్రొత్తచందాదారులను సంపాదించి పెట్టునారికి ఈగ్రంథము ఒకటి ఉచితముగా నీయఁబడును.

5 వ గ్రంథము.

హిందూదేశకథా సంగ్రహము.

2-వ భాగము మహమ్మదీయమహాయుగము. 2-వ కూర్పు.

ఇందు మహమ్మదీయుల ప్రభుత్వము, రాజపుత్రుల శౌర్యాన్ని, విజయనగరసామ్రాజ్యమువర్ణింపఁబడినది. కాలికోబైండు, 500పు టలు. కె. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ. గారివిరచితము.

చందాదారులకు పోస్టేజితో 1-2-0

ఇరువులకు పోస్టేజికాకి 1-8-0

200
పటములు.

పదార్థ విజ్ఞాన శాస్త్రము.

400
పుటలు.

దీనిని ఇంగ్లీషులో ఫిజిక్స్ (physies) అనియెదరు. ఇందు (1) రైలు బండ్లు నడుపువిధము, (2) టెలిగ్రాఫ్ పోవువిధము, (3) ఆకాశములో మెరుపును పట్టి తెచ్చి ఇంట్లో దానిచే దీపము పెట్టించువిధము, (4) గిల్చేయుట మొదలయిన శాస్త్రీయ విషయములు అసంఖ్యములు తెలుగుమాటలలో వర్ణింపబడినవి. ఇప్పుడు విలేజిస్కూల్లో చెప్పవలసిన విషయములు 'కరీకుల'మును అనుసరించి ఇందు వర్ణింపబడినవి. కావున గ్రాంటుగావలసిన స్కూలు మాష్టరు దీనినితప్పక తెప్పించుకొనవలయును. క్యాలికో బైండు.

గ్రంథకర్త ఎం. సాంబశివరావు. బి.ఎ. ఎల్. టి. గారు.

మా చందాదారులకు పోస్టేజి సహా	...	...	0 14 0
ఇతరులకు అంచెకూలి గాక	...	...	1 5 0

7-వ గ్రంథము.

230
పుటలు.

రసాయన శాస్త్రము.

75
పటములు.

మనపూర్వులు బంగారము చేయవలయునన్న కోర్కెచే ఈ శాస్త్రమును అభ్యసించిరి. ఇట్టి ఘనమైనవిద్య మనవాండ్రకు తెలియుటకై ఈ గ్రంథము వ్రాయబడినది. జనులు లక్షాధిశులయి దేశము ధనసంపన్నతతో తులతూగుటకు ఇట్టిపుస్తకములే యాధారములు. ఈ గ్రంథము చదువుటకు ఒక నవల (అద్భుతకథ) వలె రమ్యముగనుండు. 75 పటములును క్యాలికోతో మిక్కిలిమనోహరముగా బైండుచేయబడినది.

ఈ గ్రంథమునందు హిందూరసాయన శాస్త్రముయొక్క చరిత్ర కూడ రసవంతముగ వ్రాయబడినది.

ఈ శాస్త్రమునం దారితేరిన మ.రా.రా.శ్రీ, వేమూరి విశ్వనాథశర్మ బి. ఏ, గారిచే ఈ గ్రంథము వ్రాయబడినది.

వెల మా చందాదారులకు పోస్టేజి సహా	...	...	0 13 0
ఇతరులకు పోస్టేజి గాక	...	...	1 4 0

ఆంధ్రుల పౌరుషము! ఆంధ్రుల యాస్పత్యము!! ఆంధ్రుల బుద్ధివైభవము!!!

400
పుటలు.

ఆంధ్రుల చరిత్రము.

క్యాలిక్టో
బైండు.

ఇతరేయ బ్రాహ్మణ కాలము నుండి నేటివఱకు అయిపోయిన
యాంధ్రులను గుఱించిన చరిత్ర ఈ గ్రంథమునందు సవిస్తరముగ నుండును.
ఇది స్వతంత్రచరిత్రగ్రంథము (Original History.) విఖ్యాతాంధ్ర
లేఖకులయిన మ.రా.రా. చిలుకూరి - వీరభద్రరావుగారిచే రచింపబడినది.

వెలమాచందాదాగులకు పోస్టేజి సహా ...	...	1 0 0
ఇతరులకు పోస్టేజీ గాక ...	...	1 4 0

కం. వీరేశలింగముగారి

స్వీయ చరిత్ర.

ఇంగ్లీషుభాషలో మహానీయుల స్వీయచరిత్రలు పెక్కులున్నను
తెలుగులో నేటివఱకు నొక్కటియు లేకపోవుట గొప్ప లోపమనియు,
దాని నెట్లుతొలగింపనగుననియు మేము చింతించుచుండగా రావుబహద్దరు
కందుకూరి-వీరేశలింగము పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రమును ప్రకటిం
చుగౌరవముమాకు గలుగఁజేసిరి. గద్యతిక్కనయైన ఈ మహానీయుని
గుఱించిగాని, వారిగ్రంథములను గుఱించిగాని మేమధికముగా వ్రాయుట
కాగడాతో నూర్చునిఁ జూపించుటయే!

గర్వముగాని, స్వాతిశయ భావముగాని యెంతమాత్రమును లేక,
యున్నదియున్నట్లు యథార్థచరిత్రము ఇందుఁ జక్కనిభాషతో వ్రాయఁబడి
నది. ఈ చరిత్రముఁజూచి పంతులవారి విరోధులుగూడ తలయూపెదరని
మానమిక్కిల. అచ్చులోనున్నది. త్వరలోనే వెలువడును.

విమలాదేవి.

ఇది రాజపుత్రస్థాన చరిత్రవిషయక నవల. అవరంగ జేబునకుఁ బ్రతిస్పర్ధియైనరాజసింహుని యొక్కయు, అతనిభార్యయగు విమలాదేవి యొక్కయు శౌర్యము, ధైర్యము, మతాభిమానము మొదలయిన విందుఁ జక్కఁగఁ బ్రదర్శింపఁబడినవి. అవరంగ జేబుయొక్క యంతఃపురములో ని చిత్ర విచిత్రములయిన వ్యవహారములును, అతనిపట్టమహిషియగు ఉదయ పురికిని, చెల్లెలగు రోష్నారు కుమగల మచ్చనమును, కాబూలు దేశ మునకుభర్త వెంటఁపోయిన చంద్రానతి దేవియొక్క పవిత్ర చరిత్రమును, ఇందిరాదుర్గాదాసుల రాజభక్తియు, దేశరక్తియు, ధర్మాసక్తియు. గోలకొండ లోని యక్కన్నమాడన్న గారి వైభవమును, ఆబూ పర్వతముమీది యచలేశ్వర మందిరములోనున్నవైకుంఠయోగిచేసిన యద్భుతకృత్యములును మిక్కిలిరమ్యముగవర్ణింపఁబడినవి. కథాసందర్భము (Plot) అత్యద్భుతము. ఖయిబర్ కనుమ, ఆరావలీపర్వతారణ్యశోభ మొదలయిన వర్ణనలుఅశ్రుతపూర్వములు. పుటలు 300 కంటె నెక్కుడు. వర్ణనలనులనుసరించిన హాఫ్టోన్ పటములు. ఇందుఁగొన్ని పెక్కురంగులతో నిజమైన మనుష్యులవలెనే యుండునట్టి పటములుండును. ఇట్టి సర్వాంగసుందరమైన నవల యిదివరకు తెలుగులో బ్రకటింపఁబడలేదని చెప్పవచ్చును. అచ్చులోనున్నది.

ఇది బాలకవి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారిచే రచింపఁబడినది.

తయారగుచున్న గ్రంథములు.

గ్రంథము.

కర్త.

1. చంద్రగుప్త చక్రవర్తి, శ్రీవిద్యానందస్వామి, బి. ఏ.
2. రాజకీయార్థశాస్త్రము, సి. రామలింగారెడ్డి, ఎం. ఏ.
3. సద్వర్తనము, కే. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ.
4. మహాప్రభు విజృంభణము, కే. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ.
5. జంతుశాస్త్రము, ఆ. లక్ష్మీపతి, బి. ఏ. ఎం. బి. సి. ఎం.
6. కళింగ దేశచరిత్రము, గురజాడ అప్పారావు బి. ఏ.
7. భౌతిక శాస్త్రము, ఎం. నరసింహం, బి. ఏ.

క్రొత్త చందాదారులను సంపాదించిన వారికి బహుమతులు.

20 మంది క్రొత్తచందాదారులను సంపాదించు వారిని, మాశాశ్వత చందాదారుగా చేర్చుకొని వారికి మా గ్రంథములు ఉచితముగా నీయబడును. ఈ 20 మంది చందాదారులు మేము పంపు పుస్తకములను తీసికొనువారుగా నుండవలెను. మేము పంపు వి. పి. త్రిప్పివేయవారుగ నుండగూడదు.

2 క్రొత్తచందాదారుల చేర్చు ప్రతిప్రకారము చందాదారునకు రాగల గ్రంథము ఒకటి గిట్టు అక్షరముల బైండుతో నీయబడును. లేదా నాలుగు అణాలురాగల పుస్తకముయొక్క నెలలో మినహాయించబడును.

మా చందాదారులలో నెవ్వరైన పదిమంది చందాదారులను చేర్చిన యెడల అట్లుచేర్చువారికి వంపబడు గ్రంథములన్నియు గిల్టు అక్షరముల బైండుతో నీయబడును.

మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక,

చింతాద్రిపేట, మదరాసు.

విజ్ఞానచంద్రిక మేనేజరుగారికి

16 చింతాద్రిపేట మదరాసు.

అయ్యా!

నన్ను శాశ్వత చందాదారుగా చేర్చుకొని పుస్తకములన్నియు పంప
గోరుచున్నాను, ప్రవేశరుసుము నాలుగణాలు ఇందుతో పంపుకున్నాను.
లేక ఈనాల్గణాలు. వి. పి. ద్వారాబట్టు కొనవచ్చును.

పేరు.....

హోదా.....

గ్రామము.....

పోస్టు.....జిల్లా.....

 వేసుక టిగ్గంధముల - గొననియెడల రూ 1-0-0 ప్రవేశపురు
సుము చెల్లించవలెను.

విజ్ఞానచంద్రిక మేనేజరుగారికి

చింతాద్రిపేట మదరాసు.

అయ్యా!

నన్ను శాశ్వత చందాదారుగా చేర్చుకొని పుస్తకములన్నియు పంప
గోరుచున్నాను. ప్రవేశరుసుము నాలుగణాకూ ఇందుతో పంపుకున్నాను.
జేక ఈనాల్గణాలు వి. పి. ద్వారా రాబట్టుకొనవచ్చును.

పేరు.....

హోదా.....

గ్రామము.....

పోస్టు.....జిల్లా.....

 వేసుక టిగ్గంధములు - గొననియెడల రూ 1-0-0 ప్రవేశపు
రుసుము చెల్లించవలెను.

ఏజంట్లు కావలెను.

మంచికమీషనుయివ్వబడును.

— — — — —

బసియనులు, మేజోళ్లు, టోపీలు, మొదలుగాగలవి పూలుతోను, నూలుతోను తయారుచేయబడుచున్నవి. మిక్కిలినాణ్యము. ఇతిరదేనపు సరకులకంటెనాణ్యమయినవనియుచౌకధరలుగలవనియునుపలువురుగొప్పవర్తకులభిప్రాయములనిచ్చియున్నారు. ఇంకనుకొన్ని భాగములు విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నవి, సరకులను విక్రయించుటకును భాగస్కులనుచేర్చుటకును. ఏజంట్లుకావలసియున్నారు. మంచికమీషనుయివ్వబడును. ఇష్టమున్నవారు యాక్రి-డి అప్రెన్సునకు వ్రాసికొనువసంగతులను తెలిసికొనవలయును.

వి. యస్. నారాయణమూర్తి

సెక్రటరీ.

ది స్వదేశనిట్టింగుప్యాక్టరీ (లిమిటెడ్)

•నిడదవోలు, కృష్ణాజిల్లా.

మందాకము. హిందూస్థుందరి. యాభరణము.

ఇదిప్రత్యేకముస్త్రీలకొరకు ప్రచురింపఁ బడుమానపత్రిక. విదుషీమణియగు శ్రీమతి మొసలిగంటి రామాబాయమ్మగారు దీనికిసంపాదకురాలు. ఇందుపాఠిత్రత్యము, దైవభక్తి, గృహిణీధర్మములు, శిశుపోషణము, గృహనిర్వాహకవిధులు మొదలయిన స్త్రీలకత్యంతోపయుక్తములగు విషయములు పండితులగు నారీమణులచే వ్రాయఁబడుచుండును. పురాణకథలు, నవీనచరిత్రలు, ప్రహసనములు, పద్యములు, ఉపన్యాసములు, సాధ్వీమణుల జీవితములు ఇందువిశేషముగనుండును. కుట్టుపనులు నేర్చుకొనువిధము, పూలచెట్లబెంచురీతి, ఉపాధ్యాయుఁడక్కరలేకుండ విషయము బోధపడునంతసరసముగా బొమ్మలతో వ్రాయఁబడును. మంగళహారతులు, కీర్తనలు, పాటలు, మొదలగునవి యుండును. ఈవిషయమావిషయమన నేల అతివలకత్యంతాసశ్యకములగు పలువిషయము లిందుండును. చదువ నేర్చిన ప్రతిస్త్రీయొక్కచేతనుండదగినది.

ఈకార్యాలయమునందు స్త్రీలవశ్యముగా పఠించవలసిన వనేకగ్రంథములు సరసమైనవెలకు దొరుకును.

నలయువారు • సత్తిరాజు శీతారామయ్యగారు,

మేనేజరు, హిందూసుందరి.

కంతేరుపోస్టు, కృష్ణాజిల్లా.

అని వ్రాయవలయును.

మొక్కలు, విత్తనాలు.

19

నేక దేశములనుంచి యేరి తెప్పించిన నూటికెక్కువ సు
ప్రసిద్ధి జాతుల అంటుమామిళ్లు, సరటా, లిచ్చి, నాగపూరు,
సంతరా, కమలా, కొడగు నారంగి, మోసంబి, బతాయి,
పంపరపనసల అంట్లు, కాబూలిదాళిమ, ద్రాక్ష, స్ట్రాబరి, రా
సుబరి, ఆపుల్, పీచి, మంగోస్టి మొదలయిన వివిధ ఫల వృ
క్షముల పిల్లలు, చిత్రవిచిత్రమయిన రంగులుగల కోటా
మొదలయిన ఆకు పనందు చెట్లు: లెక్కలేనిజాతులపూలచెట్లు
ఈ దేశమునకుతగిన నూరుజాతుల గులాబిచెట్లు, పర్నశాలల
వంటి చలవ ప్రదేశములలోవుంచే అనేకజాతులచెట్లు, సమస్త
జాతుల యింగ్లీషు పూలవిత్తనాలు, కాబెజీ, కాలిస్లవరు నూ
లుకాలు మొదలయినవిదేశపు కూరకాయవిత్తనాలు, చౌకధర
లకు వీలయినంతవరకు తోటల కృషి వ్యాపింప చేయునభిప్ర
యముతో విక్రయింపబడును.

వలయువారు కేటలాగులు తెప్పించుకోవచ్చును ఉరుదుఇం
గ్లీషు తెలుగు మహారాష్ట్ర భాషలలో కేటలాగులుదొరకును.

వలయువారు ఈక్రింది అడ్రసుకు వ్రాయవలెను.

డి. ఎల్. నారాయణరావు.
ప్రాప్రయిటర్ నర్సరీగార్డెన్స్,
హైదరాబాద్, (దక్కను.)

D. L. NARAYANA ROW,
PROPRIETOR,
Nursery Gardens,
HYDERABAD, (Deccan.)

..

శ్రీవాల్మీకీరామాయణ ప్రకటనము.

శ్రీవాల్మీకీరామాయణములోని ఆరుకాండలను ఆంధ్రతాత్పర్య విశేషార్థములతోడ తేటతెనుగులో వ్రాసి ముద్రించియున్నాము. ఎడమవయపు పుటలలో శ్లోకములు కుడివయపు పుటలలో శ్లోకముల నెంబరుప్రకారము తెనుగుఆర్థము వ్రాయబడియున్నది. కనుక పాఠాయణము చేసికొనుటకు, లేదా కథనుమాత్రము చెదవుకొనుటకు మిగుల అనుకూలముగ నుండును.

బాలకాండ	...	...	...	రు.అ.పై	1	8	0
అయోధ్యకాండ	...	...	...	...	2	5	0
ఆరణ్యకాండ	...	...	...	...	1	8	0
కిష్కింధకాండ	...	...	...	...	1	8	0
సుందరకాండ	...	...	...	...	1	8	0
యుద్ధకాండ	...	...	...	...	2	5	0
వాల్మీకీరత్నములు	...	...	...	...	1	7	0
ఆంధ్రమహాభారతరత్నములు	...	...	...	...	1	7	0

సంస్కృత మహాభారతము

విరాటపర్వము:—ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	2	4	0
సభాపర్వము:—ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	2	8	0

శశిలేఖ. ఇది 16 సంవత్సరములనుంచి అవిచ్ఛిన్నముగా వారమునకు రెండుసార్లు ప్రచురింపబడుచున్న వార్తాపత్రిక. ఇందుదేశ దేశములు సమాచారములు ఇంగ్లీషులోని మహాపన్యాసముల భాషాంతరీ కరణములు సాంఘిక, పరిశ్రామిక, రాజకీయ, భాషావిషయక, అంశములనుగురించిన స్వతంత్రవ్యాసములు కలిగియుండును. చందా సం॥ ముకు 6-0-0 మాత్రమే. తగినప్రోత్సాహము దొరకెనేని దినపత్రిక చేయదలచుచున్నాము.

పైధరల్లో వి. పి. పోస్టుకర్చులు చేరియున్నవి.

విక్రయ ప్రదేశము.

గట్టుపల్లి - శేషాచార్యులు, శశిలేఖాఆఫీసు, జార్జిటవున్, చెన్నపురి.

శ్రీపతి అనబడు జ్యోతిషశాస్త్ర రత్నము.

అహోబిలనాథీ యమను సిద్ధాంతశాస్త్ర రత్నము.

ఈ గ్రంథములు సంస్కృతభాష తెలియని వారికుప
యుక్తముగ కనిగిరి కోర్టుపీడరు కొనూడూరు నృసింహాచార్యులవారిచే రచింపబడినది. గురువులేక విద్యనేర్చు కొనతగి
నంత సులభశైలినినున్నవి. ఇప్పటికి సుమారు 25 సంవత్సర
ములనుంచి అతిప్రఖ్యాతిగాంచిన గ్రంథములు. శ్రీపతియందు
ఒకజాతకము, ఉదాహరణముగా వ్రాసిచూపబడియున్నది.

అహోబిలనాథీయమందు ఒక సంవత్సరమునుంచినదియై
న గణితము చూపబడియున్నది. భూఖగోళ విషయములు సం
గ్రహముగా వ్రాసి అంతమున చేర్చబడియున్నవి. ఏగ్రంథమై
ననుక్రయం రు. 1-8-0 పోస్టు కర్చులు కొనువారె భరింపవలె
ను. ఒకతూరి 8 గ్రంథములు కొనువారికొకగ్రంథము ఉచిత
ముగా నీయబడును.

అన్నియు అయిపోయి కొన్నియేయున్నవి. త్వరపడడు !

బుధజనవిధేయులు.

కొ. పార్థసారథి అయ్యంగార్.

స్తోమహాపుసుపేట, నెల్లూరు.

ఈ గ్రంథముల విషయసూచిక కొనువారు 0-0-6 బిల్లు
పంపిన తెలియపరచెదము

అమృతాంజనము.

పవిత్రమైన స్వదేశి యోగము. వెల సీసా ఎనిమిది అణాలు.

తలనొప్పికి, పార్శ్వపు నొప్పలను, వాయువుపోట్లను, అన్ని నొప్పలను ఆమృతశుల్కము.

తామరమందు,

గజ్జిమందు,

దంతచూర్ణము,

కేశవర్ధని,

మొదలగు మామందులు సుప్రసిద్ధములు.

చిరునామా:—అమృతాంజనము డిపో,

భోర్లు, బొంబాయి.

కోరినవారికి పెద్దప్రకటనలు ఉచితముగ పంపబడును.

ఆంధ్రపత్రిక.

మంచికాగితము !

పెద్దయాకృతి !!

చక్కని అచ్చు !!!

బహుచవుక !!!!

ఈ పత్రిక బొంబాయినుండి వెలువడుచున్నది. సకలదేశ సమాచారములతోను, చిత్రపటములతో, నూతన దేశభక్తుల చరిత్రలతోను నిండి చదువుటకు మహాయోగ్యముగానుండును.

ఈ పత్రిక నన్ని యాంధ్రపత్రికలకంటె చవుకయయి, సన్నిటి కంటెను పత్రబాహుళ్యముచందే గాక విషయ బాహుళ్యము నందును సాటిలేనిదై, ఒకసారి చదివినవారి నెల్లప్పుడు నాకర్పించుచు ప్రతివారము తప్పక వెలువడుచు పెక్కండ్రు మహాపురుషుల మన్ననలను బొందుచున్నది. ప్రతి యాంధ్రుడునాంధ్రపత్రికను తప్పక చదివి తీరవలయును.

చందా సం॥ 1-కి రూ॥ 2—2—0 లు మాత్రమే.

చిరునామా:—మేనేజరు. ఆంధ్రపత్రిక,

హైద్రాబాద్, బొంబాయి.

సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములు.

వసుచరిత్రము. ఇది యనేకములగువ్రాతప్రతులజూచి బ్రహ్మశ్రీ, శౌంఠి. భద్రాద్రి రామశాస్త్రులవారు సవరించియిచ్చిన ప్రతి ననుసరించి ముద్రించున్నారము. ప్రతి 1-కి రు. 2-8.

అప్పకవీయము.

ఇది యనేకము లగువ్రాతప్రతులజూచి తప్పలులేకుండ సవరించి నూత్రములు మొదలగునవి పెద్దఅక్షరములుగాను, ఉదాహరణములు మొదలగునవి చిన్నఅక్షరములుగాను గేజు కాకితములపైముద్దులుమూలముగట్టునట్లుముద్రించుచున్నారము. చక్కనికాలికోబైండుని. రు. 1-10-0 అట్టబైండునది, 1-6-0.

తాత్పర్యబోధినీ సహిత భగవద్గీత. రు. 1-0-0.

బ్రహ్మశ్రీ, పురాణం, సూర్యవారాహుణ తీర్థులవారిది. సులభశైలితోఁ దెలుగు చదువఁగలవారి యుపయోగార్థము తయారుచేయఁబడినది. చక్కనిబైండునిఁద అందమగు విగ్రహము.

		రూ.	అ.	పై.
1. శృంగారనైషధము, రు. 1	రఫ్	...	0	10
2. నరసభూపాలీయము, 12 అ.	...	...	0	12
3. విజయవిలాసము, 8 అ.	...	...	0	8
4. వైజయంతీ విలాసము	...	...	0	6
5. రంగారాయచరిత్ర, బొబ్బిలిది	...	...	0	8
6. సులక్షణసారము, 12 అ.	...	...	0	8
7. తారాశశాంకవిజయము, 10 అ.	...	...	0	6
8. హంసవింశతి పద్యము 14 అ.	...	...	0	10
9. పారిజాతాపహరణము, 8 అ.	...	...	0	6
10. ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము సటీక			0	5
11. ఆనిలీశుండు జీవితము	...	...	0	1
12. శ్రీనాథునివీధినాటకము ...	...	...	0	1
13. నీతిశాస్త్రము చిన్నపైజు	...	...	0	2

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

323, తండ్రియాచేట, చెన్నపురి.

భాషాభిమానలారా!

సంస్కృత సంపుటములుగా ముద్రింపబడియున్న రావుబహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి పుస్తకములు పది సంపుటములును విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నవి. 16 పౌనులు శ్రేణుకాగితములమీఁద ముద్రింపబడి కాలికోగుడ్డతో నిండుగా బైండింగ్ చేయబడిన సంపుటములు ప్రత్యేకముగా నీక్రింది చొలకు దొరకును.

			రూ.	ప.
1	సంపుటము.	పుస్తకములు.	2	8
2	"	నాటకములు	2	8
3	"	భాషాంతరీకృత నాటకములు.	3	0
4	"	నచనప్రబంధములు, పద్యకావ్యములు.	3	0
5	"	స్త్రీలనుపయోగించు కథలు,	3	0
6	"	స్త్రీలనుపయోగించు పుస్తకములు.	3	0
7	"	ఉపన్యాసములు.	2	0
8	"	ఉపన్యాసములు, జీవచరిత్రములు.	3	0
9	"	సాహిత్యప్రకృతిశాస్త్ర గ్రంథములు.	3	4
10	"	కవిచరిత్రములు.	3	0

అంచెకూలి కొనువారే పెట్టుకొనవలయును. ఈసంపుటములపై గిల్బర్టురములు వేయబడియున్నవి. సంపుటములన్నియు మొత్తముగాఁ గొనువారికి సంపుటములు పదియు నిరువది (రూ. 20-0-0) రూపాయలకే యియ్యబడును. విడిపుస్తకములుకూడ దొరకును. వలయువారు రావుబహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారు రాజమహేంద్రవతిము అని వ్రాసి కొనవలయును.

ఆయుర్వేదమూర్తాండభిషజ్జుణి పండిత డి. గోపాలా •
చాన్యలవారిచే ఆంధ్రీకరింపబడిన ఆయుర్వేద గ్రంథము.

మూఢవ నిదానము.

అనేక సామ్యభూతల యభిప్రాయములతోడను, చరకశుశ్రుత
వాగ్భటాదుల మతములతోడను, వ్రాయబడినది.

1 వైద్యుల సహాయములేక నేసులభముగ వ్యాధులనుగుర్తిం
చునటుల జేయుటయందు దీనినిమించిన గ్రంథమింకొకటిలేదు.

2. జ్వరము, అతినారము, పాండు, నంజు, మొదలగు
100 ప్రధానవ్యాధులయొక్కయు, వాని అంతర్భూతములగు
1000 రోగములయొక్కయు పుట్టుటకు కారణములను, అవి
రాజోవులక్షణములను, వాని నిజస్వరూపములను, విశేషముగ
వ్యాపించురీతులను, వాని సంఖ్యాభేదములను, సాధ్యాసాధ్య
లక్షణములను, వ్యాధులు కుదిరవనుటకు సూచించెడు ఉష్ణ
వములను, ఇట్టియనేక విషయముల నన్నింటిని ఈగ్రంథము విషయ
ముగ సూచించుచున్నది. ఈ గ్రంథము సంస్కృతమున గ
పంజక, మధుకోశ, ఆతెంకదర్పణము, మొదలగువ్యాఖ్యానముల
ననుసరించియు భాషాంతరీకరింపబడినది. సామాన్యముగ వ్రాయ
బడిన ఆంధ్రటీకలనలెగాక అనేక విషయములలో నిమిడియు
న్నది. సంస్కృతము రానివారికిని, ఆంధ్రభాష సామాన్యముగ
వచ్చినవారికిని, వైద్యసామాన్యులకును మిక్కిలియుపయోగము.

3. ఉపోద్ఘాతమునుబట్టి ఆయుర్వేదముయొక్క ప్రాముఖ్యత,
సత్సంప్రదాయము చక్కగ విశదమగును. రాయల్, ఆక్స్ ఫోర్డ్,
50 పానుల క్లెసుకాగితములమీద మందరముగ ముద్రింపబడి
రమారమి 600 పుటలు కలిగియున్నది.

వెల, పోష్టుఖర్చులుగాక, రు. 3—0—0

వలయువారు గ్రంథకర్త చిరునామాకు వ్రాయవలయును.

ఆయుర్వేద మార్తాండ భిషజ్మణి
పండిత. డి. గోపాలాచార్యులవారిచే

ముచేయబడిన సుప్రసిద్ధ ఆయుర్వేదాషధములు.

1. చ్యవనవ్రాతనః—(ఉబ్బసమును రాకుండజేయునది. కలిగిన
మాంసతగినది. మిగుల బలమునిచ్చునది.) ఇది, దీనికిగాను ఎంచబడి
న గోగములను కుదుర్చుటయేగాక. అట్టిగోగములు వచ్చునను భీతియుండి
సేవించిన యడల వాటిని రానివ్వకుండజేయును. ఒక టిన్ను వెల, 2-8-0.

2. వ్యష్యయోగము:—(విద్యాధులు, మరెందరు బలహీనులకు
మిక్కిలి బలమును జేయును. ధాతువులను వృద్ధిజేయుటయందు అమోఘ
మైనది) తత్కాలిక సుఖమును గలుగఁజేయు గంజాయి, నల్లమందు, ముషి
వితులు మొదలగుమత్తును బ్రాణహాకమును గలుగఁజేయు విషవద్యోగము
లు ఏమాత్రము జేర్పఁబడలేదు. ఒక టిన్ను వెల, రు. 1-4-0.

3. ప్రమేహభంజని:—(అనబడు మధుమేహబహుమాత్రసంహార
రిణి) ఈవ్యాధి యట్టిదశయందున్నను దీనిని యుపయోగించిన యడల వెం
ట్రసే గుణముకనుపడును. బహుమాత్రము, అందలి చక్కెర, అధిక ఆకలి
కాళ్లు చేతులయందలి మంటలు, మొదలగు వాటిని బోగొట్టి శరీరమునకు
బానికి ఉత్సాహమును కలిగించును. ఒక బుడ్డి వెల రు. 2-8-0,

పోస్తుఖర్చులు వగయిరాలు వేరుగనివ్వవలెను. ఇట్టి అనేక అశ్శు
ధములు ఎల్లప్పుడు సిద్ధముగ వారుకును. కొంతవారికి క్యాటలాగులు ఉచి
తిముగ పంపబడును.

ఆయుర్వేద మార్తాండ భిషజ్మణి

పండిత. డి. గోపాలాచార్యులు, ఎ.వి.యస్;

ప్రిన్సిపాలు, యస్. కె. పి. డి. ఆయుర్వేదకాలేజి; నీయర్ ఫిజిషియన్,
యస్. కె. పి. డి. హాస్పిటల్, మద్రాసు. ఎగ్జామినర్, మేనూరు ఆయు
ర్వేద విద్యుత్ ఎగ్జామినేషన్సు.

ఆయుర్వేదాశ్రమం, 55 ఆచారప్పవీధి, జార్జిటౌన్, చెన్న పట్టణము.

కెల్లిగ్రాఫ్ అడ్రస్సు "Pandit" Madras.

౨౪ శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణము.

శ్రీకుమారాభ్యుదయ, శ్రీకౌసలసరిణయాది గ్రంథక రలగు హృదయ వావిలికొలను. సుబ్బగావుగాచేచితము. సంస్కృత శ్రీరామాయణమునందలి రసముఁగాని, భావముఁగాని, తత్వార్థముఁగాని మంత్రార్థములఁగాని విడువక గాఢప్రీతి బీజాక్షరసంయుతంబుగ మూలముననున్న యన్ని విశేషంబులతోడ వాల్మీకిమహర్షి మార్గమవలంబించి యుత్తరకాండంబుతోడ నేడుకాండంబులు నిర్వచనంబుగ స్త్రీలక బాలురకుఁగూడ సులభముగ నర్థమగునట్లు తెలియఁపఁబడినది. గ్రంథమునందలి పైవిశేషములన్నియుఁ దెలియునట్లు కవిగారే చక్కని పీఠికయవ్రాసినయిన్నారు. ఇదివఱకుండు తెలుఁగురామాయణములన్నిటికంటె నిది మూలమునకు సరిగాను, లలితముగను, రసవంతముగను, సరళముగను సుఖబోధకముగా నున్నదని యనేకపండితులభివందించినయిన్నాగు.

ఏడుకాండములు:—గెండుసంపుటములు ౪ నిండు కాలికోపస్త్రముతో నట్టఁబడినవి. మంచికాగిదియులపైఁ బెద్దయక్షరములతో ముద్రఁపఁబడిన స్వజనులకు సులభముగలభ్యుపడఁ దగులుబడి మొత్తమునకే విక్రయింపఁబడును గెండుసంపుటములవెల గు 4-8-0 (తపాలాకూలిగాక.)

కొత్తపల్లి. వేకటపద్మనాభశాస్త్రి,

౯-౬ వీరరాఘవమొదలిపీఠి తిరువళిక్కేణి, చెన్నపురి.

మనోరమ.

ఇది ప్రత్యాంగైశుమాసమున చిలకమర్రిలక్ష్మీనగసింహముగారిచే ప్రకటింపఁబడును. ఇందురసవంతములగు నాటకములు, మహాపురుషుల జీవితములు, మనోహరములగు నవలలు సంఘ సంస్కరణ విషయవ్యాసములు దేశచరిత్రలు, వినోదములు, మొదలగునవి చక్కని వచనశైలిలో వ్రాయఁబడును. చందా సం॥ రమునకు గు 3-0-0 లుమాత్రమే.

“మేనేజరు, మనోరమ, గౌరమండ్రె.” అని చిరునామా వ్రాయవలెను.

ఆంధ్రకేసరి.

ఇది ప్రగమన శీలయగు యొక వారపత్రిక.

ఇంద్రీలివ్యాసములలోకోప యోగశీలతయు, భాషామృతయు ప్రశంసనీయుములు. చందా సం॥ రమునకు గు 3-0-0

“మేనేజరు, ఆంధ్రకేసరి, రాజమండ్రె.

EDWARD PRESS, MADRAS.

రాజ్యోత్సవ గ్రంథములు.

సం ౩ గ్రంథము. కర్త.

1 స్వీయచరిత్రము

రావుబహదూరు కం. వీరేశలింగముగారు

2 విమలాదేవి (నవల)

బాలకవి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారు.

3 చంద్రగుప్తచక్రవర్తి

శ్రీ పరమహంస విద్యానంధస్వామిగారు. బి. ఎ.

4 అర్థశాస్త్రము (Political Economy)

సి. రామలింగారెడ్డిగారు ఎం. ఏ.

5 మహారాష్ట్ర విజృంభణము.

కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు. ఎం. ఏ.

6 జంతుశాస్త్రము (Zoology)

ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు బి. ఏ. ఎం. బి. సి. ఎం.

7 సద్వర్తనము (Character)

కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు ఎం. ఏ.

8 కళింగదేశచరిత్ర

గురుజాడ అప్పారావుగారు బి. ఏ.

చౌకగా సంపాదించు విధము.

మా గ్రంథములన్నియు చవుకగా కావలయునేని మా గ్రంథమాలకు శాశ్వతపు చందాదారు లగుటయే యుత్తమము. అట్టివారు పోస్టేజి వి. పి. కర్చులు మొదలయిన వేమియు ఇయ్యనక్కరలేదు. వారికి పుస్తకములు పంపునప్పుడు ఈకర్చులన్నియు మేమే భరించెదము. ఇంతేకాదు. ఇతరులకు 0-6-0 కు ఇచ్చే పుస్తకము, ఇట్టివారికి రు 0-4-0. లకే యిచ్చెదము.

శాశ్వతపు చందాదారులగుటయనగా మేము ప్రకటించిన పుస్తకములన్నియు కొనుటకు ఒప్పుకొనుట. అట్లు శాశ్వతపు చందాదారులు కాగోరువారు ఈక్రిందసంతకము చేయువారికి వ్రాసికొనవలయును.

చందాధనమునంతయు నొక్కసారి యాయ నక్కరలేదు. ఒక్కొక్క పుస్తకము వచ్చినప్పుడు దానివెలయిచ్చి పుస్తకము తీసికొనవలయును. సంవత్సరముమీద రు. 3-0-0 కంటె ఎక్కుడు కర్చుగానేరదు.

ఆచంట లక్ష్మీపతి,

బి. ఏ., ఎం. బి. సి. ఎం.

మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక,

చింతాద్రిపేట, మదరాసు.

మనసు ఫౌండేషన్
పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం పంఖ్య	TPLA103B181
పుస్తకం పేరు	శంధ్య చరిత్రము
తారీఖు	26-10-2024
ముందు లద్ద	NO
వెనుక లద్ద	no
మొత్తం పేజీలు	441
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	ii,v,34,
లేని పేజీలు	173,174
తయారు చేసినది	Rehana
పేజీలు విడదీసినది	Rehana
ప్రింట్ చేసినది	pratheepa
పరిశ్చ చేసినది	SANDHYA
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
ప్రింట్ చెయ్యబడి	NO
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	Good